

A FOGYASZTÓK VÉDELMENEK
ÚJ IRÁNYAI ÉS KIHÍVÁSAI
A XXI. SZÁZADBAN

Szerkesztette:

SZIKORA VERONIKA és ÁRVA ZSUZSANNA

A Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Karának kiadványa

Felelős kiadó:
SZIKORA VERONIKA, dékán
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Szerkesztők:
SZIKORA VERONIKA és ÁRVA ZSUZSANNA

A szövegek korrektúráját
TÖRÖK ÉVA végezte.

A tanulmányokat lektorálták:
PROF. DR. BENCZE MÁTYÁS
egyetemi tanár, tudományos és stratégiai dékánhelyettes
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék

DR. HAJNAL ZSOLT
egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

ISBN 978-963-473-988-3

Készült a Főnix Média nyomdaüzemében.

Debrecen, 2018

A FOGYASZTÓK VÉDELMENEK
ÚJ IRÁNYAI ÉS KIHÍVÁSAI
A XXI. SZÁZADBAN

Szerkesztette:

SZIKORA VERONIKA és ÁRVA ZSUZSANNA

A TANULMÁNYKÖTET
AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
JOGÁSKÉPZÉS SZÍNVONALÁNAK EMELÉSÉT
CÉLZÓ PROGRAMJAI KERETÉBEN VALÓSULT MEG.

TARTALOMJEGYZÉK

SZIKORA VERONIKA

ELŐSZÓ7

P. SZABÓ BÉLA

A LÓKUEPECEK JOGA SZAVATOSSÁGI KÉRDÉSEK A 17. SZÁZAD
EURÓPAI JOGTUDOMÁNYÁBAN ÉS GYAKORLATÁBAN EGY NEVEZETES ESETGYŰJTEMÉNY
KAPCSÁN 11

FÉZER TAMÁS

A FOGYASZTÓK ADATAINAK ÉS PRIVÁTSZFÉRÁJÁNAK VÉDELME
ELEKTRONIKUS KÖRNYEZETBEN 53

TÖRÖK ÉVA

A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉSEKKEL KAPCSOLATOS JOGALKALMAZÁS – KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL AZ EGYÉRTELMŰ MEGFOGALMAZÁS KÖVETELMÉNYÉRE 67

SZIKORA VERONIKA – JAGUSZTIN TAMÁS

HELYZETKÉP A TÁRSULT PERLÉSRŐL – EURÓPÁBAN ÉS AZON TÚL 83

CSÉCSY ANDREA

A KELLÉKSZAVATOSSÁGI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI HATÁRIDŐK
AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSÉTŐL NAPJAINKIG 97

VARGA NELLI

A FOGYASZTÓI KÖLCSÖNSZERZŐDÉSEK JÓERKÖLCSBE ÜTKÖZÉSE 111

HAJNAL ZSOLT

GONDOLATOK A BÉKÉLTETŐ TESTÜLETI ELJÁRÁS REFORMJÁHOZ 127

BIHARI ERIKA

LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK – KOLLEKTÍV FOGYASZTÓI JOGÉRVÉNYESÍTÉS
MAGYARORSZÁGON 147

PRIBULA LÁSZLÓ

TULAJDONJOG MINT BIZTOSÍTÉK? A MAGYARORSZÁGI JOGALKALMAZÁS
DILEMMÁI – A FIDUCIÁRIUS HITELBIZTOSÍTÉKOK ÉRTÉKELÉSE A MAGYARORSZÁGI
BÍRÓI GYAKORLATBAN 157

BENCZE MÁTYÁS

A VISELKEDÉSTUDOMÁNYOK EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA
A HAZAI FOGYASZTÓVÉDELMI JOG TERÜLETÉN 173

GÁBRI ANGÉLA

MODERN KORI KIHÍVÁSOK A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGALKOTÁSBAN
– A FOGYASZTÓI MAGATARTÁS TUDOMÁNYA 189

FICSOR KRISZTINA

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS ELMÉLETI KÉRDÉSEI A FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLYOZÁS
TERÜLETÉN, A JOGI PATERNALIZMUS PROBLÉMÁJA 207

CSŰRÖS GABRIELLA

AZ ÁLLAM (KÖLTSÉGVETÉS) ÉS A PÉNZÜGYI SZEKTOR KÖZÖTTI KAPCSOLAT
GYENGÍTÉSÉRE IRÁNYULÓ UNIÓS INTÉZKEDÉSEK 225

LOVAS DÓRA – HORVÁTH BETTINA

PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELMI JOGVISZONY ALAKULÁSA
A GLOBÁLIS PÉNZÜGYI-GAZDASÁGI VÁLSÁG ELŐTT ÉS UTÁN 243

BÁNYAI ORSOLYA – FODOR LÁSZLÓ

ZÖLD JELZÉST KAPOTT? – TERMÉKJELÖLÉSEK A FOGYASZTÓ-
ÉS A KÖRNYEZETVÉDELEMBEN 275

ÁRVA ZSUZSANNA

FOGYASZTÓVÉDELEM A KÖZIGAZGATÁSI REFORMOK KERESZTMETSZETÉBEN295

NÁDAS GYÖRGY

ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK A MUNKAJOGBAN,
FOGYASZTÓ-E A MUNKAVÁLLALÓ313

ZACCARIA MÁRTON LEÓ

AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ
HOZZÁFÉRÉS ÉS AZ ÁRUFORGALOM TERÜLETÉN AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD HATÓSÁG
AKTUÁLIS JOGGYAKORLATÁBAN329

MADAI SÁNDOR

MEGJEGYZÉSEK A „FOGYASZTÓVÉDELMI BÜNTETŐJOG” KÉRDÉSÉHEZ 349

ELŐSZÓ

Az Igazságügyi Minisztérium 2015. november 26-án mutatta be a „Jogászképzés színvonalának emelését célzó programokat”, amelynek keretében 2017-ben második alkalommal nyílt arra lehetőség, hogy a jogi karok, közte a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara az Igazságügyi Minisztérium által támogatott kutatásokat valósítsa meg.

A 2016-os kutatási ciklus után a Debreceni Egyetem 2017 nyarán, egy hosszas és gondos előkészítő munka eredményeként, egy olyan új, jogágakon keresztülfekvő, átfogó kutatásba kívánt kezdeni, amely lehetőséget nyújtott arra, hogy a témakör többoldalú megközelítése révén egy valódi fogyasztóvédelmi kutatóműhely alakuljon ki, és intenzív együttműködés jöjjön létre a kutatócsoport valamennyi tagja között. A fogyasztóvédelem témakörének a vizsgálatához messzemenően rendelkezésre álltak az alapok is, hiszen a Debreceni Egyetem már több éve aktívan részt vett fogyasztóvédelmi programokban, így a kutatás az új és aktuális irányok vizsgálatára fókuszálhatott. A kutatási időszak kilenc hónapja alatt szervezett három workshop és a széleskörű részvétellel, több szekcióban megrendezett zárókonferencia is igazolja, hogy a kutatás résztvevői között valódi kooperáció alakult ki, amelynek nyomán nemcsak egymás számára, hanem az érdeklődő nagyközönség előtt is részletesen számot adhattak a reményeink szerint új és hiánypótló kutatási eredményeiről.

A programot az Igazságügyi Minisztérium is támogatásra érdemesnek találta, amelyben 14 alprogram keretében tevékenykedhettek együtt az oktatók, kutatók, valamint a doktorandusz és graduális hallgatók. Az egységes kutatóprogram eredményeként az egyes alprogramok így nem egymástól elszigetelten, hanem egymást segítve és gyakran konzultálva, a kutatásvezető irányításával vizsgálhatták meg és tárhatták fel a fogyasztóvédelem XXI. századi kihívásait és új irányait. A kutatás altémáit a fogyasztóvédelem aktuális problémaköreihez és trendjeihez

igazítva alakítottuk ki, melyben helyet kaptak klasszikus és aktuális, gyakorlati és elméleti fogyasztóvédelmi kérdések, illetve a hagyományostól eltérő megközelítést igénylő kutatási témák is. Ezek között több jogág és tárgykör is megjelenhetett, így nemcsak a fogyasztóvédelem anyaterületét képező polgári és kereskedelmi jogi tárgykörök irányába folyhatott kutatás, hanem a munkajogi, környezetvédelmi, közjogi és büntetőjogi, valamint jogtörténeti, de még jogfilozófiai szempontok vizsgálata is megvalósulhatott.

Ennek jegyében a következő témák kerültek górcső alá „Adatkezelés a digitális térben” (alprogram vezetője: Fézer Tamás); „A fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos jogalkalmazás feldolgozása” (alprogram vezetője: Török Éva); „A fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos jogalkalmazás aktuális dilemmái” (alprogram vezetője: Szikora Veronika); „A jogalkalmazás alternatív útjai a fogyasztói jogvitákban” (alprogram vezetője: Hajnal Zsolt); „A kereskedelmi kommunikációval kapcsolatos jogalkalmazás új kihívásai a fogyasztók jogérvényesítéséhez való hozzáféréseinek elősegítése érdekében” (alprogram vezetője: Pribula László); „A viselkedéstudományok eredményeinek felhasználása a fogyasztóvédelmi szabályozásban” (alprogram vezetője: Bencze Máttyás); „Az állami beavatkozás elméleti kérdései a fogyasztóvédelmi szabályozás területén” (alprogram vezetője: Ficsor Krisztina); „A pénzügyi piacok és állami szerepek” (alprogram vezetője: Csűrös Gabriella); „A fenntarthatóság és fogyasztóvédelem kérdésköre a termékjelölések révén” (alprogram vezetője: Fodor László); „A megújult fogyasztóvédelmi szervezetrendszer új kihívásai” (alprogram vezetője: Árva Zsuzsanna); „Az egyes, a modern fogyasztóvédelem körébe tartozó problémakörök történeti előképei a korai újkorban” (alprogram vezetője: Szabó Béla); „A tudatos fogyasztóvédelmi nézőpont megjelenése a munkaviszony tartalma körében” (alprogram vezetője: Nadas György); „Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a fogyasztóvédelemben” (alprogram vezetője: Zaccaria Márton Leó); „Fogyasztók védelme a büntetőjog eszközrendszerével” (alprogram vezetője: Madai Sándor).

Jelen kötet a fent említett kutatások egyes eredményeit tartalmazza, különös tekintettel a Debreceni Egyetem által szervezett 2018. március 21-i zárókonferenciára. Mindezzel azonban a kutatócsoport nem tekinti lezártnak a programot. A kutatás eredményei megjelennek a karon folyó oktatásban, részben a már meglévő és fent említett fogyasztóvédelmi témájú tantárgyak tananyagába és tematikájába integrálva, részben új képzés (fogyasztóvédelmi szakjogász szakirányú továbbképzési szak) indításával. A Debreceni Egyetem 2017-ben az országban elsőként létesítette a fogyasztóvédelmi szakjogász szakirányú továbbképzési szakot, amelynek különös jelentősége abban áll, hogy valamennyi más kar, amely a képzést indítani kívánja,

a Debreceni Egyetem által kidolgozott képzési és kimeneti követelményrendszerre alapozva indíthatja a saját intézményében a képzést. Az új képzés egyben LL.M. szaknak minősül, amely szakirányú továbbképzéseken a gyakorló szakemberek (bírók, ügyvédek, közjegyzők) is nagy számban vehetnek majd részt. Éppen ezért a fogyasztóvédelmi komplex kutatás célja nemcsak az volt, hogy a fogyasztóvédelem körébe vonható kari kutatásokat egy interdiszciplináris, közös rendező elv mentén szervezze, hanem az is, hogy a kutatás eredményei a jogtudomány, a jogalkotás és jogalkalmazás számára is egyaránt alkalmazhatók és hasznosíthatók legyenek. A támogatás eredményeként mindemellett most is számos más magyar és idegen nyelvű publikáció megjelent, a kutatók hazai és nemzetközi konferenciákon vettek részt, valamint elkészült a fogyasztóvédelmi szakjogászképzés képzési programja is.

Jelen kötet célja az volt, hogy a kutatás eddigi eredményeit a jogászképzésben résztvevő hallgatók és a gyakorló jogi szakemberek is megismerhessék és így a kiadvány is aktív módon hozzájáruljon a jogászképzés színvonalának az emeléséhez.

Reményeink szerint a kötet tükrözi azt a felelősséget és a gondosságot, amelyet a fentiek megvalósítása érdekében a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának fogyasztóvédelmi kutatócsoportja a kutatómunka körében érzett.

SZIKORA VERONIKA
dékán

P. SZABÓ BÉLA

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Jogtörténeti Tanszék

A LÓKUPECEK JOGA
– SZAVATOSSÁGI KÉRDÉSEK A 17. SZÁZAD
EURÓPAI JOGTUDOMÁNYÁBAN ÉS GYAKORLATÁBAN
EGY NEVEZETES ESETGYŰJTEMÉNY KAPCSÁN*

BEVEZETÉS

A kontinentális magánjogrendszerek fejlődésének egyik, csaknem általánosnak tekinthető sajátossága volt az, hogy az adásvételi ügyletekkel kapcsolatos kellékszavatossági szabályokon belül mintegy külön világot képezett a haszonállatok átruházásával kapcsolatos eladói helytállási kötelezettség. Ennek a különállásnak évezredekre visszamenően megvoltak a maga gazdaság- és társadalomtörténeti okai, melyek elsősorban az átruházó ügyletek sajátos tárgyára – a haszonállatok élőáru jellegére és gazdasági jelentőségére – vezethetők vissza.

A most az egyszerűség kedvéért röviden állatszavatossági szabályoknak nevezett rendelkezések különállása az utóbbi kétszáz évben többféle módon jelenhetett meg a különböző magánjogi rendszerekben: egyrészt a kérdéses rendelkezések helyet kaphattak a magánjogi törvénykönyvekben az általános kellékszavatossági szabályok mellett, másrészt külön törvényekben, rendeletekben kerülhettek

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

A tanulmány eredeti szövege megjelenés alatt áll a Jogtörténeti Szemle 2018/1-2. számában.

szabályozásra. Az itt említett alternatíva bizonyos fejlődési utat is jelölhet: a francia Code Civilből a 19. század első felében (1838), az olasz Codice civile-ből száz évre rá (1942), illetve az osztrák ABGB-ből (1973) és a korábbi magyar Ptk.-ból (1977) a 20. század utolsó harmadában kerültek ki az állatszavatosság elvei, s szabályoztattak újonnan megalkotott, általában külön jogszabályok által. Több országban már eleve a magánjogi törvénykönyvön kívül helyezkedtek el a vonatkozó elvek. Az EU fogyasztóvédelmi irányelve – amellet, hogy az említett országokban és ezen a részterületen is az egységes szabályok felé tereli a tagországokat – bevette az utolsóként ellenálló BGB bástyáit is: a 2002-ben hatályba lépett új német kötelmi jog ott is megszüntette, illetve minimálisra korlátozta az állatszavatossági szabályok különállását, egyúttal tartalmilag aláírta azt a több évszázados sokszínűséget, ami ezt a területet jellemezte.¹

Ezen – természetesen jelentős jogpolitikai indokokkal alátámasztható – jelenkori történések fényében talán feleslegesnek is tűnhetne az állatszavatossági jog története egy sajátos szálának, a lovak adásvételéhez kapcsolódó szavatossági szabályok korai fejlődésének részleges felgöngyölítésére vállalkozni, ha a téma kettős vonatkozásban nem lenne izgalmas. Egyrészt ösztönözhet az a tény, hogy a kérdéskörre vonatkozó 17. századi munkák egyik legeredetibbjét egy pozsonyi származású, Linzbe elszármazott jogtanár írta, aki számon tartott ismeretlenje az osztrák és magyar jogtudományának. Másrészt érdekes lehet azt is kimutatni, hogy az említett munka hogyan egyesítette magában a korábbi századok jogtudományának, jogalkotásának és joggyakorlatának tapasztalatait, bizonyítva, hogy a korai jogkor volt talán az egyik legtermékenyebb olyan korszak, amikor ezek a tényezők a leginkább ösztönzően hatottak egymásra, és olyan eredményekre vezettek, melyek a későbbi századok jogfejlődésére is hatással voltak.

1 Mindezekre vö. Jan Thiessen: Anhang zu §§ 433-453: Viehkauf. In: Joachim Rückert, Frank J. Schäfer (Hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, III: Schuldrecht: Besonderer Teil §§ 433-853, I. Teilband: vor § 433-§ 565*, Tübingen, Mohr Siebeck (2013) 167-168. és 179-180. és az ott megjelölt forrásokat és irodalmat.

1. AZ ÁLLATSZAVATOSSÁG ALAPPROBLÉMÁI²

Vizsgálódásunk fő tárgyát a lovak kereskedelmével kapcsolatos szabályok fejlődésének egy korszaka képezi. A ló, mint kiemelkedő fontosságú háta- és igásállat mindig is kitüntetett szerepet kapott a haszonállatok között, de sok tekintetben osztotta is a „marhakereskedelem” keretében gazdát cserélő többi haszonállat sorsát. A lovak kereskedelmével kapcsolatos jogszabályok, így különösen a hiányosságokért való eladói helytállási kötelezettség szabályai, sok jogrendszerben külön normákba öntettek, mégsem lehet azokat teljesen külön kezelni a többi haszonállatra vonatkozó elvektől.

Az, hogy szinte valamennyi, az áruforgalom bizonyos jelentőségét elismerő történeti jogrendben – így különösen a római jogban – sajátos szavatossági szabályokat állapítottak meg az állatforgalmi ügyletekre, több olyan (élettani és gazdasági jelentőségű) körülménynek tulajdonítható, melyek az áru különleges jellegéhez köthetők.

Az egyik fontos körülményként kell értékelni, hogy a forgalom tárgya, az állat, mint élőlény, folytonos átalakulásban van, ki van téve a betegségeknek. Nyilvánvaló továbbá, hogy a haszonállatok forgalma – különösen adásvétele – kapcsán az állatot megszerzők részéről az áruval szemben bizonyos teljesítmény elvárások jelentkeznek. Az is nyilvánvaló, hogy elsősorban az állatbetegségek lehetnek annak a legfőbb okai, hogy az állatok nem tudják a megfelelő vagy elvárt teljesítményt nyújtani, s a betegségek még ezen túl is súlyos következményekkel járhatnak a beteg állatot megszerző fél számára.

Éppen ezért a betegségek hibának, hiányosságnak minősítése és az ezzel kapcsolatos kockázat megosztásának igénye a felek között már egészen korán természetes igényként jelentkezett a gyakorlat és az esetleges normaalkotók felé. Ezek az igények egyértelműen olyan megoldásokat kellett indukáljanak, melyek az élettelen áruk esetében fel sem merülhettek.

A betegségeket az eladó csak korlátozott mértékben tudja megakadályozni, a vevő pedig sokszor még a mindenkori szakértők segítségével, a lehetséges alapos vizsgálat után sem képes azokat felismerni. Ha pedig utóbb kerül napvilágra a hiányosság, minél hosszabb idő telt el a szerződés megkötése, az áru átadása után, annál nehezebben lehet bizonyítani, hogy egy adott hiba már az áru átadásakor

2 Mindehhez vö. Thiessen: i. m. 164.; Hutyrá Ferenc: Szavatosság az állatkereskedésben. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon VI.*, Budapest, Pallas (1907) 344-345.; Téglásy Péter: Az állatforgalommal kapcsolatos szerződéses és a kellékszavatosság összefüggései, *Jogelméleti Szemle*, 2003/3.

fennforgott. Hiszen az esetek egy bizonyos részében az állatok teljesítőképességét olyan fertőző betegségek fenyegetik vagy csökkentik, melyek csak bizonyos lappangási idő elteltével jelennek meg a korábban teljesen egészségesnek tűnő állatnál.

Továbbá mivel a különböző jellegű betegségek együtt járnak az élőlények életével, sokszor nagyon nehéz a jogilag releváns hiányosságokat a pusztá kellemetlenséget okozó betegségektől megkülönböztetni. Ehhez jön, hogy időről időre új betegségek tűnhetnek fel, és a már ismert betegségek értékelése is változik az időben, azok felismerésében és relevánsnak minősítésében nagy szerepet kap az állat-egészségtani ismeretek mindenkori fejlettsége. Ezen tapasztalati tudás mind szélesebbé válása éppen a kora újkortól kezdődően olyan jelentős mértékben befolyásolhatta az állatszavatossági szabályok fejlődését, hogy bizonyos szabályozási paradigma-váltásokhoz is hozzájárulhattak.

További – a sajátos szavatossági szabályok kialakulása szempontjából mérvadó – ökonómiai alapozású sajátosságként kell mérlegelni azt a körülményt, hogy egészen a mesterséges erővel hajtott gépek forradalmáig az élő állat nemcsak táplálékforrásként volt fontos az emberek számára, hanem az igavonók az egyik legfontosabb erőforrásuk szolgáltak a mezőgazdasági és részben a kezdetleges ipari termelésnek, a szállításnak és a helyváltoztatásnak.

Gazdaságilag kiemelt fontosságú árucsoportról volt tehát szó, amelynek forgalma ráadásul jórészt sajátos, mind időben, mind térben körülhatárolt körülmények között bonyolódott egészen a legújabb korig: a speciális vásári vagy általános piaci környezetben³ megkötött ügyletek be kellett ágyazódjanak az adott vásárhely partikuláris normavilágába, valamint igazodniuk kellett a tágabb körben érvényesülő, sokszor „nemzetközinek” tekinthető, az adott termékcsoportra hosszú fejlődés során kialakult kereskedelmi szokásokhoz, elvárásokhoz is.

2. AZ ÁLLATSZAVATOSSÁGI RENDSZEREK

Bizonyos értelemben megelőlegezendő és megalapozandó a későbbi elemzést, előre kell bocsátanunk, hogy a haszonállatok visszterhes átruházása kapcsán felmerülő kellekszavatossági kérdések történeti fejlődését a 19. század óta három

3 A piaci, vásári ügyletek és -forgalom kapcsán állandó jogpolitikai igény jelentkezett már az ókorban is, de különösen a középkorban és kora újkorban a jogviták elkerülésére, illetve rövidre zárására (és ez nem mindig csak a vevő javára történt.) Az ingók piaci vétele egyébként bizonyos mintául, vezérijelenségül szolgált a vételi jog középkori és kora újkor fejlődése során. (Ezért a piaci vételt egy osztatlan jogtörténeti jelenségként lehet megragadni és nem csak olyan vételként, amihez szükségszerűen bizonyos sajátos szabályok járultak.) Vö. K. O. Scherner: Marktkauf. In: Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann (Hrsg.): *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte III.*, Berlin, Erich Schmidt Verlag (1984) 339.

állatszavatossági szabályrendszer leírásával szokás összefoglalni. Ezen rendszerek a dolog természeténél fogva kialakulásuk vonatkozásában kötődnek bizonyos történeti korszakokhoz, azonban adott esetben jogtörténeti korszakokon átívelőn, akár a legmodernebb időkgig érvényesülő elvrendszerként is értékelendők. Tanulmányom egyik célja éppen az, hogy a lovak adásvételével foglalkozó említett munkácskát ürügyül felhasználva kimutassam, hogy a kora újkor tekintetében hogyan viszonyulhatott egymáshoz ez a három rendszer időben, illetve a szabályozási megoldások bizonyos részletei tekintetében.⁴

Az esetek többségében az igás- és hátaslovak egyediségükben vettek részt a forgalomban, s elsősorban rejtett hibáik, betegségeik okoztak olyan problémát, ahol az eladó és a vevő érdekellentétét alkalmas szabályokkal fel kellett oldaniuk a jogalkalmazóknak és az őket háttérből támogató tudósoknak.

2.1. A római jogi rendszer

A középkori és kora újkori fejlődést szem előtt tartva a római „vásárbírák” által kialakított *aedilisi edictum* szabályain alapuló szavatossági rendszert az élőállatok, így lovak kereskedelmére vonatkoztatva az alábbi elvek jellemezték:

- az eladó egységes ideig szavatolt az állatnak az átadáskor is meglévő hibáiért;
- a hibának rejtettnek kellett lennie;
- a hibának lényegesnek kellett lennie, vagyis a hiányosságának az állat értékét vagy használhatóságát jelentős mértékben csökkentenie kellett, vagy a használhatóságát ki kellett zárnia;
- az eladónak helyt kellett állnia az állatnak a dolog természete szerint elvárható, vagy a szerződésben kifejezetten kikötött tulajdonságai hiányáért
 - az eladónak nem kellett tudnia a dolog hibás voltáról;
- a hiba lényeges és rejtett voltát, valamint azt, hogy a hiba az átadáskor (a kárveszély átszállásakor) már megvolt az állatban, a vevőnek kellett bizonyítania;
- a vevőnek választólagosam mind a szerződés felbontására, mind árszállításra igénye volt.

Ezek a szabályok a vevő fokozott védelmét helyezték előtérbe, de a bizonyítási teher őt terhelvén bizonyos egyensúly jött létre a két fél érdekei között. Ugyanakkor

⁴ A három rendszer ismertetéséhez lásd a következő rövid összefoglalásokat: Benjamin Marcus Riedel: *Pferde im Verbrauchsgüterkauf: Sachmängel und Beweislastumkehr nach § 476 BGB*, Aachen, Shaker (2007) 7-10.; Gordon von Bardeleben: *Rechtliche Besonderheiten des Pferdekaufs unter besonderer Berücksichtigung der tierärztlichen Kaufuntersuchung*, Butjadingen-Stollhamm, Agricola-Verlag (2013) 8-10.; Hutyra: i. m. 344-345.; Téglašy: i. m.

az eladó jobban tisztában lehetett az áru egészségi állapotával, vagy ha ebben a tekintetben gondatlan volt, akkor joggal terhelte őt a helytállási kötelezettség.

2.2. *A germán-jogi rendszer*

A középkori német városi és területi szokásjogok, illetve statútumok és jogkönyvek talaján kifejlődött rendkívül szerteágazó germán állatszavatossági szabályok közös jellemzői a következőképpen foglalhatók össze:

- az eladó szavatossági felelőssége olyan hibákért állt fenn, melyeket a vevő (sokszor egyes) hibánként meghatározott határidőn (vélelmi időn) belül ismert fel, és azt az eladónak vagy a bíróságnak jelezte. Ekkor ugyanis vélelmezték, hogy a hiba már az átadáskor megvolt az állatban;
- a hibának a vevő előtt rejtettnek kellett lennie (a régi német jogokban azonban az eladónak ismernie kellett a hibát, s azt el kellett hallgatnia a helytállási kötelezettsége megalapozásához);
- a helytállási kötelezettség csak külön meghatározott hibákért (ún. szavatossági főhibák) állt fenn;
- olyan hiányosságok esetén, amelyek nem minősültek a jogszabályokban megjelölt főhibának az eladó nem szavatolt, hacsak a szerződésben külön kikötéssel nem vállalta fel ezekért is a helytállást;
- a javára értékelt vélelem okán a vevőnek nem kellett bizonyítania, ugyanakkor az eladó megdönthette a vélelmet, hogy a hiba már az átadáskor megvolt az állatban;
- a vevő csak a szerződés felbontására perelhetett.

A germán rendszer a szavatossági kötelezettség erős korlátozásával egyértelműen az eladó számára volt kedvezőbb, mégis az eladói és a vevői oldal érdekei közötti egyensúly bizonyos értelemben biztosítva volt. Az eladó szempontjából előnyös volt, hogy a szavatossági főhibák köre meglehetősen szűken volt meghatározva. (Azok bővítése, lehető legszélesebbé tétele a korlátlan szavatosság érvényre juttatása felé tett lépésként lett volna értékelhető.)

A vélelem ugyanakkor a vevő helyzetét is javította, mivel felmentette a körülményes bizonyítási kötelezettség alól, de ugyanakkor védtelenül hagyta a főhibák körén kívül álló hiányosságoknál.

2.3. *A vegyes rendszer*

A római jogból eredeztethető szabályok és a germán jogi elvek bizonyos kombinációja valósult meg a későbbi irodalomban vegyes állatszavatossági rendszernek nevezett normarendszerben. Ennek alapjellemezői a következők:

- az eladónak egységesen meghatározott ideig kellett szavatolnia az állat hibájáért;
- a szavatosság az állat olyan lényeges és rejtett hibájáért állt fenn, amelynek a kárveszély átszállása idején való jelenlétét a vevő bizonyítani tudta;
- ugyanakkor fennmaradt a taxatív felsorolt ún. szavatossági főhibák megkülönböztetése is. Amennyiben ezen főhibák egyike az arra jogszabályban külön megállapított vélelmi időn belül jelentkezett, akkor az a vélelem érvényesült, amely szerint az állat már az átadásakor hibás volt;
- amennyiben a főhibák a vélelmi időn túl, de az általános szavatossági határidőn belül jelentkeztek, akkor a vevőt terhelte a bizonyítás ódiума;
- ugyanígy a főhibának nem minősülő hibáknál a vevő volt köteles bizonyítani, hogy a hiba már a vételkor fennállt, lényeges és rejtett volt;
- az eladó mindegyik esetben élhetett az ellenbizonyítás lehetőségével;
- a vevő rendszerint a szerződés felbontását követelhetette (ugyanakkor a kora újkorban a főhibák körén kívül – kivételesen és tartózkodón – árleszállítási igényt is elismerhettek).

A vegyes állatszavatossági rendszerben a római jog vevővédelmi elvei nyertek hangsúlyt azzal, hogy a főhibák esetében a bizonyítás a germán jogi rendszer szerint egyszerűsítve volt. Az eladó csak ellenérveiben, illetve a vevői bizonyítás sikertelenségében bízhatott. (Megjegyzendő, hogy az állat-egészségügyi ismeretek fejlődésével a súlyosnak minősíthető betegségek száma nőtt, s a főhiba-katalógusok bővítése tovább erősítette a vevő helyzetét.)

3. A RÓMAI JOGI ALAPOK

Mint közismert – arra a kérdésre, hogy a vevő egyáltalán elvárhatja-e, és ha igen, milyen mértékig várhatja el az adásvételi szerződés alapján azt, hogy egy meghatározott minőségű árut kapjon, és milyen jogai vannak az eladóval szemben, ha az áru az elvárhatónál rosszabb minőségű – az ókori római magánjogban több szabályrezsím alakult ki.⁵

5 A több százados munkálkodás ellenére a római kellékszavatosság jelenségköre részletkérdéseinek tekintetében ma sincs teljes egység a szakértők között. Jelen összefoglalás hiányosságai elsősorban abból adódhatnak, hogy a tanulmány a hangsúlyt a kora újkori fejlődésre kívánja helyezni. Itt csak a hazai újabb irodalomra történik utalás, nem elhallgatva, hogy a modern irodalom áttekintése embert próbáló vállalkozás lenne. Vö. Jakab Éva: *Stipulationes aediliciae*, Szeged, JATE ÁJK (1993); Uő.: *Apropó jogharmonizáció: gondolatok az ókori kellékszavatossági modell kapcsán*. In: Tóth Károly (szerk.): *In memoriam Nagy Károly egyetemi tanár*:

Mint valamennyi jogrendszer esetében, kezdetben a római adásvételre is a garanciaigény teljes hiánya volt jellemző, majd csak akkor volt az eladón az áru minősége számon kérhető, ha az külön ígéretet (stipulatio) tett arra, hogy az áru nem szenved bizonyos hibákban, illetve rendelkezik bizonyos előnyös tulajdonságokkal. Ilyen esetben a felek tulajdonképpen egy külön szerződés tárgyává tették az áruval kapcsolatos minőségi elvárásokat.

Azonban a minőségi kérdés hamarosan az adásvételi szerződés keretein belül is felmerülhetett, hiszen viszonylag korán vitán felülivé vált, hogy az eladó, aki egy fennálló hiba tekintetében rosszhiszeműen megtevesztette a vevőt, felelősséggel tartozott (*dolus*-felelősség). Utóbb lehetővé vált, hogy a vevő az általános, kártérítésre menő adásvételi keresetet (*actio empti*) is igénybe vegye az áru minőségi hibája miatt. Ennek nem volt már előfeltétele a stipulációs formában tett garanciaígéret léte, vagy az eladó *dolosus* magatartása sem.⁶

Az áru minősége garantálásának külön rezsímjét jelentették és különös jelentőséggel bírtak a római fejlődésben azok a vásárbírószági előírások, melyek az *aedilisek edictuma*iban kerültek kialakításra. Ezek a szabályok a rabszolgák és az igásállatok (élőáru) adásvételével kapcsolatos problémák megoldására alakultak ki, s lényegüket tekintve bizonyos információs elvárásokat testesítettek meg az eladóval szemben egyes, az edictumban felsorolt hiányosságok (*morbis* – betegség, *vitium* – testi hiba) vonatkozásában.

Ha az áru olyan hibában szenvedett, ami szerepelt az ediktális hibakatalógusban és a vevő által nem volt azonnal felismerhető, a vevő visszaléphetett a vételtől az *actio redhibitoria* révén, vagy választhatta az *actio quanti minoris*, ami a vételár leszállítására irányult. A szerződés felmondására hat hónap, az árleszállítás érvényesítésre egy év állt a vevő rendelkezésére. Az eladó nem védekezhetett azzal, hogy maga nem tudott a hiányosságról, felelőssége az *edictum* alapján „objektív” volt.

1932-2001., Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2002) 225-237.; Éva Jakab: Diebische Sklaven, marode Baken: Von den römischen Wurzeln der Gewährleistung für Sachmängel. In: Martin Josef Schermaier (Hrsg.): *Verbraucherkauf in Europa: Altes Gewährleistungsrecht und die Umsetzung der Richtlinie 1999/44/EG*, München, Seilern (2003) 27-53.; Hamza Gábor: Az eladói kellekzsavatosság fejlődése a római jogban, *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Lorando Eötvös Nominatae*, 1999/32, 41-60.; Molnár Imre, Jakab Éva: Római Jog, Szeged, Leges (2004) 305-306.; Földi András, Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztési Intézet (2016) 521-522.; Benedek Ferenc, Pókecz Kovács Attila: Római magánjog, Budapest-Pécs, Dialóg Campus (2016) 299-300.

6 Wolfgang Ernst: §§ 434-445: Sach- und Rechtsmängelhaftung. In: Joachim Rückert, Frank J. Schäfer (Hrsg.): *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, III: Schuldrecht: Besonderere Teil §§ 433-853, I. Teilband: vor § 433-§ 565*, Tübingen, Mohr Siebeck (2013) 78-79.

Fontos, hogy a rómaiak nem engedték meg az említett keresetek érvényesítését, ha a hiba nyilvánvaló volt, vagyis csak rejtett hibák esetén érvényesültek az *aedilisi* szabályok: a nyilvánvaló hibákról az eladónak nem kellett informálnia a vevőt. A visszalépési és az árleszállítási igényen túlmenő követeléssel a vevő az *aedilisi edictum* alapján nem léphetett fel, ugyanakkor az adott ediktális hiba jelentkezése esetén a vevő szabadon dönthette el, hogy hat hónapon belül elállási jogával vagy árleszállítási igényével él-e.

Az *actio emptivel* biztosított korlátozott lehetőségek és az *aedilisi edictum* által felkínált jogkövetkezmények rezsimjei – az irodalomban máig sem teljes mértékig tisztázott folyamat eredményeként – talán már a klasszikus korban átfedésbe léptek egymással, mely folyamatot általában az *aedilisi* keresetek *actio emptive* való befogadásának formulájával írják körül.⁷ Ez azt jelentette, hogy az *aedilisi edictumból* fakadó eladói kötelezettségeket analógiával olyan „hibás” (*vitiosus*) áruk minőségi hibájára is kiterjesztették, melyekre azok eredetileg nem vonatkoztak, illetve hogy az eredeti kártértési következmény mellett az árleszállítás (és később talán a visszalépés is) szóba jöhetett az általános, *actio emptivel* érvényesített eladói felelősség érvényesítésénél. Ugyanakkor a kártérítés új lehetőségként való megjelenése mellett egy új szubjektív tényálláselem is elfogadottá vált, mivel az *actio empti* indításának előfeltétele az eladó *bona fides* ellenes magatartása volt.

A két rezsim „összegabalyodását” a jusztinánuszi kodifikáció csak tovább fokozta annak ellenére, hogy a *Digesta* és a *Codex* is külön fejezetekbe gyűjtötte össze a vonatkozó forráshelyeket. A két szabálykomplexum (az általános vevői kereset és az *aedilisi edictum* speciális keresetei és szabályai) egymásmellettiége és nem teljesen tisztázható kapcsolata további másfél évezredre megnehezítette a kérdéssel foglalkozó jogtudósok és az azokat figyelembe venni akaró jogalkotók dolgát.

Összefoglalóan és az *aedilisek* vásári *iurisdictio*jával kapcsolatban kialakult elveknek az állatszavatossági normák alakulására kifejtett hatása kapcsán kiemelhetjük, hogy a római jog tulajdonképpen élő árukon tesztelte azokat a kellékszavatossági szabályokat, melyek aztán az élettelen árukra is alkalmazott. Az *actio redhibitoria* és *quanti minoris* elvei eredeti alkalmazásukban a „*res se moventes*” jellegű áruk adásvételével kapcsolatban alakultak ki.⁸

Az *aedilisi* szabályok máig érvényes rációját abban kell látnunk, hogy a vevőt, aki hibátlan áruért fizette ki a vételárat, védeni kell az áru hibátlanságába vetett

7 Moritz Wlassak: *Zur Geschichte der negotiorum gestio: eine rechtshistorische Untersuchung*, Jena, G. Fischer (1879) 173.

8 Thiessen: i. m. 166.

bizalma tekintetében. Méltányosabbnak tűnik, hogy az eladó, akinek hatókörében általában az áru megtalálható, és az áru minőségét, tulajdonságait általában – bár nem szükségszerűen – ismeri, viselje a kockázatot az áru hibáiért. Ez indokolja az eladó helytállási kötelezettségének elfogadását vétkességétől függetlenül: az eladó akkor is felelt, ha nem vétkesen okozta a hibát és akkor is, ha a hibát nem ismerte fel, vagyis széles körben kénytelen volt viselni az áru betegségeinek (*morbus*) és hiányosságainak (*vitium*) kockázatát. Ezen szigorú felelősséget ellensúlyozta a tény, hogy az eladóval szemben csak visszalépési és árleszállítási igényvel léphetett fel a vevő, a kártérítés lehetősége csupán a megígért tulajdonságok nem teljesülése és a szándékos megtevésztés eseteire korlátozódott.⁹

4. A KÖZÉPKORI GERMÁN JOGOKBAN KIALAKULT ÁLTALÁNOS ELVEK

A római jogi megoldással szemben a régi német jogban az eladó kellékszavatossági kötelezettsége erősen korlátozott volt, s adásvétel esetén a vevőnek magának kellett gondoskodnia arról, hogy a megvásárolt áru hibája miatt ne szenvedjen hátrányt. Alapesetben az áru persze nem szenvedhetett jelentős hibában és természetesen rendelkeznie kellett a megállapodás szerinti tulajdonságokkal. Amennyiben azonban a vevő az árut megtekintette („*besehen*”), akkor az utólag fellépő esetleges hibák, illetve nem teljesülő elvárásai miatt nem léphetett fel az eladóval szemben.¹⁰ Így a vevőnek érdekében állt az, hogy minél elővigyázatosabb legyen, és a lehető legalaposabban megvizsgálja az árut.¹¹ Ez alapján dönthetett arról, hogy lemond-e a vételről vagy esetleg külön jogokat köt ki magának a szerződésben.¹²

Ezen elvek léte alapján az irodalomban sokan abból indulnak ki, hogy a régi német jog alapelvszerűen nem ismerte a kellékszavatossági igényt, magánjogi védelme alig volt a hibás árut megvásárló vevőnek. Ez a helyzet több okra is visszavezethető.

9 Heinrich Honsell: Von den aedilischen Rechtsbehelfen zum modernen Sachmängelrecht. In: Dieter Nörr, Dieter Simon (Hrsg.): *Gedächtnisschrift für Wolfgang Kunkel*, Frankfurt am Main, Klostermann (1984) 54-55.

10 A megtekintés elvárásában egyértelműen az eladóra nézve enyhébb szabályozás testesült meg, hisz ha a vevő megtekintette az árut, mindenfajta minőségi igénye el volt rekesztve.

11 Jellemzőek erre a jogfelfogásra az alábbi közmondások: „*Augen für Geld*”, „*Wer die Augen nicht aufhut, der tut den Beutel auf*”, „*Wer narrisch kauft, muß weislich zahlen*”. Vö. Walter Jürgen Klemp: *Grundlagen der Sachmängelhaftung des Verkäufers im Vernunftrecht und Usus modernus*, Stuttgart, Kohlhammer (1967) 51.; Norbert Burke: *Einschränkungen der ädilizischen Rechtsbehelfe beim Kauf von der Rezeption bis zur Gegenwart*, Diss. Münster (1967) 10.; Gerhard Wesenberg, Gunter Wesener: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*, Wien, Köln, Graz, Böhlau (1985) 131.; Andreas Wacke: *Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1977/94, 202.

12 Lásd a részletes forráskiértékelést: Konstantin Graf von Wengersky: *Das Viehwährschafrecht im Wandel der Zeit – Geschichtlicher Entwicklung, geltendes Recht, Reformbestrebungen*, Diss. Köln (1988) passim.

A vétel készvétel jellege és a fent említett elvárások a vevő odafigyelésével kapcsolatban szinte kizárták az eladóval szembeni fellépés lehetőségét. Esetleg az eladó külön garanciavállalása alapozhatott meg bizonyos vevői igényt áruhibák esetén.

A modern felfogás szerint is értékelhető kellékszavatossági szabályok hiányának egyik legnyomósabb indokaként azt hozhatjuk fel, hogy a városokban és vásárhelyeken, ahol az áruforgalom jelentős része lezajlott, igen korán megjelent a kereskedelem erős hatósági ellenőrzése: a vásári és városi rendtartások (vagyis a mai értelemben véve a közjog területére tartozó szabályok) jelentős része az áruk hatósági megvizsgálásának kötelezettségét írta elő.¹³ Ezek a forgalomellenőrző rendelkezések nem tartalmaztak semmiféle szavatossági szabályt, vagyis az esetlegesen károsult vevő magánjogi igényeinek nem szenteltek figyelmet.

Azonban – az egészen korai germán szokásjogi hagyományokra támaszkodva – a korabeli jogforrásokban mégis fellelhetők voltak előírások, amelyekben kivételesen megjelent az eladó áruhibáért fennálló felelőssége, igaz általában csak meghatározott áruk vonatkozásában és csak egyes jellemző hibákra tekintettel.¹⁴ Ezek a sporadikus rendelkezések mind egy irányba mutattak: amennyiben az áru egy alapos vizsgálat ellenére sem felismerhető, olyan súlyos hiányosságban (*Hauptmängel*) szenvedett, amit az eladó elhallgatott, a vevő visszaléphetett a vételtől.¹⁵ A vevő ilyen jellegű védelmét azonban nem tekinthetjük a középkorban általánosnak, s amennyiben a vevőnek nem álltak rendelkezésére a helyi jogszabályokban lefektetett eszközök, akkor nem is létezett semmilyen védelem az áruhibákkal szemben.¹⁶

Ezek a szabályok kezdetben egységesen érvényesülni látszottak valamennyi árutípusra, így a haszonállatok adásvételére is. A kereskedelmi forgalom mind élenkőbbé válásával a német városi és területi jogok forrásaiban (tulajdonképpen visszatérve a kezdetekhez) egyre inkább különbséget kezdtek tenni az élőállatok és más dolgok vételi szabályai között. Mint Rómában is, egy külön szabályrend alakult ki ebben a tekintetben.¹⁷ A kétféle árufajtára vonatkozó szabályok eltérése leginkább annak a határidőnek (*Gewährfrist*) a számításában jelentkezett, mely határidőkön

13 Manfred Klischies: Die geschichtliche Entwicklung der Sachmängelhaftung beim Kauf beweglicher Sachen, Diss. Kiel (1965) 17.; Burke: i. m. 11-12.

14 Ernst: i. m.

15 Az árleszállítás lehetősége a középkori német jogokban nem volt ismert. Ehhez Klischies: i. m. 17-27. és 52.; Burke: i. m. 11.

16 Ernst: i. m. 83

17 A források rendkívül gazdagok, különösen a ló-adásvétel tekintetében, hiszen ezek a haszonállatok rendkívül nagy jelentőséggel bírtak a korabeli gazdasági életben. Vö. Wengersky: i. m. passim.

belül jelentkező a hiba, a vevő az áru hiányossága miatt helytállás várhatott el az eladóval szemben. Ez az időintervallum az élőállatoknál jellemzően rövidebb volt, mint más áruk tekintetében.

A kezdetekhez való – bizonyos értelemben vehető – visszatérésre vonatkozó megjegyzést igazolja, hogy már a *Lex Baiuvarorum*ban megtalálható volt a későbbi német fejlődésre oly jellemző megoldás, amely az állatbetegségek és hiányosságok enumeratív felsorolását alkalmazta.¹⁸ A korai népjogok megoldásaihoz¹⁹ hasonlóan a középkorban írásba foglalt német területi és városi jogkönyvekben a két-három felsorolt betegségre a vevő igen rövid határidőn (általában három napon) belül hivatkozhatott, és így érvényesíthette szavatossági igényeit, aminek egyedüli módja a szerződéstől való visszalépés volt.²⁰

5. AZ ÁLLATHIBÁKRA VONATKOZÓ KÖZÉPKORI ELVEK

A középkori (és későbbi) német jogfelfogás szerint a haszonállatok forgalmazásával („marhakereskedelemmel”) kapcsolatos jog- és kellékszavatossági kérdések szabályozása elsősorban a felek megállapodására volt bízva, vitás esetekben a szerződés rendelkezéseit kellett figyelembe venni. Ilyen rendelkezések hiányában azonban az esetleges helyileg lefektetett, általában hatósági szabályrendeletekben megjelenő elveket, rendészeti előírásokat lehetett követni. Ugyanis míg más áruk tekintetében csak kivételesen mondták meg ezek a normák, hogy minek kell történnie akkor, ha a vevő az áru hatósági átvizsgálása ellenére hibás terméket kap, az állathibák területén ritkább volt az ilyen jogsabályi hallgatás.²¹

A fejlett középkorban – korábbi hagyományokra építve – a német jogfejlődés sajátos jelenségeként elég gyakran születtek ugyanis külön rendelkezések az állatkereskedelemmel összefüggő szavatossági kérdések tisztázására. (A szász területeken például a szász Weichbild rendelkezései érvényesültek.)²² Ennek tudatában abból indulhatunk ki tehát, hogy bár a német területi jogok elhanyagolták a kellékszavatosság általános elveinek lefektetését, ugyanakkor azonban külön figyelmet voltak kénytelenek szentelni a haszonállat-kereskedelem vonatkozásában

18 A forrás négy betegséget sorol fel, amely a lovaknál is felléphet: *Lex Baiuvariorum*, XVI, 9: „... id est cecum aut herniosum aut cadivum aut leprosum...” (vak, törekeny, epilepsziás, bélpoklos). Vö. *Monumenta Germaniae Historica, Legum sectio I. Legum Nationum Germanicarum Tomus I*, Hannover-Leipzig (1902) 437.

19 Vö. Klischies: i. m. 9-11.

20 A korai időkben csak egy-két betegség volt meghatározva a városi és területi jogösszeírásokban. Vö. Otto Stobbe: *Handbuch des Deutschen Privatrechts*, III. Berlin, W. Hertz (1989) 248.; Klischies: i. m. 28-29.; Thiessen: i. m. 166.; Burke: i. m. 11.

21 Klischies: i. m. 49.

22 Uo.

a kérdéskörnek. A középkori német városi és területi jogok egyik fontos sajátossága volt ugyanis, hogy az egyes közösségek, hatóságok és jogalkotók különleges állathibakatalógusokat állítottak össze, melyekben felsorolták mindazokat a betegségeket, melyek megalapozták az eladó helytállási kötelezettségét.²³

Általánosan kitűnik a vonatkozó jogforrások vizsgálatából, hogy a lovak kiemelt figyelmet kaptak ezen státútumokban, de a lovakra vonatkozó elvek – *mutatis mutandis* – más haszonállatoknál is többé-kevésbé tetten érhetőek voltak.²⁴

Az említett állathiba-státútumok szerint az eladó a legfontosabb és kifejezetten nevesített főhibák jelentkezése esetén akkor is felelősséggel tartozott, ha az állat átesett a szokásosan előírt hatósági vizsgálaton, melyet több jogkönyv is kötelezően előírt, illetve a vonatkozó szabályok akkor is felelőssé tették az eladót, ha az nem tudott a betegségről. Egyéb hibák esetén csak akkor volt felelősségre vonható az eladó, ha ismerte és rosszhiszeműen elhallgatta az adott hiányosságot.²⁵ A vevő – mint azt az általános szabályoknál említettük – állathibák esetén is csak visszalépési jogával élhetett.

A főhibáknak a szerződés megkötésétől számított bizonyos határidőn belül kellett jelentkezniük, de ez az idő a szerződésben lerövidíthető, illetve meghosszabbítható volt.²⁶ A vevő a határidőn belül köteles volt értesíteni az eladót a szakértők által tanúsított főhibákról, de az is elegendő lehetett, ha a határidőn belül a bíróságot értesítette a hibáról.

A vonatkozó jogkönyvek a ló- és haszonállat kereskedelem kapcsán igen változatos helytállási határidőket határoztak meg, három naptól egészen egy év egy napig.²⁷ A lovak vásárlásánál (egy majnafrankfurti státútum szerint) négy hét,²⁸ máshol 14 nap állt a vevő rendelkezésére, hogy a hibát észlelje és jelezze, de volt egy hónapos határidő is.²⁹ Vágóállat esetén általános volt a három napos határidő.³⁰

23 Például a bajor területi-, a frankfurti és a nürnbergi városi jogreformációk eredetileg három, más jogkönyvek a lovak esetében négy olyan betegséget soroltak fel, melyek megalapozták az eladó helytállási kötelezettségét. Klischies: i. m. 53. Ezt később Behamb is megerősíti.

24 Klischies: i. m. 54.

25 „*Praeterea & et hoc remedium iuris emptori decepto competit, ut, si scientiam adeoque dolum venditoris potest probare, etiam tunc locum habeant actiones aedilitiae.*” – írja a recepció után Schilter. Johann Schilter: *Praxis Iuris Romani In Foro Germanico Iuxta Ordinem Edicti Perpetui Et Pandectarum Iustiniani: Opus, quo Ius Romanum ad Principia Iuris Naturae & gentium ... explicatur, Tomus secundus*, Jenae (1698) 492.; (Behamb ezzel szembe menni látszik – változtatási igény) Vö. Klischies: i. m. 53-54.

26 Schmelzeisen általános határidőként 30 nappól indul ki. Gustaf Klemens Schmelzeisen: *Polizeiordnungen und Privatrecht*, Münster, Köln, Böhlau (1955) 449.

27 Példálózó felsorolás: Klischies: i. m. 69.

28 Schilter: i. m. 493.

29 Samuel Stryk: *Continuatio Altera Usus Moderni Pandectarum a Libro XIII. usque ad XXII. Editio Sexta*, Halae Magdeburgicae (1735) 684.; Vö. Klempt: i. m. 51.

30 Klischies: i. m. 55.

Amennyiben a hiba a meghatározott határidőn belül jelentkezett, akkor abból indultak ki, hogy az állat az átadás idején már beteg volt. Ló vétel esetén, amennyiben az eladó vitatta a ló hibáját, akkor a kirendelt patkolókovácsoknak kellett megvizsgálniuk az állatot, s ha a betegség beigazolódott, a vizsgálat költségeit az eladó viselte, míg ellenkező esetben a vevő állta a költségeket.³¹

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a középkorban kialakult, elsősorban a német városi és területi jogforrásokban lefektetett németjogi megoldások több tekintetben más alapon álltak, mint a római jogban kialakult szabályok. A germán jogi megközelítés egyértelműen az eladó védelmét és (a rendészeti jellegű megközelítés révén) a forgalom nyugalomát helyezte előtérbe. A római jogi eredetű kellékszavatossági szabályok ezzel szemben igényérvényesítési lehetőséget biztosítottak a vevőnek attól függetlenül, hogy a hatósági vizsgálat és áruellenőrzés megtörtént-e. A római szavatossági jog valamennyi árutípusra vonatkozott, s ismerte az *actio redhibitoria* lehetőségét, az adásvételi ügylet visszavonására, illetve az *actio quanti minoris* az árleszállítási igény érvényesítésére, mely utóbbit a német jogkönyvek teljes mértékben ignoráltak. A nyilvánvaló, mindenki számára felismerhető hibákért a római jog szerint sem kellett szavatolnia az eladónak, a rejtett hibák esetében azonban minden esetben helytállással tartozott.³² Mivel a nyílt és rejtett hibák közötti különbségtételnek az állathibák esetében igencsak nagy jelentősége volt, s az állathiba-statútumokban megjelölt betegségek esetében is általában rejtett hibákról volt szó, ezért a római jog ezen megkülönböztetését a német helyi jogok hamar magukévá tették (előbb-utóbb nem csak az állatok vonatkozásában). Talán ez volt az az első gondolat, ahol a továbbélő római, tudós jogi elvek először találkoztak a német piacokon érvényesülő szabályokkal.

6. A RECEPCIÓ HATÁSA A NÉMET JOGFORRÁSOK KELLÉKSZAVATOSSÁGI MEGOLDÁSAIRA

A római jog formális recepcióját a Német Nemzet Szent Római Birodalmában mintegy előkészítő középkori jogtudomány a kellékszavatossági szabályok vonatkozásában egyrészt a *Corpus Juris Civilis* által áthagyományozott kettős rendszer egyszerűsítését, másrészt az *aedilisi* és civiljogi megoldások bizonyos összeolvadását hozta magával. Az *aedilisi* keresetek már a glosszátorok alatt betagolásra kerültek az *actio empti*-be, a kommentátorok pedig a kétféle helytállási kötelezettséget egy

31 Hans Müller: *Kaufrecht in süddeutschen Stadtrechtsreformationen des 15. und 16. Jahrhunderts: Nürnberger Reformation 1479. Verneute Nürnberger Reformation 1564. Wormser Reformation 1498. Freiburger Stadtrecht 1520. Erneuerte Frankfurter Reformation 1578*, Diss. Kiel (1961) 160.; Klischies: i. m. 54.

32 Manfred Klischies: *Die geschichtliche Entwicklung der Sachmängelhaftung beim Kauf beweglicher Sachen*, Diss. Kiel (1965) 56.

egységes kellékszavatossági szabályrendszerbe foglalták, a hangsúlyt a civiljogban kialakult megoldás felé tolva el.³³ A vevő igényérvényesítésének egyedüli eszköze az *actio empti* lett, s ennek megfelelően sem a tényállási elemekben, sem a jogkövetkezményekben nem fogalmazódtak meg különbségek: az *aedilisi* kereseteket magába olvasztó *actio empti* keretében felelősségre vonható lett a hibát ismerő eladó a teljes kárra (*interesse extra rem*), és emellett elméletileg lehetséges volt a perlés visszalépésre és árleszállításra is, de ennek a megkülönböztetésnek a dogmatikai egységesítés okán nem volt különösebben nagy jelentősége.³⁴ Ez lett tehát a recepció elméleti alapja, azonban a középkori *jus commune* vonatkozó szabályai jelentős módosulásokat szenvedtek a német városi és területi jogalkotásban és joggyakorlatban.

A 15-16. században az ún. formális recepció (a tudós jogok szubszidiárius jogforrásként való elfogadása a Reichskammergerichtsratsordnung előírásai szerint) folyamatában a Birodalom nagy városaiban és egyes fejedelemségeiben is megfigyelhető volt a helyi (tartományi és városi) szokásjogok írásba foglalása, illetve felülvizsgálata (reformációja) iránti igény. Ezen törekvések célja a jogegységesítés, a városjogok korszerűsítése valamint a *jus commune*-vel való összhangba hozatala volt. A folyamat eredményként – a kor jellegzetes jogforrásaként – egy sor átfogó jogkönyv („*reformatio*”) és egyedi statútum született Birodalom szerte. Mivel ezen reformációk megszövegezői között jórészt tudós jogokban jártas személyek vitték a prímet, a római és kánonjogi szabályok jelentős szerepet kaphattak „szokásjogként” az új jogforrásokkal élő tartományok és városok jogéletében. Ezt sokszor nem befolyásolták a teljesen más gazdasági- és társadalmi körülmények sem.

A kellékszavatossági problémák területén az említett folyamatok bizonyos közeledést eredményeztek a római jog elvei és a német hagyományos megoldások között – s mint majd látjuk – adott esetben bizonyos kevert szabályrendszerek kidolgozását eredményezték. Mivel az *aedilisi edictum* elvei eredetileg csak egészen körülhatárolt vételtárgyakra (rabszolga, élő állat) lettek kidolgozva, az lett volna a természetes, ha ezek a szabályok (mivel rabszolgaság nem létezett) elsősorban az állatszavatossági felelősségkörében érvényesültek volna.³⁵ De egészen máshogy történt: a jusztiniánuszi kor tendenciáit követve a római jogi elvek már valamennyi árutípus hiányosságai esetén figyelembe vételre kerülhettek. Ugyanakkor paradox és ironikus módon az *aedilisi* szavatossági elvek éppen az állatszavatosság problémakörében nem voltak

33 Erre Hermann Dilcher: *Der Leistungsstörungen bei den Glossatoren, Kommentatoren und Kanonisten*, Frankfurt am Main, Klostermann (1960) 214-241. Továbbá Klischies: i. m. 36-42.; Klempt: i. m. 13-15.

34 Dilcher: i. m. 236-237.

35 Honsell: i. m. 61.

képesek kiszorítani a német jogi elveket.³⁶ Továbbá a többi árutípusra vonatkozó szavatossági elvek beépítése sem vezetett olyan harmonikus végeredményre, mint az a sajátos német-római magánjog más részterületein jelentkez(het)ett.

A korban született jogkönyvek anyagát áttekintve az állapítható meg, hogy a 15-16. századi német városi- és területi jogok csekély kivételtől eltekintve megmaradtak a német jogi hagyományoknál. Ez abban is megmutatkozott, hogy a legtöbb jogforrásból hiányoztak a szavatossági szabályok.³⁷ Amennyiben az adott jogkönyvben kevesebb tudósügyi hatás mutatkozott, az egyszerű készvételi ügyletekből kiindulva, továbbra is az áruk hatósági ellenőrzésére helyezve a hangsúlyt a vevő odafigyelésének elvárását preferálták a szabályok, vagyis hogy egy hivatalos vizsgáló vagy a vevő maga vizsgálja meg a kellő alapossággal a megveendő árut. A bonyolultabb adásvételi ügyletek, a nehezebben felfedhető hibák problémájával általában nem foglalkoztak ezek a jogforrások, szabályozásuk ezen tekintetben elégtelennek minősíthető. Ha el is ismerték egyes jogkönyvek az eladó helytállási kötelezettségét, továbbra is mereven elutasították az árleszállítási igény érvényesítésének lehetőségét.³⁸

A német jogból eredő ezen alapelvek helyességét illetően idővel több oldalról is kétség merült fel. A hatósági áruellenőrzésen átcúsúzhattak hibás termékek és állatok is, és az elv, hogy a megtekintés kizárja a szavatossági igényt, csak nyílt hibák esetében volt észszerű.³⁹ Ilyen vonatkozásban mindenképpen szükség mutatkozott a tudós jogok által kidolgozott elvekre. Azonban mindezen esetleges igények ellenére a 16. században a szavatossági joganyag jelentősen nem változott, s egyértelműen kimutatható, hogy ezen a területen a német jogi alapelvek nem hajoltak meg minden további nélkül a római jog megoldásai előtt.

Jól demonstrálja a változások szószólói előtt tornyosuló elméleti és gyakorlati nehézségeket a kellékszavatossági szabályok tekintetében leginkább római jogi hatásokat felmutató wormsí városi jogkönyv példája is.⁴⁰ Megvizsgálva a jogkönyv vonatkozó szabályait, látszik, hogy különösen a ló-kereskedelem vonatkozásában milyen nehézségeket jelentett az absztrakció magas szintjén álló római kellékszavatossági szabályok átültetése a korabeli viszonyokra. A jogkönyv

36 Thiessen: i. m. 166

37 Burke: i. m. 14

38 Pedig ha például a vevő egy árut hatósági áron megvásárolt, de utána olyan hiba jelentkezett, ami a dolog értékét befolyásolta, észszerűnek tűnhetett volna az árleszállítás lehetőségének a nyitva hagyása is. Vö. Klischies: i. m. 53. és 56.

39 Klischies: i. m. 56.

40 Részletesebben vö. Klischies: i. m. 58-61.

megszövegezői – az általános középkori és korabeli hagyományoktól eltérően – láthatólag nem akartak külön szabályokat az állatkereskedelemmel kapcsolatban megfogalmazni, ám ezáltal jelentős nehézségekbe ütköztek a szabályok megalkotása során. Az egyszerűbb út itt is az lett volna, ha felsorolják az egyes lóbetegségeket, de mivel ettől el akartak tekinteni, a kellékhiba fogalma absztrakt meghatározásának problémájával találták szemben magukat. Bár a jogkönyvben lefektették, hogy ilyen hibának kell tekinteni azt a hiányosságot, ami az áru értékét csökkenti, vagy amelynek ismeretében a vevő nem kötötte volna meg az ügyletet, illetve azt is, midőn egy tulajdonság nem felelt meg az eladó által ígérteknek, de a jogkönyv megalkotói nem tekinthettek el egyes konkrét példák felsorolásától, vagyis ezen a téren nem tudtak kitörni a szokásos keretek közül.⁴¹

A haszonállatok forgalma tekintetében tehát egyelőre megmaradtak a középkorias keretek: az állatbetegség-statútumok ugyan nem zárták ki kifejezetten a római jogból eredeztethető közös-jogi megoldások érvényesülését, de nem is ismerték azokat el, és ezzel a hagyományos német jogi elvek fennmaradását szolgálták.

De a változtatás igénye a gyakorlat oldaláról egyre inkább nyomasztóvá vált. Az állat-statútumok csak nagyon korlátozott számú betegséget soroltak fel, s a lassan specializálódó állatorvosok időközben több olyan súlyos betegséget is azonosítottak, amelyek jelentős hátrányt okozhattak a hiányosságról mit sem sejtő vevőnek, s emiatt az addigi szabályozás túlságosan szűk körűnek bizonyulhatott.⁴² A felmerülő szabályozási nehézségekre az *usus modernus* kora német jogászainak kellett megtalálniuk a választ.

7. AZ USUS MODERNUS TÖREKVÉSEI A KELLÉKSZAVATOSSÁG TERÉN – ÁLTALÁNOS ADÁSVÉTELI SZABÁLYOK

A 16. század végére a szubszidiárius római jog szabályai egyre mélyebben hatoltak be a német bíróságok gyakorlatába. Az *usus modernus* kora német jogéletének legfontosabb törekvése – köztudottan – az volt, hogy a *Corpus Juris* recipiált szabályait a mindennapi gyakorlati élet számára minél használhatóbbá tegyék. A korszak német jogászai a jelentkező gyakorlati feladatok megoldásához általában segítségül hívták a jogtudományban kidolgozott elméleti megoldásokat.

41 Klischies: i. m. 60. Azt, hogy a jogkönyv szerzői nem közvetlenül a *Corpus Juris*-ra, illetve annak tudósági kommentárjaira támaszkodhattak, mutatja, hogy a jogkönyv a figyelembe jövő hiba jellegzetességeként az értékesítést hangsúlyozta ki, és ezzel bizonyos értelemben szembefutott a *Corpus Juris* elveivel, ahol az áru használhatóságát befolyásoló hibáról beszélnek a források

42 Klischies: i. m. 56.

Mindenképpen aláhúzendó, hogy a római jogi forrásokra kényszerűen visszavezetett megoldások és a német területeken kialakult vagy kialakítandó szabályok összetalálkozása a kellékszavatosság, s ezen belül is különösen az állatszavatosság területén különösen érdekesen alakult.⁴³ A két szabályrendszer – fennebb vázolt – eltérő céljaiból eredő összeegyeztethetlenség ugyanis a 17. század elejére már a jogbiztonságot látszott fenyegetni sok részletkérdés tekintetében. A korszak szavatossági jogi szabályozása tökéletlennek és töredékesnek tekintendő, mivel a korabeli jogalkotók többsége nem tudta elhatározni magát egy egységes szavatossági szabályozás megalkotására, s azt a – a középkori *jus commune* dogmatikai eredményeit végeredményben megkérdőjelező – tudomány sem készítette elő megfelelően. A jogalkotók kivárára játszottak, és elsősorban a szerződő felekre és a bírósági gyakorlatra bízta, hogy azok egyáltalán foglalkoznak-e és hogyan a szavatossági kérdésekkel, és található-e egy olyan út, amelyen haladva egyeztetni lehet a római szavatossági rendszert a régi német felelősségi szabályokkal.

Mivel a német bíróságokon elsősorban tanult bírák tevékenykedtek, vélhetőleg ez oda kellett volna vezessen, hogy az ítélkezési gyakorlatban kizárólag a római jogi megoldások kerüljenek alkalmazásra.⁴⁴ De ez nem alakult egyértelműen így, mivel a szavatossági jog terén a „modern” (a római jogi elveket talán háttérbe szorító) és áttekinthető szabályozás iránti igény kielégítéséhez a jogi széttagoltság korában a szavatossági szabályokat helyi szinten hozták meg, s így e szabályok megalkotása során a német jogi alapelveknek is mindenképpen szerepet kellett kapniuk.⁴⁵

Mindenesetre az *usus modernus* jogászai számára alapvető kérdésként jelentkezett a szavatossági jog területén a két joganyag egymáshoz való viszonya. Mivel a német helyi szabályokhoz képest az *aedilisi* keresetekhez köthető szabályok jelentősen szigorúbbak voltak az eladó számára, érthető, hogy az *usus modernus* egyes szerzői az *edictum* szigoráról „*rigor edicti*” írtak. Többen (mindenekelőtt Schilter [1632-1705]) erre vezették vissza, hogy a német fórumok előtt az *aedilisi* keresetek csak alig nyerhettek alkalmazást.⁴⁶ Voltak azonban jogtudósok, így Samuel Stryk (1640-1710), akik éppen ellenkezőleg, az *aedilisi* keresetek jelentőségéről beszéltek. Ő kiemelte, hogy olyan területeken, ahol nincsenek különleges helyi

43 Klempt: i. m. 50.

44 Burke: i. m. 16.; Klischies: i. m. 61-62.

45 Klempt: i. m. 50.

46 „... generatim tamen usu fori Germanici rigor edicti aedilitii vix observatur, ut redhibitorio vel etiam aestimatoria actio locum habeat de quocunque vitio iure civili expresso, siue sciens siue ignorans vendiderit alter: verum certa & pauciora vitia dumtaxat pariunt has actiones, etiam contra ignorantem.” Schilter: i. m. 492.; Wesenberg, Wesener: i. m. 131.

szabályok hatályban, ott a *jus commune* és azzal együtt az *edictum* elvei szerint kell ítélkezni, ami szerinte – éppen a szavatossági kérdések területén – igencsak megfelel az *aequitas* és az igazságosság elvárásainak.⁴⁷

A gyakorlat kiszolgálásának igénye bizonyos mértékig egyébként azzal járt, hogy a kellékszavatosság – kommentátorok munkásságára épülő – elméleti/tudományos megalapozottsága bizonyos mértékig veszített jelentőségéből,⁴⁸ de a korabeli jogászok „tudományos” törekvései az általános adásvételi szabályok terén egyes vonatkozásokban mégis az addigiaknál – az eladó számára – szigorúbb, vagyis a római jog elveinek megfelelő szabályok meggyökeresedéséhez vezettek. Sőt a korabeli jogászok többsége még az állatszavatosság kérdéseiben is ragaszkodni próbált a római jogban kidolgozott keresetekhez, annak ellenére, hogy – mint láttuk – itt a német jogi szokások nagyon szilárd talajon álltak, s a kísérlet sokszor kétes, inkább a jogbizonytalanságot növelő eredményekre vezetett.

Ha a korabeli *jus commune* tudományának állásfoglalásai felől közelítjük meg a kérdést, megállapíthatjuk, hogy a kellékhibákért való helytállási jog kommentátorok által kidolgozott egysége az *usus modernus* szerzőinek munkássága révén elveszett. Az *actio empti* nem képezte már azt az átfogó perlési lehetőséget, amelybe az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* mintegy betagolódt. A szavatossági jog súlypontja az *aedilisi* keresetekre tevődött át, és az *actio empti* már csak jelentéktelen mellékszerepet kapott.⁴⁹

A felfogás, hogy a szerződéstől való visszalépésre csak egy főhiba jelentkezése esetén volt lehetősége a vevőnek, az *usus modernus* íróinak műveiben ugyanakkor uralkodó tannak volt tekinthető, s ez akkor is igaz volt, ha az eladó nem ismerte a hiányosságot.⁵⁰

Az, hogy a főhibára hivatkozni lehessen, nemcsak attól a szubjektív tényezőtől függött, hogy a vevő a hiba ismeretében is megvásárolta volna-e az állatot, hanem elsősorban attól az objektív körülménytől, hogy a hiányosság mennyire befolyásolta hátrányosan a használatot.⁵¹

47 „Certe enim in aliis provinciis & civitatibus, ubi aliud in specie non constitutum, jure communi standum erit, quod in hac praesertim materia ab aequitate & justitia se quam maxime commendat...” Schilter nézetével tehát kifejezetten szembe megy Stryk. Stryk: i. m. 695.; Vö. Klempt: i. m. 52.

48 Klempt: i. m. 50.

49 Wesenberg, Wesener: i. m. 131.

50 „Quia venditor tenetur redhibitoriae, non tantum in casu scientiae vitii, sed etiam quando ignoravit ea, quae aediles jubent praestari...” „Sive ergo sciens sive ignorans venditor pecus vitiosum vendiderit, pretium petere non poterit, sed solutum emptori restituitur.” Benedict Carpvov: Opus Definitiones Forenses Ad Constitutiones Electorales Saxonicas, Francofurti & Lipsiae (1673) 726. és 727.

51 Klischies: i. m. 70.

A főhiba-elmélet elfogadásának a legfontosabb célja a tudomány által a gyakorlatra „kényszerített” *aedilisi* kereset, a visszalépési igényt megjelenítő *actio redhibitoria* hatókörének szűkítése volt. Ennek ellentételezéseként azonban megjelent és lassú elfogadást nyert annak lehetősége, hogy a főhibának nem minősülő hiányosságok esetén a vevő árleszállításra perelhessen, vagyis a német helyi jogokban korábban ismeretlen árleszállítási igény is felmerült az áru rejtett hibájából eredő vevői hátrányok kiegyenlítésének eszközeként.

A két *aedilisi edictumra* visszavezethető kereset közötti választás lehetőségének felkínálását a vevő számára a korabeli szerzők túlnyomó többsége (szemben a római jog elveivel) azonban nem tartotta szakmailag indokoltnak, és éppen ezért a két kereset hatókörét meghatározott területre igyekeztek korlátozni. A hiba jellegétől tették függővé ugyanis, hogy melyik igénnyel léphetett fel a vevő. A német jogi elvekhez kapcsolódva az *actio redhibitoria* akkor volt igényelhető, ha a főhiba miatt az adásvétel tárgya egyszerűen használhatatlannak minősült.⁵² Az árleszállítást pedig olyan hiba indokolhatta, amely csupán a dolog használhatóságát befolyásolta hátrányosan, és ezáltal az áru értékét csökkentette.⁵³ A választás lehetősége a két kereset között tehát nem volt elfogadott.

A német irodalomba a gondolatot Stryk vezette be, de már egyes németalföldi tudósok (Huber 1636-1694), Voet (1647-1714) is hasonló elveket vallottak. De már korábban is voltak olyan megnyilatkozások, amelyek a visszalépést csak a használatot jelentősen megnehezítő súlyos hibák esetén tartották elképzelhetőnek. A 17. század második felétől a tan mind a Birodalomban, mind Németalföldön uralkodóvá vált.⁵⁴

Ami a vevő fellépésére nyitva álló időt illeti, ennek vonatkozásában – amennyiben a *jus commune* keresetei az adott jogforrásban elfogadást, vagy a gyakorlatban szubszidiárius jogként alkalmazást nyertek – a római jogban is előírt hat, illetve 12 hónapos határidőt alkalmazták, ami valóban jelentősen szigorúbbá tette az eladó helytállási kötelezettségét.⁵⁵

52 „... tale vitium adsit, quod usum ministeriumque hominis plane impendit & et per consequens emtor, si de vitio ei cinstitisset, rem nunquam empturus fuisset.” Vö. Stryk: i. m. 686.; (még Ludivici) Burke: i. m. 21.

53 „... propter tale vitium datur, quod omnem usum non impedit, & sic emtor quidem emisset eam, verum non eodem, sed minori pretio...” Stryk: i. m. 686-687. Brunneemann (1608-1672) következőképpen fogalmazza meg az elvet: „Porro observandum, quod vitium corporis aliter non producat actionem aedilitiam; nisi usus rei impediatur, aut incommodum maximum creetur emptori, nam si incommodum modicum, non dabitur redhibitoria, sed quanti minoris.” Johann Brunneemann: *Commentarius In Quinquaginta Libros Pandectarum, Lvgduni*, Thelnel (1714) 594. Az árcsökkenés kiszámításánál az ún. objektív módszer játszott szerepet. Objektív szempontok összességében is megelőzték a szubjektívetek.

54 Burke: i. m. 21-23. Burke a gondolat legkorábbi képviselőjének Sabastian Brandtot (1458-1520) tekinti.

55 A kellekészatossági határidők számításával átfogóan foglalkozik Deli Gergely: Az időtényező a kellekészatosságra szabályozásában. A hathónapos igényérvényesítési határidő történeti-összehasonlító elemzése, *Miskolci*

8. AZ USUS MODERNUS KORÁNAK ÁLLATSZAVATOSSÁGI ELVEI

Ami az állatszavatosság kérdését illeti, az *usus modernus* írói valamennyien megemlékeznek hosszabb-rövidebb formában az ezzel kapcsolatos szabályok különállásáról és kivételességéről, utalva a helyi rendelkezésekre a főhibákkal és az igényérvényesítési határidőkkel kapcsolatban. A korszak jogi kézikönyvei hangsúlyozták tehát, hogy az állatkereskedelem bizonyos területein a speciális szabályok előzték a kellékszavatossággal kapcsolatos általános elveket.⁵⁶

A középkorból eredő és meglehetősen szűk főhiba-katalógusok továbbra is hatályban maradtak, de több állathiba-statútumot vizsgálva a statikusságot idővel oldódni láthatjuk: a kereskedelem, különösen a vásári- és haszonállat-kereskedelemben ebben a korban is gyakran vetett fel olyan kérdéseket, melyekre a mindenkori jogalkotóknak reagálniuk kellett.⁵⁷

Az állathibákra vonatkozó jogszabályok fejlődésével kapcsolatban az egyik legfontosabb tanulság, hogy az idő múlásával az egyes partikuláris szabályok egyre nagyobb változatossággal nyúltak a kérdéshez, és az egyes állatfajták és azok súlyosnak tekinthető betegségei vonatkozásában egyre specializáltabb szabályok jelentek meg.⁵⁸ Ezek a változások három kérdéskör kapcsán voltak a legmarkánsabbak:

a. Mivel a vonatkozó statútumok általában csak három-négy főhibát soroltak fel tételesen,⁵⁹ ugyanakkor az állatorvoslás tudománya fejlődésével egyre több súlyos betegség vált kimutathatóvá, idővel felmerült a kérdés, hogy az eddigi enumeratív listák elégségesnek tekinthetők-e? A konzervatív helyi jogok ugyan ellenálltak, de a figyelembe veendő betegségek köre a forgalmi élet követelményeinek megfelelően kényszerűen bővült előbb az irodalomban, majd a gyakorlatban s végül – nagyon lassan – a normatív előírásokban is. Mindenesetre hosszabb ideig ellentmondás

Jogi Szemle, 2008/2, 30-57.

56 A korabeli irodalomban a szász Weichbild, valamint a frankfurti és nürnbergi városjogok szabályait hozzák fel gyakran példaként. Pl. Rövenstrunck művében is. Vö. Johann Wilhelm Rövenstrunck: *Meditationes Aedilitiae, De Iudicio Equestri, Tum Redhibitorio, Tum Aestimatorio, Ad tit. D. de Aedilitio Edicto, & C. de Aedilitiis Actionibus*, Augustae Vindelicorum (1676) 53-54.; Klischies: i. m. 68-69.; Burke: i. m. 14.

57 Kiváló gazdaság- és mentalitástörténeti betekintést nyújt a kora újkor német állatvásárok világába Michaela Fenske: *Marktkultur der Frühen Neuzeit. Wirtschaft, Macht und Unterhaltung auf einem städtischen Jahr- und Viehmarkt*, Köln-Weimar-Wien, Böhlau (2006) 184-243.

58 Burke: i. m. 14.

59 Benedict Carpzov (1695-1666) szerint a szász jog csak négy ilyen főhibát fogadott el, ugyanakkor maga azt írta, hogy vannak más súlyos betegségek is. „*De quidem communi, quoad redhibitionem eadem est ratio Equorum, ac reliquorum animalium venditorum. Nempe quo emptor pro omnibus vitiis equorum internis & non apparentibus experiri ac pretium repetere queat, sive [...] At de jure Saxonico venditor equi non tenetur, nisi de tribus vitiis, puta [...] Quidam addunt quartum...*” A négy felsorolt betegség: Stetig, Staarblind, Haarschlechtig, rotzig. Carpzov: i. m. 727.; Vö. még Georg Adam Struve: *Jurisprudentia Romano-Germanica Forensis Adjectus est Index rerum et verborum*, Jenae, Nisius (1683) 492.; Stryk: i. m. 694.

feszült a „régí” korlátozott számú *Hauptmängel* és a bővülő állat-egészségtani ismeretek révén szintén főhibának tekintett betegségek listája között. A két halmaz különbségét alkotó hiányosságok tekintetében két megoldás közül választhattak a jogalkalmazók: vagy légüres, szabályozatlan térben „lebegtek”, és ezzel a jogbizonytalanságot fokozhatták, vagy a *jus commune* szabályainak érvényesülését fogadhatták el ebben a körben, vagyis az eladó számára szigorúbb szabályok kiindulópontjának tekinthették ezen, „nem listás” főhibákat.⁶⁰

b. A korszak jogászainak, jogalkalmazóinak és jogalkotóinak abba is bele kellett gondolniuk, hogy az addig szabályozott betegségek („listás főhibák”) körén kívül eső egészségi problémák és hiányosságok jelentkezése esetén továbbra is el legyen-e zárva a vevő az igényérvényesítéstől? Egyre gyakrabban felvetődött annak lehetősége, hogy ilyen hibák esetén a vevő mégiscsak felléphessen saját érdekei érvényesítésére a római jogi forrásokból ismert, de a német helyi jogok által jórészt elutasított (bár a recepció korában néhány reformkísérletben már megjelenő) árleszállítási igény formájában. Itt tehát ismét a két jogi felfogás összeütközéséről volt szó, és a jogbizonytalanság érzése, amely ebben a vonatkozásban is jelentkezett, visszatükröződött azokban a vitákban és szabály-kiegészítő törekvésekben, melyek a 17. század folyamán előtérbe kerültek.

A vélemények megoszlottak abban a tekintetben, hogy – a visszalépés általánosan elfogadott szankciója mellett – azon „új” súlyos betegségek esetén, melyek a statútumokban nincsenek megnevezve, lehetőséget adjanak-e esetleg az árleszállítási igény érvényesítésére.⁶¹ Egyesek azon a véleményen voltak, hogy mint ahogy különböző hiányosságok léteznek, úgy a jogi eszközöknek is különbözőeknek kellene lenniük: a név szerint felsorolt főhibáknál a visszalépést kell megengedni, minden más hiányosság esetében azonban – bár el kell fogadni a vétel érvényességét – árleszállításra kell lehetőséget biztosítani a vevőnek. Az árleszállítás szükséges ahhoz, hogy az ár igazságosságának az elve betartható legyen.

Voltak azonban olyan jogtudósok, aki úgy gondolták, hogy a szabályozást lezártnak kell tekinteni, a megjelölt betegségek esetén a vevőnek ugyan visszalépési joga van, a továbbiak tekintetében azonban nincsenek jogi lehetőségei.⁶²

60 Mint alább látjuk majd Johann Ferdinand Behamb is ez utóbbi lehetőséget preferálta! (Az idézőjelbe tett megjelölés a szerző rövidítési törekvéseiből fakad, mint alább is.)

61 Müller: i. m. 161.

62 Klischies: i. m. 56. és 62.

Amennyiben az *actio quanti minoris* (*actio aestimatoria*) létjogosultsága mégiscsak elismerésre került az egyes szerzőknél, további kérdésként merült fel, hogy a vevőnek fennáll-e választási lehetősége a két *aedilisi edictumból* eredeztetett kereset között, vagyis ő választhatja-e meg, hogy a feltételek fennállta esetén visszalépésre, vagy árszállításra tart-e igényt. Ezen kérdés az állatszavatosság körében éppoly vitatott volt, mint az általános szavatossági szabályok körében.

c. Az egyes betegségek kapcsán a helytállási határidők is egyre változatosabbak lettek, akár olyan értelemben is, hogy ugyanazon betegség vonatkozásában is különböző határidőket fektettek le a különböző jogterületeken érvényesülő források. A korabeli források egyébként is azt mutatják, hogy a határidők – a középkori egységes felfogással szemben – különbözőképpen kerültek figyelembevételre, tulajdonképpen különböző funkciót töltöttek be. A korabeli jogtudósok és jogalkalmazók egyes rövidebb határidőket úgy fogtak fel, hogy azon belül az eladót teljes helytállási kötelezettség terheli, és megkülönböztették ezeket azon hosszabban mért időintervallumoktól, melyben a károk kockázata mintegy megosztásra került az eladó és a vevő között.⁶³

A jogszabályokban lefektetett határidőket egyes esetekben – a régi germán jogi felfogásnak megfelelően – kizárási határidőként vették figyelembe, mikor is a vevő számára nyitva álló felszólalási határidőn belül jelentkező, általában valamilyen szakértő által igazolt főhibáról a vevőnek értesítenie kellett az eladót, vagy esetleg az illetékes bíróságot.⁶⁴

Más szabályok szerint a helytállási határidő egyúttal kizárási és vélelmi határidőként számított, ami azt jelentette, hogy ha a vevő az adott időhatáron belül észlelte a megbetegedést, akkor vélelmezni kellett, hogy a betegséget előidéző kórokozó már az átadás idején megvolt az állatban.⁶⁵

A harmadik esetben az elévülési határidőn belül rövidebb vélelmi idők számítására is lehetőség volt. Itt a hiba vélelmi időn belüli észlelése esetén, az eladó megdönthette azt a vélelmet, hogy a betegség már az átadáskor is meg volt az állatban. Az elévülési időn belül, de a vélelmi idő letelte után jelentkező betegség esetében a vevőnek kellett bizonyítani a hiba átadás kori meglétét.⁶⁶

63 Klischies: i. m. 69

64 A bajor és hesseni területi jog, valamint a frankfurti és nürnbergi városjog-reformációk szolgálhatnak erre például. Vö. Klischies: i. m. 55.

65 Többek között vö. Carpzov: i. m. 727. Klischies a wimpfeni városjogot hozza fel példának. Klischies: i. m. 55.

66 Példaként kisebb jelentőségű statútumok, így Greußen és Frankenhausen városokéi szolgálhatnak. Vö. Klischies: i. m. 55.

Az utóbbi két határidő-felfogásban nem nehéz felfedezni, hogy azok esetében egyrészt a germán-, másrészt a vegyes rendszer jellegzetességei köszönnek vissza.⁶⁷

Meg kell még említenünk azt is, hogy természetszerűleg az állatszavatossági szabályok körében is felmerült a *jus commune* és a helyi jogok konkurenciájának kérdése. Ebben a kérdésben a legkarakteresebb állásfoglalást Samuel Stryk tette, midőn kifejtette, hogy olyan jogterületen, ahol például csak a ló-kereskedelemmel kapcsolatban vannak különleges szabályok lefektetve, valamennyi egyéb állat vonatkozásában az *aedilisi* elveket kell alkalmazni.⁶⁸

Az *usus modernus* korának jogászai – gyakorló és elméleti szakemberek – mind a kellékszavatosság általános szabályai tekintetében, mind az állatszavatosság kérdésében megkísérelték kielégíteni azokat az igényeket, amelyeket koruk kihívásként támasztott ezen joganyag korábbi tradicionális megoldásaival szemben. A két területen a 17. században megjelenő megoldások kapcsán azonban egy különös és ellentmondásos jelenségre hívhatjuk fel a figyelmet.

Mint láttuk, a haszonállat-szavatosság germán jogi eredetű szabályai a középkorban a kellékszavatossági felelősség egy határozottan elkülönülő formáját jelentették meg, melyben az eladó meglehetősen preferált helyzetben érezhette magát. Míg a recepció után az *aedilisi* szabályok (keresetek) egyre inkább beszivárogtak az általános adásvételi ügyletek szabályai közé, és ezáltal a korábban ismertnél szigorúbb szavatossági kötelezettség kezdte terhelni az eladót, ezek a szabályok nem érvényesültek teljes konzekvenciájukkal az állathibák területén. Az állatszavatosság megmaradt egy külön álló jogterületnek, amelyen az eladó védelme továbbra is a fő szempontok egyike maradt. Jogtörténeti iróniának is tekinthetjük, hogy az *aedilisi* keresetek által nyújtott védelem a kora újkorban éppen azon a területen nem, vagy nem teljes tisztaságában érvényesült, amelyre azokat éppenséggel az ókorban kialakították.⁶⁹ Ennek magyarázata talán abban keresendő, hogy míg az áruk egyéb körére vonatkozó általános szabályok a korábbi időszakokban hiányoztak, a ló- és marhavétel szabályai a statútumokban már a középkorban kellőképpen szabályozva lettek, s ezek a szabályok meglehetősen maradandónak, „állóképesnek” mutatkoztak. A korban mintegy konszenzus állt fenn abban a tekintetben, hogy a helyi jogok római jogtól eltérő jogi megoldásai, melyek a

67 Lásd fentebb.

68 „Deinde in def. 17. demum exceptionem subjungit, quo din oro Saxonico venditor intuitu venditionis equorum de certis solummodo vitiis tenatur ... exceptio itaque firmat regula min casibus non exceptis.” Stryk: i. m. 695.

69 Reinhard Zimmermann: Der Kaufvertrag. In: Robert Feenstra, Reinhard Zimmermann (Hrsg.): *Das römisch-holländische Recht. Fortschritte des Zivilrechts im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin, Duncker & Humblot (1992) 189.; Burke: i. m. 15.

használatvétel vonatkozásában a gyakorlatban fennmaradtak, a közös jog szokásjogi megváltoztatásának tekintendők, mintegy „*mos hodierna*”-ként érvényesülnek. Ezen helyzet mintegy hallgatólagos elfogadása által a hagyományos állatszavatossági megoldások tulajdonképpen tudományos elismerést kaptak a 17. században, mely állóvizet csak nagyon kevés jogásznak volt bátorsága megzavarni.⁷⁰

A továbbra is az eladót előnyösebb helyzetbe hozó és a vevő odafigyelését ösztönző német-jogi megoldás tartósságát⁷¹ elsősorban a kereskedelmi kedv fenntartását szem előtt tartó, illetve a piaci, vásári ügyletek és forgalom kapcsán jelentkező azon állandó jogpolitikai igénynek tulajdoníthatjuk, amely a jogviták elkerülését, illetve rövidre zárását tekintette fontosnak.⁷²

Történt ez annak ellenére, hogy a korra nagyon jellemző volt egy bizonyos „*Trauschau-wem*”-irodalom,⁷³ amely néha meglehetősen antiszemita felhangokat is megpengetett, utalván a zsidó állatkereskedők piacot uralni vélt helyzetére.⁷⁴ Az ellentmondást tovább erősíti, hogy bár a lókereskedő⁷⁵ szinonimájaként használt német „*Rofstaucher*” szó esetében a kora újkori emberek többsége a „*täuschen*” (becsapni) szóra asszociált az eredeti szótó (*tauschen* = *cserélni*) helyett,⁷⁶ mégis a kereskedők érdekei irányába hajló német jogi megoldást preferálták és a római jogi elveket akarták összességében kiszorítani.⁷⁷

Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy ezen a területen is felléptek reformigények, melyekre a jogtudománynak és a joggyakorlatnak is reagálnia kellett. Mivel az ígás- és nagyobb vágóállatok kereskedelme mindig is nemzetközi jelenség volt, a fentebb felsorolt tényezők (pl. állategészségügyi tudás fejlődése, a két jog ütközéséből származó jogbizonytalanság) mellett számolhatnánk bizonyos – a modern kor jogásza számára is ismert – egységesítési, harmonizálási igénnyel is, amely

70 Ezt mutatják Schilter, Carpov, Stryk fenn idézett munkái, és más jogtudósok korabeli joggyakorlatot áttekintő művei is. Vö. Schilter: i. m. 492-493.; Carpov: i. m. 727.; Stryk: i. m. 705-706.; Vö. Burke: i. m. 20.

71 Wengersky: i. m. *passim*.

72 Scherner: i. m. 339.

73 „Bizz, de nézd meg kiben”.

74 Thiessen: i. m. 168-169.

75 J. C. E. Münter: *Das Rofstaucher Recht*, Hannover, Bartsch (1791); Christian Ehrenfried Seifert von Tenneker: *Lehrbuch des Pferdehandels und der Rofstäucherkünste*, Hannover, Hahn (1822).

76 Talán nem véletlen, hogy a szavak ugyanazon etimológiai gyökerekkel rendelkeznek a német nyelvben. Az etimológiához Wacke: i. m. 202.

77 A római jogi megoldás egyértelműen a vevő számára volt előnyös, ami abból adódik, hogy az *aedilisi edictum* elsősorban a portékájukat piacokon áruló rabszolga- és ígásállatkereskedőket szándékozott rövid pórásra fogni. Vö. Honsell: i. m. 57.; Thiessen: i. m. 168-169.

megszüntethette volna a partikuláris szabályok sokféleségét.⁷⁸ Ehhez azonban az idő a 17. században láthatólag még nem érett meg. Ennek ellenére az alább elemzendő munkácskát – talán okkal – tekinthetjük egy olyan kísérletnek, amely össznémet vonatkozásban egy bizonyos egységes szemlélet meghonosításra törekedett.

Mivel a bemutatandó munka Felső-Ausztriában született, annak adekvát értékelése érdekében meg kell jegyeznünk, hogy a kora újkori osztrák szabályozási kísérletek talán valamivel árnyaltabban foglalkoztak az általános kellékszavatossági kérdésekkel, mint a német helyi jogok.⁷⁹

Itt ugyanis egyértelműen elfogadottabb volt az árleszállítás lehetősége, mint a német helyi jogokban. Több, a 16-17. századból ismert osztrák jogszabálytervezet szerint azokban az esetekben, mikor az áru olyan súlyos hibában szenved, melynek ismeretében a vevő nem vette volna meg azt, akkor visszaláphet a vételtől. (Egyes esetekben elvárták azt, hogy a vevő megesküdjön arra, hogy valóban nem vette volna meg az árut a hiba ismeretében.) Ha viszont a hiba nem lenne ennyire súlyos (vagyis az nem tartotta volna vissza a vevőt a szerződés megkötésétől), akkor a vevő árleszállítást igényelhet az *actio quanti minoris* megindítása révén.⁸⁰

Példaként megjegyezhető még, hogy egy 1682-ben született, a ló-kereskedelmet érintő uralkodói pápens szerint a lovak főhibáit négy héten és 3 napon belül kell jelentenie a vevőnek.⁸¹

S végül térjünk rá annak a munkának a bemutatására, amelynek jelentősége megbecslését elősegítendő a fenti áttekintés készült.

78 Thiessen: i. m. 166.; K. O. Scherner: Kauf. In: Adalbert Erler, Ekkehard Kaufmann (Hrsg.): *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte II*, Erich Schmidt Verlag, 683

79 Néhány sajátosságra a németalföldi szabályokkal kapcsolatban felhívja a figyelmet Zimmermann is. Zimmermann: i. m. 185. és 189.

80 *Landt Taffel oder Landts ordnung des Hochlöblichen Ertzhertzogthumb Österreich vnder der Enns*. 1573. II. § 48. In: Wilhelm Brauner (Hrsg.): *Landrechtsentwurf für Österreich unter der Enns 1573*, Frankfurt am Main, Peter Lang (2015) 116.; *Landtafel ob der Enns 1608* (Entwurf) (Sammlung Chorinsky — handschriftliche Abschrift der Pergamenthandschrift Nr. 187, Bischöfliche Bibliothek zu Gleink, Oberösterreich) Standort: OÖ Landesarchiv D 775., 386. III 14. §§ 24, 26-27.; Vö. Gunter Wesener: Der Kauf nach österreichischem Privatrecht des 16. und 17. Jahrhunderts. In: Horst Wunsch (Hrsg.): *Festschrift für Hermann Hämmerle*, Grazer rechts- und staatswissenschaftliche Studien 28. Graz, Leykam (1972) 448.

81 *Codex Austriacus II* (1704) 259.

9. EGY ISMERETLEN ISMERŐS

A koraújkori magyar könyvészet- és művelődéstörténet kutatói előtt évszázadok óta ismert egy Pozsonyból elszármazott linzi jogász, Johann Ferdinand Behamb neve. A nevén, pozsonyi származásának tényén és nyomtatásban megjelent munkáin kívül azonban csak nagyon kevés adat maradt fenn életéről, munkásságát alig értékelte a tudós közösség.

Valamikor a 17. század '40-es éveiben született Pozsonyban, és a *saeculum* utolsó évtizedében halhatott meg Linzben, vagy környékén.⁸²

Életfolyásáról – nyomtatásban megjelent munkái tanúságán kívül – csak nagyon kevés adat maradt az utókorra.⁸³ Bizonyosak csak annyiban lehetünk, hogy Behamb néhány évig a jénai jogi kar hallgatója volt, ahová 1663. május 5-én iratkozott be,⁸⁴ és ahol legalább egy évig tanult. A kar ekkor legtekintélyesebb tanára, a *senior és professor Pandectarum*, Georg Adam Struve (1619-1692) volt. Itteni tanulmányairól keveset tudunk, de bizonyosan nem szerzett Jénában fokozatot. Következő néhány évről nem maradt fenn életrajzi adat. Csak annyit sejtethetünk, hogy a '60-as évek végén talán Bécsben is megfordult, hiszen itt jelent meg egy rövid jogi munkája 1668-ban. Erre az időre tehető a katolikus hitre való áttérése is.

A valószínűleg Linzben letelepedett Behamb 1672-ben úgy tűnik lehetőséget kapott, hogy jogtanárként oktasson a felső-ausztriai rendek által fenntartott „virtuális” lovagi akadémián. A rendek már korábban is lehetővé tették a linzi jezsuita gimnáziumban tanuló nemes ifjak számára a gimnáziumi tananyagon túli „nemesi készségek” elsajátítását nyelv- és más tanárok alkalmazásával, majd ezek mellé 1672-től jogi előadásokat is szerveztek. Behambot valószínűleg ezen feladatra szerződtették le, de egyúttal elő is írhatták neki a jogi doktori cím megszerzését. Ezt a feltételt Behamb még abban az évben teljesítette is, hiszen

82 Tehát még születésének és halálának időpontjában sem lehetünk bizonyosak: az Országos Széchenyi Könyvtár katalógusa szerint Behamb 1620 körül született, és 1692 körül halhatott meg. Véleményem szerint mindkét adat módosítást igényelhet. Ha alább említendő egyetemi beiratkozásának dátumát és a korabeli immatrikulációs életkorokat figyelembe vesszük, valószínűbb, hogy születési idejét az 1640-es évek elejére tehetjük. Halálát pedig inkább 1696 utánra datálhatjuk, mivel ezen évből egy tőle származó végrendeletet őriznek Linzben.

83 A fellelhető adatokat, melyek lényegét itt is olvashatjuk az alábbi munkában foglaltam össze: P. Szabó Béla: Pozsonyi származású jogászprofesszor a felső-ausztriai rendek szolgálatában: Johann Ferdinand Behamb († ~1696). In: P. Szabó Béla, Újvári Emese (szerk.): *Risus cum lacrimis: Könyv Babják Ildikó emlékére* (tanulmányok, baráti írások), Debrecen, Marton Géza Doktori Iskola (2017) 189-220.

84 Moks Gyula: *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen* (Magyarországi tanulók külföldön 1), Budapest, MTA (1890) 21.; Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526-1700, Budapest, ELTE Levéltár (2011) nr. 1076.; Ludovicus Haan: *Jena Hungarica sive memoria Hungarorum a tribus proximis saeculis academiae Jenaensi adscriptorum*, Gyulae (1858) 18.; A későbbi irodalmi tevékenységéről megemlékező munkák – valószínűleg tévesen – említenek még vele kapcsolatban bécsi és strasbourgi jogi tanulmányokat is.

Ingolstadtban⁸⁵ mindkét jog doktora lett.⁸⁶ A fokozatszerzéshez nem kellett disputálnia, így tanulmányaihoz nem köthető ilyen jellegű munka.

Behamb csaknem negyedszázadon át, valószínűleg 1696 körül bekövetkezett haláláig tölthette be a felső-ausztriai rendek által finanszírozott állását: fő feladata – mint az titulusából is kitűnik⁸⁷ – Jusztiniánusz Intitúciónak előadása lehetett, s azt valószínűleg elelte végéig végezte is.⁸⁸

A szorgalmas oktató mellett ugyanakkor Behamb alakjában azt is látnunk kell, hogy ő volt a 17. század legtermékenyebb *hungarus* jogi írója, hiszen nem kevesebb, mint 10 jogi munkáját azonosíthattuk be a korabeli és modern bibliográfiák segítségével.⁸⁹ Művei között találunk tankönyv- és kézikönyvszerű összefoglalásokat, magánjogi és közjogi kérdéseket elemző monografikus műveket, államleírási kísérletet, sőt katonai büntetőjogi összefoglalást is. Munkái közül kettőt többször is kiadtak. Alább ismertetendő, legnépszerűbb művének legalább tíz kiadását ismeri a korral foglalkozó könyvészet.⁹⁰

10. A LÓKUPECEK JOGA (ROSZ-TAUSCHER-RECHT)⁹¹

Bár kortársai egyes más műveit is számon tartották, a pozsonyi származású jogász munkái közül a legnagyobb korabeli hatást kétségtelenül a ló-kereskedelemmel kapcsolatos *opusa* érte el.⁹² Ezen munkája – 1678-as első megjelenését is számítva

85 Érdekeség, hogy Behamb már profeszornak jelölte magát az itteni beiratkozásokor: *Austriaco-Hungarus, inclutorum statuum Superioris Austriae professor publicus institutionum* (1. fl 30 kr.)” Vö. Götz von Pölnitz: *Die Matrikel der Ludwig-Maximilian-Universität Ingolstadt-Landsbut-München, II*, 1600-1700, München (1939-40) 996.

86 *Das Matrikelbuch der Universität Ingolstadt-Landsbut-München: Rectoren Professoren Doctoren 1472-1872: Candidaten 1772-1872*, Hrsg. Franz Xaver Freninger, München (1872) 46.; Lieselotte Resch, Ladislaus Buzás (Hrsg.): *Verzeichnis der Doktoren und Dissertationen der Universität Ingolstadt-Landsbut-München 1472-1970: Band 1: Theologische, Juristische, Staatswirtschaftliche Fakultät, München* (1975) 98.

87 „*Juris utriusque Doctor et Inclutorum Statuum in Superiori Austria Professor Institutionum Imperialium Publicus Ordinarius.*”

88 Behamb 1696-ban másodszer is végrendelkezett (vö. Gerhart Marckhogg: *Oberösterreichisches Landesarchiv: Archiv der Landeshauptmannschaft, Linz, Landesarchiv* (1990) 46.), és ugyanebben az évben a linzi oktatás újjászervezésénél, már egy fiatalabb jogászt bíztak meg a világi jog előadásával, ami talán arra utal, hogy ebben az évben meghalt.

89 A művek rövid ismertetésére vö. P. Szabó: i. m. 202-220.

90 A magyar könyvészet mindmáig továbbvezetett standard munkája, a *Régi Magyar Könyvtár (RMK)* mellett a *Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts (VD 17)* katalógusát kell kiemelniük, melyekre alább is hivatkozunk majd.

91 Az ismertetendő munka pejoratív magyar megnevezésének megválasztásánál annak jelzése vezérelt, hogy – mint azt fennebb már említettük – a lókereskedők társadalmi presztízsétől, a megbízhatóságukról ítéletet alkotó közvélekedés sokszor negatív konnotációkkal volt terhelve a korai újkorban. Ezért nem a valamivel talán értékemlegesebb – és Sütő András halhatatlan művével ismét emlékezetbe hívott – „lócsiszár” megjelölést használok, bár a népnyelvben ez sem nélkülöz bizonyos negatív felhangot.

92 Első változat: Johann Ferdinand BEHAM: *Von Roßtauscher-Recht: Neun und achtzig außserlesene/ Decidirte Ca-*

– mindösszesen tíz különböző kiadást ért meg, melyből hatot – ha egy részük esetében nem „kalózkidásról” volt szó – valószínűleg még maga Behamb gondozott, négyet pedig mások egészítették ki.

Ami a munka „külső” történetét illeti, az eredeti változat, amelyet Behamb 1678-ban Linzben adott sajtó alá, egy 89 jogesetet tartalmazó német nyelvű gyűjtemény volt, amelyet egy először 1629-ben megjelent, a lovak adásvételével kapcsolatos problémákat vizsgáló⁹³ s utóbb több kiadást megért könyv, valamint néhány másik, a kérdéskört érintő jogi tractatus alapján állított össze Behamb. Johann-Wilhelm Rövenstrunck gyakorló jogász⁹⁴ munkáját jelentősen továbbfejlesztve, az ott kifejtett szabályokat felhasználva – melyek elsősorban a lovaknál jelentkezhető rejtett hibák esetén indítandó *actio redhibitoria*, illetve *actio aestimatoria* szabályait tárgyalták – Behamb olyan jogeseteket kreált, amelyek alkalmat adtak a témakör csaknem teljes anyagának kazuisztikus feldolgozására. Más szerzőket is segítségül hívott (ezek közül a legfontosabbakat a mű címlapján is megemlíttette⁹⁵), így törekedvén témája mind kimerítőbb áttekintésére.

sus, und Resolvirte Fragen. Welche aus Denen Weltberühmbtesten Rechtsgelehrten/ als D. Roevenstruncks/ Speidels/ Strauchens/ Raths/ Carpsovs/ Richters/ Brunnemanns/ Schwendendörffers/ und andern zusammen getragen/ mit- hin aber auff die allerfüglichsste Art und Weiß/ allermassen heut zu Tage gewöhnlich/ in öffentlichen Truck gegeben worden, Linz, 1678.

- 93 Johann-Wilhelmi Rövenstrunck: *Meditationes Aedilitiae, De Iudicio Equestri Tum Redhibitorio, Tum Aestimatorio, Ad tit. D. de Aedilit. Edicto. & C. de Aedilit. action.*, Marpurgi Cattorum (1629) - VD17 1:014657W.
- 94 Johann Wilhelm Rövenstrunck (1596–1655), mindkét jog doktora, irodalmi tevékenységet is folytató gyakorló jogász volt, aki a nyugati Sauerland területén fekvő, akkoriban brandenburgi örgróf uralma alatt álló vesztfálai Kierspe városában volt 1640-től választófejedelmi bíró. Vö. Edmund Strutz: *Bergisches Geschlechterbuch*, 3, (Deutsches Geschlechterbuch 83), Görlitz, C.A. Starke (1935) 84.
- 95 A címlapon feltüntetett szerzők ma még felderíthető munkái: *Disertationum Aedilitiarum Prior, quae est De Redhibitoria Actione, Quam ...* In Incluta Ienensium Academia Praeside Dn. Johanne Strauchio ... Ad Ianuarii A. MD-CLXXI. Publice ventilandum proponit Johann. Werner. Berkelmann, Goslariensis Saxo, Auctor, Ienae, 1671. - VD17 14:054208N; *Disertationum Aedilitiarum Posterior, Continens Reliquas duas Actiones, Aestimatoriam scilicet, & In Factum, Quam ...* in Celeberrima ad Salam Academia Sub Arbitrio Dn. Johannis Strauchii ... Recte Philosophantium Iudicio subicit d. Ianuarii Philipp. Christoph. Berkelmann, Goslariensis Saxo, Respondens, Ienae, 1671. - VD17 14:054210H; *Speculum Iuridico-Politico-Philologico-Historicarum Observationum Et Notabilium; Verborum, Rerum Et Antiquitatum, Germanicarum ...* Johan. Jacob. Speideli ... : in quo Insuper non solum Ipsius Additiones, quae ad Thesaurum Practicum D. Christophori Besoldi congestae, ac ante aliquot annos Augustae Vindelicorum impressae sunt, debitis locis, ob rerum & Materiarum cohaerentiam, & similitudinem, maioremque notitiam adiunctae, simulque ad marginem, in gratiam & faciliorem usum Lectoris, Remissiones, ex praedicti D. Besoldi, ut & Pauli Matthiae Wehneri, nec non Johannis Rudingeri Observationib. Practicis & Singularib., &c. exhibentur, & repraesentantur ... ; Ad finem adiecto Indice Verborum, &c. diligenti, Noribergae, 1657. - VD17 12:109744T; *Tractatus Bipertitus De Contrabenda Et Dissolvenda Emptione.* Arnoldi RATH, Geldro-Bommeliani, Iurisconsulti Pars Altera u.d.T.: De Rescindenda Venditione ... Editio Altera, Et Subiecto Generali Indice Aduacta, Ingolstadii, 1657. - VD17 12:182379Z; *Disputatio Iuridica De Rescindenda Venditione, Quam ...* Praeside Arnoldo Rath ... In Electorali Ac Florentissima Ingolstadiensi Universitate ... Publice propugnandum suscipit, Joannes Franciscus A Plaz, In Thurm Et Gradisch. Anno M.DC.LIV. [...] Decemb., Ingolstadii, 1654. - VD17 1:014666V; Johannis Brunnemanni, IC. Sereniss. & Potentiss. Electoris Brandenburg. *Consiliarii ... Commentarius in Quinquaginta Libros Pandectarum : Quo Leges singulae, quae usum habere videbantur, resoluntur, ac succincte explicantur, Controversiae itidem in Academicis & Foro frequentatae nervose deciduntur, & quae ex quovis Textu notabilia erui possint, ex Antiquioribus pariter ac Recentioribus Iuris nostri Interpretibus undiquaque collecta subiiciuntur, & omnia ad Usum Forensis accommodantur, Opus Theoretico-Practicum a multis hactenus desideratum; Accessit Index Rerum Et Verborum Locupletissimus, Francofurti Ad Viadrum, 1670. - VD17 1:013673Z; *Iurisprudentia Forensis Romano-Sa-**

A Linzben megjelent könyvecske nagy siker lehetett, mert – mint az az egyik későbbi kiadás előszavából kitűnik – hamarosan ritkaságszámba ment, és többször is újra kellett nyomni.⁹⁶ Így 1684-ben Nürnbergben,⁹⁷ 1685-ben legalább két ízben, Bielefeldben valamint Frankfurtban és Lipszében is megjelent eredeti szövegében.⁹⁸

1692-ben Behamb – érzékelve a jelentős érdeklődést egy ilyen jellegű, német nyelvű segédkönyv iránt – a munka teljes átdolgozásához fogott, és azt három vonatkozásban is továbbfejlesztette.⁹⁹ Egyrészt a feldolgozott esetek számát 89 *casus*ról 117 jogesetre növelte, ezzel bővítve az anyagot. Ezen rész zárásaként az egyes jogesetek mögött meghúzódó jogi problémát egyetlen eldöntendő kérdésbe összefoglalva ismét állást foglalt az adott probléma kapcsán. Másodsorban hozzáfűzött az előzőekhez egy latin nyelvű kérdéssorozatot,¹⁰⁰ amely Rövenstrunck munkájának szerkezetét követve mindösszesen 185 eldöntendő *quaestió*t tartalmazott, melyeket általában az említett munkára utalva válaszol meg. Az igazi kibővítést azonban az jelentette, hogy külön címlappal (tehát lehetővé téve az esetleges külön értékesítést is), az előzőekhez hozzákötetett egy új füzetet is, amely – a *Rosz-Tauscher-Recht*-ben megismert módszerrel – a lovak ingyenes haszonkölcsonéből származó részletkérdéseket dolgozza fel 39 jogeset segítségével, majd a lovak bérlésével foglalkozik 20 jogeset erejéig (*Rosz-Ausleiher-Recht*). A füzet végén ebben az esetben is újból külön felsorolásra és megválaszolásra kerülnek a lecsupaszított jogkérdések.

xonica: Secundum Ordinem Constitutionum D. Augusti Electoris Saxoniae in Part. IV. Divisa; Rerum Et Quaestionum In Foro, Praesertim Saxonico, Ut Plurimum Occurrentium Et In Dicasterio Septemviri Saxonico celeberrimo, quod vulgo Scabinatum Lipsiensem appellant, ex Iure Civili, Romano, Imperiali, Canonico, Saxonico & Provinciali tractatarum ac decisarum; Definitiones Iudiciales Succinctas Et Nervosas, Placitisque & Sententiis Dominorum Scabinorum corroboratas exhibens. Actore & Collectore Benedicto Carpozio ... Opus Integrum ...; Cum duplici Indice tam Constitutionum atque Definitionum generali, quam Rerum & Verborum speciali ac perfecto, Francofurti Ad Moenum, 1638. - VD17 14:052514W.

96 A munka néhány kiadására már Kóssa Gyula felhívta a figyelmet. Vö. Kóssa Gyula: *Magyar állatorvosi könyvszet 1472-1904*, Budapest (1904) 18-19.

97 Nürnberg, 1684. – RMK III., nr. 3309. (címlap tartalmilag azonos az előzővel).

98 Franckfurt und Leipzig, 1685. – RMK III., 3343, VD17 3:010421C; Bielfeld, 1685. – VD17 32:654864S (címlapok tartalmilag azonosak az előzőkkel).

99 Joan. Ferdinand Behamb: *I. Neu revidirt- und mit 117. außerlesenen Decidirten Casibus auch resolvirten Rechts-Fragen vermehrt und verbessertes Rosz-Tauscher-Recht: Cum Supplemento Selectarum Quaestionum Synopticarum ad Equestre Iudicium Spectantium Ex Jo. Wilhelmi Rövenstrunck I.U.D. Meditationibus Aedilitiis extractarum. II. Das seithero neu angefügte und annectirte Rosz-Ausleiher-Recht: Dero Pferd entweder zur Freundschaft und allerdings umbsonst/ oder aber gegen gedungen Lohn Mietweiß zu dienen pfflegen. Welches Aufß 59. Decidirten Casibus, und resolvirten Rechts-Fragen applicirter massen gantz klar kan erlernt werden*, Francofurti ad Moenum, 1692.

100 *Supplementum Selectarum Quaestionum synopticarum, ex Ioan. Wilhelmi Rouenstrunck, J.U.D. Meditationibus Aedilitiis contentarum [...]* In *Rosz-Tauscher-Recht*..., i. m. (1692) 65-88.

Az 1692-es kiadás lehetett az utolsó, amit Behamb gondozott. Csak nyomdatechnikai változásokkal jelent meg a komplett munka 1707-ben.¹⁰¹ 1715-ben¹⁰² (és azután még két ízben 1735-ben és 1745-ben) egy további bővítmény járult a Behamb által kialakított szerkezethez: egy bizonyos Salander a fuvarozókra vonatkozó jogi munkácskával (Fuhr-Manns-Recht) egészítette ki az eddigieket. (Ez a munka is külön címlappal bírt.¹⁰³) Mindez a Behamb által kialakított részek tartalmát már nem érintette.

11. BEHAMB, AZ ÖSSZEGZŐ ÉS ÚJÍTÓ

A legteljesebbnek tekinthető 1692-es bővített kiadást kézbe véve rögtön szembetűnik Behamb tárgyalási módszeressége.¹⁰⁴ Az egyes *casusok* feldolgozásánál következetesen egységes sémát követ mindvégig: a rövid kitalált tényállás után a felmerülő jogkérdés megválaszolása következik utalással a jogforrásra, illetve valamely szerző véleményére, majd a *ratio decidendi* rövid kifejtése, valamint az állásfoglalást megerősítő további források felsorolása, esetleges beidézése jön.

Ami Behamb munkájának tartalmát illeti, a *Rosz-Tauscher-Recht* első részében tíz fejezetben olyan jogeseteket dolgoz fel a szerző, melyek a valamely hibában szenvedő lovak visszaadásának lehetőségeit (*actio redhibitoria*) járják körül nemcsak adásvétel, hanem más visszerthes jogügyletek esetén is.

Az első rész első fejezetében különböző, az eladó helytállási kötelezettségével kapcsolatos általános elveket feszeget Behamb.¹⁰⁵ Az itt felmerülő kérdésekre szerkesztett tényállások jelentős része a lovak rejtett hibáinak, betegségeinek problémaköréhez kötődik.

101 RMK III., 4589. (A főcímlap tartalmilag egyezik az előzővel.)

102 Joan. Ferdinandi Behamb: *Neu revidirt- und mit 117. auferlesenen Decidirten Casibus auch resolvirten Rechts-Fragen vermehrt und verbessertes Rosz-Tauscher-Recht, Nebsteinen Anhang unterschiedener kurzen Fragen Aus Joan. Wilhelmi Rövenstrunck, J.U.D. Meditationibus Aedilitiis gezogen. II. Das neu angefügte und annectirte Rosz-Ausleiber-Recht: Derer Pferde so entweder zur Freundschaft und allerdings umsonst/ oder aber gegen gedingten Lohn Miethweiß zu dienen pflügen. Welches Auß 59. decidirten Casibus, und resolvirten Rechts-Fragen applicirter massen gantz klar kan erlernet werden/ auch bin und wieder mit unterschiedenen Anmerkungen und III. Den nöthigen Fuhr-Manns-Recht/ vermehret hat Salander. Francofurti et Lipsiae (1715).*

103 Salander: *Neues und nützliches Recht der Fuhr-Leute, in welchen Die Fuhr-Leute nach ihrer Art und Gebrechen auch ihren Rechte vor- in- und nach der Reise betrachtet werden, Worzu noch beygefüget ist ein Anhang Unterschiedener Curieuses Fragen Aus den Pfand-Recht, Franckfurt und Leipzig (1715).*

104 Természetesen a módszert már az eredeti kiadásban alkalmazta.

105 *Rosz-Tauscher-Recht, I. Teil, Titulus I. Handelt von mancherley Kauff- und Eintauschung der Pferde.* [Casus I-XXI.]

Behamb az adásvétel konszenzuális jellegéből indul ki.¹⁰⁶ Azonban a redhibitoria actióban megjelenő helytállási kötelezettségnek szerinte akkor is helye lehet, ha nem adásvétel, hanem teljesítés helyetti adás (datio in solutum) okán kerül átadásra a hibás állat,¹⁰⁷ vagy bérbe adnak ilyet,¹⁰⁸ illetve az csere tárgyát képezi.¹⁰⁹ Általában nincs azonban helye, ha ajándék címén kerül új gazdához a ló,¹¹⁰ vagyis – a dolog természeténél fogva – a szerző kifejezetten a visszerthes ügyletekre helyezi a hangsúlyt.¹¹¹

Az esetekből leszűrhető – Behamb által követendőnek tekintett – szabályok szerint az áru hibájáról tudó és azt elhallgató, a vételárat előre megkapó eladó természetesen vissza kell adja a pénzt, az állat visszavétele mellett.¹¹² Ha a vevő ismerte az áru hibáját, természetesen nem léphetett fel ilyen igénnyel.¹¹³

A kellékszavatosság kérdéskörét érintő természetjogi álláspontok ismeretét tükrözi, hogy a szerző felveti a szolgáltatások egyenrangúságának (*aequalitas*) kiindulópontját jelentő felén túli sérelem és az áru csekély hibája összetalálkozásának problémáját. Behamb ezzel kapcsolatban kifejti, hogy az irodalomban vitatott, vajon az *actio emptinae* (a vétel felbontására), vagy az *actio quanti minoris*nak (az értékkülönbözöt megtérítésére) van-e helye, de a vevő mindenképpen perelhet.¹¹⁴

Már itt, munkája elején kijelenti Behamb, hogy a kisebb hibában szenvedő, rossz ló esetében, ami valamire még használható, nem lehet helye a vétel felbontásának.¹¹⁵ Nincs helye a visszalépésre vonatkozó igénynek akkor sem, ha az eladó az államkincstár.¹¹⁶

A második fejezetben a ló vételi ügylet felbontásának öt előfeltételét járja körül a szerző: 1. az állatnak valamilyen súlyos testi hibában kell szenvednie; 2. a hiba miatt munkaképtelennek kell lennie az állatnak; 3. a hiba nem lehet átmenetinek

106 *RTR*, I. 1. 19-21.

107 *RTR*, I. 1. 6.

108 *RTR*, I. 1. 7.

109 *RTR*, I. 1. 18.

110 *RTR*, I. 1. 9-12.

111 Hasonlóan nyilatkozik természetesen Stryk: i. m. 676-677.

112 *RTR*, I. Theil 1. Titulus 2. Casus. Jellemző módon a család eladó egy izraelita, aki egy keresztény vevőt csap be. Ez később is több tényállás esetében előjön. (Moyses az átruházó, Mevius a szerző fél.)

113 *RTR*, I. 1. 16. A kreált tényállás szerint a vevő átvette a lovat, de még nem fizetett. Felismerte a ló súlyos hibáját, s ennek ellenére mégis kifizette a vételárat. Hasonló esetet hoz: I. 2. 48.

114 *RTR*, I. 1. 5.

115 *RTR*, I. 1. 14.

116 *RTR*, I. 1. 15.

tekinthető; 4. a vevő egyáltalán nem tudhat a hibáról; 5. az eladó hallgat a hibáról.¹¹⁷ Az ebben a részben elővett jogesetek elsősorban a 4. és 5. pontban említett előfeltételeket járják körül.

A példaként leírt jogesetekben már itt megjelenik néhány jellemző hiba, amely megalapozhatja a szerződés felbontásának igényét: például harapós, vagy rugós ló,¹¹⁸ gerincsérült állat¹¹⁹ szerepel az itt felhozott jogesetekben. Viszont, ha a betöretlen magyar ló („*ein Wildfang in Hungern*”) levett a vevőt, azért nem kell helytállnia az eladónak.¹²⁰

Ha az eltitkolt betegség (*Rotz*) két nap elteltével nyilvánvalóvá válna a vevő számára, megindítható a kereset.¹²¹ Ha vevő megbízáva a csalárd eladóban nem vizsgálta, vagy vizsgáltatta meg az állatot („*ohne weitere Nachforschung*”), s a hiba jelentkezik, szintén felbontható a szerződés, mivel a csalási szándék súlyosabban értékelendő, mint a vevő gondatlansága.¹²²

Általánosan is kimondja Behamb, hogy ha az állat egy olyan főhibában szenved, melyet egyik fél sem ismer, a vétel szintén felbontható.¹²³ Ha viszont a vevő egy nyilvánvalóan súlyos hibában szenvedő (vak, sérült vagy patabajos) lovat vásárol meg, nem hivatkozhat arra, hogy az eladó e hibákról nem szólt neki, hiszen ezeket magának is észlelnie kellett volna.¹²⁴ Ellentétes viszont a döntés, ha az eladó az említett hibákat bizonyos mesterkedésekkel elleplezte.¹²⁵ Szintén ellentmondani látszik korábbi megállapításának Behamb, midőn (hivatkozva az *aedilisi edictumra*)

117 RTR, I. Theil, Titulus II. Eigenschaft der Roß-Kranckheiten, oder Haupt-Mängel, samt nothwendigen 5 Stücken. so zur Rückgebung eines Pferdes erfordert werden: als (1.) unter denen Leibes-Mängeln forderist einer oder der ander. (2.) die Untauglichkeit zur gebührender Arbeit. (3.) die Beständigkeit der vor- unter und nach dem Kauff oder Tausch habenden Mangels. (4.) die gänzliche Unwissenheit auff Seiten des Abekauffers von verborgenen Mängeln zur Zeit der gepflogenen Abhandlung. (5.) des Stillschweigen und Verhalten der Mängel auf Seiten des Verkauffers. [Causus XXII-XLIX.]

118 RTR, I. 2. 22.

119 RTR, I. 2. 23.

120 RTR, I. 2. 39.

121 RTR, I. 2. 24. A két napra való utalás mögött nincs tételes jogi szabály.

122 RTR, I. 2. 25.

123 RTR, I. 2. 26

124 RTR, I. 2. 27. Ha a vevő tudott az állat hiányosságáról és így vásárolta meg, utólag nem kérheti a vétel felbontását. Vö. RTR, I. 2. 33. Ha lovak cseréje esetén mindkét állat hibában szenved, és a felek ismerik a hibákat, nincs lehetőség az ügyletből való kilépésre. RTR, I. 2. 40

125 RTR, I. 2. 28. Bár itt utal Behamb ellentétes jogászai véleményekre is, melyek a vevőtől nagyobb gondosságot várnának el.

elvárná az eladótól, hogy feltárja az eladott ló hibáját.¹²⁶ Az eladó garanciavállalásával egyébként több jogesetben is foglalkozik a szerző.¹²⁷

Ha az eladó nem tud hibáról, és kijelenti, hogy nem áll helyt a jövőben jelentkező hibákért, vagy kifejezetten ilyen tartalmú *pactumot* köt a vevővel, akkor nem lehet visszavételt követelni tőle.¹²⁸ Ilyenkor természetesen csak alacsonyabb vételárat tud kialakítani az eladó.

Behamb több jogeset kapcsán hangsúlyozza a „*Treu und Glauben*” jelentőségét az eladó (akár kereskedő) helytállási kötelezettségével kapcsolatban.¹²⁹ A linzi jogtanár kifejezetten kijelenti (Julianusra hivatkozva¹³⁰), hogy amennyiben az eladó *dolosus*an elhallgatta az állat rejtett hibáját a vevő elől, akkor a vevő nemcsak az állat visszavételét, hanem a vételár visszaadása mellett még kártérítést (*interesse*) is kérhet, s ezt a bíró szabad mérlegelésétől teszi függővé.¹³¹

Amennyiben az állat korábban valamely főhibának számító betegségben szenvedett, de abból teljes mértékben meggyógyult, a korábbi betegsére hivatkozva nem lehet felbontani a vételt, mert az átadás kori állapota számít az árunak.¹³²

Behamb néhány példával a már ismertetett általános elvek érvényesülését ismeri el akkor is, amennyiben az eladó vagy vevő helyett képviselők (meghatalmazott, ügyvéd, szolgál) jártak el.¹³³

A harmadik fejezetben a főhibákra hoz példát, amelyek megalapozhatják a vevő visszalépési jogát.¹³⁴ Bár már korábban is nevesített Behamb néhány jellemző hibát, ami főhibának („*Haupt-Mängel*”) volt a korban tekinthető, ezen fejezet

126 RTR, I. 2. 29. „*Cautum quippe est in aedilitio Edicto, ut qui Equum vendunt, palam recte dicant, quid in quoque eorum morbi vitiique sit.*” *S ez még akkor is így van, ha az eladó kijelentette, hogy az árut „Haar um Haar” adja, vagyis abban az állapotban, amiben éppen van, s nem vállal érte felelősséget.* Vö. RTR, I. 2. 30.

127 Ha az eladó elhallgatta a tényleges súlyos hiányosságot, de ugyanakkor más hibák kapcsán kijelentette, hogy azokért nem kíván helyt állni (RTR, I. 2. 34.), vagy az eladó megjelöli ugyan, de lekicsinyli, nem túl súlyosnak és károsnak írja le az állat hibáját (RTR, I. 2. 37.) a vétel felbontására lehet perelni. A garanciavállalásnak megfelelő komolysággal kell megtörténnie (RTR, I. 2. 41.)

128 RTR, I. 2. 35.

129 RTR, I. 2. 31.

130 D. 19, 1, 13, pr.

131 RTR, I. 2. 38. Itt tehát megjelenik az actio empti indításnak lehetősége is.

132 RTR, I. 2. 32.

133 RTR, I. 2. 42-47. Hasonló a helyzet, ha közvetítő vett részt az ügyletben. I. 2. 49.

134 I. Theil, *Titulus III. Verschiedenen haupt-Mängeln der Pferd, wie sie Nahmen haben, und so wohl Käyserl. geschriebenen als ungeschriebenen Rechten hin und wieder dafür gehalten, beobacht, und derowegen anheim geschlagen werden.* [Casus L-LXI.]

első *casus*ában nem kevesebb, mint 34 olyan hibát sorol fel, amely alapján a – *jus commune* szerint – az eladó köteles visszavenni a beteg vagy más hibában szenvedő lovat („*dem Verkauffer solches Pferd de Jure communi wiederum könte heimgestellt werden*”). Ezen hibák jellemzője Behamb szerint, hogy a „*substantiam rei*” érintik, és egyik hiba sem tekinthető nyilvánvalónak, vagyis a vevő által könnyen felismerhetőnek.¹³⁵ Ugyanakkor Behamb elvárja, hogy e hibák megléte esetén az eladó három okra tekintettel tájékoztassa a vevőt: amennyiben a vevőnek kára származhatna a hiányosságból; amennyiben a vevő nem tudná arra a célra használni az állatot, amely célból megvásárolta; amennyiben a vevő maga is lókereskedő lenne, aki a megvásárolt állatot haszonnal akarná továbbadni, nehogy valós értékénél drágábban adja tovább. Ha az eladó elmulasztja a hiba közlését, a vevő az *edictumot* hívhatja segítségül („*Wiedrigenfalls nimmt der Abkauffer diese Edict zu Hülf*”).¹³⁶

Behamb a főhibák felsorolásánál egy teljes katalógust kíván felállítani úgy adva azt el, mintha azok a *jus commune* forrásaiból erednének, vagyis tulajdonképpen megkísérli rekonstruálni azokat a hibákat, melyekért az eladónak az *aedilisi edictum* szerint helyt kellett volna állnia (amennyiben az ókori állatorvoslás a kora újkori szinten állott volna). Ugyanakkor nem hagyhatja említés nélkül, hogy az egyes német helyi jogokban csak jóval kevesebb olyan főhiba („*Lands-gewöhnliche Haupt-Mängel*”) volt nevesítve, amely lehetőséget adott a vétel felbontására.¹³⁷ Ezen hibakatalógusoknak Behamb csak azt a jelentőséget tulajdonítja, hogy e hibák nemlétére vonatkozhatnak egy eladónak az adott jogterületen tett minőségi garancia ígéretei, de ez nem zárja ki, hogy a helyi jogban megnevezett hibákon túl jelentkező hiányosságokért (betegségekért) helyt kelljen állnia az eladónak.

Néhány esettel azt is elemzi a szerző, hogyan hatnak ki ezek a betegségek a vételi ügyletre, ha a lovakat fogatba rendezve, vagy párban értékesítették, vagy átalányárért több lovat adtak el, de közöttük éppenséggel a legjobbak valamilyen súlyos betegségben szenvedtek.¹³⁸

135 *RTR*, I. 3. 50. Terjedelmi okokból és a megfelelő állategészségtanra, valamint a német tájszavakra vonatkozó kellő ismeret hiányában jelen keretek között le kell mondanunk a német betegség-elnevezések felsorolásától és azok magyar megfelelőinek kiderítéséről. Behamb hibakatalógusára Stryk is felhívja a figyelmet. Vö. Stryk: i. m. 689. Rövenstrunck is hasonló nagyságrendű hibát azonosított be. Vö. Rövestrunck: i. m. 56-59.

136 *RTR*, I. 3. 50.

137 *RTR*, I. 3. 59. Sächsisches Weichbild, nürnbergi, frankfurti, lübecki városjogok, bajor és osztrák jogkönyvek kerülnek említésre.

138 *RTR*, I. 3. 51-54. Stryk erre is hivatkozik. Vö. Stryk: i. m. 699.

A hibának *tempore venditionis* kell fennforogni, s ha az állat utóbb az adott betegségben elpusztult, a vételár természetesen visszajár a vevőnek.¹³⁹

A vevő által tett garanciaígéretnek kapcsán (Negyedik fejezet) Behamb a fejezet címében kifejti, mikor hivatkozhat a vevő arra, hogy az eladó megszegte egy bizonyos speciális tulajdonságra tett garancia-ígéretét.¹⁴⁰ Az ígéretnek valóban egy bizonyos és egyedi tulajdonságra kell vonatkoznia, ami arra indította a vevőt, hogy magas árat fizessen az állatért. Az ígéretet mindkét félnek komolyan kellett vennie, és a helytállási kötelezettség megalapozásához szükséges, hogy a vevő az adott tulajdonságnak a hiányát nem ismerhette fel könnyen. Az itt felhozott jogesetek a lovak egyes jó tulajdonságaira, származására, korára, színére illetve munkabírására és tudására vonatkozó ígéretnek nem teljesülése esetén a vétel felbontásának lehetőségét irányozzák elő, ugyanerre nem lát azonban indokot,¹⁴¹ ha a lovat csak úgy általában dicsérik.¹⁴² Ha viszont hibátlannak mondják, és mégis jelentkezik valamely hiba, az eladó helytállni köteles.¹⁴³

Behamb részletkérdésekként elővezet néhány iskola-példát azzal kapcsolatban is, hogy mitől függ az, hogy a lóval velejárnak-e a nyereg és a lószerszámok is.¹⁴⁴ Ezt elsősorban az adott szokásjogi szabály, illetve a felek szándéka alapján tartja megítélhetőnek.¹⁴⁵

Teljes mértékben az *aedilisi edictum*ra épít Behamb a következő jogesetben vázolt jogi probléma kapcsán.¹⁴⁶ A fiktív történet szerint az eladó előre úgy nyilatkozott, hogy

139 RTR, I. 3. 61.

140 I. Theil, Titulus IV. In Kauff und Tausch gethanem Versprechen, der Gesund- und Gütigkeit eines Pferds halber, bey welchem sich alsdann das Wiederspiel ausweiset; Samt denen Stücken, was zu der Anheimschlagung des desselben erfordert werde, als (1) wann der Verkauffer was gewisses uns specielles versprochen, darum der Abekauffer bewogen worden, ein mehrers darfür zu geben (2) daß von beyden contrahirenden Theilen ernstlich und ausser allen Schertz schließlichen verlassen worden, solches Versprechen zu leisten (3) wann die zubesagte Art, Weiß und Beschaffenheit, oder Zugehör bey eingehändigten Pferd nicht zugegen (4) damit nicht was öffentlich versprochen, nachmahlen sich fälschlich befindet, welches der Abhändler mit den Augen vorhero nicht greiffen könne, so dem gethanen Versprechen zuwider ist. [Casus LXII-LXVII.]

141 RTR, I. 4. 62-64.

142 RTR, I. 4. 65.

143 RTR, I. 4. 66.

144 I. Theil, Titulus V. Einhandlung der Pferd mit zugehörigen Sattel und Zeug, solche nun um Abgang derselben wiederum anheimzustellen, wird erfordert (1.) daß solche damit gezielter feil geritten, und sonder Ausnahmung derselben verkauft (2.) daß solches Zeug vor der Einlieferung abgezogen (3.) den Einhändler daran gelegen selbiges darbey zu haben, oder das Pferd keines weges zu behalten (4.) die Klag von ihm zwischen 60. Tagen angestellt werde, entweder das Pferd anheim zu schlagen, oder aber vermög des Kauffs die Zierathen zu erhalten. [Casus LXVIII-LXX.]

145 RTR, I. 5. 68-70. Stryk erre is utal, szó szerint idézve Behamb megállapításait. Vö. Stryk: i. m. 702.

146 I. Theil, Titulus VI. Genugsamer Versicherung, welche ein Abekauffer über erst gethanes Versprechen, darum von dem Verkauffer verlangt, wann, das Pferd wegen ein oder andern Mangels halber beschreyt, so ihm gleich darauf zu Obren kommen, zu welcher Caution vornehmlich folgende Stück erfordert werden, als (1.) muß solches entweder aus den gemeinen Reden oder andern Anzeigungen können abgenommen werden, was

az eladott ló hibamentességét garantálendő utóbb majd ígéretet tesz, de aztán ez mégsem történt meg. Behamb ebben az esetben a vevőnek lehetőséget ad arra, hogy két megbízottja révén emlékeztesse ezen vállalt kötelezettségére az eladót. Ha az eladó a felszólítás ellenére sem tenné le az ígéretét, vagy nem adna biztosítékot (*cautio*, amit a vételárból vonnának le) a vevő két hónapon belül elállhat a vételtől.¹⁴⁷

A következő fejezetben az *actio redhibitoria*, a vétel felbontására irányuló kereset előfeltételei kapcsán sorjázunk a jogesetek. Behamb öt előfeltételt sorol fel a fejezet fejiratóban: 1. az adásvétel vagy a csere befejezett; 2. a ló hibában szenved, vagy nem az ígéretnek megfelelő állapotban leledzik; 3. az adásvétel megkötésekor a hiba oly mértékben rejtett volt, hogy nem lehetett felfedezni; 4. a hiba maga már a vétel vagy csere megkötése előtt benne volt az állatban, vagy az állat nem a megígért állapotban volt; 5. a keresetre nyitva álló idő még nem telt el.¹⁴⁸

A tucatnyi jogesettel elsősorban eljárási kérdéseket kíván megvilágítani a szerző: a hiba átadás kori meglétét a vevőnek kell bizonyítania,¹⁴⁹ kétség esetén (ha a szakértők nem tudnak egyöntetű véleményt adni), az eladónak vissza kell vennie a lovat, és tartania mindaddig, míg az áru hibátlansága be nem bizonyosodik.¹⁵⁰ Ha az állat három napon belül elhullik, akkor egyértelműen arra lehet következtetni, hogy már a vételkor beteg volt.¹⁵¹

A beteg állat visszaadásának megvalósulásához nem kell az, hogy azt közvetlenül az eladó vegye át,¹⁵² s ha a lókupecsek társaságban tevékenykednek, akkor a társak

gestalten das Pferd angerecht sich befinde (2.) muß der Verkäufer unmittelbar oder durch zwey abgeordnete Personen im Nahmen des Abhandlers erinnert seyn worden, entweder nachmahlen dafür zu gewehren, was er anfänglich versprochen, oder aber genugsame Versicherung derentwegen zu stellen (3.) daß die verlangte Caution von ihm Verkäufer alsdann abgeschlegn worden, (4.) soll das Pferd, zwischen hin und 2. Monat um dieser recusirten Caution willen / wiederum gerichtlich zurück geschlagen werden, weilen nach verflossener Zeit die Anheimstellungs-Klage nunner zugelassen wird. [Casus LXXI.]

147 RTR, I. 6. 71. Hasonló szabály érvényesült tehát Rómában is az aedilisi edictum alapján. Vö. Honsell: i. m. 59.

148 RTR, Titulus VII. Der Art und Weiß ein Pferd anheimzuschlagen, und durch was Mittel solches geschehe. Zu dergleichen Klage aber werden fünf Stück hauptsächlich erfordert: als (1.) daß der Kauff oder Tausch geschehen und vorbeygangen sey. (2.) das Pferd mangelhaft oder gantz anders sich gefunden, als es versprochen worden, (3.) der Mangel zur Zeit deß geschlossenen Handels verborgen / und auff keine Weiß abzunehmen gewest (4.) Solcher mangel bereits vor dem kauff oder Tausch dem Pferd anhängig oder aber das Pferd zur Zeit des geschlossenen Handels anders beschaffen, als es versprochen worden, (5.) die rechtmäßige Zeit der Klage nicht verstrichen sey. [Casus LXXI-LXXXIV.]

149 RTR, I. 7. 72.

150 RTR, I. 7. 73.

151 RTR, I. 7. 74. Hasonló álláspontot fejt ki Brunneemann is, Carpzovra is hivatkozva: „... quid si ergo post tempus appareat morbus, an apud emptorem praesumitur correptus, an apud venditorem? Et distinguunt inter longius & brevis tempus; si intra triduum moriatur, praesumitur posterius; si intra longius spatium, praesumitur prius.” Brunneemann: i. m. 595.

152 RTR, I. 7. 71.

közül az egyiknek is visszaadható az állat.¹⁵³ Az *actio redhibitoria* passzív és aktív legitimációja örökölhető,¹⁵⁴ kezes ellen is indítható.¹⁵⁵

Itt foglal állást Behamb az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* (*actio aestimatoria*) konkurenciájának kérdésében. Főszabályként kizárja a két kereset egymás utáni indítását például abban az esetben, ha bizonyítási nehézségek miatt a *redhibitoria actio* sikertelen volt: ilyenkor nem indítható a másik kereset. Felsorol azonban néhány kivételt is. Így – mondja Behamb – ha valaki hat hónapon belül az árleszállításra perel, de az állat egyébként használhatatlan, a bírón múlik, hogy „*ex officio et Authoritate Legis*” az alperest esetleg marasztalja-e az állat visszavételére. Igaz ezt a lehetőséget csak kivételesnek tekinti a szerző. Ha az árleszállításra irányuló kereset megindítása után jelentkezik a nagyobb hiba, ami a felbontásra is jogalapot adna, akkor ebben az esetben a két kereset „*alternative cumulieret werden.*” Ha a *redhibitoria actióra* nyitva álló hat hónap elmúlt, a vevő áttérhet a másik keresetre.¹⁵⁶

A *redhibitoria actióra* hat hónap egyébként „*de jure communi*”¹⁵⁷ állt a vevő rendelkezésére.¹⁵⁸

Különös helyet foglal el Behamb fejtegetései között az a jogeset, ahol Behamb a bajor helyi jog szabályával ütközteti az előbb említett hat hónapos határidőt. A bajor jogban az uralkodó felfogás szerint csak megjelölt három fő hiba (*rotzig, räudig, hertzschlächtig*) kapcsán, s csak akkor, ha azok 14 napon belül jelentkeztek, volt lehetőség a vétel felbontására.¹⁵⁹ Behamb ezt a szabályt úgy rekonstruálja, hogy az eladó 14 napi garanciát vállalhat akként, hogy amennyiben a három betegség valamelyike jelentkezne az említett időn belül, akkor azokért minden további nélkül helyt áll. Behamb felfogása szerint ez a vállalás a három nevesített hiba esetében nem a keresetindításra nyitva álló időt jelenti, hanem azt a vélelmi időt, amelyen belül – ha jelentkezik a hiba – a vevőnek nem kell bizonyítania a betegségnek az adásvétel idejében való fenn álltat, mert azt vélelmezik. A vélelmi idő letelte után, a hat hónap hátralévő részében azonban már a vevőnek kell bizonyítania a hiba

153 RTR, I. 7. 78-79.

154 RTR, I. 7. 80.

155 RTR, I. 7. 83.

156 RTR, I. 7. 84.

157 I. Theil, *Titulus VIII. Von Beobachtung der rechtmäßigen Anheimstellungs-Zeit.* [Casus LXXXV-XC.]

158 RTR, I. 8. 85. A határidőket „*utiliter*” kell számítani, attól az időponttól például, mikor a megígért tulajdon-ság léte valóban verifikálható. I. 8. 90.

159 J. M. Kreutzer: *Die in Bayern geltenden Gesetze, Statutar- und Gewohnheitsrechte bezüglich der Viehwirtschaft, mit Einschluss der einschlägigen gesetzlichen Bestimmungen der Nachbarstaaten*, Erlangen, Palm und Enke (1854) 28-29. és 31-32.

eredeti meglétét,¹⁶⁰ de siker esetén a vételtől való elállás igényelhető, s nem csak a három hiba fennforgása esetén. Egyértelműen jelentkezik itt egyébként Behambnak a római jogból eredő szabályok előtérbe helyezését ösztönző törekvése, amelyet ő az egységesítés eszközének tekint.¹⁶¹ Mint érzékelhetjük, a határidők jellegének ilyenén megkettőzése a vegyes rendszer felé való elmozdulásként értékelendő.

Az *actio redhibitoria* jogkövetkezményeivel kapcsolatban Behamb kiemelendőnek tartja,¹⁶² hogy amennyiben a vevő a hibában szenvedő átvett állatot – amíg az nála van – elhanyagolja, akkor az eladó a visszavétel után ellene *actio venditit* indíthat kártérítési céllal.¹⁶³ A visszaadásnak a kapott lószerszámokkal együtt kell történnie,¹⁶⁴ s ugyanez vonatkozik az esetleges gyümölcsökre is.¹⁶⁵ Ha a vevő által átvett beteg állat balesetben hullik el, a vevőt nem lehet perelni.¹⁶⁶ Egyébként a *redhibitoria actio* fő céljának az eredeti állapot helyreállítását tekinti, amibe az is belefér, hogy a vevőt kötelezzék a visszaadás kapcsán bizonyos *cautio* megígérésére.¹⁶⁷ A lovat visszavenni kénytelen eladó is köteles megfizetni a vételár után a kamatot, illetve a vevő összes költségét (vám, orvosság, bírósági költségek), kivéve a fenntartási költségeket. Minden olyan kárt is meg kell térítenie az eladónak, amit a beteg állat miatt a vevő elszenvedett. Ezen követelések biztosítására – kissé ironikusan – a visszaadást kezdeményező vevőnek visszatartási joga van.¹⁶⁸ Amennyiben az eladó nem tesz eleget a bíró ítéletének, akkor a bíró utólag *duplumban* marasztalhatja, melyet Behamb a kereset *arbitraria* jellegéből vezet le.

Munkája első része utolsó fejezetében Behamb felsorolja mindazon elképzelhető érveket, melyeket a beteg vagy főhibában szenvedő lovat eladó alperes hozhat fel kifogásként.¹⁶⁹ Összesen 48 különböző erejű és komolyságú, igen változatos érvet vonultat fel.¹⁷⁰

160 RTR, I. 8. 86.

161 Ezen elfogultságát éppen ennél a résznél érzékelteti: „Weilen die Staturia Jura nicht alsobald wider das gemeine Käyserl. Recht auszulegen...” Uo.

162 I. Theil, Titulus IX. Von Würckung und Nutzbarkeit dieser Anheimstellungs-Klag, was dadurch so wohl dem Verkäufer als Abekäufer muß zugeeignet werden. [Causus XCI-CIV.]

163 RTR, I. 9. 91

164 RTR, I. 9. 94.

165 RTR, I. 9. 95.

166 RTR, I. 9. 92.

167 RTR, I. 9. 96-97.

168 RTR, I. 9. 98. és 102.

169 I. Theil, Titulus X. Von Rechtmäßiger Ableitung und Ablehnung des Verkäuffers, und hierzu dienlichen Exceptionen zu der vorhandenen Anheimstellung eines Pferdes. [Causus CV-CVI.]

170 RTR, I. 10. 105-106.

Behamb a *Rosz-Tauscher-Recht* jóval rövidebb második részében a korban *actio aestimatoriának* nevezett, árleszállításra irányuló kereset (klasszikus római elnevezéssel *actio quanti minoris*) megindításának előfeltételeivel és szabályaival foglalkozik. Erre a kérdésre mindössze 11 jogesetet szán, ami mutatja, hogy a kor felfogásában (még mindig a germán jogi hagyományok folyamányaként) ezt az igényt, ezt a megoldást csak másodlagosnak tekintették, mind a tudományos munkákban, mind a gyakorlatban.

Az árleszállítás követelhetősége előfeltételeként és jellemzőjeként a következőket fogalmazza meg szerzőnk: 1. a hibának olyan kisebb jelentőségűnek kell lennie, ami nem tartotta volna vissza a vevőt a vételtől, igaz csak alacsonyabb árat fizettet volna az állatért; 2. a keresetet többször is meg lehet indítani; 3. nem eredményezi az ügylet érvénytelenítését, csak a vételár-különbözetre megy; 4. egy év és egy nap alatt indítható.¹⁷¹ Többi előfeltételében az *actio redhibitoriával* esik egybe.

Legelőbb is Behamb újra katalogizál: most azokat a kisebb súlyú hibákat veszi számba – mindösszesen 44-et – melyek az árleszállítási igényt megalapozhatták a korabeli gyakorlat és az általa forgatott tudományos munkák szerint.¹⁷²

Az ide sorolt hibák lényegét a szerző abban látja, hogy itt olyan hiányosságokról lehet szó, melyek, ha ismerte volna őket, nem tartották volna vissza a vevőt a vételtől, de a kifizetett vételár a hiba miatt mégis túl magasnak tekinthető.¹⁷³ Ide tartoznak azon betegségek is, amelyek egy főhibába torkollhatnak, illetve amelyek befolyásolják a munkaképességet. Nem sorolja ide azonban azon bajokat, amelyek könnyen gyógyíthatók.¹⁷⁴ Behamb itt tehát a fentebb „listás”, illetve „nem listás” főhibákon kívüli hiányosságokat veszi számba, s ezekhez is jogkövetkezményt fűz, gyökeresen szakítva a német helyi jogok álláspontjával.

A következő fejezetben a szerző azt fejtegeti röviden, hogy mennyi lehet az árleszállítás mértéke, és ki határozza azt meg.¹⁷⁵ Szól a kereset ismételhetőségéről,

171 II. Theil. *Titulus I. Von dem Aestimatorio Judicio Equestri, oder von der Abtrags-Klag, welche von voriger Klag vernehmlich unterschieden wird* (1.) ex causa vitii, dann wann dergleichen Mängel der Abekauffer auch Anfangs gewust, hätte er einen als andern weg das Pferd kaufft, jedoch um geringen Werth, (2.) kan diese Klag mehr / dann einmahl angestellt werden, (3.) wird anbey der Handel vor sich nicht rescindirt, sondern nur der Excess des Werths, (4.) ist diese Klag zwischen Jahr und Tag zugelassen in übrigen stimmt sie mit der redhibitions-Klag gantz überein. [Causus CVII-CIX.] A határidőhöz vö. RTR, II. 2. 115.

172 RTR, II. 1. 107. Hasonlóan számos hibát felsorol Stryk is. Vö. Stryk: i. m. 717-718.

173 RTR, II. 1. 108

174 RTR, II. 1. 109.

175 II. Theil, *Titulus II. Von Dem Werth* (1.) wie viel abzutragen, (2.) von den Schätz-Leuten, (3.) von Wiederholung der Klag, (4.) von der Zeit, in welcher die Klag anzustellen, (5.) von Unterschied zwischen der Actione Emti. [Causus CX-CXVI.]

a megindítás határidejéről és röviden tárgyalja a kereset *actio emptivel* való viszonyát is. Az árleszállítás mértékének megállapításánál a vételárból kivonják a szakértők (lovászmesterek, lókereskedő, patkolókovácsok) által megállapított értéket („*Dahero die proportio arithmetica zu beobachten.*”)¹⁷⁶ Ha az ide tartozónak tekintett betegség az állat pusztulásához vezet, s a hiányosságot az eladó ismerte, vagy nem ismerte ugyan, de a lovat hibátlannak ígérte, a vételárat kamatostul vissza kell fizetnie.¹⁷⁷ Ha a különböző hibák különböző időben jelentkeznek a kereset mindannyiszor megindítható, sőt az első perben fenn lehet tartani a további „*jus protestando*” lehetőségét is.¹⁷⁸

Behamb felteszi azt a kérdést is, hogy az említett esetekben nem lenne-e előnyösebb az *aestimatoria* helyett az *actio empti* megindítani. Tagadó válaszát egyrészt azzal indokolja, hogy egyrészt az *actio empti* „*civilis*”, míg az *aestimatoria* „*Praetoria*”, igaz csak egy év alatt indítható; másrészt azzal, hogy a hibát nem ismerő eladóval szemben az *actio empti* nem lehet megindítani, míg utóbbit igen; harmadsorban azzal érvel, hogy az *aestimatoria* *actióval* esetleg *duplumra* lehet perelni, míg az *actio empti* tulajdonképpen csak egyszeres értékre mehet.¹⁷⁹

A *Rosz-Tauscher-Recht* végén¹⁸⁰ Behamb egy-egy kreált jogesetre – a római formuláris eljárás manírjában – két formulát épít fel – egyet az *actio redhibitoria*, egyet pedig az *aestimatoria* kapcsán – bőségesen helyet adva a két fél *exceptióban*, *replicatióban* – egészen a „*quintuplicatio*”-ig – megjelenő érveinek.¹⁸¹

Amennyiben a lovak adásvételével kapcsolatos korabeli németföldi jogi szakirodalmat felületesen áttekintjük, azt tapasztalhatjuk, hogy Behamb valóban egy bizonyos hiány kielégítésre törekedhetett, hiszen Rövenstrunk említett munkája után, néhány *disputatió*n kívül¹⁸² – amelyek csak egyes részeikben érintettek szavatossági

176 RTR, II. 2. 110. és 112.

177 RTR, II. 2. 111.

178 RTR, II. 2. 112

179 RTR, II. 2. 115. A keresetek eltérő jellegére hívja fel a figyelmet Stryk is, inkább megengedő felfogását alátámasztandó. Vö. Stryk: i. m. 725-727.

180 RTR, *Titulus III. Von der Practica der Actionis redhibitoriae et aestimatoriae. [Casus CXVII.]*

181 Samuel Stryk éppen ezeket a formulákat is említi. Stryk: i. m. 708.

182 *Dissertatio De Equis Publicis = Von Ritter- und Post-Pferden / Quam Ienae conscripsit Et Praesidente ... Dn. Ernesto Friderico Schrötero ... Disputatione Publ. defendit Sigismund-Richard-JAUCHIUS, Misnens. A.C. M.DC.LXXXIII. Mens. Mart., Jena, 1673. - VD17 12:141984H; De Eo, Quod Circa Equos Publice Privatimque Iustum Est / D.O.M.A. Praeside Magnifico Academiae Ienensis Rectore ... Dn. Joh. Volk. Bechmann ... In Auditorio Ictorum disputabit Georgius Jacobus Hackher/ Equ. Austr. Auctor. ad d. Martii, A.R.S. MDCLXXVI. - VD17 1:003284P; Circenses Quasi, In Circo Ictorum Wittenbergensium agitata hac Quadriga, Praeside ... Dn. Georgio Michaelae Hebero ... Edidit Pro Licentia Quam vocant, Iuris Doctorum Iuribus utendi Sigismund. Richard. Iauchius, Misnensis. die 23. Octobr. A.C. 1683. Hor. ante & pomerid. - VD17 14:024347B; Disputatio iuridica inauguralis De tribus vitiis equorum capitalibus Saxonice, vulgò, Von denen*

kérdéseket – nem igen születtek hasonló, speciális tematikájú művek. Nem véletlen, hogy a helyi gyakorlattal szembe menő jellege ellenére Behamb munkája – ahogy azt maga is büszkén írja – annyira keresett volt.

Bár Behamb egységesítési kísérlete nem tudta lebontani a partikuláris jogok hagyományos megközelítését, munkájának népszerűségét nem csak a gyakori új kiadások és átdolgozások bizonyítják. A korabeli szakirodalomban többször hivatkoztak Behamb munkájára,¹⁸³ sőt még a 19. században is bizonyos alapkijelentőséget tulajdonítottak a linzi jogtanár szavatossági kérdéseket feldolgozó munkájának.¹⁸⁴

Összességében Behambot tulajdonképpen a vegyes rendszer egyik előhírnökének kell tekintenünk, aki levonta a római és germán rendszer összeütközéséből adódó tudományos és gyakorlati problémákból eredő lehetséges következtetéseket. Gondolatainak pontosabb elhelyezése a korabeli irodalom összefüggéseiben egy másik tanulmány tárgya lehet.

Haupt-Mängeln der Pferde, nach den Sächsisch- und anderen Rechten, quam ... ex auctoritate magnifici domini rectoris Ioh. Iacobi Vittrarii J.V.D. & jur. civ. ac publ. profess. ordinarii, ... pro gradu doctoratus summis in vtraque jure honoribus et privilegiis rite ac legitime consequendis eruditorum examini subicit Joh. Ludovicus Guttbier, Longosal. Thur. ad diem 5. Novembr. loco horisque consuetis. Traiecti ad Rhenum, 1694, nunc recusa 1720.

183 Samuel Stryken kívül említhető még: *Dissertatio Inauguralis Iuridica De Vitiis Pecorum Venalium, oder: Vom Recht der Vieh-Mängel*, quam praeside [...] Christiano Gottl. Bydero [...] Pro Licentia [...] Avctor Ioannes Fridericus Ivniv, Ienae (1740) 32.

184 Vö. többek között Johannes Andreas Hoffmann: *Auserlesene jedoch vollständige Juristische Bibliothek, Wörinnen Die vornehmste Werke, Bücher, und academische Abhandlungen welche von allen Theilen der Rechtsgelahrtheit Als Natur- Völker- Griechischen- Römischen- Päbstlichen- Peinlichen- Teutschen- Lehn- Staats-Rechten, bis auf diese Zeit zum Vorschein gekommen* [...], 1, Jena (1748) 286-7.; Friedrich Benedict Weber: *Handbuch der ökonomischen Literatur*, 2, Berlin (1803) 26.; Johann Michael Eberlein, Wolf Ehrenfried von Reitzenstein (Hrsg.): *Der vollkommene Pferde-Kenner, welcher nicht nur alle Schönheiten, Fehler und verschiedene Landes-Arten der Pferde mit schönen Kupfern zu erkennen giebt, sondern auch anweist, Wie man mit dem Pferd von seinem Ursprung an umgehen muß* [...], Uffenheim (1764) 27.; J. F. Hofacker: *Anleitung zu Beurtheilung der Hauptmängel der Hausthiere*, Tübingen (1825) 39.

FÉZER TAMÁS

habilitált egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A FOGYASZTÓK ADATAINAK ÉS PRIVÁTSZFÉRÁJÁNAK VÉDELME ELEKTRONIKUS KÖRNYEZETBEN*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az elmúlt évtized technológiai újításai, valamint ezen névumok dinamikus terjedése a fogyasztóvédelmi jog területén új szabályozási igényt eredményezett. A fogyasztók tájékoztatását, oktatását, pénzügyi és gazdasági érdekeinek, valamint alapvető személyiségi jogainak (élet, testi épség, egészséghez való jog) védelmét preventív szemlélettel a középpontba állító szabályozás újabb kihívásokkal néz szembe napjainkban. A személyes adatok védelme nem újkeletű probléma, sem hazánkban, sem az Európai Unióban. Az adatvédelem magánszemélyekre vetített kihívásai azonban speciális, fogyasztóvédelmi szempontú megközelítést igényelnek az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, valamint az elektronikus hírközlési szolgáltatások területén. A fogyasztók tranzakciós szokásai egyre markánsabban terelődnek a digitális tér felé, és az e közegben megkötött szerződések évről évre mérhető módon számszerű ugrást mutatnak.¹ A személyes adatok meghatározása, a védett jogtárgy definitív elemei maguk is ártértelemezést, természetesen bővítést igényelnek, hiszen olyan információk, adatok válnak kiemelten

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Az állítás alátámasztására lásd: Eurostat: *Digital economy & society in the EU – A browse through our online world in figures* (2017) [Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/ict/index.html> (letöltés dátuma: 2018. január 22.)]

fontos magánérdekké, melyek adott technológia hiányában korábban nem voltak mások – különösen a fogyasztók kegyeiért versenyző vállalkozások – számára relevánsak. A fogyasztók vásárlási szokásait mindig kiindulópontként és lényeges tényezőként vizsgáló fogyasztói pszichológia (fogyasztáselmélet) tudománya már régóta foglalkozik a kérdéssel², azonban a legújabb felhasználási szokások ismeretében a vásárlási szokások mérését, az ezekre vonatkozó adatok gyűjtését és rendszerezését kiegészíti és sok esetben fel is váltja az internetes keresési szokások, a böngészési előzmények, a lokalizációs szolgáltatásokra épülő helyzetmeghatározás és számos más, fogyasztói attitűdöt, a fogyasztó magánéletének feltérképezését segítő adat és információ gyűjtése és elemzése.

Napjainkra lényegében egységes álláspont alakult ki abban a tekintetben, hogy ezek az információk, adatok – tekintettel arra, hogy az érintettel kapcsolatba hozhatók – személyes adatoknak minősülnek, és ekként a polgári jogi személyiségvédelem körébe vonhatók.³ Míg azonban a polgári jog e jogok elismerésén, deklarálásán túl elsősorban a megsértésük esetére rendelt jogkövetkezmények, személyiségvédelmi eszközök biztosításával nyújt védelmet, a fogyasztók szempontjából sokkal mélyebben gyökerező problémákkal találjuk magunkat szembe az ilyen információk, adatok megszerzését, felhasználását, kezelését eredményező helyzetekben. A fogyasztó számára olyan eszközöket kell biztosítani, melyek a fogyasztóvédelmi jog alapvetően prevencióra hangsúlyt helyező szemléletébe illeszkedően lehetőséget adnak a fogyasztónak az információs önrendelkezési jog gyakorlására. E körben olyan kötelezettségek rögzítése válik szükségessé, melyek a polgári jogi személyiségvédelem kereteit szétfeszítik, hiszen még az alanyi jog megsértését megelőző igényhelyzet kialakulását megelőzően kötelezik a potenciális jogsértőket, a vállalkozásokat. Ezen kötelezettségek előírása egyrészt azt a célt szolgálja, hogy a fogyasztó tudomást szerezzen az adatkezelés tényéről, az adatkezelés terjedelméről, céljáról, valamint a felhasználással kapcsolatos valamennyi releváns körülményről.

Az adatvédelmi jog szabályai hazánkban az Infotv.⁴ jogintézményein keresztül számos garanciát tartalmaznak az adatkezelés bármely relációban megjelenő cselekményei esetére. Az Európai Unió Adatvédelmi Rendelete⁵ (a továbbiakban:

2 Jost, John: Asymmetries abound: Ideological differences in emotion, partisanship, motivated reasoning, social network structure, and political trust, *Journal of Consumer Psychology*, 2017/4, 548.

3 Havasi Péter: A személyek polgári jogi védelmére vonatkozó szabályozás kritikai elemzése, javaslat az új szabályozásra, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/1, 16.

4 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról.

5 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), *Official Journal L* 119, 4.5.2016, 1-88.

GDPR), amely 2018. május 25-én lép hatályba, szintén új garanciák előírásával és hatékonyabb kikényszerítési, felügyeleti jogkör biztosításával, szigorúbb – jellemzően közigazgatási irányultságú – szankciókkal törekszik az európai polgárok személyes adatainak védelmét XXI. századi társadalmi elvárásoknak megfelelően biztosítani. Ezek a jogintézmények azonban a generális és technológia semleges szabályozási koncepció okán alacsony határfokkal és számos jogértelmezési buktatón keresztül lehetnek képesek az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások körében specializált és a modern technológia legújabb vívmányaira is reagáló formában védelmet nyújtani a fogyasztók számára. Jelen tanulmány célja éppen ezért az, hogy az Európai Unióban és hazánkban jelenleg hatályos elektronikus adatvédelmi szabályozást a legújabb technológiai vívmányok generálta adatvédelmi kihívásokra vetítse, kifejezetten a fogyasztók védelmét szem előtt tartó elemzési módszert követve, és azonosítsa azokat a területeket, ahol a jelenlegi szabályozási rezsim még európai szinten sem képes hatékony adatvédelmet nyújtani a fogyasztók számára. A tanulmány kiemelt figyelmet fordít az Európai Unió GDPR rendeletét kiegészíteni hivatott elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet⁶ (a továbbiakban: elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet) tervezetének a kézirat lezárásának időpontjában elérhető változatára, a tervezetben kijelölt új irányok, bevezetni tervezett új adatvédelmi intézmények egyelőre hipotetikus hatásvizsgálatára.

1. AZ ELEKTRONIKUS HÍRKÖZLÉSI ADATVÉDELMI IRÁNYELV HIÁNYOSSÁGAI

Az Európai Unió Tanácsa és az Európai Parlament az információs technológiai robbanás fogyasztói korszakát éppen megelőzve, 2002. július 12-én fogadta el az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelvet⁷, amely korát megelőzve, egy modern és hatékony e-privátszféra védelmét irányozta elő. Az irányelv – ahogyan említettük – szinte hónapokkal az információs technológiai robbanás fogyasztói korszakának beköszönte előtt épített fel egy európai elektronikus hírközlési adatvédelmi minimumstandard rendszert. Az információs technológia dinamikus fejlődése abban a korszakban még nem türemkedett be a manapság használt mobiliszközök piacára. A kor legnagyobb fogyasztói informatikai vívmánya a mai szemmel egyértelműen butatelefonokon elérhető, korlátozott hozzáférésű internete – közismert nevén a WAP – volt. Az információs technológiai robbanás fogyasztói korszaka csak ezt

6 Javaslat az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteltetéséről és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet), 2017. január 10., COM(2017) 10, 2017/0003(COD).

7 Az Európai Parlament és a Tanács 2002/58/EK irányelve (2002. július 12.) az elektronikus hírközlési ágazatban a személyes adatok kezeléséről, feldolgozásáról és a magánélet védelméről (Elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv), *Official Journal L* 201, 31/07/2002. 0037-0047.

követően vette kezdetét, és ez az IT iparágat érintő valaha volt legdinamikusabb fejlődés napjainkban is tart. Az elektronikus hírközlési szolgáltatók az irányelv hatályát tekintve csupán a ma már régimódinak mondott internetszolgáltatók, valamint tartalomszolgáltatók körére terjed ki.⁸ A ma még hatályban lévő irányelv implementálása alapján született nemzeti jogszabályok adatvédelmi garanciái nem vonatkoznak azokra az elektronikus hírközlési szolgáltatókra és szolgáltatásokra, mint a közösségi hálók, üzenetküldő alkalmazások és az ezeket működtető vállalkozások. Ugyancsak kimaradtak a szabályozási körből az akkor még nem létező, illetve nem elterjed technológiák, melyek napjainkra a fogyasztók milliárdjai által nélkülözhetetlen, mindennapos szolgáltatások formájában manifesztálódnak. Ide sorolható a további fejlődést és fejlesztést ígérő egyik legújabb trend, a dolgok internete (*Internet of Things, IoT*). A dolgok internete az irányelv hatályba lépésének időszakában szinte elérhetetlen volt a háztartásokban, azonban mára az okosotthon rendszerek, valamint az ún. házi információs ökoszisztéma nélkülözhetetlen kiszolgálójává lépett elő. Az ökoszisztémába tartozó dolgok a fogyasztó otthonát vezérlik, korlátlan számú kiegészítő összekapcsolásával. A másik, az irányelv hatályába értelemszerűen nem tartozó probléma a *Big Data* kérdésköre. A fogyasztói felhasználási szokásokról, a fogyasztó életének legapróbb motívumairól (pl. hazaérkezés, elindulás otthonról, kedvenc zenék, kedvenc receptek, lefekvés ideje, termosztát preferált beállításai stb.) nyerhető adatok összességéből születő elemzések a vállalkozások marketing stratégiáját, termékre vonatkozó fejlesztéseit, árazási, szolgáltatási politikáját és még megannyi más cselekvését jelentősen befolyásolják úgy, hogy sok esetben a fogyasztó nem is tud az adatgyűjtés tényéről, az adatkezelés lényeges körülményeiről, céljáról. Az ún. *over-the-top (OTT)* szolgáltatások szintén új területek, melyek az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv szabályozásából akkori viszonylagos ismeretlenségük okán kimaradtak. Az OTT szolgáltatások ma már messze túlmutatnak a korábban „online videotéka” névre hallgató, szerzői jogvédelem alá eső művek streamelését biztosító tartalomszolgáltatók (pl. Netflix, Amazon Prime, HBO Go, Hulu stb.) tevékenységén, és egy sokkal érzékenyebb kört, a keretapplikációba integrált, a fogyasztó gondolatainak, érzéseinek, kommunikációjának lassan elsődleges kifejezési médiumává váló Skype-ot, iMessage-et, Facebook Messangert, WhatsApp-ot és társaikat működtető, érzékeny személyes adatok millió gigabyte-jait szállító szolgáltatásokat is magukban foglalják.

Bár az elektronikus hírközlési irányelvet ma is 'cookie irányelvként' aposztrofálják⁹, a keresési előzményekből személyre szabott marketinget faragó cookiek, sütik

8 Elektronikus hírközlési irányelv, 1. cikk.

9 Markou, Christina: *Behavioural advertising and the new 'EU Cookie Law' as a victim of business resistance and a lack of official determination*, Springer (2016) 28.

gyűjtésének szabályozásán természetesen messze túlmenő védelmi rendszert felépítő jogi aktusról van szó. A helymeghatározási adatok gyűjtésével és elemzésével, a marketing célú telefonos hívásokkal (ún. *cold calling*), valamint érintőlegesen a kéretlen elektronikus reklámüzenetekkel (*spam*) is foglalkozó irányelv mindenképpen mérföldkő az európai elektronikus hírközlési adatvédelem fiatal történetében. A GDPR megalkotása és közelgő hatályba lépése (2018. május 25.) mégis igényelte egy, a modern követelményeknek megfelelő, az irányelv szabályozási hiányosságait foltozó és az irányelv által életre hívott rezsimet a gyakorlati tapasztalatok alapján kiigazító, rendeleti szintű szabályozás elfogadását. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet hatályba lépése az eredeti tervek szerint a GDPR hatályba lépésével egyidőben történt volna meg. Az ePrivacy Rendeletként is becézett elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet azonban olyan vitális gazdasági érdekeket érint, hogy elfogadása még mindig várat magára. 2017. január 10-én az Európai Bizottság közzétette a rendelet szövegére vonatkozó javaslatát, melyet – módosításokkal – az ún. Lauristin jelentés részeként fogadott el az Európai Parlament 2017. október 23-án.¹⁰ A rendelet tervezete tanácsi elfogadásra vár, ami azt jelenti, hogy jó eséllyel csak 2019-ben várható végleges szöveg.

2. A SÜTI-JOG ÚJ IRÁNYAI

Az ún. cookie-k, azaz sütik eredetileg olyan eszközök, melyeket a webhelyek abból a célból használnak, hogy azonosítsák a fogyasztót, emlékezzenek a fogyasztók preferenciáira, illetve, hogy segítsék a fogyasztókat összetett feladatok elvégzésében a weboldalon anélkül, hogy ismét be kellene gépelniük korábban már megadott információkat, a webhely ismételt meglátogatása során.¹¹ A sütiket azonban a webhelyeket üzemeltető vállalkozások célzott reklámok megjelenítésére is felhasználják oly módon, hogy korábbi – akár egyszeri – látogatás alkalmával rögzített fogyasztói viselkedéseket (pl. megnézett termékek, kosárba betett termékek, elolvasott vélemények, keresések stb.) vesznek alapul. A sütik működése egy egyszerű rendszerben történik. A weboldalt kiszolgáló szerver a sütiket a fogyasztó eszközén tárolja, így későbbi ismételt látogatás alkalmával, a fogyasztó gépéről, mobileszközéről betöltődnek a korábban megadott információk. A sütik esetében ismert megoldás az is, hogy egy külső webtárhely, amely az adott weboldalon megjelenített vagy indexelt fájlt tartalmazza, maga tárolja el a fogyasztó adatait, illetve viselkedéséből nyert információkat. Minden esetben, amikor a fogyasztó új

10 Jelentés az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteltben tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletet (elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet) irányuló javaslatról, COM(2017)0010 – CB0009/2017-2017/0003(-COD).

11 Sammons, John: *The basics of digital forensics: The primer for getting started in digital forensics*, Syngress (2014) 23-25.

oldalt nyit, a webtárhely képes előhívni azokat a sütiket, amelyeket bármely, az adott fájl tartalmazó vagy indexelő weboldalon ahhoz a fájlhoz társítva gyűjtött. A sütik éppen ezért egyértelműen személyes adatoknak minősülő információkat, a fogyasztók magánéletéhez kötődő szokásokat, érdeklődési köröket foglalnak magukban. A sütiknek két típusa ismert: az ún. *session cookie* lényege, hogy a gyűjtött adatok azonnal törlésre kerülnek, amint a fogyasztó a böngészőt bezárja. A *persistent cookie* ezzel szemben a fogyasztó gépén, illetve a webtárhelyen marad, jellemzően meghatározatlan ideig. A sütik a kiszolgálói oldalról lehetnek a meglátogatott weboldal által tárolt sütik, vagy harmadik személyek által tárolt cookiek. Az utóbbiak azért különösen problémásak, mert a fogyasztó egy másik weboldalon kifejtett aktivitását monitorozzák, és később nem feltétlenül ugyanazon weboldal meglátogatásánál használják fel őket.¹²

Amint látható, a sütik hatékony eszközként jelennek meg a vállalkozások marketingjében, hiszen személyre szabott ajánlatokkal tudják növelni a vásárlási hajlandóságot valamely termék vagy szolgáltatás iránt a fogyasztóban. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv jelenleg hatályos követelményei alapján a sütik gyűjtéséhez minden esetben be kell szerezni a fogyasztó előzetes hozzájárulását. A hozzájárulás a sütik gyűjtésén túlmenően a sütik felhasználásához is szükséges. Ez utóbbi esetben a fogyasztót informálni kell arról, hogy korábban róla gyűjtött adatok töltődnek be, és lehetőséget kell számára biztosítani, hogy az ehhez való hozzájárulást megtagadja. A hozzájárulás érvényességéhez specifikus és fogyasztó szabad akaratán nyugvó hozzájárulás szükséges, melyet előzetes tájékoztatás előz meg. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv csupán egyetlen esetben tekint el a hozzájárulás követelményétől. Nem kell a fogyasztó hozzájárulása az olyan sütik használatához, amelyeknek egyetlen célja, hogy a kommunikáció-átvitelt szolgálja, és feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az elektronikus hírközlési szolgáltató a fogyasztó beleegyezésével nyújtott szolgáltatást teljesíthesse. Ebbe a körbe lényegében a fogyasztó azonosításához szükséges sütik, a fogyasztó adott webhellyel kapcsolatos beállításait (pl. nyelv beállítása, pénznem választása stb.) tároló sütik, vagy éppen az űrlapok kitöltését megkönnyítő sütik tartoznak. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy a hozzájárulás hiánya ilyen esetekben is csak az információ felhasználására és nem gyűjtésére vonatkozik. A fogyasztónak a kivételt képező esetekben is hozzá kell járulnia a sütik tárolásához, és csupán későbbi használatuk nem igényli a hozzájárulást.¹³

12 Sammons: i. m. 39.

13 Elektronikus hírközlési irányelv, 6. cikk.

A fenti bemutatott, jelenleg alkalmazandó szabályok alapján a fogyasztók számára már ismert, úgynevezett *bannerek* (a webhelyen megjelenő szalagon közzétett információ), illetve *pop-up* (felugró) ablakok formájában kéri a vállalkozás a fogyasztó hozzájárulását a sütik gyűjtéséhez vagy felhasználásához. Ezzel kapcsolatban gyakorlati problémaként jelentkezik, hogy a fogyasztó böngészési élményét jelentős mértékben lerontják – különösen a kisebb kijelzős mobil eszközön – a tartalmat részben vagy egészben kitakaró, hozzájárulást kérő információs dobozok. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet tervezete éppen erre tekintettel egy generálisabb hozzájárulási rendszer bevezetését irányozza elő. Ennek megfelelően a fogyasztói hozzájárulást – természetesen a fogyasztó választásától függően – nem feltétlenül valamennyi meglátogatott webhelyen kell beszerezni. A fogyasztó dönthet úgy, hogy a böngésző beállításait használja fel általános hozzájárulási politikájának beállításához. Ez a gyakorlatban azt jelentheti majd, hogy a böngészőknek három opciót kell kínálniuk a fogyasztók számára:

- sütik elfogadása minden oldalon;
- csupán az adott webhelyen tárolt sütikhez való hozzájárulás;
- a sütik teljes tiltása, valamennyi webhelyen.¹⁴

A jelenlegi rendszerben nem követelmény, azonban a legtöbb böngésző most is kínál az irányelv előírásaihoz képest kényelmesebb megoldásokat. Ezek azonban jelentős részben abban merülnek ki, hogy a fogyasztó manuálisan vagy automatikus beállítás alapján időszakonként visszatérő jelleggel elindíthatja a böngészőben tárolt sütik törlését. Ezzel tiszta lappal indul. A jelenlegi rendszer hátránya, hogy kizárólag azon sütik törléséről lehet rendelkeznie, amelyek saját eszközén kerültek tárolásra. A távoli szervereken tárolt információk ezzel a művelettel nem törölődnek. A készülő rendelet elképzelése így mindenképpen nagyobb beleszólást biztosít a fogyasztó számára, és valódi kontrollt ad a kezébe a sütik gyűjtésével kapcsolatban. A rendelet tervezete ezzel egyidőben azt is biztosítja, hogy a sütikkel kapcsolatos abszolút tagadó hozzáállású és a böngészőben ezt az opciót választó fogyasztók ne essenek el olyan sütik használatának a lehetőségétől, amelyek nem veszélyeztetik privátszférájukat. Ennek megfelelően az internetezés élményét adó sütikre (pl. a bevásárlókosár tartalmára emlékezés) a tilalom nem vonatkozik, amennyiben ez a fogyasztó eszközén, helyben kerül tárolásra. Ugyancsak nem kell majd hozzájárulás az olyan oldalakon, ahol látogatottságszámláló működik, hiszen ezek az anonimizált formájú adatgyűjtések, melyek a fogyasztót nem képesek azonosítani, pusztán számmá transzformálják a

¹⁴ Daley, James, Northrip, Natalya: *Goodbye cookie banners? European Commission proposes to simplify the cookie law*, Seyfarth Shaw Carpe Datum Law Blog [Elérhető: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=859d2614-cf11-4f9a-a0e3-f0f8ed15600a> (letöltés dátuma: 2018. január 26.)]

rendszerben, nem jelentenek veszélyt a fogyasztók privátszférájára.¹⁵ A rendelet tervezetének elképzelésében a fogyasztók megszabadulhatnak a gyakran idegesítő felugró ablakoktól és szalagoktól, és bármikor megváltoztatható beállításaiikkal tudják kontrollálni, mit engednek a róluk adatot gyűjteni szándékozó oldalaknak. A tervezett új szabályozás egyértelműen negatívan hat majd a harmadik személyek által tárolt cookie-kra, hiszen ilyen esetben semmilyen kivétel nincs a generális hozzájárulás követelménye alól.

Bár tagadhatatlan, hogy napjainkban a mobil eszközön történő böngészés és vásárlás egyértelműen teret hódított az asztali gépekkel vagy akár a laptopokkal szemben, azonban a tervezett új szabályozásnak az utóbbi eszközöket használó fogyasztók szempontjából lehetnek kellemetlen hatásai. A mobil eszközökön jellemzően applikációkon, külön programokon keresztül vásárolnak a fogyasztók, ahol applikációnként lesz lehetőség a sütitkel kapcsolatos rendelkezés megtételére. A böngészőben való vásárlást előnyben részesítő fogyasztók azonban kevésbé tudják webhelyre szabni a hozzájárulással kapcsolatos álláspontjukat, ugyanis általános rendelkezést tehetnek, nem oldalspecifikusan nyilatkozhatnak. Ennek a problémának a kivédésére szolgálhat a több forrásból vásárló fogyasztók számára a vállalkozásonként használt különböző böngészők, azonban ez olyan mértékű kellemetlenséget jelent, illetve olyan tudatos fogyasztói attitűdöt feltételez, amellyel vélhetően csupán csak kevesen élnek majd.

3. OVER-THE-TOP SZOLGÁLTATÁSOK

Az *over-the-top* (OTT) szolgáltatások először a tartalomszolgáltatások körében terjedtek el. Az OTT lényege, hogy egy keretprogramon belül kínál vásárlási lehetőségeket, mint amilyenek kezdetben az online videótékák voltak. Ezeket váltották a mai tartalomszolgáltatók, akik egy előfizetési díj ellenében engednek hozzáférést időbeli korlátozás nélkül a náluk tárolt tartalmakhoz.¹⁶ A Netflix, az Amazon Prime, az HBO Go vagy a Hulu ezen szolgáltatók közül a legismertebb. Az OTT szolgáltatások körében azonban nem olyan régen egy új generáció nőtte ki magát, mely számos fogyasztó számára már nem a tartalomfogyasztás vagy tartalomgenerálás eszközt kínálja, hanem gondolatainak megosztását, más fogyasztókkal való kommunikációt. A Skype, Facebook Messenger vagy az iMessage olyan szolgáltatások, melyek egy program keretében kapcsolnak össze fogyasztókat, szöveges és hangüzenetek, videóhívások, hanghívások, fájlküldések

¹⁵ Elektronikus hírközlési rendelet tervezete, 8. cikk.

¹⁶ Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság: *The impact of over-the-top content provision on the media system, Summary of the opinions submitted in the context of public consultation* (2016) [Elérhető: http://english.nmhh.hu/dokumentum/167082/OTT_public_consultation_summary.pdf (letöltés dátuma: 2018. január 26.)]

és megannyi érzelmet kifejező és közvetítő eszköz (pl. emojik, kézzel írt üzenetek, a másik fogyasztó válaszaire adott hangulati reakciók stb.) segítségével. Nem kérdés, hogy az új generációs OTT szolgáltatások komoly aggályokat vetnek fel a fogyasztók privátszférájával összefüggésben. Az e szolgáltatások használata során gyűjthető információk már nem csupán böngészési előzményeket, keresési preferenciákat mutatnak, hanem a fogyasztó legbensőbb gondolatait és ismerősi körét is megismerhetővé teszik. Ezek az információk pedig még a sütitknél is személyre szabottabb reklámot biztosíthatnak a vállalkozások számára. Az irányelv természetesen nem ismeri ezeket a szolgáltatásokat, így rendelkezést sem tartalmaz rájuk. A rendelet tervezete azonban a titkosság és az anonimitás alapelveinek figyelembe vételével siet a fogyasztók segítségére.¹⁷ A tervezett új szabályozás alapvetően emeli az OTT szolgáltatások használata során közvetített fogyasztói információk titkosságát, megtiltva az OTT szolgáltatónak és harmadik személyeknek a kommunikáció tartalmának megismerését. A technológia semleges szabályozás ennek technikai megoldását nem kívánja behatárolni, így részben a készüléket gyártó vállalkozások, részben pedig az OTT szolgáltatók azok, akik hardveres és szoftveres eszközökkel törekedhetnek a titkosság alapelveinek érvényre juttatására. A titkosságon némiképpen lazít az anonimitás elve, amely semmiképpen sem jelenti, hogy az OTT szolgáltatáson keresztül folyó kommunikáció fogyasztóhoz nem köthető módon megismerhető legyen, sokkal inkább arra vonatkozik, hogy statisztikai célból, csupán a beszélgetések meta adatai gyűjthetők (pl. hány üzenetet küldtek a szolgáltatás használatával adott napon, hányan regisztráltak a szolgáltatásra, mely napszakban küldik a legtöbb üzenetet stb.) úgy, hogy az fogyasztóhoz ne legyen köthető. Az ilyen meta adatok gyűjtése nem igényli a tényleges kommunikáció tartalmának akár csak ideiglenes megismerését és elemzését. Láthatjuk, hogy a rendelet tervezete e körben is a fogyasztói élmény erősítése érdekében enged adatkezelést, a fogyasztó privátszférájának maximális tiszteletben tartása mellett. Technológiai oldalról már most léteznek OTT szolgáltatások, amelyek vagy helyben tárolják a beszélgetéseket, vagy olyan szerveren őrzik, titkosított formában, amelyhez csupán a fogyasztó férhet hozzá, saját azonosítói birtokában, és még maga az OTT szolgáltató sem fejtheti ezen információkat vissza (pl. az Apple iMessage szolgáltatása). A biometrikus azonosítók készülékekbe integrálása szintén ilyen technológiai védelemmel tudja felruházni az adott OTT szolgáltatást.

17 Elektronikus hírközlési rendelet tervezete, 8. cikk.

4. A DOLGOK INTERNETE (IoT)

A dolgok internete napjaink sikeres üzletága. Az okosotthonon készülékek közötti rendszerbe foglalt kommunikáció jelentette az IoT fejlődésének első lendületét.¹⁸ A dolgok internete a gördülékeny felhasználói élmény biztosítása érdekében két komoly veszélyt is magában hordoz. A rendszerbe bekapcsolt eszközök számos személyes adatot tárolnak a fogyasztóról. Az okos termosztátok, mozgásérzékelők, okos záruk, arcfelismerő kamerák, okos konnektorok, okos maghőmérők és más eszközök monitorozzák a fogyasztó szokásait (mikor kel fel, mikor megy el otthonról, mikor ér haza, milyen hőmérsékletet szeret a lakásban, milyen hőmérsékleten szereti a marhasteaket), melyek segítségével a fogyasztó legintimebb információi és preferenciái kerülnek tárolásra és felhasználásra. Nem állítjuk, hogy a technológia ún. kettős felhasználású termékeket eredményezne, azonban a fogyasztó privátszférájának vonatkozásában igenis komoly jogsértésekre adhat lehetőséget. A másik problémás elem az okoseszközök működésében IoT rendszerben, az otthonon kívülről való hozzáférés biztosítása. Természetes igény mutatkozik arra a fogyasztó oldalán, hogy ne csupán akkor tudja vezérelni ezeket az eszközöket, amikor otthonában tartózkodik, hanem a világ bármely pontjáról felvegye a fűtést, lekapcsolja a világítást, naplózza az ajtónyitásokat stb. Bár otthoni környezetben a nagy biztonságot nyújtó Bluetooth kapcsolaton keresztül megvalósuló kommunikáció némi optimizmusra ad okot a privátszférájukért aggódó fogyasztóknak, a távoli hozzáférés már csak a jóval kevésbé biztonságos internetkapcsolaton keresztül valósítható csak meg. A vállalkozások saját keretrendszereket üzemeltetnek (pl. Apple HomeKit, ZigWave, Zigbit stb.), okosotthon központokat gyártanak (pl. HomePod, Apple TV, Amazon Echo, Google Home, Philips Hue Bridge stb.) annak érdekében, hogy akár szoftveresen, akár hardveresen biztosítsák az információk és a kommunikáció illetéktelen személyektől való rejtve maradását. Az igazi hiányosság azonban az IoT európai szabályozási hézagjában, hogy maguk az okoseszközöket gyártó vállalkozások nincsenek jogszabályi paranccsal elzárva a fogyasztóra vonatkozó információk, a fogyasztó személyes adatainak gyűjtésétől, felhasználásától. A lakásban elhelyezett okoshangszóró akár minden beszélgetést megfigyel, rögzít és továbbít az eszköz gyártójának, és ez ellen – amennyiben azt a fogyasztó felismeri – legfeljebb a polgári jogi személyiségvédelem szabályainak segítségével, a személyiségvédelmi eszközökön keresztül lehet tenni, bár tipikusan utólag, a már megtörtént jogsértésre jogorvoslatot keresve. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet tervezete bár nem határozza meg oly markánsan a vállalkozások által követendő magatartást

18 Bővebben lásd: Weber, Rolf: Internet of things – Need for a new legal environment, *Computer Law & Security Review*, 2009/6, 522-527.

az IoT esetében, mint teszi azt a sütik vonatkozásában, mindenképpen figyelemre méltó módon megemlíti a technológia létezését, azt hatálya alá tartozónak véli, és az eszközök közötti kommunikáció titkosságára vonatkozóan szektorális jogalkotást sürget a tagállamokban.¹⁹ A titkosság e körben ugyanazt kell, hogy jelentse, mint a rendelet tervezetének szóhasználatában minden más helyen, ahol említésre kerül: a fogyasztón kívül minden más személytől – ideértve az okoseszközt gyártó vállalkozást is – védettnek kell lennie a kommunikációnak. Természetesen, a fogyasztói hozzájárulás ezt a titkosságot is felülírhatja, azonban a hozzájárulás érvényességének vizsgálata során az előzetes tájékoztatás követelményének, valamint a visszavonhatóságnak is érvényre kell jutnia.

5. BIG DATA

Az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv hatálya csupán a hagyományos telekommunikációs szolgáltatókra terjed ki (pl. telefontársaságok)²⁰, melyet a rendelet tervezete mindenképpen kiszélesítene, és a szabályozás hatókörébe vonná mindazon vállalkozásokat, amelyek elektronikus úton nyújtanak szolgáltatást a fogyasztóknak. Napjaink népszerű témája a nagy mennyiségű adatok anonimizált gyűjtésén és elemzésén alapuló adatkezelés. A Big Data lényege, hogy a fogyasztóhoz nem köthető, anonim vagy anonimizált meta adatok segítségével általánosságban lehet következtetéseket levonni. A rendelet tervezete a Big Data vonatkozásában garanciális jelleggel rögzíti, hogy minden olyan adatot, amelyet az elektronikus hírközlési szolgáltató megismer a szolgáltatásnyújtása során, a fogyasztó kifejezett hozzájárulása hiányában köteles anonimizálni vagy törölni.²¹ Az előbbi esetben az adat már meta adatként funkcionál, hiszen azonosításra alkalmatlan, mégis lehetőséget ad a szolgáltató számára, hogy kizárólag a saját szolgáltatásának minőségét javítandó felhasználja. A Big Data koncepcióján alapuló új megoldásokat maga a rendelet tervezete is bátorítja tehát, hiszen nem tiltja meg a tömegesen gyűjtött adatok felhasználását, azonban azt a fogyasztó hozzájárulásától teszi függővé, és hozzájárulás hiányában pusztán a fogyasztóhoz nem köthető formában engedi felhasználni. A szolgáltatók a Big Data segítségével valamennyi fogyasztójukra vonatkoztatott szokásokat tudnak elemezni, és a szolgáltatásnyújtás minőségének javítása érdekében felhasználni.

19 Elektronikus hírközlési rendelet tervezet, Preambulum, 12. pont.

20 Elektronikus adatvédelmi irányelv, 1. cikk.

21 Elektronikus hírközlési rendelet tervezete, 6. cikk.

6. REKLÁMCÉLÚ HÍVÁSOK

A reklámcélú hívások (*cold calling*) régóta ismert fogyasztófogó megoldás a vállalkozások eszköztárában. Szerencsésebb esetben a korábbi vásárlás során megismert telefonszámon hívják fel a fogyasztót, újabb termék vagy szolgáltatás figyelmébe ajánlása céljából. Rosszabb esetben a fogyasztó korábban semmilyen formában nem került kapcsolatba a hívó féllel, telefonszáma és a hívás alapjául szolgáló adatai (pl. korábbi vásárlásainak körülményei és tárgya) jogellenesen került a hívó vállalkozás birtokába. A reklámcélú hívásoknak nagyon gyakran közös jellemzője, hogy hívószám kijelzése nélkül, ismeretlen hívásként érkeznek be a gyanútlan fogyasztó telefonjára. Bár sokan rutinszerűen ignorálják az ilyen hívásokat, azonban a legtöbb fogyasztót a kíváncsiság természetes emberi tulajdonsága vezérli akkor, amikor fogadja a hívást. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi irányelv lehetővé teszi a hívást lebonyolító vállalkozásoknak az anonim számok használatát, és nem követeli meg, hogy a hívás elején tájékoztassák a fogyasztót a hívás céljáról.²² Az elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet tervezete ezzel ellentétben egy sokkal szigorúbb rendszer bevezetését javasolja az Európai Unióban. Azon túlmenően, hogy a hívóazonosító nélküli, reklámcélú hívásokat általánosságban megtiltaná, egy olyan előhívószám használatát írná elő, amely alapján a fogyasztók azonnal, még a hívás fogadását megelőzően azonosíthatnák a hívás célját, és ennek ismeretében dönthetnének a hívás fogadása vagy elutasítása mellett.²³ Természetes, hogy ezen megoldás alkalmazása esetén széles körben válna szükségessé az előhívó propagálása a fogyasztók körében, hiszen a szabályozás csak a tájékozott fogyasztók esetén érne célt.

7. ÚJ SZANKCIÓK A LÁTHATÁRON

Az elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet tervezetében foglalt előírások és garanciák természetesen hatástalanok maradnának a kikényszerítési mechanizmusok beiktatása nélkül. A tervezet megemlíti a kártérítés – értve ezalatt minden vagyoni jellegű szankciót, amely kompenzációs céllal kerül kivetésre – követelésének lehetőségét, azonban egységes, európai szintű felelősségi és kártérítési jog hiányában ez a lehetőség a tagállam belső jogának tartalmától függ. A rendelet tervezete éppen ezért erősíteni kívánja a hatósági fellépést, melynek megvalósítása érdekében nem európai szuperhatóság létrehozását irányozná elő, sokkal inkább a nemzeti hatóságok együttműködését erősítené.

²² Elektronikus adatvédelmi irányelv, 13. cikk.

²³ Elektronikus hírközlési rendelet tervezete, 12. cikk.

Új elem lenne a szabályozásban, hogy a rendelet tervezete közigazgatási bírságok vonatkozásában esetköröket különít el, és a bírságlafonokat is rögzíti. Abban az esetben, ha az adatkezelési szabályokat sértené meg egy természetes vagy jogi személy, illetve a személyes adat, információ törlésére vonatkozó kötelezettségének nem tenne eleget, a bírság összege húszmillió euróra, illetve a vállalkozás előző üzleti évben világviszonylatban elért árbevételének 4%-ig (bármelyik összeg is a magasabb) terjedne. A nyilvánosan elérhető adatbázisok üzemeltetői és használói által elkövetett jogsértések esetében a bírság felső határa tízmillió euró vagy az árbevétel 2%-a.²⁴ A bírságotlasi politika bátorítása mindenképpen mutatja, hogy a rendelet tervezete konkrét és jelentős gazdasági-pénzügyi hátrány okozásával törekszik az adatvédelmi visszaélések megelőzésére, visszaszorítására. A GDPR-ben rögzített általános jogvédelmi eszközök természetesen az ePrivacy körében is alkalmazhatók lennének.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A fogyasztók személyes adatainak és privátszférájának sérelme a digitális környezetben reális és fenyegető lehetőség, amelyet az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások természetéből eredően szinte lehetetlen a nemzeti jog keretei között megelőzni, szankcionálni. Az Európai Unió elektronikus hírközlési adatvédelem területén tett erőfeszítései eredményeképpen jelenleg alkalmazandó irányelv csupán a kezdete volt az ePrivacy jog európai megalapozásának. A minden eddiginél dinamikusabban fejlődő, internet használatot feltételező technológiai újítások szinte naponta mutatnak rá súlyos joghézagokra az irányelvben és az annak implementálása alapján született nemzeti jogokban. Az elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet tervezete koncepcióját tekintve támogatandó és érthető lépés Európában. Sikerének kulcsa azonban ismét azoktól a fogyasztóvédelmi jogban már jól ismert korlátoktól és gátló tényezőktől függ, melyek a fogyasztó tájékozatlanságából eredően akár sokadjára is ugyanazon jogsértés áldozatává tehetik a fogyasztót. A tájékoztatáshoz, oktatáshoz ugyanúgy innovatív szemléletre van szükség, mint az új technológiák megalkotásához. Örömteli éppen ezért, hogy a GDPR hatályba lépésére készülve a tagállamok többsége és az Európai Unió intézményei is végre kétoldalú kampányt folytatnak: nem csupán a fogyasztó felé törekszenek alanyi jogaik tartalmát megismertetni, de a potenciális jogsértőket, a vállalkozásokat is a felkészülésre és ezen keresztül a prevencióra sarkallják. Az elektronikus hírközlési adatvédelem körében azonban vélhetően a rendelet elfogadásával sem zárul le a vita. A rendelet tervezetének számos előírása komoly pénzügyi terhet ró majd a vállalkozásokra, a kötelezettségek teljesítése pedig

²⁴ Elektronikus hírközlési rendelet tervezete, 23. cikk.

új munkakörök létrejöttét is eredményezheti. A technológiai fejlődés azonban egyelőre megállíthatatlannak tűnik, így a jogsértésekkel szembeni védekezésről ismét csak pillanatfelvételt készíthet a rendelet, de valóban technológia semleges, jövőbe mutató rendelkezéseket az egyelőre még ismeretlen technológiák miatt természetszerűleg nem adhat.

TÖRÖK ÉVA

adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

**A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉSEKKEL KAPCSOLATOS
JOGALKALMAZÁS – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
AZ EGYÉRTELMŰ MEGFOGALMAZÁS KÖVETELMÉNYÉRE***

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A téma aktualitását az adja, hogy az általános szerződési feltételek tisztességtelenségével összefüggésben az Európai Unió Bírósága elé kerülő magyar ügyek egy része arra vonatkozik, hogy az egyértelmű megfogalmazás követelményét ki lehet-e annyira tágítani, hogy abba azok a szakmaspecifikus kikötések is beletartozzanak, és ezáltal tisztességtelennek minősüljenek, amelyeket például a bankok használnak egy devizahitel-szerződés megkötésekor. Felmerül a kérdés, hogy az árfolyamkockázat tartalmára, az azt befolyásoló körülményekre vonatkozóan vajon sokkal részletesebben kellett volna tájékoztatni az átlagosan informált fogyasztót? A vizsgálat során a hangsúly a joggyakorlat elemzésén van.

A fogyasztóvédelem, a fogyasztói szerződési jog kialakulásának hátterében az áll, hogy a gyengébb fél védelme érdekében szükséges az állami beavatkozás, hiszen „a fogyasztók kevéssé informáltak, sokszor alaptalanul optimisták, gazdaságilag,

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

szakmailag és jogi szempontból is a kiszolgáltatót” fél pozíciójában vannak.¹ A tárgyalat körben kiemelt szerepe van a prekontraktuális időszaknak, különösen a tájékoztatási kötelezettségnek, amely a fogyasztó alulinformáltságából származó hátrányának kiegyenlítését szolgálja.² A fogyasztóvédelem³ mind az Európai Unió keretei között, mind a nemzeti jogokban hangsúlyos terület.

Bizonyos helyzetek tisztességtelen⁴ voltát a jogalkotó meghatározza, a jogalkalmazónak pedig csak a tényállást kell megállapítania, majd rögzítheti a törvényben már megállapított jogkövetkezményt.⁵ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:103. § (2) bekezdése alapján fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben az általános szerződési feltétel tisztességtelenségét önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem egyértelmű. Az értelmezés során a Ptk. 6:86. § (2) bekezdése szerint figyelemmel kell lenni arra az előírásra, hogy kétséges tartalom esetén a fogyasztó számára kedvezőbb értelmezést kell alapul venni. Ezek a rendelkezések összhangban állnak a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK irányelv 5. cikkével. A Ptk. azonban nem határozza meg, hogy a szerződési feltétel mikor egyértelmű vagy nem egyértelmű. Ezért a bírói gyakorlatnak kiemelt jelentősége van ebben a tekintetben.

A téma szempontjából releváns uniós jogforrás, a 93/13/EGK irányelv olyan védelmi rendszert kívánt létrehozni, amely alapján a kikötéseket alkalmazó félhez képest az információk tekintetében hátrányban lévő fogyasztó a szerződési feltételek világos és érthető megfogalmazása, átláthatósága által, ezen követelmények kiterjesztő értelmezésével egyensúlyi helyzetbe hozható.⁶

1 Varga Nelli: Gondolatok a fogyasztói szerződési jog kialakulásáról és fejlődéséről, *Debreceni Jogi Műhely*, 2013/3. 140-141. [Elérhető: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2013/gondolatok_a_fogyasztoi_szerzodesi_jog_kialakulasarol_es_fejlodeserol/ (letöltés dátuma: 2018. február 15.)] A fogyasztói szerződések szabályozásával összefüggésben lásd Hajnal Zsolt: A fogyasztói szerződések szabályozásának aktuális kérdései. In: Erik Štenpien, Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2015) 304-313.

2 Varga: i. m. 144.

3 A fogyasztóvédelmi jog történeti kialakulásával összefüggésben lásd Szikora Veronika: A fogyasztóvédelmi jog történeti kialakulása Európában, különös tekintettel a magánjog-egységesítési folyamatokra. In: Szikora Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel*, Debrecen, Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete (2010) 19-30.

4 A tisztességtelen általános szerződési feltételekkel összefüggésben lásd Hajnal Zsolt: A 6:100. § – 6:106. §-hoz fűzött kommentár. In: Osztoivits András (szerk.): *A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III. kötet*, Budapest, Opten Informatikai Kft. (2014) 244-273.

5 Miskolczi Bodnár Péter, Sándor István: *A fogyasztóvédelmi jog európai gyökerei magyar szabályozása II.* Budapest, Patrocinium (2012) 83.

6 Devizaalapú kölcsönszerződések árfolyamkockázata tisztességtelenségének vizsgálata – az Európai Unió Bírósága C-186/16. sz., Andricius és Tarsai kontra Banca Romanescă SA ügyben 2017. szeptember 20-án hozott ítélete, *Európai Jog*, 2017/5, 46.

1. FOGYASZTÓKÉP A KÖZGAZDASÁGTANBAN

A XX. század második felében jelent meg az információs aszimmetria jelensége, amikor is a közgazdaságtan korábban azokat a piacokat vette alapul, ahol a tranzakciók egyik résztvevője, a fogyasztó kevesebb információval rendelkezik az ügylet tárgyáról, mint annak másik szereplője. A közgazdasági szakirodalom az elmúlt években a viselkedési közgazdaságtan eredményeire alapozva kiszélesítette a homo economicus modelljén alapuló fogyasztói viselkedési modellt.⁷ Hangsúlyozandó, hogy lehetnek olyan társadalmi, kulturális, gazdasági körülmények, amelyek az átlagfogyasztói mércét tagállamonként másként befolyásolják.⁸

A gyakorlatban problémát jelent, hogy nehéz meghatározni a potenciális fogyasztók körét, ráadásul ez a kör sem homogén. A fogyasztói csoportok közti különbségtételre jól használható kategóriákat ad a viselkedési közgazdaságtan.⁹ A szabályozást befolyásolhatja az adott termék fajtája, a vásárlás jellege is, hiszen az ügylet bonyolultságától függően más elvárás fogalmazódik meg az átlagfogyasztóval szemben, de szigorúbbak a másik fél tájékoztatási kötelezettségei is. Az, hogy a nemzeti fogyasztóvédelmi szabályozás milyen szintű védelmet biztosít, nagyban függ a gazdasági környezettől. A devizahiteles válság során például a védelmi szint emelkedett. A viselkedési közgazdaságtan több ötletet is ad a fogyasztói csoportok differenciálására, ugyanakkor a jogirodalom és sok esetben a jogalkalmazó is használ sajátos csoportosítást (lásd átlagfogyasztó, mintafogyasztó kategóriája). Ezt azonban a jogalkotás során is hangsúlyozottabban figyelembe kellene venni.¹⁰ Álláspontom szerint a szabályozók a védelmi szint emelésével tulajdonképpen azt ismerték el, hogy az korábban nem volt megfelelő mértékű.

A fogyasztóvédelem szempontjából a hagyományos közgazdaságtan kiindulópontja tehát, hogy a fogyasztókat minél teljesebben kell informálni. Ezzel összefüggésben a szabályozó feladata annak eldöntése, hogy mely információk számítanak „relevánsnak”. A viselkedési közgazdaságtan azonban nemcsak a kevésbé informált, hanem a korlátozottan racionális fogyasztóval is számol. Ezért a fogyasztó megtévesztése közgazdasági elmélet alapján is értelmezhetővé vált. Sőt, a megtévesztés nemcsak hazugságot, félreinformálást jelent ebben a megközelítésben,

7 Balogh Virág: Az átlagfogyasztó fogalmával kapcsolatos egyes kérdések, *Jogi Tanulmányok*, 2016/1, 295. [Elérhető: http://epa.oszk.hu/02600/02687/00007/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2016_295-307.pdf (letöltés dátuma: 2018. január 30.)]

8 Balogh: i. m. 300.

9 A viselkedési közgazdaságtannal összefüggésben lásd Koltay Gábor, Vincze János: Fogyasztói döntések a viselkedési közgazdaságtan szemszögéből, *Közgazdasági Szemle*, 2009/6, 495-525.

10 Sik-Simon Rita: Fogyasztókép és szabályozás, *MTA Law Working Papers*, 2016/2, 30. [Elérhető: http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2016_02_Sik-Simon.pdf (letöltés dátuma: 2018. február 2.)]

hanem a fogyasztók kognitív és döntési hibáinak, „irracionális” preferenciáinak tudatos kihasználását is.¹¹

A közgazdaságtanban az attitűd alapú szegmentáció alapján jól beazonosíthatók a „racionális fogyasztók, szűk látókörű fogyasztók, aggódó megtakarítók, megérezést követők, aggódó költekezők” csoportjai. Az első csoporttól az ötödik felé haladva nő az igény a pénzügyi döntések hatékonyabb meghozatala iránt. Ez a szegmentálási gyakorlat jó alapot szolgáltat arra, hogy az egyes csoportokba tartozó fogyasztóknak megfelelő termékeket biztosíthassanak, valamint a pénzügyi döntések beazonosíthatóságát a pénzügyileg kevésbé tudatos fogyasztókat, és őket egyéb szolgáltatásokkal is segíthessék. Hornyák az aggódó megtakarítók, a megérezést követők és az aggódó költekezők esetében szükségesnek tartja a speciális termékek, például a pénzügyi tanácsadás nyújtását.¹² Úgy tűnik tehát, a kevésbé tudatos fogyasztók közgazdaságtudományos szegmentálása nem indokolatlan.

Mateja Djurovic is megfogalmazza: az Európai Unió keretei között született fogyasztói koncepció megköveteli, hogy a belső piac észszerűen tájékozott, figyelmes és körültekintő fogyasztón alapuljon. Ellenkező esetben az informálatlan fogyasztók léte végső soron nem hatékony piachoz vezethet.¹³

2. AZ ÁTLAGFOGYASZTÓ ISMÉRVEI

Az Európai Unió Bírósága által alkalmazott fogyasztóképet¹⁴ vizsgálva megállapítható, hogy az átlagfogyasztó definícióját valamennyi jogterületen a reklámjogi fogyasztókép tölti ki tartalommal: megfelelően tájékozott, figyelmes, körültekintő fogyasztó jelenti a zsinórmértéket.¹⁵ A szerződési jog területén a fogyasztó mint gyengébb szerződési partner jelenik meg, különösen a pénzügyi szolgáltatások körében. A Bíróság kapcsolódó döntéseinek középpontjában a fogyasztók alacsonyabb fokú informáltsága és a szerződésalakítási jog korlátozása

11 Vincze János: Miért és mitől védjük a fogyasztókat? *Közgazdasági Szemle*, 2010/9, 725-752. [Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00017/00173/pdf/01_vincze.pdf (letöltés dátuma: 2018. február 1.)]

12 Hornyák Andrea: A fiatalkorosztály szegmentálása a pénzügyi viselkedés alapján, *Közgazdasági Fórum*, 2013/3, 57. [Elérhető: http://epa.oszk.hu/00300/00315/00104/pdf/EPA00315_kozgazd_forum_2013_03_053-071.pdf (letöltés dátuma: 2018. február 1.)]

13 Djurovic, Mateja: *European Law on Unfair Commercial Practices and Contract Law*, Hart Publishing-Bloomsbury (2016) 30. Idézi: Hajmási Petra Fogyasztóvédelem – fogyasztó – átlagfogyasztó. Definíció-megfelelőségi analízis, *Opuscula Iuvenum Excellentissima*, 2017/2. 14. [Elérhető: http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2ttt.original.pdf (letöltés dátuma: 2018. január 20.)]

14 A fogyasztóval összefüggésben lásd Hajnal Zsolt: A fogyasztóvédelem alanya: a fogyasztó. In: Szikora: i. m. 39-53.

15 Sik-Simon: i. m. 9.

vagy hiánya áll. Bár az informálódás és információk feldolgozása a fogyasztó feladata, az általános szerződési feltételek alkalmazása esetén a Bíróság fogyasztóval szembeni elvárásai enyhébbek: úgy tűnik, a bírói fórum nem várja el a fogyasztótól, hogy átverekedje magát a többoldalas, apróbetűs szerződési feltételeken. A már említett egyenlőtlen helyzetből eredő információhátrány következményei alapvetően kétfélek lehetnek: amikor a fogyasztót nem tájékoztatták jogairól, így azok gyakorlási lehetőségéről sem tud; vagy a tisztességtelen kikötés korlátozza a fogyasztót jogai gyakorlásában. Függetlenül attól, hogy a tisztességtelen szerződési pont kizárja-e vagy csupán megnehezíti a fogyasztó joggyakorlását, a Bíróság igen határozottan lép fel a tisztességtelen szerződési feltételekkel szemben.¹⁶

Fontos tehát annak tisztázása, mi az a szint, amely elvárható az átlagfogyasztótól? Az európai joggyakorlat (Mars-ügy, C-220/98 Estée Lauder Cosmetics GmbH & Co. kontra Lancaster Group GmbH, C-210/96 Gut Springenheide és Tusky kontra Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt, C-342/97 Lloyd Schuhfabrik Meyer & Co. GmbH kontra Klijsen Handel BV) alapján az átlagfogyasztó értelmes, racionális, megfelelő mértékben körültekintő és figyelmes.¹⁷ Azaz a mérce az átlagosan informált, figyelmes és értelmes fogyasztó szintjéhez igazodik, vagyis a fogyasztó legyen észszerű és tudatos.¹⁸

Az Európai Unió Bíróságának a *Freiburger Kommunalbauten v Hofstetter* ügyben hozott döntéséből¹⁹ már kiolvasható azonban, hogy az átlagfogyasztó sem rendelkezik statisztikailag pontosan igazolható jellemzőkkel. Az átlagfogyasztó ismérveit mindig egy konkrét ügyben kell vizsgálnia a nemzeti bíróságoknak és hatóságoknak. Ha például az áru vagy szolgáltatás vonatkozásában az összes fogyasztó felvevő piacot jelent, akkor az átlagfogyasztó az összes fogyasztó átlaga. Ha a címezettek köre szűkebb, akkor az átlagfogyasztót ezen szűkebb metszeten lévő fogyasztók átlagtagjai jelentik.²⁰ Fontos azonban kiemelni, hogy a megfelelő informáltság sem feltétlenül eredményez racionális döntést.²¹ A vonatkozó

16 Sik-Simon: i. m. 30.

17 Hajmási: i. m. 19.

18 Osztovits András: A fogyasztó fogalma az új Ptk.-ban [Elérhető: <http://ptk2013.hu/szakcikkek/osztovits-andras-a-fogyaszto-fogalma-az-uj-ptk-ban/2267> (letöltés dátuma: 2018. február 5.)]

19 *A Bíróság (ötödik tanács) 2004. április 1-i ítélete. Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG kontra Ludger Hofstetter és Ulrike Hofstetter*. Előzetes döntéshozatal iránti kérelem: Bundesgerichtshof – Németország, C-237/02. sz. ügy [Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-237/02> (letöltés dátuma: 2018. január 10.)]

20 Fekete Orsolya: A felügyeleti szervek tevékenysége Magyarországon a fogyasztóvédelem egyes területein – tekintettel a rendszerszintű problémák megoldási lehetőségeire, PhD értekezés, Szeged (2011) 80. [Elérhető: http://doktori.bibli.u-szeged.hu/733/1/%C3%89RTEKEZ%C3%89S_Fekete_Orsolya.pdf (letöltés dátuma: 2018. január 10.)]

21 Fekete: i. m. 99.

közgazdasági szakirodalomban utalnak arra, hogy az elegendő információval rendelkező fogyasztó sem biztos, hogy racionálisan cselekszik. A „szerencsejátékos tévedését” hangsúlyozzák hasonló példaként: az emberek nem a valószínűségszámítás szabályai alapján tesznek „x”-et a lottószelvény egyes mezőibe, vagy helyezik el a zsetont a rulettasztal mezőin.²² Az a fogyasztó sem hoz racionális döntést, aki a cigaretta egészségre gyakorolt káros hatásaival teljesen tisztában van, mégis rágyújt.

A Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.171/2012/4. számú és 2. Kf. 27.222/2008/7. számú határozatai alapján Hajmási megállapítja, hogy az átlagfogyasztó – az Európai Unió Bíróságának döntéseivel hasonlóan – tájékozott, felismeri a reklámok alapvető célját és tudatában van a marketingalapú, feltételezhető torzításoknak²³

Egy kölcsönszerződés megkötése során a fogyasztó is köteles eleget tenni a jóhiszeműség és tisztességesség követelményének, az együttműködési kötelezettség, az elvárható magatartás alapelveinek. A fogyasztótól elvárt, hogy egy nagy összegű és hosszabb távra szóló ügyletkötést megelőzően a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan tájékozódjon. Ezt azt jelenti, hogy alaposan tanulmányozza át a szerződési feltételeket tartalmazó okiratot, ha olyan rendelkezéseket észlel, amelyeket nem ért, igényeljen magyarázatot, sőt, szükség esetén kérjen határidőt a szerződés áttanulmányozásához, esetleg szakember közreműködését is vegye igénybe.²⁴

Megítélésem szerint a legnagyobb problémát az jelenti, hogy az átlagfogyasztó egzakt kritériumai meghatározhatatlanok. Kielégítőnek tűnik azonban az a megközelítés, amely szerint az ismérveket mindig a konkrét ügyben kell vizsgálni.

3. AZ EGYÉRTELMŰ MEGFOGALMAZÁS KÖVETELMÉNYE

3.1. *Az Európai Unió Bíróságának gyakorlata*

A Bíróság a világos és érthető megfogalmazás követelményét számos határozatában tárgyalta.

Az Invitel ügyben kifejtettek alapján a fogyasztó számára lehetőséget kell biztosítani, hogy megismerhesse a kikötésekben szereplő feltételeket és ezek következményeit. A feltételeket egyszerű és érthető nyelven kell megfogalmazni annak érdekében,

22 Fenyővári Zsolt: Fogyasztói racionalitás versenyszabályozás. In: Czagány László, Garai László (szerk.): *A szociális identitás, az információ és a piac*, Szeged, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPres (2004) 320.

23 Hajmási: i. m. 22.

24 BDT 2013.2889.

hogy a fogyasztó előre láthassa az általános szerződési feltétel eladó vagy szolgáltató általi módosítását a nyújtandó szolgáltatáshoz kapcsolódó díjak vonatkozásában.²⁵

Az RWE Vertrieb AG ügyben hozott ítéletből kiemelendő, hogy a vállalkozások azon kötelezettségét, amely szerint a fogyasztókat minden áremelésről és a szerződés felmondásához való jogukról megfelelő időben előre tájékoztatni kell, kiegészíti a fogyasztóknak az egyoldalú módosítási jog gyakorlásának főbb feltételeiről való, a szerződés megkötése előtti, világos és érthető módon történő tájékoztatás. Ezek a követelmények azt a célt szolgálják, hogy a két fél érdekeit egyensúlyban tartsák. „A szolgáltató ahhoz fűződő jogos érdeke, hogy a körülmények megváltozása esetére felkészüljön, megfelel a fogyasztó ugyanolyan jogos érdekének, hogy egyrésztől tudomást szerezzen arról, vagyis előre láthassa azt, hogy egy ilyen változás vele szemben milyen következményekkel jár a jövőre nézve, másrésztől pedig, hogy egy ilyen esetben olyan ismeretekkel rendelkezzen, amelyek lehetővé teszik számára, hogy az új helyzetéhez leginkább megfelelő módon reagáljon.”²⁶

Az Európai Unió Bírósága a Kásler-ítéletben részletesen foglalkozott a tárgyalt kérdéskörrel: egyrészt fogyasztónak az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztót kell tekinteni, másrészt alapvető követelmény, hogy egyszerű nyelvtani értelmezéssel a fogyasztó félre nem érthető, azaz egyértelmű információk alapján tájékozódni tudjon a szerződési feltételben foglaltaknak a szerződésből eredő kötelezettségeire gyakorolt hatásáról. A fogyasztó számára kiemelten fontos, hogy a szerződéskötést megelőzően a szerződési feltételeket és a szerződéskötés következményeit megismerhesse, hiszen így tudja eldönteni, szerződést köt-e. Az átláthatóság követelménye nem korlátozható kizárólag a kikötések alaki és nyelvtani szempontból érthető jellegére. Csak kiterjesztő értelmezéssel valósítható meg a fogyasztó védelme, hiszen ő az eladóhoz vagy szolgáltatóhoz képest hátrányos helyzetben van többek között az információs szintje tekintetében. Alapvető jelentőséggel bír az, hogy a kölcsönszerződés átlátható jelleggel tüntesse fel a külföldi pénznem átváltási mechanizmusának okait és sajátosságait, valamint az e mechanizmus és a kölcsön folyósítására vonatkozó többi feltételben előírt mechanizmus közötti viszonyt oly módon, hogy a fogyasztó

25 *A Bíróság ítélete (első tanács)*, 2012. április 26. *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság kontra Invitel Távközlési Zrt.*, A Pest Megyei Bíróság (Magyarország) által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem, C 472/10. sz. ügy, 27-28. pontok [Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-472/10&language=HU> (letöltés dátuma: 2018. február 20.)]

26 *A Bíróság ítélete (első tanács)*, 2013. március 21. *RWE Vertrieb AG kontra Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV*, A Bundesgerichtshof (Németország) által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem, C 92/11. sz. ügy, 52-53. pontok [Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-92/11&language=HU> (letöltés dátuma: 2018. február 20.)]

egyértelmű és érthető kritériumok alapján előre láthassa a számára ebből eredő gazdasági következményeket.²⁷

A világosság és érthetőség követelménye alapján a szerződésnek átláthatóan fel kell tüntetnie a külföldi pénznem átváltási mechanizmusának konkrét működését, a folyósításra vonatkozó más mechanizmusokkal való viszonyát úgy, hogy a fogyasztók egyértelmű szempontok alapján értékelni tudja az ebből eredő gazdasági következményeket.²⁸ A követelmény érvényesülésének vizsgálatakor figyelemmel kell lenni az összes releváns tényre, így például a hitelező által közzétett reklámra és tájékoztatásra, arra, hogy a fogyasztót tájékoztatták-e a kötelezettségvállalását befolyásolható valamennyi körülményről, amely alapján felmérheti az általa felvett kölcsön valamennyi költségét. A megalapozott döntés meghozatalához tehát elengedhetetlen a megfelelő tartalmú és minőségű tájékoztatás.²⁹ Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy ezen követelmények teljesülésekor sem biztos, hogy a fogyasztó tényleg tudja „értékelni” a lehetséges gazdasági következményeket. A megfelelő tájékoztatás rávilágít bizonyos kockázatokra, ahhoz azonban nem lehetnek elégségesek, hogy minden rizikót feltárjanak. A mai globalizált gazdaságban, ahol bármilyen társadalmi-gazdasági történés képes befolyásolni egy konkrét ügyletet, a kapcsolódó szerződésben foglaltak teljesülését, ezek kockázatait szinte lehetetlen kivédeni.

Látható tehát, hogy az Európai Unió Bírósága több döntésében is kiemelte: alapvető követelmény az általános szerződési feltételek alkalmazójával szemben annak biztosítása, hogy a fogyasztó előre láthassa a szerződés megkötésének és a kikötések elfogadásának gazdasági következményeit. Nem elegendő, ha a feltétel alaki és nyelvtani szempontból egyszerű, világos és érthető, ki kell derülnie a feltétel alkalmazása okának és mechanizmusának is.³⁰

A Fővárosi Ítéltőábla 2017 februárjában a devizahitel-szerződések egyes feltételeinek az uniós fogyasztóvédelmi szabályokkal való összhangja tárgyában

27 *A Bíróság ítélete (negyedik tanács), 2014. április 30. Kásler Árpád és Káslerné Rábai Hajnalika kontra OTP Jelzálogbank Zrt., A Kúria (Magyarország) által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem, C-26/13. sz. ügy, 70-75. pontok [Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=hu&num=C-26/13> (letöltés dátuma: 2018. január 3.)]*

28 Muzsalyi Róbert: A joggyakorlat dilemmái a szerződési feltételek tisztességtelenségének vizsgálatánál, *Európai Jog*, 2016/6, 27.

29 Devizaalapú kölcsönszerződések... i. m. 46.

30 Németh Csaba: Az általános szerződési feltételek tisztességtelenségének aktuális kérdéseiről a bankjog területén, *Gazdaság és Jog*, 2016/11-12, 34.

több kérdést is feltett az Európai Unió Bíróságának³¹. A nemzeti fórum egyelőre folyamatban lévő ügyben azt vizsgálja, hogy a devizahitel-szerződéseknek az árfolyamkockázat viselését kizárólag a fogyasztóra hárító rendelkezései a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv által tiltott, és így a fogyasztó számára kötelezettséget nem jelentő tisztességtelen feltételnek minősülnek-e. Tekintve, hogy az irányelv kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a szabályai nem alkalmazhatók a törvényi rendelkezéseket átvevő szerződési feltételekre, a Fővárosi Ítéltábla szeretné megtudni, hogy az a tény, hogy a devizahitel-szerződések tartalmát a jogalkotó a vonatkozó törvényekkel³² lényegesen megváltoztatta, úgy, hogy gyakorlatilag fenntartotta az árfolyamkockázatnak a fogyasztókra történő hárítását, kizárja-e az e szerződések árfolyamkockázatra vonatkozó feltételei tisztességtelenségének az irányelv alapján történő vizsgálatát. Az Ítéltábla abban is előzetes döntést vár, hogy „a pénzügyi intézmények a devizahitel-szerződések megkötésekor eleget tettek-e a világos és érthető megfogalmazás követelményének azzal, hogy a fogyasztóknak csupán általános jellegű tájékoztatást adtak a devizában való eladósodáskockázatairól, anélkül hogy, egyrésztől, például a svájci frank vonatkozásában tájékoztatták volna őket e deviza azon sajátosságáról, hogy árfolyama pénzügyi válságok idején a tapasztalatok szerint jelentősen felértékelődik, vagy, másrésztől, információkat szolgáltatott volna a világ pénzpiacain 2007-től tapasztalható azon, általuk ismert bizonytalan helyzetről, amely egy ilyen válság kirobbanásához vezethetett”. Végül a Fővárosi Ítéltábla arra a kérdésre is választ vár, hogy az árfolyamkockázatnak, az árfolyamrésnek és a pénzügyi intézményt megillető egyoldalú szerződésmódosítási jognak a devizahitel-szerződésekbe való egyidejű beépítése azzal a hatással járt-e, hogy a fogyasztó ténylegesen nem láthatta előre a fizetési kötelezettségeit.³³

31 *A Fővárosi Ítéltábla (Magyarország) által 2017. február 1-jén benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – Ilyés Teréz és Kiss Emil kontra OTP Bank Nyrt. és OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt.* C-51/17. sz. ügy [Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=190422&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=784216> (letöltés ideje: 2018. január 24.)]

32 Az Országgyűlés több törvényt is alkotott a devizahitel-szerződések egyes feltételeinek tisztességtelenségével összefüggésben, amelyek célja a hitelfelvevők méltánytalan helyzetének rendezése volt. A magyar jogalkotó először a pénzügyi intézmények javára e szerződések által fenntartott egyoldalú szerződésmódosítási jog, valamint az ezen intézmények által alkalmazott árfolyamrés tisztességtelenségével foglalkozott, majd a tisztességtelen szerződési feltételeken alapuló fogyasztói túlfizetések elszámolására kötelezte az érintett intézményeket, végül pedig rendelkezett a fogyasztói tartozások forintosításáról. Nem változtak azonban a szerződések azon rendelkezései, amelyek szerint a forint és a kölcsönügylet alapjául szolgáló deviza árfolyamának a fogyasztó kárára történt megváltozásából előálló többletköltségeket egyedül a fogyasztó köteles viselni. *Európai Unió Bírósága – Hírlevél* 2018. február 19. – 2018. március 2. Az árfolyamgát bevezetésével az árfolyamkockázat mérséklődött, a programmal megvalósult az árfolyamvesztések társadalmasítása, a terhet ugyanis az ügyfél, a bank és az állam viseli.

33 *Európai Unió Bírósága – Hírlevél* 2018. február 19.- 2018. március 2. 6-8.

Az Európai Unió Bírósága egyébként a Romániából érkezett Andriciu és társai ügyben meghozott ítéletében, 2017 szeptemberében már részben választ adott a magyar bíróság által feltett kérdésekre. A nagyváradi fellebbviteli bíróság ugyanis arrakérdezett rá az Európai Unió Bíróságától, hogy a bank milyen mértékben köteles tájékoztatni az ügyfeleket a külföldi pénznemben meghatározott kölcsönökben rejlő árfolyamkockázatról. A Bíróság ítéletében rögzítette, figyelemmel arra, hogy a kérdés a szerződés elsődleges tárgyára vonatkozik, tisztességtelen jellege csak akkor vizsgálható a vonatkozó irányelv szerint, ha ez a kikötés nem világos, nem érthető. Ezzel összefüggésben a Bíróság kiemelte: ez a követelmény azt is előírja, hogy a szerződés átláthatóan tüntesse fel azon mechanizmus konkrét működését is, amelyre az érintett feltétel utal. Adott esetben a szerződésnek e mechanizmus és a többi feltételben előírt mechanizmus közötti viszonyra is utalnia kell úgy, hogy a fogyasztó pontos és érthető szempontok alapján értékelhesse a számára ebből eredő gazdasági következményeket. Ennek megítélésakor a nemzeti bíróságnak figyelemmel kell lennie a kölcsönszerződés megkötésekor a hitelező által közzétett tájékoztatásra és reklámra is. A nemzeti bíróságnak vizsgálnia kell, a tájékoztatás elegendő volt-e ahhoz, hogy a kölcsön felvevője tájékozott és megalapozott döntést hozzon; világos tájékoztatást kapott-e arról, hogy „a devizaalapú kölcsönszerződés aláírásával olyan árfolyamkockázatot vállal, amely gazdaságilag nehezen viselhetővé válhat, amennyiben az a pénznem, amelyben jövedelmét kapja, leértékelődik”.³⁴

A Kúria a 2017. november 3-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelemben az alábbi kérdéseket fogalmazta meg: A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv „4. cikk (2) bekezdésében, illetve 5. cikkében írt világos és érthető megfogalmazás követelményét úgy kell-e értelmezni, hogy annak eleget tesz a fogyasztói kölcsönszerződésben egyedileg meg nem tárgyalt olyan szerződési feltétel, amely a fogyasztót terhelő költség, jutalék, díj összegét, annak kiszámítási módját, teljesítésének idejét pontosan meghatározza, anélkül azonban, hogy rögzítené, hogy az adott költség milyen konkrét szolgáltatás ellenértéke; avagy a szerződésnek tartalmaznia kell azt is, hogy az adott költség milyen meghatározott szolgáltatás ellenértéke? Utóbbi esetben elegendő-e, ha a költség elnevezéséből következtetni lehet a nyújtott szolgáltatás tartalmára?”³⁵ Az átlagosan tájékozott

34 *Az Európai Unió Bírósága 103/17. sz. sajtóközlemény*, Luxembourg, 2017. szeptember 20. [Elérhető: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-09/cp170103hu.pdf> (letöltés dátuma: 2018. február 20.)]

35 A Kúria (Magyarország) által 2017. november 3-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – *Kiss Gyula kontra CIB Bank Zrt. és társai (C-621/17. sz. ügy)* Rendelkező rész 1) pont. [Elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=198598&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=355921> (letöltés dátuma: 2018. február 10.)]

fogyasztó a fizetési kötelezettség mértékével kell, hogy tisztában legyen vagy azzal is, hogy azt milyen szolgáltatás ellenértékéként köteles megfizetni? Az előterjesztett kérdések szükségességét illetően a Kúria tájékoztatja arról az Európai Unió Bíróságát, hogy a fogyasztói szerződések tisztességtelenségének megítélése tárgyában eljáró ítélőtáblák nem egységesen értelmezik a vonatkozó irányelvben megjelenő világos és érthető megfogalmazás követelményét. A többségi álláspont az, hogy a fogyasztónak a szerződéskötéskor azzal kell tisztában lennie, hogy összesen mennyit fizet ellenértékként, ezért nem tisztességtelen, ha a szerződésben csak a költségek mértéke van meghatározva. Ehhez képest az ítélőtáblák kisebbsége szerint a szerződéses rendelkezés akkor nem tisztességtelen, ha a fogyasztó pontosan tudja, hogy az adott költséget milyen szolgáltatások ellenértékéként kell megfizetnie. A Kúria azért tartja fontosnak az egyes költségek mögötti szolgáltatások pontosítását, mert a fogyasztó számára világosnak és érthetőnek kell lennie, a kölcsönösszeg nyújtásán túl milyen szolgáltatásokat vesz még igénybe a pénzügyintézetektől és ellenőrizhetőnek kell lennie, az egyes költségek esetleges átfedésének.³⁶

3.2. A magyar jogi háttér és gyakorlat

A 2008-ban kezdődő gazdasági válság miatt számtalan adós került nehéz helyzetbe amiatt, hogy a forint árfolyama romlott, s tartozásuk nem forintban, hanem más devizában állt fenn. A fogyasztók a pénzügyintézetekkel kötött kölcsönszerződéseket sorra támadták meg, a perekben felmerült kérdéseket a Kúria is vizsgálta.³⁷ A tisztességtelenség feltárására joggyakorlat-elemző csoportot hoztak létre, melynek véleménye alapján a Kúria Polgári Kollégiuma elfogadta a 2/2012 (XII. 10.) PK véleményt, amely a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelensége témájában született. A vélemény rögzíti, hogy az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó kikötés különösen mely esetekben tisztességtelen. Ezen kritériumok között szerepel az egyértelmű és érthető megfogalmazás elve is. A világos és érthető megfogalmazás körében a kiindulópont az, hogy a fogyasztó a gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül eső célból köt szerződést. Az átlagos fogyasztó tehát nem rendelkezik különleges szakismerettel és szakértelemmel, ugyanakkor az ügyletkötés kockázata őt is terheli. A pénzügyi tárgyú szerződésekben az átlagos fogyasztó által nem feltétlenül ismert szakkifejezések használata, matematikai képletek alkalmazása elkerülhetetlen. A szakmai fogalmak (például BUBOR, EURIBOR, SWAP

³⁶ Uo. [27]-[32] és [38] pontok.

³⁷ Gárdos-Orosz Fruzsina, Gárdos Péter: Az Alkotmánybíróság első határozata a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseiben alkalmazott egyoldalú szerződésmódosítási jogra vonatkozó törvényi szabályozásról, *Jogesetek Magyarázata*, 2015/2, 3.

ügylet stb.) alkalmazása önmagában nem tisztességtelen. Lényeges követelmény viszont, hogy az általános szerződési feltételek a fogyasztó számára áttekinthető szerkezetben jelenjenek meg. Amennyiben a kölcsönszerződés más iratra, például üzletszabályzatra vagy hirdetményre utal, az átlagfogyasztó számára is követhetőnek kell lennie, mely kikötések vonatkoznak az általa kötendő konkrét ügyletre. Ha ugyanis a kikötések rendszere áttekinthetetlen, követhetetlen, szükségtelenül bonyolult, a szerződési feltétel a tárgyalt követelménybe ütközik. Elvárás az is, hogy a szerződési feltétel – az ügylet sajátosságai által indokolt szakmaiságon kívül – az átlagfogyasztó számára közérthető stílusban és olvasható formátumban kerüljön megszövegezésre; legyen tényleges lehetőség az alapos megismerésre a szerződés megkötése előtt.³⁸

A Kúria Polgári Kollégiuma – az Európai Unió Bíróságának előzetes döntéshozatali eljárásában a Kásler-ügyben hozott határozatát követően – meghozta a 2/2014. számú jogegységi határozatát, melyben rögzítette: a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot a fogyasztó viseli, a főszoigáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek tisztességtelensége csak akkor állapítható meg, ha az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára annak tartalma a szerződéskötéskor nem volt világos, nem volt érthető. A Kúria a határozat 2. pontjához fűzött indoklásában rámutat arra, hogy a fogyasztót a szerződéskötés során olyan helyzetbe kell hozni, hogy megfelelően meg tudja ítélni a vállalt kötelezettségeit, esetleges többlet-kötelezettségei keletkezésének indokait, a változás mechanizmusát, lehetséges mértékét. Mindez azt jelenti, hogy a szerződésmódosítást lehetővé tevő kikötésnek meg kell határoznia a fogyasztó szerződésből eredő kötelezettségeinek lehetséges alakulását. Nem elegendő tehát az egyoldalú szerződésmódosításra okot adó körülmények pusztá felsorolása. Ennek indokoltságát, arányát, mértékét a fogyasztó számára felmérhetővé, ellenőrizhetővé kell tenni.³⁹ Véleményem szerint ez nem reális elvárás a fogyasztótól, aki nem képes átlátni a tartozás-törlesztés-kamatszámítás matematikai struktúráját.

A Fővárosi Ítéltábla Gf.40379/2015/5. számú határozatában azt hangsúlyozta, hogy „a szerződési feltételnek egyértelműen, világosan megfogalmazottan, átlátható

38 2/2012 (XII. 10.) PK vélemény a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről [Elérhető: <http://www.lb.hu/hu/kollvel/22012-xii-10-pk-velemeny-fogyasztoi-kolcsonszerzodesben-penzugyi-intezmeny-atal-alkalmazott> (letöltés dátuma: 2018. február 3.)]

39 2/2014. számú PJE határozat [Elérhető: <http://kuria-birosag.hu/hu/joghat/22014-szamu-pje-hatarozat> (letöltés dátuma: 2018. február 20.)]

jelleggel fel kell tüntetnie a feltételben meghatározott körülmények változása és a kamatok, költségek, díjak változása mechanizmusának konkrét működését”⁴⁰

A Kúria az árfolyamrés alkalmazásának tisztességtelensége vizsgálhatóságának kérdésében úgy foglalt állást, hogy az vizsgálható és a tisztességtelenségét általánosságban ki is mondta a 2/2014. PJE határozat 3. pontjában, helyette a Magyar Nemzeti Bank deviza árfolyamát rendelte az érintett szerződésekben alkalmazni. Ezt a megállapítást emelte törvényerőre a 2014. évi XXXVIII. törvény⁴¹. A 4. § (1) bekezdés a) pontja alapján az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó fogyasztói kölcsönszerződés vonatkozásában vélelmezni kell, hogy tisztességtelen az annak részét képező egyoldalú kamatemelést, költségemelést, díjemelést lehetővé tevő szerződéses kikötés – az egyedileg megtárgyalt feltétel kivételével –, tekintettel arra, hogy az nem felel meg az egyértelmű és érthető megfogalmazás elvének, azaz annak tartalma a fogyasztó számára nem világos, nem érthető. A Fővárosi Törvényszék G.41343/2015/11. számú határozatában kifejtettek alapján ezt az átlagfogyasztó (általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó) mércéjén keresztül kell vizsgálni. Ezzel összefüggésben a Kúria hangsúlyozza, hogy önmagában az ügylet sajátosságai által indokolt szakmai fogalmak, kifejezések, formulák használata nem eredményez tisztességtelenséget. A vizsgálandó kérdés az, hogy a kikötések a fogyasztó számára áttekinthető szerkezetben jelennek-e meg, közérthető stílusban, olvasható formátumban. A fogyasztó a gondos áttanulmányozás után magyarázatot, jogban jártas szakember közreműködését veheti igénybe.⁴² Felmerül a kérdés, hogy ez vajon elvárásként fogalmazódik meg a fogyasztóval szemben? Megítélésem szerint ugyanis nem életszerű, hogy a fogyasztó a szerződés aláírását megelőzően felkeres egy jogászt vagy éppen egy közgazdasági szakembert, hogy az elmagyarázza neki az egyes fogalmakat.

A Fővárosi Ítéletábla Gf.40331/2015/4. számú határozatában az átlátható szerkezet követelményét hangsúlyozza: a világos és érthető jelleg azt is jelenti, hogy a szerződésnek átlátható jelleggel rögzítenie kell a mechanizmus működését annak érdekében, hogy a fogyasztó értékeln tudja a számára ebből eredő gazdasági következményeket.

40 Fővárosi Ítéletábla Gf.40379/2015/5. számú határozata.

41 A törvénnyel kapcsolatban született alkotmánybírói határozatok elemzésével összefüggésben lásd Gárdos-Orosz, Gárdos: i. m. 3-15.; Gárdos István: Jog, jogértelmezés – gondolatok a devizahiteles törvények kapcsán, *Jogtudományi Közöny*, 2015/4, 193-205.; Gárdos-Orosz Fruzsina, Gárdos Péter: Az Alkotmánybíróság második határozata a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseiben alkalmazott egyoldalú szerződésmódosítási jogra vonatkozó törvényi szabályozásról, *Jogesetek Magyarázata*, 2016/3, 21-32.

42 Fővárosi Törvényszék G.41343/2015/11. számú határozata.

A Fővárosi Ítéltábla 27.Gf.40.398/2015/7. számú döntésében utazási szerződés kapcsán rögzítette, hogy amennyiben a vállalkozás nem határozza meg egyértelműen a fogyasztó igényérvényesítésének rendjét, az azzal kapcsolatos kötelezettségeit, az adott kikötés önmagában a nem egyértelmű megfogalmazás miatt tisztességtelen.

A Fővárosi Törvényszék G.44686/2015/11. számú határozatában úgy foglalt állást egy biztosítási szerződéssel összefüggésben, hogy önmagában az, hogy egy szerződési feltétel értelmezést, a szerződés más rendelkezéseivel való összevetést igényel, nem eredményezi azt, hogy a kikötés nem világos vagy nem érthető.

A szerződési kikötések nem felelnek meg az egyértelmű, világos, átlátható megfogalmazás követelményének, amennyiben nem határozzák meg, hogy az ok-listában megjelölt körülmények változásai hogyan hatnak ki a fogyasztó fizetési kötelezettségére, nem teszik lehetővé annak ellenőrizhetőségét, hogy a szerződésmódosításra a szerződésben foglalt rendelkezések betartásával, az arányosság, ténylegesség, a szimmetria elvének érvényesülése mellett került-e sor.⁴³

Szintén az egyértelmű és érthető megfogalmazás követelményének elvébe ütköznek a túl általános fogalmakat tartalmazó, bonyolult megfogalmazású, több anyagban elhelyezett, eltérő ok-listákat rögzítő kikötések. A kölcsön nyújtásához kapcsolódó tartós jogviszonyban mindkét félnek számolnia kell azzal, hogy a körülmények változhatnak, amely kockázatot jelent; a fogyasztónak ebben a körben ahhoz fűződik érdeke, hogy a szerződés tartalmazza, a kockázatok miként oszlanak meg a felek között. A fogyasztó képes kell, legyen a kötelezettségeinek terjedelmét, jövőbeni változásának okait, mértékét, mechanizmusát megismerni és ellenőrizni.⁴⁴ Nem elegendő az egyoldalú szerződésmódosításra okot adó körülmények felsorolása, a kötelezettség változásának mechanizmusát is rögzíteni kell.⁴⁵

Az egyértelmű és érthető megfogalmazás, valamint az átláthatóság követelményének való megfeleléshez az is szükséges tehát, hogy a feltételrendszer egésze követhető legyen akkor is, ha különböző dokumentumokban szerepelnek a kikötések. A használt fogalomrendszer legyen adekvát. Egy átlagfogyasztótól ugyanis nem várható el a különböző iratok összevetése, következtetések levonása útján azok értelmezése annak érdekében, hogy fizetési kötelezettségével, annak lehetséges változásaival tisztában legyen.⁴⁶

43 BH+ 2015.8.351.

44 BH+ 2015.8.349 és BH+ 2015.6.265.

45 ÍH 2014.143.

46 ÍH 2015.59.

A témával összefüggésben a bírói gyakorlatban megjelenik a pergazdaságossági szempont is: az egyértelmű és érthető megfogalmazás követelményének részét képező mechanizmus és az átláthatóság szövegszerű megjelenésének hiánya a legegyszerűbben és leginkább objektív módon állapítható meg a perben. Az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő kikötés csak valamennyi, a devizahitelekre vonatkozó törvényben írt követelmény együttes fennállása esetén érvényes. Elsőként „az egyértelmű és érthető megfogalmazás, valamint az átláthatóság követelményének megvalósulását kell vizsgálni, mert az alapul szolgáló uniós jogból, a logika szabályaiból és a pergazdaságosság szempontjából egyaránt ez következik.”⁴⁷

BEFEJEZŐ GONDOLATOK

A pénzügyi szerződések tisztességtelenségével kapcsolatban a legfontosabb kérdés tehát, hogy a szabályozás milyen szintű védelmet kell, hogy biztosítson a fogyasztó számára.

A bevezetőben feltett kérdésekkel összefüggésben kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy – a vizsgált ügyletek bonyolultságát, jelentőségét tekintve – a pénzügyi fogyasztótól elvárható: a szokásosnál megfontoltabb, racionális döntést hozzon. A szabályozás megítélésem szerint nem mehet el abba az irányba, hogy eltekintsen a vizsgált ügyletek szakmaspecifikusságától, és a fogyasztó pénzügyi tudatlanságának kockázatát átvállalja például az egyértelmű megfogalmazás követelményének indokolatlan kitérésével. A fogyasztó is kell, hogy némi rizikót viseljen, hiszen a gazdasági, pénzügyi folyamatok valamennyi kockázatát kivédeni lehetetlen.

Az érthető és világos megfogalmazásra, tájékoztatásra vonatkozó előírások esetleges további szigorítása helyett megfelelőbbnek vélem a pénzügyi tudatosság növelését a fogyasztó oldalán.

47 ÍH 2014.144 III. pont.

SZIKORA VERONIKA

habilitált egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

JAGUSZTIN TAMÁS

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

HELYZETKÉP A TÁRSULT PERLÉSRŐL – EURÓPÁBAN ÉS AZON TÚL*

BEVEZETÉS

Az új magyar polgári perrendtartás¹ két kollektív igényérvényesítési formát szabályoz, a közérdekből indított pereket és a társult pereket. A törvényjavaslat miniszteri indokolása szerint a közérdekből indított perekre vonatkozó rendelkezések újszerűsége, hogy egységes eljárási rendszert vezetnek be, e pertípusokra az eddig külön eljárási szabályok nem voltak. A társult per szabályai pedig a hagyományos rendszeren belül kívánják megkönnyíteni az egyedi igények összevont, kollektív érvényesítését, akkor, amikor a közérdek nem indokolja a közhatalom (pl. ügyész,

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg. A tanulmány eredeti szövege az Európai Jog, 2017/5, 19-25. jelent meg. A szerkesztők megjegyzése: a tanulmány kézírata a 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról hatálybalépése előtt zárult.

1 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény, hatályos 2018. január 1-jétől.

hatóságok) beavatkozását, viszont az igények nagy száma és hasonlósága miatt a kollektív elbírálás hatékonysági előnyöket nyújt.²

A társult perlés megteremtésének gondolata nem véletlenül mostanra fogant meg a magyar jogrendszerben. Európában és a világ számos országában is a fogyasztóvédelmi, illetve versenyjogi közgondolkodása egyre inkább ebbe az irányba fordul. Ennek alapvetően gazdasági-társadalmi okai vannak. A modern társadalom az információs technológiák fejlődésével és a piacgazdaság globalizálódásával a 20. században lényegi átalakulásokon ment keresztül, amely megváltoztatta a jogviszonyok hagyományos felépítéséről alkotott képünket. Megjelentek az olyan jogsértő magatartások, amelyek tömegeket érintenek, vagy éppen a társadalom működéséhez szükséges alapvető jogintézményeket kezdenek ki. Mindez két következménnyel járt: egyrészt a magánjogi jogérvényesítés ősi modellje, amely a felek egyenjogúságára épült, már nem tudta maradéktalanul betölteni a szerepét, másrészt az emberi jogok védelme (jogorvoslathoz való jog) egyedül a magánjogi perstruktúra hagyományos eszközeivel már nem volt megvalósítható. A modern gazdaság robbanásszerű növekedése új szerződéstípusokat alakított ki, megjelentek a fogyasztók tömegeivel való ügyletkötések, amelyek lehetőséget adtak az erőfölényben lévő vállalkozások számára, hogy saját feltételeiket kényszerítsék a fogyasztókra, akik általában el sem olvassák e feltételeket, vagy ha mégis nincsenek abban a helyzetben, hogy annak megváltoztatását kérhessék.³ Ez azt az okszerű következményt hozta magával, hogy az ún. joghoz jutás akadályait felül kellett vizsgálni, mivel azok már nem csak individuális szinten jelentkeztek.⁴ Szükségessé vált ezért bevezetni olyan igényérvényesítési eszközöket, amelyekkel reagálni lehet azokra a jogsértésekre, amelyekkel szemben az egyén nagy valószínűséggel nem lépne fel, vagy az igényérvényesítés nehézsége akadályozná az egyéni fellépést. Ennek egyik eszköze e közérdekű perindítás, másik pedig a csoportos igényérvényesítés biztosítása.

A hazai jogintézmény sikeressége szempontjából az egyik lényeges kérdés annak hatékonysága, amely kapcsán nehéz bármilyen jóslattal élni, hiszen nemhogy ehhez hasonló jogintézmény nem volt perjogunkban, de a tudatos fogyasztói magatartásra épülő tömeges fellépés kultúrájának sincsenek gyökerei sem a fogyasztói, sem a joggyakorlat oldalán. Vizionálás helyett ebben a tanulmányban azt

2 T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, Általános indokolás 9. pont [Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom40/11900/11900.pdf> (letöltés dátuma: 2016. október 10.)]

3 Lásd erről az Európai Unió Bíróságának a C-240/98 és C-244/98. számú, *Océano Grupo Editorial SA kontra Rocio Murciano Quintero és a Salvat Editores* egyesített ügyben hozott ítéletének 25. pontját.

4 Mindenkinnek joga van a pártatlan bíróság előtti, eredményes jogorvoslathoz, amely jogot az Európai Unió Alapjogi Chartája biztosítja (47. cikk).

szeretnénk bemutatni viszonyításként, hogy mennyire elterjedt jelenleg a csoportos igényérvényesítés a világban, mely tagállamok vezették be az Európai Unióban, illetve eddig milyen tapasztalatok gyűltek össze a perindítás területén.

1. KOLLEKTÍV JOGORVOSLATI MECHANIZMUSOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unióban több évtizedes múltra tekint vissza az említett összefüggés felismerése nyomán fejlődő gondolkodás. E körben alapvetően két cél elérése körvonalazódott ki. Elsődlegesen lehetővé kell tenni a fogyasztók védelmének megerősítését, könnyebbé és hatékonyabbá téve számukra a jogaik igazságszolgáltatáson keresztüli érvényesítését. Másodlagosan a belső piac működését, az igényérvényesítést gátló akadályok megszűnését kell elősegíteni a vállalatok közötti valódi és tisztességes verseny feltételeit. Ezek uniós szintű elérése érdekében pedig a határon átnyúló kollektív jogsértések miatti eljárási lehetőségek közelítése érdekében különböző harmonizált keresetindítási lehetőségeket kell kidolgozni, melyet a tagállamok egészben vagy részben átvehetnek, követhetnek.

A közelmúltban az Európai Bizottság ajánlásban hívta fel a tagállamokat arra, hogy az közösségi/uniós jogi jogsértések vonatkozásában teremtsék meg a csoportos perlés lehetőségét és szabályozzák a csoportper⁵. Az uniós jog által biztosított jogok megsértése tekintetében a jogsértés megszüntetésére és kártérítésre irányuló tagállami kollektív jogorvoslati mechanizmusok közös elveiről szóló bizottsági ajánlás (2013/396/EU) eredményeként⁶ több európai ország tekintetében is várható, hogy csatlakoznak ehhez a körhöz a közeljövőben.⁷ Az ajánlás célja, hogy befolyással legyen a tagállamok nemzeti eljárási szabályozására, és ösztönözze a kollektív jogorvoslat egységesebb megközelítését azáltal, hogy megfogalmazták a javasolt közös elvek alapján alkalmazandó kollektív jogorvoslati eljárásokat. Ennek során arra törekedtek, hogy a Bizottságon belül összeegyeztessék az elveket a Versenypolitikai Igazgatóságnak a „trösztellenes kártérítési követelések” opt-out fellépését támogató álláspontjával, valamint az Egészségügyi és Fogyasztói Ügyek Igazgatóságának az általános kollektív jogorvoslati mechanizmusok bevezetését támogató álláspontjával.

5 Nagy Csongor István: Javaslat a csoportper honi szabályozására az új Polgári Perrendtartás kodifikációjának apropóján, *Magyar Jog*, 2014/4, 203.

6 L 201/60 *Az Európai Unió Hivatalos Lapja* 2013.7.26.

7 Hensler, Deborah R.: The Global landscape of collective litigation. In Deborah R. Hensler, Christopher Hodges, Ianika Tzankova: *Class Actions in context – How Culture, Economics and Politics Shape Collective Litigation*, Cheltenham UK, Northampton, MA, USA, Edward Elgar Publishing (2016) 3.

Az ajánlás kidolgozását megelőző folyamatok során a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy megtalálják a közös nevezőt az igencsak különböző jogi hagyományokkal rendelkező tagállamok között. A Bizottságnak elsősorban az Európai Unió Bíróságának a Manfredi ügyben⁸ kimondott jogértelmezésével kellett számot vetnie, miszerint bárkinek, aki a trösztellenes jogszabályok megsértéséből adódóan kárt szenvedett, joga van arra, hogy nemzeti bíróság előtt kártérítést követeljen. Erre is figyelemmel a kollektív jogorvoslat két mechanizmusának párhuzamosan kell érvényesülnie. Lehetőséget kell biztosítani bizonyos feljogosított szervek (ideértve állami és magánjogi szervezeteket is) számára, hogy az azonosított vagy – ritkább esetben – azonosítható károsultak nevében fellépessenek, és nem szabad megfélemlíteni a fogyasztók egyéni igényérvényesítéséről sem. Meg kell teremteni annak a biztosítékait is, hogy ugyanazon kárra ne nyújtsanak többszörös kártérítést.⁹

A közösségi/uniós szintű kollektív keresetindítás feltételeinek meghatározásakor elvetették az amerikai mintát követő csoportos kereset (class action) átvételét. Ennek elsődleges oka az volt, hogy nem akartak teret adni a gyakorlatok olyan irányú fejlődésének, amellyel az amerikai egyesületi keresetek mintájára a fogyasztók érdekeinek védelme címén indított eljárásokba befektetők vagy ügyvédek jelentős összegekhez jutnak kártalanítás vagy büntető célú kártérítés címén. Felismerték továbbá azt is, hogy az amerikai esküdszéki rendszerben a nem hivatásos elemek részvéte az oka annak, hogy egyes bíróságok túlságosan a fogyasztóknak kedvező döntéseket hoznak, melynek szükségszerű eredménye a kedvezőbb bíróságok előtti perindítás. Ezt védené ki az egységes közösségi eljárás bevezetése, amelyben a jogkövetkezmények azonos jellegűek lennének. A perbeli részvétel módjai között az opt-out rendszert tartották előnyösebbnek, melyben elkerülhetőek az abból adódó nehézségek, hogy a csoport tagjai már az eljárás elején jelentkeznek. További kívánatos szempont az amerikai típusú sikerdíjak elkerülése volt.

Az ajánlást megelőző évtizedekben az európai országok mind eltérő megközelítéssel láttak hozzá a jogintézmények megalkotásához. Mondhatni, minden jogrendszert egyedi konstrukciók jellemeztek, ahol a csupán bizonyos aspektusokban megvalósuló Európai Unió-s jogharmonizációnak és az USA jogából származó class action általánosnak tekinthető hatásának tudható be, hogy néhány közös vonást

8 Vincenzo Manfredi kontra Lloyd Adriatico Assicurazioni SpA (C-295/04), Antonio Cannito kontra Fondiaria Sai SpA (C-296/04) és Nicolò Tricarico (C-297/04) és Pasqualina Murgolo (C-298/04) kontra Assitalia SpA. egyesített ügyek.

9 Légrádi István: Mintaértékű kollektív igényérvényesítési eljárások Németországban – figyelemmel az uniós jogfejlődésre, *Themis*, 2014/június, 119.

egyáltalán felfedezhetünk.¹⁰ Viszont a hatékony fogyasztóvédelmi intézkedések meghozatalához szükséges a tagállamok közötti összehangolt fellépés, mely az ajánlástól várható. A sikerhez fűzött bizodalmat természetesen az árnyékolhatja be, hogy az ajánlás nem kötelező erejű (soft law), vagyis lehetővé teszi az intézmények számára álláspontjuk közlését, és azt, hogy intézkedési stratégiára tegyenek javaslatot anélkül, hogy az ajánlás címzettjeire bármilyen jogi kötelezettséget rónának. Amióta az ajánlás megjelent, Franciaország, Belgium és az Egyesült Királyság (csak a versenyt érintő kártérítési keresetek tekintetében) vezetett be új kollektív jogérvényesítési eljárásokat (collective redress procedures). Mindegyik erre vonatkozó törvényi szabályozás beemelte az ajánlásban megfogalmazott megoldások egy részét. Persze nem számítható ki előre, hogy mekkora hatása lesz az ajánlásnak, de úgy tűnik, hogy a harmonizált eljárási szabályok hiánya ellenére az EU-n belül fokozott hajlandóság mutatkozik a kollektív fellépések meghozatalára.

Össességében az ajánlás hatása egyelőre bizonytalan, mivel a tagállamokban eltérő nézeteket képviselnek az EU egészére kiterjedő intézkedések szükségességéről.¹¹ Bizakodásra adhat viszont okot, hogy az Európai Unió tagállamainak mintegy felében kifejezetten szabályozzák a csoportos perlést.

2. A CSOPORTOS IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS VILÁGTÉRKÉPE

Az amerikai gyökerekből táplálkozó csoportper (class action) szigorúan a common law körébe tartozó eljárás volt eredetileg, melynek az volt a célja, hogy kompenzációt biztosítson sok relatív csekély összegű kár esetén, és megnyissa az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést az emberek azon csoportja részére, akik feltehetően nem élnének az egyéni perlés eszközeivel. A '60-70-es években a gigantikus kártérítési eljárások új élménye messze túlmutatott a class action eredeti modelljén, új célok jelentek meg, jelenleg a class action új kollektív és általános értékek érvényre juttatása felé orientálódik.¹²

Az utóbbi évtizedekben a csoportos perindítás széles körben elterjedt a világban. A reprezentatív kollektív perlési eljárások egyes típusait mostanra már több mint 36 állam jogrendszere elismeri. A világ különböző részein különböző elnevezései vannak az ilyen eljárásoknak – például kollektív kereset (collective action), kollektív igényérvényesítés (collective redress – EU) vagy közvád, vagy közkereset (popular action) – de gyakran

¹⁰ Légrádi: i. m. 124.

¹¹ EU Developments in Relation to Collective Redress Class and Group Actions 2017 [Elérhető: <https://iclg.com/practice-areas/class-and-group-actions/class-and-group-actions-2017/eudevelopments-in-relation-to-collective-redress> (letöltés dátuma: 2017. március 19.)]

¹² Harsági Viktória: A modellválasztás dilemmái a kollektív igényérvényesítés hazai szabályozásánál, *Eljárásjogi Szemle*, 2016/1, 25.

informálisan csoportos keresetnek hívják elismerve a hasonlóságát az amerikai csoportos perindításhoz (*class action*). Bár korábban szigorúan a *common law* körébe tartozó eljárásnak tekintették, mostanra a csoportos keresetek integrálódtak az ázsiai, európai és dél-amerikai civil jogi rendszerekbe is, és az elmúlt 20 évben a világ 25 legnagyobb gazdaságából 21 bevezetett valamilyen csoportos perlési eljárást.

Az Európai Bizottság megbízásából a londoni székhelyű Ashurst ügyvédi iroda tanulmányt készített az igényérvényesítési akadályokról. Az Ashurst tanulmány¹³ a csoportos igényérvényesítés (*group litigation*) öt különböző típusát különböztette meg:

- Csoportos kereset (*class action*): polgári bírósági eljárás, amelyben az egyik fél vagy csoport képviselője pert indíthat. A csoport tagja dönthet arról, hogy kilép az eljárásból, akit így nem köt az ügyben hozott ítélet. Az ítélet eredményeként fizetendő kártérítés a csoport tagjait illeti meg, illetve a képviselőt.
- Közös igény (*collective claim*): egy csoport nevében előterjesztett közös követelés, melyek egy csoport tagjai vagy azonosított, vagy azonosítható személyek. Az ítéletből eredő kártérítés a csoportot mint egészet illeti meg, nem a csoport különböző tagjait.
- Képviseleti kereset (*representative action*): azonosított személyek, általában egy egyesület tagjai nevében benyújtott egyetlen követelés. Az ítéletből eredő kártérítés a csoport tagjait illeti meg.
- Kapcsolt kereset (*joint action*): több felperes által együtt előterjesztett követelés, vagy olyan kereset, amelyhez más felperesek is csatlakoznak, melynek feltétele, hogy a bíró megállapítsa, hogy bizonyos kapcsolat áll fenn közöttük (például ugyanazon károkozó, és a kár ugyanazon tényeken alapul). Az ilyen típusú kereset eltér a csoportos keresettől vagy közös igénytől, mivel az igények csak eljárásjogilag kapcsolódnak össze, valamint egy ítélet születik a per végén, de az ítéletben az egyes követeléseket külön kell kezelni, és a kártérítés megállapítására felperesenként külön kerül sor.
- Igény átruházás (*assignment of claims*): a potenciális felperesek lehetősége nyílik igényérvényesítési jogosultságuk átruházására független harmadik félnek.

13 Waelbroeck, Denis, Slater, Donald, Even-Shoshan, Gil: *Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules*. [Elérhető: http://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/comparative_report_clean_en.pdf (letöltés dátuma: 2017. március 18.)]

Más szerzők más típusú rendszerezést alkalmaznak.¹⁴ Például Hensler a következő négy kategóriára osztja a csoportos perlés fajtáit: (1) Informális eljárás mód: megengedik a bíróságnak, vagy más jogvitát eldöntő szervezetnek, hogy megállapítsák az igények körülményei alapján azokat a szempontokat, amelyek alapján csoportokat képeznek és így előnyösebben kezelik azokat anélkül, hogy a csorbítanák a felperesek lehetőségeit az egyéni érdekérvényesítés kapcsán. (2) Adminisztratív típusú rendszer: önkéntes alapon és ennek eredményeként az igényeket tárgyalásos úton rendezik. (3) A csoportos perlési eljárás: lehetőséget ad a bíróságnak vagy más jogvitát eldöntő szervezetnek, hogy döntést hozzanak a közös ügyekben – például a bíróság illetékessége vagy a bizonyítékok elfogadhatósága – az összes igény tekintetében a csoportban, amíg a végső döntést meghagyja érdemben az egyéni igényekről való döntésnél. Néha a döntés a közös ügyekben a felek közötti önkéntes egységhez vezet. (4) Csoportos kereset (class action).

A világban a következő államok vezették be a csoportos perlés valamelyik típusát: Észak-Amerikában Kanada, Egyesült Államok, Mexikó; Közép- és Dél-Amerikában Argentína, Bolívia, Brazília, Chile, Kolumbia, Costa Rica, Ecuador, Panama, Peru, Uruguay, Venezuela; Európában Belgium, Bulgária, Dánia, Anglia, Finnország, Franciaország, Olaszország, Litvánia, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Svédország; a Közel-Keleten Izrael; Afrikában a Dél-afrikai Köztársaság; Ázsiában Kína, Indonézia, Japán, Dél-Korea, Tajvan, Thaiföld; valamint Ausztrália.

A jogintézmények, a szabályozás, a joggyakorlat sok országban hasonló, mivel jellemző, hogy egyes országok átveszik a már kialakított szabályozást, a „jogi transzplantáció” egy formája ez.¹⁵ Túlzással élve számtalan verziója ismeretes a világában a csoportos igényérvényesítésnek, a különböző verziók főleg az adott ország jogi hagyományaitól, valamint a társadalmat érintő történésektől függenek.

Az ún. adminisztratív típusú rendszereket azért alkalmazzák, hogy a tömeges igényérvényesítéseket tipikus csoportokra bontsa – például a sérelem fajtája, vagy a pénzügyi veszteség összege alapján – és ugyanúgy kezelje az igényt mindegyik csoporton belül, figyelmen kívül hagyva a lehetséges egyéni különbségeket. Ezt nevezik néha „kártérítési mátrix”-nak. Ezt a típusú rendszert a kormányok és a magánvállalatok a pereskedés elkerülése vagy minimálisra csökkentése érdekében

¹⁴ Hensler: i. m. 6.

¹⁵ Vö. Graziadei, Michele: Comparative Law as the Study of Legal Transplants. In Mathias Reimann and Reinhardt Zimmermann (eds.): *The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford University Press (2006) vagy Watson, Alan: *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*, University Press of Virginia (1974).

alkalmazzák.¹⁶ Példaként említhető a holland egyezségi eljárás, a *Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade*-ban (WCAM). Ennek a szintén kollektív eljárásnak a célja az, hogy a felek egyezséget kössenek egymással, melyet a bíróság végzéssel jóváhagy. Az eljárásban kategorizálják a károsultakat a károk természete és mértéke alapján.¹⁷ Az egyezségben meg kell határozni a csoporttagok számát és a kártérítési összeget, amelyet felosztanak a károsultak között. Lehetőség van a csoportból való kilépésre is, ekkor a kilépők maguk léphetnek fel kártérítési igénnyel. Belgiumban – hasonlóan a holland egyezségi eljáráshoz – a megengedhetőség tárgyában hozott határozatot követi egy kötelező egyeztetés a csoportképviselő és az alperes között. A bíró a megengedhetőségről szóló határozatában rögzít egy határidőt, melyen belül az egyezség megköthető. Ez nem lehet rövidebb három és hosszabb hat hónapnál. Ha nem sikerül egyezséget kötni, vagy az nem hagyható jóvá, érdemben folytatják az eljárást.¹⁸ Gyakorlati igény hozta létre a jogintézményt, a DES cég gyógyszerát termékeinek hibája miatt felmerülő nagyarányú igénybejelentések kapcsán az egyezségkötést elősegítendő.

A csoportos perlési eljárást három nemzeti jogrendszer, Anglia,¹⁹ Németország és az Egyesült Államok alkalmazza.²⁰ A német jog mintaper eljárása, a *Musterverfahren* 2005-ben került elfogadásra, majd 2012-ben felülvizsgálták és újrakodifikálták.²¹ A *Musterverfahren*-ben több különálló jogvitát a közös jog- és ténykérdések következtében egy per segítségével döntenek el, és a mintaper kimenetele szolgál iránymutatóul ezekben a közös jog- és ténykérdésekben.²² A mintaper lényege, hogy alap jogvita tárgyában az elsőfokú eljárást lefolytató bíróság előtt előterjesztett

16 Erről bővebben: Feinberg, Kenneth: *Who Gets What? Fair Compensation After Tragedy and Financial Upheaval*, Perseus Books, (2012).

17 Krans, Bart: *The Dutch Class Action (Financial Settlement) Act in an international context. The Shell case and the Convernium case*, CJK 2012.141.

18 Harsági Viktória: Helyzetkép Belgiumból – A kollektív igényérvényesítés új rendszerének áttekintése, *Eljárás-jogi Szemle*, 2016/4, 24.

19 Az Egyesült Királyságban amennyiben felmerül több, összekapcsolódó kereset, a bíróság kibocsáthat egy ún. *group litigation order*-t (kb. = csoportperlési végzés), de csak akkor, ha nincs egyéb, hatékonyabb mód az igények elbírálására. A Civil Igazságszolgáltatási Tanács – melynek feladata a civil jogi eljárásokkal kapcsolatban változtatások betervezése a kormány elé – 2008 júliusában közzé tette „Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítása a *class action* útján” elnevezésű jelentését. Ebben javasolta a *class action* bevezetését, melyet a *group litigation order* mellé szánnak, alternatív lehetőségként. A Tanács a *class action*-t szánta általános kollektív keresetnek. A kormány a jelentésre adott válaszában – 2009 júliusában – javasolta, hogy a *class action*-t csak akkor vezessék be, ha bizonyítják ennek szükségességét és megvizsgálják a többi alternatívát is. Forrás: Tárczy Edit Zsuzsanna: *Class action az Európai Unióban és Magyarországon*, *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2010/1, 512-514.

20 Erről bővebben: Hensler, Deborah: *Justice for the Masses? Aggregate Litigation and Its Alternatives*. In: Judith Resnik, Linda Greenhouse (eds.): *The Invention of Courts* Daedalus 143:3, Summer 2014 (MIT Press); vagy Hodges, Christopher: *Multi-Party Actions*, Oxford University Press (2001).

21 Légrádi: i. m. 122.

22 Alexander, Christian: *Kollektiver Rechtsschutz im Zivilrecht und Zivilprozessrecht*, *Juristische* (2009) 590.

minta-megállapítási kérelmet (Musterverfahrens Antrag) egy elektronikusan elérhető hivatalos lap (Bundesanzeiger) keresetregiszterében közzétesznek. Ha a kérelem előterjesztésétől számított hat hónapon belül legalább további kilenc minta-megállapítási kérelmet terjesztenek elő ugyanazon alapon más alapperekben, a tartományi fellebbviteli bíróság elé kerül. Az elsőfokú bíróság egy határozatot hoz, melyet a másodfokú bíróságnak címez, mely tartalmazza az összes jogi és ténybeli kérdést, amelyet meg kell válaszolni az összes egyedi kérelemmel kapcsolatban. Erre a rendelkezésre alapozva a másodfokú bíróság kiválaszt egy vagy néhány ügyet, amelyek alkalmasnak tűnnek arra, hogy vezető ügy(ek)ként választ adjanak az összes többi a perrel érintett ügyben felmerülő jogi és ténybeli kérdés tekintetében. Az újabb keresetregiszterben történő második közzétételt követően erre az időre a többi eljárást felfüggesztik. A negyedik fázisban a másodfokú bíróság megküldi a határozatát az elsőfokú bíróságnak, amely az összes eddig felfüggesztett ügyet egyenként letárgyalja a vezető ügyet követve.²³ A tartományi felsőbb bíróság kiválasztja a megítélése szerint legmegfelelőbb személyt az alapperek felperesei közül, aki a csoport érdekeit képviselni tudja. Az alapeljárások többi szereplője meghívottként (Beigeladener) vesz részt a mintaperben, beavatkozási jogállással. Az alapperben bekövetkező keresetelállás már nem hat ki a mintaperre.²⁴ A vezető ügyben a másodfokú bíróság által hozott határozat köti az elsőfokú bíróságot a többi ügyre nézve.²⁵

Az informális eljárásmodot gyakran „ügykezelésnek” nevezik, amely két évtizeddel ezelőtt az amerikai bíróságokon honosodott meg, részben válaszként a csoportos perlésekre, és az angol jogászok is helyeselték a 90-es évek vége felé. A polgári ügyekben eljáró bíróságoknak régóta megvan a felhatalmazása ahhoz, hogy alakítsák, formálják a polgári perek menetét, azonban sokukról azt mondják, hogy vonakodnak ezt alkalmazni, ami a vezető bírakra jellemző Amerikában és Angliában.²⁶

A csoportos perindítás lényege, hogy átfogja az anyagi jogi igényeket, tehát előre meghatározott közös jellemzők alapján (például közös károsító esemény, közös földrajzi területet, közösséget, melyeknek a felek tagjai) olyan személyekből

23 Harsági: *A modellválasztás dilemmái* 27.

24 Légrádi: i. m. 132-133.

25 Cupa, Basil: Scattered Damage: A Comparative Law Study About the Enforcement Deficit of Low-Value Damage and the Class Action Approach, *European Review of Private Law*, 2012, 530-531.; lásd részletesebben: Bakowitz, Michael: The German Experience with Group Actions – The Verbandsklage and the Capital Markets Model Case Act (KapMuG). In Harsági Viktória, van Rhee, C. H. (eds.): *Multi-party Redress Mechanisms in Europe: Squeaking Mice?* Cambridge, Intersentia (2014) 153-165.

26 Hensler: i. m. 6.

képeznek csoportot, akik anyagi jogi jogosultak, így maguk is önállóan joggal bírnanak igényeik érvényesítésére. Ez jelentős eltérés a hagyományos berendezkedéstől, mivel a bíróság döntése a csoport minden tagját kötelezi, és ezzel megszűnik az egyéni perindítási joguk. Ezért különösen fontosnak tartják, hogy meghatározzák azokat a körülményeket, amelyek keretében a csoportos per megindítható. Ennek a garanciális szempontnak alapvetően két sarokpontja van. Az egyik, hogy a bíróság feladata annak alátámasztása, hogy az előterjesztett igény megfelel-e a csoportos perindítás követelményeinek. A másik fontos elvárás, hogy a potenciális csoporttagokat értesítsék arról, hogy csatlakozhatnak a csoporthoz, ha kívánnak (*opt-in*), vagy visszautasíthatják az abban való részvételt (*opt-out*). Van ahol a bíróságnak lehetősége van dönteni arról, hogy a csoportnak az *opt-in* vagy az *opt-out* rendszeren kellene alapulnia.²⁷

Végül egyes jogrendszerekben a csoportperekben csak megállapítási vagy eltíltó határozat meghozatalára van lehetőség (különösen ahol a csoporttagok pénzügyi kárpótlást keresnek), míg más csoportperekben megállapítási, eltíltó határozat meghozatalára vagy pénzügyi kárpótlásra is lehetőség van (vagy mindháromra). Azoknál a csoportpereknél, ahol nem adható pénzügyi kártérítés, ha a bíróság megállapító ítéletet hoz alátámasztva, hogy az alperes jogsértést követett el, a csoport tagjainak a pénzügyi igényérvényesítés érdekében egyénileg kell keresetet benyújtaniuk az igények további érvényesítése érdekében.²⁸

Az eljárási kérdések rövid ismertetésén túl érdemes szólni arról, hogy a gyakorlatban mire is alkalmazzák a csoportos perlést a világban. A klasszikusnak mondható *class action* alapvetően fogyasztóvédelmi, illetve a versenyjogi érdekeket védő jogintézmény, de nem kizárólagosan. Például sok latin-amerikai jogrendszer biztosítja a csoportos perindítás lehetőségét, hogy védelembe részesítse az oszthatatlan kollektív igényeket (ezeket változó módon „szétterjedt” vagy „köz” érdeknek nevezik) egyedi sajátosságként.²⁹ A vállalkozások és a fogyasztók csoportos perindítással élhetnek a versenyjogi antititrózt jogszabályok megsértése

27 Általában az *opt-out* rendszer mellett azokban az esetekben döntenek, ha a perértékek alacsonyak, a kérelmek hasonlóak, és ha nehéz volna az *opt-in* alapján lefolytatni az eljárást. Ilyen esetekben számos per zajlik a fogyasztói jog tárgyában, amelyben a fogyasztók nem nyerhetnek eredményesen egyéni jogorvoslatot, mivel túl sok egyén érintett és túl alacsonyak a szóban forgó összegek. Az *opt-out*-on alapuló eljárás révén valamennyi érintett számításba vehető, és az esetlegesen jogtalanul szerzett haszonnal arányos büntetés szabható ki. Azon perek esetében, amelyekben magasak az egyéni kárösszegek, az *opt-in*-en alapuló rendszert választják, amely szükségessé teszi, hogy minden egyes fogyasztó jelentkezzen az eljárásban való részvétel céljából. Például Dániában és Norvégában a bíró választhat, hogy a két rendszer közül melyiket kell alkalmazni. Lásd: Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság Véleménye A kollektív keresetek szerepének és rendszerének meghatározása a fogyasztókkal kapcsolatos közösségi jog területén (2008/C 162/01) *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2008.6.25., C162/2.

28 Hensler: i. m. 8.

29 Hensler: i. m. 6.

miatt (például Nagy-Britannia), a fogyasztók csoportos perindítással élhetnek a fogyasztóvédelmi jogszabályok megsértése miatt (például Franciaország, Belgium vagy Japán), részvényesi igények miatt (például Dél-Korea), és az állampolgárok pert indíthatnak az alkotmányos jogaik megsértése miatt. Ausztráliában, Kanadában és az Egyesült Államokban a befektetőknek lehetőségük van csoportos perindítással élni az értékpapír törvény megsértése miatt. Hollandiában ezen felül értékpapír, befektetés és csőd miatti perlések esetén is használják. Izraelben számos okból megengedett a csoportos perindítás, többek között fogyasztói, értékpapír, banki, antitörzszt, környezetvédelmi, munkavégzésből eredő, valamint diszkrimináció miatti igények esetén.³⁰ Belgiumban alapja a fogyasztóvédelem, a félvezető reklámok, a tisztességtelen szerződési feltételek és hosszú távú megállapodások, a környezetvédelem, a diszkrimináció és a rasszizmus, a szerzői jogok stb.³¹

Bulgáriában, Olaszországban és Finnországban is létezik csoportos perlést lehetővé tevő eljárási törvény fogyasztóvédelmi ügyekben. Finnországban külön feltétel, hogy az eljárás elején a csoport tagjai az ombudsman elé viszik egyéni igényeiket, aki ezt követően a class action eljárásban képviseli a csoport tagjainak érdekeit. Csak ő járhat el class action eljárásban. Olaszországban előzetes eljárás keretében a bíróság dönt a csoportos perlés megengedhetőségéről, amely után a lehetséges érdekeltek csatlakozhatnak a keresethez.

Még egy fontos különbségtétel a class action eljárásoknál, hogy ki képviselheti a csoportot. A common law jogrendszerekben csoportper esetén a csoport bármely tagjának van jogosultsága előlépni a csoport képviselése érdekében, feltéve, hogy a fél eleget téve bizonyos kívánalmaknak biztosítja azt, hogy a képviselő megfelelően fogja képviselni a csoport tagjainak érdekeit. Számos civil jogrendszer e jogosultság egy vagy néhány olyan egyesületre korlátozódik, amelyről megállapították, hogy megfelelő a csoport képviselétére, avagy olyan speciális célra létrehozott alapítványokra, amelyek benyújthatnak ilyen keresetet. Néhány jogrendszerben csak állami szervezeteknek van jogosultságuk bizonyos típusú kereset benyújtására. Az EU tagállamokban, akár common law, akár kontinentális jogrendszerűek, általában a jogosultság meghatározott köz- vagy magánszervezeteknek engedélyezett.³² Például Belgiumban jogi személyiséggel rendelkező fogyasztóvédelmi egyesületeket, állami szerv által elismert egyesületeket, vagy fogyasztó jogi ombudsmant jogosítják fel a képviselésre.³³ Portugáliában viszont class action eljárást egyének is indíthatnak

30 Hensler: i. m. 8.

31 Harsági: *Helyzetkép Belgiumból* 22.

32 Hensler: i. m. 7.

33 Harsági: *Helyzetkép Belgiumból* 24.

(amennyiben rendelkeznek ilyen politikai és polgári jogokkal), továbbá lényeges érdekeket védő egyesületek és alapítványok, valamint helyi hatóságok, az illetékességi területükhöz tartozó állandó lakosaik érdekében.³⁴

3. MILYEN TAPASZTALATOK SZÜLETETTEK

A CSOPORTOS IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSSEL KAPCSOLATOSAN?

Gyakorlatilag minden olyan jogrendszerben, amelyben a csoportos perlés bevezetését támogatják, erőteljes vita folyik a csoportos perlés előnyeiről és hibáiról. Továbbá sok jogrendszerben, ahol bevezették a csoportos perlést, a viták a szabályozás és a joggyakorlat körül még jóval azután is fennállnak, hogy a csoportos kereset lehetőségét megteremtették. A probléma az, hogy nincs olyan ország, ahol empirikus elemzésen alapuló jelentés állna rendelkezésre az évente a bíróságokhoz benyújtott csoportos keresetek számáról, vagy az anyagi igényérvényesítés iránt indított perek megoszlásáról. Az elérhető adatok utalnak arra, hogy a csoportos keresetek száma kis százalékát teszi ki a polgári pereknek. Sok jogrendszerben eddig kevés ilyen keresetet nyújtottak be, de ennek pontos okára nincsenek kimutatások. Lehetséges, hogy a csoportos szervezés már önmagában is elősegíti az eredményes egyezséget, de ez csak feltételezés. Az USA-ban az utóbbi évtizedekben csoport igazolások ezreit nyújtották be, azonban az adatok arra utalnak, hogy ezeknek csak kis százaléka jutott el a ténylegesen csoportos keresetig.³⁵

A kép igen vegyes. Úgy tűnik, hogy ügýtípustól függően változik a class action sikeressége vagy kontraproduktivitása. Különösen a termékfelelősségi ügyek alkalmatlannak bizonyultak a tömeges szintű kezelésre.³⁶ A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az opt-in rendszerben a csoporttagok megfelelő tájékoztatásának hiánya jelentősen rontja a jogintézmény hatékonyságát. Ez egyrészt azzal a veszéllyel jár, hogy ha a jogsértéssel érintettek csak viszonylag kevés részére kerül sor kártalanításra, a jogsértő vállalkozás tovább folytathatja tevékenységét. Ezzel szemben az opt-out valódi visszatartó hatással jár a felelős félre, mivel a vállalkozás kénytelen valamennyi károsultat kártalanítani.

34 Tárca: i. m. 512-514.

35 Hensler: i. m. 8.

36 Harsági: *A modellválasztás dilemmái* 25.

ZÁRÓ GONDOLATOK HELYETT: NYITOTT KÉRDÉSEK

A csoportos perlés kapcsán alapvetően a következők kérdések merülnek fel: A csoportos perlés a pereskedés költségeiből és lassabbá teszi-e az eljárást vagy fordítva? Ha az egyesítés csökkenti az igényérvényesítés költségeit, ösztönözn-e fogja-e a komolytalan igénylőket, szükségtelenül növelve a terhet a bíróságokra és helytelenül anyagi terhet rónak az alperesekre, amit végül azok majd a fogyasztókra hárítanak? Vica versa, az egyesítés megnyitja-e a bíróságok kapuit azok előtt, akik egyénileg nem tudnák igényüket érvényesíteni, és biztosítja-e, hogy az alperesek megfelelő magatartást tanúsítsanak? Hogyan lesznek a csoport tagok érdekei anyagilag és eljárásjogilag tisztességes eljárásban érvényesítve, amikor csak egy vagy néhány természetes személy, illetve egyesület képviseli az érdekeiket, akinek a kiválasztásában a csoport tagjai nem játszottak szerepet? Hogyan lesznek megvédve az alperesek érdekei, amikor igényérvényesítők tömegével néznek szembe, nem pedig az egyes személyekkel? A bíróságoknak hogyan kellene kezelniük az összeférhetetlenséget, amelyek felmerülhetnek a csoporttagok között? Ki lehet-e alakítani minta szabályt és gyakorlatot, amely minimalizálja a megbízó és megbízott közötti problémát, ami felmerülhet akkor, amikor egy ügyvéd a felperesek nagy csoportját képviseli, és egyikük sem tudja ellenőrizni az ügyvéd magatartását?³⁷

Ahogy arról már szó volt, az EU a kezdetektől fogva elvetette az amerikai mintát követő class action bevezetésének lehetőségét. Az egyik fő szempont természetesen anyagi jellegű volt, vagyis azok a személyek, akik megfinanszírozzák a fogyasztók érdekeinek védelme címén indított eljárást (befektetők, ügyvédek) ne juthassanak jelentős összegekhez kártalanítás vagy büntető célú kártérítés címén. Így inkább a megegyezésen alapuló és a kollektív eljárásokat részesítették előnyben. Az amerikai class action rendszerben a képviselők, ügyvédek díjazása járulékos rendszerben történik („contingency fees”), amely egyfajta quota litis megállapodás, amely szerint az ügyvédek, akik maguk is lehetnek a kérelmezők, hozzájárulnak az eredményhez.³⁸ Ez a rendszer az Európai Unió tagállamainak többségében tiltott, vagy törvényben, vagy pedig az ügyvédi etikai kódexben.³⁹ Viszont ha a költség alóli mentesítés mellett köteleznék el magukat a tagállamok, az számos megalapozatlan keresethez vezetne, ami a class action tipikus vonása.⁴⁰ Mindemellett figyelemmel

37 Hensler: i. m. 9-10.

38 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság Véleménye, A kollektív keresetek szerepének és rendszerének meghatározása a fogyasztókkal kapcsolatos közösségi jog területén (2008/C 162/01) *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2008.6.25., C162/12.

39 Ausztriában és Németországban viszont van erre példa, ahol magánszemélyek átvállalják az eljárási költségkockázatot és a per megnyerése esetén egy százalékos összeget kapnak.

40 Tárczy: i. m. 509.

kell lenni arra is, hogy az a kérdés, hogy az ügyvédek ki fizeti, szintén igen fontos a per kimenetele szempontjából, hiszen jelentős hatása van azon hajlandóságra, hogy képviseljk-e a csoportot. A költségviselés még azokban az esetekben is fontos kérdés, ahol kifejezetten a fogyasztók védelmére létrejött vagy feljogosított szervezet képviselhetné a csoportot, hiszen nem biztos, hogy rendelkeznének anyagi forrásokkal ennek a kockázatnak a viselésére. Még a csoportos perindítási kereset benyújtására jogosult hivatalos szervezetnek is mérlegelnie kell az eljárás kockázatát a költségvetési takarékosági szempontokkal szemben. Ennek megoldásaként egyes jogrendszerekben a magán- vagy közfinanszírozási mechanizmusokat úgy alakították ki, hogy csökkentsék a költségek kockázatát a képviselői felperes számára.⁴¹ Néhány jogrendszerben jogi segítségnyújtással vagy a költségeket fedező biztosítással oldják meg ezeket a nehézségeket. Míg máshol harmadik fél finanszírozza a költségeket, cserébe a pénzügyi jóvátétel egy részéért.⁴²

Az EU-ban kívánatosnak tartják továbbá, hogy az európai polgárok egységes eljárásban érvényesíthessék jogaikat, azonban egységes közösségi szintű szabályozás még nem jött létre.⁴³ Ennek azért is jelentősége van, mert ki akarják védeni azt, hogy a fogyasztók kérelmeikkel inkább olyan bíróságokhoz forduljanak, akik köztudottan számukra kedvezőbb döntést hozó hírében állnak (forum shopping).

A csoportos perindítás sikerességében nagy felelőssége van a jogalkotónak, ugyanis a fenti szempontokon túl elmondható, hogy az anyagi jogi és eljárásjogi jogszabályok szintén befolyásolják a csoportos kereset benyújtásának vonzerejét. Ha a beadványra vonatkozó rendelkezések nagyon szigorúak, vagy a bizonyítékokat nehéz beszerezni, a kereset benyújtása körüli kockázat-haszon számítás – a felek és az ügyvédek által – negatívabb lesz, mint amikor a rendelkezések relatíve rugalmasabbak és a szükséges dokumentumok könnyen beszerezhetőek. Ha a kiszámíthatóbb a kártérítés, a haszon-kockázat értékelés pozitívabb lesz. Emiatt például az USA-ban a választottbírósi kikötésekben gyakran megállapodnak abban, hogy egy esetleges jogvita felmerülését megelőzően (például fogyasztói szerződésekben) tilos bármilyen kollektív vitarendezési forma.⁴⁴

41 Például Belgiumban megtérítik ezeket a költségeket a csoportot képviselő egyesületnek vagy szervezetnek.

42 Hensler: i. m. 8.

43 Közösségi szinten az Európai Bizottság az uniós jog által biztosított jogok megsértése tekintetében a jogsértés megszüntetésére és kártérítésre irányuló tagállami kollektív jogorvoslati mechanizmusok közös elveiről szóló 2013/396/EU (2013. június 11.) számon ajánlást adott ki a tagállamok számára. Az Ajánlás 38. pontja két éves határidőt ír elő a tagállamok számára, hogy az előírt elveket érvényesítsék és azokról statisztikai adatszolgáltatás keretében beszámoljanak. Ugyanezzel együtt egy Irányelv is, amely preambulumának (13) pontja szerint vizont indokolatlan a versenyjogi igényérvényesítést a kollektív perlési mechanizmusokkal összekapcsolni.

44 Hensler: i. m. 8.

CSÉCSY ANDREA

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A KELLÉKSZAVATOSSÁGI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI HATÁRIDŐK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSÉTŐL NAPJAINKIG*

I. AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSEKOR

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény¹ (rPtk.) 1960. május 1-jén lépett hatályba.² A törvény egészen az 1977. évi novella³ hatálybalépéséig változatlan tartalommal szabályozta a szerződésszegés esetköreit és jogkövetkezményeit, így a hibás teljesítés egyik jogkövetkezményének, a kellékszavatosságnak a szabályait is. A rPtk. felhagyott az Mtj.⁴ szerinti, a kellékszavatosság különálló, az adásvétel

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

A tanulmány eredeti szövege Szikora Veronika, Török Éva (szerk.): Ünnepi tanulmányok *Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) jelent meg.

1 A továbbiakban rPtk.

2 Hatályba léptette az 1960. évi 11. tvr.

3 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

4 A Polgári Törvénykönyv V. tervezete, amely Szászi Béla szerkesztésében „Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata” (Mtj.) elnevezéssel került a képviselőház elé 1928. március 1-jén. A Magánjogi Törvényjavaslatot a felsőház nem fogadta el, ennek ellenére az 1959. évi IV. tv. elfogadásáig írott szokásjogként funkcionált.

körében való szabályozásával⁵ és felállította a szerződésszegések rendszerébe beilleszkedő hibás teljesítés szabályait.⁶ A rPtk. inkább a kategória és a szabályanyag elhelyezésében hozott változást, és nem a szabályozás mikéntjének tekintetében.⁷ Ezt a tényt támasztja alá a miniszteri indoklás is, amely kifejtette, hogy a hibás teljesítésre vonatkozó szabályok tulajdonképpen a kellékszavatosság szabályait jelentik, dologszolgáltatásra, közelebbről adásvételre vannak tekintettel.⁸

A rPtk. a hatálybalépésekor különbséget tett az igényérvényesítésre nyitva álló határidők tekintetében attól függően, hogy a teljesítéskor a hiba felismerhető volt-e (*nyílt hiba*), vagy az csak a használat közben vagy egyébként hosszabb idő után ütöközt ki (*rejtett hiba*). Előbbi esetben a *szolgáltatás megvizsgálásának befejezésétől* számított 8 napon belül volt köteles a jogosult szavatossági igényét érvényesíteni.⁹ Az utóbbi esetben a *hiba felfedezésétől* számított 8 napon belül kellett a jogosultnak igényét érvényesíteni, de legkésőbb a szolgáltatás megvizsgálásától számított *hat hónapon belül*.¹⁰ A szavatossági jogokat a *nyilatkozat megtételétől* számított *hat hónapon belül* kellett keresettel érvényesíteni, kivéve, ha a felek hosszabb tartamú jótállásban állapodtak meg.¹¹ A nyolcnapos, illetőleg hathavi határidők elmulasztása *jogvesztéssel* járt. A szavatossági jogokat ugyanabból a jogalpból eredő követeléssel szemben kifogásként érvényesíteni lehetett, ha a jogosult a nyilatkozatot kellő időben megtette.¹²

A rPtk.-ban meghatározott a jogvesztő határidőtől eltérően, elévülési jellegű kellékszavatossági határidőt állapított meg több jogszabály a szocialista szervezetek egymás közötti ügyleteire a szállítási, vállalkozási, építési és tervezési szerződéseknél.¹³

5 A Magánjogi Törvényjavaslat a kellék- és jogszatosság szabályait az adásvételi szerződések körében szabályozta. Ugyanakkor kiterjesztette a szavatosságra vonatkozó szabályokat minden olyan szerződésre, amelyben valaki a dolgot vagy jogot nem vételár fejében, hanem más visszerthes módon, ellenértékért idegenítette el vagy terhelte meg. (Mtv. 1407. §).

6 A rPtk a Magánjogi Törvényjavaslatban meghatározott adósi és hitelezői késedelem, lehetetlenülés és kellékszavatosság szabályain kívül külön cím alatt bővítette a szerződésszegés eseteit a teljesítés megtagadásával, illetve a szerződésszegés közös szabályaival.

7 Harmathy István: A szerződéses felelősség rendszere és a közreműködőért való felelősség. *Allam- és Jogtudomány*, 1972/3, 473.

8 rPtk. Miniszteri indoklás.

9 rPtk. 306. § (1) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

10 rPtk. 306. § (2) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

11 rPtk. 306. § (3) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

12 rPtk. 306. § (4) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

13 A rPtk.-ban meghatározott általános szavatossági szabályoktól eltérően elévülési határidőket állapított meg például a szocialista szervezetek egymás közötti szerződésai vonatkozásában a szállítási szerződésekről szóló, többször módosított, 10/1966. (II. 14.) Korm. sz. rendelet 40. §-a, a vállalkozási szerződések esetében a 44/1967. (X. 5.) Korm. sz. rendelet 23-24. §-a, az építési szerződéseknél az 5/1968. (VI. 6.) ÉVM. sz. rendeletben megállapított Alapfeltételek 29-31. §-ai, a tervezési szerződéseknél a 10/1968. (X. 10.) ÉVM-KGM-NIM. sz. együttes rendelettel megállapított Alapfeltételek 13. §-a.

Hibás teljesítésre alapítva kártérítést is követelhetett a jogosult, amely alól a kötelezett felróhatóságának hiányával menthette ki magát.¹⁴ A rPtk. a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igény vonatkozásában megszorító rendelkezést tartalmazott, figyelemmel arra, hogy a jogosult a szavatossági jogok érvényesítésére megállapított határidők eltelte után kártérítést csak akkor követelhetett, ha bizonyította, hogy a kötelezett a teljesítésnél csalárd módon járt el.¹⁵

A szavatossági jogok érvényesítésének módjára és határidejére vonatkozó szabályozás számtalan támadást váltott ki a jogirodalomban. A rendkívül rövid jogvesztő határidőkön kívül a jogalkalmazásban az is problémát jelentett, hogy az igényt először a kötelezettnél kellett bejelenteni, majd ettől számítottan hat hónapon belül keresettel kellett fordulni a bírósághoz.¹⁶ A rPtk. 306. §-ában foglalt szabályozás a gyakorlatban túlságosan merev volt, és számos ügyben akadályozónak bizonyult.

Összefoglalva a szabályozással kapcsolatos problémák a következők voltak:

- a szavatossági igény érvényesítése kezdő időpontjának meghatározása;
- a nyílt és rejtett hiba közötti megkülönböztetés;
- a jogvesztő határidő;
- külön igénybejelentési és perlési határidő.

A szavatossági igény kezdő időpontjával kapcsolatban általánosan elfogadott nézet volt az, hogy az átadás legyen meghatározó a kezdő időpontot illetően, tekintettel arra, hogy a rPtk.-ban meghatározott megvizsgálás befejezési időpont számtalan bizonytalansági tényezőt hordozott magában. Volt olyan javaslat is, hogy az igényérvényesítési határidő kezdete a kárveszély átszállásának időpontja legyen.

Szintén általánosan elfogadottnak volt tekinthető a jogirodalomban, hogy szükségtelen a nyílt és rejtett hiba közötti megkülönböztetés figyelemmel arra, hogy egyrészt a megvizsgálási kötelezettség a fogyasztó oldalán nem minősült jogi kötelezettségnek, másrészt az igények érvényesülését egy meghatározott időpontig (szavatossági idő)

14 rPtk. 307. § (1) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

15 rPtk. 307. § (2) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

16 rPtk. 306. § (1) bekezdés.

feltétlenül biztosítani kívánta a törvény tekintettel arra, hogy a minőségvédelmi és fogyasztói érdekvédelmi követelményeknek ez a megoldás felelt meg.¹⁷

Egyöntetű volt abban a vonatkozásban is a jogi álláspont, hogy a hathónapos jogvesztő határidő helyett elévülési határidőt kell bevezetni, mert a fogyasztói érdekvédelem mellett másodlagos és elhanyagolható a forgalmi biztonság kérdése. Az elévülés esetére több szerző is szükségesnek látta egy végső határidő megjelölését, amelyen túl már semmilyen körülmények esetén sem lehet szavatossági igényt érvényesíteni.¹⁸

Számtalan kritika érte továbbá a rPtk.-nak a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igény¹⁹ vonatkozásában azt a megszorító rendelkezését, amely szerint a jogosult a szavatossági jogok érvényesítésére megállapított határidők eltelte után kártérítést csak akkor követelhetett, ha bizonyította, hogy a kötelezett a teljesítésnél csalárd módon járt el.²⁰ A gyakorlatban nem egyszer méltánytalan eredményre vezetett a fenti szabályozás. A csalárdság bizonyítása ugyanis a jogosult részéről nehézségbe ütközött, illetve a csalárdság feltételül való szabása nagyon leszűkítette azt a kört, amely az általános elévülési határidőben való jogérvényesítést lehetővé tette.²¹ A joggyakorlat ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy szerződészegésből eredő kárt szerződésen kívülinek tekintette, és így lehetővé tette az általános elévülési idő alatti igényérvényesítést.

A változtatási javaslatok egy része szerint meg kell szüntetni a csalárd és a nem csalárd károkozás közötti különbséget, és a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igényérvényesítést az általános elévülési idő alatt lehetővé kell tenni.²² A másik nézet

17 Lásd a kritikáról bővebben: Zoltán Ödön: A szavatossági jogok érvényesítésének szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/7., Kemenes Béla: A fogyasztó érdekvédelmének egyes polgári jogi kérdései hibás teljesítés esetén, *Jogtudományi Közöny*, 1974/11., Kemenes Béla: A Ptk. kellékszavatossági rendszere korszerűsítésének kodifikációs kérdései, *Allam- és Jogtudomány*, 1973/2., Harmathy István: A szerződéses felelősség rendszere és a közreműködőért való felelősség, *Allam- és Jogtudomány*, 1972/3., Zoltán Ödön: A szavatossági jogok új szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/2-3., Kemenes Béla: A jótállási rendszer néhány időszerű kérdése, *Jogtudományi Közöny*, 1973/2., Kemenes Béla: A jótállási igények és érvényesítésük módja, különös figyelemmel az állampolgárok vételi ügyleteire, *Jogtudományi Közöny*, 1973/3., Benedek Károly: A minőségvédelem korszerűsítése polgári jogunkban, *Magyar Jog*, 1969/1., Baranyai János: A szavatossági intézmények korszerűsítéséről, *Magyar Jog*, 1976/8., Eörsi Gyula: Megjegyzések a szavatossági intézmények korszerűsítéséhez, *Magyar Jog*, 1976/11.

18 Kemenes Béla: A fogyasztó érdekvédelmének egyes polgári jogi kérdései hibás teljesítés esetén, *Jogtudományi Közöny*, 1974/11, 616., Zoltán Ödön: A szavatossági jogok érvényesítésének szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/7, 341.

19 rPtk. 307. § (2) bekezdése.

20 rPtk. 307. § (2) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

21 Zoltán: A hibás teljesítéssel okozott kárért való felelősség és a jótállás új szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/9, 481.

22 Zoltán Ödön: i. m. 481.

szerint fenn kell tartani a hatályos szabályokat abban a részében, hogy a szavatossági jogok érvényesítési határidején belül lehessen kártérítési igénnyel fellépni. Ezt követően szavatossági alapon kártérítési igény sem támasztható.²³

A rendkívül rövidre szabott határidők miatt született meg a Legfelsőbb Bíróság XXXI. számú Polgári Elvi Döntése, amely kimondta, hogy:

Ha a szolgáltatott dolog hibája a jellegénél vagy a szolgáltatás természeténél fogva csak huzamosabb vizsgálat alapján ismerhető fel, a szavatossági jog érvényesítésére meghatározott határidőt – eltérő megállapodás hiányában – attól az időponttól kell számítani, amikor a hiba gondos vizsgálat mellett felfedezhetővé vált.

Ha a felek a szavatossági igény rendezése érdekében eredménnyel biztató tárgyalásokat folytattak, megegyezés azonban nem jött létre, a perlési határidőt attól az időponttól kellett számítani, amikor az eset körülményeiből nyilvánvalóvá vált, hogy a jogviszonyuk rendezésére nincs többé kilátás.

A Legfelsőbb Bíróság az Elvi döntésében²⁴ a hibátlan teljesítésre ösztönzés érdekében azt is rögzítette, hogy:

Ha a jogosult a szavatossági jogát a Ptk. 306. §-ának (1) és (2) bekezdésében meghatározott határidőben nyilatkozattal érvényesítette, e nyilatkozattal a megjelölt hibából eredő kár megtérítése iránti igényt is érvényesítettnek kell tekintetni.

A jogosult a kártérítés iránti igényét a kár bekövetkeztétől számított hat hónap alatt érvényesítheti keresettel abban az esetben is, ha a kár a nyilatkozat megtétele után keletkezik.

A jótállásra alapított igény érvényesítésére nyitva álló határidőn belül a jogosult kárának megtérítését a jótállás alapján annak bizonyítása nélkül is követelheti, hogy a kötelezett család módon járt el.

2. A HIBÁS TELJESÍTÉSRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK MÓDOSULÁSA AZ 1977. ÉVI IV. TÖRVÉNY ALAPJÁN

A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény gyakorlatilag teljesen újraszabályozta a hibás teljesítésre vonatkozó rendelkezéseket azzal, hogy a korábbi jogszabályi rendelkezéstől eltérően – amely szerint a hibás teljesítésre vonatkozó szabályok csak akkor voltak alkalmazhatók, ha a jogszabály eltérően nem

23 Kemenes Béla: A vásárló, fogyasztó; felhasználó költség- és kártérítési igénye, *Magyar Jog*, 1973/1. 22.

24 XXXI. számú Polgári Elvi Döntés a szavatossági jogok érvényesítéséről.

rendelkezett – általánossá tette a reá vonatkozó rendelkezéseket. Az új szabályozás alapján ugyanis a hibás teljesítés rendelkezéseitől külön jogszabály most már nem térhetett el, vagyis a hibás teljesítésre vonatkozó szabályok egyaránt vonatkoztak magánszemélyekre, gazdálkodó szervezetekre és ilyennek nem minősülő jogi személyek szerződéseire egyaránt. Nem változott annyiban a szabályozás, hogy a hibás teljesítésre vonatkozó rendelkezések továbbra is csak visszerthes szerződésekre voltak alkalmazandók.²⁵

A módosítás során meghatározásra került a hibás teljesítés fogalma, miszerint a teljesítés akkor hibás, ha a szolgáltatás a teljesítés idején nem felel meg a törvényben előírt valamint a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak.²⁶

A 1977. évi IV. törvénnyel bevezetett új szabályozás szerint az igényérvényesítési határidők a teljesítéstől számítandók. A módosítás során *kettős határidő* került megállapításra, egyrésztől egy rövidebb, *elévülési jellegű*, másrésztől hosszabb *jogvesztő* határidő. Az elévülési határidő *hat hónap* volt, ennél rövidebb csak akkor lehetett, ha szabvány vagy kötelező hatósági, illetve műszaki előírás a dolog használhatóságának legkisebb időtartamát ennél rövidebb időben állapította meg.²⁷ Az igényérvényesítési határidők *a teljesítéstől* és nem a hiba felismerésétől kezdődtek.

Természetesen az elévülési határidőre, jellegéből adódóan, alkalmazandók voltak az elévülés megszakadására és nyugvására vonatkozó szabályok. A kellékszavatossági igények érvényesítésére vonatkozó elévülési idő attól különbözött az általános elévüléstől, hogy az elévülés nyugvása esetében az igény későbbi érvényesítésénél a rPtk. 326. § (2) bekezdésében megjelölt határidő mellett a kellékszavatossági igény érvényesítésére megszabott végső jogvesztő határidő is meghatározásra került, figyelemmel arra, hogy a teljesítéstől számított egy, tartós fogyasztási cikkek esetén három év után már nem volt lehetőség arra, hogy a jogosult a később felismert hiba miatt szavatossági igényt érvényesíthessen. A hároméves határidő után szavatossági igény csak akkor volt érvényesíthető, ha a kötelező alkalmassági idő ennél hosszabb

25 Természetesen az ingyenes szerződések kötelezettjei is felelősek bizonyos fokig a megfelelő minőségért, erről azonban a különös részi egyes szerződések szabályai rendelkeznek.

26 rPtk. 301. § (1) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

27 A Ptké II. 6. §-ának (2) bekezdése értelmében a kötelezett csak abban az esetben hivatkozhat arra, hogy a szavatossági igény érvényesítésére irányadó elévülési határidő hat hónapnál rövidebb, ha a kötelező alkalmassági idő tartamát a jogosulttal a szerződés megkötésekor megfelelő módon (a terméken való feltüntetéssel, minőségi tanúsítvánnyal, fizetési jegyzéken stb.) közölte. Ha tehát a terméken a fogyaszthatóság határideje nem volt olvasható, vagy ha annak feltüntetése nem volt elég világos, a szakértelemmel nem rendelkező vevő által is felismerhető, a szavatossági igény nem az adott árucikkre vonatkozó rövidebb kötelező alkalmassági időn belül, hanem az általános hathónapos elévülési határidőn belül érvényesíthető.

volt.²⁸ Fennmaradt az a régi szabályozás, hogy az elévülési vagy jogvesztő határidők után a szavatossági jogokat ugyanabból a jogalpból eredő követeléssel szemben kifogásként érvényesíteni lehet.²⁹

A korábbi XXXI. számú PED rendelkezéseinek megfelelően bekerült a törvénybe, hogy a határidő meghosszabbodik a hiba közlésével kezdődő azzal az idővel, amely alatt a jogosult a dolgot a hiba miatt rendeltetésszerűen nem használhatta, illetve, hogy a dolognak vagy jelentősebb részének kicserélése esetén a szavatossági határidő a kicserélt dologra (dologrészre) újból kezdődtek.³⁰

Az új szabályozás rögzítette, hogy amennyiben a hibás teljesítés a jogosultnak kárt is okoz, a szavatossági jogainak érvényesítésén kívül kárának megtérítését is követelheti, amelynek érvényesíthetőségét a továbbiakban nem kötötte a kellékszavatossági igények érvényesítésének határidejéhez. Így a kártérítési igényre a végső jogvesztő határidőt sem lehet alkalmazni, vagyis a kár megtérítését az általános elévülési idő alatt lehetett követelni.³¹

A módosítás változtatott a korábbi szabályozáson, és nem tett különbséget nyílt és rejtett hiba között.

A késedelmes igénybejelentés a továbbiakban már nem járt jogvesztéssel, csak kártérítési felelősséget vont maga után, ha a jogosult kifogását haladéktalanul nem közölte a kötelezettel.³² A közlésre vonatkozóan alakszerűségi előírás nem volt, ennek megfelelően az történetelt írásban, szóban, sőt ráutaló magatartással is, illetve lehetőség nyílt arra is, hogy a kellékszavatossági igényt közvetlenül keresettel érvényesítse a jogosult.³³

Az 1977. évi IV. törvénnyel bevezetett módosítás a 2002. évi XXXVI. törvény 2003. július 1-jei hatálybalépésig némi változtatástól eltekintve változatlan maradt.

28 rPtk. 308. § (2) bekezdés [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

29 rPtk. 308. § (3) bekezdés [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

30 rPtk. 308. § (4) bekezdés [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

31 rPtk. 310. § [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

32 rPtk. 306. § (4) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

33 Benedek Károly: A szerződési jogunk új szabályai II. rész, *Magyar Jog*, 1979/4, 301.

3. AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS SZABÁLYAINAK VÁLTOZÁSAI AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS TANÁCS 1999/44/EK IRÁNYELVE ALAPJÁN

A 2002. évi XXXVI. törvény a hibás teljesítésre és a jótállásra vonatkozó szabályokat a fogyasztási cikkek adásvételének és kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló Európai Parlament és Tanács 1999/44/EK irányelvnek³⁴ megfelelően módosította. A hivatkozott irányelv jogharmonizációs célú átvétele egyúttal lehetőséget teremtett arra is, hogy kihasználjuk az irányelv átültetéséből nyerhető modernizációs lehetőségeket,³⁵ így például korszerűsítésre kerülhetett a hibás teljesítés fogalma, illetve a bírói gyakorlatban ismételtelen felmerülő, igényérvényesítési határidőkkel kapcsolatos probléma megoldása.³⁶

A 2002. évi XXXVI. törvény a szavatossági igények érvényesítése tekintetében továbbra is *elévülési jellegű és jogvesztő* határidőket határozott meg. A vállalkozások közötti jogviszonyok tekintetében az elévülési időt *hat hónapban*, míg fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek megfelelően a vállalkozások és fogyasztók közötti szerződés tekintetében *két évben* határozta meg, illetve lehetővé tette, hogy használt áruk tekintetében a felek minimum *egyéves* elévülési időben megállapodjanak.³⁷ Fenntartotta a Ptk. novellában bevezetett azon rendelkezést, hogy ha a jogosult menthető okból nem tudta igényét érvényesíteni, így különösen, ha a hiba a jellegénél vagy a dolog természeténél fogva nem volt az elévülési határidőn belül felismerhető, úgy a megállapított jogvesztő határidőn belül igényét a jogosult még érvényesíthette.³⁸ A jogvesztő határidő nem változott, vagyis tartós fogyasztási cikkek esetén három év, míg egyéb dolgok esetén egy év, illetve ha jogszabály az úgynevezett kötelező alkalmassági időt hosszabb időtartamra határozta meg, akkor a jogvesztő határidő ez az időpont volt.³⁹

34 Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees.

35 Az új szabályok alkalmazásával kapcsolatos jogalkalmazási problémák megoldását célozta a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának véleménye (megjelent a BH 2005/3. számában, valamint a Szegedi Ítéletábla Polgári Kollégiumának 1/2004. (V. 17.), továbbá a 2/2004 (V. 14.) kollégiumi ajánlása (BDT 2004/9.).

36 Vékás Lajos: A fogyasztói adásvételről szóló EK irányelv és átültetése a magyar polgári jogba, *Magyar Jog*, 2000/11, 653.

37 rPtk.308. §.

38 rPtk.308/A §.

39 Az élelmiszereken kívül jelenleg két jogszabály állapít meg kötelező alkalmassági időt: Az egyes épületszerkezetek és azok létrehozására, felhasználására kerülő termékek kötelező alkalmassági idejéről szóló 11/1985. (VI. 22.) ÉVM-IPM-KM-MÉM-BkM együttes rendelet, valamint az egyes nyomvonal jellegű építményszerkezetek kötelező alkalmassági idejéről szóló 12/1988. (XII. 27.) ÉVM-IPM-KM-MÉM-BkM együttes rendelet.

4. A KELLÉKSZAVATOSSÁGI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI HATÁRIDŐK

A 2013. ÉVI V. TÖRVÉNY ALAPJÁN

Mintegy másfél évtizedes jogalkotói munka eredményeként Magyarországon megalkotásra és elfogadásra került a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. V. törvény (továbbiakban Ptk.). A Kódex 2014. március 15. napján lépett hatályba.⁴⁰

A Ptk. a kellékszavatossági igényérvényesítés tekintetében szakított a régi szabályozással, és *megszüntette a jogvesztő határidőt*, valamint az *elévülési jellegű határidőkön is változtatott*. Így a nem fogyasztói szerződések esetén a korábbi hathónapos határidőt *egy évre* emelte,⁴¹ illetve, ha a szerződés alapján szolgáltatott dolog ingatlan, a kellékszavatossági igény a teljesítés időpontjától számított öt év alatt évül el.⁴²

A törvényhez fűzött indoklás szerint a régi Ptk. kellékszavatossági szabályainak legvitatottabb eleme a szavatossági igényérvényesítési határidők voltak. Az elévülési jellegű általános igényérvényesítési határidők ugyanis túl rövidek voltak, különösen épületek esetén vagy készletre vásárolt termékek esetén, hiszen ez esetben addigra, míg a hiba felismerhetővé vált, az elévülési határidő már el is telt. A jogvesztő határidők sok esetben indokolatlanul és méltánytalanul zárták el a jogosultat szavatossági igényei érvényesítésétől.⁴³

Az igényérvényesítési határidők minden esetben a *teljesítéssel* kezdődnek és elévülési jellegűek, melyből következik, hogy alkalmazandóak rá az elévülés nyugvására és megszakadására vonatkozó szabályok. Ennek megfelelően, hogyha a jogosult menthető okból nem tudja az igényét érvényesíteni, így különösen, ha a

40 Az új Ptk. megalkotásának főbb állomásai a következők voltak: A polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998 (IV.24.) Korm. határozat; Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (2001. november 08.); Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és szabályozási tematikája; 2006 eleje az új Ptk. első tervezete és indoklása; 2007 szeptemberében, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium – nem várva be a második, átdolgozott szerkesztőbizottsági tervezet elkészültét – magához vonta az első tervezet átdolgozásának feladatát. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium 2008. március 25-i dátummal tette közzé a honlapján a második minisztériumi szövegtervezetet; 2008. május 28. a kormány elfogadja az új Ptk. törvénytervezetét; 2008. június 05.: a T/5949 számú törvényjavaslat betervezése az országgyűlés elé; 2009. szeptember 21.: az új Ptk. első elfogadása (2009. évi CXX törvény); 2009. december 14.: az új Ptk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló XV. törvény elfogadása, melynek 1. § (1) bekezdését és a 208. §-át az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek találta, így az új Ptk. nem lépett hatályba; 2010. évi LXXIII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi törvény hatályba nem lépéséről, valamint ezzel összefüggő törvénymódosításokról; 2012. július 12.: T/7971 számú törvényjavaslat benyújtása a Parlament elé; 2013. február 11.: az új Ptk. zárószavazás, az 2013. V. törvény elfogadása. Lásd erről bővebben: Szikora Veronika: Az új magyar polgári Törvénykönyv kodifikációja és társasági jogi összefüggései (nemzetközi kitekintéssel). In: Szalma József (szerk.): *A magyar tudomány napja a Délvidéken 2012.*, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (2013) 133-142.

41 Ptk. 6:163 § (1) bekezdés.

42 Ptk. 6:163 § (3) bekezdés.

43 Ptk. indoklás.

jogosult a szavatossági határidőn belül a hibát nem ismeri fel, akkor nyugszik az elévülési határidő. A hibás teljesítéssel kapcsolatban a jogosult akkor kerül igény érvényesíthetőségének helyzetébe, amennyiben tudomást szerez mindazokról a hibával kapcsolatos tényekről, amelyek ismerete szükséges a hiba miatti szavatossági igény érvényesítéséhez, vagyis a hibajelenség észlelése mellett felismeri a hiba okát (azt, hogy a hiba a szerződés teljesítését megelőző vagy azt követő időszakban felmerült ok miatt jelentkezett), terjedelmét, jelentőségét és következményeit is. Így természetesen nyugszik az elévülés abban az esetben, ha a hiba feltárásához, a hiba oka megállapításához szakember bevonására van szükség,⁴⁴ valamint akkor is, ha a felek a hibás teljesítés orvoslása érdekében egyeztetési tárgyalásokat folytattak, illetve ha a kötelezett olyan magatartást tanúsított, amelynek alapján alapos okkal bízhatott a jogosult abban, hogy a kötelezett önként fog teljesíteni. Amennyiben több igényérvényesítést akadályozó körülmény is fennáll, az elévülés mindaddig nyugszik, ameddig az igényérvényesítés utolsó akadálya is fennáll.⁴⁵

Az elévülés nyugvása esetén az akadály megszűnésétől számított egyéves határidőn belül (vállalkozás és fogyasztók közötti szerződés, illetve ingatlan esetén), illetve három hónap egyéb szerződések esetén, a jogosult akkor is érvényesítheti szavatossági jogait, ha az elévülési határidő már eltelt, vagy egy évtől, illetve három hónaptól kevesebb van hátra. Ugyanakkor a Ptk. az elévülés nyugvására vonatkozó módosított szabályai alapján az elévülés újbóli nyugvása akkor sem következik be, ha ismételten előállna igényérvényesítést akadályozó tényező.⁴⁶

Az elévülési jellegű igényérvényesítési határidőt megszakítja a tartozásnak a kötelezett részéről történő elismerése, a kötelem megegyezéssel történő módosítása és az egyezség, a követelés kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítése, abban az esetben, ha a bíróság az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot hozott, valamint a követelés csőd eljárásban történő bejelentése.⁴⁷

A fenti rendelkezésnek megfelelően a szavatossági igényérvényesítési határidő elévülését megszakítja, ha a kötelezett kellékszavatossági igényét elismeri, vagy ha a felek a hibás teljesítéssel kapcsolatos jogvitáikat megegyezéssel rendezik.⁴⁸

⁴⁴ A hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012 (VI. 21.) PK. vélemény 11. és 12-es pontja.

⁴⁵ Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest, Complex (2013) 627.

⁴⁶ Ptk. 6:23. §.

⁴⁷ Ptk 6:25. § (1) bekezdés.

⁴⁸ I. Polgári Gazdasági Elvi Döntés II. pont.

A hatályos jogunk szerinti írásbeli felszólítás viszont már nem elegendő az elévülés megszakításához, mert a Ptk. ilyen jogkövetkezmenyt csak a kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítéshez fűz, és ahhoz is csak akkor, ha a bíróság az ügyben jogerős érdemi határozatot hozott.⁴⁹ Az elévülés megszakadásának jelentősége van az esetben is, ha a hibás dolog kicserélésére vagy kijavítására került sor, mert ilyenkor a kellékszavatossági igény elévülése újból kezdődik.⁵⁰

A Ptk. továbbra is fenntartja azt a szabályt, hogy a jogosult kellékszavatossági jogait ugyanabból a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogásként akkor is érvényesítheti, ha a kellékszavatossági igény már elévült.⁵¹

A Ptk. abból kiindulva, hogy a jogvesztés, mint az alanyi jog elenyészesét eredményező szigorú jogkövetkezmeny csak kivételes esetben indokolt, illetve hogy egy magánjogi alanyi jog érvényesíthetőségének időbeli korlátok közé szorítására nincs szükség, megszünteti a rPtk.-ban alkalmazott jogvesztő határidőt.⁵² A törvényhez fűzött indoklás szerint dogmatikai következetlenség volt továbbá az is, hogy a rPtk. lehetőséget biztosított arra, hogy a már jogvesztő határidővel elenyészett alanyi jog kifogásként mégis érvényesíthető.

A jogvesztő határidő hiánya álláspontom szerint a joggyakorlatban jelentős problémát fog okozni. A rPtk. miniszteri indoklása a jogvesztő határidő előírását azzal indokolta, hogy nem lehet a kötelezettet éveken keresztül bizonytalanságban tartani abban a vonatkozásban, hogy vele szemben mennyi ideig lehetséges hibás teljesítés miatt igényt érvényesíteni. Most viszont azzal, hogy a jogvesztő határidő megszűnt, a kötelezett oldaláról jelentős bizonytalanság következik be, hiszen nem tudhatja, hogy mi az az időpont, ameddig egy áru vagy egy szolgáltatás hibája miatt helytállási kötelezettség terheli.

A Ptk. indoklása a helytállási kötelezettség időpontjának végét a hibás teljesítés fogalmának oldaláról közelíti meg, és azt mondja, hogy nem beszélhetünk hibás teljesítésről, ha az adott szolgáltatás (dolog) elhasználódása, avulási ideje, elvárható hasznos élettartama letelt. Ennek a kérdésnek eldöntése azonban minden esetben szakértői kérdés. Miután nincs olyan egzakt viszonyítási pont ahhoz, hogy meghatározzuk, hogy pl. egy adott árfekvésű, adott műszaki tulajdonsággal, stb. rendelkező cikknek (gépkocsi, hűtőszekrény, tv stb.) mennyi az elvárható élettartama,

49 Ptk. 6:25 (1) bekezdés c) pont.

50 Ptk. 6:163. § (5) bekezdés.

51 Ptk. 6:164. §.

52 Vékás (2013): i. m. 632.

így joggal feltételezhető, hogy a perben kirendelt igazságügyi szakértők ugyanazon termék esetében is más-más időtartamot fognak meghatározni. Előfordulhat, hogy egy országos hálózattal rendelkező kereskedő által forgalomba hozott áruk tekintetében keletkezett hiba esetén az ország különböző bíróságain kirendelt szakértők a természetes elhasználódás által behatárolt élettartamot eltérően fogják megjelölni, ami semmiképpen nem szolgálja a jog- és forgalombiztonságot.

A jogvesztő határidő hiánya nyilvánvalóan jelentősen meg fogja növelni az értékesítés után több év múlva benyújtott szavatossági igények miatti perek számát. A bíróság előtti igényérvényesítéstől a jogosultakat legfeljebb az a bizonyítási teher tarthatja vissza, hogy azt a tényt, hogy a hiba oka a teljesítéskor fennállt, a jogosultnak kell bizonyítania.

ÖSSZEGZÉS

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 1960. május 1-jén hatályba lépése óta a kellékszavatosságra vonatkozó szabályok közül az igényérvényesítési határidők jellege és időtartama tekintetében történt a legtöbb módosítás és merült fel a legtöbb kritika a jogirodalomban.

A Ptk. hatálybalépésekor a szavatossági igény érvényesítésére csak jogvesztő határidőt állapított meg, attól függően, hogy nyílt vagy rejtett hibáról volt szó, azzal hogy a keresetnek igénybejelentéstől számított hat hónapon belül be is kellett a bíróságokhoz érkeznie. Nyílt hiba esetén a szolgáltatás megvizsgálásának befejezésétől számított 8 napon belül, míg rejtett hiba esetén a hiba felfedezésétől számított 8 napon belül kellett a jogosultnak igényét érvényesíteni, de legkésőbb a szolgáltatás megvizsgálásától számított hat hónapon belül.

A túlságosan rövid jogvesztő határidő számtalan kritikát váltott ki a joggyakorlatban és a jogirodalomban, így első Ptk. novella lényeges változást hozott. Bevezetett egy elévülési jellegű, valamint olyan jogvesztő határidőket is, amely elteltét követően az elévülési határidő megszakadása esetén sem lehetett már igényt érvényesíteni.

A 2002. évi XXXVI. törvény a kellékszavatossági igényérvényesítési határidőket a fogyasztási cikkek adásvételének és kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló Európai Parlament és Tanács 1999/44/EK irányelvnek⁵³ megfelelően módosította és a fogyasztási szerződések tekintetében bevezetett egy hosszabb, két éves elévülési határidőt azzal, hogy az ettől eltérő megállapodást semmisnek

53 Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees.

is nyilvánította, vagyis a felek szerződésükben érvényesen ettől nem térhettek el csak használt cikkek esetén, de ebben az esetben is legfeljebb egyéves elévülési határidőben állapodhattak meg. A Ptk. novellával bevezetett egy- és hároméves jogvesztő határidő fennmaradt. Nyilvánvalóan a fogyasztói szerződések esetén az egy éves határidő jogvesztő határidő nem értelmezhető, figyelemmel arra, hogy a fogyasztói szerződések esetében az elévülési határidő eleve két év.

A 2013. évi V. törvény az igényérvényesítési határidők vonatkozásában a jogvesztő határidők tekintetében teljesen eltérő álláspontra helyezkedett és eltörölte azokat. A Ptk. 2014. március 15-i hatálybalépését követően még nem telt el annyi idő, hogy értékelni lehetne ezen rendelkezés megalapozottságát, álláspontom szerint azonban a Ptk. ezen szabályozása nem helyezte nyugvópontra az igényérvényesítési határidők kérdését, az ezzel kapcsolatos gyakorlati problémák a későbbiek során fognak megmutatkozni.

VARGA NELLI

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A FOGYASZTÓI KÖLCSÖNSZERZŐDÉSEK JÓERKÖLCSBE ÜTKÖZÉSE*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Az utóbbi évek jogalkalmazói gyakorlata a devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatosan sokat foglalkozott a fogyasztói kölcsönszerződések semmisségével, különösen a tilos, azaz jogszabályba illetőleg jogszabály megkerülésével kötött fogyasztói kölcsönszerződésekkel, valamint a fogyasztói kölcsönszerződések egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételeinek tisztességtelenségével.

A devizaalapú kölcsönszerződéssel kapcsolatos perek rendszerinti hivatkozási alapjai a szerződés jogszabályba, nevezetesen a korábban hatályban volt Hptv.¹ meghatározott pontjába történő ütközés miatti semmissége, tisztességtelen szerződési feltétel semmissége, a szerződés uzsorás, színlelt jellege miatti semmissége, a szerződés jóerkölcsbe ütközése. Akár a fogyasztói kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítása iránti perekben a fogyasztók felperesi pozícióban hivatkoznak a szerződés jóerkölcsbe ütközése miatti semmisségére, akár pedig alperesi pozícióban érvénytelenségi kifogás formájában, a judikatúra nem tekinti jóerkölcsbe ütközőnek a devizaalapú fogyasztói kölcsönszerződéseket.

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 1996. évi CXII. törvény.

A tanulmány célja a fogyasztói kölcsönszerződésre és a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti semmisségre vonatkozó szabályozás bemutatásán keresztül a metszéspontban elhelyezkedő fogyasztói kölcsönszerződés² jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségének vizsgálata.

1. A FOGYASZTÓI HITELJOG SZABÁLYOZÁSA

1.1. *A fogyasztói hitel-megállapodásokról szóló 2008/48/EK irányelv*

A fogyasztói hiteljog magánjogi szabályrendszerének kialakulása és fejlődése az Európai Közösségek által determinált módon ment végbe Magyarországon. Éppen ezért a hatályos szabályozási struktúra kialakulásának megértéséhez figyelmet kell fordítani az Európai Közösségek e tárgyban született irányelveire is.

A fogyasztói hiteljog szabályozásának megjelenése Magyarországon – szemben más nyugat-európai országokkal – nem organikus fejlődéssel, hanem jogalkotói döntéssel magyarázható. A hiteljog fogyasztóvédelmi aspektusú szabályozására a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló Tanácsi *87/102/EGK irányelv* átültetésének eredményeként, az Európai Megállapodásból fakadó jogharmonizációs kötelezettség következtében került sor hazánkban.

Magyarországon a fogyasztói hitel megállapodásokról szóló *87/102/EGK irányelv* átültetése kapcsán az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a jogalkotó – szemben más fogyasztóvédelmi tárgyú irányelvvel – nem egy, hanem két külön jogszabályba implementálta az irányelvet. Az irányelv kettős átültetése a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvényben (továbbiakban: Hptv.), valamint a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvényben (továbbiakban: Fgytv.) valósult meg fogyasztási kölcsön elnevezéssel. Alapvetően mindkét jogszabály közjogi ihletésű, mely környezetben kakukktójának számítottak a fogyasztói hiteljog magánjogi szabályai.³

A fogyasztói hitel megállapodásokra vonatkozó európai közösségi normaanyag az idő múlásával átgondolásra szorult, mivel az irányelv nemzeti jogba történő átültetése a minimum-harmonizáció folytán nem egységesítette kellőképpen az egyes tagállamok eltérő szabályozását, sőt újabb különbözőségeket eredményezett.

2 Értve alatta mind a fogyasztói hitelszerződést, mind pedig a fogyasztói kölcsönszerződést.

3 Vékás Lajos: Fogyasztóvédelmi magánjog és az új Polgári Törvénykönyv. In: Tóth Károly (szerk.): *Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, Szeged, JATE Állam- és Jogtudományi Tudományos Bizottsága (2000) 553-563.

2008. április hó 23. napján került elfogadásra a fogyasztói hitel-megállapodásokról és a 87/102/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló 2008/48/EK új irányelv.

A *2008/48/EK irányelv* célja, hogy meghatározza a fogyasztói hitel-megállapodások közösségi szintű szabályait, mivel az egyes tagállamok az eltérő nemzeti szabályozások következtében különböző szabályokat állapítottak meg a természetes személyeknek nyújtott fogyasztói hitelek területén, valamint különböző fogyasztóvédelmi mechanizmusokat. Ezek a különbségek a közösségi hitelezők közötti verseny torzulásához vezettek, akadályozták az egységes belső piac működését, korlátozták a fogyasztók lehetőségeit abban, hogy a határokon átnyúló hitelek fokozatosan növekvő elérhetőségeit kihasználják. A fogyasztóknak ajánlott és az általuk igénybe vett hiteltípusok jelentős mértékű fejlődése, új hiteleszközök megjelenése és igénybevételük folyamatos növekedése is szükségessé tette a korábbi irányelv alkalmazási körének kiterjesztését.

A 2008/48/EK irányelv legfontosabb újítása az volt, hogy szakított a fogyasztóvédelem területén korábban általános minimum-harmonizáció elvével, és helyette a teljes harmonizációt tűzi ki célul. A kiszámítható jogi környezet érdekében tiltja az irányelv által harmonizált rendelkezésektől akár a fogyasztó hátrányára, akár javára történő eltérést.

1.2. A 2013. évi V. törvénnyel kihirdetett Polgári Törvénykönyv

Az új Ptk. kodifikációja során a magyar jogalkotónak is állást kellett foglalni abban a kérdésben, hogy az Európai Unió egyre nagyobb számú fogyasztóvédelmi szerződési jog területén született irányelveit, köztük a fogyasztói hitel-megállapodások tárgyában született irányelvet beépíti-e magánjogi kódexünkbe, vagy továbbra is külön törvényekben történő szabályozását tartja fenn. A magyar jogalkotó ez utóbbi utat választotta. Álláspontom szerint helyes megoldást választott a jogalkotó azzal, hogy nem terhelte a kódex terjedelmét a fogyasztóvédelmi szerződési jog uniós részletszabályainak beiktatásával. Az új Ptk. indokolása szerint a kódexbe kizárólag a magánjogi uniós irányelvek maradandó magja került beépítésre, amit azzal támaszt alá a jogalkotó, hogy az uniós irányelvek szabályozása túlságosan tagolt, kazuisztikus és gyakran változó jellegű, így minden részletében nem alkalmasak arra, hogy egy hosszú távra tervezett kódex tartalmi elemeivé váljanak. Éppen ezért az új Ptk. tudatosan a kisebbik rosszat választja azzal, hogy a fogyasztóvédelmi szerződési jog irányelveinek részletszabályait külön törvényekben hagyja. Egyben utal az indoklás arra is, hogy a maradandó magként be nem épített irányelvi részletszabályokat elsősorban egy megújítandó fogyasztóvédelmi törvényben kell a magyar jogrendszerbe integrálni.

Polgári Törvénykönyvünk – a teljesség igénye nélkül – az alábbi fogyasztóvédelmi rendelkezéseket tartalmazza: a szerződés általános szabályai között a tisztességtelen szerződési feltételekről szóló irányelvnek megfelelően kimondja a fogyasztói szerződések tisztességtelen kikötéseinek semmisségét, példálózó jelleggel felsorolja a fogyasztói szerződésben a feltétlen illetve az ellenkező bizonyításig tisztességtelen kikötéseket, melyeket jelenleg külön kormányrendelet tartalmaz, a fogyasztói adásvételről szóló irányelvnek megfelelő a kellékszavatosságra és a jótállásra vonatkozó rendelkezések körében az általánostól eltérő rendelkezéseket ír elő a fogyasztói szerződésekre, bevezeti a termékszavatosság jogintézményét, bekerül a kódexbe a 2011/83/EU irányelv néhány szabálya: a vállalkozás többletkövetelésére vonatkozó kikötés szerződési tartalommal való válása, a kárveszély átszállás rendezése és a vállalkozás késedelmes teljesítésének szankcionálása a fogyasztói adásvételnél, a Ptk. leszűkíti a fogyasztó fogalmát, fogyasztónak kizárólag természetes személy minősülhet, ami összhangban áll a fogyasztóvédelmi irányelvekben használt fogyasztó fogalommal, bevezeti a vállalkozás fogalmát, amelyet a fogyasztó ellentétéként definiál, semmisnek nyilvánítja fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés olyan kikötését, amely a fogyasztó jogait megállapító jogszabályi rendelkezésektől a fogyasztó hátrányára eltér, adós oldaláról szabályozza az előtörlesztés lehetőségét, semmisnek minősíti azt a jognyilatkozat, amellyel a fogyasztó jogszabályban meghatározott jogáról lemond, szabályozza a fogyasztó által vállalt kezességet, garanciát.

A fentiekből következően a Ptk. nem szabályozza egységesen a fogyasztói szerződéseket, és nem tartalmaz a fogyasztói hitel- és kölcsönszerződések tekintetében kifejezetten fogyasztókat védő rendelkezéseket.

1.3. A fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény

A 2008/48/EK irányelvet a *fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény* ültette át a magyar jogba (továbbiakban: Fhtv.). Az Fhtv. rendelkezései teljes körűen 2010. június 11-től hatályosak, azokat a 2010. június 11. napját követően kötött fogyasztói hitelszerződésekre kell alkalmazni. Ezzel egyidejűleg hatályukat veszítették a fogyasztóvédelmi törvény és a hitelintézeti törvény fogyasztási kölcsönre vonatkozó normái.

1.3.1. A törvény hatálya

Az Fhtv. személyi hatálya azokra a hitelszerződésekre terjed ki, amelyeket fogyasztó vesz igénybe. Fogyasztónak minősül a törvény értelmében az önálló foglalkozása és gazdasági tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy.⁴ Hitelezőnek

⁴ Fhtv. 3. § 3. pont.

tekinthető az a jogalany, aki önálló foglalkozása vagy gazdasági tevékenysége körében nyújt hitelt.⁵

A jogszabály tárgyi hatálya a fogyasztónak nyújtott hitelre vonatkozik. Hitel alatt a törvény többek között a hitelszerződés alapján nyújtott szolgáltatást, valamint az értékpapír kibocsátása mellett nyújtott zálogkölcsönt érti.⁶

A hitelszerződés fogalmát a törvény a következőképpen határozza meg: „a Polgári Törvénykönyvről szóló törvényben meghatározott hitelszerződés és kölcsönszerződés, ide nem értve az olyan szerződést, amely alapján folyamatos szolgáltatásnyújtás vagy azonos termék azonos mennyiségben történő értékesítése ellenében a fogyasztó részletfizetést teljesít.”⁷ Megállapítható, hogy a Fhtv. által használt hitelszerződés fogalom nem azonos a Ptk.-ban hitelszerződésnek nevesített kontraktussal. Miközben a Ptk.-ban élesen elhatárolódik egymástól a hitelszerződés és a kölcsönszerződés, addig az Fhtv. egységesen hitelszerződésnek tekinti a Ptk. szerinti hitelszerződést és kölcsönszerződést.

A fogyasztói hiteljogot szabályozó törvény tárgyi hatályát az irányelven túlmenően kiterjeszti a pénzügyi lízingre, valamint a jelzálogjoghitelre.

1.3.2. Kereskedelmi kommunikáció

A hitelre vonatkozó kereskedelmi kommunikáció során a hitelezőknek az Fhtv. mellett figyelemmel kell lenniük a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény szabályaira.

A hitelre vonatkozó kereskedelmi kommunikáció során kerülni kell minden olyan megfogalmazást, amely a hitel elérhetősége vagy költsége tekintetében téves várakozásokat kelthet a fogyasztóban. A kereskedelmi kommunikáció során az információnak könnyen olvashatónak vagy jól hallhatónak kell lennie. A hitelre vonatkozó kereskedelmi kommunikációban a teljes hiteldíj mutató értékét feltűnően, a rövidítés feltüntetésével, egy tizedesjegy pontossággal minden esetben meg kell adni, akkor is, ha az nem tartalmaz a hitellel kapcsolatos más ellenszolgáltatást. A teljes hiteldíj mutató a hitel teljes díjának aránya a hitel teljes összegéhez éves százalékában kifejezve.⁸

5 Fhtv. 3. § 5. pont.

6 Fhtv. 3. § 8. pont.

7 Fhtv. 3. § 9. pont.

8 Fhtv. 3. § 20. pont.

1.3.3. *Tájékoztatási kötelezettség*

A törvény nagy hangsúlyt fektet a fogyasztók tájékoztatására annak érdekében, hogy a hitelezők és a fogyasztók közötti információs aszimmetria kiegyenlítődjék. Az Fhtv. a hitelezők tájékoztatási, információnyújtási kötelezettségét jelentősen kitolja a szerződéskötést megelőző időszakra, és egzakt módon meghatározza annak tartalmi elemeit. A tájékoztatás vonatkozásában meg kell különböztetni a szerződéskötést megelőző és a szerződés fennállása alatti tájékoztatási kötelezettséget.

A szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettségnek nem kell személyre szabottnak lennie. Elegendő, ha a hitelező az Fhtv. I. számú mellékletében szereplő „Általános tájékoztató a hitelszerződés megkötését megelőzően” elnevezésű formanyomtatvány kitöltésével, és fogyasztó részére történő átadásával teljesíti szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettségét. A formanyomtatványon felvilágosítást kell nyújtani egyrészt a hitelre vonatkozó adatokról, másrészt a fogyasztó jogi helyzetéről, melynek pontos tartalmi elemeit a jogszabály rögzíti.

A szerződéskötést megelőző tájékoztatást a hitelezőnek papíron vagy más tartós adathordozón kellő időben kell a fogyasztó rendelkezésére bocsátania, azt megelőzően, hogy a fogyasztót bármilyen hitelszerződés vagy ajánlat kötné.

A szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség célja, hogy egyrészt a fogyasztó egyértelmű, jól értelmezhető, világos információkat kapjon a hiteltermékről, másrészt az egyes hitelezők termékei könnyen összehasonlíthatóak legyenek.

A szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettség speciális formáját képezi a fogyasztó aktív kitanítási kötelezettsége. Ez azt jelenti, hogy a hitelező köteles a fogyasztónak szóban magyarázatot, felvilágosítást adni magáról a hitelről, annak a fogyasztó pénzügyi helyzetére gyakorolt hatásáról, valamint a fizetés elmulasztásának következményeiről, mivel a fogyasztó kizárólag ennek ismeretében válik képessé arra, hogy felmérje, vajon a kínált hitel igényeinek és pénzügyi teljesítőképességeinek megfelel-e.⁹

1.3.4. *A szerződés tartalmi elemei*

Bár a törvény említést tesz a fogyasztói hitelszerződés formai és tartalmi követelményeiről, e cím alatt kizárólag a hitelszerződés kötelező tartalmi elemeit sorolja fel, alaki követelményt nem támaszt.

⁹ Fhtv. 5-6. §.

A hitelszerződések kötelező tartalmi elemeit illetően a jogszabály: egyrészről a hitelre vonatkozó tulajdonságok (a hitel típusa, futamideje, a teljes hitelösszeg és a hitel lehívására vonatkozó, feltételek, teljes hiteldíj mutató, a fogyasztó által fizetendő teljes összeg stb.), másrészről pedig a fogyasztó jogi helyzetét érintő kérdések (a fizetés elmulasztásának következményei, az elállási jog, az előtörlesztéshez való jogot és gyakorlásának módja, feltételei, a felügyeleti hatóság neve és székhelye, a szerződésből eredő jogviták peren kívüli rendezésére hivatott szerv megjelölése stb.) rögzítését követeli meg.¹⁰

1.3.5. A szerződés felmondása

A fogyasztó a határozatlan idejű hitelszerződést bármikor felmondhatja a szerződésben meghatározott felmondási idővel, ugyanakkor fogyasztót védő garanciális szabály, hogy az egy hónapnál hosszabb felmondási idő kikötése semmis. Ha a határozatlan idejű hitelszerződés a hitelező rendes felmondási jogát lehetővé teszi, a hitelező a hitelszerződést rendes felmondással felmondhatja, de a felmondási idő nem lehet kevesebb két hónapnál.¹¹

1.3.6. A fogyasztói elállási jog

A fogyasztó a szerződéskötéstől számított 14 naptári napon belül gondolhatja meg magát, azaz élhet az indokolás nélküli fogyasztói elállási jogával, mennyiben a hitelt még nem folyósították. Ha a hitelt már folyósították, úgy a fogyasztót nem elállási jog, hanem felmondási jog illeti meg. A tizennégy napos határidőt főszabály szerint a hitelszerződés megkötésének napjától kell számítani, amennyiben azonban a hitelező a szerződéskötést megelőző tájékoztatási kötelezettségének a szerződés aláírását követően tett csak eleget, úgy a határidőt a tájékoztatás kézhezvételétől kell számítani.

A fogyasztói elállási jogot határidőben érvényesítettnek kell tekinteni, ha a fogyasztó az erre vonatkozó nyilatkozatát a határidő utolsó napján, azaz a tizennegyedik napon postára adja, vagy egyéb igazolható módon azt a hitelezőnek elküldi.

A fogyasztó az elállásról szóló nyilatkozatának elküldését követően haladéktalanul, de legkésőbb harminc napon belül köteles a felvett hitelösszeget és a hitel lehívásának időpontjától a visszafizetés időpontjáig felszámítható szerződés szerinti hitelkamatot a hitelezőnek visszafizetni. Egyéb költség megfizetésére a fogyasztó nem kötelezhető.¹²

10 Fhtv. 16. §.

11 Fhtv. 20/A §-20/C §.

12 Fhtv. 21. §.

1.3.7. A devizalapú hitelszerződésekre vonatkozó rendelkezések

Ha a hitelező a fogyasztóval devizában nyilvántartott vagy devizában nyújtott és forintban törlesztendő hitelszerződést kíván kötni, az e törvény szerinti tájékoztatási kötelezettsége során köteles feltárni a fogyasztó előtt a szerződéses ügylettel összefüggésben őt érintő kockázatokat, és ennek tudomásulvételét az ügyfél aláírásával ellátott nyilatkozattal kell igazolnia. A kockázatfeltáró nyilatkozatnak tartalmaznia kell a deviza alapú hitelszerződésből eredő árfolyamkockázat részletes ismertetését, valamint ennek hatását a törlesztőrészekre.¹³

1.3.8. Előtörlesztés

A hitel lejárat előtti teljesítéséhez való jog a fogyasztó alanyi joga. A fogyasztó a hitel fennállása alatt bármikor dönthet úgy, hogy a fennálló tartozásának egészét, vagy annak egy részét a hitelszerződésben meghatározottaktól eltérően, korábban teljesíti. Előtörlesztés esetén a hitelezőnek a hitel teljes díját arányosan kell csökkentenie. A hitelező kizárólag akkor jogosult ellentételezésre, méghozzá az előtörlesztéssel kapcsolatos méltányos és objektíve indokolt költségeinek megtérítésére, ha az előtörlesztés olyan időszakra esik, amikor a hitelkamat rögzített, vagyis a hitelszerződés az adott időszakra vonatkozóan konkrétan, százalékos formában, kifejezetten tartalmazza annak mértékét. A tényleges költségeknek azonban egy felső határt szab a jogszabály, amelynél magasabb ellentételezés nem követelhető: a) ha az előtörlesztés és a hitel hitelszerződés szerinti lejáratának időpontja közötti időintervallum meghaladja az egy évet, az előtörlesztés költsége nem haladhatja meg az előtörlesztési összeg egy százalékát, b) ha a fenti időtartam nem haladja meg az egy évet, az előtörlesztés költsége az előtörlesztési összeg fél százalékánál több nem lehet. A költségek nem haladhatják meg továbbá az előtörlesztés időpontja és a hitel hitelszerződés szerinti lejáratának időpontja közötti időtartamra fizetendő hitelkamat összegét sem.¹⁴

1.4. A Hptv. és egyéb jogszabályok

A fogyasztói kölcsönszerződésekre vonatkozó normaanyagot az alapvetően közjogi ihletési hitelintézeti törvényünk is tartalmaz¹⁵, emellett pedig a devizalapú törvények és kapcsolódó jogszabályok, melyeknek a jelen tanulmányban történő ismertetése meghaladná a rendelkezésre álló terjedelmi korlátokat, így attól eltekintünk.

¹³ Fhtv. 21/A. §.

¹⁴ Fhtv. 23-24. §.

¹⁵ 2013. évi CCXXXVII. törvény.

2. A NYILVÁNVALÓAN JÓERKÖLCSBE ÜTKÖZŐ SZERZŐDÉS

2.1. *A Ptk. jelenlegi szabályozása és előzményei*

Az Mtj. 973. §-a szerint a jóerkölcsbe vagy a közrendbe ütköző szerződés semmis. Az Mtj. ezen rendelkezését váltotta fel a régi Ptk. eredeti szövege, azaz a nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződés kategóriája.

Az 1991-ben a régi Ptk. visszatért a jóerkölcsbe ütköző szerződés fogalmához, de már nem a tilos szerződések egyik eseteként, hanem önálló semmisségi okként került megjelölésre.

A jelenleg hatályos új Ptk. alapján semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.¹⁶

Általánosan mondhatjuk, hogy akkor ütközik a szerződés jóerkölcsbe, ha vagy az elérni kívánt cél vagy a vállalt kötelezettség jellege, az ellenszolgáltatás felajánlása vagy a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat sérti.¹⁷

Hangsúlyozni kell azonban, hogy nem egyéni erkölshöz, nem a bíró saját erkölcsi szintjéhez, hanem valamiféle társadalmi közmegegyezéshez kell viszonyítani a szerződés jóerkölcsbe ütközését. Azaz nem a szerződő fél egyéni érdeksérelmét kell vizsgálni, hanem azt, hogy maga a jogügylet az társadalmilag elítélendő-e, az általános társadalmi megítélés elfogadhatatlannak, tisztességtelennek tartja-e.¹⁸

A szerződés jóerkölcsbe ütközése a célzott joghatás hibája folytán idézi elő a szerződés semmisségét. Egyfajta ultima ratio a bíró kezében, ha a célzott joghatást meg akarja tagadni a szerződéstől és nincs más nevesített jogcím ehhez.¹⁹

16 Ptk. 6:96. §.

17 BDT2007.1617., BH2000.260.

18 BDT2007.1585., BH1993.604.

19 Lásd bővebben az érvénytelenség és jó erkölcsbe ütközés témakörét: Kemenes István: A szerződések érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/2, 7-27., Menyhárd Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződés*, Budapest, Gondolat Kiadó (2004), Vajna Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések, *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3, 215-229., Princzinger Márta: *A szerződések érvénytelensége*, Budapest, Complex (2010), Sopovné Bachmann Katalin, Boleráczky Margit: Semmis az a szerződés, amely jóerkölcsbe ütközik, *Magyar Jog*, 1996/6, 347-351., Menyhárd Attila: A szerződés érvénytelenségének egyes kérdéseiről, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/1, 37., Menyhárd Attila: A jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározásai, *Gazdaság és Jog*, 2004/9, 3-9.

A jóerkölcsbe ütközés gyakran összemosódik a jogszabályba ütköző szerződés illetve az uzsorás szerződés kategóriájával. A szerződés jogszabályba ütközése kizárja a szerződés jóerkölcsbe ütközését, miután ami jogszabályba ütközik, vagy uzsorása az társadalmilag elítélendő. Attól, hogy egy szerződés tartalma vagy joghatása vagy a felek által elérni kívánt cél az nem jogszabályba ütközik, jogszabály által nem tiltott, még lehet a társadalom általános értékítélete szerint elítélendő, jóerkölcsbe ütköző.

Mindezek alapján kisegítő jogcím a jóerkölcsbe ütközés. A tudat-, és akarathibáknak a semmisséget eredményező esetei vagy a célzott joghatás egyéb hibái a jóerkölcsbe ütköző szerződések speciális eseteinek is tekinthetők, hiszen a jogszabály megkerülésére irányuló, jogszabályba ütköző, uzsorás vagy színlelt szerződést vagy a fogyasztóval szembeni tisztességtelen szerződési feltételt maga a Ptk. semmisségi okként definiálja, miután az ellentétes az általános társadalmi értékítélettel. Természetesen attól, hogy ezen semmisségi okok valamelyike nem állapítható meg, attól a szerződés még minősülhet jóerkölcsbe ütközés folytán semmisnek, amennyiben a jóerkölcsbe ütközés feltételei fennállnak.

A Ptk. a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződéseket tekinti semmisnek. Az a nyelvtani megfogalmazás, mely szerint nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző a szerződés, azt jelenti, hogy súlyos megütközést kell kiváltania a társadalomban, súlyosan, kirívóan irritálja az erkölcsi normarendszert az adott szerződés.²⁰

A bírói gyakorlat értelmében a társadalom általános értékítéletét fejezi ki a jóerkölcs, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait tükrözi, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki. Így az üzleti életben a tisztességesen gondolkozó emberek értékrendje az a mérce, amely a jóerkölcs absztrakt fogalmának meghatározására irányadó.²¹

Ugyanakkor a bíróság egyéni mérlegelési jogkörébe tartozik a jóerkölcs megítélése, és a jogügylet egyéni körülményeit is kell vizsgálni, e körben a felek ténybeli, jogi ismereteit, az elérni kívánt céljukat, illetőleg a szerződéskötés körülményeit.²²

2.2. A jóerkölcsbe ütközés bírói esetei

Miután maga a Ptk. sem korábban, sem jelenleg a jóerkölcs fogalmát nem határozza meg és más jogszabály sem értelmezi azt, így a bírói gyakorlatnak van meghatározó szerepe abban, hogy ezen keretszabályt milyen tartalommal tölti ki.

²⁰ BH2009.160.

²¹ EBH2003.956.

²² EBH.2003.956.

Az utóbbi évek jogirodalmában napvilágot láttak olyan álláspontok, mely szerint a bírói gyakorlat kialakította a jóerkölcsbe ütköző szerződések kategóriáit, mely alapján az alábbi esetsoportok között tesznek különbséget:²³

- tartási, gondozási, öröklési szerződések körében a szerződések jóerkölcsbe ütközése²⁴
- családi jogi kapcsolatokban felmerülő, különösen a házastársi vagyoni jogi szerződés vagy a házastársi vagyonközösséget megszüntető szerződések jóerkölcsbe ütközése²⁵
- piramis- illetve pilótajátékok jóerkölcsbe ütközése²⁶
- megbízási szerződések jóerkölcsbe ütközése²⁷
- újabb kategóriaként látszik kirajzolódni az üzleti életben azon szerződések jóerkölcsbe ütközése, amelyek hitelezői igényeket vonnak el. Például a trükkös tulajdonosok alacsony áron megvették csődhelyzetben a társaságtól lízingelt gépkocsit, így csökkentve annak vagyonát.²⁸ Nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek minősítette a bíróság azt a vállalkozási szerződést, amelyben a vállalkozó olyan kötelezettséget vállalt, amelynek teljesítésére nem képes és tevékenység kifejtése nélkül kíván a vállalkozói és az állalkozói díj különbözetéhez jutni.²⁹

A devizaalapú hitelezési tevékenységet megelőzően is napvilágot láttak már olyan bírósági esetek, melyek a kölcsönszerződések jóerkölcsbe ütközésével foglalkoztak. Így például abban az esetben, amikor az adós úgy jut hozzá a kölcsönösszeghez, hogy a területi igazgatót megvesztegeti, ezen kölcsönszerződés jóerkölcsbe ütközik. Téves az a felfogás, amely szerint mindazt szabadon meg lehet tenni, amit jogszabály kifejezetten nem tilt, vagyis etikátlan, de jogszerű a magatartás.³⁰

A devizalapú hitel- és kölcsönszerződések jóerkölcsbe ütközésének kérdésköre egy újabb esetkörre lett a jóerkölcsbe ütköző szerződések kategóriájának.

23 Kiss Gábor, Sándor István: *A szerződések érvénytelensége*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 145-158.

24 BH2001.111, 2002.267., BDT2009.2002., BH2004.59., BH2006.284., BH2007.188.

25 BH1999.409.

26 BH1996.306., BH2000.2015.

27 BH1997.241., EBH2003.956., BH2008.185., BDT2007.1585

28 BH2000.24., BH2008.190.

29 BH2004.141., BDT2009.2020., BDT2008.1743., BDT2008.1744.

30 BDT.2004.961.

2.3. *A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés fogalmi ismérvei*

Megállapítható a Ptk. rendelkezéseiből, hogy bírói mérlegelést igényel annak megítélése, hogy maga a jogügylet társadalmilag elítélendő-e és jóerkölcsbe ütközik. A mérlegelési tevékenységet a szerződéskötés időpontjában fennálló körülményekre fókuszálva kell elvégezni, a felek által a szerződéskötéskor ismert adatok, tények alapján történhet, és az utóbb bekövetkezett változásoknak a szerződés jóerkölcsbe ütközésének megítélése szempontjából nincsen jelentősége.

A szerződés jóerkölcsbe ütközésének megítélése során, mint objektív, mind szubjektív elemek értékelésre kerülhetnek, hiszen figyelemmel kell lenni a szerződést kötő felek magatartására, szándékára, a szerződéssel megvalósítani kívánt célra, vagyis szubjektív momentumokra is.

A jóerkölcsbe ütközőnek minősül a szerződés, amelyet jogszabály ugyan nem tilt, de az ezzel elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség, vagy a jogügylet tartalma vagy joghatásánál fogva nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközik.³¹

Vannak olyan álláspontok, mely szerint mindkét szerződő félnek tudnia kell a szerződéskötés időpontjában a szerződés jóerkölcsbe ütközéséről, számukra nyilvánvalónak kell lenniük, bár kétségtelen, hogy nem a felek jó vagy rosszhiszeműségének van jelentősége a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti semmisségének megállapítása során.³²

A szerződési szabadság nem korlátlan, a jogszabály nem fogadja el érvényesnek azokat a szerződéseket, amelyek nyilvánvalóan sértik az általánosan kialakult erkölcsi normákat. A jóerkölcs egy absztrakt jogi fogalom, amely a társadalom általános erkölcsi felfogását fejezi ki. A jóerkölcsbe ütközés tilalma mint generálklauzula nem sérti a jogbiztonság követelményét azáltal, hogy a bírói gyakorlatra bízva a jóerkölcs fogalmának a kimunkálását. A tilalom a privát autonómia határát jelöli ki, sokfélesége miatt nem szabályozható magatartásokra vonatkozó erkölcsi követelményt fogalmaz meg.³³

3. A FOGYASZTÓI KÖLCSÖNSZERZŐDÉS JÓERKÖLCSBE ÜTKÖZÉSE

A bírói gyakorlatban a jóerkölcsbe ütköző szerződések újabb csoportja látszik kialakulni az utóbbi években, nevezetesen a devizaalapú fogyasztói kölcsönszerződések jóerkölcsbe ütközése. A devizaalapú kölcsönszerződésekkel

31 BH. 2001.473.

32 LBGf.v.VI.31.227/2002/4.

33 801/B/2002. AB határozat.

kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről 6/2013. Polgári jogegységi határozat 2. pontja értelmében „*A devizaalapú kölcsönszerződés mint szerződéstípus önmagában amiatt, hogy a kedvezőbb kamatmérték ellenében az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik, nem ütközik jogszabályba, nem ütközik nyilvánvalóan a jóerkölcsbe, nem uszorás szerződés, nem irányul lehetetlen szolgáltatásra és nem színlelt szerződés. A szerződési terheknek a szerződés megkötését követő – előre nem látható – egyoldalú eltolódása az érvénytelenség körében nem értékelhető, tekintettel arra, hogy az érvénytelenségi oknak a szerződés megkötésekor kell fennállnia.*”

A jogegységi határozat indokolása szerint annak megítélését, hogy egy szerződés mikor tekinthető nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek, a jogalkotó a bíróságokra bízta, e vonatkozásban jogszabályban rögzített támpontokat a Ptk. nem ad. A jóerkölcs egy absztrakt fogalom, amely a társadalom általános értékítéletét, általános erkölcsi felfogását fejezi ki. A deviza alapú kölcsönszerződések megkötésére azért került sor, mert az adós célja az volt, hogy a forint kölcsönszerződések esetén irányadó kamatnál alacsonyabb kamat mellett jusson kölcsönhöz. Erre csak úgy volt lehetőség, ha devizában adósodik el, ami egyben azt jelenti, hogy vállalja az árfolyamváltozás kockázatát, melynek iránya, mértéke előre nem látható, nem kiszámítható.

Az indokolás szerint önmagában a múltbeli tendenciák nem alapoztak meg a jövőre vonatkozó várakozásokat, még akkor sem, ha abból esetleg az árfolyam gyengülésének tendenciájára lehetett következtetni, különös tekintettel arra, hogy az adott időszakban más tényezők, például az euró övezetbe történő csatlakozás lehetősége, deklarált célja, ellentétes tendencia kialakulását is előrevetítette. Ekkor úgy tűnt, hogy a kockázatot rövid ideig, az euró bevezetéséig kell vállalni. A szerződéses konstrukcióból származó árfolyam kockázatot az adós szempontjából kiegyenlíthette az az előny, amely az alacsonyabb kamatban és törlesztőrészletben mutatkozott, tehát mindkét fél realizálhatott számára fontos előnyöket, az aktuális gazdasági, üzleti érdekeinek megfelelően. Így tehát az adóst terhelő árfolyamkockázat nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek nem tekinthető. A deviza alapú kölcsönszerződések megkötésekor ezeket a szerződéseket a társadalom nem ítélte el. A szerződés kötést követően bekövetkezett, a fogyasztóra hátrányos változások pedig nem eredményezhetik a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét.³⁴

34 6/2013. Polgári jogegységi határozat indokolása.

A Kúria a jogegységi határozat megszületését megelőzően már állást foglalt abban, hogy a hitel/kölcsön szerződésben a pénzügyi intézmény nemcsak kamatot, hanem díjat és költséget is felszámíthat, ezek felszámítása önmagában jóerkölcsbe ütközőnek nem tekinthető.³⁵ A bíróság ítéletének indoklásában kifejtette, hogy devizalapú kölcsönszerződések szerződések megkötését 2007-ben a társadalom nem ítélte el, sőt azok még a társadalom rosszallását sem váltották ki. Ellenkezőleg, igen nagy népszerűségnek örvendtek a CHF elszámolású hitelszerződések, részben a nem ingadozó, stabilnak vélt valuta, részben a relatíve alacsony kamatok miatt. A perbeli esetben a felperes személyes meghallgatása alapján megállapítható volt, hogy a szerződéskötést a felperes is előnyösnek tartotta magára nézve, az abban írt feltételek szerződési akaratának megfeleltek, és csak utóbb, a külső körülmények megváltozása folytán vált számára a szerződés terhes, szinte teljesíthetetlen szerződéssé. A szerződés nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközése a fenti okból nem állapítható meg.³⁶

ÖSSZEGZÉS

A magyar lakosság eladósodása 2000. év első évtizedében gyorsan emelkedett a korábbihoz képest a fogyasztók egyre könnyebb feltételek mellett, egyre gyorsabban juthattak kölcsönhöz, miközben a hitelezőket az újabb és újabb szerződéskötések érdekelték a fogyasztók iránti versenyben. A Magyar Nemzeti Bank adatai alapján 2008 elején a teljes banki hitelállomány tekintetében a hitelek 3,14%-a volt nem teljesítő, ez az arány már 2011. végére 14,77% lett. A gazdasági válság Magyarországot is elérő hullámai teljesen új helyzetbe hozták a korábban kölcsönszerződést kötött fogyasztókat. Éppen ezért joggal vetődik fel a kérdés, hogy a fogyasztói kölcsönszerződések rendelkezései beleütköznek-e a társadalom általános erkölcsi normáiba, hogyan lehet jogilag értékelni a jóerkölcsbe ütközés fogalmát a devizalapú fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében. Felvizsgálhatók-e és mellőzhetők-e erkölcsi, etikai szempontból az esetlegesen vitatható szerződéses rendelkezések. A gazdasági válság során nehéz helyzetbe jutott devizalapú kölcsönszerződést kötött fogyasztók kilátástalansága ismét előtérbe helyezte azt a kérdést, hogy a társadalmi igazságérzetten alapulva a fogyasztói hitelszerződések illetve kölcsönszerződések egyes rendelkezései kimerítik-e a jóerkölcsbe ütközés fogalmát.

Az erkölcsi normáknak való megfelelés végigkíséri az adós és hitelező kapcsolatát, jelenleg is számos fogyasztóvédelmi szabály védi az adósokat, mint ahogy az a fogyasztói hiteljog szabályozása kapcsán bemutatásra került.

35 EBH2012. G.4.

36 Kúria Gfv. IX. 30.275/2011.

A szerződések jóerkölcsbe ütközése kapcsán rögzíthető, hogy magának a jóerkölcsnek a fogalmát a jogalkotó nem adja meg, így a bírói gyakorlatra hárul annak tartalommal való kitöltése.

Kétségtelen, hogy mind a régi Ptk., mind pedig a jelenleg hatályos Ptk. rendelkezései értelmében a szerződés tartalmát a felek szabadon állapítják meg, a felek magánautonómiájának a Ptk.-ban nevesített érvénytelenségi okok lehetnek korlátai.

A hivatkozások körében a fogyasztói pozícióban szereplő adósok abból az okból kifolyólag hivatkoznak a szerződések jóerkölcsbe való ütközésére, hogy az egyoldalú kockázattelepítés sérti az üzleti tisztességet. A bírói gyakorlatban a kockázat megítélése nem egységes, nyilvánvalóan függ az ügy konkrét körülményeitől. A kölcsönszerződések alapvetően kockázatot rejtenek magukban a hitelező oldalán, vajon megtérül-e a kihelyezett pénzösszeg, ugyanakkor kockázat jelentkezik az árfolyamváltozás lehetősége miatt is. Éppen ezért egyet lehet érteni a Kúriával abban, hogy minden egyes ügy egyedi mérlegelése alapján dönthető el a fogyasztói kölcsönszerződések érvénytelensége, jóerkölcsbe ütközése.

A jelenlegi jogalkalmazói gyakorlat figyelemmel a Kúria 6/2013. számú Polgári jogegységi határozatára is nem tekinti a devizaalapú kölcsönszerződéseket jóerkölcsbe ütközőnek. Ezzel kapcsolatosan a jogirodalomban felvetődött kérdés, hogy vajon csak a tételes jog alapján dönthetett-e a Kúria, a jog csak az a pozitív jog, vagy még valami más is. Török Tamás álláspontja szerint a Kúria a magyar jog alapján más álláspontra is helyezkedhetett volna, éppen ezért sürgeti a fogalmak újra rendezését és a hitelszerződések dogmatikai rendszerének átfogó vizsgálatát.³⁷ Mindehhez pedig álláspontja szerint hozzátartozik, hogy a devizaalapú kölcsönszerződések alapján az utóbbi évtizedben nagyszámú fogyasztó adósodott el, és az érintett réteg igazságérzetét erősen sértette, hogy több évi fizetés után tartozásuk összege nemhogy csökkent volna, hanem jelentősen nőtt. Éppen ezért figyelemmel kell lenni a devizaalapú kölcsönszerződések közgazdasági megközelítésére, mind a fogyasztók, mind a hitelezők, mind pedig a független intézmények oldaláról.

Mindezekből adódóan felvetődik a kérdés, hogy a szerződések jóerkölcsbe ütközése kapcsán mennyiben lehet szerepe az általános társadalmi közerkölcs szempontjából olyan közgazdasági megközelítésének, amelyre a Kúria is hivatkozik a 6/2013. Polgári jogegységi határozatában, nevezetesen, hogy a szerződéskötés időpontjában

³⁷ Török Gábor: Devizaalapú kölcsönszerződések a Kúria jogegységi határozata tükrében, *Polgári Szemle*, 2014/1-2, 1.

az adós számára a devizalapú kölcsönszerződés az előnyösebb kamatterhek miatt kedvező volt, és a jogügylet a szerződés megkötésekor nem volt társadalmilag elítélendő.

A fentiekből megállapítható, hogy annak eldöntésekor, hogy a szerződés jóerkölcsbe ütközik-e kétségtelenül számos szempontot kell mérlegelnie a jogalkalmazónak, de nem hagyható figyelmen kívül a szerződéskötés időpontjában, mint bázisidőpontban fennálló gazdasági és társadalmi környezet, amely meghatározza, hogy mit kell a szerződéskötés időpontjában társadalmi közerkölcsnek-közrendnek tekinteni, amelybe nyilvánvalóan ütköző szerződés jóerkölcsbe ütközés folytán semmis.

HAJNAL ZSOLT

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

GONDOLATOK A BÉKÉLTETŐ TESTÜLETI ELJÁRÁS REFORMJÁHOZ*

BEVEZETÉS

A fogyasztói jogviták alternatív vitarendezése érdekében létrehozott békéltető testületek 1999. január 1-től végzik tevékenységüket. A jogalkotó a kezdetektől fogva oly módon alakította ki azok statútumát, hogy az biztosítsa azokat az alapelveket, amelyek a modern igazságszolgáltatási rendszerek sarokköveit jelentik. Ennek köszönhetően – mellesleg eleget is téve az EU ajánlásainak és későbbi irányelveinek – érvényesül a szakmaiság, függetlenség, pártatlanság, gyorsaság, költséghatékonyság, alternatív eljárás, valamint a bírói kontroll elve az eljárás során. A hatékonyság növelése érdekében számos olyan intézkedés született az utóbbi években, amelyek a vállalkozások békéltető testülettel való együttműködését voltak hivatottak elősegíteni, míg más intézkedések inkább a szankcionálás puhább eszközeivel kívánták a vállalkozások együttműködési hajlandóságát előmozdítani.

A jelenlegi szabályozás kialakulását három hatás formálta: ad1) a kezdeti ajánlás jellegű, majd irányelvi és rendeleti szinten megszületett közösségi és uniós szabályozás

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

A jelen tanulmányhoz előtanulmányként szolgált: Hajnal Zsolt: A fogyasztói jogvita fogalmának értelmezési kérdései a békéltető testületi eljárásban. In: Szikora Veronika, Árva Zsuzsanna (szerk.): *Jogtudomány a jogfejlődés szolgálatában Szemelvények a modern jogi kutatások köréből. Tanulmánykötet*, Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 61-73.

tette szükségessé a jogalkotói beavatkozást; ad2) a hatékony fogyasztói jogvédelem érdekében tett erőfeszítések változtatták oly módon a jogintézmény státútumát, amelyek egy hatékonyabb jogvédelmet tesznek lehetővé a fogyasztók és ilyen minőségükben eljáró jogkeresők számára; ad3) a jogintézmény kialakulatlansága folytán a meglevő szabályrendszernek a gyakorlathoz kellett igazodnia.¹

A békéltető testület olyan sajátos vitarendezési mechanizmust alakított ki, amelyben a mediációs elemek kerülnek ötvözésre az arbitrációs jegyekkel, mindemellett fokozatosan örködve a jogszabályoknak való megfelelésen. Mindez a klasszikus mediációs módszeren túl, – ahol a mediátor szakértőként nem bocsátkozik a felek közötti vitába, tanácsot nem ad, döntést nem javasolt, ugyanakkor a feleket egy megegyezés kialakítása felé tereli – magában foglalja a klasszikus jogalkalmazás jellegzetességeit is, amikor is az ügyet megvizsgálva, döntést hozhat a tanács. Egy ilyen jogalkalmazó rendszerben nem pusztán elvi szinten kellene működniük az egységes jogalkalmazást és jogértelmezést előíró, végső soron a jogbiztonságot garantáló mechanizmusoknak.

A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (továbbiakban Fgytv.) számos rendelkezése rejt magában olyan előírást és olyan mechanizmust, amely önmagában alapjául szolgálhat az egységes és polgári joggyakorlat-konform jogalkalmazás követelményének megvalósulásához², ugyanakkor bírói úton felülvizsgált határozatok csekély száma (2016-ban 16 ügyből 4 ügyben hozott a bíróság jogerős ítéletet békéltető testületi határozatok felülvizsgálata iránt indított eljárásokban)³, a békéltető testületek egymáshoz képest is eltérő joggyakorlata és eltérő jogértelmezése pontosan azt támasztja alá, hogy ezen a téren komoly hiányosságokkal néz szembe a rendszer.

Tanulmányomban a békéltető testületi eljárás azon rendelkezéseire világítok rá, amelyek alkalmazásával kapcsolatban a legmegosztottabb a szakmai közönség véleménye, egyúttal lehetséges megoldási javaslatokat kívánok nyújtani a jogtudományban és joggyakorlatban kidolgozott módszerek segítségével.

1 Lásd a fogyasztóvédelmi szabályozás kialakulásával kapcsolatban: Szikora Veronika: A fogyasztóvédelmi jog történeti kialakulása Európában, különös tekintettel a magánjog-egységesítési folyamatokra. In: Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel, Debrecen, Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete (2010) 19-30.

2 Fgytv 18. § (6) A békéltető testület köteles a tagjai számára rendszeresen képzést szervezni. (7) A békéltető testületek együttműködnek a fogyasztói jogviták alternatív rendezésére irányuló eljárások joggyakorlatának fejlesztése, a döntések egyöntetűsége, a szakmaiság javítása, valamint a legjobb gyakorlatok átvétele érdekében.

3 Magyar Kereskedelmi és Iparkamara: *Szakmai beszámoló és elemzés a békéltető testületek 2016. évi tevékenységéről* [Elérhető: http://bektetes.hu/admin/data/file/443_bekelteto_2016_tanulmany.pdf (letöltés dátuma: 2017. május 21.)]

2. A BÉKÉLTETŐ TESTÜLET HATÁSKÖRE

Különösen az új Polgári Törvénykönyv (továbbiakban Ptk.) fogyasztóvédelmi rendelkezéseinek tárgyalásakor találkozhatunk nosztalgikus tünődésekkel azzal kapcsolatban, hogy a nem természetes személyek fogyasztói jogvédelem körén kívülre „taszítása” mennyire tekinthető indokolt jogalkotói lépésnek. Ezen fejtegetéseken túl a vállalkozások fogyasztói minőségének vizsgálata a békéltető testület hatáskörének értelmezésével kapcsolatban viheti előre a jogértő szakemberek gondolkodását. A problémakörrel kapcsolatban érdemes a személyi és tárgyi hatály kérdéseit külön tárgyalni.

2.1. Ki minősül fogyasztónak a békéltető testületi eljárásban?

Az Fgytv. hatályos szabályozása két viszonyrendszerben is lehetővé teszi a békéltető eljárás megindítását.

Egyrészt az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy vonatkozásában, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.⁴ Másrészt pedig olyan más, fogyasztónak minősülő, az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró, külön törvény szerinti civil szervezet, egyházi jogi személy, társasház, lakásszövetkezet, mikro, kis- és középvállalkozás vonatkozásában is, amely árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.⁵

A személyi hatály megállapításának két konjunktív feltétele van: egyrészt a fogyasztói minőség megállapítása (külön törvény szerint minősíthető a jogszabályban felsorolt jogalany valamelyikének), amely a természetes személyek esetében nem jelent különösebb nehézséget, köszönhetően a szűkítő jogi szabályozásnak, másrészt pedig a jogviszony másik alanya vállalkozási minőségének megállapítása.

A fogyasztóvédelem alanyának jogi dilemmájával több szerző is foglalkozott már kimerítően⁶, a jogi dilemmák nagy része tovahaladottnak mondható az egységes,

⁴ Fgytv. 2. § a).

⁵ Fgytv. 2. § a).

⁶ Lásd ezzel kapcsolatban: Hámosi Antal: A fogyasztóvédelem közigazgatási „útvesztői”: (a „fogyasztó” fogalom „dilemmái”). In: Majoros Pál (szerk.): BGF Tudományos Évkönyv 2008: Kultúraközi párbeszéd az üzleti világban. 400 p. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2008.11.06-2008.11.07. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, 2009. 150-166.; Papp Tekla: Mit takar a fogyasztó kategóriája, *Céghírnök*, 2013/2, 5., Fuglinszky Ádám: *Fogyasztói adásvétel, kellek- és termékszavatosság*, Budapest, Wolters Kluwer (2016) 27-50.

új szabályozás, a jogvédelmet természetes személyekre leszűkítő megoldásával. Fuglinszky Ádám részletesen mutatja be a Ptk. alkalmazásával összefüggésben felmerülő dilemmákat az önálló foglalkozásuk körében eljáró személyek fogyasztóként történő minősítésük tárgyában.⁷

A békéltető testületi eljárás szempontjából fogyasztónak minősülő egyéb személyek minősítése sokkal nagyobb körütekintést igényel. A minősítés egyrészt a jogalany külön jogszabályok szerinti jogi minősítését, másrészt az adott jogviszonyban a fogyasztói minőség megítélését igényli. A fogyasztói minőség megítélésére több irányadó módszer is elképzelhető, amely mozgástér sarokköveit az irányadó joggyakorlat és az Fgytv. maga jelöli ki. Az Fgytv. alapján fogyasztóként kell tekintenünk azokra a külön személyekre, akik önálló foglalkozásukon és gazdasági tevékenységi körükön kívül eső célok érdekében járnak el, tehát nem tekinthetők e minőségükben vállalkozásnak, aki ugye a fogyasztókat érintő vagy érinthető tevékenységét önálló foglalkozásával vagy gazdasági tevékenységével összefüggő célok érdekében végzi.⁸ Tekintettel arra, hogy irányadó joggyakorlat a hatályos szabályozást megelőző állapothoz kapcsolódóan keletkezett, azok megfelelő alkalmazására vagyunk kénytelenek.

A 2008. szeptember 1. előtti Fgytv. 2. §-ának e) pontja alapján az a személy minősült fogyasztónak, aki – gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül – árut vesz, rendel, használ, illetve akinek a részére a szolgáltatást végzik, aki az áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos tájékoztatás, vagy ajánlat címzettje. A forgalom meghatározásból egyértelműen kitűnik az a jogalkotói szándék, hogy azokban az esetekben, amikor a vállalkozás laikus félként vesz részt a kereskedelemben (szakmai vagy gazdasági körén kívül jár el), abban az esetben megillessen őt a fogyasztói jogvédelem. A vállalkozás fogyasztói minőségének megállapítása ugyanakkor bonyolult jogalkalmazói kötelezettségnek bizonyult⁹, melyet jól tükröztek a fogyasztói minőség megállapításával kapcsolatos döntések is, melyek részben a korábbi Ptk., részben az Fgytv. fogalmainak értelmezésével kapcsolatban születtek.

A Legfelsőbb Bíróság a BH2000. 554¹⁰. számú határozatában vizsgálta a jogi személy fogyasztóként történő figyelembevételének lehetőségét az Fgytv. alapján. Az eset tényállásaként az szolgált, hogy az F. Kft. kérelmére indult békéltető testületi

⁷ Fuglinszky: i. m. 39-50.

⁸ Fgytv. 2. § b).

⁹ 2/2011. (XII. 12.) PK vélemény a fogyasztói szerződés érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről 1. pont.

¹⁰ L. Legf. Bír. Gf. VI. 30.642/2000.

eljárásban a megyei békéltető testület határozatba foglalt egy egyezséget, amelyben H. Kft. kötelezettséget vállalt arra, hogy az F. Kft. számlájára 8 napon belül 323 400 Ft nettó kártérítési összeget átutal. A H. Kft. keresetében a határozat érvénytelenítését kérte, hivatkozással arra, hogy a békéltető testület nem rendelkezett hatáskörrel, az A. Kft. fővállalkozó, a H. Kft. alvállalkozó – felperes – és az F. Kft. megrendelő között kialakult jogvitában. Az F. Kft. mint jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaság nem felel meg az Fgytv-ben meghatározott fogyasztói fogalom meghatározásának, másrészt esetében az áru felhasználására szakmai, gazdasági tevékenységi körön belül került sor, így fogyasztónak nem tekinthető. Az eljáró bíróság arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy a Ptk.-nak a rendszeréből, illetőleg az Fgytv. szóhasználatából az a következtetés vonható le, hogy a fogyasztó nemcsak természetes személy, hanem egyéb feltételek fennállása esetén gazdasági társaság – adott esetben jogi személyiséggel rendelkező korlátolt felelősségű társaság – is lehet. Az egyéb feltétel pedig az, hogy a vásárolt áru, illetőleg az igényelt szolgáltatás az adott személy gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül essék. Ez mindössze annyit jelent, hogy *az adott áru vásárlása, illetőleg az adott szolgáltatás igénybevétele kapcsán tevékenysége jellegéből adódóan szakmai tapasztalattal, műszaki ismerettel ne rendelkezzen a fogyasztó*. Az ügyben a bíróság megállapította, hogy a fogyasztóként fellépő gazdasági társaság fogorvosi szolgáltatást, illetőleg ruházat, lábbeli, bőráru, ügynöki nagykereskedelmet, egyéb szálláshely szolgáltatást, ingatlan bérbeadását, üzemeltetését, illetőleg egyéb humán egészségügyi ellátást nyújt, tevékenységi köreiben ezek kerültek feltüntetésre. Mivel a fenti tevékenységekbe nem illett bele az a szolgáltatás, azaz egy épület építtetése, ennek keretében nyílászárók vásárlása, amelyet a szolgáltatást nyújtó vállalkozás, a másik vitás fél vállalt, ezért nyilvánvalóan gazdasági, illetőleg szakmai tevékenységi körén kívül eső célból vette igénybe a társaság a vállalkozásnál megrendelt szolgáltatást.

A Legfelsőbb Bíróság. BH2006. 343.¹¹ és EBH2004. 1093¹² számú döntéseiben az Fgytv. szerinti fogyasztói minőség vizsgálatokor azt a véleményt képviselte, hogy a fogyasztói státusz egyik legfontosabb kritériuma, hogy *a dolog megszerzése, birtoklása, használata annak végső felhasználása érdekében történjen*. Az Fgytv. fogyasztó fogalmának értelmezése során a Bíróság figyelemmel kellett legyen az Fgytv. egyéb rendelkezéseire is, többek között az Fgytv. 2. § i) pontjára, amely szerint a fogyasztói forgalom az árunak vagy a szolgáltatásnak közvetlenül a fogyasztó, mint végső felhasználó részére történő forgalmazása, vagy nyújtása, továbbá ingyenes minta, áru átadása. Az EBH2004. 1093 ügy tárgyát képező „[...] telefonvásárlás

11 L. Legf. Bír. Kfv. III. 37.091/2004.

12 L. Legf. Bír. Kfv. III. 37.675/2003.

nem kétséges, hogy a felperes gazdasági és szakmai tevékenységét is szolgálhatja, azonban a nem természetes személy fogyasztói minőségben történő áruvásárlásának a specifikuma az, hogy a vásárolt áru végső felhasználója legyen”. A vizsgált ügyben a felperes a telefonkészülék előfizetője, végső felhasználója lett, így azt nem gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében, hanem azon kívül, fogyasztóként vásárolta.

A korábbi Ptk. fogyasztónak tekintette mindazon személyeket, akik a gazdasági vagy szakmai tevékenysége körén kívül eső célból kötnek szerződést¹³. Fogyasztói szerződésnek pedig azt a jogviszonyt tekintette, amely a fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki a szerződést gazdasági vagy szakmai körében köti. A fentiekkel némileg ellentétes, a Ptk. fogalmainak értelmezésén nyugvó joggyakorlat létezett arra vonatkozóan is, amikor a jogügylet célja vizsgálandó a fogyasztói szerződés létrejöttének a megállapítása szempontjából. A Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.20.911/2008/7 számú ítéletében arra a következtetésre jutott, hogy a Ptk. alkalmazásának körében, a fogyasztói szerződés meghatározása során, nyilvánvalóan nem az Fgytv. fogyasztói forgalomra vonatkozó fogalom-meghatározásának értelmezéséből és analógiájából, hanem a Ptk. 685. § e) pontjának közvetlen tételes jogi rendelkezéséből kell kiindulni, amikor kizárólag az ügylet célja vizsgálandó a fogyasztói szerződés létrejöttének megállapítása szempontjából. A Legfelsőbb Bíróság az EBH2005. 1321. szám alatt közzétett eseti döntésében a Ptk. 685. § d) pontjának alapul vételével olyan iránymutatást adott, hogy *a szerződő fél csak akkor minősül fogyasztónak, ha a szerződést olyan célból köti meg, amely független az általa folytatott gazdasági vagy szakmai tevékenységtől.*

A fenti gondolatmenet felveti a magán és szakmai vagy gazdasági célok keveredésének, arányának problematikáját. A külföldi szakirodalom azokat a szerződéseket nevezi ún. *dual-use* (kettős célú) szerződéseknek, amelyek kapcsán a felhasználás célja és a célok egymáshoz való aránya vizsgálandó az eseti fogyasztói minőség megállapításához. Az EuB az Osztrák Legfelsőbb Bíróság (OHG) kérelmére indult előzetes döntéshozatali eljárásában foglalt állást a dual-use kérdésben az osztrák mezőgazdász Johann Gruber¹⁴ ügyében. Az EuB tehát annak a kérdésnek a vizsgálatát rendelte a hazai jogalkalmazók feladatkörébe, „[...] hogy a kérdéses szerződést el nem hanyagolható mértékben az érintett kereskedelmi vagy szakmai tevékenységéhez sorolható szükségleteinek kielégítésére kötötték, vagy éppen ellenkezőleg, a kereskedelmi vagy szakmai cél szerepe jelentéktelen.” Johann Gruber téglát vásárolt a német Bay Wa AG gazdálkodónál, amelyet az udvarának burkolásához kívánt felhasználni. Udvarát 60%-ban magán, 40%-ban

13 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről Ptk. 685. § d) pontja.

14 C-464/01; EBHT 2005, I-439.

mezőgazdasági tevékenység keretében használta. Azt a kérdést kellett megválaszolni az EuB-nak, hogy a polgári kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról szóló, 1968. szeptember 27-i egyezmény joghatósági szabályainak értelmében fogyasztónak minősül-e Gruber Úr. Az EuB egyértelműen kimondta, hogy az a személy, aki részben a kereskedelmi vagy szakmai tevékenységéhez tartozó, részben kereskedelmi vagy szakmai tevékenységén kívüli célt szolgáló dologra nézve köt szerződést, nem hivatkozhat ezen egyezmény 13-15. cikkében írt, a fogyasztói szerződésekre vonatkozó különös joghatósági szabályokra, kivéve, ha a kereskedelmi vagy szakmai használat olyannyira mellékes, hogy a kérdéses ügylet teljes összefüggésére figyelemmel teljesen alárendelt szerepet játszik. Az a tény pedig jelentéktelen, hogy a nem kereskedelmi és nem szakmai cél van túlsúlyban. A fogyasztói jogokról szóló irányelv preambulumban említést tesz a kettős célú szerződésekről, amelyeknél a szerződést részben a személy szakmájába tartozó, részben pedig azon kívül eső célból kötik, és a kereskedési cél annyira korlátozott, hogy a teljesítés egésze szempontjából nem elsődleges, az adott személy szintén fogyasztónak tekintendő.¹⁵

A békéltető testületi eljárás megindításának szempontjából álláspontom szerint a két igen távoli nézőpont között érdemes keresni azt a megoldást, amely a jogalkotó elképzeléseinek is megfeleltethető.

Vékás Lajos álláspontja szerint¹⁶, megegyezően a Ptk. fogyasztó fogalmának értelmezésével kapcsolatos joggyakorlattal, a szigorúbb jogvédelemre csak kivételes és indokolható esetben kerülhet sor, így az üzleti, gazdasági tevékenységgel bármilyen igazolható kapcsolat már ennek a kivételes elbánásnak a mellőzésével jár. Az Fgytv.-hez kapcsolódó joggyakorlat pedig leginkább a fogyasztó laikus mivoltát (szakmai ismereteinek tényleges meglétét vagy hiányát) és a felhasználás közvetlen célját (továbbértékesítés céljából történt-e a vásárlás) vizsgálva jelölte ki az alanyi kör határait.

A jogalkotó célja az Fgytv. módosítással nyilvánvalóan az volt, hogy indokolt esetben, a fogyasztónak minősülő vállalkozások legalább a könnyebb igényérvényesítési lehetőséghez hozzáférhessenek, ha már anyagi jogi védelemben nem részesülhetnek. Álláspontom szerint a Ptk. fogyasztó fogalmához kapcsolódó nagyon szűk értelmezés analóg alkalmazásával nem érhető el a jogalkotói cél, viszont az Fgytv.

15 Az Európai Parlament és a Tanács 2011/83/EU irányelve (2011. október 25.) a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről, *HLL* L 304, 22/11/2011. 64-88. Preambulum 17.

16 Vékás Lajos: Az európai közösségi magánjog sajátos alanyáról: a „fogyasztó” fogalmáról, *Európai Jog*, 2002/5, 4.

fogyasztó fogalmához kapcsolódó tág értelmezéssel – amely a fogyasztó legfőbb ismérveként az áru végső felhasználás érdekében történő megszerzését tekintette – sem jelölhető ki a jogvédelem indokoltan a megfelelő alanyi körre.

A megfelelő módszer a *közvetlen és közvetett üzleti és szakmai célok vizsgálata* lehet. Ezzel kapcsolatban nem szabad kizárólag azt vizsgálnunk, hogy az adott fél rendelkezett-e professzionális ismeretekkel a szerződéskötést illetően, hiszen ez adott esetben nemcsak a vállalkozás fogyasztói minőségét, hanem a vállalkozói oldalon álló kereskedő laikus megítélését is eredményezhetné. Önmagában tehát az a körülmény, hogy a szerződéssel kapcsolatban valamely fél rendelkezett-e professzionális ismeretekkel, nem visz közelebb a fogyasztói minőség megítéléséhez. A dilemma feloldásához érdemben annak vizsgálata visz közelebb, hogy *a szerződéskötés a vállalkozás nevében eljáró személy saját vagy családja személyes szükségleteinek kielégítését szolgálta, vagy bármilyen formában kereskedelmi, üzleti, gazdasági célokat szolgált.* Ezt a gondolatmenetet támasztja alá az Európai Bíróság a C-110/14. sz. Horatiu Ovidiu Costea és SC Volksbank România SA ügyben hozott döntésének indoklása is, amelyben egy szakmailag hozzáértő ügyvéd, mint hitelfelvevő szerepét értelmezte az Európai Bíróság egy olyan hitelszerződésben, amelyben a jelzálogfedezetet az ügyvédi iroda ingatlana biztosította. Az ítélet 26. pontjában az Európai Bíróság akként foglalt állást, hogy „az az ügyvéd ugyanis, aki egy saját szakmája, üzleti tevékenysége vagy foglalkozása körében eljáró természetes vagy jogi személlyel olyan szerződést köt, amely – hacsak nem ügyvédi irodájának tevékenységére vonatkozik – nem kötődik az ügyvédi hivatás gyakorlásához, [...] hátrányos helyzetben van.”¹⁷ Az ügyvéd szakmai jártassága ellenére ugyanis nem vélelmezhető az, hogy ne ő lenne a gyengébb fél, a hátrányos helyzet megítélése nem pusztán a szakmai ismeretek meglétén alapszik, hanem ez „[...] érinti mind a fogyasztó tájékozottsági szintjét, mind tárgyalási lehetőségeit az eladó vagy szolgáltató által előzetesen meghatározott feltételek esetében, amelyek tartalmát e fogyasztó nem tudja befolyásolni.”¹⁸

2.2. *Kit tekinthetünk vállalkozásnak a fogyasztói jogvitában?*

A fogyasztóvédelmi szabályozás sajátja, hogy az alkalmazási köre kifejezett szerződési viszonyokat, situációkat ölel fel, így a laikus fogyasztóval szemben egy professzionális félnek kell állnia ahhoz, hogy fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésről, így fogyasztókat megillető védelemről beszélhessünk. A vállalkozás

17 C-110/14. 26. pont.

18 C-110/14. 27. pont.

vagy kereskedő megjelölése a fogyasztóvédelmi szabályozásban eltérően alakul, azonban egy közös tulajdonságukat mindenképpen megállapíthatjuk: a *vállalkozás egy jogi vagy természetes személy, aki a szerződés megkötésekor szakmai vagy üzleti tevékenységi körében jár el.*¹⁹

A kereskedői minőség vizsgálata rendszerint nem jelent gondot, hiszen a kereskedő ritkán hivatkozhat eredményesen arra, hogy ő éppen fogyasztói, laikus minőségében járt el, esetleg kezdő vállalkozás jellegéből adódóan még nem rendelkezik professzionális ismeretekkel az adott szerződéssel kapcsolatban. Azonban léteznek a tömeges ügyleteknek olyan színterei, ahol a vállalkozói minőség csak eshetőlegesen állapítható meg. Az online aukciós oldalakon az egyébként üzletszerű tevékenységet végző vállalkozás is regisztrálhat magánszemélyként (kereskedői minősége felismerhetetlen). A problémát leginkább az jelenti, ha a magánszemélyként regisztrált eladó tulajdonképpen vállalkozói tevékenységet végez, tehát kereskedelmi (...) tevékenységével összefüggő célok érdekében jár el. Az inkognitóban eljáró vállalkozás kereskedelmi tevékenységének megítéléséhez adhat támpontot a Nemzeti Adó- és Vámhivatal joggyakorlata, amely az online aukciós oldalakon tevékenykedő személyek kereskedelmi tevékenységét minősíti elsősorban adójogi szempontból. Az Szja törvény az ingó értékesítésével kapcsolatban kimondja, hogy ha az ingó vagyontárgy átruházása gazdasági tevékenység keretében történik, a [...] megállapított jövedelem önálló tevékenységből származó jövedelemnek minősül. E törvény a gazdasági tevékenység fogalmát akként határozza meg, hogy valamely tevékenység üzletszerű, illetőleg tartós vagy rendszeres jelleggel történő folytatása, amennyiben az ellenérték elérésére irányul, vagy azt eredményezi, és annak végzése független formában történik.²⁰ Az Szja törvény ugyanakkor nem határozza meg sem a rendszeresség, sem pedig az üzletszerűség fogalmát, sőt ezeket a fogalmakat más adójogszabályok sem tartalmazzák, ezért az adott szó általános, köznapi értelmezését kell alapul venni, illetve – figyelemmel a Szja törvény I. § (4) bekezdése, és az Art. 1. § (7) bekezdése és a 2. §-ában foglaltakra is – az eset összes körülményeinek, és a magánszemély tevékenységének alapos vizsgálatával kell eljárni. A közfelfogás szerint üzletszerű az a tevékenység, amelyet akár eseti alkalommal, akár ismétlődően vagy állandó jelleggel végez a magánszemély ellenérték fejében, haszonszerzés céljából. A rendszeresség esetében ugyanakkor mindegy, hogy a tevékenységet nyereség vagy haszonszerzés céljából végzik-e, a hangsúly az ismétlődésen van. Ez esetben sem mellőzhető az eset összes körülményének és a magánszemély tevékenységének a

19 Ptk. 8:1. 4. pont.

20 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról 3. § 46. pont, továbbiakban Szja törvény.

vizsgálata²¹. Sajnos a jövedelemmegállapítási és adófizetési korlátok sem visznek közelebb ahhoz, hogy esetleg egy meghatározott összegű bevétel elérése felett valakit gazdálkodónak minősíthetnénk, így az adójogszabályok is pusztán tájékozási pontként szolgálnak.

2.3. *A békéltető testület tárgyi hatályának gyakorlati kérdései*

Az Fgytv. alapján a békéltető testület hatásköre a fogyasztói jogviták bírósági eljáráson kívüli rendezésére terjed ki.²² A fogyasztói jogvita meghatározás is önmagában magyarázatra szorul, amelyet az Fgytv. a következőképpen definiál: a fogyasztó és a vállalkozás közötti adásvételi vagy szolgáltatási szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügy, valamint a fogyasztó és a vállalkozás között külön megkötésre kerülő adásvételi vagy szolgáltatási szerződés hiányában a termék minőségével, biztonságosságával, a termékfelelősségi szabályok alkalmazásával, a szolgáltatás minőségével összefüggő vitás ügy.

A fogyasztói jogvitaként értelmezhető jogviszonyok körét pusztán a definíció alapján is két alapvető csoportba oszthatjuk: ad1) szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügy, amelynek tárgya termék adásvétele vagy szolgáltatás nyújtása; ad2) szerződés hiányában pedig a termék minőségével, biztonságosságával, a termékfelelősségi szabályok alkalmazásával, a szolgáltatás minőségével összefüggő vitás ügy.

Tekintettel arra, hogy a békéltető testületi eljárás a bírósági eljáráshoz képest kínál alternatívát, így az eljárás során érvényesíthető igények is olyan vagyoni jogi igények, amelyeket fogyasztó és vállalkozás viszonyrendszerben, szerződéses vagy azon kívüli jogviszonyokban érvényesíthetnének a fogyasztók bíróság előtti polgári perben. A fogyasztó és vállalkozás közötti szerződéses jogviták kapcsán nem a békéltető testület hatásköre fog korlátot szabni az érvényesíthető igényeknek, sokkal inkább a békéltető testület alkalmazása, jogalkalmazási gyakorlata, bizonyítási lehetőségei fogják meghatározni a fogyasztói igények azon körét, amelyet a testület képes elbírálni (ez ugyanakkor már nem hatásköri kérdés, hanem más eljárási kérdés és a határozat meghozatalánál kell figyelembe venni). Álláspontom szerint a hatásköri meghatározás tehát nem akadályozza annak, hogy a szerződés érvényességének (beleértve természetesen akár az ÁSZF tisztességtelenségi kontrollját is, mindazzal együtt, hogy a békéltető testületekre nem vonatkozik például az *ex officio* vizsgálat kötelezettsége), szerződés teljesítésének, a szerződésszegésnek a kérdéseit vizsgálja a

21 *APEH közlemény* 2004. 04. 07. [Elérhető: http://nav.gov.hu/nav/archiv/adoinfo/szja/ingatr_m.html (letöltés dátuma: 2013. november 30.)]

22 Fgytv. 18. § (1) bekezdés.

testület erre irányuló panaszosi kérelem esetén, így akár a szerződésszegéssel okozott kár megtérítése iránti igényt is elbíráljon.

Az elenyésző joggyakorlat, amely leginkább a békéltető testület által hozott ajánlások és kötelezések hatályon kívül helyezése iránt indított eljárásokkal kapcsolatban született, nem nyújt teljes képet a békéltető testület hatásköri terjedelmének meghatározásáról. Az Fgytv. szabályainak értelmezése és a csekély számú joggyakorlat alapján az alábbi megállapítások tehetők:

A fogyasztó fogalom meghatározásából adódó élethelyzetek felsorolása nem kimerítő, a Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint, az Fgytv. által kidolgozott védelem a természetes személyt – mint a felvásárlásra felajánlott áru tulajdonosát is – illeti meg fogyasztói, szolgáltatást igénybe vevő pozícióban egy fémfelvásárlási tevékenységet folytató vállalkozással szemben.²³

A fogyasztóvédelmi hatóság hatáskörének negatív meghatározásából kiindulva az Fgytv. kiveszi a hatóság hatásköréből a szerződés létrejöttére, érvényességére, joghatásaira és megszűnésére vonatkozó rendelkezések betartásának ellenőrzését, meghúzva ezzel a fogyasztóvédelmi közjog és magánjog határát, így az ezekkel kapcsolatos jogvitákat a fogyasztók békéltető testület vagy bíróság előtt intézhetik. Természetesen vannak olyan igények, amelyek a jogszabályi rendelkezések szerint kizárólag hatósági eljárás keretében érvényesíthetők (pl kereskedelmi gyakorlat tisztességtelenségének megállapítása), de ez sem jelenti azt, hogy egy jogsértést megállapító hatósági határozat ne bírhatna jogi relevanciával egy magánjogi perben (pl. a szerződés érvénytelensége iránti perben). Azonban az a körülmény, hogy egy hatóság kivételesen szerződésből származó, fogyasztók vagyoni jogi igényeinek elbírálására is jogosult, nem jelenti azt, hogy a hatásköri ütközés okán a békéltető testület ne rendelkezne hatáskörrel. A fogyasztóvédelmi hatóság a közmű ágazati törvényekben szabályozottak szerint a közüzemi szolgáltatások területén (víz, gáz, villamos energia és távhő)²⁴ jogosult az *elszámolásra, számlázásra, a díjfizetésre, a mérésre, a szolgáltatás korlátozásával vagy felfüggesztésével, továbbá a felhasználók tájékoztatására vonatkozó rendelkezések lakossági felhasználókkal szembeni megsértése esetén eljárni*, amely láthatóan egybeesik a felhasználók szerződés teljesítésével kapcsolatos klasszikus vagyoni jogi igényeivel.

23 EH 2010.2194: Legf. Bír. Kfv. IV. 37.727/2009.

24 Lásd pl. a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény 57. § (1) Az elszámolásra, számlázásra, díjfizetésre vagy mérésre, valamint a villamosenergia-ellátásból történő, fizetési késedelem miatt végrehajtott felfüggesztésre vagy kikapcsolásra, illetve a tartozás rendezését követően a felhasználó ellátásba történő ismételt bekapcsolására vonatkozó, jogszabályban és az engedélyesek üzletszabályzatában foglalt rendelkezések, lakossági fogyasztókkal szembeni megsértése esetén – a Hivatal 159. § (5) bekezdés szerinti hatásköreinek tiszteletben tartása mellett – a fogyasztóvédelmi hatóság jár el.

A szerződésen kívüli jogviszonyok tekintetében a hatáskör meghatározása sokkal nagyobb körültekintést kíván. Az Fgytv. fogyasztó fogalma önmagában felkínál olyan élethelyzeteket (... aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje), amelyekben a fogyasztói jogvédelem a fogyasztót konkrét szerződés hiányában is megilleti (ez a meghatározás ugyanakkor a fogyasztóvédelmi hatóság eljárására is vonatkozik).

A termékfelelősségi jogviszony minősítése és beazonosítása kifejezett szabályozás megléte miatt nem jelent problémát a jogalkalmazónak.

A termék minőségével, biztonságosságával, a szolgáltatás minőségével összefüggő vitás ügy kapcsán a hatásköri határok kijelölését – álláspontom szerint – *a fogyasztó által érvényesíteni kívánt igény minőségével érhetjük el.* A termék és szolgáltatás biztonsági és minőségi követelményei klasszikusan olyan előírások, amelyek betartásáért a fogyasztóvédelmi vagy más kijelölt hatóság felel közigazgatási jogkörben, ugyanakkor szerződéses környezetben a szerződés teljesítésének körében vizsgálhatók. Nehezebb a jogvita minősítése akkor, amikor a szerződés megkötésére nem került sor, ugyanakkor a fogyasztóvédelmi hatóság és békéltető testület előtt érvényesíthető igények között kell megvonni a határt. Egy egyszerű példával szemléltetve, ha a fogyasztó a neki címzett, de megtevesztő tartalmú árajánlat miatt nem kötött szerződést, a szerződés megghiúsulása miatti kárait érvényesítheti békéltető testületi eljárás keretében vagy akár a megfelelő tájékoztatás mellett a szerződés megkötését is igényelheti, míg ha az árajánlat megtevesztő természetét kifogásolja, akkor azzal kapcsolatban a fogyasztóvédelmi hatóság jár el Fttv-s hatáskörben (fogyasztóval szemben alkalmazott megtevesztő kereskedelmi gyakorlat miatt). Egy másik elhatárolási eset lehet, ha egy fogyasztó a bolti eladó magatartását kifogásolja, amint az súlyosan becsmérlő kifejezésekkel illette, – egy lehetséges megoldásként – ezt nem a szolgáltatás minőségével kapcsolatos kifogásként, hanem személyiségi jogsértésként célszerű minősíteni, amely a sértettet nem mint fogyasztót, hanem mint embert érintette, így a fogyasztói minőség hiányában nem tartozik a békéltető testület hatáskörébe. Ugyanakkor a békéltető testületi eljárásnak, mint alternatív vitarendezési eljárásnak megvan az az előnye, hogy a fogyasztó erkölcsi jóvátetele céljából is tárgyalóasztalhoz ültetheti a feleket, így a fenti esetben, ha a szolgáltatás minőségével kapcsolatos vitás ügy definícióját tágan értelmezzük, eljárást lehet kezdeményezni a bepanaszolt „bocsánatkérése” érdekében is. *Álláspontom szerint a szerződés hiányában ugyanakkor a termék vagy szolgáltatás minőségével vagy biztonságosságával kapcsolatban, fogyasztói minőségében eljáró személy szerződésen kívüli kötelmi jogi igényt kénytelen konstruálni ahhoz, hogy az általa meghatározott*

igény ne közigazgatási jogkörben vizsgálendő jogszabálysértés legyen, hanem a békéltető testület hatáskörébe tartozó fogyasztói jogvita alapja.

3. A FOGYASZTÓ AKTÍV KÖZREMŰKÖDÉSE MINT AZ ELJÁRÁS MEGINDÍTÁSÁNAK A FELTÉTELE

Az Fgytv. egy peren kívüli alternatív eljárást teremtett annak érdekében, hogy a fogyasztók jogvitáikat gyorsan, formalitásoktól mentesen, költséghatékonyan intézhessék. Ugyanakkor egyértelmű célja volt a jogalkotónak az, hogy a fogyasztói társadalom tudatosítása érdekében a jogvita rendezésének az első lépését a fogyasztó maga tegye meg és csak ennek sikertelensége esetén vehesse igénybe az állami segítséget. A fogyasztó köteles ezt hitelt érdemlően igazolni (a vállalkozás elutasító levelét vagy legalább az írásbeli panaszának a megtételét), amelynek nem tesz eleget azzal, hogy a fogyasztó vagy megbízottja pusztán nyilatkozik arról, hogy eredménytelenül kísérelte meg a jogvita rendezését. Ennek hiányában ugyanis az eljárás nem indítható meg, vagy az ily módon elindított eljárás során hozott ajánlás és kötelezés hatályon kívül helyezése iránt sikeresen indítható per az illetékes Törvényszéken.²⁵

A hiánytalan kérelem az eljárás megindításának az alapja. A kérelem kellékeivel kapcsolatban az Fgytv. kimerítően szabályozza mindazokat, amelyek szükségesek az eljárás megindításához. Az Fgytv. 28. §-ban foglaltak közül magyarázatot igényelhet a fogyasztó által állítása alátámasztásául benyújtott bizonyítékok megléte és mennyisége. A békéltető testületi eljárás során az eljáró tanács a rendelkezésre álló, a felek által rendelkezésre bocsátott bizonyítékok és az eljáró tagok szakértelme alapján ítéli meg a fogyasztói jogvitát. A kérdés pusztán az, hogy az eljárás meghallgatás kitűzése nélkül megszüntethető-e vagy meghallgatás alkalmával kell mérlegelni azt, ha a fogyasztó által megjelölt, tanács döntésére vonatkozó indítvány megítéléséhez jogszabály által előírt kötelező bizonyítékokat, vagy a fogyasztó állítása alátámasztásául szolgáló egyéb bizonyítékokat a fogyasztó nem megfelelő formában és mennyiségben csatolta a kérelméhez. A jogintézmény szellemiségét és a szabályozás felépítését is figyelembe vevő, logikus álláspont kialakításához a békéltető testület törvényben rögzített feladatából kell kiindulnunk: A békéltető testület feladata, hogy megkísérelje a fogyasztói jogvita rendezése céljából egyezség létrehozását a felek között, ennek eredménytelensége esetén az ügyben döntést hoz a fogyasztói jogok egyszerű, gyors, hatékony és költségkímélő érvényesítésének biztosítása érdekében. Ha a fogyasztó megalapozatlan (kérelemben foglalt igény összecszerűségének alátámasztására szolgáló bizonyítékok vagy a jogalap nem

25 Fővárosi Ítéltábla a 4. Pf.20.552/2014/6., Fővárosi Ítéltábla Pf.20669/2016/4.

megfelelő volta vagy teljes hiánya esetén) kérelme alapján indult eljárásban esély mutatkozik a jogvita egyezséggel történő rendezésére, akár méltányosságból vagy más okból, így a békéltető testület alapvető feladata teljesíthető, az eljárás folytatására és meghallgatás kitűzésére van szükség. Abban az esetben, ha a kérelemben foglalt fogyasztói igény már annak benyújtásakor megállapíthatóan megalapozatlan a bizonyítékok vagy a jogalap hiánya folytán, és a hiány nem pótolható (vagy a hiányok pótlására sincs szükség), valamint a bepanaszolt vállalkozás elutasító álláspontja folytán kizárt a jogvita egyezséggel történő rendezése, az eljárást meghallgatás kitűzése nélkül a kérelem megalapozatlansága miatt, vagy a kérelem nem pótolható hiányosságai miatt meg lehet szüntetni az Fgytv szabályai szerint.

4. A VÁLLALKOZÁS EGYÜTTMŰKÖDÉSI KÖTELEZETTSÉGE

Az Fgytv. legutóbbi módosításának eredményeképpen a vállalkozások együttműködési kötelezettsége kiterjesztésre került a meghallgatáson való részvételre is, míg korábban pusztán érdemi válaszára voltak kötelesek a békéltető testület megkeresésére. Az együttműködés ilyen formában történő definiálása és ennek elmaradása esetén jogkövetkezmények kilátásba helyezése egyértelműen új lendületet adott a jogintézménynek, egyszersmind megteremtette a hatékony alternatív vitarendezés hazai kulturális és társadalmi alapokon nyugvó modelljét.

Az Fgytv. 29. §-a az együttműködési kötelezettség körében két feltétel együttes fennállását követeli meg. A vállalkozás köteles egyrészt az Fgytv. 29. § (8) bekezdésben rögzített tartalommal, határidőben érdemi válasziratot küldeni a békéltető testület szabályszerű megkeresésére. A válaszirat tartalmára vonatkozóan a vállalkozás köteles írásban nyilatkozni a fogyasztó igényének jogosságát és az ügy körülményeit, valamint a tanács döntésének kötelezőként történő elfogadását illetően, nyilatkozatában meg kell jelölnie az állításait alátámasztó tényeket és azok bizonyítékait, valamint csatolnia kell azokat az okiratokat, amelyek tartalmára bizonyítékként hivatkozik. Másodsorban a vállalkozás meghallgatáson egyezség létrehozatalára feljogosított személy részvételét köteles biztosítani, amennyiben a vállalkozás székhelye, telephelye vagy fióktelepe a területileg illetékes békéltető testületet működtető kamara szerinti megyébe van bejegyezve. Amennyiben nem rendelkezik bejegyzett székhellyel, telephellyel vagy fiókteleppel az adott megyében, a vállalkozás együttműködési kötelezettsége a fogyasztó igényének megfelelő írásbeli egyezségkötés lehetőségének felajánlására terjed ki.

A jogszabálymódosítás eredeti célja az volt, hogy a vállalkozás képviseltesse magát a békéltető testület meghallgatásán, ezáltal is elősegítve a békéltető testület elsődleges feladatát, a jogvita rendezését egyezség létrehozatalával. A jogszabály az érdemi

válaszirat küldési kötelezettségtől és a békéltető testület illetékessége szerinti megyében bejegyzett vállalkozások megjelenési kötelezettségétől nem enged eltérést, kivéve persze, ha az eljárás megszüntetésre kerül meghallgatás tartása előtt. Ha a vállalkozás székhelye, telephelye vagy fióktelepe nem a testület illetékességének megyéjében van bejegyezve, a vállalkozás köteles a fogyasztó igényének megfelelő írásbeli egyezségkötés lehetőségét felajánlani, vagy ha ilyet nem ajánl fel, vagy elutasítja a fogyasztó igényét, akkor a bepanaszolt vállalkozás egyezség létrehozatalára feljogosított személy részvételét köteles biztosítani a meghallgatáson. A jogszabály feltehető célja az volt, hogy a szabályozás az egyezség létrehozatala irányába „lejtessen”, míg ha a vállalkozás vitatja vagy elutasítja a panaszos igényét, akkor az személyesen a meghallgatáson tehesse meg. Az együttműködési kötelezettség meghatározásának nagy hiányossága az, hogy nem kezeli azt a helyzetet, ha egy vállalkozás adott megyében üzletben végzi a kereskedelmi tevékenységet, de azt nem jegyeztette be telephelyeként vagy székhelyeként, továbbá mindenkor egyedi mérlegelést igényel az, hogy a vállalkozás az írásbeli egyezségkötés lehetőségét felajánlotta-e, az alkalmas volt-e érdemi egyezség megkötésére vagy pusztán formálisan akarta teljesíteni a kötelezettségét.

Az együttműködési kötelezettség megsértése esetén ugyanis a békéltető testület mérlegelést nem tűrő módon köteles a vállalkozás adatait átadni a székhelye szerint illetékes fogyasztóvédelmi hatóságnak, aki minden esetben bírságot szab ki, amelynek legalacsonyabb összege 15.000 Ft.

5. BÉKÉLTETŐ TESTÜLET HATÁROZATAI

A békéltető testület által hozható határozatok fajtái, jogereje, érdemi jellege és az egyes határozattípusok közötti választás vitatott része a szabályozásnak. Tekintettel arra, hogy a békéltető testületek eljárásának a jogalkalmazás számára is hasznosítható magyarázata még nem született, így a csekély bírói gyakorlaton kívül a jogpolitikai célokra, általános eljárásjogi elvekre, a jogszabály rendszerére és szabályozás megfogalmazására építhetnek.

A békéltető testület által meghozható határozatokat csoportosíthatjuk kizárólag meghallgatáson (vagy azt követően) hozható, érdemi határozatokra és egyéb megszüntető határozatokra, amelyek ugyan meghallgatás kitűzése nélkül is meghozhatók, de nincs elvi akadálya annak, hogy meghallgatást követően kerüljön sor meghozatalukra.

Meghallgatást követően hozható, érdemi határozatok:

- A jogszabályoknak megfelelő egyezséget a tanács határozattal jóváhagyja, ellenkező esetben, illetve egyezés hiányában az eljárást folytatja.
- Az eljáró tanács kötelezést tartalmazó határozatot hoz, ha a kérelem megalapozott és a vállalkozás alávetette magát békéltető testület döntésének, vagy
- ajánlást tesz, ha a kérelem megalapozott, azonban a vállalkozás nem nyilatkozott vagy nem vetette magát alá a békéltető testület döntésének.
- A tanács a fogyasztó kérelmének elutasításáról dönt, ha a meghallgatást követően a kérelmet megalapozatlannak találja.

A megszüntető határozatokkal kapcsolatos szabályok alkalmazását nehezíti a fogalmi következetlenség (néhol elutasítást használ a jogalkotó, máshol megszüntetési okként jelöli meg), továbbá az, hogy a megszüntetési okokat két, egymás között átjárható csoportba osztja.

A megszüntetési okok első csoportját azok az okok alkotják, – amelyeket a békéltető testület elnöke rendszerint a meghallgatás előtti eljárási szakaszban vizsgál – mint a *res iudicata* esetei, a hatáskör hiánya, a jogvita komolytalan vagy zaklató jellege vagy a kérelem nem pótolta hiányossága. A fogalmi zavart okoz az, hogy a fenti esetekben az eljárás megszüntetéséről a 29. § (4) bekezdés rendelkezik, addig a (4a) bekezdés már ugyanezen esetekben a kérelem elutasításáról rendelkezik. Ennek oka az lehetett, hogy a szabályozás több módosítást élt meg, és a szóban forgó bekezdéseket is Európai Unió-s jogharmonizációs kötelezettségünk teljesítéseképpen ültették át, amelynek szóhasználata nem feltétlenül volt azonos a hazai szabályozásával.²⁶ További elméleti problémákat és paradox helyzetet eredményez az, hogy míg az eljárás a hiánytalan kérelem beérkezésétől indulhat el, annak megszüntetése a kérelem nem pótolta hiányossága miatt mégis lehetséges (bár kétségtelen, hogy ezt a helyzetet érdemes kezelni, ezt a kérelem meghallgatás kifizetése nélküli elutasításának lehetne tekinteni).

Ares iudicata-val kapcsolatos szabályozás is szokatlan, vagy sokkal inkább hiányosnak tekinthető, hiszen a szabályozás az eljárás alternatív természetére *utalva nem engedi meg, hogy a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog*

²⁶ Beiktatta a 2015. évi CXXXVII. törvény a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény, valamint a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. törvény módosításáról, amely a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról szóló, 2013. május 21-i 2013/11/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek való megfelelést szolgálja.

iránti ügyben egymással párhuzamosan peres, nemperes és békéltető testületi és más közvetítői eljárások legyenek folyamatban. Vitát tűrhet ugyanakkor az, hogy a felek között korábban folytatott, egyezséggel zárult közvetítői eljárást követően a felek igénybe vehetnek-e más alternatív vitarendezési eljárást, vagy ezt követően csak a polgári peres út áll rendelkezésre. A vita alapját az képezi, hogy a közvetítői eljárás során a közvetítő nem dönt érdemben a felek jogvitájában, és joghatás kiváltására alkalmas megállapodás sem születhet a felek között, sőt főszabályként a felek között a közvetítői eljárás során tett joglemondó vagy elismerő nyilatkozatok, javaslatok sem képeznek hivatkozási alapot a későbbi bírósági vagy választottbíróági eljárásokban.²⁷ Ha a Polgári perrendtartás szabályait analóg módon alkalmazzuk, arra a következtetésre juthatunk el, hogy a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránti ügyben hozott érdemi döntés (legyen az békéltető testületi vagy peres eljárásban) kizárja a jogvita érdemében történő újabb döntést. Ebből a megállapításból ugyanakkor következik az is, ha egy békéltető testület a fogyasztó kérelmére indult eljárást érdemi döntés nélkül (egyezség, kötelezés, ajánlás vagy elutasítás) szüntet meg, ez nem lehet akadálya annak, hogy később újabb békéltető testületi eljárást indítson.

Ha azonban a szabályozás, szűkebb, nyelvtani értelmezését vesszük alapul, akkor a felek között ugyanabból a ténybeli alapból származó ugyanazon jog iránti ügyben fizetési meghagyás kibocsátása, keresetlevél benyújtása, békéltető testületi, közvetítői eljárás megindítása, a folyamatban levő per vagy a perben hozott jogerős ítélet önmagában elegendő az eljárás megszüntetéséhez. Így a jogalkotó azon szándéka látszik kirajzolódni, hogy peren kívüli alternatív vitarendezési eljárás egy ízben vehető igénybe, ennek sikertelensége esetén a hagyományos jogérvényesítési eljárásokat kell alkalmazni. Ezt a vélekedést támaszthatja alá az AVR²⁸ irányelv is, amikor opcionális lehetőségként teremti meg a tagállamok számára, hogy ha [...] valamely alternatív vitarendezési fórum nem tud elbírálni egy elé terjesztett panaszt, a tagállamok nem kötelesek biztosítani, hogy a fogyasztó a panaszát egy másik alternatív vitarendezési fórum elé terjeszthesse. Ebben az esetben az elbírálás akadályát az AVR irányelv 5. § (4) bekezdése szerinti, az Fgytv. 29. § (4) bekezdésbe megfelelően átültetett okok képezik.²⁹

27 2002. évi LV. törvény a közvetítői tevékenységről 35-36 §§.

28 A fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról szóló, 2013. május 21-i 2013/11/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv.

29 Az AVR irányelv hazai és európai átültetésével kapcsolatban lásd Sik-Simon Rita: A fogyasztói viták alternatív vitarendezése Európában – ötlet – verseny és fórum shopping a nemzeti szabályozás és implementációs kötelezettség tükrében, *Iustum Aequum Salutare*, 2016/2, 73-74., 81.

A megszüntető határozatok másik csoportjára³⁰ vonatkozó szabályok az Fgytv. rendszerében elfoglalt helyéből adódóan elsősorban a meghallgatást követően hozható határozatok között foglalnak helyet. Erre utal a békéltető testületi tagok díjazásáról szóló 211/1998. (XII. 24.) Korm. rendelet 2. § (2) bekezdése is, amely e határozatok meghozataláért az eljáró tagoknak járó díjazást 3000 Ft-ban határozza meg. Ugyanakkor a megfogalmazás két ízben is utal arra, hogy az eljárást ezen okok alapján a meghallgatás tartása nélkül is meg lehet szüntetni. Bírói felülvizsgálat lehetőségének hiányában a békéltető testület eljáró tagja és az adott békéltető testület gyakorlata dönti el azt, hogy hogyan értelmezik, ha az eljárás folytatása lehetetlen, vagy arra nincs szükség. Kérdéses továbbá az, hogy ha a felek megegyeznek a meghallgatás megtartását megelőzően, akkor azt – anélkül, hogy az elnök írásbeli eljárást kezdeményezett volna a felek között – egyezséget tartalmazó határozattal hagyja jóvá a békéltető testület képviselőjében eljáró elnök, vagy a felek abbéli szándékának tekinti, amely az eljárás közös megszüntetésére irányul vagy úgy tekinti, hogy az eljárás folytatására nincs szükség. A kérdésnek a határozathoz kapcsolódó jogerő szempontjából van jelentősége, ugyanis a felek meghallgatás vagy írásbeli eljárás során hozott egyezségét jóváhagyó békéltető testületi határozat kikényszeríthető, végrehajtási záradékkal látható el, míg a megszüntetéshez ez a joghatás nem kapcsolódik. A jogintézmény célját is figyelembe vevő megoldás az lenne, hogy a békéltető testület a felek között az eljárás meghallgatást megelőző szakaszában létrejött egyezséget, – amennyiben annak jogszabályban foglalt feltételei fennállnak – az írásbeli eljárás szabályait alkalmazva, határozattal hagyná jóvá.

ÖSSZEGZÉS

A fogyasztói jogviták hazai alternatív vitarendezése fogantatásának pillanatát megelőzően hazánk abban a szerencsés helyzetben volt, hogy beállt, tradicionális, esetleg egymással versengő párhuzamos alternatív vitarendező intézményi struktúrák nem álltak fent. A tanulmányban felvázolt kérdések közel húsz év működés által kiforrott, gyakorlati problémák, amelyeknek az okai a korábbi tapasztalatok hiánya mellett az alábbiakra is visszavezethetők. A fenti problematikusnak ítélt kérdések a részleges és elenyésző bírói felülvizsgálati kontroll mellett, egységes jogalkalmazás és ügyrend hiányában állandósultak továbbá annak okán, hogy a békéltető

30 A tanács az eljárást megszünteti, ha

a) a fogyasztó a kérelmét visszavonja,

b) a felek az eljárás megszüntetésében megállapodnak,

c) az eljárás folytatása lehetetlen,

d) az eljárás folytatására a tanács megítélése szerint bármely okból – ideértve azt az esetet is, ha a kérelem megalapozatlansága meghallgatás tartása nélkül megállapítható – nincs szükség,

e) a 29. § (4) bekezdése szerinti valamely körülmény a tudomására jut.

testületi rendszerből hiányoznak az egységes jogalkalmazást és jogértelmezést lehetővé tevő intézményesített alapok. Az Fgytv. eredeti szövegezése több ízben szenvedett el jogszabálmódosításokat, hazai vagy Európai Unió-s jogalkotói akaratnak megfelelően, amelyek viszont következtelenné tették a békéltető testületi szabályrendszert. Mindezek alapján úgy vélem, hogy egy hatékony és működőképes jogintézmény alapjainak megteremtését követően, a hazai békéltető testület elérkezett életének első mérföldkövéhez és elindulhat a professzionalizálódás útján, melyhez elengedhetelenné vált az átfogó újra-szabályozása.

BIHARI ERIKA

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK
– KOLLEKTÍV FOGYASZTÓI JOGÉRVÉNYESÍTÉS
MAGYARORSZÁGON*

BEVEZETÉS

A fogyasztók kollektív jogainak érvényesítésével kapcsolatos anyagi és eljárási szabályokkal a belső jog és jogalkotás, valamint a közösségi jog és jogalkotás is időről időre foglalkozik. Ennek oka az, hogy a gazdaság fellendülése, a technika rohamos fejlődése és a Facebook-társadalom korában egyre népszerűbb e-kereskedelem olyan helyzeteket generál, amelyekben a vállalkozások jogsértő gyakorlata egyidejűleg okoz károkat fogyasztók széles körének, és amely gyakorlat akár torzulást is okozhat az Unió belső piacán. Így a jogsértéssel érintett személyek indokoltan léphetnek fel akár egyénileg, akár együttesen e gyakorlatok megszüntetése érdekében vagy kártérítés követelése iránt. Az Európai Unió jogalkotói felismerték, hogy a tömeges követeléses ügyek megoldására összpontosítaniuk kell, ezért megalkották többek között a fogyasztói érdekek védelme érdekében a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárásokról szóló irányelvet, majd a jogsértés megszüntetésére és

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

A jelen tanulmányhoz előtanulmányként szolgált: Bihari Erika: Kollektív fogyasztói jogérvényesítési eljárások hazánkban. In: Farkas Ákos, Páztorné Erdős Éva, Varga Zoltán (szerk.): *Etiüdök jogtudományra. Szemelvények a XXXIII. OTDK Állam-és Jogtudományi Szekció díjazottjainak munkáiból*, Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 16-22.

kártérítésre irányuló tagállami kollektív jogorvoslati mechanizmusok közös elveiről szóló ajánlást.¹ Ezzel párhuzamosan a tagállamok e szabályokat figyelembe véve alakítják a nemzeti sajátosságokat is magukban hordozó jogorvoslati mechanizmusait, így köztük Magyarország is. A kutatás alapvető célja az volt, hogy egy olyan tanulmány szülessen meg, amely bemutatja a hazai kollektív fogyasztói jogérvényesítési modellt, illetve hozzájárul a jogérvényesítési eljárások hatékonyabb alkalmazásához. Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy röviden, ám mégis átfogóan összefoglaljam, milyen lehetőségek és kihívások rejlenek a magyarországi kollektív jogérvényesítési rendszerben. Ennek érdekében bemutatom a magyarországi kollektív jogérvényesítési rendszert továbbá azt, hogy ez a rendszer milyen hatékonysággal működik, illetve a jogérvényesítési eljárások milyen hibákat hordoznak magukban, és ezeket a hibákat, hogyan lehetne korrigálni.

1. A KUTATÁSRÓL

Az eredményesség érdekében komplex kutatást végeztem, így a magyar rendszer mellett néhány uniós tagállam kollektív fogyasztói jogérvényesítési rendszerét is vizsgáltam (angol, német, holland és belga).² Ezeket a modelleket azért elemeztem, hogy javaslatokat tudjak tenni a magyar jogalkotónak, amennyiben a rendszer hordozna magában kisebb hibákat. Úgy gondolom az egyes modellek jó gyakorlatainak felkutatása fontos a rendszer hatékonyságának növelése érdekében, különösen most, amikor a 2018. január 1-jén hatályba lépett Polgári Perrendtartás³ (továbbiakban: Pp.) egy új irányt ad a kollektív jogérvényesítésnek hazánkban.⁴ A magyar rendszer vizsgálata során többek között arra a kérdésre kerestem a választ, hogy az egyes perlési lehetőségek közül melyek lehetnek azok, amelyek leginkább szolgálják a fogyasztói érdekek védelmét, illetve hatékonyan működnek-e ezek a jogintézmények, továbbá a Pp. „ahogyan azt eredetileg tervezte” képes-e új lendületet adni a kollektív perlésnek hazánkban. A kutatás során a releváns hazai és uniós jogszabályokat, joggyakorlatot elemeztem. Emellett többnyire magyar szakirodalomból dolgoztam, de tekintettel a téma sajátosságára néhány idegen nyelvű forrást is feltártam.

1 2009/22/EK (2009. április 23-i) európai parlamenti és tanácsi irányelv és az Európai Bizottság 2013/396/EU (2013. június 11-i) ajánlása.

2 Az országok kiválasztásának alapja többek között az volt, hogy a jogirodalom szerint Anglia rendelkezik alapvetően az egyik legnagyobb gyakorlattal a kollektív jogérvényesítésben európai szinten, a német magánjog, hatással van a magyar jogra, a holland véleményem szerint egy jól kifinomult rendszer, a belga modell pedig ez egyik „legfiatalabb” Európában.

3 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról.

4 A terjedelmi korlátokra tekintettel a tanulmánynak nem célja a külföldi modellek részletes ismertetése

2. FOGALMI MEGALAPOZÁS

A fogyasztói jogok érvényesítése – a jogrendszer béli sajátosságokat figyelembe véve – többféleképpen történhet és ezeket különböző módon csoportosíthatjuk. Beszélhetünk hagyományos (például a bírósági eljárás) vagy alternatív (például mediáció, békéltetés) eljárásról. Az eljárásban való részvétel, illetve az ahhoz való hozzájárulás jellege szerint létezik opt-in (részvétel) és opt-out (kimaradás) rendszer, vagy az igényérvényesítés módja alapján beszélhetünk egyéni vagy együttes igényérvényesítésről. A kutatás szempontjából utóbbi lesz az irányadó.

Az együttes, azaz a kollektív fogyasztói igényérvényesítésnek többféle eszköze van. Léteznek képviseleti keresetek (representative action), csoportos perlések (group litigation), csoportos keresetek („class action”), közérdekű keresetek (actio popularis), kollektív keresetek (collective actions), azonban elnevezésüktől függetlenül a céljuk minden esetben az, hogy nagyszámú fogyasztó érdekeit jelenítsék meg az adott eljárásban. Így tehát kollektív fogyasztói igényérvényesítés alatt azon eljárásokat értjük, amelyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy kettő vagy több természetes vagy jogi személy vagy egy kereset indítására jogosult szerv közösen követelje valamely jogellenes magatartás megszüntetését vagy közösen érvényesítse kártérítési igényét.

3. A MAGYAR KOLLEKTÍV JOGÉRVÉNYESÍTÉSI MODELL

Hazánkban a jelenleg (bírósági eljárásban) alkalmazható kollektív jogérvényesítési eljárások körébe tartozik a Fogyasztóvédelmi törvény⁵ (továbbiakban: Fgytv.) alapján indítható közérdekű kereset és közérdekű igény. A Polgári Törvénykönyv⁶ (továbbiakban: Ptk.) alapján a tisztességtelen szerződési feltételek alkalmazása miatt szintén közérdekű kereset nyújtható be. Jelentős a Magyar Nemzeti Bank (továbbiakban: MNB) közérdekű igényérvényesítése és a Gazdasági Versenyhivatal (továbbiakban: GVH) által a fogyasztók érdekében indítható igényper, mely jogintézmény a Tisztességtelen piaci magatartás és versenykorlátozás tilalmáról szóló törvény⁷ (továbbiakban: Tpv.) szabályoz. Végül a Pp.-ben szabályozott pertársaság, közérdekből indított per és társult per – utóbbi kettő, mint két új – jogintézményét célszerű megemlíteni, amelyek a fogyasztói jogérvényesítés „eljárásjogi eszközei” Magyarországon. Láthatjuk, hogy ezen jogérvényesítési eljárásoknak nincsen egy egységes szabályozása, és közöttük a különbséget értelemszerűen a keresetindítás alapjául szolgáló jogsértő tevékenység, az érvényesíteni kívánt igény meghatározása,

5 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről.

6 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

7 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról.

a határidők és a kiszabott jogkövetkezmény jelentik. A keresetindításra feljogosított szervezetek igen széles spektrumon helyezkednek el, egészen a közjogi szervezetektől kezdődően a magánjogi, gazdasági és fogyasztói érdekképviselői szervezetekig.

3.1. Közérdekű igényérvényesítés a Fogyasztóvédelmi törvény alapján

Az Fgytv. célja a hatékony fogyasztói érdekvédelem, azok érvényesítéséhez szükséges intézményrendszer fejlesztése, valamint a közérdekű jogérvényesítések széles körű alkalmazása. A korábbi szabályozáshoz képest jelenleg az Fgytv.-ben a közérdekű kereset és igény jelenik meg. A törvény tartalmazza, hogy közérdekből milyen feltételekkel és mely jogalanyok indíthatnak pert, illetve különválasztja a jogosultak keresetindítási jogát. Közérdekű keresetet indíthatnak az egyesületek (a Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete ez idáig több közérdekű keresetet is indított⁸) és az ügyészség (pl.: a Pest Megyei Főügyészség keresetet indított a Wizz Air Hungary Kft.-vel szemben jogszabálysértő gyakorlata miatt, a bíróság megállapította, hogy az alperes gyakorlata jogszabálysértő⁹), míg közérdekű igényérvényesítésre a fogyasztóvédelmi hatóságnak és az egyesületeknek van jogosultsága.¹⁰ Utóbbi esetben az eljárás célja a fogyasztók polgári jogi igényeinek érvényesítése, míg előbbiben fogyasztók széles körének védelme, illetőleg a jelentős nagyságú hátrány kiküszöbölése.¹¹ A fogyasztóvédelmi hatóság keresetindítási joga a fogyasztóvédelmi rendelkezések megsértése esetére korlátozódik.¹² Ezzel szemben az ügyészség keresetindításra abban az esetben jogosult, ha jogszabálysértés esetén az eljárás lefolytatására egyébként bíróság rendelkezik hatáskörrel, vagyis az adott ügy elbírálása nem hatóság hatáskörébe tartozik. A fogyasztóvédelmi egyesületek pedig mind a bírósági, mind pedig a fogyasztóvédelmi hatósági hatáskörbe tartozó esetekben indíthatnak közérdekű keresetet. A jogalkotó célja a kettéválasztással az volt, hogy egyedi igényeket is be lehessen vonni az eljárásokba, ugyanakkor úgy gondolom indokolatlan, hogy a kétféle keresetőséget nem biztosítja mindhárom jogosultnak. Véleményem szerint az ügyészség keresetindítási lehetőségét szinte teljes egészében kiüresíti a szabályozás megfogalmazása, amely olyan módon kívánja a fogyasztói jogsértéseket kettéválasztani, hogy az ügyészség csak a bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben indíthat közérdekű keresetet. Kutatásom során nem találtam olyan tételes jogi meghatározást, amely a fogyasztói jogsértéseket,

8 6.P.24.140/2008/4. számú Fővárosi Ítéletábla ítélete. Egy elektronikai cikket forgalmazó weboldal üzemeltetőjével szemben indított keresetet az egyesület. Az ügyben a weboldal szerződési feltételei közül számos tisztességtelennek minősült és a Fővárosi Ítéletábla ítéletében ezt meg is állapította.

9 [Http://www.jogiforum.hu/hirek/23551](http://www.jogiforum.hu/hirek/23551) (letöltés dátuma: 2017. május 10.)

10 1997. évi CLV. törvény 38. § (8), 39. § (2)

11 Fazekas Judit: *Fogyasztóvédelmi jog*, Budapest, Complex (2007) 7-247.

12 1997. évi CLV. törvény 45/A. § (1)-(3).

avagy a fogyasztóvédelmi jogszabályokat a szerint csoportosította volna, hogy bírósági vagy hatósági jogkörbe tartozik azok megítélése. Kiváltképp indokolatlan ez a megkülönböztetés, amikor tudjuk, hogy a fogyasztóvédelmi jog egy interdiszciplináris jogterület és épp úgy tartalmazza a közjogi, mint a magánjogi elemeket. Egy egyszerű példa ennek szemléltetésére a 1990. évi LXXXVII. áruk megállapításáról szóló törvény, ami klasszikusan fogyasztóvédelmi hatóság által ellenőrzött fogyasztóvédelmi jogszabály, azonban annak megsértése tipikusan fogyasztói vagyoni sérelmet okoz, és magánjogi igényt keletkeztet. Meglehet, hogy az eljárás hordoz magában kisebb hibákat, viszont azt meg kell jegyeznünk, hogy a jövőben talán ez változhat a Pp. társult per jogintézményének bevezetésével, amely alapján a fogyasztói szerződésből eredő követelés érvényesítése céljából társult per indítható.

3.2. Közérdekű kereset a Polgári Törvénykönyv alapján, az ügyészi tevékenység kiemelkedő eredményei

A Ptk. meghatározott szervezetek (többek között az ügyész, a miniszter, az autonóm államigazgatási szerv, a kormányhivatal vezetője, a gazdasági és szakmai kamara vagy érdekképviselői szervezet, a fogyasztói érdekek képviselőjét ellátó egyesület) számára lehetővé teszi közérdekű kereset indítását abból a célból, hogy ha fogyasztói szerződés tisztességtelen szerződési feltételeket tartalmaz, annak érvénytelenségének megállapítását kérik bíróságtól a fogyasztók jogainak védelme érdekében.¹³ A fogyasztói szerződések esetén jellemzőek az ún. blankettaszerződések, melyek célja a szerződéskötés megkönnyítése. Ezek a szerződések azonban jellemzően olyan kikötéseket is tartalmaznak, melyek általános szerződési feltételnek (továbbiakban: ÁSZF) minősülnek. A Ptk. lehetővé teszi a közérdekű kereset megindítását abban az esetben, ha a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződés részévé váló ÁSZF tisztességtelen. Ebben az esetben a szerződés érvénytelenségének megállapítását kérheti az arra jogosult személy vagy szervezet. A közérdekű kereset alapján hozott ítélet az érintett általános szerződési feltétel érvénytelenségét az annak alkalmazójával szerződő valamennyi félre kiterjedő (erga omnes) hatállyal állapítja meg. Így határozott például a Szegedi Ítéletábra egy ingatlanforgalmazó kft. által alkalmazott megbízási szerződés általános szerződési feltételeinek meghatározott tisztességtelen kikötései, vagy egy másik felsőbbbírósági ítélet egy hitelintézet pénzügyi lízingszerződésekre vonatkozó általános szerződési feltételeinek megnevezett tisztességtelen kikötései tekintetében.¹⁴ A közérdekű kereset megindítására jogosult

¹³ 3/2011. (XII. 12.) PK vélemény 7. pontja alapján.

¹⁴ Gelencsér Dániel: Közérdekű igényérvényesítés Magyarországon – a gyakorlat tükrében, Eljárásjogi Szemle, 2013/6, 31-48.

fentebb említett szervek közül az ügyészi tevékenység büszkélkedhet kiemelkedő eredményekkel. Hatékonyáguk abban rejlik, hogy a legtöbb ügyész által indított eljárás kellő nyilvánosságot kap, továbbá nagyban hozzájárulnak a joggyakorlat fejlesztéséhez és a nyilvánosság révén a piaci résztvevők jogkövető magatartásának erősítéséhez is. Ezen jogintézménynek is vannak szabályozási hiányosságai, és nem biztos, hogy a leghatékonyabb eszköz a kollektív jogérvényesítésre, azonban sokszor előfordul a joggyakorlatban, annak ellenére, hogy alkalmazhatósági köre szűk, hiszen csak az ÁSZF-ek vizsgálatára terjed ki, és nem alkalmas minden sérelem orvoslására, kártérítési igények érvényesítésére sem. Összességében mégis úgy gondolom az ítélet „erga omnes” hatálya, a Kúria Polgári Kollégiumának a fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos véleményei, az Európai Unió Bíróságának ítélezési gyakorlata „jó fegyver” lehet a fogyasztók számára.

3.3. Közérdekű igényérvényesítés a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény alapján (továbbiakban: Jegybank tv.)

A Jegybank tv. alapján, az MNB (korábban a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete-PSZÁF) folyamatos felügyeletet gyakorol a pénzügyi ágazati törvények hatálya alá tartozó szervezetek és személyek felett, illetve fellép a pénzügyi szolgáltatásokat igénybe vevő fogyasztók jogai érdekében. A fogyasztók széles körét érintő hátrányos jelenségeket a lehető leggyorsabban azonosítja, majd azok megszüntetésére összpontosít, ezzel is megelőzve ismételt kialakulásukat. A Jegybank tv. meghatározza az MNB közérdekű igényérvényesítésének szabályait. Az MNB igénypert indíthat a fogyasztók polgári jogi igényeinek érvényesítése iránt az ellen, akinek tevékenysége a pénzügyi szervezetek működésére vonatkozó törvények és az azok végrehajtására kiadott jogszabályok¹⁵ rendelkezéseibe, vagy a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló törvény rendelkezéseibe ütközik. Továbbá akinek tevékenységével kapcsolatban felmerül a Ptk. szerinti tisztességtelen általános szerződési feltétel alkalmazása, feltéve, ha a jogsértő tevékenység a fogyasztók széles, a jogsértés körülményei alapján meghatározható körét érinti.¹⁶ A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete a közérdekű igényérvényesítést megszűnéséig, 2013 szeptemberéig gyakran és hatékonyan alkalmazta. Közérdekű igényérvényesítési pert indított, többek között az Axa Bank fióktelepe, a CIB Bank, az Intrum Justitia Zrt., a Magyar Ingatlanhitel Pénzügyi Zrt. ellen. Az ügyek többségében a bíróságok ítéletükben a teljes érintett ügyfélkörre vonatkozóan megállapították a kifogásolt szerződési feltételek érvénytelenségét, illetve eltiltották az érintett pénzügyi szolgáltatókat azok további

15 Pl.: a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló törvény, a lakástakarékpénztárakról szóló törvény, a jelzálog-hitelintézetéről és a jelzáloglevélről szóló törvény.

16 2013. évi CXXXIX. törvény 164. § (1) bekezdés.

alkalmazásától.¹⁷ Azonban azt látnunk kell, hogy a PSZÁF-nek a Magyar Nemzeti Bankba történő beolvastását követően az MNB egyszer sem indított közérdekű keresetet, holott a Jegybank tv. ezt lehetővé tenné. Talán a szervezetben belül történt egy koncepcióváltás és ez lehet az egyik ok? A kutatás során erre a kérdésre nem kaptam választ, azonban úgy gondolom, hogy a jogintézményben jó lehetőségek rejlenek és az MNB mint egy erős, országos szerv, hatékonyan tudná védeni a fogyasztók érdekeit.

3.4. A Gazdasági Versenyhivatal „kihasználatlan” igénypere

A közérdek védelmét szolgálja a GVH által a fogyasztók érdekében indítható közérdekű kereset, amely egy igényper. A jogalkotót annak a felismerése ösztönözte e jogintézmény létrehozására, hogy az egyéni fogyasztók sokszor a hosszadalmas és költséges pereskedést elkerülve nem fordulnak bírósághoz vagy a GVH-hoz. Azért jött tehát létre a GVH által indítható per, hogy a fogyasztók helyett részben a versenyjogsértés szankcionálására, részben az érdeksérelem orvoslására, a köz érdekében indulhasson eljárás.¹⁸ „A GVH pert indíthat a fogyasztók polgári jogi igényeinek érvényesítése iránt, ha a vállalkozásnak a GVH hatáskörébe tartozó jogsértő magatartása a fogyasztók széles, a jogsértés körülményei alapján meghatározható körét érinti.”¹⁹ Ilyen típusú közérdekű keresettel ez ideáig csupán egyetlen alkalommal élt a GVH. 2012 januárjában három lakáshirdetésekkel foglalkozó internetes portállal szemben indított, általános szerződési feltételek érvénytelenségének megállapítása iránt pert. Az eljárás eredményeként a GVH a weblapok üzemeltetőit bíróság fizetésére kötelezte, a határozat nyilvánosságra hozatalát és a jogsértő magatartás abbahagyását írta elő.²⁰ Annak ellenére, hogy a GVH ez ideáig egy alkalommal indított közérdekű pert, úgy gondolom mint országos illetékességű, autonóm államigazgatási szerv kiválóan alkalmas lehetne fogyasztói tömegek érdekeinek érvényesítésére. De vajon mi lehet a kihasználatlanság oka? Véleményem szerint sok esetben akadály lehet a per megindításhoz szükséges kötelező versenyfelügyeleti²¹ eljárás. A GVH célkitűzése az, hogy eredményesen, jogerős határozattal záruljon az általa indított közérdekű per, azonban ez abban az esetben lehetetlen, ha már a versenyfelügyeleti eljárás során megszűnik a vállalkozás.

17 [Http://hvg.hu/gazdasag/20120216_pszaf_per](http://hvg.hu/gazdasag/20120216_pszaf_per) (letöltés dátuma: 2017. május 10.)

18 Complex Jogtár Kommentár az 1996. évi LVII. törvényhez, Kommentár a 92. §-hoz, Wolters Kluwer [Elérhető: <http://net.jogtar.hu/> (letöltés dátuma: 2017. május 10.)]

19 1996. évi LVII. törvény 92. § (1) bekezdés.

20 [Http://www.gvh.hu/dontesek/birosagi_dontesek_vj_szam_alapjan/birosagi_dontesek_2010/Vj_122_2010_291.html](http://www.gvh.hu/dontesek/birosagi_dontesek_vj_szam_alapjan/birosagi_dontesek_2010/Vj_122_2010_291.html) (letöltés dátuma: 2016. szeptember 20.), Lásd még: a Fővárosi Törvényszék 32.G.45.056/2013/25. számú részítélete 2.Kf.650.099/2014/4. számú ítélete.

21 1996. évi LVII. törvény 92. § (2).

Egy további ok lehet, hogy a GVH által ellenőrzött jogszabályok pénzben kifejezhető fogyasztói igényeket csak absztrakt módon jelenítenek meg, tehát az általa tiltott kereskedelmi gyakorlatok pénzben nehezen kifejezhető fogyasztói érdeksérelmet valósítanak meg. Egy példával szemléltetve. Ha a GVH hatósági jogkörben marasztal egy tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot folytató vállalkozást, majd vele szembeni közérdekű fellépést tesz, az eljárás során nehezen lesznek meghatározhatók a sértett fogyasztói igények. Ez esetben, ha a bíróság kötelezi a jogsértő vállalkozást a követelések teljesítésére, problémát okozhat minden egyes fogyasztónál megállapítani a kártérítés összegét. Némileg javít a kárt szenvedett fogyasztók helyzetén a kötelezettségvállalás jogintézménye. Az a vállalkozás, mellyel szemben versenyfelügyeleti eljárás folyik, ha nem is tartja megalapozottnak a vele szembeni eljárást, de kételyei vannak, hogy marasztalás nélkül véget érhet-e az eljárás, felajánlhat bizonyos jóvátételt a GVH részére. Ezzel az okozott jogsértést orvosolja, amennyiben a GVH elfogadja a kötelezettségvállalását. Azonban jól látható, hogy a jogintézménnyel a jogalkotó célja nem a tömegesen kárt szenvedett fogyasztók érdekvédelme volt, sokkal inkább a kárt okozó vállalkozások kimentési lehetősége, annak érdekében, hogy a kötelezettségvállalás fejében vele szemben a versenyfelügyeleti eljárást megszüntessék. Mindemellett elgondolkodtató az a tény is, hogy ugyan a GVH közérdekű igénypereket nem indít, de annál több versenyfelügyeleti eljárást folytat le. Ezen eljárások során megállapíthatja a jogsértést, bírságot szabhat ki vagy akár kötelezettség teljesítését írhatja elő a vállalkozásnak.²² A kutatás során találtam két olyan döntést²³ is, az egyik az OTP Bank, a másik a Fressnapf Kft. ellen indult, amiben a fogyasztók széles körét érintő tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának megsértése miatt visszafizetési kötelezettséget is előírt a GVH a jogsértő vállalkozásoknak. Úgy gondolom, ha a joggyakorlat ilyenfajta progresszív irányba megy, a GVH „hazai pályán” is tudja érvényesíteni a fogyasztók igényeit, akár bírósági eljáráson kívül is. A fentebb kifejtettek alapján láthatjuk, hogy a GVH által indítható per sem mondható a leghatékonyabb igényérvényesítési eszköznek.

3.5. *Pertársaság, közérdekből indított per és társult per*

Érdeemes néhány szót ejteni a Pp. jogintézményeiről is, mint a jogérvényesítés „eljárásjogi eszközeiről”. Látszólag a pertársaság hatékony eljárás lehet, azonban úgy gondolom, hogy az eljárási szabályai, illetve az olyan problémák, mint az ügyvédi költség viselésének szabályai, a csoport megszervezése és az eljárás költségei miatt nem

22 Nagy Csongor István: Magánjogi igények érvényesítése a GVH határozatai alapján, *Fogyasztóvédelmi Szemle*, 2010/4, 169-176.

23 Vj-44/2013/43. számú határozat (GVH kontra OTP), Vj-64/2015/41. számú határozat (GVH kontra Fressnapf).

alkalmas tömeges fogyasztói igények hatékony érvényesítésére. Egyetértek Aranyi Péterrel, aki úgy fogalmaz, hogy „pertársaság körében valójában meg többszörözött önálló eljárásokról beszélünk, melyeket célszerűségi szempontból egy eljárásban kezelnek. (...) Lényegében a hagyományos bírósági igényérvényesítés speciális fajtája, de nem kollektív igényérvényesítési modell.”²⁴ A közérdekből indított per és a társult per bevezetésével a jogalkotó célja az volt, hogy egy impulzust adjon a közérdekű kereseteknek. A közérdekből indított per lényegében egy keretszabályozás, hiszen az, hogy ki és milyen esetben indíthat közérdekű pert, arról a különböző anyagi jogszabályok (Fgytv., Ptk.) rendelkeznek. Emellett a társult per egy opt-in modellre épül, amelyben a felperesek ugyanazon jogalapon keletkeztetett igényét egy reprezentatív felperes érvényesíti a perben. Ennek a tárgyi hatálya jelenleg szűk körű: a fogyasztói szerződésből eredő és a munkaügyi jogvitákra lesz alkalmazható ez a perlési forma.²⁵

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A kutatás összes eredményét figyelembe véve a következő megállapításokat tehetjük. A kollektív fogyasztói jogérvényesítés Magyarországon számos jogszabály alapján történhet. A közérdekű perindításra felhatalmazást adó anyagi jogszabályok mellett megtalálhatók, mintegy keretszabályozásként, az eljárási szabályok is, amelyek egyre inkább igyekeznek elősegíteni a rendszer hatékonyságát. Azonban azt le kell szögeznünk, hogy elsődlegesen nem az eljárási szabályoktól függ a rendszer eredményessége, sokkal inkább az anyagi jogszabályoktól (pl.: Fgytv., Ptk.), amelyek rendelkeznek többek között a keresetindításra jogosultakról. Sajnos, ha a jogosultak köre nem változik, nem lesz gördülékenyebb és gyakoribb az eljárások megindítása. Úgy gondolom, hogy a közérdekű perindításra felhatalmazást adó törvényeket a jogalkotónak célszerű összehangolnia a Pp. szabályaival az eljárások eredményessége érdekében. Véleményem szerint a Pp. több pozitív elemet is kínál, hiszen az Fgytv.-ben szereplő jogintézményekhez igazítja a társult per eljárási szabályait, így meglehetősen alkalmas lesz arra, hogy tartalommal töltse ki ezeket a keresetindítási lehetőségeket. Az MNB által indítható közérdekű igényperben úgy vélem, rejlenek kapacitások, amelyet egy ilyen erős, országos szerv a fogyasztók érdekében hatékonyan ki tudna használni, érdemes lenne újra tartalommal kitöltenie ezt a közérdekű igényérvényesítést és folytatni a PSZÁF „jógyakorlatát”. A Gazdasági Versenyhivatal esetében úgy gondolom a versenyfelügyeleti eljárására érdemes jelenleg fókuszálni. A GVH-nak lehetősége van arra, hogy kötelezettséggel

²⁴ Aranyi: i. m. 50-51.

²⁵ [Hhttp://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/celegyenesben-az-uj-polgari-perrendtartasi-kodex-elokeszitesere](http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/celegyenesben-az-uj-polgari-perrendtartasi-kodex-elokeszitesere) (leröltés dátuma: 2017. május 10.)

teljesítését is előírja a jogsértő vállalkozásnak és a döntéseinek elemzését követően megállapítható, hogy ezzel a lehetőségével él is a GVH. Úgy gondolom, hogy az eljáró versenytanácsoknak a jövőben is hozniuk kellene, az általam elemzett határozatokhoz hasonló, kötelezettség teljesítését tartalmazó határozatokat. Véleményem szerint ezen „eljárási gyakorlat” hatékony megoldás lehetne a fogyasztók széles körét érintő jogsértésekkel szemben. Ugyan a tanulmányban nem célja a kutatás során vizsgált külföldi modellek ismertetése, azonban úgy gondolom fontos bemutatni a német modell vizsgálata során felfedezett próbaper (Kapitalanleger-Musterverfahrensgesetz: KapMuG) jogintézményét. A próbaper az Pp. társult perlés jogintézményéhez hasonló eljárás. A társult per alkalmas lehet kis közösségek, vagy éppen nagyobb, de egymással kapcsolatban lévő fogyasztók azonos igényeinek érvényesítésére, azonban olyan fogyasztók esetében, akik nincsenek egymással kapcsolatban, egy jól működő elektronikus pernyilvántartás (egy regiszterben vezetik Németországban e pereskedő fogyasztókat) nélkül²⁶, véleményem szerint az eljárás nem váltja be kellőképpen a hozzá fűzött reményeket. Azonban ha működik egy ilyen kereső rendszer, a fogyasztók gyorsan fel tudják venni együtt a küzdelmet az adott vállalkozással szemben és problémáikat is könnyen meg tudják osztani egymással.

ÖSSZEGZÉS

Összességében a kutatás eredményeit figyelme véve elmondható, hogy Magyarországon, de az általam vizsgált tagállamokban is számos kollektív fogyasztói jogérvényesítésre irányuló eljárás létezik, azonban az eljárások nem minden esetben hatékonyak és van, hogy szabályozási hiányosságokban szenvednek. Véleményem szerint fontos az, hogy a jogalkotó a rendszer eredményességét növelje és az a fogyasztók széles körének érdekeinek védelmére még inkább alkalmas legyen. Talán e cél elérésében, hazánkban a Pp. segítségül lehet azzal, hogy a közérdekű perlést egy új köntösbe öltöztette. Mivel a törvény 2018. január 1-jén lépett hatályba, ezért ilyen irányú következtetéseket levonni nem lehet, így csak egy kérdést szeretnék ezzel kapcsolatban feltenni. Vajon úgy alakított-e ki a jogalkotó a két új kollektív jogérvényesítési forma szabályait, hogy azok lehetőség szerint lefedjék azoknak a jogviszonyoknak vagy jogvitáknak a körét, ahol a kollektív igényérvényesítés indokolt és hatékony lehet? Erre a kérdésre majd a jövőbeni joggyakorlat adhat választ és talán egy későbbi tanulmányban, e válaszok, kutatási eredményként meg is jelennek.

26 [Http://www.vzbv.de/sites/default/files/mediapics/stn_gruenbuch__eu_kommission_27_02__2009.pdf](http://www.vzbv.de/sites/default/files/mediapics/stn_gruenbuch__eu_kommission_27_02__2009.pdf) (letöltés dátuma: 2016. október 3.)

PRIBULA LÁSZLÓ

habilitált egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Eljárásjogi Tanszék

TULAJDONJOG MINT BIZTOSÍTÉK?

Á MAGYARORSZÁGI JOGALKALMAZÁS DILEMMÁI –

Á FIDUCIÁRIUS HITELBIZTOSÍTÉKOK ÉRTÉKELÉSE

Á MAGYARORSZÁGI BÍRÓI GYAKORLATBAN*

BEVEZETÉS

A társadalmi-gazdasági rendszerváltozás számos jelentős kihívást eredményezett a polgári jog intézményeinek gyakorlatában. Növekedtek a gazdasági élet elvárásai, egyes jogügyletek tömegessé váltak, a hitelezők védelme különös jelentőséget kapott. A kialakuló piacgazdaság egyik legfontosabb elvárása volt a *finanszírozás* folyamatos biztosítása, hiszen a gazdasági fejlődés alapvető feltétele, hogy annak minden résztvevője – beleértve a kisebb vállalkozásokat is – bármikor megfelelő forráshoz jusson. Akik a forrásokat biztosítják, pénzkihelyezéseik kockázatát igyekeznek a lehető legminimálisabbra szorítani. A kockázat csökkentésére a leginkább a hitelbiztosítékok rendszere alkalmas, mivel az adós vagy egy teljesítőképessé harmadik személy segítségét veszi igénybe (személyi biztosítékok, mint a kezesség vagy bankgarancia), vagy a tartozás fedezeteként kellő értékű vagyontárgyat ajánl fel (dologi biztosítékok, mint a zálogjog vagy az óvadék). Ugyanakkor a vagyoni viszonyok nem alakultak úgy, hogy a klasszikus polgári jogi biztosítékok minden olyan célnak meg tudjanak felelni, amely a hitelezők szempontjából kiemelkedően

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

fontos. Az új kihívások ezért új megoldásokat is követeltek. Ennek a sajátos helyzetnek lett az eredménye a *fiduciárius hitelbiztosíték* megjelenése, amely újdonsága a jogalkalmazást is nehéz feladat elé állította.

A jogügyletek biztonságát, ezáltal hatékonyságát elsődlegesen az garantálja, hogy léteznek olyan jól működő biztosítékok, amelyek által a hitelező bizonyos lehet abban, hogy abban az esetben is a követeléséhez jut majd, ha az adós nem megfelelően teljesít. A biztosítékok tényleges alkalmazhatósága azonban nem lehet független a létező gazdasági viszonyoktól. Evidenciának tekinthető, hogy a legnagyobb biztonságot a *zálogjog* jelenti, hiszen egy elegendő értékkel rendelkező zálogtárgy megfelelő kielégítési alapul szolgál, a zálogjogosult privilegizált helyzeténél fogva pedig más hitelezőkkel szemben is védelemben részesül. Ahhoz azonban, hogy a zálogjog el tudja látni feladatát, szükséges a gazdaság bizonyos fejlettsége, elfogadható szintű pénzbőség, a vagyontárgyak értékesítése során elegendő kínálat – mindez a rendszerváltozás utáni magyarországi valóságot nem jellemezte. Ezért a zálogjog nem tudta teljesen betölteni a jogalkotó által elképzelt funkcióját: alapításának magasak voltak a költségei, érvényesítése lassú és nehézkes volt. A hitelezés iránti igény azonban létezett, de a szükség más hasonló célú eszközök kitalálását eredményezte. Mint ahogy arra tanulmányában Lajer Zsolt és Leszkoven László rámutatott: a *hiteléletet érzékenyen érintő problémára a gyakorlat igen hamar reagál*: a hitelezők a rendelkezésükre álló eszközökkel „túlbiztosítják” követelésüket (ezzel túlterhelik az adóst), vagy más, a követelésük megtérülését hatékonyabban elősegítő hitelbiztosítékokat kísérelnek meg bevetni.¹ Így jöttek létre a magyarországi polgári jogban hosszú ideig nem szabályozott úgynevezett fiduciárius hitelbiztosítékok.

A fiduciárius hitelbiztosítékok alatt azokat a különböző megoldásokat értjük, amikor a biztosíték céljával a felek nem a polgári törvénykönyvben szabályozott valódi biztosítékokat, hanem más – egyébként eltérő tartalmú – jogviszonyokat vesznek igénybe. Ebből következően elválik a hitelező és az adós közötti, a hitelezésre irányuló jogviszony attól a jogviszonytól, amelynek tárgya a ténylegesen biztosítékul szolgáló vagyontárgy. Így a felek az engedményezést, a vételi jogot, a visszavásárlási jogot vagy a tulajdonjog-fenntartást használják fel abból a célból, hogy az adós nem megfelelő teljesítése esetén a hitelező a követeléséhez juthasson.

A fiduciárius biztosítékokat megalapozó jogügyleteknek az a lényege, hogy a hitelező olyan *többlet* dologi jogot vagy ahhoz kapcsolódó jogosítványt – jellemzően

¹ Lajer Zsolt, Leszkoven László: A bizalmi (fiduciárius) biztosítékokról, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/1-2, 23-33.

tulajdonjogot vagy tulajdonjogot eredményező más jogot – kap, amely egyébként nem következne a biztosítéki célból, és az adós és a hitelező belső jogviszonya rendezi el azt, hogy nem megfelelő teljesítés esetén hogyan járnak el a szerződő felek abból a célból, hogy a dologi jog ténylegesen a tartozás megtérülését biztosítsa. Így jellemzően az adós átruházza a hitelezőre a nagyobb értékű (jellemzően ingatlan) tulajdonjogát, ha azonban a tartozását teljesíti, úgy a hitelező köteles a tulajdont visszaruházni az adósra.

Az ilyen ügyletek legfőbb sajátossága a *tényleges* és a *látszólagos* jogi helyzet szembenállása, más néven a jogi és a gazdasági tulajdon elválása. Ennek az oka, hogy amikor a felek biztosítékként nem a törvényben biztosítéknak nevezett eszközöket határoznak meg, hanem más, egyébként eltérő célú intézményeket, akkor kénytelenek ezeket az intézményeket a törvényi szabályok szerint kezelni – tehát úgy tesznek, mintha a jogügyletnek nem is biztosítéki célja lenne; a biztosítéki célt a felek közötti *bizalmi megállapodás* tartalmazza. A hitelező ugyanis nem tulajdonjogot kíván szerezni, hanem csak a tulajdonjogot a követelésének a megtérüléséhez kívánja felhasználni; mégis kívülről felé úgy kell viselkednie, mintha az ügylet valós célja a tulajdonszerzés lenne. Mindez azért van így, mert a felek elsődleges célja a zálogjogi szabályok kikerülése. Ez viszont számos további problémát eredményez. A harmadik személyek felé a hitelező ténylegesen jogosultként viselkedhet, így ha a dolgot másra átruházza, vele szemben az adós eredményesen nem léphet fel. A bizalmi jellegből eredően arra sincs garancia, hogy a hitelező a megszerzett dolognak a biztosítékon felüli értékét magának megtartsa, önmagában elszámolási kötelezettsége nincs. A mögöttes ügylet ezen túl arra is vezethet, hogy a dolgot az adós ellen meginduló eljárásokból (felszámolás, végrehajtás) kivonja, így más hitelezők megkárosítására is alkalmas. Ugyanakkor a felek éppen a biztosítéki cél miatt jellemzően a dolog értékét nem a valóságnak megfelelően határozzák meg, amely akár az adós, akár a hitelező jelentős érdeksérelmét is okozhatja. Mint ahogy arra részletes tanulmányukban Gárdos István és Gárdos Péter összefoglalóan rámutattak, a konstrukció a hitelezői pozícióval visszaélést segíti elő, egyoldalúan hátrányos az adós, valamint annak biztosítékkal nem rendelkező hitelezői számára.² A fiduciárius biztosítékok szabályozatlansága, egyben látszat-jellege tehát bizonytalan jogi helyzetek tömegét eredményezheti.

Amikor ezek a konstrukciók létrejöttek, a bírói gyakorlat azonnal kihívás elé került. *Bizonytalanság* jelentkezett a fiduciárius hitelbiztosítékok érvényessége körében. Két szabály került ellentétbe egymással: a *szerződések tartalmi szabadsága*

2 Gárdos István, Gárdos Péter: Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban? *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2004/1-2, 33-47.

és a *lex commissoria* tilalma. A rendszerváltozást követő ítéletek azon az alapon különböztek egymástól, hogy a jogalkalmazó melyik szabályt kívánta az adott megoldásra alkalmazni. Az előző alapvető rendelkezés szerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg, és a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja. Az utóbbi szabály értelmében semmis a kielégítési jog megnyílta előtt létrejött az a megállapodás, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát. Mindezzel együtt a magyarországi polgári jog mindig is tiltotta a színlelt szerződéseket azzal, hogy ha a felek között nem volt tényleges szerződéskötési akarat, úgy a színlelt szerződés semmis; ha pedig a megkötött szerződés valójában más tartalmú szerződést leplez, úgy a szerződést a leplezett szerződés alapján kell megítélni. Mivel 2014-ig a fiduciárius hitelbiztosítékokat a magyar polgári jog nem szabályozta, joghatásaikat ezeknek az alapvető rendelkezéseknek a segítségével kellett megítélni.

2. A FIDUCIÁRIUS HITELBIZTOSÍTÉK MEGJELENÉSE

A MAGYARORSZÁGI JOGGYAKORLATBAN

A magyar jogtörténetben sokáig nem okozott problémát a fiduciárius hitelbiztosítékok kérdése: az 1990-es évekig alig alkalmazták, de a bírói gyakorlat is egyértelműen a tilalom mellett foglalt állást. A gazdasági élet szereplői elégségesnek találták a fennálló dologi biztosítékok rendszerét. A jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvénycikk 52. §-a kimondta a *lex commissoria* tilalmát, tehát amely szerint semmis a tulajdonos és a jelzálogos hitelező között a követelésnek a tulajdonossal szemben beálló lejárt előtt létrejött oly megállapodás, hogy a jelzálogos hitelezőnek joga van kielégítésül az ingatlan tulajdonának átruházását követelni vagy az ingatlant végrehajtás útján kívül értékesíteni. Ezt a bírói gyakorlat a tulajdonjog biztosítéki célú átruházása tilalmának tekintette, és megakadályozott minden olyan dologi biztosíték megalakítását, amely a zálogjogot helyettesítette volna. Mindez az 1959-es Ptk. hatályba lépésével sem változott.

A rendszerváltozást követően azonban a pénzüintézetek szerződéskötési gyakorlatában megjelent a kölcsönszerződés biztosítékaként a zálogjoggal egy időben alapított vételi jog. Annak ellenére, hogy az alsóbb fokú bíróságok kezdetben elutasítóak voltak a jogintézménnyel szemben, a Kúria jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság több elvi döntésében – megértve a finanszírozási problémákat és annak megoldására a hatályos zálogjogi szabályok elégtelenségét – kimondta, hogy a vételi jogot alapító szerződés a biztosítéki cél miatt nem érvénytelen. A vételi jog érvényes kikötéséhez ugyanis szükséges a vételi joggal terhelt dolognak és a vételárnak a meghatározása; a vételi jog gyakorlása esetén pedig a tulajdonos

ugyanúgy megtámadhatja a szerződést a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás feltűnő értékaránytalanságára hivatkozva, mint más szerződések esetén – így fel sem merülhet a hitelező indokolatlan előnyben részesítése.³ A sajátos jogszabályi környezetre és társadalmi-gazdasági viszonyokra így reagált az egyik kiemelkedő határozat: *„Az érvényben lévő jelzálogjogi szabályozás mellett, ha a jelzálogjogot követően más követelés behajtása végett az ingatlant a végrehajtási jog bejegyzésével lefoglalták, és a jelzálogos hitelező kielégítésére az árverés során – a követelés lejárata vagy jogerős ítélet hiányában – nem kerülhet sor, a jelzálogjoga megszűnik, tehát a biztosítékát elveszti. Ilyen körülmények között nem tekinthető rendeltetésselenes joggyakorlásnak, ha a hitelező más módon is biztosítékot kíván szerezni.”*⁴

A megengedő bírói gyakorlat következtében azonban a fiduciárius hitelbiztosítékok alkalmazása gyorsan terjedt, és az eredeti, a pénzügyet javára a zálogjoggal együtt kikötött vételi jogon túl is bővült. Megjelent a zálogjogon kívüli dologi biztosíték a magánszemélyek közötti szerződésekben, igen gyakran az adós egyetlen értékes vagyontárgyára: a lakhatására szolgáló egyedüli lakásingatlanra kiterjedően. Gyakorivá vált, hogy a hitelező a kölcsönszerződéssel együtt megkötött adásvételi szerződéssel azonnal tulajdont is szerzett, csak az adós javára kikötött tulajdonjog-fenntartás vagy a kölcsön lejárataig gyakorolható visszavásárlási jog biztosította a tulajdonának a megtartását arra az esetre, ha a tartozását maradéktalanul teljesíti. Így gyakori volt, hogy a pénzügyetnél már nem hitelképes adósok egyetlen lakóingatlanukat a bírósági végrehajtás mellőzésével elveszítették annak ellenére, hogy eladási szándékuk soha nem volt. Különösen súlyos következményekhez vezetett az a terjedő gyakorlat, hogy a vételár meghatározása formálissá vált annak érdekében, hogy a vételár teljesítését követően a hitelezőnek ne legyen további elszámolási kötelezettsége az adós felé, sokszor az adósnak esetenként még a megtámadás jogáról is előzetesen le kellett mondania. Így a hitelező akár gyorsan, jelentősen a forgalmi érték alatt juthatott olyan lakásingatlan tulajdonához, amelyet eredetileg nem is volt szándéka megvásárolni. Ez volt az a fejlemény, amely a fiduciárius hitelbiztosítékok érvényességének a kérdését ismételten előhozta.

3 BH 1998.350., EBH 1999.27.

4 BH 1999.415.

3. A MEGENGEDŐ ÉS A KORLÁTOZÓ SZABÁLYOZÁS ELVI ALAPJAI

Az előbbieken vázolt konstrukció megítéléséhez szükséges néhány alapvetést tenni:

A *szereződési szabadság* a polgári jog, ezen belül a kötelmi jog kiemelkedő alapelve, amely nélkül fejlődő piacgazdaságról nem beszélhetünk. Ugyanakkor nem vehető össze olyan alapvető emberi jogokkal, mint az élethez, emberi méltósághoz vagy éppen a jogorvoslathoz való jog; mint ahogy az Alkotmánybíróság a 32/1991 (VI.6.) AB határozatában kifejtette: a szerződési szabadság a piacgazdasággal összefüggésben hordoz alkotmányos értéktartalmat, de alkotmányos jogként nem fogható fel. Ebből következően a szerződési szabadság viszonylag széles körben korlátozható.

A nem kívánt célzott joghatás, az alaki vagy az akarati hiba kiküszöbölése végett a jogalkotó felelőssége, hogy milyen mértékben zárja ki a felek által kötött szerződésekből elérhető jogkövetkezményeket. Azonban az érvénytelenség kivételes a szerződési szabadsághoz képest, hiszen elsődlegesen abból kell kiindulni, hogy a polgári jog alanyai egymásnak mellérendelt, autonóm döntéseikért felelősséggel tartozó személyek. Éppen ezért nem támogatható, ha a bírói gyakorlat kétséges esetekben az érvénytelenséget kiterjesztően értelmezi.

A felek sokszor elégedetlenek a céljaik eléréséhez szükséges jogszabályi környezettel, így gyakran kitágítják, eltérő tartalommal töltik meg a közöttük létrejövő szerződéseket. Ha a felek között valódi szerződéskötési szándék nincs, vagy a szerződés tartalmával más szerződést kívánnak leplezni, úgy a jogalkotó a *színlelt szerződés* jogkövetkezményeit alkalmazza: szerződéskötési szándék hiányában a semmisséget, leplezett szerződés alapján a valódi tartalom szerinti elbírálást. Azonban a gyakorlatban a színlelt megítélése és törvényi jogkövetkezményeinek alkalmazása meglehetősen nehézkes. A felek maguk teremtenek olyan jogi helyzetet, amely által éppen a színlelt kiderítését kívánják akadályozni. Ráadásul igen gyakran éppen a rendelkezésükre álló konstrukciók elégtelensége miatt találnak ki új megoldásokat, így teljes mértékben az érdekük ellen való a leplezett szerződés szerinti megítélés, különösen, ha a színleléssel mások érdekeit nem is sértenék.

A fiduciárius hitelbiztosítékok értelmezésének alapja a *lex commissoria* tilalmának az értelmezése. A polgári anyagi jog jellemzően tiltja a kielégítési jog létrejött előtti olyan megállapodást, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát. A modern jogrendszerek alapját képező klasszikus római jogban ismeretlen tilalom azonban nem önmagáért

való, a helyes jogtörténeti értelmezés alapján annak célja a visszaélésszerű joggyakorlás megakadályozása, az alaptalan gazdagodás kizárása. Ha a finanszírozás feltételeinek megteremtése során a felek olyan tartalmú szerződést kötnek, amelyek mellett a hitelező nem gazdagodhat jogalap nélkül, úgy ennek a tilalomnak a feltétlen, kiterjesztő értelmezésen alapuló alkalmazása indokolatlannak látszik.

4. A FIDUCIÁRIUS HITELBIZTOSÍTÉK ÉRVÉNYESSÉGÉNEK ÉRTELMEZÉSI PROBLÉMÁI AZ 1959-ES PTK. HATÁLYA ALATT

Az 1959-es Ptk. nem tartalmazott a fiduciárius hitelbiztosítékokra vonatkozó rendelkezést, ugyanakkor tartalmazta mind a szerződési szabadság elvét, mind a *lex commissoria* tilalmát. A szabályozatlanság következtében mind a gyakorlatban, mind a jogirodalomban vitatott és bizonytalan volt, hogy a zálogjog részletes szabályozásával a jogalkotó az egyetlen dologi hitelbiztosítékot kívánta-e megteremteni, vagy a zálogjog szabályaitól eltérő fiduciárius hitelbiztosítékokat a felek a szerződési szabadság elve alapján szabadon hozhattak létre. Kevés olyan jogterület van, ahol ennyire ellentmondó, más-más értelmezésen alapuló ítéletek jöttek létre. Egyes bíróságok a fiduciárius hitelbiztosítékokat meghatározott feltételek esetén elfogadták, míg más bíróságok az ilyen megállapodásokat semmisnek minősítették, esetlegesen a zálogjog szabályait alkalmazták.

Az egyik értelmezés a lex commissoria tilalmába ütköző, ezért semmis szerződésnek tekintett minden olyan megállapodást, amely alapján a hitelező a követelés nem megfelelő teljesítése esetén tulajdonjogot szerez. A jogi álláspont alapja ilyenkor az volt, hogy a polgári jog meghatározza azokat a feltételeket, amelyek mellett dologi biztosíték alapítható, és nem ad lehetőséget a zálogjogon kívül a biztosítékon alapuló tulajdonszerzésre. Ebből következően minden más olyan megállapodás, amely tartalmilag egyéb dologi biztosítékot hoz létre, tilos. Az érvénytelenség jogkövetkezményeként jellemzően az eredeti állapot helyreállítását alkalmazták: tehát a kölcsön biztosítékaként a hitelezőhöz került tulajdonjog visszakerült az adóshoz. Találkozhatunk azonban olyan jogkövetkezménnyel, amely abból indult ki, hogy a felek valójában zálogszerződést lepleztek, a zálogjog szabályait kívánták kijátszani, ezért a zálogjog szabályait kell alkalmazni.

A Fővárosi Ítéltábla egyik jogerős ítélete részletesen foglalkozott a polgári anyagi jogi rendelkezések által nem szabályozott, ténylegesen a zálogjog helyett alkalmazott biztosítéki célú megállapodások jogszerűségével. A perbeli tényállás szerint az adós (a per felperese) kölcsönt kívánt felvenni, amelyhez azonban a hitelezőnek (a per alperesének) ingatlan fedezetre volt szüksége. Az ingatlan fedezet biztosítása úgy történt, hogy az alperessel adásvételi szerződést kötött, annak ellenére, hogy

ténylegesen eladási szándéka nem volt, a szerződésben foglaltak ellenére a kölcsön összegénél magasabb összegben feltüntetett vételár kifizetése nem történt meg, az ingatlan birtokba adása sem történt meg.

Az elsőfokú bíróság a szerződés érvénytelensége alapján az eredeti állapot helyreállítását kérő felperes keresetét nem találta alaposnak, a keresetet elutasította. Az indokolás szerint az adásvételi szerződésben megfogalmazott nyilatkozatok egyértelműek voltak, a tulajdonjog átruházásának és megszerzésének szándéka, valamint a vételár kifizetése nem ütközött törvényi tilalomba.

A másodfokú bíróság azonban megváltoztatta az elsőfokú bíróság ítéletét, és a keresetnek helyt adva, az eredeti állapot helyreállításáról rendelkezett. Kiemelte: a perbeli adásvételi szerződés a kölcsön visszafizetésének biztosítéka volt, ezért színlelt szerződés. A peres felek között létrejött adásvételi szerződés ugyanis nem önálló adásvételi szerződés, hanem fiduciárius tulajdonjog átruházás, vagyis fedezeti adásvétel. A biztosítéki ügylet jellegzetessége pedig az, hogy nem az alapügylet mögött, hanem mindig az alapügy mellett jelenik meg. A felek által kötött adásvételi szerződés színlelt, de nem azért, mert mögötte a felek által kötött leplezett kölcsönszerződés van. A szerződés színleltségének megállapításához elegendő annyi, hogy a megállapodás önálló adásvételi szerződésként jelenik meg, holott biztosítéki adásvételről van szó. A szerződés valós tartalma alapján jogszabály megkerülésére irányult. A fiduciárius adásvétel ugyanis a szerződés megkötésekor hatályos 1959-es Ptk. 254. §-ának (3) bekezdése alapján tilos volt. A felhívott jogszabályhely a kielégítési jog megnyílta előtt tiltotta az olyan megállapodást, amely szerint a hitelező a teljesítés elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát. A zálogjogi szabályok között elhelyezett és a zálogtárgy tulajdonjogára vonatkozó rendelkezés ugyanis általános érvénnyel kívánta megakadályozni az adós védelme érdekében a biztosítéki és egyben az alapkövetelés olyan megújítását, amellyel a pénzkövetelés helyébe annak esedékessé válása előtt ingatlan tulajdonjoga kerül. Ez a tilalom pedig jogszerűen nem kerülhető meg úgy, hogy a felek kifelé megjelenített módon jelzálogszerződést látszólag nem is kötnek. A perbeli biztosítéki adásvételi szerződés a tiltó rendelkezés megkerülésére szolgált. Zálogszerződést a felek azért nem kötöttek, mert az alperes azt kívánta elérni, hogy bírósági eljárás és a kölcsön elszámolása nélkül megszerezze az ingatlan tulajdonjogát, ez pedig fedezeti adásvételként is semmis.⁵

5 Fővárosi Ítéletábla 5.Pf.21.343/2007/3.

A Fővárosi Ítéltábla egy másik jogerős ítéletében is hasonló álláspontot foglalt el. Ebben az esetben a biztosíték céljaul a kölcsönszerződéssel együtt megkötött külön szerződésben ingatlanra alapított vételi jog kikötése szolgált. A jogerős ítélet – ugyancsak megváltoztatva az elsőfokú bíróságnak a törvényi tilalom hiányában a vételi jogot alapító szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeire irányuló keresetet elutasító ítéletét – a gyakorolt vételi jog alapján az eredeti állapot helyreállításáról rendelkezett. Hangsúlyozta, hogy a vételi jog lényege a vétel lehetőségének a biztosítása: a jogosultnak a szerződés következtében egyoldalúan hatalmassága van a tulajdonjog megszerzésére. Az adásvétel különös nemeként szabályozott opció jellegét tekintve tehát alakító jog, melyből következik, hogy a jog maga szerződéskötéskor, a szerződés által keletkezik. A perbeli esetben a felek biztosítéki célú vételi jogot alapító szerződést kötöttek, amely szerint a hitelező akkor jogosult csak a kikötött vételi jog gyakorlására, ha az adós a kölcsönszerződésben foglalt fizetési kötelezettségének nem tesz eleget. Vagyis a vétel tényleges lehetsége feltételesen és csak egy bizonytalan időtől áll fenn: akkortól, amikor a kölcsönt felvevő személy szerződészegést követ el. Eszerint pedig maga a vételi jog sem jön létre a szerződés megkötésével. A jelzálogjog tényleges funkciója az, hogy a hitelező a biztosíték tárgyának értékéből elégítse ki követelését. Ehelyett a hitelező egyoldalú nyilatkozattal tulajdonjogot kívánt szerezni: ez pedig nem a szerződés biztosítéki jellegét, hanem teljesítési ügylet jellegét jelzi, hiszen a pénzkövetelés helyébe az ingatlan tulajdonjoga lép. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a biztosítéki vételi jog nem felel meg a jogszabályi rendelkezéseknek. Az 1959-es Ptk. 263. §-ának (1) bekezdése éppen a tulajdonos rendelkezési jogát védi azzal, hogy – a vételárral való elszámolástól függetlenül – tiltottnak minősíti a kielégítési jog megnyílta előtt kötött olyan megállapodást, amely szerint a zálogjogosult tulajdonjogot szerez a jelzáloggal terhelt ingatlanon abban az esetben, ha a zálogkötelezett a teljesítést elmulasztja. A jogalkotói akarat egyértelműen annak megakadályozására irányult, hogy a jelzálogjogosult maga szerezzen a pénzbeli főkövetelés helyébe lépő tulajdonjogot. Ezzel szemben a vételi jogot alapító szerződéssel a felek a kölcsönszerződésben foglalt kötelezettségek teljesítésének elmulasztása esetére kívánták biztosítani a tulajdonszerzést, ezáltal az a *lex commissoria* tilalmának kijátszására, megkerülésére alkalmas, ennél fogva semmis.⁶

A *másik*, az előzővel szemben álló értelmezés, törvényi tilalom hiányában, a szerződési szabadság elvéből azt vezette le, hogy a fiduciárius hitelbiztosítékok kikötése *nem jogellenes*. A jogi álláspont alapja az, hogy nincs kifejezett törvényi

6 Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.489/2007/3.

tilalom arra, hogy a felek kölcsönszerződéssel egyidejűleg biztosítéki célból engedményezésben, vételi vagy visszavásárlási jog alapításában, tulajdonjog-fenntartásban állapodjanak meg. A szerződési szabadságból és az érvénytelenség kiterjesztő értelmezésének kizártságából így az következik, hogy a *lex commissoria* tilalma nem terjed ki a fiduciárius hitelbiztosítékokra.

A Legfelsőbb Bíróság/Kúria több felülvizsgálati ítéletében megengedő értelmezést fogadott el. Egy felülvizsgálati ítélet – megváltoztatva a jogerős ítéletnek a fiduciárius hitelbiztosítékot meghatározó szerződés érvénytelenségére vonatkozó jogi álláspontját – megengedettnek találta azt a konstrukciót, amelyben a felek a három hónap futamidejű kölcsönszerződéssel együtt az ingatlan valós forgalmi értékét meghatározó adásvételi szerződést hoztak létre úgy, hogy az eladó – aki a kölcsönszerződés adója – javára három hónap időtartamra visszavásárlási jogot kötöttek ki. Tévesnek találta azt az értelmezést, hogy a felek nem köthettek jogszerűen kölcsönszerződés biztosítékaul adásvételi szerződést, ezért az adásvételi szerződés semmis. Ezzel szemben nincs akadálya annak, hogy a felek kölcsönszerződésük biztosítékaul másik önálló szerződést, nevezetesen adásvételi szerződést kössenek. Ilyenkor két szerződés jön létre: a kölcsönszerződés és az adásvételi szerződés, amelynek megkötését semmi nem tiltja. A szerződés színleltsege csak akkor lett volna megállapítható, ha mindkét szerződő fél akarata egy másik szerződés létrejöttére irányult volna, vagyis a leplezett szerződés ugyanazon szerződő felek között jött volna létre. Mivel a felek vételi szándéka megállapítható volt, így nem színleltek más szerződést, mint amelynek megkötésére akaratuk irányult, ezért nem volt érvénytelenségi ok.⁷

A jogszabályi tilalom hiányából indult ki a következő eseti döntés is. A bíróság itt azt vette alapul, miszerint a tulajdonost megilleti az a jog, hogy a dolgot megterhelje, vagy annak tulajdonjogát másra átruházza. Nincs akadálya annak sem, hogy a dolog tulajdonosa vételi jogot engedjen annak a hitelezőnek a javára, aki olyan személynek nyújtott hitelt, akire tekintettel vállalta ennek a biztosítéknak az adását. A jogszabály rendelkezései nem tiltják továbbá azt sem, hogy a tulajdonos a vagyontárgyat úgy kösse le biztosítékként, hogy feltételtől függő vételi jog engedésével a későbbi fizetés elmaradása esetére az ingatlan tulajdonjogának megszerzését a hitelező számára lehetővé tegye.⁸

Végül volt egy *harmadik álláspont* is, amely a fiduciárius hitelbiztosítékok érvényességét a *lex commissoria* tilalmának a céljából, az adott ügylet *tartalmától*

7 Legfelsőbb Bíróság Pfv.VI.20.823/2008/6.

8 BH 1999.452.

függően bírálta el. Ez az értelmezés nem kívánt mechanikusan állást foglalni a tilalom vagy megengedés kérdésében, hanem részletesen vizsgálta a felek között létrejött jogviszonyt, és ez alapján akkor akadályozta meg a fiduciárius hitelbiztosíték által kiváltott joghatás érvényesülését, ha a szerződés lényege a *visszaélészerű joggyakorlás* volt.

A fiduciárius hitelbiztosítékok rendeltetését a Kúria egyik legrészletesebben vizsgáló ítélete elemezte. Kiemelte: Az 1959-es Ptk. 263. §-a (1) bekezdésének nem az a célja, hogy a tulajdonos rendelkezési jogát védje, a tilalom az adós helyzetének a kihasználását, a hitelező alaptalan gazdagodását hivatott megakadályozni. Ez a szabály meg kívánta akadályozni, hogy a hitelező az adós hátrányos helyzetét kihasználva *elszámolási kötelezettség nélkül*, az addig esetleg törlesztett részletek figyelmen kívül hagyásával, a zálogtárgy valóságos értékének meghatározása nélkül szerezhesse meg a kielégítési jog megnyílt előtt megkötött megállapodással a fizetési kötelezettség elmulasztása esetén a zálogtárgy tulajdonjogát. A tilalom célja, hogy a hitelező ne juthasson jogszerűtlen előnyhöz azzal, hogy megtarthatja (kézizálog jog esetén); megszerezhesse (jelzálog jog esetén) a fedezet tárgyát bizonytalan összegű követelése fejében. Azért nem semmis a kielégítési jog megnyílt után kötött megállapodás, mert ekkor a tartozás tényleges összege már ismert, tehát felmérhető, hogy a fedezet értéke arányban áll-e a tartozás összegével, ezért az adós nem szorul e téren törvényi védelemre. Mindebből az következik, hogy valóban érvénytelen az olyan kikötés, ahol a hitelező az adott vagyontárgy tulajdonjogát a vagyontárgy reális értékének figyelmen kívül hagyása mellett, a fennálló tartozás fejében, tehát annak összegével azonos vételár fejében szerzi meg. Az 1959-es Ptk. 263. §-ának (1) bekezdésében írt tilalom megkerülését jelenti, ha az adásvételi szerződés létrejöttét nem kíséri a felek elszámolása, melynek során megtörténik a lejárt követelések és a vételi jogot alapító szerződésben meghatározott, a forgalmi értéket tükröző vételár összevetése és beszámítása. Ha azonban a felek között a fiduciárius hitelbiztosíték alapján biztosított jog gyakorlása mellett megtörténik az elszámolás, úgy nem lehet azt megállapítani, hogy a szerződés a *lex commissoria* tilalmának a megkerülését szolgálta.⁹

Az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépése előtt a bírói gyakorlatban többséget szerzett a köztes, a *lex commissoria* valódi rendeltetésén alapuló értelmezés.

A Legfelsőbb Bíróság egy másik felülvizsgálati ítélete úgy foglalt állást, miszerint érvényes a felek szerződése, ha akaratum nem arra irányul, hogy a zálogjoggal terhelt

9 Legfelsőbb Bíróság Gfv.IX.30.387/2008/9.

dolog tulajdonjoga a követelés fejében az adósról a hitelezőre átszálljon, hanem arra, hogy a hitelező az adós ingatlanát a kikötött vételáron megvásárolhassa, és abba az adóssal szemben fennálló követelését beszámíthassa. A beszámítás alkalmazása az alaptalan gazdagodás megakadályozására szolgál.¹⁰

Egy jelentős elvi döntés részletesen kifejtette: egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a szerződés nemcsak a törvényben szabályozott szerződést biztosító mellékkötelezettségekkel, hanem önálló szerződéssel is biztosítható. Ebből következően nincs akadálya annak, hogy a felek a kölcsönszerződés biztosítékául másik önálló szerződést, így adásvételi szerződést kössenek. Ebben az esetben a felek nem színelnek más szerződést, mint amelynek megkötésére akaratum irányul, mert nem vitásan kölcsönszerződést is akarnak kötni, ennek biztosítékául pedig adásvételi szerződést kötnek. Az ilyen ügyletek esetében a kölcsönvevő és az ingatlanát eladó fél általában alaptalanul hivatkozik arra, hogy nem volt tulajdonátruházási, a vevőnek pedig tulajdonszerzési szándéka. A felek ugyanis abban a tudatban kötik meg az adásvételi szerződést, hogy amennyiben a kölcsönszerződést az eladó nem teljesíti, ingatlana tulajdonjogát elveszti. Ez pedig a felek szándékának általában megfelel, mert a kölcsönadó abban az esetben, ha nem kapja vissza az általa kölcsönzött összeget, az ingatlan tulajdonjogát kívánja megszerezni annak érdekében, hogy kölcsönadott pénzéhez hozzájusson, a kölcsönvevő pedig tisztában van azzal, hogy amennyiben a kölcsönszerződést nem tudja teljesíteni, ingatlanának tulajdonjoga átszáll a kölcsönadóra. A jogintézmény biztosítéki, fedezeti jellegét azonban az elszámolási kötelezettség támasztja alá.¹¹

További eseti döntések pedig arra mutattak rá, hogy nincs jogszabályi akadálya annak, hogy a felek a kölcsön visszafizetésének biztosítékaként függő hatályú ingatlan-adásvételi szerződést vagy vételi jogot alapító szerződést kössenek; feltéve, ha van tényleges tulajdonszerzési szándék, amely a követelés visszafizetésének biztosítékául szolgál.¹²

Az ellentmondó bírósági döntések mellett azonban egyértelműen kimutatható volt a jogalkalmazó társadalmi érzékenysége és felelőssége. A hitelintézetek és magánszemélyek közötti szerződések esetében inkább az adós védelme, a magánszemélyek egymás közötti szerződéseik esetében inkább a szerződési szabadság elsődlegessége figyelhető meg. Az érvényesség kérdése nem volt független attól, hogy a szerződések alkalmasak voltak-e az adós hátrányos helyzetének a kihasználására, különösen akkor, ha a

10 Legfelsőbb Bíróság Pf.I.24.621/2001/12.

11 EBH 2003.857.

12 BH 2002.182., BH 2006.170.

biztosíték tárgya magánszemély lakóingatlana volt, amely elvesztése különösen súlyos következményekkel jár. A szabályozatlanságot a bírói gyakorlat egyértelműen úgy kívánta feloldani, hogy egyszerre vette figyelembe az ügyletek finanszírozhatóságának a követelményét, valamint a kiszolgáltató helyzetben lévő adós védelmét. Mind többen voltak azonban a jogirodalom és a jogalkalmazás képviselői közül azok, akik a kérdést egyedül a megfelelő törvényi szabályozással látták megoldhatónak – erre az álláspontra jutott a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának a problémával részletesen foglalkozó 2009. december 14-i ülése is.

5. A PTK. KODIFIKÁCIÓJA SORÁN MEGJELENŐ SZABÁLYOZÁSI ÁLLÁSPONTOK

Amikor a magyarországi jogalkotó elhatározta az új polgári törvénykönyv létrehozását, megkezdődtek a *viták* arról, hogy a bírói gyakorlat bizonytalanságát a törvényi szabályozásnak kell-e megszüntetnie. Amennyiben pedig az anyagi jogi kódex foglalkozni kíván a kérdéssel, úgy a fiduciárius hitelbiztosítékok megengedése vagy megtiltása mellett indokolt-e állást foglalni. Egy új törvénykönyv megalkotása során azonban figyelemmel kell lenni a jogalkalmazás jogfejlesztő értelmezésének eredményeire is; a hirtelen, előzmény nélküli koncepcióváltás ugyancsak gyakorlati zavarokat tud okozni.

A jogirodalomban többen érveltek a megengedő szabályozás mellett. Kiemelkedik közülük Lajer Zsolt, Leszkoven László¹³ és Molnár Ambrus¹⁴, akik a bírói gyakorlat által már részben befogadott konstrukció előnyeire mutattak rá. Tanulmányaik végkövetkeztése szerint a bizonytalanságot a szabályozatlanság okozta, de az elért eredményeket nem lenne szabad veszni hagyni. A fiduciárius biztosítékok mellett szól a hatékonyság. A kettős jogviszonynak – a hitelviszony és a biztosítéki viszony elkülönülésének – nagy előnye, hogy ezáltal a hitelező az adós vagyoni helyzetének további alakulásától függetlenül képes a hitelezői érdekének kielégítésére. Bár ennek alapja, hogy a hitelező többlet jogokhoz jut, azonban az aránytalanság akár a felek megállapodásával, akár körültekintő törvényi szabályozással kiküszöbölhető. Ezen kívül az ügylet megkötése általában egyszerűbb és olcsóbb, továbbá nem érintik az ingatlanszerzési korlátozások. A kikötött jog érvényesítése egyszerűbb és kevésbé időigényes, mert nincs szükség végrehajtási eljárásra. A pénzügyi rendszer működése alig képzelhető el a biztosítéki tulajdon-átruházás intézménye nélkül, a finanszírozás feltételeinek javítása céljából van igény ezekre az eszközökre.

13 Lajer, Leszkoven: i. m. 23-33.

14 Molnár Ambrus: *A vételi jog biztosítéki célú alkalmazása*, Fővárosi Ítéletábla Polgári Kollégiuma 2009. május 4-i ülésére készült előterjesztés [Elérhető: (http://fovarosiitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/pk_2009_mellekletes.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 30.))]

Ezzel szemben Gárdos István és Gárdos Péter mellett érveltek, hogy a konstrukciót a jogalkotónak – különösen a jogbiztonság követelményének érvényesülése végett – meg kellene tiltania. Azt adták elő ennek indokaként, hogy alkalmazásuknak elsődleges célja a zálogjogi szabályok kikerülése. Nem létezik olyan legitim piaci (hitelezői) igény, amely indokolttá tenné a kógens zálogjogi szabályok sutba dobását, ezért ezek az ügyletek egyrészt érvénytelenek is, másrészt egyébként sem kívánatosak. A biztosítéki átruházás tiltása összhangban lenne azzal a felfogással, hogy a dologi jogokkal kapcsolatosan nem vagy csak korlátozottan érvényesül a szerződéses szabadság, és egyértelműen kifejezi azt, hogy a magyar jogban a dologi jellegű biztosíték alapvetően a zálogjog, amely mellett a törvény néhány speciális esetben, csak kivételesen ismeri el a tulajdonjog biztosítéki célú alkalmazását.¹⁵

6. A PTK. HATÁLYBA LÉPÉSE: A FIDUCIÁRIUS HITELBIZTOSÍTÉK TILALMA, MAJD A TILALOM ENYHÍTÉSE

A 2014. március 15. napján hatályba lépő, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) a *fiduciárius hitelbiztosítékok tilalma* mellett döntött. Az eredeti 6:99. §-a úgy rendelkezett, hogy semmis az a kikötés, amely – a pénzügyi biztosítékokról szóló irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodások kivételével – pénzkövetelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására, vételi jog alapítására irányul. A tilalom indokolásaként a jogalkotó azt fogalmazta meg, hogy a fiduciárius biztosítékokat azért indokolt érvénytelennek meghatározni, mert azokkal a hitelező az adós rovására több jogot – a legteljesebb jogi hatalmat biztosító tulajdonjogot – szerez, mint amennyi a követelésének biztosításához valójában szükséges és jogilag indokolt. Emellett a fiduciárius biztosítékok az adós és az adós többi hitelezője érdekeinek védelmét szolgáló szabályok megkerülésével járnak. Kiegyensúlyozott zálogjogi szabályozás mellett az ilyen kerülő megoldások jogi elismerése nem indokolt. A törvény a zálogjogot tekinti az alapvető dologi hitelbiztosítéknak, mert a zálogjog nem fosztja meg az adóst a tulajdonjogtól, de az érintettek (elsősorban a hitelező és az adós) érdekeit kiegyensúlyozottan figyelembe veszi, és a zálogjogosult hitelező számára megfelelő, rendezett elsőbbségi kielégítési jogot biztosít. Nem értette azonban a tilalom körébe – Magyarország Európai Unió-s kötelezettségvállalása alapján – a pénzügyi biztosítékokról szóló 2002/47/EK irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodásokat, amelyek az állampolgárokat és szervezeteiket nem érintik, az irányelvben meghatározott alanyi kör miatt nem merülhet fel a gyengébb fél védelmének szükségessége. Mindezen túl az egyéb jogszabályi rendelkezések szerint nem terjed ki a tilalom a tulajdonjog-fenntartásra, valamint a biztosítéki

¹⁵ Gárdos, Gárdos: i. m. 33-47.

célből is használható pénzügyi lízingre és faktorálásra azért, mert ezekben az esetekben a biztosítékokat be kell jegyeztetni a hitelbiztosítéki nyilvántartásba, így a *nyilvánosság* követelménye megvalósul, amely nyilvánosság kizárja a visszaélésszerű joggyakorlást.

A fiduciáris hitelbiztosítékok történetének azonban még ezzel sem lett vége, mert nem sokkal az új anyagi jogi kódex hatályba lépése után a jogalkotó további módosítás mellett döntött. A Ptk.-t módosító 2016. évi LXXVII. törvény enyhített a korlátozáson, a semmisséget a *fogyasztók* – a szakmájuk, önálló foglalkozásuk vagy üzleti tevékenységük körén kívül eljáró természetes személyek – *szerződéseire korlátozta*. Az elfogadott új törvényszöveg úgy rendelkezett, hogy semmis az a kikötés, amelyben fogyasztó követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására vagy vételi jog alapítására vállal kötelezettséget. Az új előírás miatt szükségtelemmé vált a pénzügyi biztosítékokról szóló irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodásokra vonatkozó kivétel kimondása, hiszen ezek a megállapodások eleve nem tartoztak a tilalom alá. Az enyhítés indoka az volt, hogy a teljes tilalom – különösen az önálló zálogjog, mint speciális biztosíték újraszabályozása miatt – sem jogpolitikai, sem gazdasági szempontból nem szükséges. Elégséges, ha a tilalom kizárólag a fogyasztói ügyletekre, valamint a fogyasztók egymás között kötött, de fogyasztói szerződésnek nem minősülő ügyleteire terjed ki, mivel a hitelezői túlkapasok elleni védelem ezeknél a szerződéseknél indokolt.

ÖSSZEGZÉS

A magyarországi jogtörténet egyik különleges fejezete volt a fiduciáris hitelbiztosítékok megjelenése, szabályozatlansága, a bírói gyakorlat ellentmondó értelmezése, majd a történet lezárásaként a részleges tilalom mellett állást foglaló törvényi beavatkozás. Tanulság arra nézve, hogy a gazdasági élet kihívásai a szabályozás hiányosságai miatt új és új intézmények kialakulását eredményezhetik, és ha a jogalkotó nem reagál azonnal egy széles körben elterjedő konstrukcióra, annak megítélése bizonytalanságot, értelmezési nehézséget jelenthet. A közeljövőben fog eldőlni, hogy vajon az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépésével a jogalkotó helyes, a gyakorlati igényekhez alkalmazkodó megoldást választotta-e.

BENCZE MÁTYÁS

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék

tudományos munkatárs

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet

A VISELKEDÉSTUDOMÁNYOK EREDMÉNYEINEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA A HAZAI FOGYASZTÓVÉDELMI JOG TERÜLETÉN*

1. A VISELKEDÉSTUDOMÁNYOK FELISMERÉSEINEK KAPCSOLATA A JOGGAL

A viselkedéstudományoknak a Gábri Angéla által a *Modern kori kihívások a fogyasztóvédelmi jogalkotásban – a fogyasztói magatartás tudománya* című fejezetben bemutatott eredményei¹ meggyőzően bizonyítják, hogy az emberek általában csak korlátozottan képesek racionális döntések meghozatalára még abban az esetben is, ha elég idő áll rendelkezésre az elhatározásra és azt átgondoltnak vélik. Ebből egyrészt az is következik, hogy az emberi elme bizonyos sajátosságait kihasználva viszonylag egyszerű módszerekkel lehet szinte észrevétlenül befolyásolni döntéseinket. Másrészt azt is jelenti, hogy ezen eredményekre tekintettel át kell gondolni azt az világképet, melyen a mai magyar jogrendszer nyugszik.

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Lásd a jelen kötetben Gábri Angéla: *Modern kori kihívások a fogyasztóvédelmi jogalkotásban – a fogyasztói magatartás tudománya*.

A közgazdaságtanban jelenleg történik ez a változás, melyet jól jelez, hogy egy olyan közgazdász nyerte el a 2017. évi Nobel-díjat (Richard Thaler),² akinek nevéhez a racionálisan döntő ember – sokáig uralkodó – modelljének ellentmondó közgazdaságtan kidolgozása fűződik.³ A bírói ítélkezést vizsgáló jogszociológiai kutatásokban szintén bekövetkezett már ez a fordulat.⁴ A bíró már nem a dworkini „Herkules”,⁵ aki minden körülmények között vagy éppen azok ellenére képes megtalálni a helyes választ egy nehéz jogi problémára, hanem esendő emberi lény, akinek elfogultságai vannak, szűk időkeret áll rendelkezésre döntése meghozatalához (ami kedvez a heurisztikának), vagy éppen belső, intézményi-szervezeti, illetve saját érdekeket is figyelembe vesz a döntése meghozatalakor (stratégiai cselekvő).⁶

Ettől függetlenül a jogban régóta léteznek olyan szabályok, amelyek – az ilyen irányú tudományos kutatások megismerésétől függetlenül – építenek bizonyos emberi tulajdonságokra, azokra mintegy ráerősítve tudják kiváltani a kívánt hatást. Az általam ismert első ilyen klasszikus modell a *Senatus Consultum Macedonianum* által nyújtott megoldáson alapul. A konkrét esetben a fiatalok túlzott költségekének és szórakozási hajlamának (és az abból fakadó eladósodásnak, melyért a *pater familias*nak kellett helytállnia) nem úgy próbálták elejét venni, hogy megtiltották volna nekik a készpénzben történő kölcsönfelvételt, vagy a számukra történő kölcsönadást. Ezek a „tilalmak és parancsok” nyelvén megfogalmazott jogszabályok szembe mentek volna alapvető emberi hajlamokkal (szórakozási vágy), illetve anyagi érdekekkel (a potenciális kölcsönadók, például bankárok számára). Így valószínűsíthetően alacsony lett volna a tiltás határfoka. A jól ismert megoldás ezzel szemben az lett, hogy az ilyen jellegű tartozások peresíthetőséget tagadták meg. A tiltás tehát nem volt direkt, nem korlátozott alapvető vágyakat és érdekeket, viszont a kölcsönadókra telepítették a kockázatot (negatív ösztönzés), mely érdekeltté tette őket abban, hogy csak tényleg megbízható háttérű személyeknek adjanak kölcsönt.⁷

2 https://index.hu/gazdasag/2017/09/13/richard_thaler_interju_behavioral_economics_kozgazdasagtan/ (letöltés dátuma: 2018. január 22.)

3 Közérthetően erről lásd Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein: *Nudge. Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról – a pénzügyi válság után.* (ford. Kövesdi Miklós Gábor), Budapest, Manager Könyvkiadó (2011).

4 Az új vizsgálódási módszerre lásd Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, Andrew J. Wistrich: Inside the Judicial Mind, *Cornell Law Review*, 2001/5, 777-830.

5 Lásd Ronald Dworkin: *Law's Empire*, Cambridge, Mass., Harvard University Press (1986) 238-239.

6 Az utóbbihoz lásd Arthur Dyevre: Unifying the field of comparative judicial politics: towards a general theory of judicial behaviour, *European Political Science Review*, 2010/2, 297-327.

7 Földi András, Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó (1996) 241.

A példa a viselkedéstudományok által megalapozott szabályozások egyik jellegzetességét is jól illusztrálja: a szabályozással érintett bankárok döntési szabadsága megmaradt (*choice preservation*), a jog nem tiltást írt elő számukra, hanem csupán kockázatosabbá tette az egyik lehetőség választását.

Az emberi természet működésével összhangban lévő jogintézmény sikerét jól mutatja, hogy 2000 évvel később is létezik a *naturalis obligatio* – a hatályos magyar Ptk.-ban is (például játék vagy fogadás céljára ígért vagy adott kölcsönből eredő követelés vonatkozásában).⁸ Az emberi elme egy másik tulajdonságára (a passzivitásra való hajlamra) építenek a magánjogból régóta ismert diszpozitív jogszabályok is. Bár létezésüknek elsősorban ideológiai okai vannak (a polgárok szerződési szabadságának tiszteletben tartása), valójában „finoman terelgetik” (*nudging*) a címzetteket olyan irányba, amelyet a jogalkotó kívánatosnak tart. Ezt sokszor úgy érik el, hogy „alapbeállításként” (*default rule*) bizonyos, a jogalkotó által előnyösnek tartott, magatartásokat rögzítenek, de megengedik az attól való eltérést (*opt-out*).⁹ Az eltéréshez azonban erőfeszítést kell tenni a feleknek, akik ha – engedve a passzivitási hajlamnak – nem rendelkeznek másképp, a törvényhozó által preferált helyzetbe kerülnek.

A fennálló helyzet azonban az, hogy a hazai jog túlnyomóan a „tiltások és parancsok” nyelvén beszél,¹⁰ mellyel direkt módon törekszik a különféle emberi magtartások befolyásolására. A direkt normákkal történő irányítás természetesen szintén egy általános emberi tulajdonságot – a normakövetési hajlamot – aknáz ki,¹¹ azonban, ahogyan a társadalmi és technológiai változások következtében a „tiltásokon és parancsokon” alapuló normarendszerek egyre bonyolultabbá, egyre nehezen megérhetővé és ezért egyre nehezebben követhetővé válnak, szükség lehet olyan új megoldásokra, melyek más, hatékony módon képesek az emberi viselkedést irányítani – akár a magukba a jogi normákba bépítve, akár azokon kívül.

8 Ptk. 6:121. § (1) b) pont.

9 Például Ptk. 5:100. § (5) Ha a biztosítéki szerződés eltérően nem rendelkezik, a zálogjogosult kielégítése érdekében az önálló zálogjogot mind a zálogjogosult, mind a zálogkötelezett írásban felmondhatja.

10 Itt most nem térünk ki a jogosultságokat biztosító jogi normákra, mert a most vizsgált probléma szempontjából (a hatékony magatartás-befolyásolás) nem relevánsak.

11 „[A]z emberi faj evolúciós története során viszonylag kicsiny ötven-száz fős csoportokba szerveződött populációkból állt. És ezek a csoportok igen intenzíven versengtek egymással. [...] A sikeresebbek pedig azok a csoportok voltak, melyekben a csoporton belüli versengést és egyenlőtlenséget hatékonyabban csökkentő, a kooperációs hajlandóságot növelő szabályrendszer (norma) volt jelen.” Scheuring István: Az emberi együttműködés evolúciós háttere, *Magyar Tudomány*, 2015/5. [Elérhető <http://www.matud.iif.hu/2010/05/03.htm> (letöltés dátuma: 2018. január 27.)]

Jól illusztrálja ezt az állítást a Magyar Helsinki Bizottság által 2015-16-ban lefolytatott kutatás, mely azt tesztelte, hogy mennyire értik meg a büntetőeljárások gyanúsítottjai a számukra a nyomozó hatóság által adott tájékoztatást jogaikról.¹² A tájékoztatás jelenlegi szövegéről tudni kell, hogy az a legtöbb helyen egy az egyben a jogszabály vonatkozó szövegét (azaz a szaknyelvet) tartalmazza. A fókuszcsoporton végzett vizsgálat eredménye az lett, hogy a tájékoztatásban foglalt információknak a tesztben résztvevő személyek csupán a felét értették meg.¹³ A kutatócsoport ezután átírta a szöveget (annak információtartalmát megőrizve), de változtatott annak nyelvezetén (lefordítva a szakterminológiát, például: „védő” helyett „ügyvéd” stb.), egyszerűsítették a mondatszerkezetet, címeiket és alcímeiket alkalmazták, a felsorolásokat a folyószövegből kiemelve pontokba szedték, a hangsúlyos szövegrészeket kivastagították stb. Az eredmény az lett, hogy a szöveg megértéséről tanúskodó helyes válaszok száma szignifikánsan, 14%-kal emelkedett.

Szintén egy büntetőeljárás példát világíthat meg egy másik problémát, nevezetesen azt, amikor a jogalkotás során nincsenek tekintettel az emberi elme teljesítőképességére, kognitív kapacitására.

Egy hazai empirikus kutatás kimutatta, hogy a magyar büntetőbírók meglehetősen alacsonyra helyezik a vádlott elítéléséhez szükséges bizonyítottság szintjét. Az elítéléshez szükséges bizonyítottsági szint leszállításának további egyik okaként azt jelölte meg a kutatás alapján írt könyv, hogy a bizonyításra vonatkozó rendelkezéseink túlságosan maximalisták (például „kétséget kizáró” bizonyítottsági követelmény, a tényállás „alapos és hiánytalan” felderítésének kötelezettsége, a bizonyítási teher megfordításának általános tilalma), egyúttal pedig általános megfogalmazásúak, ezért a betartásuk számonkérhetősege roppant nehézkessé válik.¹⁴ A hazai jogi szabályozás szerint például csak akkor lehet a terhelt terhére értékelni egy tényt, ha az adott tény „kétséget kizáróan” bizonyítható.¹⁵ Ez az

12 Lásd https://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Accessible_LoRs_sociolinguistic-testing_HHC.pdf. (letöltés dátuma: 2018. január 27.)

13 A jogi szaknyelv laikusok általi megértésének nehézségéről általában lásd Robert P. Charrow, Veda R. Charrow: Making Legal Language Understandable: A Psycholinguistic Study of Jury Instructions, *Columbia Law Review*, 1979/7, 1306-1374.

Formálisan előírja ugyan a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) 62. § (3) bekezdése, hogy „A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyekkel történő írásbeli és szóbeli kommunikáció során egyszerű és közérthető módon fogalmazzon. [kiemelés tőlem – B. M.]”, azonban e rendelkezés *lex imperfecta*, azaz nincs semmilyen negatív jogkövetkezménye, ha a „törekvés”, amúgy is tágan értelmezhető előírását nem tartják be a hatóságok tagjai. Arról sem rendelkezik a törvény, hogy ki ellenőrizi az érthető kommunikáció követelményének érvényesülését.

14 Bencze Mátyás: „Nincs füst, ahol nincsen tűz.” *Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbírók gyakorlatában*, Budapest, Gondolat Kiadó (2016) 26-27.

15 Be. 4. § (2).

értelmezés azonban, ha a bíróságok valóban komolyan vennék, szinte soha nem vezethetne a bűnösök elítéléséhez. Egy szemernyi kétség mindig marad, már csak azért is, mert tudásunk a világról távolról sem teljes, léteznek olyan fizikai, kémiai, biológiai, pszichológiai összefüggések és törvényszerűségek, amelyeket még nem fejtettünk meg. A matematikai bizonyosság elérése a matematikán (és a tiszta logikán) kívül lehetetlen. Miért lehetne tehát egy bíró száz százalékgig biztos a dolgában a ténymegállapítás során? A tanúkat érzékszerveik, emlékezetük gyengeségei megtréfálhatják,¹⁶ a tárgyi bizonyítékok önmagukban nem mindig perdöntőek, a szakvélemény megítélésének kérdésében a bíró a legtöbb esetben nem kompetens. De még ha egy adott ügyben több egymást erősítő, önmagában is elsöprő erejű közvetlen bizonyíték létezik a vádlott elkövetési magatartására nézve, a tudati oldal felől rendelkezhetünk-e abszolút bizonyossággal? Honnan tudjuk, hogy nem lépett-e fel a vádlott elméműködésében heveny, gyorsan elmúló zavar, amely egyébként beszámíthatatlanságot eredményez (vagy nem állt-e esetleg hipnózis hatása alatt). A példák természetesen extrémek, de arra jól rávilágítanak, hogy a szigorú értelemben vett teljes bizonyosság nem érhető el a bizonyítási eljárásban, azaz a szabályozás nem vet számot a bírák kognitív teljesítőképeségével.

Ezt, természetesen a bírók is érzik, ezért nem veszik (mert nem is vehetik) komolyan a „kétséget kizáróság” követelményét. Ehelyett leszállítják a mércét, de mivel nincs más normatív standard, ellenőrizhetetlenné válik a bűnösség kimondásához szükséges bizonyítottság mércéje.

A magyar jogi szabályozást illetően felmerül egy másik probléma is: gyakran olyan módon deklarál a törvény bizonyos általános alapelveket, alapjogokat, hogy alkalmazásuk feltételeiről semmilyen támpontot nem ad a jogalkalmazóknak, azaz túl sokat bíznak a jogalkalmazók „bölcességére”.¹⁷

Ezekre a jelenségekre tekintettel a kutatási kérdésem az, hogy a modern viselkedéstudomány által szolgáltatott belátások mennyire hatották át a magyar jogrendszert, elsősorban a fogyasztóvédelmi jog területét. Kérdés az is, hogy időszerű-e olyan „agybarát” jogi szabályozás bevezetése, mely a remények szerint a jelenleginél hatékonyabban képes érvényesíteni a jogalkotói célokat.

16 Példákra lásd Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. (2008) 41-56.

17 Lásd például Bencze Máttyás: Az alapjogok bíróság előtti érvényesülésének szociológiai háttere. In: Somody Bernadette (szerk.): *Alapjogi bíráskodás – alapjogok az ítélkezésben*, Budapest, L'Harmattan Kiadó (2013) 95-117.

A fenti példákból két fontos tanulság származik a viselkedéstudományi kutatások eredményeinek jogi alkalmazhatóságát illetően. Egyfelől, ezek az eredmények felhasználhatók a jogszabályok érthetőbbé tételére. Ez főleg azoknak a jogszabályoknak a vonatkozásában fontos, amelyek címzettek széles és nem szakmabeli köréhez szólnak (tipikusan ilyen szabályokat tartalmaz a fogyasztóvédelmi jog is, mivel a fogyasztók ezekből ismerhetik meg a jogaikat). Másfelől, maguk a jogszabályi rendelkezések írhatnak elő olyan magatartási mintákat, melyek összhangban vannak a viselkedéstudományok felismeréseivel, és ezáltal sokkal hatékonyabban tudják szolgálni a jogalkotó által elérni kívánt célokat.

A hazai jogi szabályozásnak mindkét téren tág tere van a fejlődésre. Nézetem szerint a jelzett problémák abból fakadnak, hogy a jogszabályokat egy olyan jogfelfogás hátrere előtt alkotják, mely a XIX. századi állapotokat tükrözi. A jog és a bíróságok által megoldandó ügyek ebben az időszakban tipikusan a „közönséges” cselekmények közül kerültek ki (birtokviták, öröklési ügyek, lopás, testi sértés, garázdaság stb.). Nem volt még jelentős a szervezett bűnözés, és nem létezett elektronikus kereskedelem, adatforgalom, továbbá az sem volt gyakori, hogy bonyolult, határokon átnyúló pénzügyi és gazdasági tranzakciók képezzék a polgári- vagy bűnügyek tárgyát. Az átlagos jogviták megoldásához elegendő volt a megfelelő jogász szakismeret, ezen túlmenően az általános élettapasztalat.

Manapság viszont rendkívül sok olyan eset kerül a jogalkalmazók elé, amelyek tényállásának megértéséhez, vagy a felelősség megállapításához speciális (pl. közgazdasági, pénzügyi, számviteli, számítástechnikai) ismeret volna szükséges, mellyel azonban a jogalkalmazók és a címzettek nem feltétlenül rendelkeznek.¹⁸ Másként kifejezve: a jog által megoldandó vagy kezelendő problémák meghaladják az átlagos állampolgár (vagy átlagos jogalkalmazó) kognitív kapacitását, maga a jog azonban nem vesz erről minden esetben tudomást.

Kérdés, hogy a fogyasztóvédelmi jog területén mennyire igaz ez a kritika. Milyen mértékben alapoz a hazai fogyasztóvédelmi jog a viselkedéstudományok belátásaira, mennyire veszi figyelembe a jog a szabályai érvényesüléséhez szükséges emberi képességek hiányát vagy meglétét?

18 Lásd ehhez Bencze Mátyás: A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata. In: Bencze Mátyás, Vinnai Edina: *Jogszociológiai előadások*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó (2012) 31-33.

2. VISELKEDÉSTUDOMÁNY ÉS A HAZAI FOGYASZTÓVÉDELMI JOG

A fogyasztóvédelmi jogalkotásnak rendkívül kényes határon kell egyensúlyozni. Ha elfogadjuk, hogy a szabad piaci versenyen alapuló gazdaság eredményezi a legnagyobb társadalmi jólétet,¹⁹ akkor a helyes jogalkotói mentalitás a piaci magatartások minél kisebb korlátozása. Bár az utóbbi 250 évben a piacgazdaság bizonyította fölényét más gazdasági berendezkedésekkel szemben, folyamatosan megjelent az igény, hogy a társadalmi igazságosság (a gyengébbek, kiszolgáltatottabbak védelmét) elveit és bizonyos alapvető erkölcsi normákat (például a „ne hazudj!” imperatívuszát) a piac professzionális szereplőivel szemben is érvényesítsék – akár a hatékonyság rovására is. A fogyasztóvédelmi jog is ezt a célt szolgálja. Azonban, ha jobban belegondolunk, roppant nehéz meghúzni azt a határvonalat, mely a kreatív, bevételnövelő vállalkozói ötletek és a tisztességtelen piaci magatartás között húzódik. Jól tükrözi ezt a bizonytalanságot az Európai Parlament és a Tanács 2005/29/EK Irányelve („Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról”, továbbiakban: Fogyasztóvédelmi irányelv), melynek az 5. cikk (2) és (3) bekezdésében szereplő fogyasztóvédelmi generálklauzula a következőképpen szól:

„(2) A kereskedelmi gyakorlat tisztességtelen, amennyiben:

a) ellentétes a szakmai gondosság követelményeivel, és

b) a termékkel kapcsolatban jelentősen torzítja vagy torzíthatja azon átlagfogyasztó gazdasági magatartását, akihez eljut vagy aki a címzettje, illetve – amennyiben a kereskedelmi gyakorlat egy bizonyos fogyasztói csoportra irányul – a csoport átlagtagjának a gazdasági magatartását.

(3) Azon kereskedelmi gyakorlatokat, amelyek valószínűsíthetően csak a fogyasztóknak egy, e kereskedelmi gyakorlattal vagy az annak alapjául szolgáló termékkel szemben szellemi vagy fizikai fogyatékoságuk, koruk vagy hiszékenységük miatt különösen kiszolgáltatott, egyértelműen azonosítható csoportjának gazdasági magatartását torzítják jelentősen – és oly módon, hogy azt a kereskedőnek észszerűen előre kellene látnia –, az adott csoport átlagtagja szempontjából kell értékelni.”

A szóhasználat árulkodó: „torzítja”, „torzíthatja” az átlagfogyasztó gazdasági magatartását. De tudjuk, hogy minden egyes gazdasági reklám, vagy az áru eladásának, szolgáltatás igénybevételének más módon történő ösztönzése ezzel a céllal születik meg, máskülönben nem volna értelme a tevékenységnek. A „torzítás”

19 Lásd Matt Ridley: *A józan optimista. A jólét evolúciója* (ford. Nagy Mónika Zsuzsanna), Budapest, Akadémiai Kiadó (2012).

kategóriája tehát nincs elhatárolva a megengedett befolyástól. Ugyancsak érdekes jogalkotói döntés a (3) bekezdésben szereplő „hiszékenyek” csoportjának felállítása. Ki és milyen kritérium alapján dönti el, hogy kik minősülnek hiszékenyek? Főleg arra tekintettel, hogy a szokásos reklámtevékenység jelentős részben a természetes hiszékenységünkre épít.

A 7. cikk (1) bekezdése szintén beszédes ebből a szempontból:

„(1) Megtévesztőnek minősül az a kereskedelmi gyakorlat, amely a ténybeli körülmények alapján – figyelembe véve annak valamennyi jellemzőjét és feltételét, valamint kommunikációs eszközeinek korlátait is –, az átlagfogyasztó tájékozott ügyleti döntéséhez szükséges jelentős információkat hagy ki, és ezáltal – a körülményektől függően – ténylegesen vagy valószínűsíthetően ahhoz vezet, hogy az átlagfogyasztó olyan ügyleti döntést hoz, amelyet egyébként nem hozott volna.”

Különösek talánánk, ha e rendelkezés alapján szankcióval sújtaná a hatóság azt a kereskedőt, aki az általa forgalmazott termék reklámjában elhallgatná, hogy a versenytárs által forgalmazott hasonló funkciójú termék jobb minőségű és esetleg még olcsóbb is. E három példából (torzítás, hiszékenység, elhallgatás) jól látszik, hogy mennyire nehéz megtalálni az egyensúlyt a piaci verseny szabadságának biztosítása és a magas szintű fogyasztóvédelem megteremtése között. A fenti rendelkezések hétköznapi értelmezése alapján számos olyan piaci magatartás kerülhetne szankcionálásra, amelyeket egyébként tömegesen folytatnak a gazdasági élet szereplői.

Ezekből a megfontolásokból számunkra két tanulság adódik, melyek összefüggésbe hozhatók a fentiekben tett általános megállapításokkal. Az egyik a jogszabály megfogalmazási módját érinti, a másik pedig a szabályok tartalmát, pontosabban a szabályozási módszert.

2.1. A fogyasztóvédelmi jogszabályok megfogalmazása

Az általános megfogalmazású generálklauzulák, amint azt előbbi érveléssel próbáltuk kimutatni, inkább elbizonytalanítják a közvetlen címzetteket és a jogalkalmazó szerveket, mintsem egyértelmű irányt mutatnának a megengedett és a tiltott magatartások elhatárolásához. Bár az irányelv tartalmaz egy ún. „feketelistát” („Minden körülmény között tisztességtelennek minősülő kereskedelmi gyakorlatok”), mely konkretizál és tilt harmincegy fogyasztói érdeket sértő magatartást is, azonban az esetek nem említett körére a fent elemzett általános szabályt kell alkalmazni.

A hazai fogyasztóvédelmi célú törvények ebből a szempontból vegyes képet mutatnak. Kettő közülük (a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény, a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól 2008. évi XLVIII. törvény) a generálklauzuláknál egy szinttel konkrétabb rendelkezéseket tartalmaznak, melyek célja az lehetett, hogy pontosabban orientálják a jogkereső közönséget, és így inkább megfeleljenek a jogbiztonság és a hatékonyság követelményének. Ezen túlmenően, a terjedelmi okokból nem elemzett szektorális jogszabályokon kívül, a 2013. évi V. tv. (Ptk.) fogyasztóvédelmi rendelkezései és a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (Tpt.) előírásai relevánsak még. E törvények, az irányelvhez hasonlóan, szintén generálklauzula és a részletszabályok kombinációján alapuló szabályozási technikát alkalmazták, amikor a fogyasztók szempontjából tisztességtelen gyakorlatokról és általános szerződési feltételekről rendelkeznek. A generálklauzulák fent említett bizonytalansága mindkét törvény esetében megmutatkozik.

A Ptk. generálklauzulával az a probléma, hogy a tisztességtelenség meghatározása egy tautológián alapul: „6:102. § (1) *Tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. [kiemelés tőlem – B. M.]*” Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy tisztességtelen az az általános szerződési feltétel, amely nem tisztességes. A Tpt.-ben pedig visszaköszön a Fogyasztóvédelmi irányelv kapcsán már említett, akár a szabadpiaci verseny szellemével ellentétesen értelmezhető „elhallgatási tilalom”:

„8. § (1) Tilos a gazdasági versenyben az üzletfeleket megtéveszteni.

(2) Az üzletfelek megtévesztésének minősül a vállalkozásnak, illetve a vállalkozás érdekében vagy javára eljáró személynek az áru értékesítésével, szolgáltatásával vagy eladásösztönzésével közvetlen kapcsolatban álló olyan üzleti kommunikációja – ideértve bármely információközlést, annak megjelenési módjától, eszköztől függetlenül –, egyéb magatartása, tevékenysége vagy mulasztása (a továbbiakban együtt: üzleti gyakorlat), amely [...]

b) – figyelembe véve valamennyi tényszerű körülményt, továbbá a kommunikáció eszközének korlátait – az adott helyzetben *az üzletfél üzleti döntéséhez szükséges és ezért jelentős információt elhallgat*, elrejt, vagy azt homályos, érthetetlen, félreérthető vagy időszerűtlen módon bocsátja rendelkezésre,

és ezáltal befolyásolja az üzletfelek vagy lehetséges üzletfelek gazdasági magatartását, vagy erre alkalmas.”

Az álláspontunk az, hogy a magas fokú absztrakciós szinten mozgó jogszabályok valójában nem szolgálják sem a jogbiztonságot, sem a jogalkotói cél hatékony érvényesülését. Az ilyen jogszabályokat a jogalkalmazóknak, végső soron a bírácoknak kell megtölteni tartalommal, akiktől nem várható el, hogy olyan magas szintű pszichológiai ismeretekkel rendelkezzenek, hogy biztosan meg tudják határozni például a „hiszékenyek” csoportját, és abban sincs kellő jártasságuk, hogy meg tudják mondani, milyen is az átlagfogyasztó „torzításmentes” gazdaság viselkedése. Ugyanígy bizonytalan, hogy mely vállalkozói magatartásokat és milyen standardok alapján minősít egy bíró tisztességtelennek.²⁰

Az ilyen típusú aggályokra szokás azt a választ adni, hogy „majd a bírói gyakorlat kidolgozza a részletes standardokat”. Túl azon, hogy egy laikus címzett számára sokkal nehezebb az esetjogból, mint egy világos törvényszövegből tájékozódni, felmerül az az előbb jelzett probléma, hogy milyen fokú szakértelemmel rendelkezik a bíró az általános kategóriák pontosításának adekvát szempontjait illetően.²¹

Jól illusztrálja az ilyenkor felmerülő nehézségeket néhány olyan példa, amely a gyermekeket elérő reklámok megengedhetősége körül forog. A bírácoknak ezekben az ügyekben is általános szabályokat kellett értelmezni. (Reklámtörvény „8. § (2) Tilos az olyan gyermek-, illetve fiatalkorúaknak szóló reklám, amely alkalmas a gyermek-, illetve fiatalkorúak fizikai, szellemi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy erőszakra, szexualitásra utal vagy azt ábrázol, vagy témájának meghatározó eleme az erőszakos módon megoldott konfliktus.”)

Az FB 3. K. 33.270/2002-es ítélet egy gyerekeknek szóló animált reklámban ábrázolt, állatfigurák között ábrázolt küzdelmet minősítette olyannak, mint ami károsan hat a „fejlődő személyiség” lelkivilágára, és a brutalitás a „tudatalattiba egyértelműen pozitív jelző társaságában kerül be”.²² E megállapításokkal szemben felhozható, hogy a freudi megállapításokkal szemben egyáltalán nem bizonyítható

20 Hasonlóan Kelemen Kinga: A tisztességtelen piaci magatartás és a fogyasztóvédelem kapcsolata a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló irányelv tükrében. In: Vörös Imre: *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem*, Budapest, MTA Jogtudományi Intézet (2007) 33-34.

21 A szakkérdések megítélésével kapcsolatos kompetencia-hiányt azért kell kiemelni, mert az Európai Bíróság egy irányadó döntésében kimondottan a bíróságokra bízta az egyes kereskedelmi gyakorlatok félrevezető jellegének megítélését, és csak nagyon szűk körben bátorítja szakértő kirendelését vagy közvélemény-kutatás megrendelését. Lásd a C-210/96 sz. döntés 31-35. pontjait.

22 Idézi Vida Sándor: A reklám és a gyermekek az EK és néhány tagállam jogában. In: Vörös: i. m. 168-169.

a „tudatalatti”²³ létezése, és az erőszakot ábrázoló filmek, játékok terjedése nem eredményezték a fizikai erőszak növekedését a fejlett világban (Európában éppenséggel az ilyen cselekmények csökkenése figyelhető meg).²⁴ Továbbá, az erőszak és a brutalitás pozitív ábrázolása magyar népmesékben is megfigyelhető, mégsem jutott eszébe senkinek betiltani az ilyen meséből készült rajzfilmeket.²⁵ Tanulságos még, a Fővárosi Bíróság 1. K. 34.464/2000 sz. ítélete, melyben egy olyan reklám miatt hagyta jóvá a reklámot közzétevő és a televíziós társaság Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség általi marasztalását, melyben egy nyegle, közömbös tinédzser a főszereplő, miközben az apa nevetségessé válik. Az ítélet indokolása az igazán érdekes, amelyben álláspontja alátámasztására (2000-ben indult az ügy) és 1967 és 1982 között született családpaszichológiai könyvek megállapításait idézi.²⁶

Szintén 2000-ben indult a Legfelsőbb Bíróságon (LB) az az eljárás, melynek tárgya egy olyan reklámplakát volt, amelyen két fehérneműs nő volt látható, akik közül az egyik áll, a másik meg elé guggol oly módon, hogy az álló nő combját megérinti. A LB álláspontja szerint a perbeli reklám – többek közt – azért károsíthatja a gyermek- és fiatalkorúak fizikai[!], szellemi vagy erkölcsi fejlődését, mert „felismerhető szexuális töltéssel bíró üzenetet hordoz, amely az azonos neműek ábrázolása folytán szerepet játszhat a nemi identitás bizonytalanná tételében[!]” (LB Kfv. 38.432/2000). A megszövegezésből („hat-het”) is érződik a bíró bizonytalansága, azt sem tudjuk meg, hogy miként károsíthatná a fiatalok fizikai fejlődését a plakát, hacsak nem a nemi identitás elbizonytalanodásának (tudományosan egyáltalán nem megalapozott)²⁷ veszélyére gondol. Arról nem is beszélve, hogy a szokványostól eltérő nemi identitás kialakulását indokolás nélkül negatív folyamatként értékeli.

A fenti példákra tekintettel érdemes átgondolni, hogy – bár az eseti konkrétuságú, kazuisztikus szabályozás viszonylag távol áll az európai kontinensen megszokott jogalkotási gyakorlattól,²⁸ – nem nyerünk-e többet azon, ha az adott jogszabály

23 Lásd Richard Webster: *Miben tévedett Freud?* (ford. Greskovits Endre), Budapest, Európa Könyvkiadó (2002) 301-322.

24 Lásd http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_and_criminal_justice_statistics/hu&oldid=303450#A_r.C3.A1bl.C3.A1zatok_C3.A9s_C3.A1br.C3.A1k_forr.C3.A1sadatai_28MS_Excel.29 (letöltés dátuma: 2018. január 31.)

25 A legdurvább példája ennek „Király kis Miklós” meséje, aki megígéri a sárkánynak, hogy nem vágja le a fejét, ha elárul neki a titkot, majd ígéretét megszegve a főhős tétovázás nélkül lemészárolja a sárkányt, miután az elárulja neki a titkot. [Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=5kdWivCIE1U>. (letöltés dátuma: 2018. január 23.)]

26 Idézi Vida: i. m. 170-173.

27 Lásd Joe Quirk: *Prűdek és paráznák* (ford. Révbíró Tamás), Budapest, Park Könyvkiadó (2009) 247-254.

28 Szimptomatikus kifejeződése ennek az attitűdnek Kelemen Kinga már idézett írása, melyben érezhetően nem szimpatizál az angol fogyasztóvédelmi jogi modellel, mely nem tartalmaz generálklauzulákat és az egységes szabályozási koncepciót. Kelemen: i. m. 24.

közvetlen és közvetett címzettjei világosan tudnak tájékozódni a jogaikról és a kötelezettségeikről, és nem kell megelégedniük a minden jövőbeni esetet lefedni kívánó, de éppen ezért szükségszerűen bizonytalan kontúrú általános megfogalmazású szabályozással.

Ebből következik, hogy olyan jogi szabályozási formákat kell találni, amelyek életközelségük és megfelelő mértékű részletezettségük következtében valóban betartathatók és számonkérhetőek. Egy ilyen szabályozással többet nyerhetünk, mintha ragaszkodnánk az alapelvek vegytiszta érvényesüléséhez, és mindenfajta korlátozástól mentes alkalmazásukhoz, ami gyakran teljesíthetetlen követelményeket állít a jogalkalmazók és az egyszerű állampolgárok elé. Clermont szerint az életközeli skálák alkalmazása a jogrendszer érettségének a jele. Ha azonban nem világosak a mérlegelési standardok, akkor az a bírói önkény előtt nyitja meg az utat.²⁹ Más kutatások azt igazolják, hogy az olyan területeken, amelyek jól leszabályozottak, a bírákat kevésbé tudják megtéveszteni a megérzéseik, esetleges sztereotípiáik, mivel a részletszabályok épp a korábbi tévedések elkerülését szolgálják.³⁰

2.2. A fogyasztóvédelmi jogi szabályozás és a viselkedéstudományi belátások viszonya

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 114. cikkének (3) bekezdése szerint: „A Bizottság az (1) bekezdésben előírányzott, az egészségügyre, a biztonságra, a környezetvédelemre és a fogyasztóvédelemre vonatkozó javaslatában a védelem magas szintjét veszi alapul, különös figyelemmel a tudományos tényeken alapuló új fejleményekre. Az Európai Parlament és a Tanács saját hatáskörén belül szintén törekszik e célkitűzés megvalósítására.” Erre tekintettel is érdemes vizsgálni, hogy a viselkedéstudományok felfedezései mennyire épültek be akár az európai jogi, akár a haza szabályozásba. A következőben nem törekszek a hazai és az uniós fogyasztóvédelmi jog teljes körű áttekintésére. Csupán a legfontosabb általános fogyasztóvédelmi jogszabályokat tekintem át.

Az említett „beépülés” megnyilvánulhat negatív és pozitív előírások formájában. Negatív előírásokon azt értjük, amikor a jogalkotó a fogyasztók érdekében korlátozza azoknak a módszereknek az alkalmazását az üzleti életben, amelyek az emberi gondolkodás és döntéshozatal valamilyen gyengeségét aknázzák ki. A pozitív előírások viszont olyan előírásokban öltenek testet, melyek segítik a fogyasztókat a számukra optimális döntések meghozatalában. Mindkét fajta szabályozás lényege, hogy a védendő fogyasztók racionális döntésre való képességét korlátozotttnak

29 Kevin M. Clermont: Standards of Proof Revisited. *Vermont Law Review*, 2009/33. 472.

30 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, Andrew J. Wistrich: Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases. *Cornell Law Review*, 2007/93. 29-31.

tekinti, akiknek érzelmei és az automatikus döntéshozatali mechanizmusai viszonylag könnyen eltéríthetik a számára leginkább megfelelő választástól.

Áttanulmányozva a fontosabb hazai és az uniós általános fogyasztóvédelmi normákat, szembeűnő, hogy – a pozitív és a negatív szabályozás területén egyaránt – rendkívül kis mértékben támaszkodik a jogalkotó a tudomány legújabb eredményére. A jogi szabályozás szinte minden vonatkozásban a döntéseit teljes tudatossággal átgondoló fogyasztót tartja szem előtt. Ez azt jelenti, hogy egyrészt olyan elvárásokat fogalmaz meg a vállalkozásokkal szemben, melyek csupán az egyértelmű visszaélési lehetőségeket tilalmazza, illetve azokat a magatartásokat, melyekről már bebizonyosodott, hogy a fogyasztók számára káros következményekre vezetne (az előzőre az ár és az egységár látható feltüntetésének kötelezettsége, az utóbbira a „fogyasztói csoport” létrehozásának tilalma lehet példa).³¹

Kivételt a vizsgált hazai jogalkotási termékek közül a reklámtörvény rendelkezése képez („11. § Tilos a tudatosan nem észlelhető reklám”), azonban ez csupán a reklámokra, azoknak is egy szűk körére vonatkozik, és nem terjed ki a reklámon kívüli kereskedelmi praktikákra (például a „brand” hatása, a cég árazási stratégiája stb.). A Fogyasztóvédelmi irányelv pedig egyedül a mérlegeléshez rendelkezésre álló idő lecsökkentésének tisztességtelenné nyilvánításakor számol azzal, hogy az emberi racionalitás korlátozott.³² Nem tilos ugyanakkor például a Gáabri Angéla által *Modern kori kihívások a fogyasztóvédelmi jogalkotásban – a fogyasztói magatartás tudománya* című fejezetben bemutatott kompromisszum-hatás vagy a kontraszthatás kiaknázása.

Másrészt, nem találkozunk olyan pozitív szabályozással, mely a vállalkozások részére írna elő olyan kötelezettségeket, melyek racionálisabbá, átgondoltabbá tennék az átlagfogyasztó döntéseit. Így például a Ptk. az általános szerződési feltételek esetén nem rendelkezik azok vizuális megjelentetésének szabályairól, nem fektet hangsúlyt arra, hogy a vállalkozások olyan formában közöljék azokat a fogyasztókkal, melyek valóban befogadhatóvá tennék azokat (vagy legalábbis a fontosabb részeket) számukra. Ehelyett beérik olyan általános előírásokkal, mely szerint: „Külön tájékoztatni kell a másik felet arról az általános szerződési feltételről, amely lényegesen eltér a jogszabályoktól vagy a szokásos szerződési gyakorlattól, kivéve, ha megfelel a felek között kialakult gyakorlatnak. Külön tájékoztatni kell a másik

31 Fogyasztóvédelmi törvény16/B. § (1) bekezdés.

32 Fogyasztóvédelmi irányelv I. Melléklet 7. pont „[Minden körülmény között tisztességtelenné minősül] a fogyasztók azonnali döntéshozatalra kényszerítésének céljából hamisan annak állítása, hogy a termék csak nagyon korlátozott ideig kapható, vagy csak különleges feltételek mellett, nagyon korlátozott ideig lesz kapható, és ezáltal a fogyasztók megfosztása a tájékozott döntéshoz szükséges időtől vagy alkalomtól.”

felet arról az általános szerződési feltételről is, amely eltér a felek között korábban alkalmazott feltételtől.”³³

A szöveg egyáltalán nem tartalmaz útmutatást arra nézve, hogy mit is jelent a „külön tájékoztatás”, nincs semmi garancia, hogy az így adott tájékoztatás valóban érthető lesz. A terhelti jogokról történő tájékoztatásról már írottak, és más, kimondottan fogyasztóvédelmi tárgyú kutatások kimutatták, hogy döntő jelentősége van annak, milyen módon történik a fontos információk átadása. Felhívják-e a figyelmet a lényeges részekre különböző tipográfiai megoldásokkal, kiemelik-e azokat valahogy?³⁴

KÉRDÉSEK KÖVETKEZTETÉS HELYETT

Szóba került már, hogy a fogyasztóvédelmi jogi szabályozás fejlesztésekor több szempont miatt is óvatosan kell eljárni. Bár a jogág létezését annak a felismerésnek köszönheti, hogy a szabadpiaci verseny soha nem tökéletes, a vállalkozások sokszor erőfölényben vannak a fogyasztókkal szemben, a fogyasztóvédelmi jog mégsem lehet túlságosan korlátozó, mivel azzal jelentős mértékben növelné költségeiket és nehezítené a piacra lépést illetve a hatékonyságot – ezzel pedig a gazdasági fejlődést és az innovációt sodorná veszélybe. Az egykor létező szocializmus példájából azt is megtanulhattuk, hogy a gazdaság teljes állami irányítása – a hatékonyság drasztikus romlása mellett – a fogyasztóknak sem kedvezett. A másik oldalról viszont bizonyos piaci monopóliumok (főleg a hatalmas tech-cégek) olyan erőt képviselnek, és olyan beavatkozásokra adnak lehetőséget, amelyek már nem csupán a fogyasztók anyagi érdekeit veszélyeztetik, hanem a liberális demokráciák alapját veszélyeztetik (elég, ha a közismert „fake-news” jelenségre gondolunk).

A jogok nyelvén ez azt jelenti, hogy a fogyasztókat megillető jogosultságokkal szemben mérlegre kell tennünk a vállalkozási, a szerződési szabadság, illetve – a reklámok tekintetében – a kereskedelmi szólásszabadság értékét, de mindezt a változóban lévő társadalmi-technikai környezetre figyelemmel kell elvégeznünk.

Ebben a keretben kell értékelnünk a viselkedéstudományi felfedezéseinek beépítési lehetőségét a fogyasztóvédelmi jogba. Elbizonytalanodásra bőven van okunk. Amint arra szintén kitért már ez az írás, a vállalkozók, kereskedők elemi érdeke a termékeik, szolgáltatásaik értékesítése, és ebben óriási segítségükre vannak, illetve lehetnek

³³ Ptk. 6:78. § (2) bekezdés.

³⁴ Lásd még Balogh Virág: Fogyasztóvédelem, szabályozás, hatékonyság, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4, 22. Nem jelenik meg ez a belátás a Tanács 93/13/EGK irányelvében sem, mely a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről rendelkezik.

a viselkedéstudományok eredményei. A fogyasztás ösztönzése ugyan mindig is szinte természetes módon épített a racionalitáson *per definitionem* kívül eső emberi érzelmekre, és a korábban ismertetett automatikus döntési mechanizmusokra („gyors gondolkodás”), a viselkedéstudományok ezekhez a törekvésekhez a tudományos módszereket és szisztematikusságot adták hozzá.

Kérdés, hogy a tudományos alapon kidolgozott fogyasztás-ösztönző üzleti gyakorlatok mikor érik el azt a szintet, melynek révén a vállalkozások szabadon kapcsolgathatják az emberi agyban a „vásárlási gombot”. Bár a „*Big Data*” és a mesterséges intelligencia összekapcsolódása realiztíkássá teszi az ilyen aggályokat, messze járunk még attól, hogy a nagy cégek „fogyasztó robotokká” változtassák az emberiséget.³⁵ Inkább egyfajta „fegyverkezési versenyről” van szó, ahol a fogyasztást befolyásoló módszerek mindkét fél számára megismerhetők, és a fogyasztók és érdekvédelmi szervezeteik kidolgozhatják a védekezés egyéni és csoportos módszereit.

Vizsgálódásunk szempontjából az a lényeges, hogy miben is állhat az állam által alkotott jog szerepe a viselkedéstudományi eredmények jelentette kihívások kezelésében a fogyasztóvédelem területén. Ez felveti azt a jóval általánosabb kérdést, hogy milyen típusú problémák megoldására alkalmas a „tiltások és parancsok” nyelvén beszélő jog. Álláspontunk szerint az olyan összetett társadalmi problémákra, mint amilyen a fogyasztóvédelem, rendkívüli körülményekkel kell eljárni.³⁶

Látnunk kell, hogy az internet és a közösségi média terjedésével a fogyasztók a korábbinál sokkal hatékonyabban képesek tájékozódni (ár-összehasonlító oldalak, összesített fogyasztói értékelések, azonnali visszajelzések stb.).³⁷ A fogyasztókra leselkedő veszélyek elhárításában továbbá mással nem pótolható jelentősége van az oktatásnak.³⁸ Üdvözítő lenne, ha a hazai alap- és középfokú oktatás a XIX. századi oktatási szisztéma helyett valóban olyan ismereteket és készségeket adna át, melyeket a felnőtt állampolgárok hasznosítani tudnak (például média-tanulmányok,

35 Lásd Peter Kenning, Marc Linzmayer: Consumer neuroscience: an overview of an emerging discipline with implications for consumer policy, *Journal für Verbraucherschutz und Lebensmittelsicherheit*, 2011/1. 111-125.

36 A helyzet kicsit hasonlít a családon belüli erőszak kérdéséhez, amelynek esetében a büntetőjogi plusz fenyegettség csupán egy eleme a teljes kirakós játéknak.

37 Lásd Szalai Ákos: Az elveszett állam nyomában. In: Jakab András, Urbán László (szerk.): *Hegymenet*, Budapest, Osiris (2017) 216.

38 Lásd Lévay Miklós, Lévayné Fazekas Judit: A fogyasztóvédelem alkotmányossági kérdéseiről és a magyar fogyasztóvédelmi intézményrendszer változásairól. In: Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert (szerk.): *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár: 60*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2017) 385.

fogyasztóvédelmi alapok stb.).³⁹ Az ilyen jellegű ismeretek hiányát (a fogyasztói tájékozatlanságot) a jogi szabályozás nem képes tiltásokkal és parancsokkal pótolni.

Ide kapcsolódik az is, hogy a túlzott állami gondoskodás leszoktathatja az embereket az önálló, felelős gondolkodásról. Ha az állam megpróbál minden kockázatot és bizonytalanságot kiiktatni az életünkből, akkor fokozatosan leszokunk arról, hogy tanuljunk a hibáinkból és a kellő elővigyázatossággal járjunk el. Másként fogalmazva: az állami gondoskodás kiszolgáltatottabbá tesz minket a manipulációval, a visszaélésekkel szemben.⁴⁰

További problémaként merül fel, hogy a viselkedéstudomány – bár természettudományok módszertanát követi – nem képes száz százalékban biztos előrejelzéseket tenni az emberi viselkedést illetően. Éppen ezért korai volna minden olyan fogyasztás-ösztönző technikát a jog által tiltani, melyről a kutatások kimutatták, hogy emberek bizonyos csoportját képesek észrevétlenül befolyásolni. Az emberi viselkedést tanulmányozó kísérleteket sokan azért bírálják, mert egy kísérleti szituáció mindig más, mint a való életben előforduló helyzetek.⁴¹

Mindezen kifogásokra tekintettel, talán meg kell elégednünk egy „minimalista” jogalkotási programmal: a megalapozott döntéshozatalhoz szükséges infrastruktúra kialakítását a jog akkor tudja szolgálni, ha a címzettek számára érthető, és tartalmilag a fogyasztók számára is felfogható tájékoztatás számonkérhető kötelezettségét rója a vállalkozásokra – akár olyan előírásokkal, mely megszabja a tájékoztatás külső formáját is (kiemelések, stílus, egyéb szövegszerkesztési megoldások). Ezen a téren egészen biztosan hasznosíthatók a viselkedéstudományok belátásai, ám ezen túllépve ingoványos talajra tévedünk.

39 E kritikához lásd a Csépe Valéria miniszteri biztossal 2017-ben készült interjút. [Elérhető: https://divany.hu/szuloseg/2017/09/26/csepe_valeria_interju/ (letöltés dátuma: 2018. február 1.)]

40 Ez a probléma a libertariánus paternalizmussal kapcsolatban is fennáll. Lásd ebben a kötetben a Ficsor Krisztina által írt *Az állami beavatkozás elméleti kérdései a fogyasztóvédelmi szabályozás területén. A jogi paternalizmus problémája* c. fejezetet.

41 Lásd Richard H. McAdams: *Experimental Law and Economics*. In: Boudewijn Bouckaert, Gerrit De Geest (eds.): *Encyclopedia of Law and Economics, Volume I. The History and Methodology of Law and Economics*, Cheltenham, Edward Elgar (2000) 540.

GÁBRI ANGÉLA

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

MODERN KORI KIHÍVÁSOK
A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGALKOTÁSBAN
– A FOGYASZTÓI MAGATARTÁS TUDOMÁNYA*

BEVEZETÉS

Napjainkban a különböző versenyhivatalok, fogyasztóvédelmi egyesületek munkájának és az Európai Unió jogi szabályozásának köszönhetően a fogyasztók érdekeinek, jogainak védelme egyre láthatóbbá válik. Míg a vállalkozások a tisztességes verseny keretein belül éles versenyt folytathatnak egymással a profit emelése érdekében, addig a jog világában a gyanútlan fogyasztót megilleti a védelem a tisztességtelen befolyással szemben. Döntésbefolyásoló eszközökre számos példa ismert az eladók körében: reklám, propaganda, személyes meggyőzés, akciók, ingyenesen igénybe vehető járulékos szolgáltatások pl. játszóház stb. Egy eladónak az emberismeret a legjobb tulajdonsága. Amennyiben ismeri milyen típusú fogyasztóval áll szemben, könnyebben boldogul a meggyőzés terén, tudja, milyen lehetőségeket ajánljon fel számára a biztos siker érdekében. Az utóbbi néhány évtizedben tanúi lehettünk annak, ahogyan az eladók, szolgáltatók egyre inkább felhasználják a modern viselkedéstudományok eredményeit eredményességük fokozásához. Ez azt jelenti, hogy a kognitív tudományok által felismert és egyre több döntépszichológiai, kifejezetten vállalkozásoknak szánt írásban is megjelenő

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

döntésbefolyásoló technikát alkalmaznak az emberi elmeműködés sajátosságainak kihasználásával. Így a fogyasztók számára észrevétlenül terelni („nudging”) és befolyásolni lehet döntéseiket. A szolgáltatók, kereskedők elsősorban a reklámtevékenységük során és szerződés-kötési gyakorlatukban alkalmazzák ezeket a technikákat (pl. „apróbetűs” részek).

Az infokommunikáció időszakában a fogyasztók befolyásolására ezer és egy megoldás létezik, melyet kezdetben a televízió világában használtak fel megdöbbenő egyszerűséggel és nyíltsággal, gondoljunk csak a telejósdákra. Ugyan Magyarországon még mai napig nem ütközik törvénybe az emelt díjas telefonhívásért közölt jóslat, pénzenergia és távgyógyítás, az egyik ilyen műsort 2013-ban 13,5 millió forintba büntette a Gazdasági- és Versenyhivatal, mert „arra ösztönözték a nézőket, hogy azonnal telefonáljanak, azt sugallták, épp egyetlen néző sincs a vonalban, így garantáltan adásba kapcsolják őket, és a kiválasztott jossal beszélhetnek. Valójában a telefonálók nagy része nem, vagy nem egyből került adásba.” Az internet világában felsorolhatatlan variáció létezik a fogyasztói megtévesztésre, mint például a hamis „ingyenes” ajánlatok, a korlátozott ajánlatra vonatkozó hamis ajánlatok, az 1 eurós repülőjegyek, melyek „különös véletlen” folytán már elfogytak, de a légitársaság honlapjára csalogatták a fogyasztókat. A fogyasztók megtévesztésére gyakorlatilag bármilyen fórum alkalmas. Az olyan közösségi média felületeken, mint a napjainkban a Facebook, a Twitter és az Instagram, a legnépszerűbb sztárok rejtett, szponzorált reklámjaira érdemes különös figyelmet fordítani. Természetesen a befolyásolás jó vagy rossz szándékú is lehet. Az azonban nem kérdéses, hogy a jognak mindenképpen választ kell adnia ezekre a napról-napra fejlődő, rejtett befolyásoló technikákra. Ahhoz pedig, hogy megértsük ezeket a döntésbefolyásoló módszereket a viselkedéstudományok eredményeit kell áttekintenuünk.

1. A FOGYASZTÓI MAGATARTÁS TUDOMÁNYA

A vásárlók döntéseit az 1970-es években kezdték el kutatni a közgazdászok, pszichológusok és szociológusok. Írásaikat előszeretettel ajánlották marketinget tanulóknak, gyakorlati szakembereknek, akik hasznosítani tudják a döntésbefolyásolás tudomány által bizonyított módszereit. A fogyasztói magatartás tudománya és a marketing így párhuzamosan fejlődött és a mai napig szoros kapcsolatban áll egymással. Mivel a közgazdászok a racionális embert állították a vizsgálódás középpontjába, és kevésbé a vásárlók tényleges motivációit, ezért a jobb marketing érdekében inkább azon társadalomtudományok eredményeit kezdték felhasználni a vállalkozások, amelyek választ adnak arra is, hogy milyen típusú emberek vásárolnak, mely termékek népszerűbbek és melyek kevésbé, miért

viselkednek úgy az emberek, ahogyan, és hogyan reagálnának az új termékekre. Ehhez interdiszciplináris megközelítés vált szükségessé, így a szociológia, antropológia és pszichológia kutatásaira kezdtek támaszkodni.¹

A viselkedésbefolyásoló módszerek gyűjtőfogalmaként a „nudge” kifejezéssel él az angol nyelv. Ezt magyarul úgy írhatjuk körbe, hogy észrevétlen üzenetek, finom jelzések segítségével történik a döntések befolyásolása. A fogalmat Richard Thaler és Cass Sunstein vezette be, eszerint „a módszer minden helyzetben alkalmazható, amikor olyan folyamatról van szó, melyben emberek viselkedését előre tervezhető módon befolyásolják, anélkül, hogy közben bármit megtiltanának nekik vagy jelentősen változtatnának az anyagi ösztönzőiken.”² A profitorientált vállalatok általában azzal a módszerrel élnek, hogy már eleve megterveznek egy döntési helyzetet (choice architecture), melyben nyilvánvaló vagy éppen észrevétlen, rejtett módon terelik a fogyasztókat az általuk kívánt döntés meghozatala irányába. Thaler és Sunstein libertariánus paternalizmusnak nevezi ezt a fajta ösztönzést, mikor „előre látható módon befolyásolják az emberek viselkedését anélkül, hogy kizárnák bármely választási lehetőségüket, vagy jelentősen megváltoztatnák az emberek gazdasági ösztönzőit.”³ Elméletük főképp a kormányzati stratégiákra vonatkozik, és leginkább a pozitív ösztönzőkkel foglalkoznak. A vállalatok és fogyasztók viszonyában azonban könnyen belátható, hogy nem a fogyasztók érdekei az elsődlegesek.

A fogyasztói magatartást befolyásoló tényezőket Hofmeister-Tóth Ágnes két csoportra osztja: társadalmi tényezőkre (mint a kultúra, a társadalmi rétegződés/életstílus, a referenciacsoportok, a háztartás és a család) és pszichológiai vagy egyéni tényezőkre (mint pl. a motiváció, a személyiség és az attitűd).⁴ A fogyasztói döntéseket vizsgáló tudományok oldaláról nézve a szociológia vizsgálja a társadalmi tényezőket, míg a pszichológia az egyéni tényezőket. Azonban az emberi elme sajátosságait vizsgáló „neuroscience”, azaz idegtudomány eredményeire építve is megismerhető a döntésbefolyásolás gyakorlata. Az utóbbi években úttörő ágazattá vált a „neuromarketing”, a reklám-cégek egyre inkább támaszkodnak az agykutatás

1 Hofmeister-Tóth Ágnes: *Fogyasztói magatartás*, Budapest, Aula (2003) 11-12.

2 Taller Ágnes, Csizmadia Péter: Viselkedéserítés – A magatartástudomány eredményeinek hasznosítása a szakpolitika alkotásában, *Egészségfejlesztés*, 2016/2, 56.

3 Thaler, Richard H., Sunstein, Cass R.: *Nudge. Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról. A pénzügyi válság után*, Manager Kiadó (2011) 16. A libertariánus paternalizmust bővebben a jelen kötetben Ficsor Krisztina tárgyalja.

4 Hofmeister-Tóth: i. m. 12.

eredményeire.⁵ Léteznek olyan vállalkozások, melyek célja kifejezetten az agykutatás eredményeinek hasznosításával segítségnyújtás a többi vállalkozásnak pl. a termék ideális formatervezésében, csomagolásának kialakításában, beárazásában, az áruház stílusának, elrendezésének megtervezésében, a hatásos hirdetések és népszerű szolgáltatások megszervezésében.⁶ Kutatási eredményeiket így nemcsak az agyműködés fizikai vizsgálatára, de a pszichológiai és szociológiai ismeretekre is alapítják. E tanulmány elsősorban a pszichológia és az idegtudományok eredményeire épít.

2. AZ EMBERI GONDOLKODÁS KÉT ELMÉLETE

Számos vállalkozás teljes mértékben tisztában van a pszichológia által vizsgált döntésbefolyásoló jelenségekkel és előszeretettel kihasználja azokat. A fogyasztók oldalát nézve azonban arra a következtetésre jut a döntépszichológia, hogy az emberek akkor hoznak jobb döntéseket, ha számukra ismerős terepen járnak el, de nem hoznak olyan jó döntéseket, ha nem rendelkeznek megfelelő információval és lassú vagy ritka részükre a visszacsatolás.⁷ Így például a fogyasztók könnyebben eldöntik, hogy darált kávé vagy szemes kávé vegyenek a boltban, míg amennyiben egy elromlott alkatrészt kell pótolniuk az autójukban, a választás már meglehetősen nehéz lesz számukra. Napjainkban annyiféle áru, szín, forma, méret, stílus közül lehet választani bármilyen termék vonatkozásában, hogy az emberek választásának befolyásolása kifejezetten fontos téma valamennyi kereskedő számára. Mindaddig, amíg az emberek nem választanak tökéletesen, a választás befolyásolása nemcsak lehetséges, de sokszor kimondottan könnyű is.⁸

Daniel Kahneman és Amos Tversky már 1974-ben korszakalkotó művel rukkolt elő, a heurisztikák és torzítások tanával, mely az emberi ítéletalkotás folyamatának megértését segíti elő.⁹ Kahneman azóta is tökéletesíti az elméletet egyre több empirikus kísérlet lebonyolításával.¹⁰

5 Felismerték ugyanis azt a tényt, hogy a hirdetések sokkal eredményesebbek, ha az emberek érzelmeire hatnak, mint amikor racionálisak. Az emberekre gyakorolt hatást, figyelmet és izgatottságot az agyhullámok, szemmozgás, bőrfeszültség, szív- és pulzusszám monitorozásával másodpercre bontva vizsgálják egyes neuromarketing cégek.

6 [Http://www.nmsba.com/what-is-neuromarketing](http://www.nmsba.com/what-is-neuromarketing) (letöltés dátuma: 2017. december 15.)

7 Thaler, Sunstein: i. m. 19.

8 Thaler, Sunstein: i.m 20.

9 Tversky, Amos, Kahneman, Daniel: Judgment under Uncertainty, Heuristics and Biases, *Science*, 1974/185, 1124-1131.

10 Kahneman, Daniel: *Gyors és lassú gondolkodás*, HVG Könyvek, Budapest (2013).

2.1. *A gyors és lassú gondolkodás*

A heurisztikák és torzítások tana egy olyan általános elmélethez kapcsolódik, mely széleskörben ismert a pszichológusok körében. Ez a gyors és lassú gondolkodás elmélete. Eszerint az emberi agy kétféle gondolkodása között lehet különbséget tenni. Az egyik intuitív és automatikus, a másik reflektáló és racionális.

Daniel Kahneman *Gyors és Lassú gondolkodás* című műve a kognitív és szociálpszichológia legújabb eredményei alapján mutatja be a gondolkodási mechanizmusokat. Célja, hogy megmagyarázza az intuitív gondolkodás pozitív és negatív aspektusait egyaránt. Agyunk két rendszerét különbözteti meg: az 1. rendszert (automatikus rendszer), mely „automatikusan és gyorsan dolgozik, kevés erőfeszítéssel vagy anélkül, és tevékenységéhez nem társul a tudatos kontroll élménye”, és a 2. rendszert (akaratlagos rendszer), mely „azokra az erőfeszítés igénylő mentális tevékenységekre összpontosítja a figyelmet, amelyeknél erre szükség van, beleértve a bonyolult számításokat”.¹¹ Az 1. rendszerre jó példa az, hogy általa gyorsan felismerjük, hogy egyik tárgy távolabb van, mint a másik, vagy például automatikus tevékenység az is, mikor egy üres sztrádán vezetjük autónkat. Ezzel szemben a 2. rendszer lép működésbe, ha egy szűk helyen kell leparkolni, vagy ki kell tölteni egy adóbevallást, esetleg ellenőriznünk kell egy bonyolult logikai levezetés helyességét.¹²

Az 1. rendszer automatikusan fut, míg a 2. rendszer tudatosan, tervszerűen. Az 1. rendszer folyamatosan bombázza a 2. rendszert az intuíciókkal, szándékokkal, érzésekkel, benyomásokkal, a 2. rendszer pedig a benyomásokat és intuíciókat meggyőződésekké, a késztetéseket szándékos cselekvésekké alakíthatja. Mikor az 1. rendszer nehézségekbe ütközik, segítségül hívja a 2. rendszert, mely a problémát alaposabban, részletesebben, speciálisabban próbálja megoldani. Ezenkívül a 2. rendszer a felelős viselkedésünk folyamatos ellenőrzéséért, a visszacsatolásért. A 2. rendszert a hibalehetőségek nagyobb erőfeszítésre készítetik.¹³

Kahneman komolyan foglalkozik a kognitív illúziókkal. Az intuitív válaszokat gyorsan és magabiztosan hívja elő az 1. rendszer, melyek azonban könnyen lehetnek hibásak. Az 1. rendszer, hablefogyékérdés megválaszolásába, akkor mindenképpen, gyorsan meg is válaszolja azt, egyidejűleg akár más kérdésekre is választ ad, s az sem zavarja, ha egy kérdésre adandó választ esetleg másikkal helyettesít.¹⁴ Így például, ha

11 Kahneman: i. m. 28-29.

12 Kahneman: i. m. 29.

13 Kahneman: i. m. 33.

14 Kahneman: i. m. 486.

megkérdezzük valakit, hogy milyen népszerű lesz a kormány 2 év múlva, aszerint válaszolja meg a kérdést, hogy milyen népszerű most. Sokszor észre sem vesszük, hogy már nem az eredeti kérdésre válaszolunk. Az 1. rendszernek sok hibája lehet ilyen, pl. a sztereotípiá, a fennálló állapot iránti elfogultság vagy a valószínűségek túlértékelése.¹⁵ Ezen hibák kijavítására csak akkor kerülhet sor, ha ismerjük azokat. Ha felismerjük annak jelét, hogy egy adott szituációban túl könnyen hozunk döntést, mely veszéllyel járhat (pl. sztereotíp gondolkodásmód lehetősége), lassítanunk kell és a döntés jóváhagyásáért a 2. rendszerhez kell fordulnunk.¹⁶ Ugyanúgy, mint ahogy az optikai illúzióknál is odafigyelünk, sokkal kritikusabb szemmel nézzük már az ilyen képsorokat (például felmerül bennünk, hogy talán nem a képen látható fogaskerekek mozognak, csak a szemünk csapja be a vonalak elrendezése). Az 1. rendszert rengeteg ismétléssel lehet fejleszteni, tanítani – de ez a tanítás rengeteg időt és sok erőfeszítést vesz igénybe.¹⁷ Fontos hozzátenni, hogy ugyan az egyének rendszerei (gondolkodásmódja) talán különböző módon működnek, de az imént felvázolt jellemzők általánosak, mindegyikben jelen vannak.¹⁸

Richard Petty és John Cacioppo általánosságban vizsgálta azt a kérdést, hogy vajon az emberek elgondolkodnak-e mikor meg akarják őket győzni valamilyen érveléssel, vagy inkább hajlamosak azt elfogadni gondolkodás nélkül. Elméletüket *feldolgozási valószínűség-modellnek* nevezték el, mely annyit takar, hogy a meggyőzésnek két alapvető útvonala van: a központi út és a perifériális út. Míg az első út esetén az érv tényeken és számadatokon alapszik, mely gondolkodásra készíti az embert, addig a másik esetén olyan figyelemfelhívó érvekről van szó, mely azok azonnali elfogadására készíti a címzetteket.¹⁹ Jó példa a kettő közötti különbségre, hogy míg a mobiltelefonokat az újságokban és az interneten tényadatokra támaszkodva reklámozzák, pl. mekkora a tárhelye, milyen processzor van benne, milyen felbontású a képernyője stb., addig a rádióban és televízióban elegendő a vételárának a kiemelése, esetleg egy-két fülbemászó szlogen elnéklése. Különösen a gyermekek számára „veszélyes” a perifériális út, mikor a játékokat, csokoládékat kis versikékkel, rímelő mondatokkal próbálják eladásra kínálni, arra számítva, hogy a gyermek kiharcolja az adott terméket a szülőnél. A fogyasztóvédelmi szabályok a perifériális utat kifejezetten tiltják a gyermekek vonatkozásában, így tisztességtelen kereskedelmi

15 Ez nem jelenti azt, hogy alá kellene becslőnünk az 1. rendszert, mivel többféle olyan feladatot és cselekvést segít véghez vinni, melyek alapvetően problémamentesek, illetve megengedi számunkra, hogy míg aktívan működik, addig életünk fontosabb és nagyobb kihívást jelentő aspektusaira koncentráljunk.

16 Kahneman: i. m. 487.

17 Thaler, Sunstein: i. m. 31.

18 Richards, Diana: When Judges Have a Hunch. Intuition and Experience in Judicial Decision-Making, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, 2016/2, 247.

19 Aronson, Elliot: *A társas lény*, Budapest, KJK-Kerszöv (2003) 86.

gyakorlatnak minősül „reklámban gyermekkorúak közvetlen felszólítása a reklámozott áru megvételére, illetve igénybevételére vagy arra, hogy győzzék meg szüleiket vagy más felnőttest, hogy vásárolja meg számukra a reklámozott árut”.²⁰ A gyermekkorú fogalmát a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló törvény határozza meg, mely szerint „gyermekkorú, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be”.²¹ Példa az efféle kereskedelmi gyakorlatra: „Kedvenc társasjátékod már kapható az üzletekben – kérd meg anyut, hogy vegye meg neked!”

2.2. A heurisztikák és torzítások tana

Aherusztika (*heuristics*) szaknyelvi megfogalmazás szerint „egy olyan egyszerű eljárás, amely segít megfelelő, bár sokszor nem tökéletes választ találni nehéz kérdésekre”.²² Ezek nem szándékosan, hanem automatikusan, intuitív módon végbemenő jelenségek. Ezekhez a döntés-egyszerűsítő gondolkodási mechanizmusokhoz társulnak a különböző torzítások.

3. AZ EGYES TORZÍTÁSOKRÓL (BIASES)

3.1. Kompromisszum-hatás

E torzítás azon az általános pszichikai tulajdonságon alapul, hogy az olyan döntési szituációban, mikor van középutas választási lehetőség, az emberek hajlamosabbak a köztes megoldást választani, mint a skála valamelyik végén lévő, „szélsőséges” lehetőséget, még abban az esetben is, ha az egyik szélsőség választása a releváns döntési szempontok szerint az egyén számára előnyösebb lenne.²³ Ez azért nagyon érdekes, mert amennyiben racionálisan gondolkodunk, nem szabadna, hogy döntéseinket a még rendelkezésre álló lehetőségek befolyásolják. Így például, számos étterem szándékosan egy drága ételt helyez a menü első soraiba, tudva azt, hogy a fogyasztók nagy valószínűséggel figyelmen kívül hagyják azt és egy kevésbé drága ételt választanak majd. A menüben azonban olcsó ételeket is elhelyeznek annak tudatában, hogy az emberek egy különleges éttermi vacsora alkalmával általában nem azokat preferálják. Az árak szabályozásával az éttermek arra törekednek, hogy a közepesre árazott ételeiket válasszák a vendégeik, ezek természetesen azok az ételek, melyeket el szeretnének adni. Ugyanígy működik a tv-eladás is. Amennyiben

20 A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.) 3. §-ának (4) bekezdése és az Fttv. mellékletének 28. pontja.

21 A gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól szóló 2008. évi XLVIII. törvény 3. § e) pont.

22 Kahneman: i. m. 116.

23 Bencze Máttyás: *Nincs füst, ahol nincsen tűz* – az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar bírói gyakorlatban, Budapest, Gondolat Kiadó (2016) 149.

az üzlet profitra törekszik, egy drága és egy olcsó tv-t is ajánl. Mikor egy harmadik, közepes árú televíziót is felajánlanak az érdeklődőknek, annak eladási statisztikái gyorsan és drasztikusan megugranak. A közepes árú terméket legalább az emberek 80%-a fogja választani.²⁴ Mivel előrelátható, hogy az extrém lehetőségeket kerülik a fogyasztók és inkább a középutas választást kedvelik, az árszabályozással könnyen befolyásolhatók.

3.2. Kontraszt-hatás

A másik döntés-befolyásoló torzítás-típus, mely esetben a döntés szintén a kontextustól, a választási lehetőségektől függ, a kontraszt-hatás. Egy kísérletben fogyasztókat próbáltak befolyásolni azzal, hogy egy jó minőségű toll és 6 dollár közötti választást ajánlottak fel nekik, ekkor körülbelül az alanyok 36%-a választotta a tollat, a többiek mind a pénzt választották. Azonban abban a döntési szituációban, mikor egy harmadik – egyébként irreleváns – opciót is bemutatnak számukra, egy rossz minőségű tollat, akkor már az alanyok 46%-a a jó minőségű tollat választotta.²⁵ Ebben az esetben az egyik tárgy másikkal való összehasonlíthatóságára koncentrálnak a fogyasztók, és arra a következtetésre jut, hogy az egyik tárgy úgy viselkedik, mint a másik. Ha egy pulton csak két üveg bort lát az egyén, akkor a drágábbról azt gondolja, hogy jobb minőségű, mint az olcsóbb. Vagyis kiválaszt egy tulajdonságot (a tollak esetén a minőséget, míg a borok esetén az árat), amelyet ismer, és ennek az egyetlen tulajdonságnak az alapján dönt.²⁶

3.3. Az énképelmélet (egocentrikus gondolkodás)

Az egocentrikus gondolkodás azt az általános jelenséget takarja, hogy az emberek sokkal inkább hajlamosak az események középpontjába állítani magukat, mint amennyire valóban centrális helyzetben vannak.²⁷ Ezt előszeretettel használják ki a magazinok, melyekben a horoszkópok leglényegesebb alkotórésze az ún. *Barnum-tétel*, mely magába foglal „minden olyan személyiségleírást, amely csupa olyan kijelentésekből áll, ami szinte mindenkire igaz.”²⁸ Az énközpontú gondolkodásnak „hála”, élhetünk bármilyen fejlett, technológiában és tudományban gazdag évezredben, a horoszkópoknak még mindig igen sok ember számára van hihetetlenül meggyőző ereje. Az énképelmélet azt vizsgálja, hogy az egyén saját magát és környezetét miként látja.²⁹ A vállalkozások előszeretettel használják fel a fogyasztók

²⁴ http://www.howtogetyourownway.com/effects/compromise_effect.html (letöltés dátuma: 2017. december 10.)

²⁵ Teichman, Zamir: i. m. 7.

²⁶ Aronson: i. m. 141.

²⁷ Aronson: i. m. 178.

²⁸ Aronson: i. m. 179.

²⁹ Hofmeister-Tóth Ágnes: *A fogyasztói magatartás alapjai*, Budapest, Akadémiai Kiadó (2004) 218.

saját tulajdonságaikról alkotott képét, melynek szerves része az „ideális én”, vagyis, hogy milyenek szeretnének lenni.³⁰ Ennek leggyakoribb formái például, hogy a legnépszerűbb sztárokat szerepeltetik a reklámokban, az egészséges és fit életmódot hirdetik és hangsúlyozzák a termékekkel, melyek megvásárlásával pozitívan hatnak az emberek énképére. A kutatások szerint a tinédzserekre fokozottan igaz az ilyen módszerrel való befolyásolhatóság, ugyanis a termékek számukra szimbólumok, amelyek kifejezhetik, hogy mely csoporthoz tartoznak, vagy milyen társadalmi rétegnek a tagjai.³¹ A marketingstratégia szempontjából előnyös felhasználni ezeket az ismereteket, hogy a vállalkozás megpróbálja a márkaimázst a tudatos énképpel összeegyeztetni.³² Amennyiben pontosan meg tudják határozni a márka által betöltendő érzelmi szerepet, a márka által kiváltandó hatást, akkor könnyebben ki tudják alakítani a megfelelő kommunikációs stratégiát.³³ Amennyiben ez az érzelmi ráhatás rosszhiszemű vagy tévedésbe ejti a fogyasztókat, a jognak közbe kell lépnie.

3.4. *Mulasztási torzítás*

A mulasztási torzítás az a tendencia, hogy az emberek inkább a nem cselekvést választják a cselekvés helyett, ha kockázatos alternatívákkal találják szembe magukat. Úgy tűnik, hogy jobban elviseljük, ha sérelmes a mulasztásunk, mintha kevésbé káros eredménnyel, de cselekednénk.³⁴ Például nagyon sok szülő nem szeretné beoltatni gyermekét, mert könnyebb helyzetnek ítéli meg, ha a gyermek így betegszik meg, mintha attól lesz valami baja, hogy megkapta az oltást. A vállalkozások a következő módon tudják kihasználni e torzítás adta lehetőségét: amikor egy szolgáltató ingyenesen ajánl fel több havi előfizetést 5 általunk választott magazinra, az ingyen előfizetés még akkor is remek ajánlatnak hangzik, ha egyébként igen ritkán olvasunk magazinokat. Az emberek általában a 3 hónap lejárta után elfelejtik, hogy most már teljes áron kapják az újságokat és csak további erőfeszítésekkel tudják lemondani őket. A magazinok terjesztői nyilvánvalóan tudatában vannak annak, hogy az automatikus megújítással és csak telefonálással lehetséges lemondással sokkal jobban járnak.³⁵

3.5. *Status quo torzítás – fennálló állapot iránti elfogultság*

A következő pszichológiai tényező a „fennálló állapot iránti elfogultság”, melynek lényege, hogy az emberek általában hajlamosabbak ahhoz a helyzethez ragaszkodni,

30 Hofmeister-Tóth: i. m. 219.

31 Hofmeister-Tóth: i. m. 220.

32 Hofmeister-Tóth: i. m. 221.

33 Hofmeister-Tóth: i. m. 225.

34 Teichman, Zamir: i. m. 11.

35 Thaler, Sunstein: i.m 43.

amelyet ők a fennállónak vélnek, mint egy másik alternatívát választani. Erre példa az a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat, mikor a reklámanyagban számlát vagy más hasonló, fizetési felszólítást tartalmazó dokumentumot küldenek ki az embereknek azt a hamis benyomást keltve a fogyasztóban, hogy már megrendelte a reklámozott árut. Előfordulhat, hogy a mulasztási torzítás révén inkább befizeti a fogyasztó a csekket és fenntartja a fennállónak vélt állapotot, ahelyett, hogy telefont ragadjon és utánajárjon a tévedésnek.

A fennálló állapothoz való ragaszkodás példája az arra adott reakció, ha a vállalkozás a fogyasztóra terheli az őt terhelő veszteségeket. Ezt ugyanis igen könnyen értékelik a fogyasztók tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatként. A felmérések szerint a fogyasztók 85%-a már azt is tisztességtelennek tartja, ha pl. egy hólapát egyik nap még 5000 forint, de a nagy hóvihár utáni napra megemelik 8000 Ft-ra az árát. Ez azért nagyon érdekes, mert a kereslet-kínálat szabályai szerint a vaskereskedés csak azt cselekedte, ami számára kedvező döntés volt.

Mindez kapcsolatban van a veszteségkerüléssel, mely egy, a viselkedési közgazdaságtanra jellemző pszichológiai fogalom. Azt jelenti, hogy az emberek valamilyen végkimenetelt veszteségként vagy nyereségként is el tudnak könnyelni, azonban a veszteségeket nagyobb mértékűnek tekintik a nyereségeknél. Ez arra az alapvető emberi jellemzőre utal, hogy erősebb késztetés van az emberekben a veszteségek elkerülésére, mint a nyereségek elérésére.³⁶

3.6. *Elköteleződési (ragaszkodási) hatás*

Az elköteleződési hatás azt a torzítást takarja, mikor cselekvési lehetőségek közötti választás esetén inkább úgy döntünk, hogy folytatjuk azt a cselekvési sort, amelybe már több energiát, több időt, anyagi ráfordítást fektettünk. Ezt attól függetlenül is tehetjük, hogy egyébként a döntésünk jövőbeli haszna és költségei valamennyire mégiscsak inkább a másik lehetőség mellett szólnak.³⁷ Ékes példája a ragaszkodó fogyasztói magatartásnak az, amikor a nap elején elhatározza, hogy aznap vásárolni fog egy pár cipőt. Amikor elindul egy fűrésztó bevásárlótúrára egy olyan vágy által vezérelve, hogy egy pár új cipővel fog hazatérni, könnyen lehet, hogy egy-két nappal később megbánja döntését, nem érti miért is vette meg azt a cipőt, amikor nem is tökéletes. Teljesen más az az eset, ha csak betéved egy cipőboltba és nagyon megtetszik neki az adott cipő, mert minden fontos feltételnek megfelel. Az első esetben ugyanis kialakult egyfajta elköteleződés, mert már csökkentené a fogyasztó jólétét, ha mégis

36 Kahneman: i. m. 350.

37 Bencze: i. m. 150.

üres kézzel térne vissza a boltból, a vásárlás elmulasztását veszteségként könyvelné el. Érdeemes odafigyelni erre a torzításra, emiatt a veszteségérzet miatt több pénz is elkölthet a vásárló egy olyan darabra, amiről később hazaérve és racionalizálva a helyzetet úgy látja, nem is érte meg az árát. Ez ugyanúgy igaz az „utolsó darabok” vagy „ingyenes szállítás csak a mai napon” vagy „10% akció csak ma” hirdetésekre, hiszen arra ösztönöznek, hogy alaposabb mérlegelés nélkül, de mindenképp vegyen valamit a fogyasztó. Amint kialakul a vágy, hogy már mai napon meg kell szerezni a kívánt terméket, előfordulhat, hogy az eredménnyel nem lesz annyira elégedett. Az Európai Unió már felismerte ezt a hatást és a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról tájékoztató honlapján az alábbi figyelmeztetés található: „Ha a kereskedő azt állítja, hogy ajánlata csak nagyon rövid ideig érvényes, elképzelhető, hogy csupán arra próbálja a fogyasztót rávenni, hogy azonnal megvegye a kérdéses terméket – még azelőtt, hogy birtokában lennének a megalapozott döntés meghozatalához szükséges információk. Tisztességtelen kereskedelmi módszerek minősül az állítani, hogy egy adott ajánlat csak korlátozott ideig vehető igénybe, ha valójában nem ez a helyzet.”³⁸

Kahneman e hatást egy koncert példáján keresztül magyarázza, melynek telt házas koncertjére az eredeti áron, 200 dollárért vásárolta a jegyet. Ha nagy rajongója a zenekarnak, akár 500 dollárt is fizetett volna érte. Mikor már megvan a jegy és a koncert előtti napon 3000 dollárt kínálnak érte az interneten, csak keveseknek jut eszébe, hogy eladja a jegyét, ugyanis azt veszteségként élné meg, nem pedig nyereségként.³⁹ Ahogyan pedig fentebb említettem, az emberek számára a veszteség nagyobbak tűnik az azonos mértékű nyereségnél.

3.7. Alapgyakoriság elhanyagolása

A szakirodalom az alapgyakoriság elhanyagolásának kétféle típusáról rendelkezik. A statisztikai és az oksági alapgyakoriság elhanyagolásáról. E két mód közti különbségeket példákkal lehet a legjobban szemléltetni.

3.7.1. Statisztikai alapgyakoriság elhanyagolása

Ez azt jelenti, hogy egy kérdés eldöntésekor „hajlamosabbak vagyunk az eset egyedi jellemzőivel összefüggő információkra koncentrálni, mint abból a nagyobb halmazból nyerhető információkra, amelyek az eset az egyik elemét képezik.”⁴⁰

38 https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/unfair-treatment/unfair-commercial-practices/index_hu.htm (letöltés dátuma: 2017. december 15.)

39 Kahneman: i. m. 339.

40 Bencze: i. m. 150.

Kahneman példája nyomán tökéletesen meg lehet érteni az elsőre bonyolultnak hangzó jelenséget. Nézzük meg a következő helyzetet, és próbáljuk megfigyelni, hogy mi lenne az intuitív válaszunk.

„Egy taxi éjszaka cserbenhagyásos balesetet okozott.

A városban két taxitársaság működik, A Zöld és a Kék.

A következő adatokat ismerjük:

A városban üzemelő taxik 85%-a Zöld, 15%-a Kék.

Egy tanú azt állítja, hogy a taxi Kék volt. A bíróság a baleset éjszakájának körülményeit reprodukálva megvizsgálta, hogy milyen megbízható a tanú, és úgy találták, hogy az esetek 80%-ában a tanú mindkét színt helyesen, illetve az esetek 20%-ában sikertelenül azonosította.

*Mi a valószínűsége annak, hogy a balesetet okozó taxi Kék volt, és nem Zöld?*⁴¹

A kísérleti eredmények azt mutatják, hogy az emberek kizárólag a szemtanú szavahihetőségi arányára összpontosítanak, pedig a pontos valószínűség kiszámításához figyelembe kellene venni az alapgyakoriságot, hogy egyáltalán a kék taxi számításba jöhet-e s így az esély egyébként 41%. Láthatjuk, hogy nem mindegy, hogy 80% esélyt adunk a bűnösségre vagy 41%-ot.

A statisztikai alapgyakoriságot általában alábecsüljük, olykor teljesen figyelmen kívül hagyjuk, amikor rendelkezésünkre állnak az esetre vonatkozó közelebbi információk.⁴²

3.7.2. Oksági alapgyakoriság elhanyagolása

Az oksági alapgyakoriságot úgy kezeljük, mint az egyedi esetről szóló információt, és könnyebben összekapcsoljuk az esetre vonatkozó egyéb információkkal.⁴³

Például mikor a következő adatok állnak rendelkezésre:

„A két társaság ugyanannyi taxit üzemeltet, de a balesetek 85%-át a Zöld taxik okozzák.

*A tanúról szóló információ megegyezik az előző változatban közöltekkel.*⁴⁴

41 Kahneman: i. m. 193.

42 Kahneman: i. m. 195.

43 Kahneman: i. m. 195.

44 Kahneman: i. m. 194.

Ebben a második változatban nem arról van szó, hogy elolvassuk, de nem tudjuk felhasználni az alapgyakoriságot és ezért könnyebb figyelmen kívül hagyni, hanem felhasználjuk az adatot, még hozzá hamar levonjuk a következtetést, hogy a Zöld sofőrök bizonyára mind egytől egyik sebességmániás örültek, több, mint ötször annyi balesetet okoznak, mint a Kék taxik. Ilyenkor megalkotjuk a Zöld taxik sebességmániájának sztereotípiáját, melyet a társaság ismeretlen sofőrjeire egyénileg is alkalmazunk. A sztereotípa szépen beleillik egy oksági történetbe, mivel a sebességmánia releváns oksági tényező az egyes taxisofőrökkel kapcsolatban. Ebben a változatban két oksági történet van, melyet össze kell kapcsolni egymással. Az első, hogy segítségnyújtás elmulasztásával történt egy baleset, mely természetes módon előhívja azt az információt, hogy egy sebességmániás Zöld taxi sofőr lehetett a tettes. A második a tanú vallomása, mely még mindig erősen azt sugallja, hogy a taxi Kék volt. Ekkor az alapgyakoriságot általánosítjuk, mely kioltja a tanú elmondását, és így közel azonos esélyeket ítélünk meg.⁴⁵

3.8. Horgonyhatás

Ez a hatás akkor fordul elő, amikor az emberek egy bizonyos értéket tulajdonítanak egy adott mennyiségnek, mielőtt ténylegesen megbecsülnék azt. Ez a torzítás a kísérleti pszichológia egyik legmegbízhatóbb és leglátványosabb eredménye⁴⁶, ezt ugyanis ténylegesen mérni lehet.

Az Oregoni Egyetemen egy kísérletben megbütyköltek egy szerencsekereket. 0-tól 100-ig voltak rajta számok, de úgy állították be, hogy csak a 10-nél és 65-nél álljon meg. Megkérték a hallgatókat, hogy pörgessék meg a kereket, írják le a számot, ahol megállt – ami persze vagy 10 vagy 65 volt. Majd két kérdést tettek fel nekik:

1. *„Az afrikai nemzetek aránya az ENSZ-ben a most leírt számnál nagyobb, vagy kisebb?”*
2. *Tippelje meg az ENSZ-ben részt vevő afrikai nemzetek arányát!”*

A szerencsekerék forgatása – még, ha nincs is megbütykölve – semmivel kapcsolatban nem tud hasznos információval szolgálni, és a kísérlet résztvevőinek egyszerűen figyelmen kívül kellett volna hagynia, csak hogy nem ez történt. Azon résztvevők becsléseinek átlaga, akik a 10-es számot látták, 25% volt, azoké pedig, akik a 65-öst, 45%.⁴⁷

45 Kahneman: i. m. 194-195.

46 Kahneman: i. m. 139.

47 Kahneman: i. m. 139-140.

A jelenség gyakori és nagyon fontos a mindennapi világban, érdemes rá figyelni döntéshozatal esetén. A becslések nem esnek távol azoktól a számoktól, amelyekre az alanyok gondoltak, innen ered a horgonyhatás elnevezés. Ha valaki feltenné a kérdést az olvasónak, hogy Gandhi 114 évesnél öregebb volt-e, amikor meghalt, sokkal magasabbra becsülné az életkort, mint ha a kérdésben 35-öt mondtak volna.⁴⁸ Így befolyásol például a meghirdetett irányár, ha azon gondolkodunk, hogy mennyit adnánk egy lakásért. A magasabb árú lakás értékesebbnek tűnik, még akkor is, ha elhatároztuk, hogy ellenállunk a számok hatásának.⁴⁹ A horgonyhatás megmagyarázza azt is, hogy miért olyan sikeres marketingstratégia az önkényes adagolás. Kahneman egy szupermarket példáján keresztül magyarázza el, hogy milyen jelenséget figyeltek meg, mikor 10%-kal akciósan lehetett megvásárolni egy levest. Amikor azt írták a táblára, hogy „fejenként maximum 12 darabot lehet venni”, akkor átlagosan 7 dobozt vettek a fogyasztók, kétszer annyit, mint amikor a táblán a „mennyiségi korlátozás nélkül megvásárolható” felirat állt.⁵⁰ Nem kell nagy képzelőerő ahhoz, hogy lássuk, e torzítást igen könnyen kihasználhatják a vállalkozások, még hozzá a fogyasztók számára észrevétlenül.

3.9. Dicsfényhatás

Azt a hajlamot nevezzük így, hogy egy személyben mindent kedveljünk (vagy ne kedveljünk) – beleértve az általunk nem tapasztalt dolgokat is.⁵¹ Ez valamiféle általános elfogultság, amellyel egy személyről alkotott kedvező vagy kedvezőtlen benyomásainkat az illető egész személyére és a vele kapcsolatos jövődó elvárásainkra kiterjesztjük. Például aki kedveli egy bizonyos politikust, az hajlamos lesz arra, hogy lényegtelennek tekintse vagy kimagyarázza annak magatartásából mindazt, ami negatívnak tűnik, ezzel szemben túlhangsúlyozza cselekedeteinek pozitívumait. Azért dicsfényhatás, mert ilyenkor úgy jelenik meg a pozitívumaival az illető képzeletében, mint akit az angyalok dicsfénye vesz körül. Egy nem annyira kedvelt személyt viszont előszeretettel ruházunk fel negatív tulajdonságokkal, sőt, teljesítményeit is leértékeljük.⁵² Ilyen például az, amikor a diákok – mikor minden egyes tényező változatlan marad – az egészségesen táplálkozó, salátát ebédelő lányokat nőiesebbnek, vonzóbb külsejűnek és még inkább szeretetreméltóbbnak ítélték, mint azokat, akik csak gyorséttermi ételt fogyasztottak.⁵³ A dicsfényhatás tehát az emberekről és helyzetekről kialakult nézeteink formálásában hatalmas

48 Kahneman: i. m. 142.

49 Kahneman: i. m. 144.

50 Kahneman: i. m. 147.

51 Kahneman: i. m. 98.

52 Aronson: i. m. 146.

53 Aronson: i. m. 147.

szerpet játszik és gyakori torzítás.⁵⁴ Ezáltal a hatás által a világ leképezése egyszerűbb és koherensebb lesz, mint a valóság.

3.10. Csomagolás

A csomagolás sok területen fontos, így a vállalkozások számára is nélkülözhetetlen torzítás. Amikor a 70-es években kezdtek elterjedni a hitelkártyák az Egyesült Államokban, a kiskereskedők annak érdekében, hogy a hitelkártyacégek által rájuk kivetett 1% díjat pótolják, alacsonyabb árat akartak megszabni a készpénzzel fizetőknek. Ennek megakadályozására a hitelkártyacégek olyan szabályokat hoztak, amelyek megtiltották a kiskereskedőknek az ilyen gyakorlatot. Amikor azonban a törvényhozás elé került a tilalom eltörlése, a hitelkártyacégek rábredtek arra, hogy a szabály megfogalmazása, a „csomagolás” rendkívül fontos lesz a fogyasztók számára. Amellett érveltek, hogy a hitelkártyás ár számíton az alapértelmezett, eredeti árnak, és a készpénzes vevőknek szánt árat viszonyítsák ahhoz, az legyen a „kedvezményes ár”.⁵⁵ A pszichológusok által csomagolásnak nevezett jelenséget előszeretettel használják a hirdetések során (pl. máshogy hangzik a hirdetés, ha azt mondja „Spóroljon hőszigeteléssel!” mintha úgy szol, hogy: „Hőszigetelés nélkül kidobja a pénzét az ablakon!”) Az emberek általában nem gondolkodnak el azon, hogy milyen módon hat rájuk egy szlogen, és hogyan hatna rájuk másképpen megfogalmazva. Az egyszerű, figyelemfelkeltő felhívások, hirdetések a megfelelő csomagolásban meglehetősen sokat javíthatnak egy vállalkozás bevételi statisztikáin.

3.11. Felidézés (hozzáférhetőségi heurisztika)

E torzítás lényege, hogy az emberek általában úgy mérik fel valaminek a kockázatát, hogy megpróbálnak a veszélyforrásra minél több példát minél gyorsabban felidézni. A friss eseményeknek (pl. egy esetleges árvíz) nagyobb hatása van az emberek viselkedésére és félelmekre, mint a korábbiaknak.⁵⁶ Így a közelmúlt tapasztalatai meglehetősen befolyásolják azt, hogy az emberek kötnék-e biztosítást természetikárok ellen. Ezt akár arra a tényre alapozva is megteszik, hogy ismernek árvízkárosultat, az egyén a saját esetére vonatkozó kockázatot csak igen ritkán méri fel, mielőtt döntést hoz. Amikor a torzítás életbe lép, az emberek rossz következményektől való félelmét növelhetik a vállalkozások, biztosítók, ha emlékeztetik őket a hasonló incidensekre.⁵⁷ Magyarországon tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatnak minősül a valótlan tény állítása a fogyasztó vagy családja személyes biztonsága fenyegetettségének

54 Kahneman: i. m. 98.

55 Thaler, Sunstein: i. m. 45.

56 Thaler, Sunstein: i. m. 34.

57 Thaler, Sunstein: i. m. 35.

természetére és mértékére vonatkozóan, arra az esetre, ha a fogyasztó nem vásárolja meg az árut.⁵⁸ Azonban a torzítás megtörténhet pozitív eseményekkel is, mely nem tiltott, így például, ha egy befektetéssel kapcsolatban csak a múltbéli hozamokról hallanak az emberek, ez könnyen a pénzbeli hozzájárulás irányába terelheti őket, anélkül, hogy bárki jelezte volna számukra a jövőbeni hozam esélyeit.⁵⁹

KONKLÚZIÓ

Az emberi gondolkodás két elméletének bemutatásával és a torzítások működésének példákon keresztül ismertetésével a tanulmány célja a figyelem felhívása volt a fogyasztók könnyű befolyásolhatóságára. Az emberek természetesen jó döntéseket is hozhatnak a befolyásolás hatására, pl. drágább, de egészségesebb terméket vásárolnak. A társadalomtudományok felismerései azonban arra a következtetésre vezetnek, hogy az egyének sok esetben rossz döntéseket hoznak, pedig szándékuk szerint körültekintően járnak el: minden szükséges információt beszereznek, nem korlátozott a megismerési képességük, önuralmuk birtokában vannak.⁶⁰ Mégis, ha jobban odafigyelnek, esetleg tudatában vannak az ismert torzításoknak, ezeket a döntéseket nem hozták volna meg. Természetesen nem szükségszerű, hogy az egyének minden döntése heurisztikán és torzításon alapuljon, bárki megteheti, hogy egy adott témát gondosan körbejár érvekkel, vagy alaposan mérlegre teszi az érintett személy cselekedeteit – így kevésbé fogja saját attitűdjeit egyszerűen arra használni, hogy azok révén értelmet adjon a világnak.⁶¹ Így, hogy a magatartástudomány eredményei segítenek rávilágítani az emberi döntéshozatal folyamatának útvesztőire, nemcsak az egyes emberek, de az állami szabályozás, jogalkotás is figyelemmel lehet azokra. A fogyasztók magatartásának befolyásolása éppen azért eredményes, mert a mai bonyolult világban boldogulni próbáló emberek nem tudnak minden választást alaposan végig gondolni. A heurisztikákat tehát akkor használják, mikor nincs elég idejük arra, hogy egy problémát gondosan mérlegeljenek, vagy amikor a szóban forgó kérdés nem annyira fontos, hogy érdemes volna sokat törni rajta a fejüket.⁶² Ugyan leggyakrabban észrevétlenül, valamint nagyobb kár nélkül következik be a döntés befolyásolása, az internet világában előszeretettel használják ki a fogyasztói „gyors gondolkodást” a vállalkozások. A jognak választ kell adnia az ilyen megtévesztésekre, méghozzá a modern kor kihívásainak megfelelően: meg kell húzni a határvonalat, hogy meddig tekinthető tisztességesnek egy ilyen gyakorlat,

58 A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.) 3. §-ának (4) bekezdése és az Fttv. mellékletének 12. pontja.

59 Thaler, Sunstein: i. m. 156.

60 Thaler, Sunstein: i. m. 15.

61 Uo.

62 Aronson: i. m. 147.

ezen túlmenően a fogyasztók védelmében előírható, hogy milyen kognitív technikákat lehet, és melyeket nem lehet alkalmazni. De miként lehet a hazai fogyasztóvédelmi jogba átültetni a külföldön (illetve más EU országokban) ezen a téren alkalmazott megoldásokat, illetve milyen, a hazai sajátosságokat figyelembe vevő módosításokkal lehet egy ilyen jogalkotás sikeres?

FICSOR KRISZTINA

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék

**AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS ELMÉLETI KÉRDÉSEI
A FOGYASZTÓVÉDELMI SZABÁLYOZÁS TERÜLETÉN
A JOGI PATERNALIZMUS PROBLÉMÁJA***

BEVEZETÉS

E tanulmány írása közben az újságírók megdöbbenve írtak egy Franciaországban történt eseményről. A hírek szerint a franciaországi Intermarché áruházlánc 70%-kal csökkentette a Nutella árát, melynek következtében a vásárlás tettelegesen bántalmazásba, verekedésbe torkollott az áruházakban. A francia fogyasztóvédelmi ügynökség vizsgálatot indított az ügyben, hogy az áruházlánc által alkalmazott árcsökkentés nem ütközött-e törvénybe és megfelelt-e a tisztességes piaci magatartás követelményeinek. Az eset következményeinek hatására a mezőgazdasági miniszter előterjesztett egy olyan törvényjavaslatot, amely 34%-ban határozza meg az eladók által alkalmazható árcsökkentés maximum értékét.¹

A fenti eset rávilágít arra, hogy a piac működése mindig tartogat (néha megdöbbenő) meglepetéseket, előre nem látható problémákat, amelyek azonnali megoldást igényelnek. Ebben az esetben az a tény is világossá válik, hogy az emberi természet, az emberi viselkedés vizsgálata úgy tűnik, elengedhetetlen abból a

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Lásd France to investigate Nutella promotion that led to „riots”. [Elérhető: <http://www.bbc.com/news/world-europe-42866417> (letöltés dátuma: 2018. január 29.)]

szempontból, hogy bizonyos problémákra helyes jogi megoldást találjunk. Arra is rámutat ez az eset, hogy a megoldást általában a törvényi szabályozásban, a piac résztvevői szabadságának korlátozásában, a kötelezettségek vagy tilalmak meghatározásában, az állami beavatkozásban látjuk. A törvényhozók reakciója szinte azonnal a korlátozás kilátásba helyezésében nyilvánult meg. Ez a tanulmány azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy ennek és az ehhez hasonló reakcióknak, a piaci viszonyokba történő állami beavatkozásnak mi az igazolási alapja, melyek lehetnek azok a racionális indokok, amelyek alátámasztják az állami kötelezettségteremtést a magánszféra területén.

A kortárs szakirodalomban számos kritika fogalmazódik meg a fogyasztóvédelmi szabályozással szemben. A kritikusok érvelésében általában a következő érvek hangzanak el: a fogyasztóvédelmi szabályozásnak gyakran negatív következményei vannak, és nem mozdítják elő azokat a célokat, amelyekre megalkották őket; a szabályozás nagyon gyakran nem alkalmas a probléma megoldására; a piaci folyamatokba nem szükséges beavatkozni, mert azok kiigazítják önmagukat; a fogyasztóvédelmi törvények inkább előmozdítanak bizonyos speciális törvényhozói érdekeket, mint a fogyasztók védelmét.²

Ebben a tanulmányban amellet érvek, hogy a fogyasztóvédelmi szabályozás legitimitása – a szabályok tökéletlensége ellenére – sem kérdőjelezhető meg, hanem inkább az állami beavatkozás egy olyan elméletét szükséges elfogadni, amelyben a kritikák által említett problémákat kezelni tudjuk.

John Stuart Mill a következőképp fogalmaz *A szabadságról* című 1859-ben megjelent művében: „az önvédelem az egyetlen olyan cél, melynek érdekében az emberiségnek – kollektívan vagy egyénileg – joga van beavatkozni bármely tagja cselekvési szabadságába. Az egyetlen cél, amelynek érdekében jogosan lehet egy civilizált közösség bármely tagjával szemben – akarata ellenére – erőszakot alkalmazni: mások sérelmének a megakadályozása. Az ő saját – fizikai vagy erkölcsi – java nem elégséges indok erre. Nem lehet jogosan kényszeríteni valamire, vagy visszatartani valamitől azért, mert ez jobb lenne neki, mert ettől boldogabb lenne, vagy mert – mások szerint – ez lenne a bölcs, netán a helyes dolog. [...] Az egyén csak annyiórt felelős a társadalomnak, amennyi viselkedéséből másokat érint. Mindabban, ami

2 Lásd Norman Silber: From The Jungle to The Matrix: The Future of Consumer Protection in Light of its Past. In: Jane K. Winn (ed.): *Consumer Protection in the Age of the Information Economy*. Aldershot, Ashgate, (2016) 23-24. A magyar szakirodalomban például hasonló érveléssel találkozhatunk Szalai Ákos tanulmányában. Lásd Szalai Ákos: Az elveszett állam nyomában. Az államközpontú gondolkodás értelmetlensége. In: Jakab András, Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kibívások Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó (2017).

csak őt érinti, jogos függetlensége korlátlan. Önmagának – saját testének és lelkének – mindenki korlátlan ura.”³

A politikai filozófia ókortól napjainkig meghatározó kérdése, hogy a közösség nevében eljáró tisztségviselők, illetve az állami intézmények autoritása milyen mértékben korlátozhatja a polgárok szabad cselekvéshez és döntéshez való jogát, röviden az autonómiáját. Ahogy Mill is fogalmaz, a történelem legfeltűnőbb jelensége a szabadság és a hatalom harca a kormányzottak és az uralkodó között. E harcnak minden esetben az volt a fő célja, hogy határokat szabjon az uralkodó hatalmának, hogy kijelöljék szabadságuk azon területét, amelyen belül az uralkodó már nem fogalmazhat meg korlátozó vagy tiltó parancsokat.⁴

A fenti idézetben Mill megfogalmazza azt az elvet, amely szerinte az állami hatalom alapjaként szolgálhat: az állam kizárólag azon az alapon avatkozhat be az egyén cselekvési szabadságába, hogy megakadályozza az egyént abban, hogy az másoknak kárt okozzon. Az egyén saját javának előmozdítása érdekében az állam nem korlátozhatja a cselekvési szabadságát, mert az indokolatlan beavatkozást jelent az egyén autonómiájába. Mill gondolatai nagyban hozzájárultak a 19. századi Európában az úgynevezett minimális állam koncepciójának térnyeréséhez, amelynek értelmében az állam funkciói pusztán a szerződések kikényszerítésére és a közbiztonság feletti őrködésre korlátozódhatnak. A 20. és a 21. században azonban nyilvánvalónak tűnik, hogy ez az elv túl szűkre szabja az állami beavatkozás elvi alapjait, és kizárja a „másokat érintő károkozások” kívül megjelenő azon körülmények mérlegelését, amelyek indokolttá tehetik az egyéni autonómia korlátozását. A cselekvéseink ugyanis nem pusztán a fizikai értelemben vett károkozás formájában okozhatnak sérelmet másoknak, ráadásul cselekvéseinkkel, döntéseinkkel saját magunknak is okozhatunk súlyos károkat. A jogelmélet és politikai filozófia egyik feladata, hogy feltárja e körülményeket és vizsgálat tárgyává tegye, hogy mely cselekményeket indokolt és milyen igazolási elv alapján jogi szabályozás segítségével tiltani, előírni vagy korlátok közé szorítani. A jogelmélet által kidolgozott ilyen elv – a kár elvén túl – az úgynevezett paternalizmus elve, amely azon magatartások jogi korlátozásának igazolási hátterét tárgyalja, amelyek során az állampolgár saját magának kárt okoz, illetve fennáll a kockázata, hogy saját magának kárt okozhat.

Hogyan kapcsolódnak a fent megfogalmazott gondolatok a fogyasztóvédelem témájához? A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény preambuluma

3 John Stuart Mill: *A szabadságról*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó (1983) 54-55.

4 Lásd uo. 41.

szerint a törvény célja, hogy „olyan szabályozás jöjjön létre, amely biztosítja a fogyasztói érdekek – különösen a biztonságos áruhoz és szolgáltatáshoz, a vagyoni érdekek védelméhez, a megfelelő tájékoztatáshoz és oktatáshoz, a hatékony jogorvoslathoz, továbbá az egyesületeken keresztül történő fogyasztói érdekképviselethez fűződő érdekek – védelmét, valamint az érvényesítésükhöz szükséges intézményrendszer továbbfejlesztését.”

A kortárs magyar illetve külföldi irodalomban a fogyasztóvédelem kapcsán rendszeresen vitatott és tárgyalt téma, hogy az állami beavatkozás a szabad piaci folyamatokba milyen elvek alapján történhet. A piaci folyamatokba történő, a fogyasztó védelme illetve a fogyasztó javának előmozdítása érdekében igazolt-e, ha igen, akkor a fogyasztó autonómiájának korlátozása milyen elvi határok között indokolt. Az autonómia korlátozása két irányban is megvalósulhat, mindkettő a fogyasztó érdekeinek előmozdítása vagy védelme érdekében történik. Az egyik oldalon a beavatkozás érintheti a fogyasztó autonómiáját, amikor a magán- vagy közintézmények a választási lehetőségek alakításával próbálják a fogyasztók döntéseit az érdekeiknek megfelelő irányba terelni. A másik dimenziója a korlátozásoknak, amikor az állam a vállalkozások, szolgáltatók szabadságát korlátozza annak érdekében, hogy a velük szemben hátrányosabb helyzetben lévő fogyasztók érdekeinek megfelelő magatartást tanúsítsanak. E tanulmány célkitűzése, hogy jogelméleti nézőpontból feltérképezze és feltárja a tartalmát azoknak az igazolási elveknek, amelyek e korlátozások mögött meghúzódnak.

Másrészt az állami beavatkozás helyessége két dimenzióban vizsgálható. Egyrészt vizsgálható gazdasági szempontból: a beavatkozás helyességét az alapján ítéljük meg, hogy az gazdasági szempontból hatékony-e. Ebben az esetben a haszonelvű gondolkodást választjuk kiindulópontnak, és azt elemezzük, hogy az állami beavatkozás vagy be nem avatkozás milyen társadalmi költségekkel jár.⁵ Az állami beavatkozás helyessége másrészt erkölcsi szempontból is értékelhető: ebben az esetben azt vizsgáljuk, hogy a beavatkozás igazolható-e erkölcsi értékek alapján, például hogy nem korlátoz-e indokolatlanul alapjogot. Ez a tanulmány legfőképp az utóbbi szempontokat vizsgálja: a paternalizmust, mint a szabadság korlátozásának erkölcsi alapját. Abból a megállapításból indulunk ki ugyanis, hogy az állam által alkotott kötelező erejű normák igazolásra szorulnak, és ez az igazolás nem szorítkozhat pusztán a rendelkezésekben foglaltakkal járó költségek és a hasznok mérlegelésén, az államnak erkölcsi igazolást kell „benyújtania,” amikor állampolgárai szabadságát törvényben korlátozza. „A jog legitimitása,

5 Cserne Péter: Szerződési szabadság és paternalizmus: adalékok a szerződési jog közgazdasági elemzéséhez. *Századvég*, 2006/41. 58.

autoritása is nagyban függ attól, hogy vajon szabályait helyes indokkal (*for right reasons*) alkották és érvényesítik-e.”⁶

A fogyasztóvédelem területén a szabadságkorlátozó elvek közül tehát az úgynevezett paternalizmus elve releváns, amely az állampolgárok szabadságának korlátozását azzal igazolja, hogy a korlátozás a címzett érdekeinek előmozdítását szolgálja vagy az önmagának okozott kártól óvja meg. A paternalizmus elméleti tartalmát azonban – annak ellenére, hogy gyakran hivatkoznak rá – ritkán vázolják fel a fogyasztóvédelmi tárgyú munkák. Ez az elv azonban elméleti tisztázást igényel, mert a gyakorlatban szükség van egy koherens elvi alapra, amely vezérfonalat nyújt a jogalkotó illetve a jogalkalmazók számára, hogy a jog segítségével miképpen kezeljék a felmerülő problémákat.⁷

E tanulmány ezért az első részében felvázolja, mit értünk paternalizmus alatt, mi a tartalma ennek az igazolási elvnek általában, majd a második részében arra próbál választ találni, hogy a fogyasztóvédelemnek melyek azok a speciális elemei, amelyek igénylik az állam paternalista alapokon nyugvó, az állampolgárok autonómiájába történő beavatkozását. A fogyasztóvédelemmel összefüggésben ugyanis az állam szerepvállalásával kapcsolatos vélemények szerteágazóak, nincs egyetértés sem az igazolhatóságát, sem a határait illetően.

1. ÁLLAM A GONDOSKODÓ SZÜLŐ SZEREPÉBEN:

A PATERNALIZMUS FOGALMA ÉS VÁLTOZATAI

Mielőtt belekezdenék a paternalizmus tárgyalásába, Joseph Raz angol jogfilozófus gondolataival indítanék. Raz az (állami) autoritás természetének tisztázása során arról is ír, hogy melyek azok a feltételek, amelyek fennállása esetén az egyén észszerűen beláthatja, hogy az állam által szolgáltatott kötelező erejű indokoknak engedelmeskednie kell, azaz amelyek teljesülése esetén az állampolgár észszerűen beláthatja, hogy az állam indokoltan korlátozza autonómiáját.

Raz két alapvető tézisben fogalmazza meg ezeket a feltételeket. Az egyik tézis az úgynevezett függőségi tézis (*dependence thesis*), amely szerint az egyének akkor indokoltan elfogadnia, hogy az állam az autonómiáját korlátozza, ha az állam által kibocsátott autoritatív rendelkezés tartalma azon indokok, érdekek és körülmények

6 Lásd uo. 59.

7 Az Egyesült Államokban például a fogyasztók eladósodásának problémája jelentett tesztet arra vonatkozóan, hogy az állami beavatkozás és az egyéni autonómia közötti feszültséget hogyan oldjuk fel. (Lásd az erre vonatkozó elemzést például Nick Huls: *Consumer Bankruptcy: A Third Way Between Autonomy and Paternalism in Private Law*, *Erasmus Law Review*, 2010/3, 7. Magyarországon szintén alapvető problémaként vetődött fel ez a téma az úgynevezett deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések megítélésének háttérében.

mérlegelésén alapul, amelyek eredetileg is a címzettekre vonatkoztak.⁸ Azaz egy állampolgárokat kötelező rendelkezés akkor lehet igazolt, ha az az állampolgár érdekeinek, körülményeinek mérlegelésén alapul, tekintetbe veszi a címzettek sajátos körülményeit, és nem a rendelkezést kibocsátó önkényes elképzeléseit tartalmazza.

A másik feltételt az úgynevezett normál igazolási tézisben (*normal justification thesis*) ragadja meg Raz. E szerint az egyén számára akkor lehet észszerű az állam rendelkezésének engedelmeskedni, ha valószínűsíthető, hogy magatartása inkább megfelel a rá vonatkozó érdekeknek és körülményeknek, ha az állam utasításait követi, mintha saját maga tenné mérlegre érdekeit és körülményeit, majd autonóm módon döntene.⁹ Tehát az államnak valószínűsítania kell, hogy ő kompetensebb módon képes polgárai érdekeit és körülményeit mérlegre tenni és helyettük dönteni, mint az állampolgárok maguk.

Talán léteznek olyan szituációk, amikor az állampolgár számára „könnyebb” belátni, hogy a fenti két tézis teljesült, azaz észszerű engedelmeskednie, mert az állam/jogalkotó több információval rendelkezik az adott kérdésben és kompetens módon képes az összes releváns körülmény mérlegre vételével általánosan meghatározni a helyes magatartást. Azonban az életünknek vannak olyan szférái, amelyekben nem egyeznénk bele, hogy az állam határozza meg helyettünk a helyes magatartást, mert úgy gondoljuk, hogy jogunk van saját magunk határozni bizonyos kérdésekben. Ebbe a körbe tartoznak azok az esetek például, amelyek meghatározóak az identitásunk, a családi életünk, a magánéletünk alakítása szempontjából. A paternalizmus igazolhatósága függ attól, hogy az élet milyen területeit érinti és milyen a beavatkozás „intenzitása”.

Amikor a paternalizmus fogalmát meghatározom, többek között Joel Feinberg és Cserne Péter megállapításaira támaszkodom. A paternalizmus a jog világában a szabadság korlátozásának igazolását nyújtó elvek készletét tartalmazza és több változata is megjelenik.

Egy személy szabadságának korlátozása abban az esetben alapul paternalista elveken, ha a korlátozást az „egyén iránti jóakarattal”¹⁰, amely során a paternalista nem veszi tekintetbe az egyén éppen fennálló preferenciáit.¹¹ További indoka az autonómia paternalista korlátozásának, hogy annak érdekében történik, hogy az

8 Joseph Raz: *Authority*, New York, New York University Press (1990) 125.

9 Lásd uo. 129.

10 Cserne (2006): i. m. 53.

11 Lásd uo. 53.

egyént az önmagának okozott kártól megvédjük vagy az egyént a saját (általa esetleg fel nem ismert) érdekeinek megfelelő cselekvésre ösztönözzük.¹²

„A paternalizmus erkölcsi érdekessége két érték: a szabadság és a jóakarát szembenállásából származik.”¹³

A paternalizmus hátterében az a megfontolás áll, hogy az állam a szülőhöz hasonlóan veszi védelmébe polgárai érdekeit és beleegyezésük hiányában is kötelezheti azért, hogy megóvja őket a saját maguknak okozott kártól, vagy abból a célból, hogy arra ösztönözze őket, hogy az érdekeiknek megfelelően cselekedjenek.¹⁴ Azonban felmerül a kérdés, hogy az állam milyen keretek között kezelheti „gyermekként” saját polgárait. A paternalizmus szélsőséges megnyilvánulásai (pl. ha az állam teljesen döntésképtelen személyként tekintene polgáraitra, akik képtelenek meghozni az életükkel kapcsolatos legtriviálisabb döntéseket is), nyilvánvalóan sértenék az emberi méltóságot, az önmeghatározás szabadságát. Azonban azt is be kell látnunk, hogy bizonyos esetekben indokolt lehet az egyén magánszférájába történő paternalista célú állami beavatkozás. Bizonyos bűncselekmények elkövetésekor a sértett beleegyezése még abban az esetben sem jelent büntethetőséget kizáró vagy korlátozó indokot, ha a sértett teljesen cselekvőképes valamint „akaratnyilvánítása önkéntes, komoly és félreérthetetlen.”¹⁵ A magyar jogban sem lehetséges például, hogy beleegyezzünk saját életünk elvételébe. A polgári jogban szintén ismeretes az a szabály, amely szerint a jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis.¹⁶ Ennek értelmében a jog nem engedi, hogy valaki például lemondjon emberi méltóságáról és aláírjon egy szerződést, amelyben rabszolgának adja el magát.¹⁷

Miért nem lehetséges, hogy a fent említett esetekben az egyén saját maga mérlegelhesse körülményeit, céljait és érdekeit, majd szabadon dönthessen sorsáról? Milyen megfontolás, belátás húzódik meg az állam paternalista normái mögött? A legmegfelelőbb ezt a belátást Herbert Hart szavaival fogalmazhatjuk meg: „Nem vitás [...], hogy ma már sokkal kevésbé hisszük, hogy saját érdekeiket az egyének maguk ismerik legjobban, s hogy egyre inkább tisztában vagyunk azzal a rengeteg tényezővel, amely csökkenti a szabadnak tűnő választásnak vagy beleegyezésnek tulajdonított jelentőséget. Eljuthatunk a választásig, illetve beleegyezésig kellő

12 Joel Feinberg: *Társadalomfilozófia*, Budapest, Osiris Kiadó (1999) 71.

13 Cserne (2006): i. m. 59.

14 Lásd uo. 71.

15 Blaskó Béla: *Magyar büntetőjog. Általános rész*, Budapest-Debrecen, Rejtjel Kiadó (2013) 253.

16 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:1 § (2) bekezdés.

17 Feinberg: i. m. 72. Ahogy Mill fogalmaz: „A szabadság elve nem kívánhatja, hogy az embernek szabadságában álljon nem szabadddá lenni. A szabadság elidegenítésének megengedése nem szabadság.” Mill: i. m. 214.

gondolkodás vagy a következmények felismerése nélkül, vagy akár pusztán futó kívánságok alapján is. Vagy lehetséges ilyen döntésre jutni olyan különféle nehézségek közepette, amelyek valószínűleg elhomályosítják az ítéletet, vagy belső lelki kényszer hatása alatt, vagy éppen olyan nehezen bizonyítható külső nyomásra, amely nem állná ki a bírósági bizonyítás problémáját.¹⁸

A magatartások paternalista korlátozása mögött tehát az emberi viselkedés empirikusan vizsgálható és feltárható jellemzője húzódik meg: olyan emberkép tárható fel a paternalizmus mögött, amely az egyén „esendőségét” hangsúlyozza.¹⁹ Tehát arról próbál meggyőzni minket, hogy a valóságban a cselekvőképes és a teljes belátási képességgel bíró ember sem mindig képes a színtiszta racionalitás talaján állva mérlegelni az őt érintő körülményeket, az érdekeit és magatartásának lehetséges következményeit. A választásainkat befolyásolhatják rajtunk kívül álló tényezők, amelyek torzíthatják az adott döntési szituációra vonatkozó rálátásunkat. Ennek következtében hozhatunk olyan döntéseket, amelyek nem szolgálják az érdekeinket, vagy amellyel saját magunknak kárt okozunk. Ilyen esetekben észszerű lehet egy „harmadik fél”, (például az állam) közreműködését igénybe venni, aki képes az egyénekre vonatkozó indokokat objektíve, semleges nézőpontból mérlegre tenni és megállapítani, kötelezővé tenni azt a magatartást, amely az egyén javát szolgálja.

Természetesen az a tény, hogy az egyének nem mindig képesek a racionális mérlegelésre, önmagában nem lehet elégséges indok arra, hogy az állam korlátozza a döntési szabadságot. Az autonómia paternalista alapú korlátozásának igazolása szempontjából további tényezőket szükséges mérlegre tenni. Az egyik fontos tényező a döntés vagy választás észszerűsége (mennyi kockázatot vállal az illető a döntésével), a másik pedig az önkéntessége.

Az észszerűség „mérésére” Feinberg ajánl egy „tesztet”, amely segítségével elvileg meg lehet ítélni, hogy észszerű kockázatot vállal-e az egyén a döntésével. Ez a teszt a következő szempontokat kínálja: megvizsgálható egyrészt az a kérdés, hogy mennyire valószínű, hogy kárt okoz az egyén önmagának és mennyire komoly a lehetséges kár. További szempontként jöhet szóba annak vizsgálata, hogy mennyire értékes az a cél, amelyet az egyén el akar érni és mennyire valószínű, hogy a célt a kockázatvállalással meg tudja valósítani. Nem hagyható figyelmen kívül az

18 H. L. A Hart: *Jog, szabadság, erkölcs*, Budapest, Osiris Kiadó (1999) 43.

19 Ebből a szempontból fontos megemlíteni, hogy a viselkedéstudományok megállapításai az emberi magatartások sajátosságairól rendkívül fontos szerepet játszanak abban, hogy megállapíthassuk az egyéni autonómiába történő állami beavatkozás helyes célkitűzéseit és eszközeit. Lásd Bencze Máttyás, *A viselkedéstudományok eredményeinek felhasználhatósága a fogyasztóvédelmi szabályozásban* című, ebben a kötetben megjelent tanulmányát.

sem, hogy a kockázat mennyire elkerülhetetlen, hogy léteznek-e olyan alternatív választási lehetőségek, amelyek kevésbé jelentenek kockázatot.²⁰ Természetesen ez a teszt sem kínál egyetlen helyes megoldást minden kérdésben, hiszen ahogy állítottuk, választásainkat befolyásolják külső tényezők (érzelmek vagy ismeretek hiánya például), és a céljaink értékességének megítélése is részben szubjektív megfontolásokon alapul.

Ugyanez elmondható a választásaink önkéntességének kérdéséről. Nem beszélhetünk olyan döntésről, amely teljes mértékben önkéntelen és olyanról sem, ami teljes mértékben önkéntes. Döntéseink a két szélsőséges helyzet között helyezkednek el.²¹ Ilyen „viszonyok” között kell megtalálni az állami beavatkozás helyes irányait.

A fenti szempontoknak megfelelően felvázolható a paternalizmusnak többféle, egymással szembeállítható irányvonala is. Ebben a tanulmányban a Cserne Péter által alkalmazott szembeállításokat vázolom, ebből is azt, amely a fogyasztóvédelem szempontjából releváns lehet.

Egyrészt a gyakorlatban megjelenhet az úgynevezett kemény és puha paternalizmus. Az utóbbi azt jelenti, hogy olyan cselekvéseket és döntéseket korlátoz az állam, amelyek nem teljesen önkéntesek vagy információhiányban „szenvednek” (azaz nem kellően tájékozottak). A kemény paternalista beavatkozás azt jelenti, hogy olyan magatartásokat korlátoz az állam, amely önkéntesnek, autonómnak számítanak. A paternalizmus igazolása szempontjából természetesen a kemény paternalizmus vet fel hangsúlyosabban igazolási kérdéseket.²²

Másrészt beszélhetünk direkt és indirekt paternalizmusról. Ez a megkülönböztetés a szerződési jogban, tehát a fogyasztóvédelmi jogban is rendkívül releváns. Az előbbi azt jelenti, hogy kizárólag a saját magának kárt okozó fél szabadságát korlátozza az állam, míg az utóbbi a másik fél szabadságának korlátozását is magában foglalja: az állam megtilt vagy előír valamit az egyik félnek, hogy a másik fél érdekeit előmozdítsa.²³ Ebben a megközelítésben – véleményem szerint – a szabadság korlátozásának előbbi formája esetén (tehát akkor, amikor a beavatkozást azzal indokolja az állam, hogy az egyént megóvja a saját magának okozott kártól), a jogalkotótól szigorúbb igazolást várunk el, mint a korlátozás második esetében,

20 Feinberg: i. m. 73.

21 Lásd uo. 75-75.

22 Lásd Cserne (2006): i. m. 54.

23 Lásd uo. 53.

amikor az egyik fél számára ír elő kötelezettséget, hogy a másik érdekeit előmozdítsa. Tipikusan ide tartozhatnak azok az esetek, amikor a szolgáltató vagy kereskedő szabadságát korlátozza az állam annak érdekében, hogy a fogyasztóval szemben ne járhasson el tisztességtelen módon. Mill ide sorolja például a hamisítás esetét vagy azt, amikor a munkáltatót kötelezi a jogalkotó az egészséges és biztonságos munkakörnyezet biztosítására. Mill szerint léteznek olyan társadalmi célok, amelyek indokolják, hogy a kereskedelmi viszonyokat az állam ellenőrzése alatt tartsa, hiszen a kereskedelem alapvetően társadalmi tevékenység, amely érinti más emberek, a közösség érdekeit is.²⁴ A tisztességtelenség, az erőfölénnyel való visszaélés lehetősége racionális alapot nyújt az állami beavatkozás igazolására.

Alapvetően tehát a paternalizmus azon formájának igazolhatósága, amely az egyén szabadságát abból az indokból korlátozza, hogy megóvja őt a saját magának okozott kártól, attól függ, hogy bizonyos szituációkban az egyének mennyire képesek észszerűen és önkéntesen dönteni. Ennek elemzése persze a jogalkotótól empirikus vizsgálatok elvégzését igényli²⁵, amelynek tapasztalatait általános szabályok formájában kell rögzítenie és az adott terület által érintett címzettek teljes körére vonatkozóan kell kötelezettségeket megállapítania. Ez azonban maga után vonja azt, a jogi szabályozást természeténél fogva jellemző problémát, hogy a jogszabályok általános, absztrakt fogalmakat tartalmaznak, ennek köszönhetően pedig egyszerre „túl tág” és „túl szűk” a hatókörük. Ez azt jelenti, hogy a szabályok absztrakt megfogalmazásuk miatt a címzettek egy bizonyos körére vonatkoznak, amelyen belül biztosan lesznek olyanok, akikre a szabály mögöttes igazolása nem terjed ki.²⁶ Vagyis a jogszabályba foglalt kötelezés olyan címzettek szabadságát is korlátozni fogja, akik „nem szorulnak paternalista támogatásra”.²⁷ A jogalkotás során ez a probléma nem küszöbölhető ki teljes mértékben, ezért a paternalizmus igazolása szempontjából az lesz a legfontosabb követelmény, hogy a jogalkotó megtalálja a szabadság korlátozásának észszerű indokát, valamint az egyensúlyt a szabadság tisztelete és a korlátozásának szükségessége között.

A következő részben azt vizsgáljuk meg, hogy a paternalizmus milyen felfogása lehet a megfelelő válasz a fogyasztóvédelem területén felmerülő problémákra.

24 Mill: i. m. 199.

25 A kortárs jogi és közgazdaságtani szakirodalomban azt hangsúlyozzák, hogy a jogalkotó számára rendkívül hasznos megalapozást nyújthatnak ebben az elemzésben a már említett viselkedéstudományok empirikus vizsgálatainak eredményei. Lásd például Cserne Péter: Paternalism – methodological problems of an economic analysis, *Hungarian Association for Law and Economics. Working Papers*, 2008/8, 5.

26 Lásd Gyórfi Tamás, M. Tóth Balázs: A diszkrimináció tilalma. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II.* Budapest, Századvég (2009) 2516-2529.

27 Cserne (2006): i. m. 59.

2. A PATERNALIZMUS IGAZOLHATÓSÁGA A FOGYASZTÓVÉDELEM TERÜLETÉN

Hadd kezdjem e tanulmány második részét is Mill gondolataival! „[...] a kereskedelembe való beavatkozással kapcsolatban vannak olyan kérdések, amelyek lényegileg összefüggenek a szabadsággal – [...] röviden minden olyan eset, amelyben a beavatkozás célja az, hogy valamely áru beszerzését lehetetlenné tegye vagy legalábbis megnehezítse. Az ilyen beavatkozások a vásárló – s nem a termelő vagy az eladó – szabadságát sértő intézkedéseként kifogásolhatók.”²⁸ Mill tehát abból indul ki, hogy a szabadság minden olyan korlátozása, amely arra épül, hogy az egyént megóvja a saját magának okozott kártól, igazolhatatlan.

A paternalizmus elvi tartalmának vizsgálata után rátérhetünk a fogyasztóvédelem területén alkalmazott paternalizmus sajátosságaira és igazolására. A 2013. évi V. törvény, a Polgári Törvénykönyv 6:59. §-a a szerződési szabadság elvét rögzíti. Az (1) bekezdés szerint a felek szabadon köthetnek szerződést, és szabadon választhatják meg a másik szerződő felet. A (2) bekezdés alapján a felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja.

A Polgári Törvénykönyv az egyéni autonómia tiszteletének elvéből indul ki, amikor rögzíti a szerződési szabadság elvét. A szabadság fogalma természetesen rendkívül komplex tartalommal bír, amelynek elemzésére ebben a tanulmányban nem kerülhet sor. Azonban két fontos állítást rögzíthetünk. Az egyik az, hogy egy politikai közösség kontextusában a szabadság fogalmának részét képezi, hogy az egyének a magánszférájuk területén a jó életről alkotott felfogásukat maguk alakíthatják ki, saját maguk tűzhetik ki az életüket formáló célokat és autonóm módon törekedhetnek azok megvalósítására anélkül, hogy az állam a szabadságukat korlátozó előírásokkal korlátozza őket. Azaz hogy „bizonyos dolgokban sérthetetlenéget élvezzenek”.²⁹ Az autonómia (a szabadság) e dimenziójának nagyon fontos része, hogy az egyének olyan formájú és tartalmú szerződéseket köthessenek, amelyek előmozdítják érdekeiket, céljaik megvalósítását.

Az sem kétséges, hogy bizonyos keretek között ez a szabadság korlátozható, de az államnak megfelelő igazolást kell nyújtania, ha az egyéni autonómia gyakorlásának törvényben határokat szab. A Polgári Törvénykönyvhöz fűzött indoklás szerint „a magánautonómia egyik legfontosabb következménye a szerződési szabadság

28 Mill: i. m. 200.

29 Mill: i. m. 41.

elve. A magánjognak ezt a pillérét csak ott és annyiban indokolt korlátozni, ahol és amennyiben ez a szociális igazságosság követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges, a piaci verseny szabadságának feltételei között pedig még lehetséges.” Az indokolás tágan fogalmaz az igazolás kereteit illetően. Az a kérdés, hogy mit követel meg a szociális igazságosság és hogy milyen korlátozás engedhető még meg a piaci verseny szabadságának keretei között, elméleti viták keresztüzében áll.

Az Alkotmánybíróság a rendszerváltást követő években állást foglalt abban a kérdésben, hogy a szerződési szabadság elvét milyen keretek között korlátozhatja az állam. A 13/1990. (VI. 18.) számú határozatában az Alkotmánybíróság kijelenti, hogy a szerződési szabadság szerves része a piacgazdaságnak, azonban léteznek olyan esetek, amikor jogszabályban meg lehet határozni a szerződések tartalmi elemeit a felek beleegyezésétől függetlenül.³⁰

A 32/1991. (VI. 6.) számú határozatában pedig a szerződési szabadság állami korlátozásával kapcsolatban kifejtette, hogy a szocialista tervgazdálkodásról a piacgazdaságra való áttérés nem jelenti azt, hogy az állam teljesen kiszorul a magánjogi viszonyokból. El kell ismerni ugyanis, hogy létezhetnek olyan esetek, amikor a közérdek bizonyos szempontjai indokolhatják a szerződési szabadság háttérbe szorulását. Ilyen területek például a versenykorlátozás, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés megakadályozása, a környezet- vagy a fogyasztóvédelem. Az Alkotmánybíróság szerint a magánjogi jogviszonyokban megteremthető a magánjogi és a közjogi elemek egyensúlya. Ennek az egyensúlynak a megléte vagy hiánya a releváns abból a szempontból, hogy az állami beavatkozás alkotmányosan igazolható-e vagy sem. Az egyedi esetekben a bíróság feladata, hogy mérlegre tegye az adott szerződés sajátos körülményeit, és megítélje, az egyensúly felbomlott-e. Társadalmi méretű változások esetén a törvényhozónak kell mérlegelnie a releváns körülményeket, hogy általános szabályt alkosson a probléma megoldása érdekében.³¹

A 35/1994. (VI. 24.) számú határozatában pedig az Alkotmánybíróság azt az álláspontot fogadta el, hogy a testület nem bírálhatja felül a kormány és a törvényhozó hatalom által kialakított gazdaságpolitikai célokat, a piacgazdaság tartalmát képező elméleti irányvonalakat nem értékelheti alkotmányossági szempontból. A piacgazdaság elveit és a verseny szabályait sértő rendelkezéseket abban az esetben bírálhatja felül, ha azok nyilvánvalóan és fogalmilag ellentétesek az államcélal, nincs észszerű indokuk.³²

30 Az Alkotmánybíróság 13/1990. (VI. 18.) számú határozata.

31 Az Alkotmánybíróság 32/1991. (VI. 6.) számú határozata.

32 Az Alkotmánybíróság 35/1995. (VI. 24.) számú határozata.

A fogyasztóvédelem az a terület, amelyben az autonómia korlátozása erőteljesen megnyilvánul, és ez a korlátozás, ahogy az az élet más területein is, igazolásra szorul, nem magától értetődő. Ahogy már említettem, ezen a területen a szabadság, illetve a szerződési szabadság korlátozásának igazolási hátterét a jogi paternalizmus elvi tartalmának kidolgozásával tehetjük világosabbá. Megalapozható-e és ha igen, hogyan alapozható meg az az „egyensúly” a közjogi és a magánjogi elemek között a fogyasztói szerződések területén?

Természetesen a fogyasztóvédelem fogalmának sokféle értelmezését lehet adni. E tanulmány szempontjából azt a fogalmat tekintem mérvadónak, amely a fogyasztóvédelmet a fogyasztói döntéshozatal védelmeként definiálja.³³ A paternalista állami beavatkozás igazolhatóságának szempontjából a fogyasztók azon tulajdonsága releváns, hogy képesek önállóan igényeket formálni, az érdekeiket, sajátos körülményeiket felismerni és mérlegre tenni, majd e mérlegelés alapján döntést hozni.

A fogyasztóvédelem területén a paternalista állami beavatkozás alapjaként olyan tényezőket említenek, amelyek fennállása empirikus vizsgálatokkal kimutatható:

a) *Információs aszimmetria*: ezek az érvek azt hangsúlyozzák, hogy a fogyasztók nem rendelkeznek elégséges információval a termékekről és szolgáltatásokról, amelynek következtében saját magukra nézve káros döntéseket hozhatnak.

b) *Korlátozott racionalitás*: a korlátozott racionalitás érve arra a problémára mutat rá, hogy még ha a fogyasztó ismeri is a termék vagy szolgáltatás tulajdonságaival kapcsolatos információkat, akkor is előfordulhat, hogy magára nézve előnytelen döntést hoz, mert döntéseiket a racionális érveken túl érzelmek, pszichológiai tényezők is befolyásolják.

c) *Erőfölény*: a piacgazdaság működése során a szolgáltatók, kereskedők előnyösebb pozícióban vannak, amelynek következtében előnytelen feltételeket kényszeríthetnek a fogyasztókra.³⁴

A három probléma összekapcsolódik, nem választható el egymástól. Mivel a fogyasztók alapján véve kevesebb információval rendelkeznek a termékekről és szolgáltatásokról, a szolgáltatók tisztességtelen előnyök szerzése érdekében kihasználhatják, hogy a fogyasztók velük szemben hátrányosabb helyzetben

33 Balogh Virág: Fogyasztóvédelem, szabályozás, hatékonyság, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4, 9.

34 Szalai: i. m. 216.

vannak. A Kúria 2/2011. (XII. 12.) számú PK véleményében is a fent felsorolt indokokat tartja a fogyasztóvédelem alapjának: „a kötelmi jogban fősabályként érvényesülő diszpozitivitás alól kivételt jelentő, a szerződési szabadságot korlátozó kogens fogyasztóvédelmi magánjogi szabályok léte abból a felismerésből ered, hogy bizonyos kötelmi jogi relációkban a szerződő felek személyében meglévő lényeges különbségek (eltérő szakmai ismeretek, eltérő információk a szerződés tárgyáról stb.) olyan gazdasági-szakismereti egyensúlytalanságot eredményezhetnek, ami szükségessé teheti a gyengébb szerződéses alkupozícióban lévő fél védelmét.”³⁵

A fogyasztóvédelem területén azonban különböző elméleti álláspontok körvonalazódnak az állami beavatkozás szükségességével kapcsolatban.

A 21. században az egyre gyorsuló technikai fejlődés, az internet világában ismét felmerül a kérdés, hogy a fogyasztók döntéseinek, választásainak korlátozása vagy befolyásolása igazolható-e. A tény, hogy a 21. században a társadalom szinte minden tagja képes rendkívül gyorsan nagy mennyiségű információhoz jutni, újra felveti a fogyasztóvédelmi szabályok relevanciáját.³⁶

Szalai Ákos álláspontja szerint – kiindulva abból a tényből, hogy a technikai fejlődésnek megfelelően a fogyasztók már nincsenek „elhagyatott” helyzetben, ha a választott termék vagy szolgáltatás nem felel meg az igényeiknek – hibás az az általános elképzelés, hogy a piacgazdaság területén felmerülő problémákra minden esetben az állami beavatkozásban látjuk a megoldást. Véleménye szerint, amikor a piac működése során (a fogyasztói szerződések terén) felbukkanó problémákra a fent tárgyalt, klasszikus fogyasztóvédelmi indokok felsorakoztatásával az állami beavatkozás mellett foglalunk állást, nem vesszük tekintetbe, hogy a helytelen fogyasztói döntésekből és választásokból eredő problémák állami beavatkozás nélkül is korrigálhatók és a piac működésébe beépültek olyan mechanizmusok, amelyek kiigazítják az irracionális fogyasztói döntéseket.³⁷ Szalai ezen kívül több olyan érvet is említ, amelyek az állami beavatkozás ellen szólnak, és leginkább annak hatékonyságát kérdőjelezzik meg.

Ebben a tanulmányban ezzel szemben amellet érvelek, hogy az Alkotmánybíróság fent említett döntéseiben kifejtett álláspontja az „egyensúlyról” tartható és az egyensúly megteremthető. Véleményem szerint a rohamtempóban fejlődő technika

35 2/2011. (XII. 12.) PK vélemény a fogyasztói szerződések érvényességével kapcsolatos egyes kérdésekről.

36 Norman Silber: From The Jungle to the Matrix: The Future of Consumer Protection in Light of its Past. In: Jane K. Winn (ed.): *Consumer Protection in the Age of the Information Economy*. Aldershot, Ashgate Publishing Limited (2006) 24.

37 Szalai: i. m. 216.

világában sem mondhatunk le a fogyasztóvédelmi szabályozásról. A fejlődés nem érvényteleníti azokat az indokokat, amelyek alátámasztották a fogyasztóvédelmi szabályozás igényét. Köztudott, hogy az előnyös tulajdonságai mellett az internet például problémákat is rejt magában. Egyrészt az internet által közvetített iszonyú mennyiségű információ befogadása és teljes feldolgozása, megértése nem várható el az átlagembertől. Másrészt semmi sem garantálja, hogy az interneten mindig valós információhoz jutunk. Harmadrészt pedig az emberi természet sajátosságai nem tűnnek el a technikai fejlődés következtében. „Az emberek esendő döntéshozók, akik a statisztikai adatok racionalitását figyelmen kívül hagyva gyakran nem tudatos motívumok alapján döntenek, és ha a tudatalatti reakciók érvényesülnek, a racionális állítások hatástalanok lesznek.”³⁸ A paternalizmusnak egy olyan felfogását kell támogatnunk tehát, amely az autonómia és a korlátozás szükségessége közötti egyensúly megteremtésének elvi alapjait rögzíti. Úgy gondolom, hogy az úgynevezett libertariánus paternalizmus elméletének keretein belül megteremthetjük ezt az egyensúlyt.

A libertariánus paternalizmus elmélete természetesen nem ismeretlen a fogyasztóvédelmi szakirodalomban és azon kívül sem. A paternalista elméletnek ezt a változatát Cass Sunstein és Richard Thaler dolgozta ki, amelynek első lépése egy általuk 2003-ban írt tanulmány volt, amely a „Libertarian Paternalism is Not an Oxymoron” címet viseli. David Cameron az Egyesült Királyság korábbi miniszterelnökének egyik beszédében is felfedezni vélték a libertariánus paternalizmus alapelemeit. A National Family and Parenting Institute rendezvényén előadott beszédében valóban fel is vázolta ezeket az elemeket, amikor az új politikai irányvonalakat és jogalkotási koncepcióját vázolta.³⁹ Abból a feltevésből indult ki, hogy az állam nem kényszerítheti az állampolgárait meghatározott életformák vagy választások kialakítására, de az állam nem is lehet közömbös a polgárok választásaival kapcsolatban. Olyan politikai célkitűzéseket kell kialakítani, amelyek e két érték közötti egyensúlyt kialakítják. Egyrészt elvetette azt az álláspontot, hogy az állam totálisan kivonuljon a magánszférához tartozó viszonyokból (*amoral indifference*), de azt is, hogy az maximálisan az irányítása alá vegye a társadalmat (*coercive social engineering*). A politikának be kell avatkoznia a társadalmi viszonyokba anélkül, hogy a kényszer eszközeivel élne. „Egy szóval, az új politika nem a hatalom, hanem a meggyőzés nyelvéen beszél.”⁴⁰

38 Adrian Kuenzler: *Restoring Consumer Sovereignty*, Oxford, Oxford University Press (2017) xxviii.

39 David Cameron beszéde a National Family and Parenting Institute rendezvényén. [Elérhető: <https://www.theguardian.com/politics/2006/jun/20/immigrationpolicy.socialexclusion> (letöltés dátuma: 2018. január 26.)]

40 Lásd uo.

A libertariánus paternalizmus arra a belátásra épít, hogy az emberek az esetek nagy többségében nem képesek preferenciáikat és érdekeiket tisztán a racionalitás talaján állva meghatározni és mérlegelni. A választásaink során minden esetben a háttérben mozognak pszichológiai tényezők, érzelmek, amelyek hatást gyakorolnak a döntéseink kimenetelére, emiatt pedig hajlamosak vagyunk olyan döntéseket hozni, amelyek hátrányosak számunkra.⁴¹ Thaler elmélete azzal vált népszerűvé, hogy a közgazdaságtani elemzések kiindulópontjává a valós emberi tulajdonságok vizsgálatát tette. Ezen elmélet feltevése, hogy az embert és az emberi magatartásokat úgy kell vizsgálni, ahogy azok a valóságban megnyilvánulnak: az ember nem olyan, amilyennek a klasszikus közgazdaságtani elméletek ábrázolják, azaz nem mindig racionális alapon, külső befolyás nélkül önállóan dönteni képes cselekvő. Az ember esendő, tele van gyengeségekkel, irracionális érzelmekkel, amelyek erőteljesen befolyásolják a választásait.⁴² Thaler célja az volt, hogy az embert jellemző „gyengeségeket tegye a közgazdaságtan új elméletének vizsgálati tárgyává.”⁴³ A libertariánus paternalizmus kiindulópontja tehát, hogy e tényezőket az állami szabályozásban nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha a beavatkozás helyes útvonalait keressük.⁴⁴

A libertariánus paternalizmus tehát arról próbál minket meggyőzni, hogy azokban az esetekben, amelyekben nagy az esély arra, hogy az egyének saját magukra nézve káros döntéseket hoznak, igazolható az állami beavatkozás. Egyrészt ezekben az esetekben az állam legitim módon „terelheti,” befolyásolhatja az egyén választásait olyan irányba, amely a jólétét növeli, tehát mindenképpen az egyén sajátos körülményeit figyelembe véve és mérlegre téve, a számára legelőnyösebb opció választására kell „ösztönözni” (*paternalizmus*). Másrészt pedig biztosítani kell az egyén számára azt a lehetőséget, hogy kilépjen az állami szabályozás vagy az állami intézmény által kialakított rendszerből: meg kell adni számára a lehetőséget, hogy ne válassza azt a lehetőséget, amelyet az állam például törvényben vagy más rendelkezésben meghatározott (*libertarianizmus*).⁴⁵

41 Cass Sunstein, Richard Thaler: Libertarian Paternalism Is Not An Oxymoron. *The University of Chicago Law School, John M. Olin Law & Economics Working Paper No. 185*. Public Law and Legal Theory Working Paper No. 43. (2003) 3.

42 Lásd a tanulmány elején említett franciaországi eseményt.

43 Misbehaving: The Making of Behavioural Economics by Richard H. Thaler Review – Why Don't People Pursue Their Own Best Interests? [Elérhető: <https://www.theguardian.com/books/2015/jul/04/misbehaving-making-behavioural-economics-richard-h-thaler-review-nudge> (letöltés dátuma: 2018. január 12.)]

44 Lásd Bencze: i. m.

45 Sunstein, Thaler: i. m. 3.

A fenti elvi alapok gyakorlatban történő megvalósítását Thaler és Sunstein azzal illusztrálja, hogy milyen lehetőségei vannak a munkáltatónak arra, hogy a munkavállalóikat bizonyos típusú megtakarítási programban való részvételre ösztönözze. Két lehetőség kínálkozik. Az egyik az úgynevezett opt-in verzió, amely során a munkavállaló számára kijelölik a megtakarítási konstrukciót, amelynek feltételeiről tájékoztatják a munkavállalót, aki dönthet arról, hogy megfelel-e számára az adott konstrukció és vállalja-e az abban foglalt kötelezettségeket. A másik lehetőség a munkáltató számára az, amikor kiválaszt egy adott konstrukciót, amelybe a megfelelő tájékoztatás mellett munkavállalóit automatikusan belépteti. A munkavállalóknak azonban lehetősége van kilépni a munkáltató által választott konstrukcióból. Empirikus kutatások kimutatták, hogy az utóbbi esetben magasabb az aránya azon munkavállalóknak, akik részt vesznek a számukra előnyösen kialakított megtakarítási programban.⁴⁶ Utóbbi megoldás jelenti a libertáriánus paternalizmus gyakorlatban történő megvalósítását: paternalista, mert a munkáltató a munkavállalók érdekeit mérlegelve kiválasztott egy bizonyos konstrukciót, amely számukra előnyös lehet, viszont kényszerrel nem tartalmaz az intézkedés, mert a munkavállalók szabadon kiléphetnek belőle.

A libertáriánus paternalizmus egy ellenpéldája lehet az a törvény, amelyet az Alkotmánybíróság 1990-ben semmisített meg azzal az indokkal, hogy indokolatlanul korlátozza a szerződési szabadságot a fogyasztó hátrányára. A rendelkezés szerint annak a takarékbetéttel rendelkező személynek, aki nem kezdeményezte a szerződése módosítását, magasabb kamatozású betétje automatikusan alacsonyabb kamatú betétté minősült vissza. Az Alkotmánybíróság szerint, mivel a törvény nem biztosított lehetőséget arra, hogy a címzett fenntartsa korábbi betétjét, sérti a szerződési szabadságát. Különösen akkor megengedhetetlen a szerződésmódosítás ilyen módszere, amikor az egyik szerződő fél számára hátrányos, míg a pénzügyi szempontok számára előnyös feltételekkel valósul meg. A libertáriánus paternalizmusnak tehát lényegi eleme, hogy a választási lehetőségtől nem lehet megfosztani a szerződő feleket.

Nem állítom, hogy a libertáriánus paternalizmus minden gyakorlatban felmerülő problémára tökéletes megoldást kínál, azonban olyan körülmények között, amikor az egyének korlátozott racionalitással rendelkeznek és nincsenek birtokában a választásaikhoz szükséges elegendő információnak, nem irracionális, ha azt a megoldást választjuk, hogy az állam a „jóakarattal” nevében teremt olyan szituációt, amelyben az állampolgárok választásait az érdekeiknek megfelelő irányba tereli.

⁴⁶ Sunstein, Thaler: i. m. 13-15.

Az állami autoritás igazolása – ahogy már Joseph Raz-nál is láttuk – nagyban függ attól, hogy az állam oly módon teremt kötelezettségeket, hogy rendelkezéseit a címzettekre vonatkozó indokok és érdekek mérlegelésével alakítja ki, nem pedig önkényes megfontolásokra alapozza. Ha az állam intézkedései mögött ez a racionálisan felismerhető igazolási háttér húzódik meg, akkor a paternalizmus puha változata nem tekinthető elvetendő állami reakciónak a fogyasztóvédelem területén.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jogelméleti és politikai filozófiai vizsgálódások egyik alapvető magyarázatra szoruló problémája az állami hatalom természete és annak elvi korlátai. Ebben a tanulmányban ezt a kérdést a fogyasztóvédelmi szabályozással összefüggésben elemeztem. A fogyasztóvédelem területén az egyéni autonómia állami korlátozása az úgynevezett jogi paternalizmus elvi keretei között valósul meg, és a legfontosabb kérdés, hogy „az állam meddig hagyja a piac hatását érvényesülni és mikor, milyen érdekek és értékek mentén érzi fontosságát az állami korlátozásnak, az állami beavatkozásnak.”⁴⁷ E dolgozatban emellett érveltem, hogy az állami beavatkozásnak vannak legitim indokai, a feladat inkább az, hogy a jogalkotó megtalálja a helyes egyensúlyt a beavatkozás szükségessége és a szabadság tisztelete között. Ehhez nyújt megfelelő elméleti keretet az úgynevezett libertariánus paternalizmus irányzata. A 21. században sem mondhatunk le a fogyasztóvédelmi szabályokról, inkább alkalmazkodni kell a technikai fejlődés által megjelenő új kihívásokhoz.

Jól kifejezik ezt a követelményt a következő sorok, amelyek arra hívják fel a figyelmet, hogy a modern világban nem kevésbé van szükség állami beavatkozásra és a törvények által nyújtott védelemre, mint száz évvel ezelőtt. „Ahogy az elemek táplálják energiával a gépeket, úgy funkcionálunk mi is a gazdaság hajtóerejeként oly módon, hogy a piaci folyamatoknak alávetve magunkat olyan dolgokat vásárolunk, amelyekre nincs is szükségünk. A fogyasztói kultúra csapdájába szorulva, csordaként terelve, hipnotizált állapotban hajszoljuk a média által reklámozott élvezeteket, miközben a rendszer folyamatosan fenntart bennünk egyfajta, a jelen pillanat valóságától elidegenedett öntudatlan, álomszerű állapotot.”⁴⁸ Ezt az állapotot jól illusztrálja e tanulmány elején említett franciaországi eset is. Azonban az állami beavatkozás igazolhatóságához természetesen az szükséges, hogy az a fogyasztók emberi méltóságát tisztelve, valóban a „jóakarát” háttérében valósuljon meg.

47 Bencsik András: *A fogyasztóvédelem közjogi keretei*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó (2016) 19.

48 John Shirley: *The Matrix: Know Thyself*. In: Karen Haber (ed.): *Exploring the Matrix: Visions of the Cyber Present*. New York, St. Martin's Press (2003). Idézi: Silber: i. m. 28.

CSÜRÖS GABRIELLA

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Pénzügyi Jog és Közmenedzsment Tanszék

**AZ ÁLLAM (KÖLTSÉGVETÉS) ÉS A PÉNZÜGYI SZEKTOR
KÖZÖTTI KAPCSOLAT GYENGÍTÉSÉRE IRÁNYULÓ
UNIÓS INTÉZKEDÉSEK***

BEVEZETÉS

Tíz éve, hogy Európában eszkalálódott az amerikai jelzálogpiacról induló pénzügyi válság, mely világméretű gazdasági válsággá vált. Bár a válság nem az Európai Unióból, illetve annak valamely tagállamából indult, jelentős megrázkódtatás érte az európai gazdaságokat is. A válságokról általában elmondható, hogy számos piaci, kormányzati elégtelenséget hozhatnak felszínre, egyben lehetőséget is kínálnak a változásra. A tanulmány alapvetően arra a kérdésre keresi a választ, hogy a gazdasági és monetáris unió gazdasági pillérének megerősítése érdekében, válságkezelés céljából hozott reformlépések változtattak-e, ha igen, hogyan a gazdaság (különösen a pénzügyi szektor), valamint az állam (költségvetés) közötti függőségi kapcsolaton. E célból éltek-e a válság adta reformlehetőségekkel? E téma meghatározó a közpénz-, így a pénzügyi fogyasztóvédelem¹ szempontjából is.

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 A pénzügyi fogyasztóvédelem kereteiről lásd: Nagy Zoltán: Problémafelvetések a pénzügyi fogyasztóvédelem területén, *Miskolci Jogi Szemle*: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata, 2017/2, 391-401.

A tanulmány először a pénzügyi piacok és az államháztartás közötti viszony ismérveit mutatja be, majd a bankszektor zavaraiából adódó negatív externális hatások uniós szintű kezelésére irányuló intézkedéseket vázolja fel (az külön kutatás keretében vizsgálható részletesen), majd a tagállamok államháztartási, illetve adósságproblémáiból adódó negatív tovagyűrűző hatások csökkentését célzó uniós intézkedéseket rendszerezi és elemzi.

1. A PÉNZÜGYI PIACOK (BANKOK) ÉS AZ ÁLLAM (KÖLTSÉGVETÉS) KÖZÖTTI VISZONY: ISZONY?

A válságot követő, a gazdasági és monetáris unió (továbbiakban GMU) megerősítését célzó reformintézkedéseket többféleképpen rendszerezhetjük, elemezhetjük. Amennyiben a gazdaság (különösen a pénzügyi szektor), valamint az állam (költségvetés) közötti kapcsolat aspektusából vizsgáljuk, érdemes e kapcsolat ismérveit meghatározni először.

A pénzügyi piacok stabilitása² meghatározó a gazdasági növekedés és a reálgazdaság megfelelő finanszírozása érdekében, továbbá hangsúlyozandó, hogy a hitelintézetek a közszektor finanszírozási szükségleteinek kielégítésében is jelentős szerepet játszanak. A pénzügyi szektor állami felügyelete nemcsak ezen makrogazdasági jelenségek kezelése miatt fontos, hanem mikro szinten a pénzügyi fogyasztóvédelem megfelelő szintjének biztosítása céljából is.

A válság először a pénzügyi, azon belül leginkább a bankszektor zavarait hozta felszínre.³ A pénzügyi szektor elégtelen regulációja mellett a kockázatos hitelezési politika számos pénzügyi intézményt csődbe vagy csődközeli helyzetbe sodort. A további csődhullám elkerülése, a pénzügyi szektorba vetett bizalom helyreállítása, a szektor stabilizálása érdekében a bankszektor jelentős költségvetési támogatásban részesült, így végeredményképpen az adófizetők pénzéből finanszírozták a bankmentő csomagokat az egyes országok. *A bankszektor feltőkésítése viszont számottevő összeget emésztett fel, veszélybe sodorva az államháztartás stabilitását*, amire negatívan hatott a fogyasztás (kereslet) csökkenése miatt visszaeső reálgazdasági helyzet, a növekvő munkanélküliség is.

2 A pénzügyi piacok stabilitásának fogalmáról lásd: Kálmán János: A pénzügyi stabilitás, mint a pénzügyi közvetítőrendszer működésébe történő állami beavatkozás indoka. In: Kálmán János (szerk.): Állam – Válság – Pénzügyek, Budapest, Gondolat (2017) 45-81.

3 Az adósságfinanszírozás és a gazdaság állapota közti kapcsolat két típusát, így az önbeteljesítő és az öngerjesztő adósságválságot különbözteti meg Kecső. Lásd: Kecső Gábor: Adósságfékék az államháztartásban: költségvetési politika rövid pórázon. In: Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok*, Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar (2012) 422-423.

A két szektor közötti kölcsönhatások viszont másik irányból is negatív tovagyűrűző hatásokat eredményezhetnek. Hiszen a pénzügyi, gazdasági krízis felszínre hozta több Európai Unió-s tagállam adósságfinanszírozási problémáit is. Számos euróövezeti, illetve euróövezeten kívüli tagállam is hitelfelvételre kényszerült. Mivel a közszektor finanszírozási szükségleteinek kielégítésében a hitelintézetek jelentős szerepet játszanak, ráadásul jelentős a bankoknak a székhelyük szerinti állammal szembeni kitettsége,⁴ az államadósság-válságok a bankszektorra is negatívan hatottak.

Az Európai Unió tagállamaiban így a növekvő, fenntarthatatlan államadósság, a bankrendszer elégtelen regulációja, valamint ezen jelenségek negatív kölcsönhatásai is kezelendők voltak. A bankszektor válságának negatív externális hatásait felerősítette a belső piaci liberalizáció és a pénzpiacok erőteljes integrációja, az euróövezeten belül a félkarú gazdaságirányítás,⁵ valamint az európai pénzügyi piacok koncentrátsága miatt a bankszektor különös jelentősége.

Mivel a bankok és az állam közötti interdependencia számos negatív hatással bír, e kapcsolat gyengítése egyik alapvető célja lett a válságot követő uniós reformintézkedéseknek. A pénzügyi piacok zavarait és az egyes tagállamokban jelentkező államadósság-válságokat hogyan kezelte, illetve kívánja kezelni az EU?

A bankrendszer, illetve a pénzügyi piacok elégtelenségeit először a pénzügyi felügyeleték európai rendszerére (a hárompilléres európai felügyeleti rendszer harmadik pillérére) vonatkozó szabályok elfogadásával,⁶ az uniós makro- és mikroprudenciális felügyeleti hatóságok felállításával csökkentették. Ezt követően minden tagállam vonatkozásában összehangolták a nemzeti betétbiztosítási rendszereket (a betétesek védelmére), valamint kialakították az integrált szanalási keretet (biztosítva, hogy a jövőben ne az adófizetők pénzéből, hanem a bankok befizetéseiből működtetett szanalási alapból kerüljön sor a bankmentésekre). Ezzel párhuzamosan létrehozta egy szorosabb együttműködést, a bankuniót, felállítva az uniós bankfelügyeleti és szanalási mechanizmust, amit a jövőben egy európai betétbiztosítási rendszer

4 COM(2015) 587 végleges A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A bankunió megvalósítása felé. Strasbourg, 2015.11.24. 6.,12.

5 Az euróövezeti tagállamokban az uniós és tagállami szinten is megfigyelhető félkarú gazdaságirányítást a gazdaságpolitika egyes elemeinek különböző (a monetáris politika uniós, a fiskális és strukturális politikák tagállami) kormányzati szintű gyakorlása eredményezi. Erről részletesebben lásd: Csűrös Gabriella: *Uniós pénzügyek. Az európai integráció fejlődésének pénzügyi jogi vizsgálata*, Budapest, HVG-ORAC (2015) 125-127.

6 A Pénzügyi Felügyeleték Európai Rendszeréről részletesebben lásd: Kálmán, János: In the Name of the Integration – The Reform of the Financial Supervisory System of the European Union, *South-East Europe: International Relations Quarterly*, 2014/2, 1-20. A prudenciális felügyelet változásairól lásd: Nagy Zoltán, Csizsár Anett: A hazai pénzügyi felügyeleti szabályozás a változások tükrében, *Publicatione Universitatis Miskolcensis Series Juridica Et Politica*, 2016/34, 166-170.

egészítene ki. Az európai kockázatmegosztás és a kockázatcsökkentés elvén nyugvó bankunió viszont csak azon uniós tagállamok vonatkozásában kezeli a pénzügyi rendszer disztkfunkciót, akik abban részt vesznek (az euróövezeti tagállamok számára kötelező a bankunióban való részvétel, a többi tagállam számára lehetőség).

A bank-, illetve pénzügyi rendszer zavarainak kezelését célzó uniós intézkedésekkel részletesebben jelen tanulmány keretében terjedelmi okokból nem foglalkozunk. Az alábbiakban a pénzügyi piacok (bankok) és az állam (kötségvetés) közötti negatív kölcsönhatások másik eredőjének, az állam (szuverén) adósságproblémáknak a kezelésére irányuló reformokat kívánjuk rendszerezni, rámutatva arra, hogy ezáltal hogyan valósulhat meg a tagállamok államháztartási problémái negatív externális hatásainak uniós szintű gazdaságpolitikai kezelése.

2. AZ ÁLLAM (SZUVERÉN) ADÓSSÁGPROBLÉMÁK

KEZELÉSÉRE IRÁNYULÓ UNIÓS INTÉZKEDÉSEK RENDSZERE ÉS AZOK ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az állam (szuverén) adósságproblémák kezelése céljából az első intézkedések között 2010-2011-ben megerősítették a gazdasági és monetáris unió gazdasági ágát. Felállították a hárompilléres európai felügyeleti rendszert. Ennek első pillére a Stabilitási és Növekedési Paktum alapjain a preventív funkcióval bíró többoldalú felügyelet, valamint korrekciós ágként a túlzott hiány esetén alkalmazott eljárás lett. A második pillér keretében kialakították a makrogazdasági felügyelet prevenciósi és korrekciós mechanizmusait. Az uniós szintű tagállami gazdaságpolitikák koordinációja, felügyelete (az első két pillér) a 2011. évtől az európai szemeszter keretében valósul meg.

A tagállami gazdaság- és struktúrapolitikák uniós szintű koordinációjára, felügyeletére vonatkozó szabályozási reform ezt követően a divergáló tagállami érdekek miatt megtorpant, melyet jól illusztrál, hogy ezt követően először konszenzus hiányában nemzetközi megállapodások születtek (2011-ben az Euro Plusz Paktum, a 2012. esztendőben pedig a Fiskális vagy másképpen Költségvetési Paktum), majd az 1. és 2. pillérre vonatkozó újabb uniós intézkedések (az ún. kettes csomag elfogadása 2013-ban) pedig már csak az euróövezeti tagállamok vonatkozásában erősítette meg a gazdaság- és költségvetés-politikai felügyeletet.⁷ Az ezután hozott intézkedések (mint például az Európai Költségvetési Tanács, a nemzeti versenyképességi testületek és a Strukturálisreform-támogató Szolgálat

⁷ Ezekről részletesebben lásd: Csűrös Gabriella: Gazdaságpolitikai együttműködés, felügyelet az Európai Unióban. In: Czibere Ibolya, Kovách Imre (szerk.): *Fejlesztéspolitika, vidékfejlesztés*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó (2013) 274-307.

felállítása, az európai szemeszter keretében a szociális szempontok fokozottabb figyelembe vétele) bár előrelépésnek tekinthetők, nem jelentenek érdemi reformot a gazdasági unió megerősítése terén.

A válságot követően a GMU gazdasági pillérének, e kapcsán a tagállami hatáskörben maradt gazdaság- és struktúrapolitikák, valamint költségvetési politika uniós szintű koordinációjának, felügyeletének megerősítése *hogyan járulhat hozzá a szuverén adósságproblémák kezeléséhez?*

Egyrészt mivel az eurózónában a tagállami túlköltekezéssel szemben immáron nem képez korlátot a valuta leértékelésének veszélye (*moral hazard* jelensége), amely az adósságállomány növekedésének hatására emelkedő kamatterhek miatt állna fenn, a valutaövezetben az uniós szintű gazdaság- és fiskális politikai koordináció szükségzerű. A GMU gazdasági pillérének a megerősítése tehát csökkenti a szuverén adósságproblémák negatív externális hatásait.

Hátrányokkal járó külső gazdasági hatásokat nemcsak egyes tagállamok felelőtlen költségvetési gazdálkodása eredményezhet. Mivel a gazdasági és monetáris unióban az optimális valutaövezet⁸ feltételei nem vagy csak részlegesen valósulnak meg, az egyes tagállamokban különböző módon jelentkező, aszimmetrikus sokkhatások alakulnak ki, melyekre a tagállamok eltérő módon reagálnak és tudnak reagálni (pl. strukturális reformokat hozni). A válság hatására megmutatkozó tagállami beavatkozások elégtelensége, valamint a tagállamok gazdasága közötti szoros interdependencia miatt a gazdasági sokkhatások más tagállamokra tovagyűrűző negatív hatása (ún. *spillover* effektusa) erősödhet, annak uniós szintű kezelése indokolttá válik. A valutaövezetben ehhez a mainál jelentősebb uniós szintű gazdaság- és fiskális politikai stabilizátorokra van szükség, melyet a pénzügyi föderalizmus teóriája is igazol.⁹ Az uniós támogatáspolitikán belül a visszatérítendő támogatások (tipikusan hitelek) vonatkozásában erősödött a válság hatására az *uniós stabilizációs funkció*, azonban az EU költségvetésének nem nőtt a stabilizációs szerepe.

8 Az optimális valutaövezethez jelentősebb fiskális politikai integráció, a fiskális föderalizmus keretében megvalósuló kiigazítási mechanizmusok (költségvetési transzferek), gazdaságpolitikai stabilizátorok szükségeseek. Ezeket igazolja az a tudományos megállapítás is, hogy a monetáris integráció és a fiskális politikai autonómia csökkenése között korreláció van. Ezekről részletesebben lásd: Csűrös (2015) i. m. 110-117.

9 Az uniós kormányzati szint stabilizációs funkciójáról, a pénzügyi föderalizmus teóriájáról részletesebben lásd: Csűrös (2015) i. m. 38-42., 138-155.

A Bizottság Egységes Valutaalap létrehozásáról szóló jogalkotási javaslatában¹⁰ a stabilizációs funkció céljaként a jelentős aszimmetrikus sokkok hatásainak enyhítését határozza meg, melyhez gyorsan, automatikusan aktiválható forrásoknak kell rendelkezésre állni – előre meghatározott támogathatósági kritériumok alapján. Álláspontja szerint recesszió esetén először a tagállami automatikus stabilizátorokat és diszkrecionális költségvetés-politikai eszközöket kell alkalmazni, melyeket szükség esetén ki lehet egészíteni a Stabilitási és Növekedési Paktum puffereivel, s ha ezek sem bizonyulnak elégségesnek, akkor az ESM, illetve annak – javaslata szerint – jogutódjaként működő Európai Valutaalap a piacról felvett hitelek megszervezésével és rendelkezésre bocsátásával elősegíthetné az uniós stabilizációs funkció érvényesülését. Előremutatóbb ennél a Bizottság gazdasági és monetáris unió elmélyítéséről szóló vitaanyaga,¹¹ melyben az EU 2025-ig történő kiteljesítése felé vezető ütemtervben újfent javasolja a költségvetés stabilizációs funkciójának létrehozását (implicit elismerve, hogy az uniós költségvetés volumene és szabályai jelenleg ezt nem biztosítják), ennek keretében egy *euróövezeti kincstár* felállítását, mely többek között kezelné uniós szinten az euróövezeti tagállamok által finanszírozott, elkülönítetten kezelt makrogazdasági stabilizációs eszközöket. Az Európai Parlament 2015. évi állásfoglalásában úgy véli, hogy ezt a funkciót elláthatja az euróövezeti kincstár vagy akár a gazdasági és monetáris ügyekért felelős biztos¹² – meglévő szerepének erősítésével. A strukturális reformokat támogató, euróövezeti költségvetési kapacitásnak pedig véleménye szerint saját forrásokon kellene alapulnia, biztosítva mindazonáltal az Európai Parlament ellenőrzési jogkörét a források felett, hiszen költségvetési hatóság, és ő a demokratikus legitimáció biztosítója is az Európai Unióban.¹³ A 2017. december 14-15. között megtartott csúcstalálkozó vezetői ütemterve¹⁴ alapján viszont ezen elképzelések jelenleg túlzottan ambiciózusak, hiszen az ütemterv kiemeli, hogy a megbeszélések során nem sikerült kellően közelíteni az álláspontokat a *stabilizációs célú, közös euróövezeti fiskális rendszerről*, valamint az *európai gazdasági és pénzügyminiszteri tisztség* funkcióiról. Így bár távolinak tűnik az uniós költségvetés stabilizációs funkciójának erősítése,

10 COM(2017) 827 végleges Az Európai Bizottság javaslata. A Tanács rendelete az Európai Valutaalap létrehozásáról. Brüsszel, 2017.12.6.

11 COM(2017) 291 végleges Vitaanyag: a gazdasági és monetáris unió elmélyítéséről. Brüsszel, 2017.5.31.

12 Az Európai Bizottság 2017. december 6-án külön közleményt fogadott el, melyben az európai gazdasági és pénzügyminiszter tisztségének létrehozására irányuló javaslatát részletezi, indokolja. COM(2017) 823 végleges. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak és az Európai Központi Banknak. Az Európai gazdasági és pénzügyminiszter. Brüsszel, 2017.12.6.

13 P8_TA(2015)0238 Az Európai Parlament 2015. június 24-i állásfoglalása a gazdasági kormányzás keretének felülvizsgálatáról: mérleg és főbb rendelkezések (2014/2145(INI)) 54., 57. pontok.

14 [Http://www.consilium.europa.eu/media/32102/hu_leaders-agenda-note-on-emu.pdf](http://www.consilium.europa.eu/media/32102/hu_leaders-agenda-note-on-emu.pdf) (letöltés dátuma: 2018. január 20.)

de hangsúlyozandó, hogy ezáltal az EU képes lenne jelentősen csökkenteni a gazdasági sokkhatások más tagállamokra tovagyűrűző negatív hatásait.

Míg az uniós szintű gazdaságpolitikai koordináció, felügyelet prevenció és korrekció jelleggel kezeli tehát az államháztartási problémákat, a már fizetési nehézségekkel küzdő uniós tagállamok számára az EU-hoz kapcsolódó hitelek nyújthatnak segítséget a pénzügyi stabilitás helyreállítása érdekében. A válság keretében az uniós hitelek szabályozásának, intézményének számos elégtelenségét tapasztalhattuk, melyek egy részét már kezelték, más elemeit pedig kezelni kívánják uniós szinten. Fontos pénzügyi fogyasztóvédelmi szempontból az is, hogy ezen hitelek költségvetési szempontból semlegesek-e, azaz terhelik-e az uniós vagy tagállami költségvetéseket (ennek vizsgálatára ezért külön szerkezeti egység keretében is kitérünk).

A gazdasági és monetáris unió gazdasági pillérének megerősítése terén a válságot követően tehát jelentős előrelépések történtek, alapvetően a koordináció kormányzási módszerét alkalmazva, bizonyos esetekben, leginkább az euróövezeti tagállamok vonatkozásában (például a szankciókat tekintve) a kötelező szabályozás kormányzási módszerével ötvözve azt. A gazdaság- és fiskális politika terén viszont további reformok egyre nehezebben képzelhetők el a jelenleg hatályban lévő Szerződések módosítása nélkül, hiszen a Szerződésekben meghatározott hatáskör-átruházás elve, valamint az EU és a tagállamok közötti hatáskörmegosztást rendező cikkek egyértelműen lehatárolják az Unió mozgásterét.

A fentiekre tekintettel különösen figyelemre méltó a 2014-2020 közötti többéves pénzügyi keret új szabályrendszere. A költségvetés 44%-át kitevő *Európai Strukturális Beruházási Alapok* (a kohéziós, a vidékfejlesztési és a halászati politika alapjai) *támogatásának új feltételei a többpilléres felügyeleti rendszer első és második pillérét, valamint az EU-hoz kapcsolódó tagállamoknak nyújtott hitelmechanizmusokat is erősítik.* Hogyan? A két pillér eljárásai keretében megfogalmazott, kötelező erővel nem bíró, tanácsi gazdaságpolitikai ajánlások be nem tartása, valamint a hitel folyósításának feltételül szabott gazdaságpolitikai feltételek nem teljesítése esetén immáron az ESB-alapok támogatásai is felfüggeszthetők.¹⁵ Az EU által meghatározott gazdaságpolitikai elvárások tehát jobban kikényszeríthetővé válnak.

15 Az Európai Parlament és a Tanács 1303/2013/EU rendelete (2013. december 17.) az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra, a Kohéziós Alapra, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapra és az Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra és az Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről *HL L 347.*, 2013.12.20., 320-469.

2.1. Az Európai Központi Bank, mint az EU gazdaságpolitikájának támogatója?

A GMU gazdasági pillérének megerősítéséhez végül sajátos módon az euróövezetben jegybanki funkciókat ellátó Európai Központi Bank is jelentősen hozzájárult. A válság hatására az EKB ugyanis nemcsak a bankrendszer zavarainak kezelésében, hanem az államháztartási problémákkal küzdő euróövezeti tagállamok gazdaságpolitikáinak megreformálásában is érdemi szerepet játszott.¹⁶

A bankrendszer stabilitásához járult hozzá többek között, hogy a monetáris politika hagyományos eszközeit alkalmazva, valamint végső hitelezőként fellépve jelentős likviditást juttatott a bankrendszerbe, továbbá 2011-től érdemi szerepet vállalt a pénzügyi felügyelet európai rendszere keretében felállított makroprudenciális felügyeletben,¹⁷ a bankunióban részes (jelenleg csak az euróövezeti) tagállamok vonatkozásában pedig bankfelügyeleti hatóságként működik 2014 novemberétől.

A tagállami gazdaságpolitika befolyásolására pedig a nem hagyományos monetáris politikai eszközök keretében 2012. szeptember 6-án meghirdetett OMT (*Outright Monetary Transaction*) programja lett leginkább alkalmas, amely alapján az EKB a másodlagos piacokon akkor vásárol állampapírt, azaz államadósságot finanszírozó kötvényt, ha az euróövezeti tagállam olyan makrogazdasági kiigazító program hatálya alatt áll, amely az EU által meghatározott gazdaságpolitikai reformokat feltételül szabó, az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz, illetve az Európai Stabilitási Mechanizmus keretében nyújtott hitelekhez kapcsolódik. Az OMT program a gazdaságpolitika és annak egyes szegmensei közötti elhatárolás, így az EU és a tagállamok közötti hatáskör-megosztás szempontjából vitatható, melyről előzetes döntéshozatal keretében az Európai Bíróság is állást foglalt.¹⁸ A Bíróság azért is volt nehéz helyzetben, mert a *Pringle*-ügyben, az ESM vonatkozásában hozott ítélete szerint, míg az euró stabilitása, azaz az árstabilitás monetáris politikai kérdés, addig az euróövezet stabilitásának biztosítására irányuló intézkedés gazdaságpolitikai intézkedés, akkor is, ha közvetett hatásokat kifejthet az euró stabilitására.¹⁹ Az OMT programon túl további érdekesség, hogy az EKB egyes euróövezeti tagállamok esetében immáron nemcsak általánosságban figyelmeztetett a fegyelmezett

16 Várnay Ernő: Az Európai Központi Bank a válságban – az OMT ügy. In: Kálmán János (szerk.): *A monetáris politika a XXI. században*, Győr, Batthány Lajos Szakkollégiumért Alapítvány (2016) 89.

17 A makroprudenciális szabályozásról és felügyeletről részletesebben lásd: Kálmán János: A pénzügyi közvetítőrendszer makroprudenciális szabályozásának és felügyeletének közigazgatási jogi aspektusai – normativitás, szervezet, eszközrendszer, *Hitelintézet* Szemle, 2016/3, 27-50.

18 A C-62/14. sz. ügy Gauweiler és társai kontra Deutscher Bundestag ECLI:EU:C:2015:400. Az OMT-ügyről részletesebben lásd még: Kreisr Brigitta: Mire inti Európát az OMT-határozatok ügye? *Jogtudományi Közöny*, 2015/12, 593-602.

19 C-370/12. sz. ügy Thomas Pringle kontra Government of Ireland és társai ECLI:EU:C:2012:756. 56. pont.

költségvetési politika szükségességére és a strukturális reformok bevezetésére, hanem olykor nyíltan nyomást gyakorolt egyes gazdaságpolitikai intézkedések kikényszerítésére is. Erre hozza fel példaként Várnay Ernő²⁰, hogy Írország és Ciprus esetében kilátásba helyezte a végső hitelezői funkciója keretében biztosított jegybanki források felfüggesztését, ha a bankok feltőkésítésére nem kerül sor (ez is közrehatott, hogy strukturális reformokhoz kötött ESFS, illetve ESM hitelt vettek fel), továbbá, hogy az olasz állam által meghozandó gazdaságpolitikai, szabályozási lépéseket is határozottan kommunikálta Olaszország felé.

Nem avatkozik-e be túlzottan az EKB a tagállami gazdaságpolitikák elégtelenségeinek a kezelésébe? Hiszen egyrészt fizetési nehézségekkel küzdő tagállamok állampapír-vásárlásával torzítja a pénzügyi viszonyokat, kockáztatva a monetáris finanszírozás tilalmának megsértését is, másrészt azon tagállamok kötvényeit vásárolja csak meg, amelyek EFSF, illetve ESM hitelt vesznek fel. Az EFSF, illetve az ESM hitel igénylésére vonatkozó támogatási kérelmet pedig a Bizottság az EKB-val együttműködve értékeli, amely alapján az ESM Kormányzótanácsa hozza meg a támogatásról a döntést. Ezt követően az EKB a támogatás gazdaságpolitikai feltételeiről szóló egyetértési megállapodás egyeztetésében is közreműködik. Tehát gazdaságpolitikai, strukturális reformokat előíró, azok végrehajtását ellenőrző hitelprogram vállalása esetén az EKB a fizetési nehézségekkel küzdő tagállam forrásszerzését könnyíti meg azáltal, hogy időbeli és mennyiségi korlátozás nélkül meghirdeti azok állampapírjainak megvásárlására irányuló programját. Miért ne lehetne az OMT elsődlegesen gazdaságpolitikai intézkedés, megsértve ezáltal az EU és a tagállamok közötti hatáskörmegosztást? Az EKB érvelését a Bíróság elfogadta, miszerint elsődlegesen monetáris politikai intézkedésről van szó,²¹ melyről az EKB széles mérlegelési jog keretében dönt. Intézkedése a monetáris finanszírozás tilalmába sem ütközik, továbbá megfelel a ki nem segítés záradéknak, hiszen gazdaságpolitikai feltételekhez kötött támogatásával éppen azt segíti elő, hogy helyreálljon az adott tagállam pénzügyi stabilitása, pénzügyi forrásokból tudja finanszírozni államháztartási hiányát. Az eddigiek alapján megállapítható, hogy bár nem oszlatta el a kritikusok kétkedését a Bíróság érvelése, mindenesetre

20 Várnay: i. m. 94.

21 Külső tényezők, mint például az euróövezetből való kilépést valószínűsítő, megalapozatlan befektetői félelmek megváltoztathatják (gyengíthetik és torzíthatják) az EKB által a monetáris politika transzmissziós csatornáján keresztül kibocsátott impulzusokat. Mivel az EKB 2011 októbere és 2012 júliusa közötti kamatcsökkentésére nem reagáltak szisztematikus módon az euróövezeti banki hitelkamatok, melynek Olaszország és Spanyolország esetében a rossz államháztartási helyzet mellett a kilépésre apelláló piaci várakozások is az okai voltak, szükség volt az uniós monetáris politika transzmissziós csatornájának helyreállítására. Ezért saját eszközeinek szabad mérlegelése eredményeképpen döntött úgy az EKB, hogy a tagállami fizetőképesség helyreállítását erősítő OMT program elősegítheti az euróövezeti árstabilitást fenyegető kockázatok kezelését. Főtanácsnoki indítvány 115,116. pontok.

utólagosan, ítéleteivel „megtámogatta” az uniós intézmények válság hatására hozott – olykor erősen vitatható – intézkedéseinek jogszerűségét. Egyetértek Várnay Ernő azon felvetésével,²² miszerint az OMT ítélet megállapításainak olykor erőltetett indokolása a *Pringle*-ítélet hibás („egyoldalú”) érvelésére is visszavezethető, továbbá arra, hogy az EUMSZ élesen elhatárolja a monetáris és gazdaságpolitikai hatásköröket, „nem képezi le azok különállásának, egyben összefüggéseinek dialektikáját”. Kérdésként merül fel ezek alapján: az EKB függetlenségének és hosszú távú, elsődleges céljának védelme érdekében felállított garanciák határainak az újraértelmezéséről van szó? Ezt a tendenciát erősíti a joggyakorlat, a nemzeti (legyen az az amerikai, a brit vagy éppen a magyar) jegybankok által alkalmazott nem tradicionális jegybanki eszközök elterjedése. Az minden esetre egyértelmű, hogy az EKB élt azon felhatalmazásával, hogy támogassa az EU gazdaságpolitikáját, befolyásolva ezzel a bankok és az állam közötti kapcsolatot is – egyúttal feszegetve feladat- és hatásköreinek határait.

3. AZ EURÓPAI UNIÓHOZ KAPCSOLÓDÓ HITELMECHANIZMUSOK REFORMJA

Az Európai Unió támogatáspolitikáján belül a visszatérítendő támogatások csoportját alkotják az uniós hitelek. Az Európai Unióhoz kapcsolódó külső forrászerzési lehetőségeknek – céljukat tekintve – két nagy típusát különböztethetjük meg: a makrogazdasági és a mikrogazdasági célokat szolgáló hiteleket. A makrogazdasági célokat szolgáló hitelek nyújtására alapvetően a fizetési nehézségek kezelése céljából kerül sor gazdaságpolitikai feltételekkel, a mikrogazdasági célú hitelek (így az Euratom-hitelek és az Európai Beruházási Bank műveletei) pedig fejlesztési célú támogatások. Az EU makrogazdasági célú hiteleket az uniós tagállamoknak, valamint harmadik országoknak is nyújthat (utóbbit ún. makroszintű pénzügyi támogatás keretében).²³ A válság hatására több makrogazdasági célú támogatás esetében regulációs kudarcokkal szembesülhettünk uniós szinten. Ezekre az EU közpénzvédelmi szempontból reagált, amennyiben igen, megfelelően?

3.1. *Az euróövezeten kívüli tagállamok és harmadik országok hiteleinek költségvetési kapcsolata*

A harmadik országoknak nyújtott hitelek szabályozásának mindmáig megoldatlan hiányossága, hogy nincs egységes keretrendelvény. A Bizottság 2011-ben előterjesztett egy európai parlamenti és tanácsi keretrendeletre irányuló javaslatot, viszont

²² Várnay: i. m. 129-130.

²³ E hitelekről részletesebben lásd: Csűrös Gabriella: Az Európai Unióhoz kapcsolódó hitelezési, kölcsönnyújtási műveletek, *Közjogi Szemle*, 2014/1, 43-55.

azt 2013-ban visszavonta, amikor a Tanács és az Európai Parlament a bizottsági javaslatától eltérő, a Bizottság végrehajtási hatáskörének rendes jogalkotási eljárással való felváltását tartalmazó (jogkörét szűkítő) közös álláspontot (elvi egyetértés) fogadott el a jogalkotási javaslat háromoldalú egyeztetése során.²⁴ A 2011 és 2013 közötti viták, és az, hogy ezek eredményeképpen több évig nem nyújtottak hitelt harmadik államoknak, annak ellenére, hogy a válság (és a 2011. évi arab tavasz eseményei) hatására a támogatási kérelmek száma és az igényelt támogatások összege is jelentősen nőtt – jól mutatják a makroszintű pénzügyi támogatás döntéshozatali rendjének diszfunkcióit.

Az euróövezeten kívüli uniós tagállamok számára jelenleg a Tanács 332/2002/EK rendeletével létrehozott középtávú pénzügyi támogatási mechanizmus keretében nyújtanak visszatérítendő támogatásokat. A hitelkeret plafonját a válság hatására többször megemelték, a 2002. évi 12 milliárd eurót először 2008-ban 25 milliárd euróra,²⁵ majd ezt a következő évben²⁶ 50 milliárd euróra. A makroszintű pénzügyi támogatás és a középtávú pénzügyi támogatási mechanizmus hiteleinek, kölcsöneinek fedezetét a Bizottság által az EU nevében a pénzügyi piacokról felvett kölcsönök, ún. *back-to-back* műveletek biztosítják. A *back-to-back* fedezeti műveletek lényege, hogy az esedékes összeg, a pénz nem és a kifizetések dátuma megegyezik a mögöttes hitelfelvétel ebbéli ismérveivel.²⁷ A két Európai Unióhoz kapcsolódó hitelmechanizmus fedezetét tehát az uniós költségvetésen kívüli forrásokból biztosítják, amely *költségvetési szempontból semleges*.

Sor kerülhet viszont arra, hogy az EU által nyújtott vagy garantált hitelek kedvezményezettje nem teljesíti fizetési kötelezettségét. A középtávú pénzügyi támogatási mechanizmus keretében a tagállamoknak nyújtott hitelek pénzügyi kockázatára az uniós költségvetésből vállalnak garanciát. Amennyiben az EU-hoz kapcsolódó hitelezési és garancianyújtási műveletek kedvezményezettje harmadik ország, vagy azok harmadik országokban megvalósuló beruházások finanszírozására

24 Arra hivatkozva vonta vissza a jogalkotási javaslatot a Bizottság, hogy a két intézmény megközelítése elferdíti a keretrendeletre irányuló bizottsági javaslatot, amely meghagyta volna a Bizottság döntési jogát az egyetértési megállapodásokra tekintettel, csupán az a során alkalmazott komitológiai eljárást kívánta egyértelműen meghatározni. Ezután a Bizottság jogalkotási javaslatot visszavonó határozatának megsemmisítését kérte a Tanács, a Bíróság 2015. évi ítéletében azonban elutasította a keresetet. A Bíróság ítéletét lásd: C-409/13. sz. ügy az Európai Unió Tanácsa kontra Európai Bizottság, ECLI:EU:C:2015:21.

25 A Tanács 1360/2008/EK rendelete (2008. december 2.) a tagállamok fizetési mérlegéhez középtávú pénzügyi támogatási mechanizmus létrehozásáról szóló 332/2002/EK rendelet módosításáról *HL* L 352., 2008.12.31., 11.

26 A Tanács 431/2009/EK rendelete (2009. május 18.) a tagállamok fizetési mérlegéhez középtávú pénzügyi támogatási mechanizmus létrehozásáról szóló 332/2002/EK rendelet módosításáról *HL* L 128., 2009.5.27., 1-2.

27 COM(2010)709 végleges. A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. Az Európai Unió 2009. évi hitelfelvételi és hitelnyújtási tevékenységéről. Brüsszel, 2010.12.6.

szolgálnak (melyek mikrogazdasági célú hitelek is lehetnek), a nem teljesítés kockázatának fedezésére ún. külső fellépésekre vonatkozó Garanciaalapot²⁸ működtet az EU nevében az Európai Beruházási Bank (EBB). A Garanciaalap forrásai egyrészt az EU általános költségvetéséből való évi egyszeri befizetések, másrészt az alap befektetett forrásaiból származó kamatjövedelem és a nem teljesítő adósoktól behajtott összegek. Az eddigi támogatások tehát költségvetési szempontból semlegesek, csupán a pénzügyi kockázat fedezésére szolgál garanciaul az EU költségvetése.

A válság hatására nőtt mindkét makrogazdasági célú hitelek igénylésének száma, ezek összege összességében számottevően több a válság előtti adatokhoz képest. Érdekességként említhető, hogy míg tagállami nem teljesítésekre az utóbbi években nem került sor, harmadik országok (Szíria, Tunézia) vonatkozásában igen. A szíriai projektekhez nyújtott EBB-hitelek vonatkozásában a szíriai kormány 2011 decemberétől nem teljesítette hiteltörlesztéseit és kamatfizetéseit, ezért azóta számos garancialehívási kérelmet nyújtott be az EBB a Bizottság felé, melynek összegét bizottsági szolgálat általi engedélyezését követően hívták le a Garanciaalapról.²⁹ A behajtási eljárásokat – melyek eddig eredménytelenek voltak – az EBB folytatja le. A szíriai kormány tartozásához (337,5 millió euró) képest elenyésző a tunéziai TAV Tunisie S.A. (Enfidha reptér) számára nyújtott hitellel összefüggésben nem teljesített hiteltörlesztések és kamatfizetések összege (2016 végén 4,65 millió euró).³⁰ A fentiekre tekintettel érdemes az EBB hitelbírálókat szabályainak felülvizsgálata, esetleges szigorítása.

3.2. Egyenes út az Európai Valutalapig?

A válság hatására viszont egyes euróövezeti tagállamok fizetési nehézségeinek kezelése bizonyult a legnagyobb kihívásnak, ugyanis a Maastrichti Szerződés hatályba lépése óta az eurót bevezető tagállamok számára fizetési nehézségek esetén nem nyújtható középtávú pénzügyi támogatás a 332/2002/EK tanácsi rendelet értelmében. Ezen joghézag első kezelésére Görögország esetében került sor, amikor is az IMF készenléti hitel mellett az euróövezeti tagállamok bilaterális megállapodások alapján nyújtottak stabilitási támogatást Görögországnak. Ezt követően tűzoltás jelleggel 2010-ben kialakítottak egy átmeneti pénzügyi stabilitási rendszert. Egyik

28 Jelenlegi szabályait lásd: a Tanács 2009/480/EK, Euratom rendelete (2009. május 25.) a külső fellépésekre vonatkozó garanciaalap létrehozásáról (kodifikált változat) *HL* L 145., 2009.6.10., 10-14.

29 2016. december 31-én a garantált hitelekhez kapcsolódó összes kinnlevő tőkekötelezettség Szíria esetében 555 millió eurót tett ki, 2017 júniusi adatok alapján ebből már 337,5 millió euró visszafizetésére nem került sor, így ekkora összeget hívták már le a Garanciaalapról. Forrás: COM(2017) 721 végleges 12-14.

30 COM(2017) 721 végleges, 13-14.

pilléreként a Tanács 407/2010/EU rendeletével felállították az európai pénzügyi stabilizációs mechanizmust (*European Financial Stability Mechanism*, EFSM), mely az EUMSZ 122. cikk (2) bekezdését jogalapként megjelölve az euróövezeti tagállamok számára nyújthatott hitelt, ha általa nem befolyásolható rendkívüli esemény folytán súlyos gazdasági vagy pénzügyi zavarokkal küzdött vagy azok komoly veszélye fenyegette. Az EFSM elsődleges jogalapja nem adekvát, hiszen a válság hatására felszínre kerülő, felelőtlen államháztartási gazdálkodásra visszavezethető pénzügyi, gazdasági nehézségek nem vis maior körülmények. A jogalap nem megfelelő voltát az Európai Bíróság a *Pringle*-ügyben³¹ hozott ítéletének 11.6 pontjában is kijelenti, emellett az Európai Tanács 2010. december 16-17. következtetései, valamint az ez alapján elfogadott 2011/99/EU tanácsi határozat preambuluma (4) bekezdése is megfogalmazta ezt már korábban. Az EFSM mellett az euróövezeti tagállamok – az ECOFIN Tanács 2010. május 9-i ülésén hozott döntése alapján – nemzetközi megállapodás keretében felállították az Európai Pénzügyi Stabilitási Eszközt (*European Financial Stability Facility*, EFSF), amely az euróövezeti tagállamok tulajdonában lévő korlátolt felelősségű nemzetközi pénzügyi szervezet. Az eszköz kötelezettségvállalásait az eurózóna tagállamainak garanciája biztosítja, ez esetben tehát az alapító tőkét és a pénzügyi kockázatok fedezésére irányuló garanciát is az uniós költségvetésen kívüli forrásokból biztosították. Az eszközzel nem terjed ki az uniós jog hatálya, noha az uniós célok megvalósítását szolgálja, működtetésében uniós intézmények is közreműködnek. Az Európai Tanács még 2010-ben megállapította, hogy az ideiglenes jelleggel létrehozott EFSF helyébe egy állandó intézménynek kell lépnie, melyről 2012. február 2-án, egy nemzetközi szerződés keretében állapodtak meg az eurózóna tagállamai. Az *Európai Stabilitási Mechanizmus (European Stability Mechanism, ESM) 2013. július 1-jétől immáron kizárólagos eszköze* a súlyos finanszírozási zavarokkal küzdő vagy ilyen zavarok veszélyének kitétt euróövezeti tagállamok támogatásának.

Az ESM esetében is felvetődik a kérdés: közvetve vagy közvetlenül az adófizetők pénzéből finanszírozza az euróövezeti tagállamok fizetési nehézségeit vagy költségvetési szempontból semleges? Az ESM korlátolt felelősségű részvényesei az euróövezeti tagállamok – az Európai Központi Bankban való részesedésük arányában, az ESM-szerződés 1. mellékletében meghatározott befizetések alapján. Amennyiben egy tag(állam) nem teljesíti befizetési kötelezettségét (alapításkor, tagfelvételnél vagy akár annak a döntéshozó szerv, az ún. Kormányzótanács általi elrendelésekor), a többi tag irányába felülvizsgált, nagyobb mértékű forráslehiást

31 C-370/12. sz. Pringle-ügy.

intéznek.³² A *Pringle*-ügyben felvetődő azon kérdésre, hogy ezáltal a többi tagállam kezességvállalása valósul-e meg, amely az EUMSZ 125. cikke szerinti ki nem segíteni tilalomba ütközik, az Európai Bíróság nemleges választ adott arra hivatkozva, hogy a mulasztó tagállam továbbra is köteles lesz rendelkezésre bocsátani a tőkerészesedést.³³

A mechanizmus keretében nyújtott támogatások fedezése céljából az ESM is jogosult kölcsönöket felvenni a pénzügyi piacokról, ún. *back-to-back* fedezeti műveleteket végezni. Maga az ESM tehát nem tartozik az uniós jog hatálya alá, költségvetési szempontból teljes mértékben semleges.

A hitelezési műveletek reformjának eddigi záró lépése az EUMSZ 48. cikkének (6) bekezdésére, mint elsődleges jogalapra tekintettel az Európai Tanács 2011. március 25-i 2011/199/EU határozata alapján – a tagállamok általi ratifikációs eljárások lezárulását követően – az EUMSZ 136. cikkének egy új, (3) bekezdéssel való kiegészítése.³⁴

Az egyszerűsített szerződésmódosítás eredményeképpen tehát immáron az elsődleges jog kifejezetten lehetővé teszi euróövezeti tagállamok pénzügyi stabilitási támogatását az uniós jog keretein belül. Az elsődleges joghézag ezáltal megszűnt, viszont nem küszöbölte ki azt a rendszerbeli ellentmondást, miszerint az eredeti szabályozásnak megfelelően (lásd Római Szerződés 103. és 108. cikke, és az ez alapján hozott 71/143/EGK tanácsi határozat) és a történelmi, teleologikus jogértelmezési módszer alapján a fizetési nehézségek esetén a tagállamoknak nyújtható, EU-hoz kapcsolódó hitelek a *kölcsönös segítségnyújtás eszközeinek* minősülnek. Az elsődleges jog vonatkozó rendelkezése (lásd EUMSZ 143. cikke) azonban nem nyújt kellő jogalapot az uniós hitelekhez, ezért sem a középtávú pénzügyi támogatási mechanizmus, sem az ESM nem jelöli meg azt elsődleges jogalaként – részben sem.

A válság eszkalálódását követően több uniós tagállam részesült a fenti makrogazdasági célú támogatások valamelyikében, amelyekkel nemcsak az államadósság-problémákat, hanem olykor a bankrendszer problémáit (bankok feltőkésítését) is kívánták kezelni. Érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a spanyol bankrendszer feltőkésítéséhez nyújtott jelentős összegű hitelkérelem támogatására

32 A nem teljesítő ország szavazati joga felfüggesztésre kerül, a Kormányzótanács meghatározza a teljesítéshez szükséges irányvonalat, és késedelmi kamat fizetését is előírhatja.

33 C-370/12. sz. *Pringle*-ügy, 7. pont.

34 „Azon tagállamok, amelyek pénzneme az euro, stabilizációs mechanizmust hozhatnak létre, amelyet akkor hoznak működésbe, ha ez nélkülözhetetlen az euroövezet egésze stabilitásának megőrzése érdekében. A mechanizmus keretében igényelt pénzügyi segítségnyújtásra szigorú feltételek fognak vonatkozni.”

azzal a feltétellel került sor, hogy az euróövezet bankjai felett közvetlen felügyeletet gyakoroljanak uniós szinten. Végeredményképpen a bankunióról hozott döntések szorosan összefüggnek az azon tagállamoknak nyújtott uniós hitelekkel, amelyek a bankok feltőkésítését célozták.

Ezeket az 1. számú táblázattal szemléltetjük (zárójelben a visszatérítendő támogatásokról hozott döntések évszáma látható).

ÁLLAM- (szuverén) adósságproblémák kezelése		BANKRENDSZER (pénzügyi piacok) problémáinak kezelése	
euróövezeten kívüli tagállam	euróövezeti tagállam	euróövezeten kívüli tagállam	euróövezeti tagállam
Magyarország (2009)	Görögország (2010, 2012, 2015)		Írország (2011)
Lettország (2009)*	Portugália (2011)		Spanyolország (2013)
Románia (2009, 2011, 2013)	Ciprus (2011, 2013)**		Ciprus (2013)**

1. táblázat Az uniós tagállamok által felvett hitelek rendszerezése. Forrás: saját szerkesztés Csűrös (2015) 352. alapján.

* Lettország 2009-ben még nem volt tagja az euróövezetnek.

** Ciprus 2011-ben bilaterális megállapodás keretében Oroszországtól vett fel hitelt a jelentős költségvetési hiánya fedezése céljából, amit a 2013. évben felvett további hitelek egészítettek ki. Utóbbiak részben államháztartási problémákat kezeltek, részben a bankok feltőkésítését szolgálták.

A táblázat alapján megállapítható, hogy döntő jelentőségűnek bizonyultak a piacnál kedvezőbb kamatozású, viszont gazdaságpolitikai feltételekkel nyújtott hitelek a válság hatására jelentkező államadósság-finanszírozási és bankrendszerbeli zavarok kezelésében egyaránt. A tűzoltás jelleggel felállított, euróövezeti tagállamok hitelmechanizmusai viszont több sebből véreznek. Egyrészt az ESFM elsődleges jogalapja kirívóan, a Bíróság által is deklaráltan problematikus, másrészt az átmeneti jelleggel létrehozott EFSF és az ESM az uniós jog keretein kívül jött létre, amely az EU politikai integrációját tekintve visszalépést jelent.

Ezért azóta számos uniós dokumentumban kezdeményezték már³⁵ az ESM-nek az uniós intézményi struktúrába való integrálását, amellyel növelhető az uniós források átláthatósága, hatékonysága, lehetővé válik a bírósági felülvizsgálat és formálisan is elszámoltatható lesz az Európai Parlament előtt. A mechanizmus funkcióinak bővülésére is tekintettel (pl. közös védőháló biztosítása az egységes szanálási mechanizmushoz kapcsolódóan) az Európai Bizottság az ESM *Európai Valutaalappá* történő átalakítását is kezdeményezte már, amelyre vonatkozó jogalkotási javaslatát³⁶ 2017 decemberében nyújtotta be.

A jogalkotási javaslat elsődleges jogalapként az EUMSZ 352. cikkét jelölte meg a *Pringle*-ügyre³⁷ hivatkozva, hiszen az Európai Bíróság 2012. évi ítéletében arra a következtetésre jutott, hogy a Szerződések az EUMSZ 352. cikkén kívül semmilyen egyéb jogalapot nem biztosítanak az EU-nak arra, hogy az euróövezet pénzügyi stabilitásának megőrzése érdekében uniós jogi keretbe ágyazza az ESM-et. A Bizottság viszont nem vette figyelembe azt, hogy azóta hatályba lépett az EUMSZ 136. cikkének (3) bekezdése, amely megfelelő jogalapként szolgálhatna erre. Viszont ha az Európai Valutaalap közös védőhálójaként is funkcionálna a bankunió keretében felállított egységes szanálási mechanizmusnak, amelyben az euróövezeti tagállamok kötelező tagsága mellett nyitva áll a csatlakozás lehetősége az euróövezeten kívüli tagállamok számára is, indokolt mégis az EUMSZ 352. cikkét elsődleges jogalapként megjelölni, hiszen az EUMSZ 136. cikke kizárólag az eurózóna tagállamai számára állapíthat meg jogokat és kötelezettségeket.

Amennyiben az Európai Valutaalap közös védőhálóként is működne, az Európai Szanálási Alap kimerülése esetén végső eszközként biztosítaná a bankunióban részes (jelenleg az euróövezeti) tagállamok bankjainak szanálásához a kapacitásokat. Miből? Az ESM által a pénzügyi piacokról felvett hitelekből vagy a részes tagállamok költségvetéséből, viszont csak addig, amíg a közös védőháló keretében felhasznált összegek visszafizetésére nem kerül sor a részes tagállamokban működő bankok utólagos befizetései alapján. Középtávon tehát e végső eszközzel, a közös védőháló létrehozásával teljes mértékben semlegessé válna költségvetési szempontból az euróövezeti tagállamok makrogazdasági célú, visszatérítendő támogatása.

35 Például az öt elnök jelentése („Az európai gazdasági és monetáris unió megvalósítása”, Jean-Claude Juncker jelentése, amely Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi és Martin Schulz szoros együttműködésével készült, 2015. június 22.); COM(2017) 827 végleges; P8_TA(2015)0238 Az Európai Parlament 2015. június 24-i állásfoglalása.

36 COM(2017) 827 végleges.

37 C-370/12. sz. Pringle-ügy, 67. pont.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Kutatásaink eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy a gazdasági és monetáris unió gazdasági pillérének megerősítése érdekében, válságkezelés céljából hozott reformlépések gyengítették a pénzügyi, különösen a bankszektor, valamint az állam (költségvetés) közötti függőségi viszonyt.

A Lisszaboni Szerződés adta hatásköri szabályokon belül, olykor azokat kreatív módon alkalmazva erősítették a GMU gazdasági pillérét például a tagállami hatáskörbe tartozó gazdaság- és fiskális politika uniós szintű koordinációjának, felügyeletének kiterjesztésével. A kötelező erővel nem bíró uniós gazdaságpolitikai ajánlások kikényszeríthetőségét elősegítették azzal is, hogy az uniós támogatáspolitikai feltételrendszerét szigorították, és azzal is, hogy a tagállamok fizetési nehézségei esetében nyújtott hitelek folyósításának feltételeibe beillesztették az ajánlások betartását. Még az Európai Központi Bank is széles körben élt azon felhatalmazásával, hogy támogassa az EU gazdaságpolitikáját, befolyásolva ezzel a bankok és az állam közötti kapcsolatot is.

Az állam (szuverén) adósság problémák kezelésére irányuló intézkedések közül meghatározó, hogy immáron állandó mechanizmus (ESM) keretében biztosítják – bár kormányközi megállapodás keretében – a visszatérítendő támogatások nyújtását. Költségvetési szempontból középtávon viszont csak akkor lesz semleges, ha felruházzák a közös védőháló funkciójával – akár az ESM-et, akár annak jogutódját.

LOVAS DÓRA

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

HORVÁTH BETTINA

jogász hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELMI JOGVISZONY ALAKULÁSA A GLOBÁLIS PÉNZÜGYI-GAZDASÁGI VÁLSÁG ELŐTT ÉS UTÁN*

BEVEZETÉS

Jelen tanulmányban a pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszonnal foglalkozunk, amely a hagyományos értelemben vett fogyasztóvédelemmel szemben speciális jellemzőkkel bír, többek között az információs aszimmetria valamint a szolgáltatások bonyolult és összetett jellege miatt. Általánosan elfogadott nézet, hogy a pénzügyi szolgáltatók ügyfelei esetében is szükség van legalább olyan szintű védelemre, mint amelyben a nem biztonságos termékeket előállító társaságok vásárlói részesülnek a fogyasztóvédelmi törvény alapján.

Témaválasztásunk indoka, hogy a 2008-as gazdasági világválság hatására olyan, a pénzügyi fogyasztóvédelmet érintő, problémák kerültek felszínre, amelyek már azelőtt is léteztek, de a válság mutatott rá igazán az ezzel összefüggő szabályozás hiányára. Továbbá mivel a pénzügyi fogyasztóvédelem területen kiemelt jelentősége van a bizalomnak, és a válság hatására a pénzügyi piacot a fogyasztók bizalmatlansága jellemzi, azért megállapítható, hogy a világválság bizalmi, erkölcsi válság is volt egyben.

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

Tanulmányunkban először deduktív módszerrel bemutatásra kerül a pénzügyi fogyasztóvédelem kialakulása, majd a rendszerváltás után bekövetkező gazdasági-társadalmi változások hatása az e területtel összefüggő fogyasztóvédelemre. Ezt követően komparatív módszerrel górcső alá vesszük a válság előtt született uniós irányelveket és az azokat implementáló magyar jogszabályokat, kiemelt figyelmet szentelve a fogyasztó és a pénzügyi szervezet fogalmának. A tanulmány második részében vizsgálódásunk tárgyát, a pénzügyi fogyasztóvédelem területén a válság hatására bekövetkező változások adják, szintén nagy hangsúlyt fektetve a jogviszony alanyai fogalmak elemzésére, illetve összehasonlító jelleggel bemutatjuk a válságot követően elfogadott magyar és uniós szabályokat is. Kutatásunk során empirikus vizsgálatokat nem végeztünk, hanem jogszabályok, Európai Unió-s dokumentumok és a témához kapcsolódó hazai és nemzetközi szakirodalom elemzésével törekedtünk a pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszonnyal összefüggő megállapítások megtételére, következtetések levonására.

Hipotézisünk egyrészt, hogy a rendszerváltás, majd a gazdasági világválság felszínre hozták a pénzügyi szektort érintő szabályozás hiányosságait, amely megoldása az állam tevékeny jelenlétét igényelte és igényli ma is. Másrészt előfeltevésünk szerint a legjelentősebb reformok napjainkig is, uniós és hazai viszonylatban egyaránt a pénzügyi felügyelet és fogyasztóvédelem területét érintik.

Tanulmányunk megírásával tehát az a célunk, hogy e két kérdésünkre választ kapjunk, és értékeljük mind a pozitív, mind pedig a negatív hozadékát a bevezetett vagy bevezetni kívánt reformoknak.

1. PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELEM SZABÁLYOZÁSÁNAK KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

A pénzügyi fogyasztóvédelem és szabályozás kialakulásában nagy szerepe van a pénzügyi szektorban jelen lévő piaci kudarcok kormányzat által való kezelésével összefüggő igény megjelenésének. Több modellt különböztethetünk meg aszerint, hogy a piaci folyamatokba az állami beavatkozás mértéke hogyan alakul.

A tiszta piacgazdaságban két gazdasági szereplő van, az eladó (vállalkozó) és a vevő, az információ hordozói a javak, szolgáltatások valamint ezek pénzügyi kifejezési formái. E modell esetén, a piacon derül ki, hogy a vállalkozás termékei, valamint szolgáltatásai milyen feltételekkel realizálhatók. Ilyen modell soha nem valósult meg a valóságban, ennek ellenére számos követője akadt. A 19. században következett be előrehaladás a Laissez-faire elvének meghatározóvá válása kapcsán.

A 20. században a piac önszabályozó szerepe meghaladottá vált, és igény jelentkezett az állami szerepvállalás iránt. A modern piacgazdasági modellben (amely a valóságban is megvalósult) a piacokon, a fogyasztók és a vállalkozók mellett megjelenik egy harmadik szereplő, az állam.

A tevékeny jelenléte a piacon a spontán folyamatoknak bizonyos szabályozottságot kölcsönöz.

E felfogás megjelenésével a pénzügyi szektorban a pénzügyi felügyelet és a fogyasztók védelmének szükségessége már nem volt kérdés, tekintve a bankok gazdasági szerepét és „veszélyes üzem” jellegét, valamint az információs aszimmetriát.¹

Megállapítjuk, hogy az állami beavatkozás iránti igény a piaci kudarcok léte miatt következett be, mivel szükség volt a gazdaságban betöltött szerepei közül, az allokációs, disztributív, szabályozó és stabilizációs szerepei megjelenésére (szakirodalmak szerint a kormányzatnak e négy fő gazdasági szerepe van).

A piac teljesen szabad, állami kontroll nélküli működése ugyanis elősegítheti a kínálati oldal gyors fejlődését, azonban nem eredményezi a teljes fogyasztói elégedettséget, hiszen ebben az esetben a gazdasági verseny szereplői a fogyasztók érdekeinek védelmét csak profitmaximalizálás miatt vennék figyelembe. Ezenfelül a kontroll nélküli pénzügyi piac torzulhatna az esetlegesen megjelenő tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok és tisztességtelen piaci magatartások által.²

Míg az általános fogyasztóvédelmi szabályok történetét általában az ókorig vissza lehet vezetni, addig a mai értelemben vett pénzügyi fogyasztóvédelem gyökerei csupán néhány évtizedesek. Hazánkban a rendszerváltás előtt a pénzügyi fogyasztóvédelmet érintő problémák nagyrésze nem volt jelen, mivel a bankbetéteket az állam 100%-ban garantálta, illetve e terület nem volt olyan bonyolult és kiterjedt, mint ma.³

A pénzügyi fogyasztóvédelem kialakulásának alapjait, mi a pénzügyi felügyelet intézményrendszerének megjelenésében látjuk. Magyarországon a mai pénzügyi

1 Juraj Nemeč, Glen Wright: *Közösségi pénzügyek: Elmélet és gyakorlat a közép-európai átmenetben*, Budapest, Aula Kiadó (2000) 29-32.

2 Hajnal Zsolt: A pénzügyi fogyasztóvédelmi szabályok aktuális változásai az Európai Unió jogalkotási folyamatainak tükrében, *Debreceni Jog Műhely*, 2009/1, 11-23. [Elérhető: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2009/a_penzugyi_fogyasztovedelmi_szabalyok_aktualis_valtozasai_az_europai_unio_jogalkotasi_folyamatainak_tukreben/ (letöltés dátuma: 2017. december 12.)]

3 Veres Zoltán: Ügyfélvédelem a pénzügyi szektorban: Gondolatok a pénzügyi fogyasztóvédelem egyes alapkérdéseiről, 7. [Elérhető <http://jesz.ajk.elte.hu/veres56.pdf> (letöltés dátuma: 2017. november 25.)]

felügyelet alapjait lefektető lényeges állomás, a Kossuth Lajos vezetésével 1848. május 1. napján felállításra kerülő Pénzügyminisztérium volt, mivel ezen intézménynek az V. Országos Főszámvevőség Osztálya a magyar pénzügyintézetek felett már felügyeletet gyakorolt. Kossuth Lajos az első bankfelügyeleti döntésével 1848. június 17-én négy felügyeleti biztost nevezett ki.⁴ Majd az 1850-60-as években már egyértelmű volt, hogy a bankfiók szabad alapításának lehetőségét meg kell szüntetni, azonban az erre irányuló hatékony lépések elmaradtak. Az 1916. évi XIV. törvénycikkkel felállított Pénzügyintézeti Központot tekintik a PSZÁF elődjének. Azonban az erre vonatkozó törvényjavaslat válságos időkben való előterjesztése nem kedvezett a jogszabály által előirányzott egyéb reformoknak. Ez az intézmény volt az első, független és felelős állami pénzügyi felügyelet, melynek célja ekkor még csak a közgazdasági érdekek védelme volt.⁵

Az előterjesztő Telszky János pénzügyminiszter szerint a gazdasági válságok a felszínre hozzák a pénzügyi szektort érintő szabályozás hiányosságait, és éppen ezért van szükség a jogszabályjavaslat elfogadására. A javaslat végül elfogadásra került, azonban a Pénzügyi Központ nem minden pénzügyintézet, csak a tőle kölcsönt vagy hitelt felvevő szervek vonatkozásában végezhetett felügyeleti tevékenységet.⁶

Az 1940-es években kezdődött el a bankok államosítása, majd 1947-ben a Pénzügyintézeti Központ teljes feladatkörét a Magyar Nemzeti Bank vette át. A rendszerváltást követően a felügyeletet egészen 1999-ig három szerv látta el, melyek összevonásából jött létre a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete.⁷ Ezen intézmény célja a pénzügyi szektor közgazdasági érdekeinek védelme mellett a pénzügyintézetek ügyfeleinek oltalma volt, így a hazai pénzügyi fogyasztóvédelem ex lege, törvényi megjelenésének ezt az időszakot tekinthetjük. Az intézmény feladatát ekkor még külön célra létrehozott honlapon keresztül, a fogyasztók tájékoztatása, panaszaiak fogadása és kivizsgálása alkotta.⁸

4 1848. évi III. törvénycikk a független felelős magyar minisztérium alakításáról.

5 1916. évi XIV. törvénycikk a Pénzügyintézeti Központtól 5. §. és Asztalos László György: Kilencven éve alapították a magyar pénzügyi felügyeletet, *Pénzügyi Szemle*, 2005/1, 71-90.

6 Telszky János: *A magyar állam pénzügyei a háború alatt*, Budapest, MTA Kiadása (1927) 355-356. Idézi Asztalos: i. m. 81.

7 A három szerv: az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet, az Állami Biztosítási Felügyelet és az Állami Pénztár Felügyelet. A Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyintézeti Központ I. Kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyintézetek magyar tulajdonban lévő részvényeinek állami tulajdonba vételéről. Az államosításnak a jogszabály szerint legkésőbb 1948. március 1. napjáig kellett megtörténnie.

8 1999. évi CXXIV. tv. a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről.

1.1. Rendszerváltás előtti szabályozási viszonyok

A rendszerváltás előtt csak egyetlen gazdasági szereplő, az állam létezett. Egy ilyen modell nem lehet életképes hosszútávon, főleg hogy e gazdaságot a döntések meghozatalához szükséges információs deficit, mennyiséghez való rögeszmes ragaszkodás, gazdasági növekedés és minőségre ösztönző verseny elmaradása, megbízható adatokat szolgáltatni képes rendszerek (pl.: számviteli), valamint a rendszer alkalmazkodóképességének hiánya jellemezte.⁹

Megállapításaink szerint a pénzügyi fogyasztóvédelem szükségessége a kétszintű bankrendszer megjelenésével, 1987-től kezdett megjelenni: egyrészt a kereskedelmi bankok egyre összetettebb termékeket kínáltak az ügyfeleknek, másrészt a bankbetétek állami garanciáját 1993-ban felváltotta a piacgazdasági alapokra épülő betétbiztosítás rendszere, melyet már az Országos Betétbiztosítási Alap (OBA) működtet (nem 100%-os betétvédelem).¹⁰

Megállapítható az is, hogy az 1990-es évek végéig a nagyvállalati hitelezés volt a döntő jelentőségű, kevesebb figyelem hárult a lakossági piacon való hitelezésre. A befektetési lehetőségek is korlátozottak voltak Magyarországon, először speciális lehetőségként került sor kötvénykibocsátásra (1983), azonban 1987-re már ezek a fix kamatozású kötvények az állami garanciavállalás mellett sem jelenthettek megfelelő befektetési formát.¹¹

Véleményünk szerint jelentős vitát váltott (és vált ma is) ki a rendszerváltást követően, hogy a kormánynak, illetve ezen keresztül a jogalkotásnak (tekintettel a rendszerváltás előtti időszak viszontagságaira) milyen mértékben kell beavatkoznia a piacgazdaság viszonyrendszerébe, és így a fogyasztók védelmébe.

1.2. Pénzügyi fogyasztóvédelem a rendszerváltást követően

Fontosnak tartjuk bemutatni a rendszerváltást követő társadalmi, gazdasági, politikai változás eredményeképpen bekövetkező pénzügyi szektorral összefüggő változások folyamatának, pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszony kialakulásának tanulmányunk szempontjából fontos állomásait.

9 Nemece, Wright: i. m. 41.

10 Bethlendi András, Bodnár Katalin: A hazai hitelpiac strukturális változása. A hitelezési felmérés tapasztalatai, *Hitelintézeti Szemle*, 2005/3, 8-10.

11 Hajnal (2009): i. m. és Lentner Csaba (szerk.): *Bankmenedzsment, Bankszabályozás, Pénzügyi fogyasztóvédelem*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó (2013) 444.

Közép-Kelet-Európában, így Magyarországon is a történelem talán egyik legnagyobb fordulatát jelentette a kommunista rendszerek átalakulása piacgazdasággá. Az államot jellemző politikai és filozófiai alapokat teljesen meg kellett változtatni, mivel a régi rendszerben a politikai párt irányította a társadalmi és gazdasági folyamatokat. Fogyasztói társadalomról és fogyasztóvédelemről nem beszélhettünk ebben az időszakban, mivel a szocialista gazdaság központba állította az államot és kizárta a versenyt. Ebben az időben a választék hiánya mellett az alapvető szükségletek beszerzése is nehézségekbe ütközött.¹² A rendszer felfogása szerint az árubőség csak önző anyagiasságra csábít, ami nem fér össze a szocialista társadalom építése érdekében végzett önfeláldozó munkával. Az állami beavatkozás a párt hatalmának fenntartását, míg a széles társadalmi rétegek körében az egyenlősítést szolgálta, a versenyző piac teljes elutasítása mellett. Ezzel szemben az új rendszerben a kormányzat a többpártrendszeren alapszik, és csak a verseny keretein belül rendelkezik meghatározó szabályozó szereppel.¹³

A pénzügyi fogyasztóvédelmi piacot is érintő jelentős változások csak az 1990-es évek végén kezdődtek, amikor mind a lakosság, mind pedig a kis- és közép vállalkozások vagyoni és jövedelmi viszonyai javulásnak indultak.¹⁴ Az 1995-től bevezetett stabilizációs intézkedéseknek köszönhetően megkezdődött a gazdasági fellendülés, és a reáljövedelmek növekedése. 1998-tól a fogyasztási hitelezés is megélnéült és 2005-re már a teljes háztartási portfólió mintegy felét a különböző fogyasztási hitelkonstrukciók adták. Ezzel párhuzamosan azonban 1998-tól kezdve egyre nagyobb mérvűvé vált a fogyasztói eladósodottság, és a lakosság egy adósságspirálban találta magát. Ennek egyik oka a megfelelő pénzügyi fogyasztói kultúra kialakulásának és a tájékozottság hiánya. Azzal, hogy a hitelhez való hozzájutás egyszerűbbé vált, egyre több fogyasztó vett fel hitelt megtakarítási szempontok figyelmen kívül hagyásával.¹⁵

A fogyasztók védelmével kapcsolatos szabályalkotásra az 1990-es évek közepétől hatással volt az Európai Unió is, mivel Magyarország ekkor már részese szeretett volna lenni az integrációnak és 1994-ben megkezdte joganyagának e közösséghez való igazítását.

12 Vörös Miklós: Életmód, ideológia, háztartás. A fogyasztás politikuma az államszocializmus időszakában, *Rep-
lika*, 1997/26, 20.

13 Bethlendi, Bodnár: i. m. 8-10.

14 Bethlendi, Bodnár: i. m. 8-10.

15 Hajnal (2009): i. m.

2. EURÓPAI UNIÓ ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM¹⁶

Magyarország számára az 1990-es évek elején nyílt meg a lehetőség, valamint született meg a széleskörű társadalmi és gazdasági konszenzus az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz. A rendszerváltás megteremtette a szabad döntés esélyét, a magyar külpolitika terén is, így Magyarország 2004-ben csatlakozott egy olyan közösséghez, ahol a pénzügyi (hitelintézeti, befektető, biztosítási) szolgáltatások köre rendkívül átfogóan van szabályozva. A pénzügyi szolgáltatások uniós szabályozásának egyik legfőbb célja a pénzügyi szolgáltató megbízható, kiegyensúlyozott működésének garantálása. A szabályok kisebb része közvetlen fogyasztóvédelmi előírásokat is tartalmaz.¹⁷

Az Európai Unió alapját a négy szabadság elve, így az áruk, szolgáltatások, munkavállalók és tőke szabad áramlása adja. A fogyasztóvédelem az egységes piac tökéletesítésének egyik alapeleme, amely területen kiterjedt az Európai Unió-s jog jelenléte, ahol egyaránt találhatók szektorspecifikus és horizontális érvényű szabályok. Az integráció fontosnak tartja a fogyasztói érdekek magas szintű védelmét, így többek között a tisztességes tájékoztatást, illetve a fogyasztók gazdasági érdeke fontosságának és elsőbbségének elvét, ezért részletes szabályozást dolgozott ki a különféle termékcsoportokra vonatkozó biztonsági és minőségi szabályokra, így az egyes pénzügyi szolgáltatásokra is.¹⁸

Atagállamifogyasztóvédelmiszabályokazuniósjogon alapulnak. Magyarországnak az integrációhoz való csatlakozás előtt és után számos közösségi jogszabálynak kellett és kell megfelelnie. Az 1999-ben hatályba lépett Amszterdami Szerződés módosította a fogyasztóvédelemre vonatkozó Alapszerződésben megfogalmazott rendelkezést, amelyet még a Maastrichti Szerződés (1992) emelt be a szerződésbe, és előírta, hogy a fogyasztóvédelmi követelményeket az egyéb közösségi politikák, tevékenységek meghatározásakor, végrehajtásakor is figyelembe kell venni.¹⁹ E rendelkezéseket a Lisszaboni Szerződés sem módosította.²⁰ Az Európai Unióban a pénzügyi fogyasztóvédelem szabályozási tárgykörébe tartoznak a hirdetések,

16 Az uniós pénzügyi fogyasztóvédelem a következő pénzügyi termékcsoportokat érinti: a fizetési számlák, a fogyasztói hitelek, a lakáscélú jelzáloghitelek, a befektetési szolgáltatások, a biztosítási és nyugdíjrendszerek termékei.

17 Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma: *EU-csatlakozás 2004*, Budapest (2003) 118-122.

18 Horváth Henrik: EU-csatlakozás, pénzügyi felügyelet és fogyasztóvédelem, *Európai Füzetek 58. Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiből*, 6-8. [Elérhető: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/63D5A95D-DCC6-4948-96DE-0396D0E80455/0/EUF58_PSAF.pdf (letöltés dátuma: 2017. november 25.)]

19 Jenei Petra, Lattmann Tamás: Fogyasztóvédelmi politika. In: Kende Tamás, Szűcs Tamás: *Bevezetés az Európai Unió politikájába*, Budapest, Complex (2009) 642-646.

20 Veres Zoltán: Európai dimenziók: A fogyasztóvédelmi szabályozás a közösségi jogban, különös tekintettel a pénzügyi szektorra, *Jogelméleti Szemle*, 2016/4, 129-154.

reklámok, a fogyasztók tájékoztatása, a szerződések megkötésére, tartalmára, valamint a jogérvényesítésre és a panaszkezelésre vonatkozó szabályok.²¹

Az alábbiakban szeretnénk a teljesség igénye nélkül kiemelni a pénzügyi fogyasztóvédelemmel összefüggő néhány Európai Unió-s másodlagos jogi aktust.

Az *„Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról”* (UCP Irányelv) 2005. május 11-én lépett hatályba.²² E jogi aktus meghatározza, hogy az üzleti életben mi számít tisztességtelen eljárásnak, azonban lévén keretirányelv, ha vannak sektorspecifikus előírások, csak kiegészítő jelleggel kell alkalmazni.²³

A Pénzforgalmi Szolgáltatási (PSD) Irányelv²⁴ céljai összetettek, mivel egyrészt megkönnyíti a piacra jutást, ezáltal ösztönözve a versenyt, másrészt a bizalom növelése érdekében védelmet nyújt a felhasználóknak, fogyasztóknak, továbbá elősegíti a költségek csökkentését és a termékpaletta bővülését. Az irányelv konstruálta a pénzforgalmi intézmény fogalmát, amely nem hitelintézet, és nem elektronikuspénz-kibocsátó intézmény. A jogi aktus nagy hangsúlyt helyez a fogyasztók védelmére annak rögzítése mellett, hogy a vállalkozások és a fogyasztók nincsenek ugyanabban a helyzetben, ezért nincs szükségük ugyanarra a védelemre. Azonban elismeri annak lehetőségét, hogy a tagállamok a mikroállalkozásokat ugyanolyan bánásmódban részesíthessék, mint a fogyasztókat.²⁵

Ezt követően az integráció 2008-ban megalkotta az Európai Parlament és Tanács 2008/48/EK irányelvét. Az irányelv megalkotásának elsődleges indoka, hogy a korábbi szabályok nem tudták megfelelően egységesíteni az egyes tagállamok hitel-megállapodásokra vonatkozó szabályait, sőt a minimum harmonizáció elve további különbségeket eredményezett. Előzőekkel szemben ezen új irányelv már a teljes

21 Veres Zoltán: Ügyfélvédelem a pénzügyi szektorban: Gondolatok a pénzügyi fogyasztóvédelem egyes alapkérdéseiről, *Jogelméleti Szemle*, 2013/4, 194-205.

22 Az Európai Parlament és Tanács 2005/29/EK irányelve a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatáról, valamint a 84/450/EGK Tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK, és a 2002/65/EK Európai Parlamenti és Tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK Európai Parlamenti és Tanácsi rendelet módosításáról.

23 Kelemen Kinga: A tisztességtelen piaci magatartás és a fogyasztóvédelem kapcsolata a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló irányelv tükrében. In: Vörös Imre (szerk.): *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem. Egy európai jogi irányelv átültetésének margójára*, Budapest, MTA Jogtudományi Intézet (2007) 56.

24 Az Európai Parlament és a Tanács 2007/64/EK irányelve (2007. november 13.) a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról és a 97/7/EK, a 2002/65/EK, a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról és a 97/5/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

25 A hatályos pénzforgalmi szabályozás és a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról szóló 2007/64/EK irányelv PSD (20)-(29).

harmonizáció elvére helyezkedik, így sem a fogyasztó előnyére, sem a hátrányára nem lehet eltérni az egyes rendelkezésektől. E jogi aktussal a későbbiekben is foglalkozunk.²⁶

Ki kell még emelnünk az Európai Parlament és Tanács 2002/65/EK irányelvét, amely a fogyasztói pénzügyi szolgáltatások forgalmazásával, távértékesítéssel foglalkozik,²⁷ valamint a *Betétesek védelme érdekében megalkotott a betétbiztosítási rendszerekről* szóló irányelvet, amely a bankrendszer stabilitásának és a betétesek védelmének növelése érdekében minimális szinten harmonizálja a betétvédelmet.²⁸ Végül felsorolás szinten szeretnénk szólni az életbiztosítás (nem életbiztosítás) irányelvekről²⁹, a pénzügyi eszközök piacáról szóló MiFID (ISD2) irányelvről³⁰, a Befektetők védelmére vonatkozó transzparencia irányelvről³¹, valamint az Értékpapír-kibocsátók kötelezettségeit magába foglaló Prospektus irányelvről.³²

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a fogyasztók védelmével összefüggésben kiterjedt Európai Unió-s joganyag áll rendelkezésünkre, amelyek többségében irányelvek, így csupán az elérendő célt határozzák meg, míg az eszközök megválasztását a tagállamokra hagyják.

3. PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELMI JOGVISZONY

Fogyasztói jogviszony a polgári jogi keretek között létező, speciális jellemzőkkel rendelkező jogviszony. Sajátossága, hogy mellérendelt felek állnak a két oldalon, úgy, hogy a fogyasztó szükségleteinek kielégítésére törekszik, a másik szerződő fél pedig gazdasági-pénzügyi célokat valósít meg ezen ügyelete által. Jellemzője továbbá, hogy

26 Varga Nelli: A fogyasztói hitel-megállapodások szabályozása, figyelemmel az EU-s irányelvre, *Fogyasztóvédelmi Szemle*, 2010/3, 43-50.

27 Az Európai Parlament és Tanács 2002/65/EK irányelve (2002. szeptember 23.) a fogyasztói pénzügyi szolgáltatások távértékesítéssel történő forgalmazásáról, valamint a 90/619/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK irányelv és a 98/27/EK irányelv módosításáról.

28 Az Európai Parlament és Tanács 94/19/EK irányelve (1994. május 30.) a betétbiztosítási rendszerekről.

29 Az életbiztosítás körén kívül eső közvetlen biztosítási tevékenység megkezdésére és gyakorlására vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról szóló, 1973. július 24-i 73/239/EGK első tanácsi irányelv (HL L 228., 3.), illetve A közvetlen életbiztosítási tevékenység megkezdésére és gyakorlására vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról szóló, 1979. március 5-i 79/267/EGK első tanácsi irányelv (HL L 063., 1.).

30 Az Európai Parlament és a Tanács 2004/39/EK irányelve (2004. április 21.) a pénzügyi eszközök piacairól, a 85/611/EGK és a 93/6/EGK tanácsi irányelv, és a 2000/12/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 93/22/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

31 Az Európai Parlament és Tanács 2004/109/EK irányelve (2004. december 15.) a szabályozott piacra bevezetett értékpapírok kibocsátóival kapcsolatos információkra vonatkozóátláthatósági követelmények harmonizációjáról és a 2001/34/EK irányelv módosításáról.

32 Az Európai Parlament és a Tanács 2003/71/EK irányelve (2003. november 4.) az értékpapírok nyilvános kibocsátásakor vagy piaci bevezetéskor közzéteendő tájékoztatóról és a 2001/34/EK irányelv módosításáról.

a fogyasztó és a pénzügyi szervezet (pl.: bank) közötti viszony, a fogyasztó hátrányára aszimmetrikus, például egyre bonyolultabbak a pénzügyi konstrukciók, illetve a fogyasztó gyakran nem érti a különböző pénzügyi lehetőségeket, és e lehetőségek közötti különbségeket, mivel nincs megfelelő szakmai tudás birtokában.³³

E jogviszony sajátosságai közé tartozik még, hogy az ügylet tárgya mindig valamilyen szolgáltatás és ezért azok a fogyasztóvédelmi előírások, amelyek a termékek fizikai megjelenítéséhez kapcsolódnak, nem értelmezhetők a pénzügyi szektor kapcsán. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy a gyakorlatban az egyes szerződési konstrukciókat gyakran terméknek nevezik. Meg kell jegyeznünk továbbá, hogy e szolgáltatások esetében mind a szolgáltatás, mind pedig az ellenszolgáltatás pénz vagy értékpapír, amely konstrukciókat három csoportba tudjuk sorolni. Az első esetben az ügyfél a pénzt, értékpapírját a szolgáltatóra bízva megőrzés vagy kezelés céljából, azzal, hogy megadott határidőben azt a szolgáltatótól valamilyen formában és mértékben visszakapja (pl.: biztosítás). A második csoportban az ügyfél pénzt kap a szolgáltatótól azzal, hogy azt később vissza kell fizetnie. Végül az utolsó esetben a szolgáltató az ügyfél megbízását hajtja végre valamely harmadik személy terhére vagy javára.³⁴

A pénzügyi fogyasztóvédelem területe meglehetősen képlékeny, emiatt jogrendszerbeli elhelyezkedése sem tisztázott, kérdéses, hogy a pénzügyi jog vagy inkább a fogyasztóvédelmi jog területén helyezkedik el. Szabályozásának három fő iránya van, így anyagi jogi fogyasztóvédelem, amelynek központjában a létrejött pénzügyi jogviszony tartalmának szabályozása áll. A második csoportot az információs, illetve tájékoztatási szabályok jelentik, míg a harmadik csoportot a jogérvényesítésre vonatkozó eljárási szabályok alkotják (panaszkezelés, a hatósági jogérvényesítés, az alternatív vitarendezési technikák és a bírósági eljárások). Ezen utóbbi eset határozza meg, hogy ha a fogyasztóvédelmi jogviszonyban a fogyasztót sérelem éri, milyen különböző igényérvényesítési lehetőségek állnak rendelkezésére. A továbbiakban vázlatosan áttekintjük, hogy a rendszerváltást követően milyen jogvédelmi eszközök álltak a fogyasztó rendelkezésére.³⁵

Ha a fogyasztót sérelem érte, először meg kellett próbálnia orvosolni a sérelmet, a másik féllel való tárgyalások útján. Ha a megbeszélések nem vezettek eredményre,

33 http://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_75_penzugyi_fogyasztovedelem.pdf/43952f5d-32e9-41bf-b0c8-6854b9a3f588 (letöltés dátuma: 2017. november 25.)

34 Szebelédi Ferenc: A pénzügyi fogyasztóvédelem jogérvényesítési kérdései, *Themis*, 2012/október, 100-101. [Elérhető: https://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2012_okt.pdf (letöltés dátuma: 2017. november 23.)]

35 Szebelédi: i. m. 103-104.

akkor fordulhatott a PSZÁF-hoz (integráció előtt: Állami Biztosításfelügyelet, Állami Bankfelügyelet, Állami Értékpapír-felügyelet, Önkéntes Kölcsönös Biztosító Pénztárak Felügyelete), amely a fogyasztóvédelmi feladatok ellátásával összefüggő eljárása keretében vizsgálta ki a fogyasztói panaszt. Ennek érdekében az intézmény kialakított egy olyan rendszert, ami lehető tette a fogyasztói bejelentések fogadását és elbírálását. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy a PSZÁF csak a hatáskörébe tartozó intézményekkel összefüggésben felmerülő panaszok esetén járhatott el, valamint e szervezetek esetében vizsgálhatta a fogyasztóvédelmi jellegű szabályok betartását. Ezenfelül az intézmény gyakran élt preventív eszközökkel is, így felvilágosítást adott a pénzügyi szervezetek szolgáltatásaival kapcsolatban, illetve bővítette a fogyasztó pénzügyi ismereteit, azaz hozzájárult a pénzügyi és fogyasztói tudatosság kialakításához. A fogyasztók széles tömegeit érintő kérdésekben hatékony eszköz volt a helyszíni ellenőrzés vagy a próbavásárlás, amelyek olyan esetekben is eredményre vezethetnek, amikor más igénybe vehető eszközök kudarcot vallanának.³⁶

Ha a fogyasztó nem volt elégedett a fent említett intézmény javasolt megoldásával, bírósághoz vagy a PSZÁF keretein belül működő Békéltető Testülethez fordulhatott.³⁷ E testületek hatásköre a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitára, a termék vagy a szolgáltatás minőségével, a termék biztonságosságával, valamint a termékfelelősség körében felmerült problémák rendezésére terjedt ki.³⁸

Speciális megoldásként ki kell emelnünk az ombudsman eljárását, mint a fogyasztók által igénybe vehető lehetőséget. Az intézmény létrehozásának indoka a növekvő és bürokratizálódó állam, polgáraival szembeni túlhatalmát ellensúlyozta. Az ombudsmannak jelentős szerepe volt a rendszerváltást követően a civil társadalom fejlesztésében a kelet- és közép-európai államokban, mivel a totalitárius rendszerek hagyatéka a passzív polgárság volt.³⁹ Az ombudsman szerepe éppen ezért volt kiemelkedő jelentőségű a hazai fogyasztóvédelemben is. Az Alkotmányban a fogyasztói jog, a fogyasztók védelemhez, biztonsághoz való joga stb. nem szerepelt, pedig az országgyűlési biztoshoz fordulás egyik feltétele az alapvető jogokkal összefüggésben bekövetkezett sérelem vagy ennek közvetlen veszélye. A fogyasztói alapjogok, mint a fogyasztók egészségének és biztonságának védelméhez, a

³⁶ Szebelédi: i. m. 105.

³⁷ 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről hozta létre.

³⁸ <http://bekeltet.hu/jog/> (letöltés dátuma: 2017. november 21.)

³⁹ Dinsdale Jane: Az Európa Tanács és az ombudsmanintézmény. In: Országgyűlési Biztosok Hivatala: *Az ombudsman szerepe és feladatai a közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltás után*, Budapest (1997) 29-30.

fogyasztók gazdasági érdekeinek védelméhez, az oktatáshoz és tájékoztatáshoz, jogorvoslathoz és a kárigények érvényesítéséhez, a fogyasztói érdekképviseltek létrehozásához való jog nem voltak beilleszthetőek maradéktalanul az Alkotmány rendszerébe⁴⁰.

Az állampolgárok tehát a fogyasztói sérelmeik megoldása érdekében a fogyasztóvédelmi hatóságok helyett fordulhattak az ombudsmanhoz is, mely választásnak az egyik oka lehetett, hogy a fogyasztóvédelem területén működő specifikus intézmények nem működtek megfelelően, a másik, hogy az állampolgárok nem tartották alkalmasnak ezen intézményeket a probléma megoldására. Azonban több kutatás azt bizonyította be, hogy (ombudsmanok évenkénti beszámolóinak áttekintése során) kevés számú panasz érkezett fogyasztóvédelmi ügyben. A fogyasztói jogokat az alkotmány tehát tételesen nem tartalmazta, így fogyasztói alapjogok megsértésére közvetlenül hivatkozni nem lehetett, valamint további szűkítést jelentett, hogy az országgyűlési biztos eljárására csupán az 1993. évi LIX. törvényben meghatározott hatóságok, illetve a közszolgáltatást végző szervek (melynek értelmezése sokszor gondot jelentett) eljárása esetén volt lehetőség.⁴¹ A közszolgáltatást végző szerv fogalma kapcsán iránymutatást ad Hajas Barnabásnak az állampolgári jogok országgyűlési biztosának, az ombudsman gyakorlatát feldolgozó értékelése (pl.: OBH 6501/2001. számú ügy).⁴²

Érdekességképpen megemlítjük, hogy az alapvető jogok biztosáról szóló 2001. évi törvény és a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi törvény módosításával 2012-ben létrejött a pénzügyi jogok biztosának tisztsége. Fő feladata a pénzügyi szolgáltatásokat igénybe vevők jogainak védelme valamint felvilágosítás, tájékoztatás, a pénzügyi kultúra fejlesztése. A biztos működésének és tevékenységének részletes szabályait a pénz-, tőke- és biztosítási piac szabályozásáért felelős miniszter rendeletben állapította meg. A jogszabály szerint mind a természetes személyek, egyéni vállalkozók és mikro-vállalkozások fordulhatnak a pénzügyi szervezetek eljárásával kapcsolatosan a pénzügyi jogok biztosához.⁴³

40 Az Alkotmány nevesítette azonban többek közt a bírósági igazságszolgáltatáshoz, a jogorvoslathoz, a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez, a gazdasági és társadalmi érdekek védelme céljából a szervezetek alakításához, illetve az ahhoz való csatlakozáshoz való jogot. Így vannak olyan fogyasztóvédelmi jellegű sérelmek, amelyek esetén nem lehetett igénybe venni az intézmény segítségét, ám nem volt kizárt bírósági jogvédelem megalapozott igénylése.

41 Veres Zoltán: *A Pénzügyi fogyasztóvédelem egyes alapkérdései. Jogdogmatikai, történeti, rendszertani alapok jogalkalmazási és metajurisztikus kitekintéssel*, PhD értekezés, Budapest (2017) 35., 80.

42 Hajas Barnabás: A közszolgáltatást végző szervek fogalmáról. In: Országgyűlési Biztosok Hivatala: *Az ombudsman intézménye és az emberi jogok védelme Magyarországon. 2007. december 3-i konferencián elhangzott előadások gyűjteménye*, Budapest (2008) 137-170.

43 Veres (2017): i. m. 204-205.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a fogyasztói érdekérvényesítés kapcsolatba hozható a versenyjoggal is. A versenyszabályozás feladata elsősorban a verseny védelme, valamint közvetett célja a fogyasztói jólét feltételeinek előmozdítása. A verseny védelme, így a potenciális fogyasztókért folytatott küzdelem, és a vállalkozók közötti versengés biztosítása, a fogyasztók számára számos előnnyel jár, éppen ezért e területén fontos cél a fogyasztó, mint a piac leggyengébb láncszemének közvetlen védelemben részesítése.⁴⁴ Azonban meg kell említenünk, hogy a versenyjogi fogyasztóvédelem eltér az általános értelemben vett fogyasztóvédelmi jogtól (pénzügyi fogyasztóvédelemtől is), mivel a versenyjogi jogsértés megállapítására csak közérdek védelme érdekében kerülhet sor, valamint ilyen esetben a fogyasztó a Gazdasági Versenyhivatalhoz fordulhat sérelmeinek orvoslása végett.⁴⁵

3.1. Fogyasztó mint a jogviszony gyengébb alanya

Fontos követelmény, hogy a pénzügyi szervezetek ne élhessenek vissza azokkal a többletinformációkkal, amelyekkel a többi szereplővel szemben rendelkeznek az egyes pénzügyi termékekről. Megállapítható, hogy az egyes piaci szereplők oldalán mások hátrányára jelentkező információs aszimmetria a pénzügyi piacon különösen könnyen kialakul. A szakmai fölény miatt létrejövő helyzet pedig nem csupán az egyes befektető számára jelenthet problémát. Ezért a fogyasztó védelme több megfontolásból szükséges, így például szociális megfontolásból, mivel a fogyasztó a gyengébb fél, aki védelemre szorul, vagy gazdasági megfontolásból, mivel a fogyasztó a gazdasági folyamatok részese, aki alakítja azokat (fogyasztók nagy tömege komoly gazdasági kockázatot is jelenthet).⁴⁶

A fogyasztó védelmének szükségessége kapcsán számos elmélet született. Az intervencionalisták véleménye szerint a kiindulópont az, hogy a gazdasági kapcsolatokban a fogyasztó alárendelt fél a gyártóhoz, kereskedőhöz, szállítóhoz képest. Mivel gyengébb a pozíciója és kiszolgáltatott is, védeni szükséges a piacon jelentkező visszaélésektől. E felfogás szerint az állam feladata a szükséges szabályozási keret létrehozása. A liberális, azaz laissez faire-re épülő modell az állam helyett a piaci önszabályozásnak juttatja a jelentős szerepet. E nézet szerint a verseny (önmagában) képes a tisztességtelen elemeket kiszorítani a piacról. A fogyasztót döntésre képes egyénnek tekinti, aki képes összegyűjteni és mérlegelni a döntéshez szükséges információkat, majd meghozni azt. Az állam szerepe ebben az esetben a tisztességes verseny feltételeinek megteremtésére korlátozódik.

⁴⁴ Miskolczi Bodnár Péter: *A versenytörvény magyarázata*, Budapest, KJK-Kerszöv (2002) 73.

⁴⁵ Miskolczi Bodnár: i. m. 73.

⁴⁶ Cseres Katalin Judit: *Competition Law and Consumer Protection*, Hague, Kluwer Law International (2005) 172-180.

E két véglet között átmenetet képező elképzelések is vannak, így például a situációfüggő elmélet, amely szerint olyan piaci környezetet kell megteremteni, amelyben a fogyasztó képes önálló döntést hozni. Ennek eredményeképpen egyszerre érvényesül a verseny szabadsága és a fogyasztói autonómia, az olyan helyzetekben, amikor pedig ez nem lehetséges, fogyasztóvédő rendelkezéseket kell bevezetni.⁴⁷

Összefoglalva tehát szükség van az állam oldaláról a fogyasztót védő szabályok megalkotására, mivel ha a fogyasztókat a piac önszabályozó mechanizmusára hagyjuk, számos hátrány érheti őket. Például a fogyasztók hajlamosak kis összegű, kis kockázatra való biztosítások megkötésére is, amelyek azonban nem érik meg. Az alanyok gyakran nem mérik fel körülményeiket és a költségek magasabbak, mint a biztosított, bekövetkezhető kár, illetve hajlamosak túl alacsony önrészt választani, miközben veszítenek azon, hogy sokkal magasabb díjat fizetnek annál, mint amennyit a későbbi kártérítések indokolnának. Továbbá a hitelfelvételhez kapcsolódóan is a fogyasztó által figyelembe nem vett kettős veszély állhat fenn, mivel a hitelező gyakran előírja valamilyen fedezeti biztosítás megkötését (sokszor nem az ügyfél valós igényeinek megfelelő), illetve a hitel lejártá után a biztosítással sem foglalkozik a korábbi adós, így a vagyontárgy biztosítatlan marad, fokozva a kiszolgáltatottságot.⁴⁸

3.2. Ki a fogyasztó?

A MNB honlapján található megfogalmazás szerint *„Fogyasztón az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személyt kell érteni. (...)”*⁴⁹

A régi Ptk. szerint fogyasztó a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból szerződést kötő személy,⁵⁰ azaz itt már kizárólag a szerződést kötő személyekre szűkül a kör. A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (2. § a pont) és a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (10/A. §) alapján fogyasztónak minősül *„az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy”*.⁵¹

47 Cseres: i. m. 172-192.

48 Vincze János: Fogyasztóvédelem a pénzügyi piacokon és a viselkedés gazdaságtan. In: Valentiny Pál, Kiss Ferenc László, Nagy Csongor István (szerk.): *Verseny és szabályozás 2011*, Budapest, MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet (2012) 250-251.

49 <https://www.mnb.hu/bekeltetes/fogyasztoi-jogvita-nem-elszamoslasi-ugyekben/penzugyi-fogyasztoi-jogvitam-van-kerelmet-szeretnek-benyujtani/ki-a-fogyaszto> (letöltés dátuma: 2017. november 26.)

50 1959:IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről 685. § d. pont.

51 A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (10/A. §)

A fogyasztóvédelemről szóló törvény az előzőkhöz képest hasonló fogalmat használ, azonban konkrétan fogalmazza meg azt: „*az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.*” A békéltető testületre vonatkozó szabályok alkalmazásában tovább bővíti a fogalmat és ide sorolja bizonyos külön törvény szerinti civil szervezetet, egyházi jogi személyt, társasházat, lakásszövetkezetet, mikro-, kis- és középállalkozást is.⁵²

E jogszabályok alapján tehát főszabályként fogyasztó csak természetes személy lehet. Fontos szempont még e jogi aktusok fogalom meghatározásában az „*önálló foglalkozás és gazdasági tevékenységén kívül*” kifejezés. Ennek kapcsán pedig különösen az egyéni vállalkozó esetében szükséges minden esetben külön vizsgálni azt, hogy a jogügylet a gazdálkodásával kapcsolatban merült-e fel.⁵³

A 93/13/EGK irányelv szerint a fogyasztó minden olyan természetes személy, aki az irányelv hatálya alá tartozó szerződések keretében olyan célból jár el, amely kívül esik saját szakmája, üzleti tevékenysége vagy foglalkozása körén. (Ugyanezt használja a 2008/48/EK irányelv is a pénzügyi fogyasztóvédelem területén.)⁵⁴

Érdekes, hogy az UPC irányelv tervezete még az átlagfogyasztó meghatározását is tartalmazta, azonban a végleges megoldás nem tartalmazza csak utalások szintjén, melyet az Európai Unió Bíróság töltött meg tartalommal (nehezítette az implementációt, tekintettel a maximumharmonizáció elvére). A Bíróság gyakorlatában az átlagfogyasztó meghatározása számos tényező függvénye. Például, ha egy reklámot az EU egészében megjelentetnek, de olyan nyelven, amelyet kizárólag egy országban beszélnek és nem minősül széles körben ismert idegen nyelvnek, akkor az átlagfogyasztó fogalma az e nyelvet beszélők körére korlátozódik.⁵⁵

Az Irányelv tartalmaz rendelkezéseket továbbá olyan csoportokra is, akik szellemi vagy fizikai gyengeségük, koruk vagy hiszékenységük miatt kiszolgáltatottak, így e csoportban mérce az e csoportba tartozó átlagos alany.⁵⁶

52 Fogyasztóvédelemről szóló 1997. CLV. törvény 2. § a. pont.

53 Szebelédi: i. m. 99.

54 93/13/EGK irányelv 2. cikk b) pont, 2008/48/EK irányelv 3. cikk a) pont.

55 Kelemen: i. m. 58-59.

56 A magyar jogba történő beemelése kapcsán e törvények lettek módosítva: A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.); 1997. évi CLV. törvény a Fogyasztóvédelemről; 2008. évi XLVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól.

A hazai törvényekben a fogyasztói fogalom természetes személyekre való leszűkítését az irányelv megfelelő implementálása tette szükségessé, azonban a nem természetes személyek is a fogyasztók körébe vonhatók voltak bizonyos esetben. A Legfelsőbb Bíróság döntésében kimondta, hogy egyes törvényi feltételek megvalósulása esetén nemcsak a természetes személy, hanem adott esetben a gazdasági társaság is fogyasztónak minősülhet.⁵⁷ Véleménye szerint fogyasztónak minősül az a nem természetes személy is, aki az áru végső felhasználója, illetve fogyasztó nemcsak természetes személy, hanem gazdasági társaság is lehet, ha az áruvásárlás annak végső felhasználása érdekében történt. E döntésekre egy jogvitában hivatkozni nem lehetett azonban egy nem természetes személy is járhat el gazdasági tevékenységén kívül, mely ügylet során ugyanúgy fogyasztónak tekinthető, mint a természetes személyek. 2012 augusztusától egy új meghatározás szerint, fogyasztó lehet a természetes személyeken kívül civil szervezet, egyházi jogi személy, társasház, lakásszövetkezet, mikro-, kis- és középvállalkozás, egyéni vállalkozó is (fentebb említett fogyasztóvédelmi törvény szerinti megfogalmazás, Békéltető testülethez fordulás kapcsán).⁵⁸

Megállapítjuk, hogy egy egységes európai fogyasztói fogalomról nem beszélhetünk, azonban a fogyasztóvédelmi irányelvek hasonló fogyasztói fogalmakat használnak. A tagállamok eltérő módon szabályozzák a fogyasztó fogalmát, hol bővítve, hol szűkítve a személyi hatály körét.⁵⁹ E fogalom elemzésére még kitérünk e tanulmányunkban (lásd: Pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszony specialitása fejezet), miután elemeztük a 2008-as gazdasági világválság hatását a pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszonyra.

3.3. Fogyasztói jogok

A (pénzügyi) fogyasztóvédelem feladata a fogyasztói jogok érvényre juttatása. John F. Kennedy 1962-es kongresszusi beszéde mérföldkövet jelentett a fogyasztói jogok elismerése kapcsán, melyben fogyasztói jogokként jelölte meg a biztonsághoz, az információhoz, a választáshoz és a képviselőhöz való jogokat. E katalógust később számos dokumentum átvette, majd kiegészítette, így például az ENSZ Közgyűlésének a Fogyasztóvédelmi Irányelvek elfogadásáról szóló határozata, illetve az Európai Tanács által 1973-ban elfogadott Fogyasztóvédelmi Alkotmány, amely utóbbi kísérletet tett elhatárolni a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos állami és vállalati feladatokat. Meg kell említenünk továbbá az Európai Tanács által

⁵⁷ BH2000. 554. számú jogerős eseti döntés.

⁵⁸ Az EBH2004. 1093. elvi határozat és a BH2006. 343-as számon közzétett határozat.

⁵⁹ Hajnal Zsolt: A fogyasztóvédelem alanya: a fogyasztó. In: Szikora Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel*, Debrecen, Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesülete (2010) 43-44.

elfogadott „Az Európai Gazdasági Közösség első, előzetes programja a fogyasztók védelmének és informálásának politikájáról” című határozatot, amely szerint a fogyasztók egészségének és biztonságának védelme, a fogyasztók vagyoni érdekeinek védelme, a jogorvoslathoz való jog, a tájékoztatáshoz és oktatáshoz való jog, illetve a meghallgatáshoz és a fogyasztók érdekeinek képviseléséhez való jog is az alapvető elvek közé tartozik.⁶⁰

Megállapíthatjuk, hogy a mai napig mind az általános, mind a pénzügyi fogyasztóvédelem terén a fogyasztót az Európai Tanács fent említett dokumentumában említett 5 alapvető jog szükségképpen megilleti, azonban az idők folyamán ezek további jogosultságokkal egészültek ki.

3.4. Pénzügyi szervezet

A pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszony másik oldalán a pénzügyi szervezet áll, aki a fogyasztóhoz képest előnyösebb helyzetben van, illetve az egész szektort nézve a pénzügyi közvetítőrendszer részeként is tekinthetünk rá. Mivel e pozíció elemzésére is kitérünk a gazdasági válságot követő időszakot elemző részben, ezért csak néhány szóban szólnánk a jellemzőivel kapcsolatban.⁶¹

A pénzügyi szervezetek szigorúan szabályozott vállalkozások. A működésük feltételezi a széleskörű informáltságot és felkészültséget az adott pénzügyi piaci szektorban.⁶² Ezen entitásoknak éppen a pénzügyi jogviszony aszimmetrikus jellege miatt érvényesíteni kell a fogyasztói döntéshozatal során és szerződéses kapcsolatban olyan fontos elveket, mint a közérthetőség, átláthatóság, kiszámíthatóság, az információkhoz való hozzáférés. Ezen alapelvek megvalósulását segíti a fogyasztók, szolgáltatás igénybevételét megelőző teljes körű tájékoztatása. Fontos alapelv továbbá a pénzügyi jogviszony létrejötte és fennállása alatt a jóhiszeműség és tisztességesség, amelyek leginkább a tisztességes szerződési feltételek és a díjak meghatározása során tudnak érvényesülni. A fogyasztóvédelmi előírásoknak ezenkívül be kell épülniük a pénzügyi szervezet működési rendszerébe és a pénzügyi szervezeteknek eljárásaik során alkalmazniuk kell azokat. Fontos elv továbbá a rendkívüli eseményekre (pl.: vis maior) való felkészülés, amely események bekövetkezése esetén az intézményeknek a fogyasztó megváltozott teherbíró képességét figyelembe kell venniük és méltányos eljárást kell biztosítaniuk⁶³.

60 Veres (2017): i. m. 3.

61 Nagy Zoltán: *Pénzügyi fogyasztóvédelem aktuális kérdései*, 218. [Elérhető: http://www.vmtt.org.rs/mtn2013/207_223_Nagy_A.pdf (letöltés dátuma: 2017. november 23.).]

62 Nagy: i. m. 218.

63 Nagy: i. m. 222-223.

A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről (PSZÁF) szóló 1999. évi CXXIV. törvény a 2. § szerint pénzügyi szervezet fogalma alá tartozik: „.....a pénzügyi szolgáltatási, a kiegészítő pénzügyi szolgáltatási, a befektetési szolgáltatási, a kiegészítő befektetési szolgáltatási, az elszámolóházi, a befektetési alapkezelési, árutőzsdei, a biztosítási, biztosításközvetítői, a biztosítási szaktanácsadóitevékenységet végző szervezet, illetve személy, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárak, a magánnyugdíjpénztárak, közraktárak, kockázati tőketársaságok, kockázati tőkealapok, kockázati tőkealap kezelők, valamint a tőzsdék és tagjaik (a továbbiakban együtt: pénzügyi szervezetek) (...)”. Ezen összevont definíció a 2008-as gazdasági világválságig (lényegét tekintve azt követően) nem változott.⁶⁴

Megállapíthatjuk, hogy a pénzügyi közvetítőrendszer egésze a bizalomra épül. A gazdasági válságot megelőzően a fogyasztók fokozott bizalommal fordultak a pénzügyi szervezetek felé, mivel hittek azok szakmai felkészültségében és abban, hogy a legjobbat akarják számukra. Azonban a válság hatására rá kellett jönniük, hogy gyakori a pénzügyi szervezetek tisztességtelen piaci gyakorlata. E hátrányok kivédésére azonban a fogyasztók önállóan nem voltak képesek, így a 2008-as válságot követően az állam komoly lépéseket tett a pénzügyi fogyasztói jogviszony területén is. A következő fejezetekben éppen ezért a pénzügyi és gazdasági világválságot követő pénzügyi szektort és fogyasztóvédelmi jogviszonyt is érintő változásokat vesszük górcső alá.⁶⁵

4. A PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELEM ALAKULÁSA

A 2008-AS PÉNZÜGYI-GAZDASÁGI VÁLSÁGOT KÖVETŐEN

A 2008-as pénzügyi válság talán egyetlen pozitív hozadékként értékelhető, hogy a társadalmi figyelem fókuszába került a hatékony pénzügyi fogyasztóvédelem szükségességének a gondolata. Ekkor kerültek felszínre olyan problémák, amelyek egy része már korábban ismert volt, de a válság mutatott rá igazán a szabályozás hiányára.

A gazdasági, pénzügyi válság következtében a jogi szabályozás arra törekedett, hogy választ adjon ezekre a kérdésekre, amelyeket a válságtól függetlenül már azt megelőzően is szükségszerűen szabályozni kellett volna. Ilyen területként említhető a teljesség igénye nélkül: a pénzügyi közvetítőrendszer stabilitásának és felügyeletének a megerősítése, a pénzügyi fogyasztóvédelem megerősítése vagy a hitelezés újr szabályozása.⁶⁶

64 A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről (PSZÁF) szóló 1999. évi CXXIV. törvény 2. §.

65 Nagy: i. m. 222-223.

66 Nagy: i. m. 208.

A pénzügyi fogyasztóvédelemre többnyire a hitelezéssel kapcsolatos jogvitákon keresztül helyeződött a hangsúly. A pénzügyi gazdasági válság kifejezetten rávilágított arra, hogy az abszolút liberális, teljességgel megengedő szabályozás nem hogy elősegítené a pénzügyi piacok stabilitását, hanem aláássza azt, és a válságok kialakulása esetén elkerülhetetlenné teszi az állami beavatkozást.⁶⁷

A globális válság révén nem csak Magyarországon, de a világ jelentős részén komoly veszteségek érték a fogyasztókat. Az egyes pénzügyi szolgáltatásokban és intézményekben csaldott fogyasztók száma drasztikusan megnőtt. A kiábrándultság a pénzügyi szolgáltatók gyakran nem teljes körű vagy megtévesztő tájékoztatására, továbbá a pénzügyi tájékozatlanságából adódó nem kellően körültekintő fogyasztói döntéshozatalra vezethető vissza.⁶⁸ A pénzügyi szolgáltatások olyan szakmai döntést és a jogi ismeretek tekintetében felkészült fogyasztót feltételeznek, amelyek általában nem voltak jellemzők egy átlagfogyasztóra, de sajnos hazánkban a pénzügyi kultúra alacsony foka miatt ez napjainkban is elmondható. A legnagyobb problémát tehát a válság idején is az okozta, hogy a fogyasztók nem voltak kellően tájékozottak a pénzügyi termékek működését és kockázatát érintően. Ehhez hozzájárult a fogyasztók és szolgáltatók között általánosan fennálló aszimmetria, mivel a válság következményeként megjelenő veszteségek jórészt a fogyasztókat érintették, nyilvánvalóvá vált, hogy ez az aszimmetria a két szereplő között egy kiszolgáltatott, függőségi viszonyt eredményezett. A felek között fennálló, információs aszimmetria alapvetően két problémára vezethető vissza, amelyet a pénzügyi fogyasztóvédelem tud kiegyenlíteni. Tekintettel arra, hogy a XXI. század fogyasztói társadalmát a tömegtermelés határozza meg, a piacon jelen lévő termékek csaknem száz százalékát olyan hatalmas iparvállalatok állítják elő, amelyek által alkalmazott technikák a hétköznapi fogyasztók számára nem, vagy csak aránytalan nehézségek árán ismerhetők meg. Ezek az információk nem, vagy csak jelentős akadályok leküzdése során, rendkívüli költségek és időigényes módon voltak beszerezhetők a válság idején és napjainkban is. Ez az aszimmetria végső soron oda vezetett, hogy a pénzügyi szolgáltatók által meghatározott feltételeket a fogyasztók automatikusan elfogadták, azonban ez a magatartás komoly károkat okozott nem csak a fogyasztók körében, hanem társadalmi és gazdasági szinten egyaránt.⁶⁹

67 Kállai Zoltán, Kőszeghy Tamás: Válságkezelés vagy mindennapi gyakorlat? Kereskedelmi banki tapasztalatok a likviditási válságban, *Hitelintézet*, 2009/3, 187.

68 Lentner: i. m. 432.

69 Czajlik István, Horváth Anna, Sz. Pap Judit: Korszerű pénzügyi fogyasztóvédelem. In: Lentner Csaba (szerk.): *Bankmenedzsment, bankszabályozás – pénzügyi fogyasztóvédelem*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó (2012) 432.

A fogyasztók bizalma így nagymértékben csökkent a pénzügyi szervezetek és a pénzügyi piacok iránt. A bizalomvesztés, a kiábrándult fogyasztók tömege erodálta a piacot, amely a pénzügyi stabilitás elvesztéséhez vezetett.⁷⁰

Az elmúlt évtized tapasztalatainak tükrében megállapítható tehát, hogy a pénzügyi szolgáltatások piacán töredékes információk birtokában a pénzügyi fogyasztó rendkívül kiszolgáltatottá vált, így szükségessé vált a tájékoztatás szélesebb körű kötelezettségét előíró jogszabályi struktúrának a kialakítása mind a fogyasztói hitelek, mind az egyes megtakarítási formák vonatkozásában, a gyengébb piaci pozíciójú fogyasztó helyzetének javítását elősegítve.⁷¹ A legjelentősebb reformok mind a mai napig az uniós és hazai viszonylatban is a pénzügyi felügyeletet érintették, illetve érintik. A pénzügyi fogyasztóvédelem kvázi új területként, napjainkban is azzal a célkitűzéssel jelenik meg, hogy a fogyasztók tájékoztatása és megfelelő védelme biztosítva legyen. Mindezek tekintetében a hatékony pénzügyi fogyasztóvédelem megteremtése érdekében tett döntő lépésként a PSZÁF fogyasztóvédelmi hatósági felhatalmazását tekinthetjük 2011-ben. Ettől kezdve a fogyasztóvédelmi ellenőrzési tevékenység explicit módon jelen van a hazai pénzügyi felügyelet tevékenységében.⁷² A fogyasztói jogviták gyors és költséghatékony rendezése érdekében ugyanekkor felállított alternatív vitarendezési fórum, a Pénzügyi Békéltető Testület manapság egyre népszerűbb, és jelentős szerepet kap. A változási folyamat csúcscaként azonban a PSZÁF MNB-be történő integrálását tekinthetjük, megteremtve ezzel a felügyelet új irányát. Az integráció legfontosabb céljaként a felelősségek egyértelművé tételét jelölhetjük meg, hiszen a válság negatív hatásainak ismeretében világossá vált, hogy ezeket a célokat csak magas szintű, hatékony pénzügyi fogyasztóvédelemmel lehet elérni, így nem csoda, hogy a pénzügyi fogyasztóvédelmet az integrációt követően kiemelt figyelem övezi.⁷³

5. AZ ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁSRÓL ÉS A PÉNZÜGYI

FOGYASZTÓVÉDELEM ALKOTMÁNYJOGI MEGALAPOZOTTSÁGÁRÓL

Alaptörvényünk M) cikk (2) bekezdése immár kifejezetten említi a fogyasztóvédelmet, amelynek értelmében: „Magyarország biztosítja a tisztességes gazdasági verseny feltételeit. Magyarország fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben, és védi a fogyasztók jogait.”⁷⁴

70 Kolozi Pál, Lentner Csaba, Tóth Gergely: A pénzügyi válságkezelés lehetséges alternatívái Magyarországon és az Európai Unióban, *Gazdaság és Jog*, 2009/12, 20.

71 Hajnal (2009): i. m. 12-13.

72 Lentner: i. m. 444.

73 *Az MNB pénzügyi felügyeleti funkcióinak megerősítése*. 16. [Elérhető: www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Sajtoszoba/vitaanyagok/Felügyelet_HU.pdf (letöltés dátuma: 2017. október 29.)]

74 Alaptörvényünk M) cikk (2) bekezdése.

Az Alaptörvény fogyasztóvédelmi rendelkezése mindenekelőtt megfelelő intézményrendszer működtetését és a fogyasztók érdekeit védő jogszabályok megalkotását, illetve azok érvényre juttatását követeli meg az államtól. Az Alaptörvény a tisztességes gazdasági versennyel egy cikkben említi a fogyasztóvédelmet. Ebből következhet olyan értelmezés, hogy a jogalkotó a tisztességes piaci verseny érdekében, illetve ahhoz kapcsolódóan kívánja biztosítani a fogyasztók védelmét.⁷⁵

A világgazdasági válság, majd az eurózóna válsága és ezek magyarországi hatásai következtében – különös tekintettel a fejletlen jogi környezetre és a nemzeti valutánk rendkívüli sérülékenységre Magyarországon mára kialakult egy hatékony pénzügyi fogyasztóvédelmi szabályozás.⁷⁶

Az optimálisan működő piac elérése érdekében az állam beavatkozhat egyrészt közvetlenül a hatósági szerepvállalás kereteit erősítve, protekcionista jellegű jogi szabályozás által, másrészt a jogszabályi kötelezés rendszerének preventív funkcióit erősítve is, az előzetes tájékoztatásra, valamint a fogyasztók oktatásának és jogorvoslati jogának erősítése helyezve a hangsúlyt („Bourgoignie-féle” megközelítés), ezzel a tudatos pénzügyi fogyasztói attitűd kialakulását szolgálva. Fontos ugyanakkor, hogy az alkalmazott módszertől függetlenül a kormányzati bürokrácia kiterjesztésével járó állami beavatkozás volumenének növelése már önmagában is eredményezhet piaci aszimmetriát a szabad piaci versenynek, illetve kínálati oldal fejlődésének gátat szabva olyan tökéletlen piacot létrehozva, amelyben a kínálat nem követi a valós fogyasztói keresletet. A piacgazdaságok alapvető kérdése tehát az egyén jogainak védelme és a piac szabad működése között feszülő éles határvonal megfelelő meghatározása.⁷⁷ Egyrészt lehetővé kell tenni ugyanis, hogy megfelelő gazdasági és társadalmi körülmények alakulhassanak ki a kínálati oldal fejlődéséhez, másrészt pedig emellett mégis hatékony kontrollt kell biztosítani a fogyasztók védelméhez. A pénzügyi fogyasztóvédelmi szabályozásnak is ezen ambivalens viszonyrendszerben kell reagálnia az aktuális pénzügyi piaci folyamatokra és a fogyasztói társadalom elvárásaira.⁷⁸

75 Bencsik András: A fogyasztóvédelem, mint az alapjogvédelem új eszköze, *De iurisprudencia et iure publico*, 2011/2, 34.

76 Veres Zoltán: A pénzügyi fogyasztóvédelem alkotmányos megalapozása felé, *Közjogi Szemle*, 2016/1, 41-50.

77 Chris Skinner: *The future of Investing in Europe's markets after MiFID*, West Sussex, John Wiley and Sons (2007).

78 Skinner: i. m.

6. PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELMI JOGVISZONY SPECIALITÁSA

Tekintettel arra, hogy a fogyasztóvédelem egy meglehetősen komplex, interdiszciplináris jogterület, a szabályozási körébe esik a fogyasztással összefüggő jogviszonyokon túl, a fogyasztó és kereskedő, fogyasztó és termelő közötti kötelmi jogviszony és azok a jogviszonyok is, amelyeknek a joghatásai közvetlenül érintik a fogyasztókat.⁷⁹ E jogviszony legfontosabb jellemzője, hogy a fogyasztó és a pénzügyi szervezet (a bank, a befektetési- és a biztosító szektor szereplői) között aszimmetria van. A fogyasztó a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eső természetes személy.⁸⁰ A pénzügyi piacok fogyasztója más piaci fogyasztókhoz képest még inkább kiszolgáltatott helyzetben van, így a cél nem lehet más, mint ennek a gyengébbik félnek a hatékony védelme a kereskedelmi ügyletek területén. A fogyasztóvédelemlről szóló 1997. évi CLV. törvény a fogyasztó fogalmát kibővíti.⁸¹ „Az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, továbbá aki, árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.” A fogyasztó tehát csak olyan természetes személy lehet, és erre az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata is rámutat, aki foglalkozásán, illetve gazdasági céljain kívül eső saját ügyleteiben jár el.⁸² Fogyasztónak kell tekinteni azonban azokat is, akik érdeklődnek a szolgáltatás iránt, vagy ajánlatot tesznek.⁸³ A Pénzügyi Békéltető Testület szorgalmazta a pénzügyi fogyasztó fogalmának további kiterjesztését az egyes vállalkozásokra és a jogi személyekre is.⁸⁴ A békéltető testületre vonatkozó szabályok alkalmazásában fogyasztónak minősül a fentiekén túlmenően az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró, külön törvény szerinti civil szervezet, egyházi jogi személy, társasház, lakásszövetkezet, mikro-, kis- és középvállalkozás is, amely árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje is.⁸⁵

Látnunk kell azonban, hogy egységes európai fogyasztói fogalomról nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy a fogyasztóvédelmi irányelvek hasonló fogyasztói fogalmakat használnak, mivel a tagállamok eltérő módon szabályozzák

79 Fazekas Judit: *Fogyasztóvédelmi jog*, Budapest, Complex (2007) 75.

80 Ptk. 8:1 (1) 3.

81 1997. évi CLV. tv. a fogyasztóvédelemlről 2. §. a).

82 Cape Snc v. Idealservice Srl (C-541/99. sz. ügy).

83 Osztrovits András: A fogyasztó fogalma az új Ptk.-ban [Elérhető: <http://ptk2013.hu/szakcikkek/osztrovits-andras-a-fogyasztó-fogalma-az-új-ptk-ban/2267> (letöltés dátuma: 2017. október 30.)]

84 <https://www.mnb.hu/letoltes/pbt-nc-2.pdf> (letöltés dátuma: 2017. október 30.)

85 1997. évi CLV. tv. a fogyasztóvédelemlről 2. §. a).

a fogyasztó fogalmát, különböző szabálycsoportra kiterjesztve a fogyasztóvédelmi szabályozás személyi hatályát.⁸⁶

A 93/13/EGK irányelv a fogyasztó fogalma alatt ért minden olyan természetes személyt, aki az irányelv hatálya alá tartozó szerződések keretében olyan célból jár el, amely kívül esik saját szakmája, üzleti tevékenysége vagy foglalkozása körén. Ugyanezt a fogalmat használja a 2008/48/EK irányelv is a pénzügyi fogyasztóvédelem területén.⁸⁷

Különleges helyzet áll elő azokban az esetekben, amikor a kisvállalkozások, jogi személyek nem szakmai vagy üzleti tevékenységük körébe eső célból járnak el. Az elméleti felfogás szerint ebben az esetben a jogi személy is a természetes személyhez hasonló ismerettel rendelkezik a szerződéses jogviszonyban. Ezek az úgynevezett dual-use (kettős célú) szerződések, amelyekre a fogyasztóvédelmi irányelvek nem tartalmaznak rendelkezéseket.⁸⁸ Az ezzel kapcsolatos jogi álláspontot a bírósági gyakorlat alakította ki. Az ítélkezési gyakorlat rámutatott arra, hogy a szerződő fél fogyasztónak minősítésénél vizsgálni kell, hogy a szerződés megkötése szakmai és üzleti tevékenységi körébe tartozik-e vagy személyes családi szükségletek kielégítése körében merül föl.⁸⁹ Ilyen esetekben csak akkor tarthat igényt a szerződő fél a különleges fogyasztói védelemre, ha a kereskedelmi vagy szakmai jelleg mellékes, alárendelt szerepet játszik és elsődleges a személyes vagy családi szükséglet.⁹⁰

Azon túl, hogy kiemelt jelentősége van annak, hogy a fogyasztó fogalmát rendezzük, nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy milyen az a fogyasztó, illetve az általa tanúsított magatartás, amely a különleges védelemben részesül. Ennek a kérdésnek a megválaszolására a jogalkalmazás szempontjából fontossá vált a fogyasztói minta megalkotása, amely az egyes eljárásokban a jogsérelem alapjául szolgálhat. Alapvetően két minta – fogyasztói modell különíthető el. Az egyik az észszerű fogyasztó modellje, amely az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatában, valamint az angol és francia jogterületen érvényesül. Az észszerű fogyasztóról azt feltételezi, hogy képes racionális döntéseket hozni a rendelkezésre álló információk alapján. A másik fogyasztói modellt a német bírói gyakorlat alakította ki. Ennek a modellnek a felfogásában a fogyasztót óvni kell, rendkívüli védelemben kell részesíteni, hiszen itt az a prekonceptió érvényesül, hogy a fogyasztó nem

86 Hajnal (2010): i. m. 43-44.

87 93/13/EGK irányelv 2. cikk b) pont, 2008/48/EK irányelv 3. cikk a) pont.

88 Nagy: i. m. 210.

89 Hajnal (2010): i. m. 45-46.

90 C-464/01. sz. ügy.

képes észszerű döntések meghozatalára, és már a legkisebb félrevezetésnek vagy megtévesztésnek is hajlamos bedőlni.⁹¹

A magyar fogyasztóvédelmi szabályok léte a fogyasztóval szembeni követelményeket, így a fogyasztóval szembeni gondossági mércét nem zárják ki. A PSZÁF elnöke által kiadott ajánlás is úgy utal a fogyasztóra, mint aki észszerűen tájékozottan, az adott helyzetben elvárható figyelmességgel és körültekintéssel jár el.⁹² A Kúria 6/2013. PJE határozata is gondosan eljáró fogyasztói mércét állítja fel⁹³: Nem értékelhető azonban tévedésként az, ha az adós arra hivatkozik, hogy nem olvasta el a szerződést, illetve a tájékoztatást vagy átolvasta ugyan, de annak egyes rendelkezéseit nem értette meg. Egy kölcsönvevőtől minimálisan elvárható ugyanis, hogy a szerződést alaposan áttanulmányozza és szükség esetén az egyes általa nem érthető rendelkezésekről tájékoztatást kérjen. Ennek elmulasztása a Ptk. 4. § (4) bekezdése alapján a kölcsönvevő terhére esik. Az Európai Bíróság a Kásler-ügyben ugyancsak az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő fogyasztóról beszél.⁹⁴ Ugyanezt a gondossági mércét képviselte egy hazai bíróság is: „a szerződés megkötése során ugyanakkor a fogyasztónak is a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, az együttműködési kötelezettségnek megfelelően úgy kell eljárnia, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Elvárható a fogyasztótól, hogy a nagy összegű és hosszabb távra szóló ügylet jellegéhez, nagyságrendjéhez, a vállalt kockázat mértékéhez igazodóan tájékozódjon a szerződés megkötése előtt”.⁹⁵

A fentiekre tekintettel jogi szempontból nem lehet megalapozott az olyan álláspont, amely a pénzügyi jogviszonyokba lépő és itt eljáró fogyasztóval szemben elvárhatósági, ill. gondossági mércét egyáltalán nem támaszt, a fogyasztót „pénzügyi vakságban” szenvedő jogalanynak állítja be és kizárólag a pénzügyi intézményre hárít minden kötelezettséget.⁹⁶

A pénzügyi fogyasztóvédelmi jogviszony másik alanya a pénzügyi szervezet, amely az egész szektort nézve a pénzügyi közvetítőrendszer része. Kérdés azonban, hogy mely vállalkozások tartoznak a pénzügyi közvetítőrendszerbe, illetve melyek tekinthetők pénzügyi szervezeteknek.⁹⁷

91 Fazekas: i. m. 75-76.

92 A 14/2012. (XII. 13.) PSZÁF elnöki ajánlás, 2.

93 PJE hat. indokolásának III.3. pontja.

94 C-26/13. sz. ügy, ítélet 74. pontja.

95 Szegedi Ítéletábla a Pf.II.20.486/2012/3. sz. döntésében (SZIT-H-PJ-2012-208. sz. bírósági határozat).

96 Németh Csaba: A pénzügyi fogyasztóvédelmi jog fejlődése Magyarországon 2008-2014 között (I. rész), *Gazdaság és Jog*, 2015/1, 3-11.

97 Németh: i. m. 3-11.

Egyre gyakoribb, hogy a pénzügyi szolgáltatók fogyasztókkal való kontraktuális viszonyában megjelenik egy harmadik fél, a pénzügyi közvetítő, aki jutalékos rendszerben dolgozik, így természetesen a szerződés megkötése iránti érdekeltsége elsődleges, tehát nem pártatlan. Gyakran alkalmaznak agresszív kereskedelmi gyakorlatokat, melyektől a fogyasztókat fokozottan védeni kell. Nem szabad azonban száz százalékban negatív szereplőként feltüntetni a közvetítőket, ugyanis egy jól felkészült, magasan képzett szakember jelentős segítséget nyújthat a fogyasztóknak a pénzügyi szolgáltatások területén való eligazodásban. A pénzügyi fogyasztóvédelemnek éppen ezért figyelmet kell fordítania a pénzügyi közvetítőkre is, hogy ők a fogyasztók segítése érdekében lépjenek be a kontraktuális viszonyokba, és ne saját érdekeltségük legyen az elsődleges.⁹⁸

A korábbi felügyeleti szabályozásnál is találkozhattunk azzal, hogy a törvény a pénzügyi szervezetek összevont fogalmát adta meg.⁹⁹ Ez a szervezetcsoport közelít leginkább a pénzügyi közvetítők csoportjához, azzal, hogy a kormányzati pénzügyi közvetítők nem tartoznak bele a pénzügyi szervezetek fogalmába. A törvényi definíció tehát egy általánosító jellegű megfogalmazással valamennyi pénz- és tőkepiaci, illetve ehhez kötődő résztvevőt beemeli a fogalmi körbe, illetve ezt kiegészíti még egy intézményi felsorolás is.¹⁰⁰

A hatályos szabályozás szintén használja a felügyeleti szabályozásban a pénzügyi közvetítőrendszer és a pénzügyi szervezetek fogalmát.¹⁰¹ A pénzügyi szervezetek mind intézményi, mind tevékenységi aspektusból nézve szigorúan szabályozott vállalkozások. Mind a piacra lépésük, alapításuk, működésük és megszűnésük egyaránt eltér a hagyományos piaci szereplőktől. A pénzügyi közvetítők lényege pedig az, hogy a megtakarító egy pénzügyi közvetítő intézménnyel köt szerződést, és ez a pénzügyi közvetítő juttatja el a beruházóhoz a szükséges pénzügyösszeget. A közvetett finanszírozás két végpontja között szerepelnek tehát a pénzügyi közvetítők, olyan pénz- és tőkepiaci intézménynek, amelyek jogszabályban meghatározott szolgáltatásokat nyújtanak a megtakarítóknak és a beruházóknak egyaránt.¹⁰²

98 Miskolczi Bodnár Péter, Sándor István: *A magyar fogyasztóvédelmi jog szabályozása*, Budapest, Protestáns Jogi Oktatásért Alapítvány (2009) 7-31.

99 1999. évi CXXIV. törvény a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről (PSZÁF) 2. § (1) bekezdés. A 2007. évi CXXXV. tv. szabályai direkt módon már nem határozzák meg a pénzügyi szervezetek fogalmát, de a 4. §-ban felsorolt törvények hatálya alá tartozó szervezetek lényegileg a korábbi pénzügyi szervezeteket fogják át. Hasonlóan járt el a felügyeletről szóló 2010. évi XLVIII. törvény.

100 Miskolczi Bodnár, Sándor: i. m. 7-31.

101 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról (MNB tv.) 81. §.

102 Nagy: i. m. 213-215.

7. AZ EURÓPAI UNIÓ PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELMEKRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSA ÉS AZOK HAZAI ÉRVÉNYESÜLÉSE

Úgy gondoljuk, hogy hazánk 2004-es EU tagsága óta kiemelt jelentősége van a hazai jogszabályok közösségi joggal való harmonizációjának, amely az Alaptörvény E) cikkének értelmében kifejezett elvárás is. Érdekes tehát a hazai előírások uniós szabályozásnak való megfelelését vizsgálni. A hazai pénzügyi fogyasztóvédelem számos anyagi jogi rendelkezése eredeztethető az Európai Unió fogyasztóvédelmi céljai, törekvései révén megalkotott irányelvek, rendletek előírásaiból. A szubszidiaritás elvéből az következik, hogy a nemzeti jogszabályok az uniós jogon túli szabályokat is megfogalmazhatnak, különösen, ha a nemzeti szinten való szabályozás hatékonyabbnak bizonyul. Általános jelleggel elmondható, hogy a hazai jogszabályok magasabb szintű fogyasztóvédelmi alapon nyugszanak, és nagyobb fokú védelmet biztosítanak a fogyasztónak. Ez a megállapítás nyilvánvalóan következik a közösségi szabályozás jellegéből is, mivel az gyakran éppen csak keretet kíván adni, amelyet az egyes tagállami jogszabályok töltenek fel tartalommal. Másfelől pedig a kérdéses rendelkezések éppen a mindenki által elfogadható minimumot kívánják meghatározni, amelyhez képest lehetséges többlétszabályok elfogadása.¹⁰³

A 2008/48/EK irányelv a fogyasztók védelmét szolgáló közösségi szinten harmonizált jogszabályi rendszer megteremtését, illetve ezen keresztül a fogyasztói alapjogok érvényesülését szolgálva több fontos szabályt is meghatároz a fogyasztói hitelmegállapodásokra vonatkozóan. Ezek közül kiemelkedőek a fogyasztók teljesskörű tájékoztatására vonatkozó szabályok, amelyek érvényesülése a pénzügyi piacon jelentkező információs aszimmetriából, illetve a tudatos fogyasztói attitűd hiányából fakadó fogyasztóvédelmi problémák megelőzését szolgálhatják. A fogyasztói hitel-megállapodásokkal kapcsolatos fogyasztóvédelmi problémák elsődleges forrását ugyanis maga az informálatlanság jelenti, amely az európai fogyasztói társadalmat általában jellemzi.¹⁰⁴ Éppen ezért kiemelkedően fontos, hogy a hitel-megállapodásokkal kapcsolatos hitelezői tájékoztatási kötelezettség szigorú és harmonizált szabályai kerüljenek megalkotásra a tagállamokban a közös piac fejlődését szolgálva. Az irányelv rendszerében a tájékoztatási kötelezettség több elemből tevődik össze, amelyek közül első a reklámokra vonatkozó szabályok köre. Minden marketing stratégia szükségképpen részét képezik ugyanis a reklámok, amelyek önmagukban is alkalmasak a fogyasztói döntések befolyásolására. Ennek megfelelően azonban a fogyasztók védelmének időhorizontját is a lehető

103 Kovács István, Szánthó Miklós, Törcsi Péter: *Fogyasztóvédelem a Pénzügyi Szektorban Magyarországon és az Európai Unióban avagy az acquis communautaire érvényesülése a magyar hitelpiacon*, Budapest, Jogállam és Igazság Kiadó (2015) 164-165.

104 Hajnal (2009): i. m. 15-16.

legkorábbra kell helyezni, a kereskedelmi kommunikáció szintjére is kiterjesztve. Az irányelv 4. cikk (1) bekezdése szerint minden olyan hitel-megállapodásra vonatkozó reklámnak, amely kamatlábat vagy bármely, a hitelnek a fogyasztó által viselt költségére vonatkozó számadatot megjelöl, általános tájékoztatást kell tartalmaznia. A reklámokban megjelenő általános tájékoztatásnak pedig egyértelmű, világos és jól látható módon kell tartalmaznia a hitelkamatlábát, beleértve a hitel fogyasztó által viselt teljes költségét, a teljes hitelösszeget, a teljeshiteldíj-mutatót.¹⁰⁵ Továbbá adott esetben a hitel-megállapodás időtartamát, továbbá az egyedi árura vagy szolgáltatásra vonatkozóan halasztott fizetés formájában nyújtott hitel esetén a készpénzárat és bármely előtörlesztés összegét, valamint adott esetben a fogyasztó által fizetendő teljes összeget és a törlesztések összegét. Az irányelv egy másik, a fogyasztókat kevésbé közvetlenül, de annál lényegesebben érintő területet is szabályoz amennyiben előírja, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a hitel-megállapodás megkötését megelőzően a hitelező értékelje a fogyasztótól kapott információkat és adatbázis alapján a fogyasztó hitelképességét. Összefoglalva tehát, a 2008/48/EK irányelv jóval túlmutat a korábbi szabályozáson, és sokkal részletesebben szabályozza a hitelezők által a fogyasztók számára nyújtandó információk körét, illetve a fogyasztókat megillető jogosultságokról is rendelkezik.

A 2008/48/EK rendelet nem vonatkozik lakóingatlanok vagy föld, ingatlan vásárlásához kapcsolódó hitel megállapodásokra, ezekre a 2014/17/EU irányelv az irányadó, amely a pénzügyi fogyasztóvédelem területén hiánypótló jelleggel született meg. Az irányelv rögzíti, hogy a hitellel kapcsolatos reklámnak ki kell térnie a kamatlábra és a hitelköltséggel kapcsolatos részletekre, a hitel összegére, a THM-re. A hitelező köteles megfelelő magyarázatokat nyújtani a fogyasztók számára, a fogyasztó fizetőképességét értékelni az aláírás előtt. A korábbi tapasztalatokból kiindulva az irányelv célként tűzi ki, hogy a szerződéskötést megelőző tájékoztatást teljes mértékben harmonizálják az egységes európai adatlap alkalmazásával, illetve a THM számítása tekintetében. Az irányelv egyébként csak szűk körben enged eltérést a tagállamok számára. A 2. cikk ugyan kimondja, hogy az irányelv nem akadályozza a tagállamokat abban, hogy szigorúbb rendelkezéseket tartsanak fenn, illetve vezessenek be a fogyasztók védelme érdekében, ezeknek egyrészt összhangban kell állniuk az uniós jog szerinti kötelezettségekkel, másrészt pedig az egységes európai adatlapon meghatározott tájékoztatástól nem térhetnek el. Ehhez kapcsolódóan viszont fontos látni, hogy az irányelv, bár fontos prudenciális és fogyasztóvédelmi kérdéseket feszeget, alapvetően nem tudja megoldani a napjainkban fennálló

105 Az 2008/48/EK irányelv 4. cikk (2) bekezdésének c) pontja alapján a tagállam dönthet úgy is, hogy azon folyószámlahitel formájában létrejött hitel-megállapodások esetében, amikor a hitelt felszólításra vagy három hónapon belül vissza kell fizetni, nem szükséges a teljeshiteldíj-mutató feltüntetése.

hitelpiaci válsággal kapcsolatos társadalmi és gazdasági nehézségeket. Nem kínál megoldást továbbá a tagállamoknak a hitelezéssel kapcsolatos fogyasztóvédelmi problémáinak a megoldására sem. Arra a gyakorlati problémára ugyanis, hogy a tájékoztató anyagok ne a fogyasztók által el nem olvasott, további aláírandó dokumentumok legyenek az adminisztratív feltételek kielégítése céljából, hanem a fogyasztók valóban rövid, tömör tájékoztatást kapjanak lehetőségeikről.¹⁰⁶

A hazai pénzügyi fogyasztóvédelem területén kiemelkedő jelentőséggel bír a 2008/EK irányelv implementálásával megalkotott 2009. évi CLXII. törvény (Fht). A fogyasztóknak nyújtott hitelekéről szóló törvény rendelkezései tulajdonképpen leképezik az irányelvben foglalt szabályokat, amelyek a fogyasztóknak nyújtott általános tájékoztatási kötelezettséggel szemben támasztanak kritériumokat. A magyar szabályozás csak két pontban tér el az irányelvben foglaltaktól, egyrészt előírja, hogy a reklámnak a hitelkamat típusát is tartalmaznia kell, vagyis, hogy a hitelkamat rögzített, változó, avagy mindkét kamattípusból áll, másrészt pedig, hogy a hitel teljes díját külön is fel kell tüntetni. Elmondható, hogy mind az irányelv, mind pedig az Fht. szigorú szabályai akadályozzák azt, hogy az egyes hiteltermékek reklámjai a termék sajátosságaihoz igazodóan kerüljenek a fogyasztók elé. Bodzási Balázs véleményében kifejtette, hogy az Fht. ezen rendelkezései nem életszerűek és betartásuk a gyakorlatban számos problémához vezet, illetve többletköltséget okoz a hitelintézeteknek. Az új szabályozás korlátozó hatása szerinte abban is kimutatható, hogy drasztikusan csökkentek a hirdetési piacon a banki hiteltermékek.¹⁰⁷

A 2014/17/ EU irányelvet 2016. március 21-ig kellett átültetni a nemzeti jogba, és rendelkezéseit is ezen túl kell alkalmazni. Figyelemmel arra, hogy az irányelv szigorúbb rendelkezéseket tartalmaz a jelzaloghitelek reklámjára az átültetés a hitelintézeti törvény (2013. évi CCXXXVII. tv.) és a fogyasztói hitelekéről szóló törvény (2009. évi CLXII. tv.) szabályozásait érintette, többek között a következő területeken: kereskedelmi kommunikáció, a szerződéskötést megelőző tájékoztatás, hitelképesség-vizsgálat, árukapcsolás engedélyezése, tiltása, devizahitelek.¹⁰⁸ 2015. február 1-jétől hatályba lépett változásokat ugyan nem a vizsgált közösségi jog előírásai indokolták, hanem a jogalkotó által bevezetett további fogyasztóvédelmi tárgyú rendelkezések. Ennek keretében került rögzítésre, hogy a hitelező a fogyasztónak nem nyújthat olyan hitelt, amelynek teljes hiteldíj mutatója meghaladja

106 Kovács, Szánthó, Töröcsi: i. m. 56-58.

107 Bodzási Balázs: *A fogyasztói hitelszerződések új szabályai* [Elérhető: http://www.bankszovetseg.hu/Content/Hitelintezeti/HSZ_0311_6.pdf (letöltés dátuma: 2017. október 30.).]

108 [Http://www.parlament.hu/documents/10181/303867/2015_51_penzugyi_kozvetito_rendszer/981708ab-36e3-45f3-a06e-8e0d2891b4e2](http://www.parlament.hu/documents/10181/303867/2015_51_penzugyi_kozvetito_rendszer/981708ab-36e3-45f3-a06e-8e0d2891b4e2) (letöltés dátuma: 2017. október 30.)

a jegybanki alapkamat 24 százalékponttal növelt értékét.¹⁰⁹ Fontos újítást jelent az Fht-ben a devizahitelekre vonatkozó szabályozás újragondolása is. Ha a hitelező a fogyasztóval deviza alapú hitelszerződést kíván kötni, akkor az Fht. szerinti tájékoztatási kötelezettsége során köteles feltárni a fogyasztó előtt a szerződéses ügylettel összefüggésben őt érintő kockázatokat, amelynek tartalmaznia kell a deviza alapú hitelszerződésből eredő árfolyamkockázat részletes ismertetését, valamint ennek hatását a törlesztő részletekre.¹¹⁰ A változásokat figyelembe véve azt láthatjuk, hogy összességében igen komoly újraszabályozást hajtott végre a jogalkotó. Ezek a változások egyrészt a meglévő hitelszerződések szerződési feltételeit érintették, másrészt pedig az újonnan megkötendő szerződésekre állapítanak meg szigorúbb, jobban szabályozott feltételeket. Az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségének megszigorítása mindenképpen üdvözlendő, hiszen a fogyasztók számára jobban kiszámíthatóbbá teszi a hitelszerződéssel kapcsolatos változásokat, így e rendelkezés mindenképp a fogyasztóvédelmet erősíti. Ugyanakkor, ami a jövőben megkötésre kerülő szerződések számát illeti, az egyre szigorodó kritériumok hatására a hitelezés visszaesésére számíthatunk.¹¹¹

8. A VILÁGBANK 2012-ES ÖSSZEFOGLALÁSÁRÓL ÉS A HAZAI PÉNZÜGYI FOGYASZTÓVÉDELMEK SZERVEZETI OLDALÁN TÖRTÉNT VÁLTOZÁSOKRÓL

A hatékony pénzügyi fogyasztóvédelem alapját a Világbank 2012-es állásfoglalása alapján az alábbi elemek adják:¹¹²

- A fogyasztók tájékoztatására vonatkozó teljes körű szabályozás.
- A pénzügyi fogyasztóvédelmi intézményrendszer újraszabályozása.
- Magatartási kódexek kidolgozása.
- Fogyasztók nyilvántartására vonatkozó szabályozás.
- Hatékony banktitok és adatvédelmi szabályozás.
- Egyfajta védőháló kialakítása, mint pl. a betétbiztosítás.
- Fogyasztói jogviták rendezése, elsősorban alternatív vitarendezési fórumon.
- A szabályok érvényesítésén túl a fogyasztók megalapozott döntési helyzetbe emelése.

109 Fht. 17/A. §.

110 Fht. 21/A. §.

111 Kovács, Szánthó, Töröcsi: i. m. 92.

112 Lentner: i. m. 434.

A magyar szabályozás azonban ezeken a rendelkezéseken is túlmutat, pl. az integrált felügyelettel, a pénzügyi fogyasztóvédelmi szabályrendszer megerősítésével vagy a direkt állami beavatkozás lehetőségével.¹¹³

Az alapvető jogok biztosának állásfoglalása alapján a pénzügyi szolgáltatók ügyfelei is jogosultak hasonló védelemre, mint amelyet a nem biztonságos termékeket értékesítő vállalatok vásárlói élveznek a fogyasztóvédelmi törvény rendelkezései alapján.¹¹⁴ Mindezek alapján a felügyelet pénzügyi fogyasztóvédelmi feladatának alapjai a következőkben álltak:

Szükséges egy olyan hatékony jogi szabályozás, amely megfelelő védelmet biztosít a fogyasztóknak. Ennek érdekében elengedhetetlen a felügyelet jogszabály-előkészítésben való részvételének biztosítása, illetve bizonyos esetekben jogszabály-módosítási kezdeményezések benyújtására való lehetőség. Ilyen módosítás volt pl. a kötelező fogyasztóvédelmi kapcsolattartók, akik a fogyasztói ügyekért felelősek, és gondoskodnak a fogyasztói érdekvédelem hatékony beépüléséről a belső szervezetrendszerbe.¹¹⁵

A fogyasztóvédelmi felügyeleti tevékenység során az egyedi fogyasztói beadványokat minden esetben hatósági eljárás keretében kell vizsgálni az eredményes fellépés érdekében, esetleges jogsértés esetén pedig a fogyasztóvédelmi intézkedések megtétele mellett, fogyasztóvédelmi bírság kiszabására is szükség lehet. A felügyeleti jogkör azonban nem terjedhet ki a pénzügyi szolgáltatók és a fogyasztók közötti szerződésből eredő fogyasztói jogviták rendezésére, ezekben a kérdésekben a bírói út mellett egy alternatív vitarendezési fórum működtetése, az önálló és független Pénzügyi Békéltető Testület nyújthat gyors, hatékony és eredményes segítséget. A hatósági eljárás során tiszta és rövid határidők szükségesek, illetve elengedhetetlen a magas szakmai színvonalú és közérthető írásbeli panaszkezelés. 2011 júliusától a PBT testesíti meg azon alternatív vitarendezési fórumot, mely immáron hat éve segíti elő hatékonyan a pénzügyi szolgáltatókkal, így a biztosítókkal szembeni fogyasztói panaszok gyors, költséghatékony és eredményes elintézését.¹¹⁶

A pénzügyi fogyasztóvédelmet érintő legnagyobb változásnak a makroprudenciális és mikroprudenciális intézmények összevonását tekintjük, amelynek révén a

113 Miskolczi Bodnár, Sándor: i. m. 7-31.

114 Az állampolgári jogok biztosának pénzügyi projektje c. kiadvány, ÁJOB Projektfüzetek, 2011/3, 16.

115 *Jelentés a Pénzügyi Békéltető Testület éves tevékenységéről* (2014) [Elérhető: http://alk.mnb.hu/data/cms2428770/PBT_Eves_jelentes_2014.pdf (letöltés dátuma: 2017. október 30.)]

116 https://www.mnb.hu/archivum/Felugylet/root/fooldal/pbt/bal_menu/a_pbt_mukodese/altalanos_informaciok (letöltés dátuma: 2017. október 30.)

Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) beolvadt a Magyar Nemzeti Bankba. Az új pénzügyi fogyasztóvédelmi hatóság így a jegybank lett 2013-tól.¹¹⁷ Az összevont felügyeleti intézmény, illetve a mikroprudenciális felügyeletnek a jegybankba integrálása mellett több érv is szólt. A teljesség igénye nélkül ilyen érv volt az, hogy az integrálással kisebb az esélye annak, hogy a felelősségi és hatáskörök nem kellő elhatárolása miatt elmaradhatnak a szükséges beavatkozások, valamint a duplikáció kiküszöbölése, egymás feladataiba történő beavatkozás lehetőségének elkerülése is.¹¹⁸

ZÁRÓ GONDOLATOK

Megállapíthatjuk, hogy az MNB újraszabályozásával a fogyasztóvédelemben új fejezet kezdődött, kiépítésre kerültek ugyanis azok a makroprudenciális szabályok, amelyek az adókat is védik a túlzott eladósodástól, illetve az alacsony hitelfedezettségtől egyaránt.¹¹⁹

Mindezek mellett a jogalkalmazás során is fontos jogfejlesztési lépések történtek, amelyeket fentebb már részletesen is kifejtettünk. Úgy gondoljuk, hogy a hazai szabályok mindenképpen felülmúlják a közösségi jog által elvárt minimumot, így kijelenthető, hogy az utóbbi időben valóban a fogyasztók védelme áll a szabályozás középpontjában és a hazai szabályok kielégítő védelmet biztosítanak a fogyasztók számára.

Tanulmányunk alapvetően arra a gondolatra épít, hogy a gazdasági világválság után a pénzügyi felügyelet szinte gyökeres átalakulása figyelhető meg, amelynek egyik legfontosabb vívmánya a pénzügyi fogyasztóvédelem felértékelődése, melyre az utóbbi évek meglehetősen negatív gazdasági sorozata után egyértelműen nagy szükség volt. A fogyasztóvédelem a gazdasági szektorban, ahogy azt már említettük, számos specialitással bír. Egyrészt a szolgáltatás tárgyát tekintve, mindig pénz illetve értékpapír, s mivel a pénzügyi szolgáltatások rendkívül komplexek, valamint a fogyasztók és a vállalkozások között óriási az információs aszimmetria, így a fogyasztóvédelem a hagyományos eszközeivel már nem tud hatékonyan fellépni.

117 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról.

118 *Az MNB pénzügyi felügyeleti funkcióinak megerősítése*, 16 [Elérhető: www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Sajtoszoba/vitaanyagok/Felügyelet_HU.pdf (letöltés dátuma: 2017. október 30.)]

119 Ligeti Sándor: A makroprudenciális politika egyes kérdései, Bánfi Tamás 70 éves – Banki kérdések, *Közgazdaság*, 2017/2, 211-213. [Elérhető: http://unipub.lib.unicorvinus.hu/2865/1/Koz_Gazdasag_2017_2_Ligeti_Sandor_u.pdf (letöltés dátuma: 2017. december 12.)]

A tanulmányunk elején felvetett hipotézisünk egyrészt az volt, hogy a rendszerváltás, majd a gazdasági világválság felszínre hozta a pénzügyi szektort érintő szabályozás hiányosságait, amelynek megoldása az állam tevékeny jelenlétét igényelte és igényli ma is.

Véleményünk szerint a megfelelő szabályozási háttér kialakítása szempontjából a hosszú távú fogyasztói döntések segítése, illetve az ilyen döntések során felmerülő hibáknak az orvoslása kiemelt jelentőségű, hiszen ezek járhatnak a fogyasztók számára a legnagyobb hátránnyal, így ezek okozzák a legsúlyosabb piaci kudarcokat is. A pénzügyi fogyasztóvédelemnek pont ebben a tudatos döntéshozatalban kell segítséget nyújtania, ugyanakkor látnunk kell, hogy nem elég rábízni magunkat a felügyelet nyújtotta védelemre, hanem elengedhetetlen, hogy mi magunk, a fogyasztók is megtegyünk mindent a saját pénzügyi tudatosságunk érdekében. Az elmúlt néhány évben Magyarországon számos kezdeményezés indult a pénzügyi tudatosság-növelésére, hiszen a pénzügyi válság hatására egyre inkább előtérbe kerülő pénzügyi kultúra a fogyasztók pénzügyi ismereteinek vizsgálatára és bővítésére fókuszál. Az utóbbi időben azonban világossá vált, hogy ez nem elégséges, hanem arra is figyelni kell, hogy a pénzügyi információ hasznosulása hogyan történik.

Úgy véljük tehát, hogy nem elegendő csupán a jogszabályok megalkotásával és az intézményi háttér megteremtésével elősegíteni a hatékony pénzügyi fogyasztóvédelmet, hanem a fogyasztói tudatosság növelését célzó oktatásnak is megfelelő hangsúlyt kell kapnia a jövőben.

BÁNYAI ORSOLYA

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

FODOR LÁSZLÓ

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

ZÖLD JELZÉST KAPOTT? – TERMÉKJELÖLÉSEK

A FOGYASZTÓ- ÉS A KÖRNYEZETVÉDELEMBEN*

A tanulmány célja a termékjelölések példáján bemutatni a fogyasztóvédelmi jog és a környezetjog kapcsolódását. Bár a két jogterületnek különböző a célja és rendeltetése, a termékjelölések nyilvánvaló kapcsolódási pontot jelentenek közöttük. A termékjelölés ugyanis egy olyan eszköz, amely egyszerre képes fogyasztó- és környezetvédelmi szempontok érvényesítésére. A termékjelölés a terméken (esetleg szolgáltatáson) elhelyezett olyan egyszerűsített megkülönböztető jelzés, amely alkalmas arra, hogy információt nyújtson a vásárlók (fogyasztók) számára a termék bizonyos tulajdonságairól, ezzel elősegítve a termék megvásárlásával kapcsolatos, tudatos döntéshozatalt.¹ A termékjelölések közt a környezetvédelmi jelölések sajátos

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 A tudatosság (környezettudatosság, céltudatosság, egészségtudatosság stb.) nem homogén kategória, számos területet takar, amelyek két markánsan elkülönülő csoportba tartoznak: az önérdelmet követő és a közérdeket szem előtt tartó cselekedetek csoportjába. A környezetbarát termékeket preferáló tudatos vásárlók száma Magyarországon egyes felmérések szerint csökkenőben (Kirakat.hu és Ipsos felmérései), míg más kutatások (Tudatos Vásárlók Egyesülete, a MagNet Bank és a GfK közös felmérése) szerint növekedőben van. Dudás Katalin: A tudatos fogyasztói magatartás dimenziói, *Vezetéstudomány*, 2011/7-8, 53., 54.; [Elérhető: <http://tudatosvasarlarlo.hu/piaci-jelentes> (letöltés dátuma: 2018. január 12.).]

kategóriát képeznek, hiszen a fogyasztóvédelmen túl környezetvédelmi célokat is szolgálnak.

Első lépésben megkíséreljük röviden – elméleti síkon – összefoglalni a két szakterület egymással való kapcsolatának sajátosságait. Ezen belül kitérünk arra is, hogy mi a termékjelölések jelentősége a környezet- illetve fogyasztóvédelemben. Tekintettel arra, hogy számos jelölés létezik, amelyek között már kiigazodni sem könnyű, megkíséreljük rendszerezni a környezetvédelmi jelöléseket. A magyar, az Európai Unió-s és nemzetközi szabályozást alapul véve ki is válogattunk néhány, a hazai piacon gyakrabban előforduló környezetvédelmi jelölést, amelyet röviden bemutatunk, fogyasztóvédelmi szempontból. Záró gondolatként kitérünk a termékjelölés-típusú szabályozás buktatóira is. Mindezzel arra igyekszünk rámutatni, hogy az ökológiai szempontból tudatos fogyasztói magatartás általánossá válásához a jelölések szükséges, de nem elégséges eszközök. A környezetvédelem és a fogyasztással kielégíteni kívánt, az életszínvonal megtartására vagy javítására irányuló vágy nem hozható teljesen összhangba egymással, de lehetséges a mainál fenntarthatóbb fogyasztási minták kialakítása. Ha nem is minden termékkörben, de különösen az építkezés, az otthonaink berendezése, a táplálkozás, a közlekedés² terén a fenntartható (pl. energiatakarékos) fogyasztási minta érdemben csökkentheti az emberiség ökológiai lábnyomát, úgy, hogy közben ahhoz élvezeti előnyök (pl. nagyobb kényelem) is társulnak.

Ez persze már messze nem csak a jogtudomány feladata, ahogyan a fogyasztási mintákkal összefüggő gazdasági és szociális problémák megoldása sem. Nem terjed ki a vizsgálat a környezeti veszélyek jelöléseire (amelyeket pl. háztartási vegyszerek esetén kötelező alkalmazni), illetve a környezetvédelmi termékjelölések reklámjogi, védjegyjogi sajátosságaira, a jelölésekkel való visszaélések és a jogkövetkezmények bemutatására sem, ami e tanulmány terjedelmi kereteit jelentősen meghaladná.

1. A KÖRNYEZETVÉDELEM ÉS A FOGYASZTÓVÉDELEM KAPCSOLATA

Bevezetőnkben arra utaltunk, hogy mintegy eszközként kapcsolatot teremt a két szabályozási terület között a termékjelölés. A környezet- és a fogyasztóvédelem kapcsolata azonban ennél sokkal mélyebb és összetettebb, miközben érdemi, koncepcionális különbségek is vannak közöttük – röviden ezt igyekszünk előbb megvilágítani.

2 Ezen életviszonyok jelentőségére ld. Joachim H. Spangenberg, Sylvia Lorek: *Lebensqualität, Konsum und Umwelt: intelligente Lösungen statt unnötiger Gegensätze*, Bonn, Fridrich Ebert Stiftung (2003) 22.

Közös a két szakterület jogpolitikai céljai és szabályozási módszerei közül a védelmi doktrína, vagyis az, hogy az állam a jogi szabályozáson keresztül – részben objektív intézményvédelmi eszközök, részben az érintetteknek biztosított alanyi jogi illetve igényérvényesítési pozíciók révén – kiegyenlített erőviszonyokat befolyásol, egyensúlyi vagy ahhoz közeli pozícióba segítve a gyengébbik felet. A gyengébbik fél szerepében láthatjuk a környezetet (természetet) s annak elemeit, a közösséget és annak tagjait, beleértve a jövő nemzedékeit is, illetve a fogyasztókat. Mindkét esetben értelmezhető a védelem egyéni és csoportérdekként egyaránt. Mindkét esetben elsődleges illetve meghatározó kötelezettje a követelményeknek a gazdasági szereplő, a gyártó, aki – gazdasági, szociális, információs – előnyben van a magánszemélyhez (az átlagos vagy a sokszor alacsonyabb képzettséggel, jövedelemmel, érdekérvényesítő képességgel és készséggel bíró fogyasztóhoz) képest, aki a termékét megveszi, szolgáltatását igénybe veszi, s adott esetben a termelési és fogyasztási folyamatok negatív – környezeti, gazdasági, egészségügyi stb. – hatásait elszenvedi.

Nem véletlen, hogy az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 11. és 12. cikke előírja az EU valamennyi politikájának kialakítása során a környezet- illetve fogyasztóvédelmi követelmények érvényesítését, és hogy a 114. cikk (3) bekezdése szerint (az egészségügy és a biztonság mellett) e területeken az EU a védelem magas szintjét veszi alapul. Mindkettő esetén megengedi a Szerződés (169. és 193. cikke) a tagállamok számára, hogy az uniós sztenderdektől eltérhessenek, amennyiben szigorúbb elvárásokat támasztanak a környezet illetve a fogyasztók védelmében. (Érdekességként: számos német – pl. a bajor – tartományi kormányon belül azonos tárcához tartozik a környezetvédelem és a fogyasztóvédelem.)

Szabályozás-módszertani szempontból kiemelendő, hogy mindkét szakterületen szerepe van a termékek jelölésének, címkézésének. A termékjelölések alkalmazása mögött általában az a piaci kudarc húzódik, amit információs aszimmetriaként szoktak emlegetni. Eszerint egy termék forgalmazói és fogyasztói között például a rendelkezésre álló információk tekintetében nincs egyensúlyi helyzet, és ha ez a helyzet nincs kompenzálva, úgy az megakadályozza a fogyasztókat abban, hogy „optimális” döntést hozzanak.³ Az információs közgazdaságtan alapvetése, hogy a fogyasztók informáltságának javításával ez a piaci kudarc orvosolható.⁴ Ezt az elméletet a fogyasztóvédelmi jog és a környezeti jog egyaránt érvényesíti,

3 A valóság az, hogy rengeteg a termék, túl sok az információ, kevés az idő, kevés a független, elérhető és valóban érthető információ a termék környezeti tulajdonságairól. Ralph E. Horne: Limits to labels: The role of eco-labels in The assessment of product sustainability and routes to sustainable consumption, *International Journal of Consumer Studies*, 2009/33, 180.

4 Balogh Virág: Fogyasztóvédelem, szabályozás, hatékonyság, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/8, 13.

hiszen mindkét jogterület támogatja a fogyasztók/környezethasználók számára a megfelelő mennyiségű és minőségű információk rendelkezésre bocsátását.⁵ Az információnyújtásnak az egyik módja a termékjelölések alkalmazása.⁶

Mindkét esetben fontos célja a szabályozásnak, hogy „képesítse” is a gyengébbik pozícióban lévő felet arra, hogy jogait érvényesíteni tudja, ami alapvetően a környezeti illetve fogyasztói tudatosság javításával lehetséges. E ponton – tehát nem csak a konkrét termékkel, annak tulajdonságaival összefüggésben – szintén szerephez jut az információ, pl. a környezeti illetve fogyasztói jogok mibenlétéről, érvényesítésük módozatairól. Ennek megfelelően mind a környezetvédelem, mind a fogyasztóvédelem törvényi előírásai kitérnek az oktatás szerepére.⁷

A környezet- és fogyasztóvédelem mögöttes értékei közt számos átfedést fedezhetünk fel, hiszen a termékeknek vannak olyan tulajdonságai, amelyek mindkét szempontból relevánsak, a fogyasztói döntés kialakításakor környezeti szempontok is szerepet kaphatnak (hogy csak egyetlen, de annál szemléletesebb példával éljünk: a gyártó a fogyasztót akár a termék lényeges környezeti tulajdonsága (pl. energiafogyasztása) tekintetében is félrevezetheti az értékesítés (promóció) során). Mindkét szakterület szempontjából fontos, hogy a piac legyen transzparens, a termékek közti verseny tiszta, vagyis a fogyasztó számára legyen lehetőség a termékek összehasonlítására s a valóságnak megfelelő szempont szerinti választásra. Nem csak a környezet-, hanem a fogyasztóvédelem is része a fenntartható fejlődésnek, tekintettel a fenntartható fejlődés gazdasági, társadalmi és környezeti összetevőire.

Míg eddig a közös pontokat hangsúlyoztuk, immár rá kell térnünk a két szakterület közti eltérésekre. Könnyen belátható, hogy a környezetvédelem és a fogyasztóvédelem tárgya különbözik egymástól, még ha van is azok közt átfedés. A környezetvédelem ugyanis sokkal összetettebb elvárásokat támaszt a termékekkel, szolgáltatásokkal szemben. Ez egyfelől a szempontok sokféleségét jelenti, amelyek a fogyasztóvédelem szempontjából többnyire marginálisak (pl. a közösség egésze szempontjából érdekes energiafogyasztási kérdések, egy nagy energiaigényű termék használata során, mint amilyen a mikrohullámú sütő), s nem csak a konkrét termék, hanem az egész termékcsoport, azon is túl a fogyasztói kultúra, az életmód tekintetében jelent elvárásokat. A környezetvédelemben a fogyasztó szerepe felértékelődött az

5 Fazekas Judit: *Fogyasztóvédelmi jog*, Budapest, Complex (2007); Fodor László: *Környezetjog*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó (2015); Bándi Gyula: *Környezetjog*, Budapest, Szent István Társulat (2014).

6 Jasper Stein: The legal status of eco-labels and Product and Process Methods in The World Trade Organization, *American Journal of Economics and Business Administration*, 2009/4, 285-295.

7 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről, 17. §.; 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, 54-55. §.

utóbbi évtizedekben, a tudatosság jelenleg alacsony szintjét⁸ radikálisan emelni kell, hiszen választása a többi életciklusra is kihat. Tovább lépve, lényeges eltérés, hogy míg a környezetvédelem a termék teljes életútját (életciklusát) látja, addig a fogyasztóvédelem – ha nem is kizárólagosan, de első sorban – a fogyasztási ciklusra figyel. Az 1. sz. ábrán leegyszerűsített tartalommal ezt igyekszünk szemléltetni, kiemelve a fogyasztóvédelem számára legfontosabb szakaszt.⁹

1. ábra – egy termék életciklusa (egyszerűsítés). Forrás: saját szerkesztés.

2. A KÖRNYEZETVÉDELMI JELÖLÉSEK RENDSZEREZÉSE

Termékjelölés alatt általában a terméken, a csomagolásán, esetleg a forgalmazás helyén (polcon) elhelyezett képi és/vagy szöveges tájékoztatást értünk. Egy termékjelölés – szimbólumként, gyűjtőszóként – sokkalta több információt közvetíthet, mint amit a fogyasztó egy szöveges leírásból a vásárlás során el tudna

⁸ Nemzetközi tapasztalatok szerint a fogyasztók alig 5%-a tekinthető felelős vásárlónak, a fogyasztói politika nem elég hatékony e téren. Christian Bala, Wolfgang Schuldzinski (Hrsg.): *Der verantwortungsvolle Verbraucher. Aspekte des ethischen, nachhaltigen und politischen Konsums*, Düsseldorf, Verbraucherzentrale NRW (2015) 125.

⁹ A környezetvédelem (integrált termékpolitika) és a fogyasztóvédelem kapcsolatára ld. még Péter Judit: Fenn tartható fogyasztás, *Európai Jog*, 2002/3, 20-25.

vagy akarna olvasni. Ha tehát a fogyasztó egy általa ismert, megbízhatónak tartott termékjelöléssel találkozik, annak alapján máris különböző elvárások teljesülését feltételezi. Éppen ebből fakadóan a termékjelölésekkel könnyen vissza is lehet élni, ha a szabályozás nem támaszt velük szemben követelményeket.

A környezetvédelmi termékjelölések – magától értetődően – a termék (akár pozitív, akár negatív) környezeti tulajdonságait vagy azok egy részét közvetítik. Ezeknek nagyon sokfajta van, ezért igyekszünk őket csoportosítani. Előbb azonban szükségessé rámutatni arra, hogy nem egyedül a termékjelölés lehet információhordozó, hiszen amellet sok más módja is ismeretes a fogyasztó tájékoztatásának (a prospektustól a termékleírás, használati útmutatón át a reklámkampányig). Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy valamely termék, szolgáltatás hagyományos módon nem is „címkézhető” – gondoljunk csak, pl. a vezetékes közszolgáltatásokra. Az alábbiakban még egy összefüggésre fogunk rávilágítani: elképzelhető, hogy a környezetvédelmi termékjelölés feltételei közt további tájékoztatást írnak elő, nem csak a környezeti tulajdonságokat illetően, hanem pl. a rendeltetésszerű használat módját illetően, hiszen egy termék csak akkor lesz, pl. környezetbarát, ha környezetbarát módon is használják. Ez további kapcsolatot jelent a két szakterület között.

Mint említettük, rengeteg környezetvédelmi jelölés létezik, az ecolabelindex.com például 464-et különböztet meg világszerte.¹⁰ A globalizáció eredményeképpen itt Magyarországon is találkozhatunk számos olyan termékkel, amelynek a jelölése Földünk egy másik pontjáról származik. A termékjelöléseket többféleképpen szokták csoportosítani. James Salzman nevéhez fűzik azt a klasszikus csoportosítást, amelynek az alapján megkülönböztethetünk ún. öko-jelöléseket (eco-labels), amelyek a termék teljes életciklusát figyelembe vevő, átfogó értékelésen alapulnak; egy-egy speciális tulajdonság igazolására irányuló, önkéntes címkéket (single-issue voluntary labels); illetve ugyancsak egy-egy tulajdonság igazolására szolgáló, de kötelező jelöléseket (single-issue mandatory labels).¹¹ Ez utóbbi két kategóriában a termék egy-egy életciklusára (pl. gyártás, ártalmatlanítás) és nem teljes életciklusára vonatkozik a címkén található állítás. Egy másik igen gyakran alkalmazott rendszerezés az ún. ISO klasszifikáció. Ez alapján három kategóriát különböztetünk meg (I, II, III) plusz egyet (I-höz hasonló), amelyik az első három kategória jellemzőit együttesen, vegyesen tartalmazza.¹² Az első kategóriába (Type I) tartoznak azok a jelölések, amelyek megfelelnek az ISO 14024 szabványnak. Ezek olyan címkék, amelyek alkalmazása önkéntes, sokrétű követelményen alapuló; amelyeket

10 <http://www.ecolabelindex.com/ecolabels/> (letöltés dátuma: 2018. január 26.)

11 Alejandra Martínez Gándara: *The law and economics of eco-labels*, Rotterdam, Erasmus University (2013) 34.

12 E negyedik típust a szakirodalom alakította ki, nem ISO szabványhoz köthető.

független harmadik fél által hitelesített eljárás eredményeképpen ítélnék oda, olyan termékekre, amelyeknek a környezetbarát jellegét a termék teljes életciklusára vetítve fogalmazzák meg. Ilyen például a magyar környezetbarát termék védjegy, a német Kék Angyal, az Európai Virág, a Nordic Swan stb.

A skandináv országok
ökocímkéje
Nordic Swan

Az Amerikai Egyesült
Államok öko-címkéje

Európai Virág

A német öko-címke:
Kék Angyal

Környezet-barát
Termék Védjegy

2. ábra: néhány átfogóan tanúsító környezetvédelmi jelölés

A második kategóriába (Type II) azok a jelölések tartoznak, amelyek környezetbarát jellegét vagy tulajdonságait a gyártó, forgalmazó, vagy kereskedő a saját termékére nézve maga állítja, mindenfajta független hitelesítés nélkül (pl. újrahasznosított alapanyagból készült, delfin-barát stb.)¹³. Itt már felmerül a lehetősége (veszélye) a fogyasztó félrevezetésének illetve az ún. zöldre mosásnak (greenwashing), tekintve, hogy az állítás valóságát nem garantálja független személy.¹⁴ Az effajta állítások megjelenhetnek a termék címkéjén, vagy például reklámjában is.¹⁵ Az ilyen környezetvédelmi állításokra az ISO 14021 tartalmaz előírásokat (pl. az állítás valóságára, pontosságára nézve, alkalmazható mintákat kínál stb.).¹⁶ A harmadik kategóriába (Type III) tartozó jelölések az ISO 14025 szabványához igazodnak, és nem feltétlenül a fogyasztóknak szólnak (bár ez sem kizárt), hanem jellemzően inkább az üzleti szférának.¹⁷ E kategóriában a jelölések részletes adatszolgáltatásban öltönek testet, amelyeknek az értékelése a vevőre marad.¹⁸ A nyújtott adatokat szakértők gyűjtik, és független szakértők hitelesítik. Ugyanakkor mindössze 7 ország alkalmaz ilyen jelöléseket.¹⁹ Ahogy említettük, létezik még egy az első kategóriához hasonlító negyedik kategória (Type I-like) is, amelybe olyan jelölések tartoznak,

13 Horne: i. m. 177.

14 *A guide to environmental labels – for Procurement Practitioners of the United Nations System*, UNOPS (2009) 10.

15 Magyarországon a Magyar Reklámetikai Kódex 22. cikkelye tartalmaz a környezetvédelemmel kapcsolatos állításokra nézve iránymutatást.

16 Gándara: i. m. 42.

17 <https://www.iso.org/standard/38131.html> (letöltés dátuma: 2018. január 20.)

18 *A guide to environmental labels* (2009) i. m. 12.

19 Japán, Kanada, Németország, Norvégia, Dánia, Dél-Korea, Kína és Svédország. *A guide to environmental labels* (2009) i. m. 12.

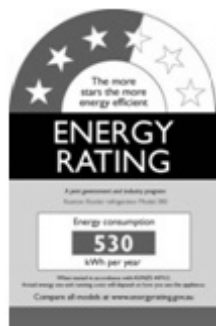
amelyek egy-egy környezeti jellemzőt igazolnak, független harmadik fél hitelesítése által (pl. FSC, Energy Star).

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy ebbe az ISO klasszifikációba az immár hazánkban is közismert energiacímkék például nem férnek bele.²⁰ Ezek ugyan csak közvetve tekinthetők környezetvédelmi jelöléseknek, de tekintettel arra, hogy az energiacímkék a fogyasztói döntések befolyásolásával hozzájárulnak az energiateljesítés (illetve bizonyos termékcsoportok esetén a vízfogyasztás, a zajkibocsátás) csökkentéséhez, és ezzel az ökológiai lábnyom csökkentéséhez, nem mehetünk el mellettük szó nélkül. Ezek a jelölések főként arról tájékoztatnak, hogy a termék milyen energiateljesítéssel jár, miáltal a fogyasztók előnyben tudják részesíteni a kisebb energiaigényű készülékeket.²¹ Az energiacímkéket is csoportosíthatjuk, pl. aszerint, hogy milyen jellegű információt szolgáltatnak a termék energetikai jellemzőiről (megkülönböztető vagy komparatív jelölés).²² Megkülönböztető jelölések alatt értjük azokat, amelyek arról adnak tájékoztatást, hogy az adott termék energiateljesítése (vagy a legenergiateljesítősebb) a hasonló termékekhez képest, de nem ad lehetőséget összehasonlításra. Ilyen például az Energy Star jelölés. Ehhez képest a komparatív jelölések (egy skálán keresztül) lehetővé teszik, hogy a vevők rálátást kapjanak arra, hogy a kiválasztott termékénél vannak esetleg sokkal energiateljesítősebbek is, vagy éppen ellenkezőleg, a kiválasztott termék a leginkább energiateljesítősebb modellek közé tartozik. Az energiacímkék ilyen komparatív jellegű jelölések. Az összehasonlítást lehetővé tevő skála Európában színes sávokból és betűjelölésekből, de például az Amerikai Egyesült Államokban vagy Ausztráliában a szállodák minősítéséhez hasonlóan csillagokból épül fel. A példa is mutatja, hogy az ehhez hasonló jelöléseket világszerte alkalmazzák.

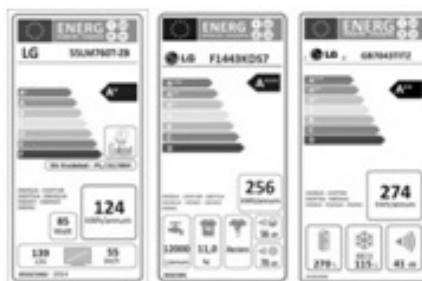
20 Éppen ezért vannak további csoportosítási lehetőségek is. Ehhez lásd Horne: i. m., 177.; Fodor László: Környezetvédelmi címkézés az Európai Unióban. In: Fodor László (szerk.): *A környezetvédelmi szabályozás elmélete és gyakorlata*, Debrecen, Lícium-Art (2002) 51-65.

21 Érdekes módon azonban egyáltalán nem mindegy, hogy milyen információkat és hogyan tartalmaznak ezek a jelölések. Ld. ezzel kapcsolatban Michael Colombier, Philippe Menanteau: From energy labelling to performance standards: some methods of stimulating technical change to obtain greater energy efficiency, *Energy Policy*, 1997/25, 425-434.

22 Luc Werring (szerk.): *EU Energy Law, EU environmental law. Energy efficiency and renewable energy sources*, Leuven, Claeys and Casteels (2006) 186.

Energiacímke Ausztráliában

Energiacímke az Európai Unióban

3. ábra: energiacímkék

E jelzéseket másfelől aszerint is lehet csoportosítani, hogy alkalmazásuk önkéntes vagy kötelező jelleggel történik-e. Ha önkéntes alapúak, mint például az Energy Star, ott a termék gyártói azzal válnak jogosulttá a jelölés használatára, hogy vállalják az általánosnál szigorúbb energiahatékonysági követelményeknek való megfelelést. Ha kötelező jellegűek, mint az „energiacímkék”, akkor a gyártóknak ugyan nem kell javítaniuk a termék energiahatékonyságán, de ha nem teszik, akkor a jelölés kötelező használatával tulajdonképpen kijelentik, hogy a termék adott esetben nagyon rossz energetikai jellemzőkkel bír, ami csökkentheti a termékkel kapcsolatos vásárlási kedvet.²³

3. NÉHÁNY KÖRNYEZETVÉDELMI TERMÉKJELÖLÉS FOGYASZTÓVÉDELMI SZEMPONTBÓL

3.1. Az EU ökokímkeje (európai virág, európai margaréta) és a környezetbarát termék védjegy

Elsőként az EU-nak a környezeti szempontokat átfogó, a teljes életciklus figyelembe vételén alapuló jelölését említjük, amelyet 31 országban használnak, vagyis a teljes belső piacon biztosítja a kiemelkedő környezeti tulajdonságokkal bíró termékek, szolgáltatások megkülönböztetését.²⁴ Ezzel, s minden pozitív irányban kiemelt termékkel kapcsolatban rögzíteni kell, hogy a megkülönböztetésnek objektív szempontjai vannak, de csupán az átlagostól való eltérésre utal. Tehát, pl. a reklám

23 Adrian Bradbrook: Eco-Labeling: Lessons from the Energy Sector, *Adelaide Law Review*, 1996/18, 40.

24 Az EU jogrendje számos termékjelölést ismer, mint amilyen az ökokímke, az ellenőrzött ökológiai gazdálkodás címkeje, az energiacímke, vagy az itt nem ismertetendő jelölések közül az újrahasznosítható csomagolás, az elkülönített gyűjtés, a genetikailag módosított szervezetek és a környezetre veszélyes vegyi anyagok jelölése. Ludwig Krämer: *Az Európai Unió környezeti joga*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus (2012) 248-253.

funkciót is betöltő,²⁵ környezetbarát illetve környezetkímélő jelölések esetében nem arról van szó, hogy az adott termék vagy szolgáltatás kedvezően befolyásolná a környezet állapotát, hiszen az ilyen termékeknek is van negatív környezeti hatása, csak kevesebb a többinél. Épp e viszonylagosság miatt az egyes termék csekélyebb környezeti terhet negligálhatja az, ha a termékből többet vásárolnak a fogyasztók, hiszen a környezetvédelem szempontjából ezek hatásainak az összeadódása (és az adott iparág terjeszkedésével, újabb beruházásaival járó hatás) is releváns. A környezetbarát termék kelendősége akkor lesz csak pozitív, ha összességében nem fogyasztunk többet, illetve egyidejűleg a termékcsoport rosszabb adottságú termékei visszaszorulnak a piacon.

Az átfogó értékelés elvégzése nehéz feladat, egy terméknek ugyanis sokféle, környezeti szempontból releváns tulajdonsága lehet, amelyeket összességükben kell értékelni (pl. hulladékszegény-e, könnyen lebomlik-e, mennyi a nyersanyag igénye, tartalmaz-e ózonkárosító anyagot stb.) Ha ezek közül csak egyeseket vizsgálunk, az eredmény félrevezető lehet, hiszen egy jó tulajdonság mellett előfordulhat, hogy a termék valamely más tulajdonsága kifejezetten káros a környezetre. Ezért a fogyasztók védelme is azon megfontolások közt szerepelt, melyekre tekintettel az EU kidolgozta saját címkézési rendszerét, amelyben biztosított a fogyasztóvédelmi szervezetek közreműködése, illetve „a fogyasztók tájékoztatása a termékek környezeti hatásairól pontos, nem megtévesztő és tudományosan megalapozott információk alapján.”²⁶

Az odaítélés objektív feltételeit a termékcsoport mindenkorai technológiai fejlesztési szintjére tekintettel állapítják meg, a termékcsoportok kijelölésekor pedig azt vizsgálják, hogy az adott termékek azonos célt szolgálnak-e, és hogy versenytársként jelennek-e meg a piacon. A termékcsoportok felállításának gazdasági és környezetvédelmi feltételei is vannak: az érintett termékek (pl. a televíziók, mosószeresek, másolópapírok) jelentős piaci részesedése, nagy mennyisége, jelentős környezeti hatásai, illetve annak lehetősége, hogy a címkével befolyásolt fogyasztói választás a környezeti helyzet javulását eredményezze.

Az ökocímke védjegy, kiadásáról a nemzeti hatóságok döntenek, ennek eljárásrendje is szabályozott, vagyis adottak a garanciák ahhoz, hogy megbízzanak benne a fogyasztók. Nehézséget itt az jelent, hogy a tagállamoknak is vannak saját címkézési

25 Valkó László: A környezeti ipar fejlesztésének környezeti és gazdasági hatásai. In: Kerekes Sándor (szerk.): *Szigorodó környezetpolitika*, Budapest, MTA (1998) 54.

26 Az Európai Parlament és a Tanács 66/2010/EK rendelete (2009. november 25.) az uniós ökocímkéről, I. preambulumbekkezdés.

rendszerük, amelyek együttes jelenléte a piacon elbizonytalaníthatja a fogyasztót a választás során. Ezért elvárás, hogy a tagállamok harmonizálják a követelményeket, a nemzeti és az uniós címkét ugyanazon az alapon lehessen megszerezni, s lehetőleg együtt tüntessék fel a terméken.

A környezetvédelmi követelmények egyébként szorosan kötődnek a termékekkel szemben támasztott termékfelelősségi, fogyasztóvédelmi, termékbiztonsági stb. követelményekhez. A címkézésnek ugyanis olyan feltételei is vannak, mint a garanciavállalás a szokásosnál hosszabb élettartamra és az alkatrészekkel való ellátásra, a használati útmutató kiadása, a termék összetevőinek feltüntetése stb.

A fogyasztóvédelem és a környezetvédelem szoros kapcsolatára jó példa a magyar nemzeti ökocímke is, hiszen ennek szabályozását az hívta életre az 1990-es években, hogy számos gyártó megalapozatlanul és gyakran félrevezető módon jelölte a terméke környezeti tulajdonságait (akkoriban a Gazdasági Versenyhivatal számos döntést hozott ilyen ügyekben). A szabályozás mai modellje már nagyban hasonlít az uniós ökocímkére, ugyanakkor vannak eltérések, pl. a termékcsoportok körében.

Mindkét jelölés sajátja, hogy a fogyasztó (versenytárs) központi, az interneten szabadon elérhető lista (nyilvántartás) segítségével leellenőrizheti, hogy a termék gyártója valóban elnyerte-e a védjegyhasználat jogát, s milyen szempontok alapján.

3.2. *A Kék Angyal*

A Kék Angyal egy német termékjelölés, ennek ellenére érdemes megemlíteni, hiszen a hazai piacon is előfordul. Ez a világ első, jogilag szabályozott, átfogó értékelésen alapuló környezetvédelmi termékjelölése, amely egyedülálló módon az ENSZ környezetvédelmi emblémáját tartalmazza. Amint (német nyelvtudás hiányában is) feltűnik, összetett jelölésről van szó, s ennek megfelelően több funkciót is betölt egyszerre. Egyfelől megkülönbözteti a terméket annak kiemelkedő környezeti tulajdonsága (tulajdonságai) alapján (a legfontosabb tulajdonságok szövegszerűen meg is jelennek köriratként; ezek elhagyása esetén a címkehasználat jogellenes).²⁷ Az odaítélő testület neve is szerepel benne, ami önmagában is garancia arra, hogy tényleg csak a kiemelkedő termékekre kerülhet. Nem utolsósorban reklámfunkciót is betölt, szó-kép jellegéből fakadóan. A gyártó oldaláról nézve előnye, hogy megszólítja a fogyasztót, rengeteg információ összekapcsolására és hordozására alkalmas, s megkönnyíti a termék forgalmazását (nem csak reklámként, hanem fogyasztói tájékoztatásként is, sokat spórolva a fogyasztó személyes kiszolgálásán).

27 Michael Kloepfer: *Umweltrecht*, München, C. H. Beck (1998) 459.

A fogyasztó oldalán az információs aszimmetria kiküszöbölése az előny, illetőleg a termék iránti bizalom (a jelölés alapján elvárhatja, hogy a termék a többihez képest, objektív szempontok alapján bizonyult jobbnak). Egy átlagos felkészültségű (átlagos képzettségű, átlagos környezeti ismeretekkel bíró) fogyasztó számára egyértelmű, könnyen érthető a jelölés. Probléma ugyanakkor, hogy mellette sok egyéb termékjelöléssel is találkozhat a fogyasztó.²⁸

3.3. Az energiacímke

Az Európai Unióban már a '70-es évek végétől kezdve létezik szabályozás a címkézésre energetikai szempontból. A hatályos szabályokat az energiacímkézés kereteinek meghatározásáról szóló 2017/1369/EU rendelet tartalmazza.²⁹ Ez egy keretjogszabály, amelynek végrehajtására további irányelveket, illetve felhatalmazáson alapuló rendeleteket fogadott el, illetve fogad el az Európai Bizottság.³⁰ A rendelet hatálya az ún. energiafogyasztást befolyásoló termékekre terjed ki, amelyek egyrészt a közvetlen energiafelhasználással járó termékek, másrészt azok, amelyek közvetett hatással vannak az energiafelhasználásra (pl. gumiabroncs).³¹ A jogszabály kifejezetten kivonja a hatálya alól a használt termékeket (a harmadik országból importált és első alkalommal forgalomba hozott használt termékek kivételével). Az irányelv alapján a kereskedők feladata a címkék elhelyezése valamint egy adatlap³² rendelkezésre bocsátása.³³ A címkék mindenekelőtt tájékoztatnak a készülék energia- és egyéb alapvető erőforrás (pl. víz, vegyi anyag stb.) fogyasztásáról, valamint arról, hogy az melyik (A-tól G-ig terjedő) energiahatékonysági osztályba tartozik. Bár a címkén a leghangúlyosabb információ az energiahatékonysági osztály, valamint az éves energiafogyasztás, a fogyasztók döntését kiegészítő információk is segítik. (A televíziók esetében kiegészítő

28 Ingo Zakrewski: *Umweltschutzbezogene Verbraucherinformationen durch das Umweltzeichen „Der Blaue Engel“*. Eine rechtliche Analyse unter besonderer Berücksichtigung des Verbraucherschutzrechtes, Frankfurt-Main, Peter Lang (2010) 307-316.

29 *Hivatalos Lap* L 198., 2017.7.28., 1-23.

30 A Bizottság 206/2012/EU rendelete (2012. március 6.) a 2009/125/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a légkondicionáló berendezések és a háztartási ventilátorok környezetbarát tervezésére vonatkozó követelmények tekintetében történő végrehajtásáról; a Bizottság 665/2013/EU felhatalmazáson alapuló rendelete (2013. május 3.) a 2010/30/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a porszívók energiafogyasztásának címkézése tekintetében történő kiegészítéséről; a Bizottság 1061/2010/EU felhatalmazáson alapuló rendelete (2010. szeptember 28.) a 2010/30/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek a háztartási mosógépek energiafogyasztásának címkézése tekintetében történő kiegészítéséről stb.

31 Az Európai Parlament és a Tanács 1222/2009/EK rendelete (2009. november 25.) a gumiabroncsok üzemanyag-hatékonyság és más lényeges paraméterek tekintetében történő címkézéséről.

32 Az adatlap egy a termékre vonatkozó szabványos információs táblázat.

33 2017/1369/EU rendelet 5. cikk (1) bekezdés. A kereskedő a jogszabály fogalomhasználatában „az a kiskereskedő vagy más természetes vagy jogi személy, aki a vásárlóknak vagy az üzembe helyezőknek termékeket ajánl eladásra, ad bérbe vagy részletvásárlásra, illetve mutat be kereskedelmi tevékenység keretében, akár térítésmentesen, akár ellenérték fejében”. 2017/1369/EU rendelet 2. cikk 13. pont.

információ például a képernyő átmérője, hűtőszekrényeknél a tárolókapacitás, valamint a zajkibocsátás.) A jövőben ilyen további információ lehet még a termékek szén-, valamint ökológiai lábnyoma is, amelyek feltüntetéséről az Európai Bizottság akkor fog dönteni, ha nem tartja megfelelőnek a jelenlegi rendszer hatékonyságát.

Az energiacímkéket a termékeken kell elhelyezni. Mivel azonban sok esetben előfordul, hogy a fogyasztók egy (pl. katalógusban meghirdetett) akcióra reagálva, csupán az alacsony árak ismeretében, már otthon meghozzák a döntésüket, és célirányosan mennek megvásárolni a kiválasztott terméket (nem szólván az e-kereskedelemtől, amikor csak utólag veszik a kezükbe a terméket a fogyasztók), szerencsés az irányelvnek az előírása, miszerint egy termék konkrét modelljével kapcsolatos hirdetésben – amennyiben abban az árat is feltüntetik –, szerepelnie kell a termék energiahatékonysági osztályának is. A szállítóknak 2019. január 1-jétől a termék energiacímkéjét és adatlapját fel kell tölteniük egy az Európai Bizottság által létrehozott és működtetett, ún. termék-adatbázis nyilvános részébe. Ebből az adatbázisból bármelyik fogyasztó könnyen, felhasználóbarát módon letöltheti majd bármelyik, a rendelet hatálya alá tartozó termék energiacímkéjét, és azokat más termékekkel össze is hasonlíthatja.

A tagállami hatóságoknak ellenőrizniük kell, hogy a készülékek teljesítik-e a gyártó által megadott energiahatékonysági osztállyal vagy az energiafogyasztással kapcsolatban meghatározott követelményeket. Amennyiben a hatóságnak elég oka van azt feltételezni, hogy a termék kockázatot jelent a (környezet-, illetve fogyasztóvédelmi) közérdekre, úgy értékelést kell végeznie a címkézésre vonatkozó követelmények tekintetében. Szükség esetén a tagállami piacfelügyeleti hatóságnak korlátoznia kell, vagy meg kell tiltania az érintett termék forgalmazását/használatát. Ezek a rendelkezések biztosítják, hogy az energiacímkét minden érintett termék tekintetében alkalmazzák. Egy csak néhány termékre kiterjedő, nem kötelező, önkéntes rendszer ahhoz vezetne, hogy kizárólag csak néhány terméket jelölnének meg címkével, ami a végfelhasználók megtévesztésének vagy félretájékoztatásának kockázatát hordozná. Ugyancsak a fogyasztókat védő rendelkezés, hogy tilos minden olyan címke, szimbólum vagy jelzés használata, amely a vonatkozó felhatalmazáson alapuló jogi aktus követelményeinek nem felel meg, de a fogyasztókat megtévesztheti az energiafogyasztás tekintetében. Ez teljesen érthető, és általánosan alkalmazott követelmény a környezetvédelmi jelölések körében.

Az energiacímke-rendszer ismertségét, valamint az energiafelhasználási szokások fejlesztését szolgálja az irányelvnek az a rendelkezése, miszerint az energiafogyasztásra vagy az energiamegtakarításra vonatkozó címkék és adatlapok rendszerének

bevezetését oktatási és promóciós információs kampányok kísérik. Az európai energiacímkézési rendszer megfelel az ilyen rendszerekkel szemben támasztott alapvető követelményeknek. Ezek közül a legfontosabb, hogy a fogyasztóknak egyszerű, könnyen értelmezhető információt nyújtson a döntésük kialakításához. Ezen a téren azzal lehetne fejleszteni, ha a termék ökológiai lábnyomát is feltüntetnék a címkén. Ezáltal lehetővé válna, hogy a fogyasztók az olyan készülékek környezeti hatásairól is képet kapjanak, amelyek nem rendelkeznek környezetbarát termékjelöléssel. Azok ugyanis önkéntes jellegüknél fogva, csak a termékek egy korlátozott körét érintik.

3.4. Az Energy Star jelölés

Az Európai Unióban létezik egy másik energiacímke is, amelyik azonban már önkéntes alapon alkalmazható, és megkülönböztető jellegű. Ez az „Energy Star” jelölés. A címkét eredetileg az Amerikai Egyesült Államokban használták a leghatékonyabb energiafelhasználású számítástechnikai eszközök (pl. számítógép, monitor, nyomtató stb.) jelölésére. Ezekre a készülékekre általában jellemző, hogy egyrészt a technológia hihetetlenül gyorsan fejlődik, másrészt világszerte kereskednek velük. Éppen ez utóbbi okból kifolyólag, annak ellenére, hogy a logót eredetileg csak az USA-ban alkalmazták, végeredményben „de facto” nemzetközi jelölés lett. Emiatt az Európai Unió is inkább ennek a már bevált logónak a használata mellett döntött.

Ennek érdekében az Egyesült Államok valamint az Európai Unió 2001-ben nemzetközi egyezmény keretében állapodtak meg a jelölés közös használatáról.³⁴ A szerződésben a felek rögzítették a logó használatának technikai követelményeit is. Ezek eredetileg csak a készülékek készenléti állapotában fogyasztott energia mennyiségére vonatkoztak, azonban az egyezmény 2006-os felülvizsgálata eredményeképpen az új szerződésben már az aktív állapotban felhasznált energia mennyiségére is határoztak meg minimális követelményeket.³⁵ Tekintve, hogy a számítástechnikai eszközök az internethasználat miatt egyre többet vannak aktív állapotban, és nőtt a készülékek energiafelhasználása is, a követelményeknek a kiterjesztése jelentős mértékben javított az Energy Star jelölési rendszer hatékonyságán.

³⁴ OJL 172, 26/06/2003, 0003-0030.

³⁵ Agreement between the Government of the United States of America and the European Community on the coordination of energy-efficiency labelling programmes for office equipment, *Official Journal* L 381 of 28.12.2006. A Tanács a következő határozattal ültette át a szerződést a közösségi jogba: 2006/1005/EK: A Tanács határozata (2006. december 18.) az Amerikai Egyesült Államok kormánya és az Európai Közösség közötti, az irodai berendezések energiahatékonyságára vonatkozó címkézési programok összehangolásáról szóló megállapodás megkötéséről.

A jelölés egyébként csak azokon a készülékeken tüntethető fel, amelyek megfelelnek ezeknek a szerződésben rögzített kritériumoknak (C melléklet). A készülékek követelményeknek való megfelelését a program európai irányító testülete, az Európai Közösség Energy Star Testülete (irányítási testület) ellenőrzi. Amennyiben egy termék nem felel meg a követelményeknek, akkor a gyártót az irányítási testület először figyelmezteti, de ha nem tesz eleget az elvárásoknak, akkor végső soron kizárhatják a programból.

4. ábra. az Energy Star termékjelölés

3.5. Az FSC jelölés

Az FSC egy 1994 óta létező, nemzetközileg széles körben elterjedt jelölés a papír- és faárúk körében. A jelölést egy non-profit magánszervezet (Forest Stewardship Council) ítéli oda azoknak, akik önként vállalják, hogy megfelelnek az FSC jó erdőgazdálkodási gyakorlattal (FSC Principles and Criteria of good forest management) kapcsolatos kritériumainak. Az FSC kritériumok megfeleléségét, és így a tanúsítás hiteleségét egy független nemzetközi ernyőszervezet (ISEAL – International Social and Environmental Accreditation and Labelling Alliance) garantálja. A logó használati jogát megszerzőket évente, független auditálás keretében ellenőrzik az FSC követelményeknek való megfelelés tekintetében.³⁶

Ezt a jelölést kifejezetten annak szemléltetésére választottuk ki, hogy a környezetvédelmi termékjelölések esetenként a termék olyan létszakát tanúsítják, amelyik a fogyasztóvédelem szempontjából kevésbé lényeges (a jelöléssel való visszaélés ugyanakkor itt is releváns).

36 [Http://www.ecolabelindex.com/ecolabel/forest-stewardship-council-fsc-forest-management-certification](http://www.ecolabelindex.com/ecolabel/forest-stewardship-council-fsc-forest-management-certification) (letöltés dátuma: 2018. január 12.)

FSC 100%*

FSC Recycled**

FSC MIX***

5. ábra: a jó erdőgazdálkodási gyakorlatra utaló címke

3.6. Ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból származó termék (biotermék)

Az ökológiai gazdálkodásra utaló, Európai Unió-s termékjelölés a mezőgazdaság nyers- és késztermékeire (élelmiszerekre, takarmányokra, vetőmagokra) alkalmazott tanúsítási rendszer (a tanúsított termékeket az „ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból származó termék” jelöléssel különböztetik meg.)³⁷ Ez átfogó környezeti követelményrendszert érvényesít, amennyiben megjelenik benne, pl. a vetésforgó alkalmazása, az állatállomány szabadtartása, a vegyszerhasználat szigorú korlátozása, vagy a génmódosított szervezetek tilalma. A követelményrendszerben egyszerre érvényesül így a talaj-, a víz-, az élővilág védelme, amelyekkel ráadásul összekapcsolódik az egészségvédelem, az átlagosnál egészségesebb, biztonságosabb élelmiszer iránti fogyasztói igény. A fogyasztó leginkább éppen az élelmiszerek esetében érdekelt abban, hogy a termék már az előállítás során „környezetbarát” legyen, hiszen az általa elfogyasztott termék tápértéke, a vegyszermaradvány mértéke is függ ettől. Nem véletlen, hogy a felmérések szerint a bio-élelmiszereket a fogyasztók amiatt választják, mert magas minőséget feltételeznek tőlük, s éppen emiatt hajlandók értük magasabb árat is fizetni.³⁸

* Azt jelzi a vásárlónak, hogy az adott papír- vagy faáru 100%-ban fenntartható erdőgazdálkodásból származik.

** Azt jelöli, hogy a termék újrahasznosított alapanyagból készült.

*** Azt jelzi, hogy a termékben található faanyag vagy fenntartható erdőgazdálkodásból, vagy újrahasznosított alapanyagból származik, vagy ún. kontrollált faanyagból tevődik össze. Ez utóbbi azt garantálja, hogy a faáru olyan erdőgazdálkodásból származik, amelyik nem illegális, amellyel nem sértik az emberi, illetve polgári jogokat, amelyet alacsony természet-megőrzési értékkel rendelkező területen folytatnak, amelyet nem génmódosított erdőállományban, vagy olyan erdőállományban folytatnak, amelyet átminősítettek ültetvénynek, illetve nem erdőként történő felhasználásra.

37 A Tanács 834/2007/EK rendelete (2007. június 28.) az ökológiai termelésről és az ökológiai termékek címkézéséről és a 2092/91/EGK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

38 Alexander Beck, Johannes Kahl, Boris Liebl (Hrsg.): *Wissensstandsanalyse zu Qualität, Verbraucherschutz und Verarbeitung ökologischer Lebensmittel*, Frankfurt/Main, FiBL Deutschland (2012) 5.

Biokontroll HU-ÖKO-01
EU-mezőgazdaság

6. ábra: az ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból való termék címkéje (magyar változat)

ZÁRÓ GONDOLATOK

(A SZABÁLYOZÁS NÉHÁNY MÉLYEBB ÖSSZEFÜGGÉSE S BUKTATÓJA)

A termékjelölésekkel kapcsolatos szabályozás (a leírt követelményeket alapul véve) akkor megfelelő, ha valamilyen módon biztosítja, hogy a fogyasztó/környezethasználó a döntési helyzetben kellő információval rendelkezzen, és az hiteles is legyen. Az, hogy a termékjelölések egy köre nem kötelező, hanem önkéntes kötelezettségvállaláson alapszik (mint a klasszikus értelemben vett öko-címkék), még nem akadályozza az információáramlást. Tapasztalatok szerint attól kezdve, hogy az ilyen jelölések megjelennek egy piacon, a gyártó cégek – függetlenül attól, hogy a vásárlói prioritást mennyire befolyásolja a környezetvédelem – azonnal lecsapnak az ilyen piaci résekre, versenyelőnyt kínáló helyzetekre.³⁹

A jogi szabályozás szempontjából érdemes tisztában lenni néhány nehézséggel, amivel a fogyasztónak meg kell küzdenie. Ha a környezetbarát termék túl drága, akkor a vásárlás alapvető célja és a környezeti tudatosság ellentétbe kerül egymással. Emellett frusztrációhoz vezet az is, ha túl sok a jelölés, s azok végeredményben nem adnak egyértelmű eligazítást; ha nem érhetők el egyszerűen az üzletekben a címkézett termékek; ha a címkézett termék vásárlásához sem az állam, sem a társadalom nem kapcsol egyértelmű elismerést; ha a termék környezeti előnye nehezen felismerhető. Mindezek elveszik a vásárlás örömeit.⁴⁰

Önmagában a környezetvédelmi jelölések nagy száma is mutatja, hogy információ van bőven. Ez kételyeket ébreszt a tekintetben, hogy a jelölések be tudják-e tölteni a funkciójukat, vagy csak még áttekinthetlenebbé teszik a piacot.⁴¹ Az információ minősége pedig még egy további kérdés. A jogi szabályozás Achilles-sarkát azok

39 James Salzman: Inform the green consumer. The debate over the use and abuse of environmental labels, *Journal of Industrial Ecology*, 1997/2, 13.

40 Spangenberg, Lorek: i. m. 28.

41 Németországban emiatt már az is felmerült, hogy egyes ágazatokban (pl. élelmiszer) egységesítsék (egyetlen „ernyő”-címkével váltsák fel) a jelöléseket. Bala, Schuldzinski: i. m. 126.

– a termékek előállítói által kialakított – környezetvédelmi jelölések és egyéb kijelentések képezik, amelyek gyakorlatilag ellenőrizhetetlen módon fogalmaznak meg a termék környezetbarát jellegére vonatkozó, megtévesztő állításokat, s így felhívják a piacot, elmosás a határokat a csalás és a hitelesség között.⁴² Ezt a jelenséget az angol nyelvű szakirodalomban „greenwashing”-nak nevezik. A TerraChoice 2010-ben, az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában végzett felmérése szerint 2009-hez képest 79%-kal nőtt a „zöld” termékek aránya a piacon. A kutatás során 4744 terméket regisztráltak be a terméken található környezetvédelmi állítás alapján „zöld”-ként. E termékek 95%-áról (!) azonban az derült ki, hogy kisebb vagy nagyobb félrevezető állítást tartalmazott.⁴³ Látható tehát, hogy ahogyan nő a zöld termékek piaca, úgy nő vele együtt a megtévesztések száma is.⁴⁴ Véleményünk szerint az állami szabályozás ezen csak korlátok között tud enyhíteni, hiszen legfeljebb szűrőpróbaszerű, vagy néhány kampányszerű hatósági ellenőrzésre van lehetőség az effajta visszaélések kiszűrésére.

Nem beszélve arról, hogy bár a környezetvédelmi termékjelölések piaca nő, az még nem jelenti a káros környezetvédelmi hatások egyidejű csökkenését is. Vagyis önmagukban a környezetvédelmi jelölések nem alkalmasak a Földünkön megfigyelhető káros környezeti folyamatok visszafordítására, legfeljebb minimális csökkentésére, vagy egyszerűen csak pusztán a fogyasztói lelkiismeret megnyugtatására. Michael Kochen e jelenséget a középkori búcsúcédulákhoz hasonlítja. Ha valaki megvásárolta a búcsúcédulát, akkor az egyház megbocsátotta a vétkeit. Ehhez hasonlóan a környezetbarát termékek megvásárlása is egyfajta „búcsúcédula-vásárlás”-ként értelmezhető, ha nem jár együtt más környezettudatos magatartással.⁴⁵ Vagyis a környezetvédelmi jelölésekkel kapcsolatos jogi szabályozás egyik gyengesége az, hogy nem számol a negatív visszahatásokkal: ugyanis hiába ösztönöz a jobb környezeti jellemzőkkel bíró termékek választására, a fogyasztás

42 Érdekes problémát vet fel, amikor olyan terméknevet védjegyeznek, amely valamilyen „zöld” (pl. organikus, természetes, fenntartható) tulajdonságra utal úgy, hogy közben ilyennel a termék nem rendelkezik. A védjegy bejegyzését ugyanakkor ez még nem akadályozza, egyedül csak az, ha már van hasonló védjegy regisztrálva. Gándara: i. m. 217-218.; A védjegyek jelentőségéről lásd még Csécsy György: A tanúsító védjegyek jelentősége a fogyasztók tájékoztatásában. In: Fodor László (szerk.): *A környezetvédelmi szabályozás elmélete és gyakorlata*, Debrecen, Lícium-Art (2002) 91-99.

43 TerraChoice: *The sins of greenwashing, A report on environmental claims made in the North American consumer market* (2010) 16. A megtévesztő környezetvédelmi kijelentéseknek hét tipikus esetét azonosítja a tanulmány, mint például homályos/túl általános, nem bizonyítható, valótlan állítások.

44 Ez a jelenség a következő miatt csökkenti a szabályozás hatékonyságát. Kutatások igazolják ugyanis, hogyha a vásárlók egy döntési helyzetben társadalmi normák ütközését élik meg a szituációban (pl. helyes környezetbarát terméket vásárolni vs. helytelen környezetvédelmi jellemzőkről másokat megtéveszteni; helyes a gyermekek felnevelése vs. fontos a környezetvédelem, stb.) a számukra kényelmesebb, kézenfekvőbb döntést hozzák. Robert Cooter: Three Effects of Social Norms on Law: Expression, Deterrence, and Internalization, *Oregon Law Review*, 2000/1, 7.

45 Matthew J. Kotchen: Offsetting green guilt, *Stanford Social Innovation Review*, 2009/2, 26.

abszolút mértéke és ezzel párhuzamosan a társadalmunk ökológiai lábnyoma is növekszik. E ponton figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a környezetvédelmi termékjelöléseknek reklámértéke van, s mint ilyenek, végső soron serkentőleg hatnak a fogyasztásra. A probléma ugyanakkor csak a fogyasztás drámai visszaszorításával lenne orvosolható.⁴⁶

A termékjelölésekkel kapcsolatos jogi szabályozás másik gyengeségét az adja, hogy nem számol azzal, hogy a fogyasztók korántsem annyira racionálisak és tudatosak, mint ahogy a neoliberális, illetve információs közgazdaságtan feltételezi. Logikus, átgondolt döntések helyett a legtöbb fogyasztó gyors, emocionális alapú döntéseket hoz.⁴⁷ Ráadásul egészen eltérőek az egyes fogyasztói csoportok (pl. vidéken lakó idősebbek, városi fiatalok) preferenciái, mással lehet őket megszólítani. Ezt a fogyasztói attitűdöt ismerve, a szabályozást úgy lehet fejleszteni (és ez már meg is kezdődött, hiszen a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos Európai Unió-s szabályozás már kifejezetten épít a viselkedési közgazdaságtan eredményeire),⁴⁸ hogy tekintettel van a fogyasztói döntések ösztönös jellegére. Mindez (bizalom hiányában) ugyanakkor ellenérzést is kiválthat, hiszen azzal, hogy a szabályozó maga is kihasználja ezt a fogyasztói attitűdöt a kívánt szabályozói célok megvalósítására, azt feltételezi, hogy maga a szabályozó is járatos a fogyasztói döntéshozatalmanipulációjában (nudge), amithelytelen célok megvalósítására is felhasználhat akár. Nagyon érdekes, pl. hogy a fiatalok sokkal kritikusabbak a pozitív termékjelölésekkel szemben az átlagnál.⁴⁹ A társadalom nagyobb körét érintő fogyasztói/környezeti tudatosság hiánya ugyanakkor felveti a paternalizmus igényét is, legalábbis azon fogyasztók/környezethasználók körében, akik nem képesek kellő tudatosságra.⁵⁰ E beavatkozás formájának és mértékének azonban véleményünk szerint nem közgazdasági elméleteken kell alapulnia, hanem örök érvényű értékeken. A gazdasági növekedés (a fogyasztás fokozása) helyett például az ökológiai korlátok, természeti törvények tiszteletben tartásán.⁵¹ Vagyis az „igazi” fogyasztóvédelem korlátozza a döntési szabadságot, és visszafogja a mértéktelen fogyasztást.

46 Bányai Orsolya: *Energiajog az ökológiai fenntarthatóság szolgálatában*, Debrecen, DELA (2014); Kerekes Sándor: A szenvedélyek féken tartása, avagy a fenntartható kapitalizmus? *Közgazdaság*, 2016/2; Takács-Sánta András, Bódi Balázs: Tikopia társadalma, amely elkerülte a közlegelő tragédiáját, *Socio*, 2016/3, 91-104.

47 Daniel Kahnemann: *Thinking, fast and slow*, New York, Farrar-Straus and Giroux (2011).

48 Balogh Virág: Fogyasztóvédelem, szabályozás, hatékonyság, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/8. 21.

49 Bala, Schuldzinski: i. m. 125-126.

50 A valósághoz hozzátartozik, hogy vannak olyan fogyasztók/környezethasználók, akik tudatosak, vagyis a szabályozónak érdemes ezt is szem előtt tartania (aszimmetrikus paternalizmus). Colin Camerer, Samuel L. Isaac, George Loewenstein, Ted O'Donoghue, Matthew Rabin: Regulation for conservatives: Behavioral economics and The case for „asymmetric paternalism”, *University of Pennsylvania Law Review*, 2003/3, 151, 1211-1254.

51 Jan Laitos, Juliana Okulski: *Why environmental policies fail*, Cambridge, Cambridge University Press (2017) 174.

A környezetvédelmi jelölésekkel kapcsolatos jogi szabályozás indokolt tehát, s fontos eleme mind a fogyasztóvédelemnek, mind a környezetvédelemnek. A mögöttes célok megvalósulása ugyanakkor nemcsak az előírások minőségén múlik. Elősegítené azt, ha a fogyasztói tudatosság világszerte javulna, s a jelenleg uralkodó, túlzott fogyasztással járó, fenntarthatatlan értékrendet⁵² a jogi szabályozás egyetlen területe sem támogatná.

52 Bányai Orsolya: Somogyvámos és Krisna-völgy környezetvédelmi szabályozása az ökológiai fenntarthatóság nézőpontjából, *Iustum Aequum Salutare*, 2017/4, 266.

ÁRVA ZSUZSANNA

habilitált egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Közigazgatási Jogi Tanszék

FOGYASZTÓVÉDELEM

A KÖZIGAZGATÁSI REFORMOK KERESZTMETSZETÉBEN*

BEVEZETÉS, ELŐZMÉNYEK

A fogyasztóvédelem mint sajátos interdiszciplináris terület egyaránt kapcsolódik a magánjogi és a közjogi jogágakhoz. Ez utóbbihoz való kötődését részben a fogyasztóvédelmi intézményi rendszer jelenti, amely Magyarországon a rendszerváltás után teljesedett ki. Az ezutáni időszak intézményi változásait részben a fogyasztóvédelmi politika és az abban történő állami szerepvállalás mértéke, részben pedig a közigazgatási reformfolyamatok befolyásolták. Jelen tanulmány amellet, hogy végigköveti az eltelt több mint negyedszázad közigazgatási szervezetrendszer érintő csomópontjait, elsősorban a legutóbbi években bekövetkezett változásokra koncentrál, különös tekintettel a 2016-ban lezajlott közigazgatási ézszerűsítésre, valamint annak hatásait elemzi a közigazgatási szervek felűgyeleti tevékenységének a tapasztalataira fókuszálva. Mindenekelőtt a címhez kapcsolódóan érdemes leszögezni, hogy bár valódi, rendszerszintű közigazgatási reform viszonylag kevés zajlott a nevezett időszakban Magyarországon, a tanulmány górcső alá veszi a 1990 után zajlott fogyasztóvédelmet érintő más, kisebb közigazgatási szervezeti átalakításokat is.

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

Elöljáróban érdemes leszögezni, hogy más szakigazgatásokkal ellentétben a fogyasztóvédelem intézményrendszere annyiban is különleges, hogy mintegy visszatükrözi a jogterület interdiszciplináris jellegét azáltal is, hogy a szervezetszervezet nem kizárólagosan az állami, és főleg nem csak az államigazgatási szervek jelenlétből áll, hanem mintegy plurális szervezetrendszer jött létre, amelyben a közigazgatás teljes vertikuma és mindkét alrendszere mellett a gazdasági és magán szereplők is nagy súllyal képviseltetik magukat. Ez a specialitás a rendszerváltás óta folyamatosan jellemzi a területet. A közigazgatási reformfolyamatok miatt azonban hangsúlyosan szükséges elemezni a fogyasztóvédelem azon szerveit, amelyek a közigazgatás szűk értelemben vett intézményrendszeréhez tartoznak.¹

1. FOGYASZTÓVÉDELMI INTÉZMÉNYRENDSZER

– AZ ÁLTALÁNOS FOGYASZTÓVÉDELMI HATÓSÁG

A fogyasztóvédelem szervezeti rendszerében a rendszerváltás utáni első jelentős mérföldkő a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség 1991-ben történt létrehozása volt, amely jól tükrözi a korszak azon sajátosságát, amely a felügyeleti típusú központi hivatalok tömeges megszületésével jellemezhető a rendszerváltás előtt burjánzó minisztériumi struktúra helyett. Az említett szervezet azonban nem volt előzmény nélküli a hazai közigazgatás terén, hiszen 1988-tól már az Országos Kereskedelmi és Piaci Főfelügyelőség látott el piacfelügyeleti tevékenységet, amelynek területi szervei a megyei tanácsok szakigazgatási szervei voltak, míg az 1991-ben létrehozott Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség alatt kezdetben önálló fogyasztóvédelmi felügyelőségek is tevékenykedtek. Fő feladatkörük a fogyasztóvédelem mellett a minőségvédelmi előírások betartásának az ellenőrzésére is kiterjedt, valamint a vásárlók tájékoztatására és fogyasztói jogok érvényesítésének az elősegítésére. A fogyasztói jogok érvényesülését azonban már ekkor sem kizárólag a hatósági ellenőrzés típusú eszközrendszerrel kívánták elősegíteni, hanem ezen szervek hatáskörébe utalták a fogyasztói panaszok kezelését, amely a speciálisan közigazgatási, közvetetten kérelemre induló eljárások mintájára, szintén a felügyeleti tevékenységet is elősegíthette. A szervezetszervezetrendszer 1996-ban történt átalakításáig ekkoriban lényegében egy fontos változás történt: 1995-ben a 2192/1995. (VII. 6.) Korm. határozat 2. pontja nyomán a Kereskedelmi Minőségellenőrző Intézet egyes feladat- és hatáskörei átkerültek a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőséghez.² Ebben a

1 Bár a fogyasztóvédelem területén sajátos szervtípusként jelennek meg a társadalmi szervezetek, amelyek ugyan fontos tevékenységet látnak el, ezek nem tartoznak még a közigazgatás tág értelemben vett intézményrendszerébe sem, így a tanulmány ezek tevékenységére és szervezeti változásaira nem tér ki.

2 Bencsik András: *A fogyasztó jogok tartalmának és érvényesülésének közjogi keretei Magyarországon*, Doktori értekezés 89-90. [Elérhető: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/bencsik-andras/bencsik-andras-muhelyvita-ertekezés.pdf> (letöltés dátuma: 2017. október 30.)]

kezdeti időszakban határoztak a fogyasztóvédelmi politika létrehozásáról is, amely politika alapelveinek meghatározását már a 149/1994. (XI. 17.) Korm. rendelet is miniszteri hatáskörbe utalta³. Ez akkor az ipari és kereskedelmi miniszter volt, azonban az első ilyen koncepció csak jóval később, 1999-ben született meg.

1.1. A fővárosi és megyei közigazgatási hivatalok időszaka

1996-ban, a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény (a továbbiakban: Ötv.) 1994-ben történt módosításával létrehozott fővárosi és megyei közigazgatási hivatalok jogállása alapvetően módosult, ami a fogyasztóvédelem szervezeti rendszerét is érintette. Az említett területi szervek ekkor váltak ugyanis a 191/1996. (XII. 17.) Korm. rendelet nyomán a Kormány területi szerveivé, amely mellett azonban megőrizték az eredeti karakterüket is, nevezetesen, hogy a helyi önkormányzatokról szóló törvény által jöttek létre a helyi önkormányzatok törvényességi ellenőrzésének végzése érdekében. Már ekkor megfigyelhető volt azonban egyfajta területi integráció a 1105/1995. (XI. 1.) Korm. határozat által előírt területi államigazgatási átalakítás nyomán, ugyanis a hivatalok a törzshivatali feladatok mellett – a maihoz képest nem túl jelentős számú – egyéb államigazgatási feladattal és egyben ennek megfelelő szervezeti egységgel is rendelkeztek, mint szakigazgatási szervekkel. Ide tartozott már kezdetektől fogva a fogyasztóvédelem is, a szociális és gyámhivatal mellett. Mindez tehát már ekkor szükségszerűen – és a felügyeleti típusú szervek között ekkor még kivételes jelleggel és speciális módon – kettős irányítást eredményezett. A fogyasztóvédelmi szakigazgatási szerv egyrészt a közigazgatási hivatal vezetőjének – aki egyébként a belügyminiszterhez tartozott – szervezeti, valamint a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség, illetve a már említett ipari, kereskedelmi és idegenforgalmi miniszter szakmai irányítása alá tartozott. A helyzetet elemző tanulmányok rámutatnak, hogy a fogyasztóvédelem mint a jelenlegi szakigazgatási szervek előhírnöke egyfajta modellkísérletként funkcionált – sok-sok kritikával övezve,⁴ figyelemmel részben a szakmai és szervezeti irányítás között feszülő ellentmondásra, részben pedig ebből is következően arra, hogy a kettős irányítás több esetben nem járt együtt nagyobb fokú hatékonysággal. A szervezeti irányítás a közigazgatási klasszikus tartalma és a jogszabályok alapján is, a pénzügyi meghatározottságot, valamint a szervezeti ügyeket jelentette, mint a létrehozás vagy a belső szervezeti felépítés meghatározása, míg a szakmai irányítás a

3 Fekete Orsolya: *A felügyeleti szervek tevékenysége Magyarországon a fogyasztóvédelem egyes területein – kitekintéssel a rendszerszintű problémák megoldási lehetőségeire*, Doktori értekezés 120. [Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/733/1/%C3%89RTEKEZ%C3%89S_Fekete_Orsolya.pdf (letöltés dátuma: 2017. október 30.)]

4 Például: Fekete: i. m. 119. és Bőszi Endréné, Weber Aranka, Varga Tibor: A Fogyasztóvédelmi Felügyelőség, mint szakmailag önálló szakigazgatási szerv, *Magyar Közigazgatás*, 1997/11, 672-682., Huszay Gábor: A fogyasztóvédelmi politika új elemei, *Fogyasztóvédelem*, 2003/7-8, 9.

feladatok ellátásának a mikéntjét. Mindez az elképzelések szerint éppen az ellenőrzési hatékonyságot kellett volna, hogy növelje a jogérvényesülést elősegítve, azonban a feladatellátás és a hozzá rendelt anyagi eszközök között feszülő ellentmondások folytán éppen a hatékonyság ellenében hatott.⁵

Szintén ehhez az időszakhoz köthető, hogy a 2145/1996. (VI. 13.) Korm. határozat eredményeként megszületett a módosításokkal jelenleg is hatályban lévő, a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény, amelynek már az eredeti preambulum részében is a jogalkotó egy olyan intézményrendszer létrehozását vizionálta, amelynek segítségével biztosítható a fogyasztói érdekek védelme, különös tekintettel a biztonságos áruhoz és szolgáltatáshoz, a vagyoni érdekek védelméhez, a megfelelő tájékoztatáshoz és oktatáshoz, a hatékony jogorvoslathoz, továbbá a társadalmi szervezeteken keresztül történő fogyasztói érdekképviselethez fűződő érdekekre. Az említett rendelkezésekből már ekkor is kiolvasható volt az a jogalkotói szándék, hogy a fogyasztóvédelmi érdekek védelmét az állam nem kizárólagosan állami és főleg nem kizárólag államigazgatási szervekkel biztosítsa, hanem bevonva a civil szektort is. Mindezt a törvény korabeli szövege azáltal is visszatükrözte, hogy a törvény második része a VII. fejezetben részletesen tartalmazta, hogy a fogyasztóvédelemben mi az állam, a helyi önkormányzatok és a társadalmi szervezetek szerepe, valamint külön is kitért a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőségre és annak területi szerveire. A részletezés olyan fokú volt, hogy a fogyasztóvédelmi törvény teljes második része az intézményrendszerrel foglalkozott, közte a miniszter feladat- és hatásköreivel, az államigazgatási szervek szervezeti rendszerével és hatásköri szabályaival, valamint az ezzel kapcsolatos egyes eljárási rendelkezésekkel. Mindezen szabályok közül külön kiemelendő a miniszter kapcsán a Kormány fogyasztóvédelmi koncepciójának előkészítése, amely dokumentum középtávon folyamatosan elővetíti a fogyasztóvédelmet érintő jelentősebb változásokat. A nevezett koncepciónak tartalmaznia kell az elérni kívánt fogyasztóvédelmi célokat, az ezen célok érdekében végrehajtandó feladatokat, azok megvalósításának sorrendjét és határidejét, továbbá a kitűzött célok megvalósításának eszközeit, ideértve a pénzügyi igények megjelölését is.

A jogköröket tekintve megállapítható, hogy a fogyasztóvédelmi hatóság az egyik legkevésbé hatósági szemléletű szerv volt már ekkor is, hiszen tevékenységüknek csupán egy részét tette ki a klasszikus hatósági jogalkalmazás, azaz a jogszabályok

5 Lásd még Bencsik András: *A fogyasztó jogok tartalmának és érvényesülésének közjogi keretei Magyarországon*, Doktori értekezés [Elérhető: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/bencsik-andras/bencsik-andras-mu-helyvita-ertekezés.pdf> (letöltés dátuma: 2017. október 30.)]

megtartásának ellenőrzése⁶. A feladat- és hatáskörök túlnyomó többsége véleményező jellegű volt, illetve a civil szervezetekkel és a lakossággal történő együttműködés különböző szintereit fogta át. Így például a fogyasztókat érintő jogszabálytervezetek kapcsán egyszerre bírtak véleményezési és kezdeményezési joggal, amely mellett piacfelügyeleti tevékenységet láttak el és intézték a fogyasztók minőségi kifogásaival és panaszaival kapcsolatos ügyeket. A szervezetrendszer heterogenitását erősítendő a jogalkotó lehetőséget adott arra is, hogy együttműködési megállapodást kössenek fogyasztóvédelmi tevékenységet ellátó más állami szervekkel, illetve szakmai segítséget nyújtsanak a fogyasztói érdekek képviselőjét ellátó társadalmi szervezetek tevékenységéhez és a fogyasztók oktatásához, valamint támogassák az önkormányzati tanácsadó irodák működését. A civil szervek mellett a lakosság irányába ellátott tevékenységet is folytattak, így a fogyasztói jogokat ismertető kiadványokat jelentetnek meg, illetve termék-összehasonlító vizsgálatokat végeztenek és közzéteszik azok eredményét. Ez utóbbiak alapján tehát olyan komplex közigazgatási tevékenység jelenik meg, mely egyszerre bír a hatósági jogalkalmazás és a hatósági szolgáltatás, továbbá a szakmai tevékenység jellemzőivel.

1.2. A regionalizáció időszaka

Ahogy ezt a bevezetőben is jeleztem, a fogyasztóvédelem hűen tükrözi a közigazgatási átalakításokat, reformokat. A 2006-2010 közötti kormányzati ciklus alapvető célkitűzése a regionalizáció volt, amelyet a közigazgatási hivatalokra nézve feltétlenül végre kívántak hajtani az alkotmánybírói döntések dacára. Az átalakítás fő színtere éppen az 1994-ben az Ötv-ben létrehozott fővárosi és megyei közigazgatási hivatalok voltak, amelyek tehát 1996-tól a kormány területi szerveinek is minősültek. Ezen szervek a 2006-ban meginduló regionális átalakítási hullámmal fő elemeiben változatlan feladat- és szervezetrendszerrel működtek, melyek részeként a későbbi törzshivatal mellett szakigazgatási szervként éppen a már írt módon a fogyasztóvédelmi felügyelőségek tevékenykedtek. Az első regionalizációs kísérlet 2006-ban ment végbe akként, hogy a közigazgatási szervek illetékességi területét alakították regionális jellegűvé.⁷ Az átszervezést az Alkotmánybíróság a 90/2007. (XI. 14.) határozatában alkotmányellenesnek minősítette azzal indokolva, hogy ezen szervek illetékességi területének meghatározása nem elsősorban illetékességi, tehát földrajzi kérdés, hanem a szervek működéséhez szorosan tapadó lényeges minőség. Ezt a tulajdonságot pedig a kétharmados többséggel módosítható helyi önkormányzati törvény tartalmazza, amely miatt az Alkotmánybíróság vélekedése alapján nem volt lehetőség a szerv nevének az egyszerű módosítására,

6 1997. évi CLV. tv. 43. § a) pont.

7 Vö. Barta Attila: *Terrületi államigazgatás Magyarországon*, Gondolat, Budapest (2013) 145-153., valamint 164-176.

mint ahogyan más szervek esetében ez még a kétharmados törvények esetében is lehetségessé vált egyszerű többséggel egy korábban elfogadott szabály alapján. Bár a döntés után a jogalkotó az ezt követő években több ízben is nekirugaszkodott az átalakításnak, az mindannyiszor sikertelen maradt a 2006-2010 közötti időszakban az Alkotmánybíróság következetes gyakorlatának köszönhetően. A grémium 2008-ban hozott döntése⁸ nyomán pedig még a parlament mulasztása is megállapítható volt a szerv jogállásának a rendezetlensége miatt.

Mindez a regionális átalakítási kísérlet a 2118/2006. (VI. 30.) Korm. határozat nyomán más szervek mellett a fogyasztóvédelem területi színterét érintette azzal együtt, hogy az átszervezési hullám a központi hivatalt is elérte, amely változást külön, a III. középtávú fogyasztóvédelmi politika megvalósítására irányuló, 2007-2010 közötti időszakra szóló cselekvési program végrehajtásához szükséges kormányzati intézkedésekről szóló 1033/2007. (V. 23.) Korm. határozat is megfogalmazta. Ez utóbbi ekkor még annyit írt elő, hogy az egységes fogyasztóvédelmi szervezetrendszer megteremtése céljából a fogyasztóvédelmi felügyelőségeket a közigazgatási hivatalok szervezetéből a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség szervezetébe kell integrálni, ám néhány hónappal később a 225/2007. (VIII. 31.) Korm. rendelet nyomán létrejött a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság (a továbbiakban: NFH) is, mint központi hivatal. Ez bár az akkor végbement központi kormányzati átalakítást célzó intézkedések között csupán egy volt a sorban, más szervekhez hasonlóan ezen ágazat esetében is hiányzott az egységes kormányzati szempontrendszer szerinti átalakítás. Annyi bizonyos volt, hogy a központi szint mellett a regionális közigazgatási, illetve később államigazgatási hivatalok keretében működő egységek mellett még megyei szint is létezett, amely egy viszonylag rövid időszakra háromszintűvé varázsolta a fogyasztóvédelem szervezetrendszerét. A 2007. szeptember 1-jétől kezdődően felállt új struktúra értelemszerűen végig követte a regionális közigazgatási, illetve később államigazgatási hivatalok kálváriáját, amelynek eredményeként szinte minden év végén egy kényszerű és később elvetendő szervezeti átalakítást érhetett és élhetett meg a szervezet, amely értelemszerűen nem hatott a hatékonyság irányába. Ahogyan Pálné Kovács Ilona is megállapította „*a dekoncentrált szervek reformjának ekkor is hiányzott az egységes összkormányzati szempontrendszer.*”⁹ Az ágazati érdekek túlsúlya miatt pedig a szervezeti átalakítások között háttérbe szorult a lényegi hatósági munka. Holott az átalakítás fő indoka ekkor is – mint mindig – a hatékonyság növelése volt.

8 Lásd 131/2008. (XII. 23.) AB határozat.

9 Pálné Kovács Ilona, Tuka Ágnes, Schmidt Andrea, Vadál Ildikó, Kákai László: *Regionalizmus és területi kormányzás* [Elérhető: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0050_13_regionalizmus/ch06s02.html (letöltés ideje: 2017. december 30.)]

Az uniós szabályok implementálása szintén hatásköri változást hozott. A 2005/29/EK irányelvnek történő megfeleltetést elvégző 2008. évi XLVII. törvény nemcsak a fogyasztóvédelmi törvény magánjogi szabályait érintette, de közjogi változásokat is eredményezett az NFH és a speciális szervek hatáskörét érintve. Ez utóbbiak közül az uniós szabályok értelemszerűen a Gazdasági Versenyhivatal (a továbbiakban: GVH) kapcsán okoztak jelentős változást, hiszen ezen autonóm jogállású szerv a versenyhatósági feladatok mellett fogyasztóvédelmi feladatokat is ellát, illetve ellátott, így szükségsszervüvé vált a konkuráló hatáskörök rendezése. Mindezt a 2008. évi XLVII. törvény 10. § (1)-(3) bekezdése akként rendezte, hogy az NFH-t a GVH és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (a továbbiakban: PSZÁF) mellett szubszidiárius jellegűvé tette, hiszen a szabályozás alapján minden olyan ügyben a GVH jár el, amelyek érdemben érintik a gazdasági versenyt, míg a versenyt érdemben nem érintő eljárások az általa felügyelt szervek esetében a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéhez, minden más ügyben pedig az NFH-hoz tartoznak. Ezzel kapcsolatban Fekete Orsolya értekezésében azt emelte ki, hogy a megoldás véleménye szerint azért jött létre ebben a formában, mivel a GVH – és tegyük hozzá a PSZÁF sem – nem rendelkezik területi szervekkel.¹⁰ Ez az állítás persze immanensen feltételez egy olyan utópisztikus elképzelést, hogy a jogalkotó a hatáskör telepítésekor figyelemmel volt a szubszidiaritás egyházi szervezrendszerből eredeztethető elvére, amely azonban utóbb nem feltétlenül igazolható, tekintve a szervezrendszer létrehozásának egyéb anomáliáit. A jogalkotó bizonytalanságát támasztja alá az a lehetőség is, amely szerint az említett három szerv együttműködési megállapodást hozhat létre a hatásköri problémák megoldására, bár a jogszabály szerint ez nem kötelező. Tényként említhető, hogy a megállapodás a szervek között létrejött, amely kapcsán Fekete Orsolya azt emeli ki, hogy az nem kötelező érvényű, hiszen nem jogszabály, ugyanakkor kétségtelen előnyökkel bír, mint ahogyan a jogalkotó egyéb intézkedésekkel (pl. jogvesztés mellőzése áttétel esetén) is előmozdította a fogyasztói jogok érvényesítésének útját.¹¹ Amennyiben közigazgatási szempontból értékelni kívánjuk a megoldást, akkor egyrészt megállapítható, hogy a közigazgatási szerződés létrehozásának lehetősége egy előremutató megoldás, másrészt a hatásköri elosztásra alkalmazva mintegy szokatlan is, ami azt is jelezheti, hogy a felmerülő ügyek heterogenitását a jogalkotó nem tudta vagy nem is akarta kezelni, így a szervek gyakorlatára bízta azt. E körben tehát beigazolódnak látszott az a megállapítás, hogy a regionalizáció és a szervezeti átalakítás kevés esetben motiválta a feladat- és hatáskörök racionalizálását,

¹⁰ Fekete: i. m. 128.

¹¹ Fekete: i. m. 128-129.

és az új feladatok általában a társhatóságoktól voltak eredeztethetők.¹² Azt azonban még a jogszabály indokolása is kiemelte, hogy a hatóságok közötti kölcsönös értesítési kötelezettség miatt javítható a jogalkalmazás egységessége és a fogyasztói jogérvényesítés.

A fogyasztóvédelem terén emellett egy más típusú közigazgatási szerződés megkötése is lehetővé vált, nevezetesen, szankció alkalmazása helyett a hatóság az ügyféllel hatósági szerződést köthetett, amely kapcsán Fekete Orsolya szintén a hatósági szemlélet csökkenését emelte ki. Megjegyzendő ezzel kapcsolatban, hogy a Ket. hatályba lépése nyomán több jogszabály is lehetővé tette hatósági szerződés megkötését, így például az építési törvény is, így a hatósági szemlélet és az „ügyfélbarát” intézkedések mellett vagy helyett sok esetben a hatósági szerződés által várható kétségtelen előnyök lehetősége miatt is nyitott a jogalkotó utat ezek alkalmazására.

1.3. A területi államigazgatási szervek integrációja I.

A területi közigazgatási hivatalokat érintő, előbb vázolt *ex lex* állapot egészen 2010-ig tartott, amikor is a választásokat követően egy szándékoltan átmeneti, rövid időszakra 2010 szeptemberétől 2010 decemberéig visszaállították a fővárosi és megyei közigazgatási hivatalokat. Már ekkor megszületett azonban a területi államigazgatási szervezetrendszer átalakításáról szóló 1191/2010. (IX. 14.) Korm. határozat, amely eldöntötte az új területi kormány szerv, azaz a területi kormányhivatalok megszületését. Ennek nyomán a 2010. évi CXXXVI. törvény által létrehozta a kormányhivatalokat, amelyek integrált, általános hatáskörű szervként működhetnek. Szervezeti felépítésük ekkor még törzshivatalból és több ágazati szakigazgatási szervből állt, amely utóbbiak ezt megelőzően jellemzően önállóan létező dekoncentrált államigazgatási szervekként léteztek. Kivételt képezett ez alól éppen a fogyasztóvédelem, amely már a korábbi időszakban is lényegében folyamatosan szakigazgatási szervként tevékenykedett, így esetében az ismételt kétszintűvé válás mellett a szervezeti megoldás nem jelentett újdonságot, legfeljebb visszatérést.

Míg azonban 2010 előtt a fogyasztóvédelem atipikus módon létezett a kormány területi szervén belül nem önálló módon, addig 2010 után ez a megoldás vált általánossá, mintegy az egységesség és hatékonyság jegyében. Éppen ez a jellemző volt az, amely miatt a fogyasztóvédelem mint közigazgatási szerv sem az állandóság jegyében folytathatta a tevékenységét, hiszen az integráció elmélyülése miatt

12 Pálné Kovács: i. m. 219.

egészen más belső szervezeti megoldások működtek, mint a korábbi időszakban, a fővárosi és megyei közigazgatási hivatalok idejében. Bár a kettős irányítás lényege változatlan volt, a területi kormányhivatalok törzshivatala egészen más, mintegy rendszer-szintűbb szervezeti irányítást valósított meg a többszörösére nőtt létszámú szakigazgatási szervek tekintetében. Ez a szervezeti irányítás pedig fokozatosan tökéletesedett, hiszen a szakigazgatási szervek lassan, de folyamatosan növekvő száma mellett csak így volt megvalósítható, míg nem 2015-ben végül az egész hivatal szervezetileg is egységesedett. A szakigazgatási szervek ebben az időszakban is kettős irányítás alatt álltak, azaz a szervezeti irányítás keretében a területi kormányhivatal vezetője irányította a tevékenységüket, míg a szakmai irányítást a központi szakmai szervük gyakorolta, amely a fogyasztóvédelem területén a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság volt.¹³

1.4. A területi államigazgatási szervek integrációja II.

Az 1744/2014. (XII. 15.) Korm. határozat már 2014 év végén előrevetítette az újabb szervezeti integrációt, amelyet a 2015. évi VI. törvény hajtott végre 2015. április 1-jei hatállyal. Az átszervezés az Államreform program részeként ment végbe, amelynek célja a Kormány területi feladatai hatékonyságának növelése és az eredményesség javítása volt, amelyet a területi kormányhivatalokon belül a belső integráció elmélyítésével kívántak előmozdítani. Ennek eredményeként megszüntették a fővárosi és megyei kormányhivatalokon belül azt a felosztást, amely törzshivatalra és a szakigazgatási szervekre tagolta a szervezetet. Ehelyett ezután kizárólag törzshivatal létezett oly módon, hogy az eddig viszonylagos szakmai önállósággal bíró szakigazgatási szervek is beépültek a törzshivatalba. Megjegyzendő, hogy az integráció – fogyasztóvédelmen túli – másik szegmensként újabb, addig önálló szerveket vontak be a kormányhivatalba ezzel is előmozdítva a Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program 12.0 program megvalósítását, amely célként tűzte a dekoncentrált szervek számának jelentős csökkentését és végső célként akár kettőre (illetve a rendőrséggel együtt háromra) történő redukálását.¹⁴ A belső integráció eredményeként tehát a fogyasztóvédelmi szakigazgatási szerv is a törzshivatal részévé vált és a szakmai és funkcionális feladat- és hatáskörök címzettje a kormány megbízott lett.¹⁵ Ekkor még megmaradt azonban a központi szervek szakmai irányítása a szakfeladatok ellátása felett, amelyet továbbra is a Nemzeti

13 Lásd 2010: CXXVI. tv. és 288/2010. (XII. 21.) Korm. r.

14 „Az ágazati hivatali rendszer kiépülésével együtt, az általános hatáskörű kormányhivatali struktúra, a rendvédelem, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal révén a területi közigazgatás egyszerűsítésének optimuma érhető el.” *Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program 21.* [Elérhető <https://magyaryprogram.kormany.hu/admin/download/d/2c/40000/Magyar%20koz%20fejleszt%20program%202012%20A4.pdf> (letöltés dátuma: 2018. január 30.)]

15 2015: VI. tv. 27. §.

Fogyasztóvédelmi Hatóság látott el.¹⁶ Az indokolás szerint az átalakításoknak köszönhetően egy hatékonyabban működő, gyorsabb reagálású kormányhivatali rendszer jöhetett létre, amely megoldást nyújt a lehetséges váratlan események esetén azonnal átcsoportosításokra és általa kiemelten kezelhetők a sürgős feladatok, továbbá megvalósul a vezetői szintek csökkentése, a gyorsabb döntéshozatal és olcsóbbá válik a működés.

2014-ben a minisztériumi feladat- és hatáskörben is változás állt be, ugyanis 2014 nyarán a fogyasztóvédelem a Nemzetgazdasági Minisztériumtól a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumhoz került át. A minisztérium oldalán található bemutatkozás¹⁷ szerint mindez jelentős hatással volt a szaktárca hatósági szerepfelfogására, amelyet azzal is erősíteni kívántak, hogy létrehozták az Infókommunikációért és Fogyasztóvédelemért Felelős Államtitkárságot, valamint a Fogyasztóvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárságot, amely által meg kívánták erősíteni a kormányhivatalokkal történő kapcsolattartást, valamint a koordinációt.

1.5. A központi szervek átalakítása

2016 év végén újabb integráció zajlott le a közigazgatásban, amely elsősorban a központi szerveket érintette. A közvetlen előzmények 2016 nyarára vezethetők vissza: 2016 júniusában jelent meg a központi hivatalok és a költségvetési szervek formában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával kapcsolatos intézkedésekről szóló 1312/2016. (VI. 13.) Korm. határozat, amely az államigazgatási szervezetrendszer egyszerűbb szerkezetének és takarékos működésének kialakítását tűzte ki célul. Ennek érdekében a Kormány elhatározta, hogy a nemzetbiztonsági, a rendvédelmi, valamint az intézményfenntartói feladatok kivételével az államigazgatási és kapcsolódó állami feladatok ellátását a továbbiakban központi szinten a minisztériumi szervezetrendszerben, területi szinten pedig a fővárosi és megyei kormányhivatalokban, illetve a járási (fővárosi kerületi) hivatalokban biztosítja. A határozat nemcsak a szervek számszerű mérséklését tűzte ki célul, hanem a költségvetési szerveknél foglalkoztatottak összefoglalkoztatásban képviselt arányának mérséklését is, különös tekintettel az államigazgatási szervezetrendszerre. A nevezett kormányhatározat az 1. sz. melléklet 10. pont d) alpontjában kifejezetten is említést tett a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság jogutódlással történő megszüntetéséről 2017. január 1-jei határidővel.

16 Lásd még T/2329. számú törvényjavaslathoz fűzött indokolás.

17 [Http://fogyasztovedelem.kormany.hu/node/8017](http://fogyasztovedelem.kormany.hu/node/8017) (letöltés dátuma: 2018. január 30.)

A határozat rendelkezéseit több lépcsőben hajtották végre. Így például a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal megszüntetését a 328/2016. (X. 28.) Korm. rendelet valósította meg, míg a kormányhatározatban említett szervek jelentős részéről a 2016 decemberében megjelent az egyes központi hivatalok és költségvetési szervek formában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával összefüggő jogutódlásáról, valamint egyes közfeladatok átvételéről 378/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet rendelkezett, az ezzel összefüggő hatásköri kérdéseket pedig a központi hivatalok felülvizsgálatával és a járási (fővárosi kerületi) hivatalok megerősítésével összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról szóló 379/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet tartalmazta.

A Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság az előbbieik alapján a 378/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet eredményeként olvadt be a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumba. Mivel a megszüntetés jogutódlással történt, így a fogyasztóvédelmi hatósági hatáskörök és feladatok 2017. január 1. után is megmaradtak, csak más szinten. Az elsőfokú hatósági feladatok a járási hivatalokhoz kerültek a területi kormányhivataloktól, amely az elképzelések alapján ismét a szubszidiaritás megvalósítását szolgálja, ugyanis a mindösszesen 20 területi szerv helyett így a 197 járási és kerületi hivatalban – azaz alsó-középszinten – váltak az ügyek intézhetővé. A másodfokú hatósági jogkörök az NFH-tól országos illetékességgel a Pest Megyei Kormányhivatalhoz kerültek, míg az NFH korábbi stratégiai jellegű feladatait a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium látja el általános jogutódlással.

A központosított feladatellátásnak köszönhetően immáron a minisztérium hagyja jóvá az éves ellenőrzési és vizsgálati terveket, amelyeket a járási hivatalok hajtanak végre. Ennek alapján továbbra is kiemelten ellenőrzik az idős emberek megtévesztését célzó árubemutatókat, a gyermekgondozási és gyermekruházzati termékeket és játékokat. Mindezek mellett lehetőség van az egyedileg felmerülő igények és problémák kezelésére, így a minisztérium eseti jelleggel rendkívüli ellenőrzést rendelhet el olyan fogyasztókat érintő probléma vizsgálata céljából, mely azonnali beavatkozást igényel és a hatóság hatásköre kiterjed rá.

Mindez jól illeszkedik a jelenleg érvényben lévő Magyarország V. középtávú fogyasztóvédelmi politikájához, amely a Magyar Közlöny 207/2015. számában jelent meg¹⁸. Ennek központi gondolata szintén a fogyasztói tudatosság megerősítése különféle intézkedésekkel (fogyasztóvédelmi abc, digitális kor termékeire történő felkészítése, médián keresztül ismeretterjesztés), amely mellett szerepel néhány

18 2011/2015. (XII. 29.) Korm. határozat.

jogérvényesítést elősegítő intézkedés is. Ide tartozik a preventív és alternatív ösztönző eszközök (pozitív lista, Fogyasztóbarát Tanúsítási Rendszer) továbbfejlesztése, a jogszabályok hatályosulásának folyamatos vizsgálata, a fogyasztóvédelmi hatóság által lefolytatott ellenőrzések és vizsgálatok alapján fogyasztóvédelmi szempontból kritikus területeinek folyamatos nyomon követése és ezek megjelenítése az éves Ellenőrzési és Vizsgálati Programokban.

2. A HELYI ÖNKORMÁNYZATOK

A fogyasztóvédelmi szervezetrendszer másik közigazgatási pillérét a helyi önkormányzatok jelentik, amelyek főként a 2011 év végén elfogadott új törvény (Mötv.) által mentek át jelentősebb változáson. Bár ez utóbbi mértékét az egyes szakértők különböző mértékűnek találják, az kétségtelen, hogy nemcsak az egyes önkormányzati szervek jogállása változott meg, hanem a helyi önkormányzatok elhelyezkedése is a közigazgatás rendszerében. Az Alaptörvény világossá tette a helyi önkormányzatok végrehajtó-hatalombeli elhelyezkedését a helyi önkormányzatok szerkezeti elhelyezésével, valamint azzal is, hogy a helyi önkormányzatok alapjogai helyett a képviselő-testület feladatait tartalmazza az Alaptörvény. Ezen utóbbiak ellenére a helyi önkormányzatokat érintő rendelkezések nem mentek át lényeges változáson, így a 2008-ban a 2008. évi XLII. tv. által végrehajtott deregulációt¹⁹ leszámítva a fogyasztóvédelmet érintő lehetséges, azaz fakultatív feladatok változatlanok maradtak.

A jelenleg is hatályos szabályok tehát a fakultatív feladatok palettáját gyarapítják azáltal, hogy lehetővé teszik, hogy a képviselő-testületek segítsék a fogyasztók önszerveződéseit, támogassák a fogyasztóvédelmi társadalmi szervezetek helyi érdekérvényesítő tevékenységét, valamint a lakosság igényeitől függően fogyasztóvédelmi tanácsadó irodát működtessenek. Figyelemmel arra, hogy fakultatív jellegű feladatról van szó, így ezek vállalásának az általános korlátja, hogy ezzel nem veszélyeztethetik a kötelező feladatok ellátását, így csupán abban az esetben van rá lehetőség, ha a helyi önkormányzat megteremti a feladat ellátásának az anyagi feltételeit. Ennek forrásai elsősorban a helyi önkormányzat saját bevételei lehetnek, amelynek egyik alapját a helyi adók képezik. Ez utóbbiak kapcsán 2015. január 1-jétől új lehetőség az ún. települési adó kivetése, amely olyan helyi adó, amelynek a tárgykörét a jogalkotó országos szinten előre nem határozta meg. E körben tehát a helyi önkormányzatok mintegy fantáziájára van bízva az adó alapja,

¹⁹ A 2008-as módosítás törölte el azon rendelkezést, amely szerint a helyi önkormányzatok képviselő-testületei önkéntesen, a kamarával történő megállapodás alapján részt vállalhatnak a békéltető testület működtetésének feladataiból, ugyanis a módosítás indokolása is kiemelte, hogy mind az önkéntesség, mind az együttműködési megállapodás kötésének szükségessége nyilvánvaló kötelezettség, így ennek a fogyasztóvédelmi törvényben történő szerepeltetése szükséges.

ugyanakkor a korlátokat a Kúria pontosítja, mint ahogyan tette ezt a termőföldek megadóztatásával kapcsolatban is²⁰. A források kapcsán lényeges tényező emellett az a gyakorlat²¹ is, hogy a kötelező feladatok ellátásának anyagi feltételeit az állam nem köteles maradéktalanul megteremteni állami támogatással, és amely alapján egyértelmű, hogy a saját bevételek egy részét is a kötelező feladatokra szükséges fordítani.

Mindennek tükrében a szerényebb gazdasági adottságokkal bíró helyi önkormányzatok, ahol kevés vállalkozás működik, aligha képesek egyáltalán is jelentősebb számban fakultatív feladatot vállalni, hiszen sok esetben még a kötelező feladatok ellátásának is komoly anyagi akadályai vannak. Az, hogy mennyire nem általános például a fogyasztóvédelmi tanácsadó iroda működtetése sem, jól példázza, hogy egy Hódmezővásárhely méretű – egyébként megyei jogú – város esetében is 2014-ben nyílt lehetőség viszonylag nagy támogatás eredményeként ilyen létrehozására.²² Más oldalról viszont érdemes azt is megjegyezni, hogy a fakultatív feladatok logikájából eredően a helyi önkormányzatok az említetteken túl más, olyan fogyasztóvédelmi tárgyú feladatot is vállalhatnak, amely nem tartozik más állami szerv kizárólagos feladat- és hatáskörébe. Így például az önkormányzatok a 2014. évtől fogyasztóbarát település címre pályázhatnak a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (NFM) jóvoltából. A címmel a minisztérium a települések fogyasztókért tett intézkedéseit értékeli, azonban a pályázat eredményeként közvetlenül anyagi támogatást nem nyújtanak.²³

3. FOGYASZTÓVÉDELEMI FELADATOKAT ELLÁTÓ MÁS ÁLLAMI SZERVEK
2010-ben már Szikora Veronika kiváló munkája²⁴ is összefoglalta, hogy az akkori állapot szerint milyen más állami szervek vesznek részt a fogyasztóvédelmi feladatok megvalósításában. Ezek között a tanulmány említi a Gazdasági Versenyhivatalt, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletét, a Nemzeti Közlekedési Hatóságot, a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatalt, valamint a Magyar Élelmiszer-biztonsági Hivatalt.

20 Lásd például Kúria Köf.5.035/2015/4. számú határozat [Elérhető: <http://www.lb.hu/hu/onkugy/kof503520154-szamu-hatarozat> (letöltés ideje: 2017. december 30.)]

21 Már az Alkotmánybíróság 48/2011. (XI. 22.) határozata is megerősítette, hogy az állam feladata nem az, hogy a kötelező feladatok kapcsán a feladatellátás anyagi alapját maradéktalanul állami támogatás útján biztosítsa, hanem az, hogy a bevételi rendszert, mint feltételrendszert állapítsa meg oly módon, hogy a saját bevételekkel együtt a kötelező feladatok elláthatók legyenek.

22 <http://www.vasarhelyivt.hu/hirek.php?hir=394> (letöltés dátuma: 2018. január 30.)

23 Jelenleg 16 település nyerte el a címet. http://fogyasztovedelem.kormany.hu/fogyasztobarat_telepulesek_lista (letöltés dátuma: 2018. január 30.)

24 Jóó Imre, Szikora Veronika: A fogyasztóvédelem intézményrendszere. In: Szikora Veronika (szerk.): *Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel*, Debrecen, FOME (2010) 363-388.

Ezen szervek egy részét szintén érintette a már említett közigazgatási átalakítás, különös tekintettel 2010 utáni változásokra, így szükséges ismét számba venni a fogyasztóvédelmi hatáskörrel rendelkező további hatóságokat. Így a korábban központi hivatalként működő szervek egy része helyett a már bemutatottak szerint immáron szintén a minisztériumok, valamint a területi kormányhivatalok és a járási hivatalok rendelkeznek hatáskörrel.

Jelenleg fogyasztóvédelmi feladatokat látnak el az alábbi szervek a NFM mellett, amely jogutódként átvette szintén a Nemzeti Közlekedési Hatóság jogkörét:

- Gazdasági Versenyhivatal,
- Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal,
- Magyar Nemzeti Bank,
- Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal és a fővárosi és megyei kormányhivatalok
- Állami Egészségügyi Ellátó Központ (2017. január 1. előtt Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivatal, 2015. március 1. előtt pedig Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ, valamint 2015. március 1. előtt Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szervezetfejlesztési Intézet)
- az ÉMI Építésügyi Minőségellenőrző Innovációs Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság keretein belül működő Felvonó és Mozdólépcső Felülvizsgáló Iroda (korábban Felvonó és Mozdólépcső Felügyelet),
- Magyar Bányászati és Földtani Hivatal,
- Budapest Főváros Kormányhivatala (mint a Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal és az Országos Tisztifőorvosi Hivatal jogutódja),
- NGM (korábban Nemzeti Munkaügyi Hivatal Munkavédelmi és Munkaügyi Igazgatósága),
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság,
- BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság,
- Rendőrség szervei,
- Nemzeti Adó- és Vámhivatal és területi szervei.²⁵

A fentieknél is jelentősebb módosulás történt azonban pénzügyi és energetikai területen, ahol a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének megszüntetése után az MNB vette át a feladatokat, míg a Magyar Energia Hivatal (a továbbiakban:

25 A felsorolás alapját az NFM 2016. december 31-i állapot szerinti felsorolása jelentette, azonban a jelen tanulmány a közigazgatási szervek azóta bekövetkezett változásait már figyelembe vette. [Elérhető: <http://fogyasztovedelem.kormany.hu/node/4301> (letöltés dátuma: 2017. december 15.)]

MEH) jogutódjává önálló szabályozó szervként a Magyar Energetikai és Közműszabályozási Hivatal (a továbbiakban: MEKH) vált. Mindkét módosulás nem kevés vitát váltott ki. A PSZÁF-ot az Alaptörvény ötödik módosítása nyomán egységesítették az MNB szervezetével. A változás nem kevés vitát váltott ki csakúgy, mint a MEKH létrehozása a MEH jogállásának a megváltoztatásával.

Ez utóbbi egyik konkrét előzménye a médiában csak „rezsicsökkentés”-ként emlegetett program, amelynek keretében a villamosenergia új, csökkentett árát oly módon alakították ki, hogy a MEH először közigazgatási határozat formájában határozta meg a rendszerhasználati díjakat az energiaszolgáltatók számára, amely utóbbi a végső „fogyasztói” ár egyik lényeges eleme.²⁶ A határozatot több gáz- és villamosenergia-szolgáltató (például a Főgáz, Magáz, Tigáz, E.ON, ÉMÁSZ Hálózati Kft., az ELMŰ Hálózati Kft., az EDF Démász Hálózati Elosztó Kft., az E.ON Észak-dunántúli Áramhálózati Zrt., az E.ON Tiszántúli Áramhálózati Zrt. és az E.ON Dél-dunántúli Áramhálózati Zrt.) megtámadta bíróságon. A közigazgatási perekben jogerősen a szolgáltatók keresetének adott helyt a bíróság,²⁷ elsősorban arra hivatkozással, hogy a MEH a határozat meghozatala során nem vette figyelembe az indokolt költségeket, így a korábban a szolgáltatókra kivetett különadókat, mint az energiaellátók jövedelemadója, a közműadó és a pénzügyi tranzakciós illeték. A közigazgatási perekre irányadó szabályok alapján a bíróság az ítéletekben új eljárásra kötelezte a MEH-t.

Az új eljárás közben, illetve annak folyamata alatt történt meg azonban a MEH átalakítása önálló szabályozó szervvé, amely intézményre vonatkozó főbb szabályokat az Alaptörvény tartalmazza. Ezen szerveket a 2011. évi CCI. törvénnyel módosított 2010. évi XLIII. törvény sorolta fel 2012. január 1-jétől. Ide tartozott korábban a fent említett PSZÁF is, amely azt megelőzően autonóm jogállású szerv volt, valamint a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság, amely jelenleg is ilyen jogállású szerv. Ezen szervek gyarapítására tett javaslatot a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatalról szóló 2013. évi XXII. törvény módosításáról szóló T/11562. törvényjavaslat, amely 2013 áprilisától az önálló szabályozó szervek közé emelte a nevezett Hivatalt is sarkalatos törvénnyel.

26 A villamosenergia és a gázszolgáltatás ára több összetevőből áll, amelynek egyik eleme a rendszerhasználati díj. Magát a végső fogyasztói, azaz egyetemes szolgáltatói árat a Hivatal javaslatára a miniszter állapítja meg rendeletben, azonban annak több összetevőjét, így a rendszerhasználati díjat, a Hivatal. Lásd a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. tv. 145. § (3) bekezdés és a földgázellátásról szóló 2008. évi XL. tv. 103. § (3) bekezdés.

27 <https://mno.hu/gazdasag/rezsicsokkent-es-jovo-heten-dontenek-az-aramszolgáltatok-pereben-1145600> (letöltés dátuma: 2017. december 15.)
http://hvg.hu/gazdasag/20130326_Rezsicsokkent_az_aramszolgáltatok_jav (letöltés dátuma: 2017. december 15.)

Az önálló szabályozó szervek sajátossága, hogy bár az Országgyűlésnek felelősek, mégis a végrehajtó hatalomhoz tartoznak, továbbá vezetőjük az Alaptörvény alapján és a sarkalatos törvény felhatalmazása szerint rendeletet, azaz jogszabályt alkothat. Figyelemmel ez utóbbi lehetőségre, a MEKH a továbbiakban már nem közigazgatási határozatban, hanem jogszabályban, azaz rendeletben állapította meg a rendszerhasználati díjakat, így ezekkel szemben közigazgatási pernek nem volt helye. A szervezeti átalakítás következtében a szolgáltatók az (új) eljárásban sorra álltak el a keresettől.

ÖSSZEGZÉS

A közigazgatási szervezetrendszer változásait valamennyi esetben a hatékonyság, mint az egyik legfontosabb, az egész közigazgatást átható alapelv érvényesítése motiválta valamennyi időszakban. Ennek jegyében történt meg közel egy évtizeddel ezelőtt a regionalizáció, majd a központosítás is. A szervezési elvek természetesen nem kizárólag a fogyasztóvédelmet érintették, bár kétségtlenül a fogyasztóvédelmet szinte valamennyi időszakban. A kifejezett fogyasztóvédelmi szervezetek tekintetében a folyamatos változások ellenére annyi állandó elemként rögzíthető, hogy az államigazgatás többszintűsége ezen szakigazgatás terén is érvényesül, így jellemzően a fogyasztóvédelem államigazgatási pillérében a kétszintűség dominált.

A folyamatok értékelhetők egyrészt a fogyasztóvédelemre fókuszálva a fogyasztóvédelmi politikát figyelembe véve, másrészt tágabb aspektusban a közigazgatási reformok tükrében. A két aspektus értelemszerűen össze is függ, hiszen az utóbbit szintén az ágazati politikák érvényesítése (is) motiválja. Ennek tükrében azonban megkerülhetetlenek olyan szervezési elvek, mint a new public management, illetve a neoweberiánus felfogás²⁸ térnyerése, amely a Magyar-programot is áthatja. Az eltelt időszak alapján annyi kétségtelen, hogy a szubszidiaritás elvét messzemenően érvényesíteni próbálják az államigazgatási szerveztrendszerben a fogyasztóvédelem tekintetében is, amelynek köszönhetően az állampolgárok a hozzájuk lehető legközelebbi szinten kereshetik a jogérvényesítés eszközeit. A központilag meghatározott éves ellenőrzési programok szintén a jogérvényesítés egységességét segítik elő a célzott területekkel együtt, teret adva az ad hoc és helyileg felmerülő igényeknek is. Bár a 2017. év elején a gyors jogszabályalkotásnak köszönhetően volt egy rövid hatásköri problémákkal terhelt időszak, azonban a területi kormányhivatalok működési mechanizmusa alapvetően szolgálja a közigazgatási szabályok végrehajtását. A 2017. év értékelése során a sajtóban megjelent adatok alapján a járási hivatalokhoz 2017-ben közel 31 ezer

28 Lásd G. Fodor Gábor, Stumpf István: Neoweberi állam és jó kormányzás, *Nemzeti Érték*, 2008/7, 5-23.

megkeresés érkezett elsősorban jótállási, panaszkezelési és netes kereskedelemmel összefüggő ügyekben.²⁹ Mindez ugyan jelentős számnak tekinthető³⁰, azonban összességében csökkent a megkeresések száma, hiszen a 2014. év értékelése során ez a szám még 104 605 volt, amely több mint 40 000-rel több a 2013. évhez képest.³¹

Az eltelt egy éves időszak tükrében ugyanakkor álláspontom szerint a hatékonyságot illetően érdemi és érett következtetések egyelőre aligha vonhatók le, ugyanakkor a szervezet átalakításától a kormányzat azt reméli, hogy a hatóságok a lakossághoz közelebbi szinten több fogyasztói, vásárlói problémát tudnak megoldani. Az integrált államigazgatási szervek kétségtelen előnye ugyanakkor, hogy az ügyfél egyazon hivatalban keresheti a jogérvényesítését a korábban önálló szervek közötti „bolyongás” helyett, mint ahogyan a járási hivatalok esetében a fizikai közelség is megkérdőjelezhetetlen a korábbi megyei struktúra helyett. A minisztériumi szervezetrendszerbe olvadó központi hivatalok kapcsán szintén megállapítható a miniszter szakmai irányítása erősségének a növekedése, továbbá a központi szintű párhuzamosság felszámolása és a koordináció erősödése. Az ezen előnyökkel rendelkező állami szervezetrendszer mellett pedig továbbra is elérhetők az extrajudiciális megoldások, mint a békéltető testületek, amelyek megismertetése az V. fogyasztóvédelmi politika egyik kiemelt célkitűzése is volt.³² Ezen komplex szervezetrendszer és az annak minden elemét érintő reform pedig kétségkívül érdemi változást kell, hogy hozzon az eredményességben legalább középtávon.

29 <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztesi-miniszterium/infokommunikacioert-felelos-allamtitkarsag/infokommunikacioert-es-fogyasztovedelemert-felelos-helyettes-allamtitkarsag/hirek/a-hazai-fogyasztovedelem-2018-ban-is-hatekonyan-vedi-a-vasarlok-csaladok-erdekeit> (letöltés dátuma: 2018. február 3.)

30 A 2015. értékelése során objektív ügyszám már nem szerepelt, de annyi igen, hogy évről évre nő a megkeresések száma. [Elérhető: http://fogyasztovedelem.kormany.hu/sites/default/files/Eves_jelentes_2015.pdf (letöltés dátuma: 2018. január 2.)]

31 <http://fogyasztovedelem.kormany.hu/node/8017> (letöltés dátuma: 2018. február 3.)

32 <https://jogaszvilag.hu/rovatok/napi/atalakul-a-fogyasztovedelem> (letöltés dátuma: 2018. január 3.)

NÁDAS GYÖRGY

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK A MUNKAJOGBAN, FOGYASZTÓ-E A MUNKAVÁLLALÓ*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A Polgári Törvénykönyv kodifikációjának időszakában, illetve azt megelőzően és azóta is gyakran felvetődik, hogy nem kellene-e vagy nem kellett volna-e a munkaszerződésre vonatkozó alapvető rendelkezéseket a Polgári Törvénykönyvbe illeszteni.¹ A javaslat felvetői abból a megfontolásból indultak ki, hogy a munkajog a magánjog elválaszthatatlan része, kötelmi jogviszonyként kell értelmeznünk, és mint ilyen, a jogi hagyományokból kiindulva célszerű, ha az alapvető rendelkezéseket maga a Polgári Törvénykönyv tartalmazza. Ez a megoldás – legalábbis a javaslat mellett érvelők szerint – biztosította volna azt a fajta rugalmasságot, amelyet a polgári jogi jogszabályok alapvető diszpozitív felépítése és szerkezete garantál a szerződéses viszonyokban. A javaslat ellenzői arra hívták fel a figyelmet, hogy a munkajogviszony bár a magánjog része, azonban olyan sajátos funkciók kötődnek a munkajogi szabályokhoz, amelyek igénylik az elkülönült szabályozást. Végül is az utóbbi elv mellett kardoskodók álláspontja kerekedett felül. Azonban, ha a munkajogi szabályokról önálló törvénykönyv rendelkezik, törekedni kell arra, hogy

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Prugberger Tamás: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre. In: Manfred Ploetz, Tóth Hilda (szerk.): *A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései. Tanulmánykötet*, Miskolc, Novotni Kiadó (2001) 76-77.

a munka világa határozott és világos alapokra helyeződjön. Ez azonban nem járhat azzal, hogy a munkajog önállósága a polgári jog szerződési szabályainak általános tagadásához, nem alkalmazhatóságához, vagyis megkettőzéséhez vezessen.²

A Széll Kálmán Terv részeként került megalkotásra a Magyar Munka Terv, amely elemzés alá vette a 2010-es viszonyokat, és arra a megállapításra jutott, hogy mindenképpen szükséges a munkajog újra szabályozása. Ebben a körben kiemeli a Terv, hogy a legtöbb OECD országban a jogszabályok a munkaügyi szabályozásnak nem kizárólagos forrásai, a munkajog csak a minimum normákat fekteti le, míg a kollektív szerződések és az egyéni szerződések ennél sokkal kedvezőbbek lehetnek.³ Ezen túlmenően az új Munka Törvénykönyvével kapcsolatos elveket is rögzít. Kiemeli ebben a körben, hogy a munkajogi szabályozás klasszikus vezérlő elve a munkavállalók garanciális és alapvető jogai védelmének biztosítása. A kötelező erejű törvényi szabályozást viszont arra a körre szükséges korlátozni, amely valóban a garanciális érdekeket védi, különösen a munkavállalás alsó korhatárát, a napi és havi munkaidő maximális mértékét, a kötelező szabadság mértékét érintően.

Ezen elvek mentén fogadta el végül is az Országgyűlés a jelenleg hatályos szabályozást, érintetlenül hagyva tehát a munkaszerződést, abban az értelemben mindenképpen, hogy a munkaviszonyok és a munkaszerződés önálló törvényi szabályozáson keresztül biztosítja a garanciális védelmet a munkavállalóknak. A tanulmányban arra a kérdésre keressük a választ, hogy amennyiben egybevetjük a fenti garanciális jellegű szabályokat, illetve a polgári jognak az általános szerződési feltételekre, illetve a fogyasztókra vonatkozó szabályait, milyen összefüggések tárhatók fel.

1. A SZERZŐDÉSI SZABADSÁGOT KORLÁTOZÓ VÉDENDŐ CSOPORTOK

A fentiekből következően a munkajog megváltozott szabályai szem előtt tartják azokat a funkciókat, amelyeket a korábbi szabályozás is elsődlegesnek tekintett. Hozzá kell azonban tennünk, hogy az említett és a Magyar Munka Tervben megfogalmazott elvekre is figyelemmel sokkal nagyobb teret enged a felek szerződéses akaratának és a szerződési szabadság diszpozitív rendelkezéseinek.

A Polgári Törvénykönyvbe történő integrálást szorgalmazó elméletek a további rugalmasságot, illetve a még szélesebb körű diszpozitivitást emelték ki, mint az elv mellett szóló legfőbb érvet, illetve azt, hogy a szerződési szabadság és a felek egyenlőségéből következően sokkal inkább képes azt a fajta rugalmas keretet

2 Radnay József: A Ptk. és a munkajog kapcsolata, különös tekintettel a magyar jogra. In: Ploetz, Tóth: i. m. 276.

3 Lásd Magyar Munka Terv, 2011.05.19.

biztosítani a munkajogi szabályozásnak, amely a 2008-as válságot követően igényként merült fel. A kérdés azonban az, hogy a polgári jog minden tekintetben biztosítja-e ezt a fajta diszpozitivitást, minden esetben a felek egyenlőségéből indul-e ki, vagy éppen a polgári jog is felfedezte és magáévá tette azokat az elveket, amelyek szerint bizonyos polgári jogi alanyok eltérő helyzetben vannak más jogalanyokhoz képest.⁴

A magyar polgári jog rendszerébe az Európai Unió-s csatlakozással, illetve a társulással került be az a gondolat, amely külön csoportként definiálja a fogyasztókat, és mint külön védendő szerződő félként jeleníti meg ezeket a jogalanyokat.

A 85/577/EGK tanácsi irányelv⁵ már a '80-as évek közepén figyelemmel volt azokra a szerződő felekre a polgári jog területén, akik valamilyen okból a polgári jog általános rendelkezéseihez képest különös védelmet érdemelnek. Az irányelv preambuluma 17. pontja kifejezetten kiemeli, hogy a fogyasztó fogalom meghatározásának azon természetes személyeket kell magában foglalnia, akik saját szakmájuk, üzleti tevékenységük vagy foglalkozásuk körén kívül eső területen járnak el. Kettős célú szerződések esetében azonban, amelyeknél a szerződés részben a személy szakmájába tartozó, részben pedig azon kívül eső célból kötik és a kereskedési cél annyira korlátozott, hogy a teljesítés egésze szempontjából nem elsődleges, az adott személy szintén fogyasztónak tekintendő. Az új magyar Ptk. helyeselhetően kísérli meg az egyoldalúan meghatározott tisztességtelen általános üzletkötési feltételek vagy szerződési klauzulák hátrányait kiküszöbölni, ezek részleges vagy teljes semmissége útján. Különösképpen, ha a vállalkozások olyan kizárólagos jogosultságait irányozzák elő a fogyasztói szerződésekben, amelyek egyébként a másik felet is megilletnék.⁶

A fentiekből következően és a fentiek szem előtt tartása mellett a magyar polgári jog is magáévá tette az irányelv elképzeléseit, ennek megfelelően került sor az új Polgári Törvénykönyvben a fogyasztókat védő szabályok megalkotására és elfogadására. A polgári jogi fogyasztóvédelmi szabályok a munkajogi egyensúlyt elősegítő védelmi szabályokkal mutatnak rokonságot, azaz a védőintézkedések nem esnek távol a polgári jogi gondolkodástól sem.⁷

4 Jakab Nóra: A munkajog és polgári jog kapcsolata a jogpolitika tükrében, *Magyar Jog*, 2015/1, 18-19.

5 A Tanács 85/577/EGK irányelve (1985. december 20.) az üzlethelyiségen kívül kötött szerződések esetén a fogyasztók védelméről.

6 Szalma József: A munkajog hatása a polgári jogra, *Magyar Jog*, 2015/3, 182-187.

7 Jakab (2015): i. m. 18-19.

2. MUNKÁLTATÓI SZABÁLYZAT, MINT ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTEL

A tanulmány annak a vizsgálatára vállalkozik, illetve tesz kísérletet, hogy vajon a jelenlegi munkajogi keretek között tekinthetjük-e fogyasztónak a munkavállalót, illetve amennyiben a munkaszerződésre vonatkozó alapvető rendelkezések a Polgári Törvénykönyvben kerülnének elhelyezésre, úgy a fogyasztóra vonatkozó sajátos előírások mennyire alkalmazhatók vagy mennyire lennének alkalmazhatók a munkavállaló és a munkáltató relációjában.

Különösen jelentős kérdésként merül föl annak a jogintézménynek a vizsgálata ebből a szempontból, amelyet munkáltatói szabályzatként nevesít a Munka Törvénykönyve. Miért jelentős a jogintézmény? Az Mt. alapján a munkáltatói szabályzat nem más, mint olyan, a munkáltató által egyoldalúan közölt jognyilatkozat, amely a munkáltató által kialakított gyakorlat érvényesítésére vonatkozik, és azt közöltnek kell tekinteni, ha azt a helyben szokásos és általában ismert módon közzéteszik.⁸ Lényeges tehát, hogy a munkáltató a szabályzataalkotás lehetőségével olyan jogalakításra kapott felhatalmazást, amely jogalakítás jelentős mértékben sajátja a kereskedők és fogyasztók közti szerződéses viszonyokban alapvetően megtalálható általános szerződési feltételeknek. Mivel a munkajog egyik funkciója a munkavállalók védelme, amelynek a tradicionális munkajogviszony felelt meg a legjobban, az e jogviszony által kialakított korlátozások alól a munkáltatók igyekeztek menekülni.⁹ Ennek egyik módja lehet a széleskörben kiadható szabályzat.

Amennyiben egybevetjük a polgári jognak a fogyasztókra vonatkozó szabályait, illetve a Munka Törvénykönyve rendelkezéseit, már előljáróban rögzíthetjük azt a megállapításunkat, hogy a Polgári Törvénykönyv fogyasztókra vonatkozó rendelkezései igen széleskörűen igyekeznek a fogyasztói jogokat biztosítani, sajátos érvénytelenségi okokat megállapítani a fogyasztó és kereskedő közötti jogviszonyok vonatkozásában, garanciákat nyújtva a gyengébb pozícióban lévő fogyasztónak. Természetesen a gyengébb pozíció adott esetben látszólagos is lehet, hiszen amennyiben a kereskedő munkajogi terminológiával élve mondjuk egy önfoglalkoztató vagy általános terminológiával élve egy kisvállalkozás, egyéni vállalkozás, úgy közel sem biztos, hogy a fogyasztó és a kereskedő közötti relációban szükséges azoknak a polgári jogi védelmi eszközöknek a kiépítése, amelyek jelenleg az irányelv implementációja folytán a magyar jogrendszerben megjelennek, hanem

8 Mt. 17. § (1)-(2) bekezdés.

9 Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében, *Jogtudományi Közlöny*, 2013/1, 1-14.

sokkal inkább szükség lehet erre a védelemre a kereskedő és a gyártó, illetve a kereskedő és a nagykereskedő közti jogviszonyokban, erre azonban jelenleg a fogyasztóvédelmi szabályok nem adnak lehetőséget. Ezzel szemben a munkajogi szabályok általános érvényűek adott hatályossági körben, sőt az ezzel ellentétes jogalkotás az Alkotmánybíróság szűrőjén elbukott.¹⁰

A Polgári Törvénykönyv kifejezetten rendelkezik azokról a szerződési feltételekről, amelyek tisztességtelennek minősülnek, hiszen e tekintetben a Ptk. 6:103. § (3) bekezdése kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés részévé váló tisztességtelen szerződési feltétel semmis. A semmisségre azonban csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni. Külön szabályozást találunk az egyes tisztességtelen kikötések vonatkozásában. Ennek fényében érdemes megvizsgálni a Munka Törvénykönyvének a munkáltatói szabályzatra vonatkozó rendelkezéseit. Ebben a tekintetben külön eltérő szabályokat az általános munkajogi elvekhez és rendelkezésekhez képest nem találunk, így mindenképpen azt megállapíthatjuk, hogy ezekre a szabályzatokra is alkalmazni kell mindazokat az alapelveket és azokat az érvényességi kritériumokat és érvényességi teszteteket, amelyeket általában a munkaviszony kapcsán létrehozott megállapodások vonatkozásában alkalmazunk.

Az általános szerződési feltételek sajátja, hogy azt az egyik szerződő fél egyoldalú nyilatkozatával határozza meg, és ugyanilyen egyoldalú nyilatkozattal jogosult az általános szerződési feltételek megváltoztatására is. Sajátosan vetődik fel ennek a joga és lehetősége a munkaviszonyokkal összefüggésben. A munkavállaló és a munkáltató közti szerződéskötés időpontjában elviekben a munkáltató köteles tájékoztatni a munkavállalót valamennyi, a munkaviszonyt érintő lényeges kérdéstről, így – figyelemmel az Mt. 46. §-ában foglaltakra is – többek között a napi munkaidőről, a munka díjazásáról, illetve arról, hogy áll-e kollektív szerződés hatálya alatt a munkáltató. Ebből következően azonban a munkáltató belső szabályzatairól, amelyek mindenképpen olyan egyoldalú címzett jognyilatkozatok, melyek alapvetően meghatározzák a munkaviszony tartalmát, illetve azok megváltozásáról a munkáltató oldalán tájékoztatási kötelezettség nem keletkezik az Mt. kógens szabályaiból, azonban az alapelvekből, a jóhiszeműség és tisztesség, valamint az együttműködés elvének¹¹ következetes alkalmazásából mindenképpen levezethető, hogy amennyiben a munkáltatónál a munkaviszonyt érintő szabályzat tartalma megváltozik, arról a munkavállalót tájékoztassa.

¹⁰ Ld. erről a 9/41. (III.27.) AB. határozatot.

¹¹ Mt. 6. § (2) bekezdés.

Természetesen elvi kérdésként kell föltennünk, hogy amennyiben a munkavállaló úgy ítéli meg, hogy a módosított szabályozás a munkafeltételeket a vonatkozásában hátrányosan változtatta meg, egyáltalán milyen jogérvényesítési lehetőségei vannak azon túlmenően, hogy adott esetben a munkaviszonyt a munkavállaló felmondással megszünteti. Megnyílik-e ilyen esetben a munkavállaló joga arra nézve, hogy a munkáltató szabályzatát bíróság előtt vitassa, akár annak semmissége, akár annak megtámadása révén? Az Mt. a semmisségi, illetve érvénytelenségi okokat tételesen határozza meg, így semmis többek között az a megállapodás, illetve az az egyoldalú nyilatkozat, amely munkaviszonyra vonatkozó szabályba ütközik.¹² Azt, hogy mit kell munkaviszonyra vonatkozó szabálynak tekinteni, a 13. § határozza meg, mely szerint munkaviszonyra vonatkozó szabály a jogszabály, a kollektív szerződés és az üzemi megállapodás, valamint az egyeztető bizottságnak a 293. §-ban foglaltak szerinti kötelező határozata.¹³ A kommentár irodalom és a tudományos irodalom a tekintetben már nem teljesen egyértelmű, hogy mit kell a munkaviszonyokkal összefüggésben jogszabályként értelmeznünk. Álláspontunk szerint a Polgári Törvénykönyvnek a fogyasztókkal kapcsolatos rendelkezései nem lehetnek irányadók, azonban ha munkavállaló akként értékeli, hogy a munkáltató szabályzata valamely tételes munkajogi szabályba, esetlegesen kollektív szerződésbe vagy normatív hatályú üzemi megállapodásba ütközik, úgy azon szabályzat érvénytelenségének a megállapítása iránt pert indíthat a munkáltatóval szemben.

Ehhez képest a polgári jog igencsak részletesen határozza meg az általános szerződési feltételek érvénytelenségére vonatkozó szabályokat, különösen akkor, amikor az általános szerződési feltételek egyik szerződője fogyasztónak minősül.¹⁴

A Munka Törvénykönyve azonban bizonyos tekintetben mégis lehetőséget teremt arra, hogy a tisztességtelen általános szerződési feltételre való hivatkozás a munkaviszonyokban is megjelenjen, hiszen az Mt. 31. §-a kifejezetten alkalmazni rendeli a Ptk. 6:102. §-át, illetve 6:107. §-át. A Ptk. 6:102. §-a pedig a tisztességtelen általános szerződési feltétel szabályait rögzíti.

Ha a Ptk. vonatkozó rendelkezéseit megvizsgáljuk, akkor a következő megállapításokat kell tennünk. Kifejezetten tisztességtelennek tekinti a Ptk. 6:102. § (1) bekezdése azt az általános szerződési feltételt és kötelezettséget,

¹² Mt. 27. § (1) bekezdés.

¹³ Amennyiben a kollektív munkaügyi vita rendezése körében a munkáltató és az üzemi tanács vagy a szakszervezet előzetesen írásban megállapodik, hogy a bizottság döntésének magukat alávetik, akkor a bizottság határozata kötelező, és mint ilyen, munkaviszonyra vonatkozó szabálynak tekintendő. Mt. 293. § (1) bekezdés.

¹⁴ Lásd Ptk. 6:102-106. §.

amely a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. A (2) bekezdés kifejezetten értelmező szabályt tartalmaz akkor, amikor rögzíti, hogy a feltétel tisztességtelen voltának megállapításakor vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, a kikötött szolgáltatás rendeltetését, továbbá az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát. Ezen szabályok értelmezése a munkajogviszonyban már sokkal egyértelműbb, annál is inkább, mert ezek a rendelkezések kvadrálnak a munkajog általános alapelveivel, és az Mt. 31. §-ából következően alkalmazandók a munkajogviszonyokban is. Az Mt. 31. §-ában meghatározott szabályok pedig olyan átjárást teremtenek a polgári jog eszköztárába, amelyek további garanciákat jelenthetnek a munkavállalók számára. Ezzel a rendelkezéssel pedig az az elvi vita is nagyrészt eldönthető, amely a körül a kérdés körül forog, melyet a tanulmányunk elején már felvetettünk, nevezetesen, hogy tekinthető-e fogyasztónak a munkavállaló. Maga a jogalkotó tekint a munkavállalóra ebből a szempontból kiindulva fogyasztóként, biztosítva azokat a többletgaranciákat, melyeket a fogyasztók élveznek a polgári jogi jogviszonyaikban. A munkáltatói szabályzatokra is elmondhatjuk, hogy általános szerződési feltételek, illetve a munkáltatói szabályzat alkalmazásánál nem érvényesül – ahogy a Ptk. kommentár fogalmaz – a hagyományos szerződéskötési mechanizmus, hiányzik az „alkufolyamat”.¹⁵ Ezen megállapítás teljességében megfelel a munkáltatói szabályzatok esetkörének is, hiszen a munkáltató egyoldalú címzett jognyilatkozatáról kell ebben az esetben beszélnünk. A Ptk. azonban a 6:103. §-ával megkülönbözteti azokat a tisztességtelen szerződési feltételeket, amelyek sajátosan a fogyasztói szerződésekben jelennek meg. Lényeges arra is felhívunk a figyelmet, hogy a Ptk. az általános szerződési feltételt definiálja akkor, amikor 6:77. § (1) bekezdésében rögzíti, hogy általános szerződési feltételnek minősül az a szerződési feltétel, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg. Ugyanezen törvényhely (2) bekezdése azt rögzíti, hogy az általános szerződési feltételt alkalmazó felet terheli annak bizonyítása, hogy a szerződési feltételt a felek egyedileg megtárgyalták.

A fenti rendelkezésekből következően a munkavállaló számára a jogalkotó egyértelműen lehetőséget teremt arra, hogy a munkáltatói szabályzatok vonatkozásában – amennyiben azt tisztességtelennek érzi – fellépjen. Természetesen

15 Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári jog I-IV. Új Ptk. Kommentár a gyakorlat számára*. 4. kiadás, Budapest, HVG-ORAC (2016) 6:103. §.

nem korlátozódik a munkáltatói szabályzatra az előírás, hiszen a munkaviszonyok többsége olyan, a munkáltató által előkészített szerződések aláírásával realizálódik, amelyek sok tekintetben anélkül válnak a szerződés részévé és határozzák meg a munkaviszonyt, hogy a felek azokat megtárgyalták volna. Az új Mt. nem veszi figyelembe azt, hogy a munkaszerződést igen sok cégnél, különösen a nagyobb gazdasági társaságoknál a gazdasági életben ismert blanketta-szerződésekkel kötik meg, ami hasonlít azokhoz a blanketta-szerződésekhez, amelyeket a valamilyen gazdasági vagy pénzügyi-biztosítási szolgáltatásokat ipar-, vagy üzletszerűen nyújtó cégek alkalmaznak a laikus partnereik, a fogyasztók irányában.¹⁶ Jellemző gyakorlat még ma is – annak ellenére, hogy a munkajogi szabályok alapvetően változtak meg és jelentős teret engednének a szerződő felek szerződési szabadságának kiteljesítésére –, hogy nyomtatványboltban vagy elektronikus felületekről letölthető kész szerződésminták kitöltésével hoznak létre a felek munkaviszonyokat. Ezek vonatkozásában pedig nem kerülhető meg az általános szerződési feltételek vizsgálata, hiszen olyannyira általánosak ezek a szerződési feltételek, hogy még a munkáltató számára sem egyértelmű kikötéseket tartalmazhatnak, arról pedig teljesen nyilvánvalóan nem beszélhetünk, hogy ezeket a szerződési feltételeket bármilyen módon megtárgyalták volna.

3. A KOLLEKTÍV SZERZŐDÉS NORMATÍV RÉSZÉNEK ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTEL JELLEGE

A munkajogot alakító szerződések közül egy másik jelentős szerződéstípust is ki kell emelnünk, amely az általános szerződési feltételek és a fogyasztó relációjában értelmezendő, illetve értelmezhető. Ez pedig a kollektív szerződés, amelynek az ún. normatív része mindenképpen olyanként értelmezendő és értelmezhető, amely általános szerződési feltételeket tartalmaz,¹⁷ hiszen az egyes munkavállalók részéről ennek a szerződési feltételrendszernek a megtárgyalására semmilyen módon nem került sor, hiszen a kollektív szerződés alanya a munkáltató, a munkáltatói érdekképviseleti szerv, illetve a szakszervezet vagy több szakszervezet.¹⁸

Az teljesen egyértelmű, hogy az általános szerződési feltételekhez is szükséges az a minimális konszenzus, hogy az általános szerződési feltételt a másik fél mindenképpen elfogadja. Ehhez képest kell, illetve lehet vizsgálni a kollektív szerződések jellegét, illetve azt, hogy milyen mértékben tekinthetők legitimnek,

16 Jakab Nóra, Prugberger Tamás: Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi, és polgári jogi szabályozás között, *Jogtudományi Közöny*, 2014/10, 477-485.

17 Kiss György: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/1, 13.

18 Mt. 276. § (1) bekezdés.

azok a kollektív megállapodások, amelyek a jelenleg hatályos munkajogi szabályok szerint köttetnek.¹⁹ Már a Magyar Munka Terv is kiemelt jelentőséget tulajdonított a kollektív megállapodásoknak, amellyel arra igyekezett megoldást találni, hogy a korábbi rigorózus, klauzikálóan kógens szabályokat a relatív diszpozitivitás szabályrendszerével felváltva a kollektív megállapodásokon keresztül a munkáltatók és a munkavállalói érdekképviseltek egyéniesíthessék a munkaviszonyra vonatkozó szabályokat.²⁰

A kollektív szerződés megkötésére vonatkozó szabályok újraírása azonban – álláspontunk szerint legalábbis – mindenképpen a kollektív szerződésekkel szemben komoly legitimációs kérdéseket vet föl, hiszen a munkavállalók 10%-át képviselő munkavállalói érdekképviselő már jogosult kollektív szerződés megkötésére.²¹

A kollektív szerződések két alapvető tartalmi egysége közül jelen tanulmányban elsősorban az ún. normatív tartalmat hordozó szerződési kikötések vizsgálata szükséges, hiszen ezek azok a szerződési megállapítások, amelyek attól függetlenül a kollektív szerződés hatálya alá tartozó munkáltató valamennyi munkavállalójára irányadó rendelkezéseket tartalmaznak, hogy a munkavállaló vagy munkavállalók tagjai-e annak a munkavállalói érdekképviselői szervezetnek, amely a kollektív szerződést megkötötte.²² A kollektív munkaszerződés korlátozza a munkaszerződés megkötésénél a szerződési szabadságot a szerződés tartalmára vonatkozóan.²³

A kérdés az az, hogy vajon a Ptk. 6:77. § (1) bekezdésében szabályozott általános szerződési feltétel mennyiben alkalmazható a kollektív szerződések vonatkozásában. Véleményünk szerint általános szerződési feltételként csak korlátozott körben, hiszen nincs arról szó, hogy a kollektív szerződés alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott volna, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg, hiszen a szakszervezettel a kollektív szerződés kötésére jogosult másik féllel a feltételek megtárgyalásra kerültek.²⁴

19 Nádas György: A kollektív szerződés jogdogmatikai kérdéseinek vizsgálata. In: Horváth István (szerk.) *Tisztelegés: ünnepi tanulmányok Dr. Hágelmayer Istvánné születésnapjára*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó (2015) 321-332.

20 Magyar Munka Terv, 46.

21 Mt. 276. § (2) bekezdés.

22 Mt. 279. § (3) bekezdés.

23 Szalma József: A munkaszerződés, a szolgálati szerződés és a kollektív szerződés, *Jogtudományi Közlöny*, 2014/7-8, 373-378.

24 Nádas (2015): i. m. 321-332.

Ennek a kérdésnek a vizsgálata a tisztességtelen feltételek kialakítása körében is elkerülhetetlen, illetve megkerülhetetlen, hiszen ha a munkavállalók kisebbségét képviselő szakszervezet lesz a tárgyaló és szerződést kötő fél, úgy a munkavállalók többsége joggal érezheti úgy, hogy olyan szerződési feltételeket erőltetnek rájuk, amelyeket velük nem tárgyaltak meg, a szerződés megkötésére felhatalmazást nem adtak, ilyen módon megkérdőjelezhetővé válik a szerződési feltételeknek a munkaviszonyokra vonatkozó általános alkalmazhatósága, illetve tisztességessége.

A relatív diszpozitivitásból következően a kollektív szerződések kapcsán az Mt. legtöbb fejezete végén felhatalmazó rendelkezéseket tartalmaz, amelyek igen gyakran megengedők a tekintetben, hogy a kollektív megállapodások akár a munkavállalók hátrányára is eltérhessenek az Mt. rendelkezéseitől.

A reformországok zöme, így Magyarország is, megtartották a kollektív szerződések hármas típusát, a vállalkozási (társasági), ágazati és országos szintűeket. Ennek volt értelme addig, amíg nem jött létre a vállalkozások privatizációja. Ezt követően, a versenyszférában, a vállalkozási szint „feletti” ágazati és országos kollektív szerződés (szerintem) elvesztette létjogosultságát. Indokolatlanul keveredett a törvény által biztosítandó szociális jogosultságokra vonatkozó szabályozás, a kollektív szerződések szabályozásával.²⁵ Külön sajátosság és tanulmánytémájaként is jelentősége van azoknak a kollektív megállapodásoknak, amelyek ágazati vagy alágazati szinten kerülnek megkötésre, illetve amelyet a foglalkoztatáspolitikáért felelős miniszter kiterjesztő hatállyal ruház fel. Ezekben az esetekben különös súllyal vetül fel az általános szerződési jelleg, és különös súllyal vetődik fel a szerződések tisztességtelen volta akár már a munkáltatói oldalon is, hiszen az ágazati kollektív szerződés hatálya nélkül terjed ki az ágazatba tartozó munkáltatókra és munkavállalókra, hogy a szerződés feltételeit egyedileg és részletesen megtárgyalták volna. Mennyiben kell figyelembe venni ezeknek a kiterjesztett hatályú szerződéseknek a normatív rendelkezéseit az adott munkavállaló és munkáltató relációjában? Amennyiben az adott kiterjesztett hatályú vagy ágazati kollektív szerződéses rendelkezéssel akár a munkavállaló, akár a munkáltató nem ért egyet vagy azzal kapcsolatban jogi aggályai merülnek fel, milyen módon kereshet ezen szerződési tartalmakkal szemben jogorvoslatot, jogvédelmet.

Ehhez képest a német jogban a tarifaszerződés hatása három oldalról szabályozott: egyrészt a tarifakötöttség, másrészt a közvetve illetve közvetlenül történő kihatása, harmadrészt pedig az utóhatása kap szerepet. A tarifaszerződés akkor

²⁵ Szalma (2014): i. m. 373-378.

hat ki közvetlenül a munkavállalókra és a munkáltatókra, ha az adott személyek abban közvetlenül szerepelnek (az adott tarifaszerveződést ők kötötték, vagy azt rájuk nézve kiterjesztették). A tarifakötöttség tekintetében meg kell különböztetni a szerződéseket aszerint, hogy azt szervezetek kötötték, vagy vállalatokra vonatkozik. Amennyiben vállalatokra vonatkozik, úgy egyik oldalon maga a munkáltató a partner, a munkavállaló csak akkor kötelezett, ha annak a szakszervezetnek a tagja, amelyik a cégen belül a szerződést a munkáltatóval megkötötte.²⁶

A fenti dogmatikai kérdések sokkal kevésbé vetődnek fel élesen álláspontunk szerint a normatív hatályú üzemi megállapodások megkötésével összefüggésben. Ezt az álláspontunkat arra alapítjuk, hogy a normatív hatályú üzemi megállapodás egyik szerződő fele a munkavállalói közösség által megválasztott és a részvételi jogok gyakorlására felruházott testület, amelynek a megválasztásához közel sem elegendő a szakszervezeti legitimációval ellentétben a 10%-os képviseleti arány, hanem az alaprendelkezés szerint a munkavállalók abszolút többsége, de legalább a munkavállalói közösség 30%-ának támogatása szükséges az üzemi tanács megválasztásához. Ebből következően, bár dogmatikailag helytelen összemosni az üzemi alkotmányjogot a tarifális joggal, azonban a tanulmány témája szempontjából mégis azt mondhatjuk, üdvözlendő megoldás, hogy egy jelentős legitimációval rendelkező testület is jogosult az adott hatályossági körben olyan szerződési feltételrendszer kidolgozására, amely alapjaiban határozza meg a munkáltató és a munkavállaló viszonyát.

4. AZ ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTEL TISZTESSÉGTELENSÉGE KÖRÉBEN VIZSGÁLHATÓ MUNKAJOGI RENDELKEZÉSEK

A tisztességtelen szerződési feltétel megállapításához több elv is közelebb vihet bennünket. Ki kell emelnünk itt az egyenlő bánásmód követelményét,²⁷ illetve sajátos értelmezési kérdésként merül föl a méltányos mérlegelés elve,²⁸ amely alapvetően az általános szerződési feltételektől eltérésre kötelezheti a munkáltatót, míg az egyenlő bánásmód követelménye már az általános szerződési feltételek meghatározása körében is irányadónak minősül.

Az egyenlő bánásmód követelményének értékelése a tisztességtelen szerződési feltételek kapcsán azért is jelentős kérdés, mert önálló jogcímként jelenik meg, azonban annak értékelése, hogy az egyenlő bánásmód követelményének sérelme a

26 Rolf Birk: A tarifaszerveződés szabályai a német jogban, *Magyar Jog*, 2001/4, 254-256.

27 Mt. 12. §.

28 Mt. 6. § (3) bekezdés.

szerződési feltételek meghatározása során a jogszabályba ütköző semmisségi ok, a jogszabály megkerülésére irányuló nyilatkozatként értékelhető semmisségi ok vagy éppen tisztességtelen szerződési feltételnek minősül, mérlegelés kérdése lehet. Ebben a körben a Munka Törvénykönyve sem ad eligazítást, tekintettel arra, hogy az Mt. 12. §-a rögzíti az egyenlő bánásmód követelményének megtartására vonatkozó törvényi kötelezettséget, azonban az ehhez kapcsolódó kialakult bírói gyakorlat a fenti kérdéseket nem tisztázza. Az esetek döntő többségében természetesen az egyenlő bánásmód követelményének megjelenése az azonos értékű munkáért azonos bér elv körében kerül a bíróságok látókörébe. Az elv azonban ennél sokkal szélesebb körű megítélést és értelmezést igényel. Különös tekintettel egyébként arra is, hogy a 2003. évi CXXXV. törvény (Ebkv.) hatálya a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyokra, így például a vállalkozási és megbízási szerződés alapján létrejött jogviszonyokra is kiterjed.²⁹

A tisztességtelen szerződési feltételek értékelése kapcsán ezért sem kerülhető meg az egyenlő bánásmód követelménye, és annak sajátos leképeződése, az azonos értékű munkáért azonos értékű bér elve. Tekinthez-e például tisztességtelen szerződési feltételként egy olyan munkáltatói intézkedésre, amely ahhoz köti a munkavállalók számára nyújtott többletjuttatást, hogy az adott naptári évben keresőképtelen betegség miatt nincsen távol a munkahelyétől? Ez a kérdés egyrészt vizsgálható tisztességtelen szerződési feltétel keretében, de vizsgálható közvetett hátrányos megkülönböztetésként is, hiszen olyan módon különböztet meg az Ekv. 8. §-ában meghatározott védendő tulajdonságra tekintettel egy személyt vagy csoportot a vele összehasonlítható helyzetben lévő személyhez vagy csoporthoz képest, amely az adott személy vagy csoport vonatkozásában független tényező.

A Kúria is vizsgálta már egyedi ügyben a munkáltató bónusz szabályzatát, értékelve annak esetleges általános szerződési feltételként történő értelmezését.³⁰

Az Mt. 6. § (3) bekezdése nevesíti a méltányos mérlegelés követelményét. Ez a jelen tanulmány szempontjából azért bír jelentőséggel, mert a munkáltató egyoldalú nyilatkozataival a munkaviszonyt alapvetően befolyásolhatja szabályzatalkotáson keresztül, ahogy erre már felhívtuk a figyelmet. Azonban az egyoldalú nyilatkozatok nem állhatnak ellentétben a jogszabályokkal és nem sérthetik a munkavállaló méltányos érdekeit. Amennyiben ez mégis megtörténne, úgy megállapítható akár a munkáltatói szabályzat érvénytelensége, illetve az is, hogy a munkáltatói szabályzat

²⁹ Ekv. 3. (1) bek. b) pont és 5. § d) pont.

³⁰ Mfv.I.10.688/2015.

megsértésével összefüggően kiadott és a munkaviszonyt érintő munkáltatói jognyilatkozat is jogellenessé válhat. Erre mutat rá a még korábbi Mt. hatály alatt kiadott, de a jelenleg hatályos szabályozási környezetben is irányadó BH1996.620. szám alatt közzétett jogeset, amely szerint a munkáltató egyoldalúan is módosíthatja a munkavállaló munkaidő-beosztását, ez azonban nem állhat ellentétben az irányadó jogszabályokkal és a munkavállaló méltányolható érdekeivel.

A méltányos mérlegelés elvével összefüggésben, illetve annak alkalmazása kapcsán arra is rámutatott a Kúria, hogy a munkáltató egyoldalú utasítása, amely a munkavállaló átirányításáról rendelkezett, amennyiben azt a munkavállaló megtagadta, úgy vizsgálni szükséges, hogy az intézkedés jelentett-e a munkavállalóra nézve aránytalan sérelmet, ergo tisztességtelen szerződési feltételnek minősíthető-e.

A Munka Törvénykönyve a munkáltató egyoldalú nyilatkozat kiadására viszonylag széles körben biztosít lehetőséget. Ezekben a jogintézményeken keresztül tehát a munkáltató a munkavégzés alapvető feltételeit, a munka díjazásának körülményeit anélkül tudja alapvetően és érdemben befolyásolni, hogy a munkavállaló vagy munkavállalók konszenzusát, egyetértését beszerezné. Az egyik leglényegesebb ilyen alakító joga a munkáltatónak a munkaidő megszervezése és a munkaidő beosztásának joga, amelyet a munkáltató egyoldalúan határozhat meg, nem köteles a munkaidő-beosztás jogát megosztani a munkavállalókkal. Ez azonban lehet olyan feltételrendszer, amely kifejezetten tisztességtelen szerződési feltételként értelmezhető, különösen akkor, hogyha a munkaidő-beosztás szabályai a munkaviszony fennállása alatt, a munkaszerződés megkötését követően változnak, ezzel a munkavállaló szokásos munkavégzési rendjét alapvetően módosítva. A munkaidő-beosztás szabályainak megváltozása, illetőleg kialakítása alapvető hatással van a munkavállaló díjazására, hiszen a munkaidő meghatározza a munkavállaló díjazásának jelentős szegmensét, illetve a munkaidő-beosztás alakításával vagy megváltoztatásával a munkáltató oldaláról olyan, az emberi erőforrással való gazdálkodás optimalizálására kerülhet sor, amely a bérköltségek tetemes csökkenéséhez vezethet. Ez természetesen a munkavállalói oldalon jelentős érdeksérelmet okozhat, hiszen közel sem mindegy, hogy a munkavállalót az általános munkarend szerint foglalkoztatja a munkáltató napi 8 órában vagy a törvény adta lehetőségekkel élve munkaidő-keretben kerül sor a foglalkoztatásra, esetleg a munkaidő-keret szabályait a munkáltató kombinálja a készenléti jellegű munkakörre minősítés lehetőségével. Ez a gyakorlatban a munkavállaló oldalán azt jelenti, hogy amennyiben a munkáltatónál rendszeres volt a túlmunkavégzés, úgy a munkaidő-keret alkalmazásával ez feloldódik, megszűnik vagy jelentős mértékben korlátozódik. Ezen túlmenően a munkáltató egyoldalú intézkedése a munkavállaló

oldalán a pihenőnapok, pihenőidő megszokott rendjét is alapvetően befolyásolja, és ez már visszavezethet bennünket a méltányos mérlegelés elvéhez, illetve a tisztességtelen szerződési feltétel megállapításának a kérdéseihez.

Sajátos jogkövetkezményhez vezetett az a munkáltatói döntés is, amikor is a munkáltató az időbérézésről a teljes munkáltató vonatkozásában a teljesítménybérézésre kívánt átállni, és ezt próbálta munkaszerződés-módosítás keretében érvényre juttatni. Egyetlen munkavállaló volt, aki nem kívánta ilyen módon a munkaszerződést módosítani, erre alapítottan közölt a munkáltató felmondást, mely felmondást utóbb a Kúria jogszerűnek ítélte, figyelemmel arra, hogy a munkáltató teljes egészét érintő és a munkáltató működésével összefüggő gazdasági ok megalapozhatja a munkáltató felmondását. Jól láthatóan a munkáltatói döntést megelőző általános rendelkezés született, melyet a munkáltató megkísérelt egyedi munkaszerződési feltételként megtárgyalni és elfogadtatni, ez azonban eredményre nem vezetett, ez viszont eljuttatta a munkáltatót a jogszerű felmondás közléséhez, annak ellenére, hogy korábban a Kúria gyakorlata töretlen volt a tekintetben, hogy a munkaszerződés módosítására vonatkozó munkavállalói elfogadó nyilatkozat hiánya felmondás jogszerű indoka nem lehet.³¹

A munkaidőre, a munka díjazására vonatkozó általános szerződési feltételeket találhatunk a kollektív szerződésekben is, amelyekkel kapcsolatban már felhívtuk a figyelmet, hogy miután relatív diszpozitivitás jellemzi a Munka Törvénykönyvét, sőt a munkaidő vonatkozásában a kollektív szerződésre nézve kifejezett felhatalmazó rendelkezéseket is tartalmaz az Mt. a tekintetben, hogy a munkavállaló hátrányára is eltérhetnek a felek, vizsgálendő a kollektív szerződés e körben is.

Ilyen sajátos rendelkezésnek kell tekintenünk a munkaidő-keret hosszának megállapítására vonatkozó, eltérést biztosító rendelkezést, miszerint a munkaidő-keret hossza a törvényben meghatározott négy havi vagy tizenhat heti időtartam helyett tizenkét havi vagy ötvenkét heti időtartam is lehet,³² amely abból a szempontból bír különös jelentőséggel, hogy a túlmunkát, a rendkívüli munkavégzést, a pihenőidőket és a pihenőnapokat ilyen hosszú időtartamban kell a munkáltatónak vizsgálni, és ebben a hosszabb időtartamban jogszerűen gazdálkodik az egyenlőtlen munkaidő-beosztás adta lehetőségekkel.

A jelenleg hatályos munkajogi szabályozás is biztosítja a munkáltatónak azt a lehetőséget, hogy időlegesen, de egyoldalú nyilatkozattal a munkaszerződésben

31 EBH2002. 687.

32 Mt. 94. § (3) bekezdés.

meghatározott feltételektől eltérő módon foglalkoztassa a munkavállalót, hiszen az Mt. 53. §-a kifejezetten rendelkezik arról a lehetőségről, amely szerint a munkáltató korlátok között ugyan, de eltérő munkahelyen, eltérő munkakörben vagy más munkáltatónál történő munkavégzésre is kötelezheti a munkavállalót. Elvileg az időbeli korlátozás, illetve a már fentebb említett méltányos mérlegelés elvének alkalmazása munkavállalók számára védelmet is jelenthet, azonban az egyoldalú alakító jog ilyen széleskörű biztosítása, amely végső soron más munkáltatónál történő munkavégzést is lehetővé tesz, a munkavállalói érdek csorbításához vezet és tisztességtelen feltételként is felfogható.

Tovább vizsgálva az általános szerződési feltételekre, illetve a munkáltató egyoldalú alakító jogára vonatkozó problémákat, a munkajogi felelősség körében is találhatunk erre utaló szabályokat. Ugyan a munkavállaló a megkötött leltárfelelősségi megállapodást a leltáridőszak végére felmondhatja, azonban az kérdéses, hogy ennek a megállapodásnak a felmondását követően vajon a munkaviszonya fennmaradhat-e, vagy ennek hiányában a munkáltató annak ellenére megszünteti a jogviszonyt, hogy valós és okszerű indok e körben fennállna. A munkáltató kárfelelősségének köréből kiemelhető az az ugyancsak a munkáltató által megalkotható szabályzat lehetősége, amely bizonyos dolgok bevételét a munkahelyre megtilthatja, vagy bizonyos ingóságokat csak megőrzőben történő elhelyezés mellett enged be a munkáltató területére. Elképzelhető olyan eset álláspontom szerint, amikor a munkavállaló által a munkahelyre bevitt ingóság munkavállaló őrizetéből történő elvétele sértheti a munkavállaló alapvető érdekeit, és amennyiben ez a korlátozás az arányosság és célszerűség követelményét nem elégíti ki, úgy mindenképpen tisztességtelen feltételnek kell értékelnünk.

ÖSSZEGZÉS

Megítélésünk szerint a Munka Törvénykönyve a tisztességtelen szerződési feltétellel kapcsolatos kérdéseket éppen az utaló szabály alkalmazásával nem kellően pontosan járja körül, nem biztosítja azt a megfelelő garanciát a munkavállaló számára, amelyet az Mt.-be történő direkt szabályozással el lehetne érni. Kétségtelen tény, hogy az Mt. 31. §-án keresztül a Polgári Törvénykönyvnek a tisztességtelen szerződési feltételre vonatkozó szabályai irányadóak a munkaviszonyban is, azonban a munkaviszony sajátos jellegéből adódóan szükséges lenne ennek az önálló Munka Törvénykönyvben megjelenő szabályozására is, hiszen a tanulmányban említett példák jól láthatóan a polgári jogi dogmatikai megközelítés a munkaviszonyok teljes körére nem alkalmazható és így a munkavállalói érdekek jelentős mértékben csorbulhatnak

ZACCARIA MÁRTON LEÓ

adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

**AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE
A SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS
ÉS AZ ÁRUFORGALOM TERÜLETÉN
AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD HATÓSÁG
AKTUÁLIS JOGGYAKORLATÁBAN***

ÁTTEKINTŐ GONDOLATOK

Az egyenlő bánásmód elve a magyar jogrendszer és társadalom olyan általános elve,¹ amely gyakorlatilag az összes jogviszony szabályozásában tetten érhető valamilyen módon, és amely szigorú nemzetközi jogi² és uniós jogi³ kötelezettségekből eredeztethető. Ennek megfelelően a magyar jogban sem ismeretlen ezen elv részletes szabályozása,⁴ noha önálló, törvényi szintű szabályozással csak alig több, mint egy évtizede rendelkezik e fontos jogelv.⁵

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Balogh Lídia, Kádár András Kristóf, Majtényi Balázs, Pap András László: *Antidiszkriminációs és esélyegyenlőségi alapismeretek*, Budapest, L'Harmattan Kiadó (2010) 11-12.

2 Lásd elsődlegesen: Emberi Jogok Európai Egyezménye (European Convention on Human Rights) (1950) 14. cikk.

3 Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés, Második Rész és az Európai Unió Alapjogi Kartája, III. cím.

4 Bitskey Botond, Gyulavári Tamás: Az antidiszkriminációs szabályozás reformja, *Acta Humana*, 2004/4, 13-40.

5 Az Ebktrv. hatályba lépése előtt e követelményt az Alkotmány, illetőleg az előző Munka Törvénykönyve (1992. évi XXII. törvény) 5. §-a szabályozta.

Ennek ellenére az egyenlőség elvének alapvető emberi jogi⁶ és alapjogi jellege⁷ hosszú évek óta alapjaiban meghatározza a magyar jogrendszert is, és bár az említett törvényi szabályozás – az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXX. törvény (a továbbiakban: Ebktv.). – megalkotását övező⁸ és az azt kísérő dogmatikai, elméleti és gyakorlati viták⁹ egy része a mai napig élő problémának tekinthető, mégis azt mondhatjuk, hogy az egyenlőség követelménye törvényi – és alaptörvényi – szinten kellő mértékben és az elvárt módon garantált a magyar jogrendszerben.

A fent említett sarokkövek megléte ellenére az anti-diszkriminációs – helyesebben az egyenlő bánásmód elvét védő¹⁰ – szabályozás bonyolultnak, nehezen átláthatónak, adott esetben nehezen alkalmazhatónak és fontossága ellenére marginálisnak tűnhet.¹¹ Az ezzel foglalkozó szakembereknek gyakran támadhat az az érzése, hogy az egyenlő bánásmód elvéről sokan és sokféleképpen nyilatkoznak, de az érdemi diskurzus háttérbe szorul, azaz az elv elméleti jelentőségének hangsúlyozása mellett a mindennapi joggyakorlatban sokszor figyelmen kívül marad, vagy legalábbis nem olyan hangsúllyal vagy módon kerül értelmezésre, ahogyan az Ebktv-ből¹² vagy az Alaptörvény XV. cikkéből ez következne. Ezt a fajta jogértelmezési bizonytalanságot, nehézséget, illetőleg ennek lehetséges okait és következményeit relatíve rövid úton fel lehet tárni, ugyanis az Ebktv. – irányelvi kötelezettségeknek eleget téve¹³ – 2004. január 27-vel felállította a budapesti székhelyű, önállóan és függetlenül működő Egyenlő Bánásmód Hatóságot (a továbbiakban: Hatóság), amely jogalkalmazó tevékenysége során lényegében kizárólag az Ebktv-t alkalmazza és értelmezi. Következésképpen a Hatóság számos, az egyenlő bánásmód követelményét és a diszkrimináció valamennyi formáját érintő jogkérdésben publikál érdemi állásfoglalást, amelyek éppen a fentebb említett, „figyelmen kívül” maradó esetkörökbe tartozhatnak.

6 Kovács Krisztina: *A hátrányos megkülönböztetés tilalma*. In: Halmai Gábor, Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Budapest, Osiris Kiadó (2008) 379-387.

7 Bragyova András: *Egyenlőség és alkotmány – az alkotmányos egyenlőségi szabály jelentése és alkalmazása*. In: Lamm Vanda (szerk.): *Van és legyen a jogban: tanulmányok Peschka Vilmos hetvenedik születésnapjára*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1999) 21-66.

8 Bitskey Botond, Gyulavári Tamás: Kell-e anti-diszkriminációs törvény? *Jogtudományi Közöny*, 2003/1, 1-8.

9 Gyulavári Tamás: Három évvel az antidiszkriminációs szabályozás reformja után, *Esély*, 2007/3, 3-35.

10 A diszkriminációt tiltó negatív és az egyenlő bánásmód követelményét előíró pozitív megközelítéssel kapcsolatosan lásd: Kálmán Zsófia, Könczei György: *A Tájékozottól az esélyegyenlőségig*, Budapest, Osiris Kiadó (2002) 140-141.

11 Kovács Kriszta: Erős elv, gyenge jogvédelem, *Fundamentum*, 2009/4, 29-48.

12 Jó példa erre a jelenségre az EBH 2015. M.24. számú kúriai ítélet, amely több, mint tíz évvel az Ebktv. hatályba lépése után igyekezett tisztázni az Ebktv. 19. §-a körüli jogértelmezési nehézségeket.

13 2006/54/EK irányelv, 20. cikk és 2000/43/EK irányelv, 13. cikk.

Ugyanakkor még a hatósági jogalkalmazásban is nehézséget okoz alkalmanként az egyenlő bánásmód elvét garantáló jogi környezet komplexitása, hiszen az Ebktv-n belül beszélhetünk egy általános és különös – ágazati – részről, amely szabályok viszonya a joggyakorlatban nehezen tisztázható.¹⁴ A megkettőzött¹⁵ jogszabályi védelem egyszerre vezet a diszkrimináció vélt vagy valós áldozatainak hatékony jogvédelméhez, ugyanakkor jogértelmezési bizonytalanságokhoz is. Azonban a kvázi speciális szabályok éppen olyan jogviszonyokat érintően és éppen olyan módon kerültek beépítésre a jogszabályba, amelyekkel a diszkrimináció leggyakoribb esetei ellen nyújthat védelmet jogalkotó és jogalkalmazó.¹⁶ Márpedig a hatósági joggyakorlatot áttekintve megállapítható, hogy a jelen tanulmány tárgyát képező szolgáltatásokhoz való hozzáférés területén, még ha nem is olyan mértékben, mint a leginkább problematikus foglalkoztatás terén,¹⁷ számos ügy, és ami még látványosabb, számos érdemi jogi elemzést és döntést igénylő eset lát napvilágot.

Minderre tekintettel tehát a következő néhány oldalon megkísérlem tematikusan feltárni az Ebktv. 30. § és 30/A. §-hoz kapcsolódó hatósági joggyakorlatot, amely szükségszerűen magával hoz néhány, az egyenlő bánásmód elvét általában érintő kérdést is. E vizsgálat célja az tehát, hogy a jogalanyok közötti egyenlőség elvének érvényesülését megvizsgáljam fogyasztóvédelmi kérdések terén, amely alapján olyan következtetések vonhatók le, amelyek jogalkotói és jogalkalmazói szempontból egyaránt hasznosak lehetnek a jövőben a diszkriminatív módon történő szolgáltatásnyújtás elkerülése szempontjából.

A Hatóság határozatai közül az egyezséggel zárult ügyek – tekintettel az érdemi jogi elemzés hiányára – nem képezik jelen feldolgozás tárgyát, illetőleg a területi korlátokra is tekintettel részletesen a 2017-es, 2016-os, 2015-ös és 2014-es határozatokat elemezem, a megelőző évek döntései pedig utalás vagy hivatkozás szintjén jelennek meg az egyes tipikus eseteknél, noha azok viszonylag nagy számára – 104 – tekintettel az összes határozat kisebbségére szerepel jelen tanulmányban. E metodikai megközelítést az indokolja, hogy jelen kutatás során kifejezetten az aktuálisnak mondható, újabb jogesetek kerülnek feldolgozásra.

14 Egy foglalkozási diszkriminációs példával élve: az Ebktv. 21. § f) pontja lényegében azonos szabályt tartalmaz az Mt. 12. § (1) bekezdés első mondatával.

15 Értve ez alatt az alaptörvényi és törvényi szintű jogvédelmet.

16 Farkas Lilla, Kádár András Kristóf, Kárpáti József: Néhány megjegyzés az egyenlő bánásmódról szóló törvény koncepciójához, *Fundamentum*, 2003/2, 121-130.

17 Jelen tanulmány témáját illetően a Hatóság évente átlagosan 8 ügyet publikál, azonban volt olyan év, amikor ez a szám több, mint kétszeres (2009, 18 határozat), és olyan is, amikor elenyésző (2014, 2 határozat) volt.

1. A JOGSZABÁLYI HÁTTÉRRŐL RÖVIDEN

A releváns jogszabályi háttér vázlatos áttekintése gyakorlatilag a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvényt (a továbbiakban: Fvtv.) és az Ebktv. általános és különös szabályait foglalja magában. Fontos megjegyezni azonban, hogy a későbbiekben részletesen elemzendő joggyakorlat során az Fvtv. egyfajta háttérjoganyagként, hivatkozási alapként fog megjelenni, ugyanis a Hatóság eljárása során az Ebktv. rendelkezéseit alkalmazza érdemben.

Az Fvtv. egy helyen tesz említést az egyenlő bánásmód követelményéről, és ez a rendelkezés jelen téma szempontjából kifejezetten nagy jelentőséggel bír. Az Fvtv. 45/A. § (3) bekezdés f) pontja akként rendelkezik, hogy a fogyasztóvédelmi hatóság ellenőrzi a termék forgalmazása vagy szolgáltatás nyújtása során az egyenlő bánásmód követelményének betartását, illetőleg eljár annak megsértése esetén. Fontos, hogy az Fvtv. ezt csak külön törvény eltérő rendelkezése hiányában írja elő. Mindenesetre ebből a szabályozásból kitűnik, hogy a fogyasztóvédelmi kérdésekben nagy jelentősége van az egyenlő bánásmód elvének, illetőleg annak betartatásának, de – az Fvtv. a továbbiakban nem tartalmaz különös, „ágazati” szabályokat az egyenlő bánásmód elvére nézve.

Ezzel szemben az Ebktv. 30. §-a meghatározza azon különös eseteket, amelyek az egyenlő bánásmód megsértését jelentik az áruforgalom és a szolgáltatások igénybevétele kapcsán. Fontos, hogy bár ezek az esetkörök az Ebktv. általános szabályaihoz képest valóban speciális, további diszkriminációs tényállásokként írhatók le, de ezek az esetek ugyanúgy az Ebktv. 8. §-ában felsorolt védett tulajdonságokhoz kötődnek, vagyis ebben a vonatkozásban az általános szabály az irányadó. Az Ebktv. 30. § (1) bekezdése szerint tehát az ügyfélforgalom számára nyitva álló helyiségben, így különösen a vendéglátó-ipari, kereskedelmi, valamint a művelődés és a szórakozás céljára létrehozott intézményekben ezek az esetek a következők: megtagadni vagy mellőzni szolgáltatások nyújtását vagy áru forgalmazását,¹⁸ az adott helyen rendelkezésre álló szolgáltatásoktól, illetve áruktól eltérő minőségben szolgáltatást nyújtani, illetve árut forgalmazni,¹⁹ és olyan feliratot vagy jelzést elhelyezni, amely azon következtetés levonását teszi lehetővé, hogy az ott nyújtott szolgáltatásból vagy áruforgalmazásból valakit vagy valakiket kizárnak.²⁰

18 Ebktv. 30. § (1) bekezdés a) pont.

19 Ebktv. 30. § (1) bekezdés b) pont.

20 Ebktv. 30. § (1) bekezdés c) pont.

Látszik tehát, hogy a jogalkotó a fenti rendelkezésekkel a szolgáltatásnyújtáson belül is meghatározza a leggyakrabban előforduló eseteket, amelyek összességében az áruk, termékek és a szolgáltatásnyújtás módjához, azok esetén alkalmazott önkényes korlátozásokhoz kötődnek. Érdeemes megjegyezni, hogy ezek a speciális esetek az Ebktv. 8-10. §-ával együtt, azaz nem további tényállásokként, hanem az egyenlő bánásmód megsértésének olyan tipikus eseteiként kerültek szabályozásra, amelyek a generális tényállásokat valósítják meg, de kifejezetten a fogyasztókat érő diszkriminatív magatartások révén.²¹

Észszerű és objektív alapú, a szolgáltatás természetéhez rendeltetéséhez fűződő kivételt határoz meg a (2) bekezdés, ugyanis hasonlóan a foglalkozási diszkriminációs esetek egy szűk csoportjához²² lehetséges, hogy a szolgáltatói magatartás a védett tulajdonságon alapuló eltérő bánásmód ellenére nem valósítja meg az egyenlő bánásmód elve megsértésnek egyik esetét sem. Az ilyen speciális – azaz lényegében a speciális szabály alóli kivételt – *ex lege* igazolt eltérő bánásmódnak nevezhetjük, vagyis ebben az esetben érdemi kimentésre sincs szükség az eljárás során a szolgáltató oldaláról az Ebktv. 7. § (2) bekezdése alapján.²³ Megjegyzendő, hogy a joggyakorlatban a 30. § (2) bekezdése speciális kimentési okként tűnhet fel a gyakorlatban, de az természetesen nem kizárólag a 30. § (1) bekezdés szerinti különös esetekben alkalmazható.

Ki kell tehát emelni, hogy az áruforgalomra és szolgáltatásokra vonatkozó, 30. §-ban foglalt szabályok az ez irányú diszkrimináció leggyakoribb eseteit jelölik, amivel a jogalkotó lényegében a jogalkalmazónak nyújt segítséget, nem pedig a főszabályt kívánja helyettesíteni. Szintén fontos kiegészítő szabály a 30/A. §, amely a biztosítási szolgáltatásokkal kapcsolatosan fogalmazza meg a nemi alapú hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetőleg szintén tilalmazza az anyasággal és terhességgel járó többletköltségek miatti díjfizetési és szolgáltatási különbségeket. Az Európai Unió Bírósága is egyértelműen állást foglalt ebben a kérdésben,²⁴ aminek azért van nagy jelentősége, mert a nemek közötti különbségen alapuló biztosítási szolgáltatásnyújtás nem igazolt differenciái nyíltan, közvetlen módon valósítanak meg hátrányos megkülönböztetést, márpedig véleményem szerint ezen speciális szabályok alapján ebben az esetben a kimentési szabályok is csak korlátozottan

21 Bihary László, Farkas Lilla, Kárpáti József, Kádár András Kristóf: *Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény magyarázata*, Budapest, Másság Alapítvány (2006) 116.

22 Ebktv. 22. § (1) bekezdés.

23 Bihary, Farkas, Kárpáti, Kádár: i. m. 117-118.

24 C-318/13. A Korkein hallinto-oikeus (Finnország) által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem nyomán hozott ítélet.

alkalmazhatók. Erre abból következtetek, hogy az Ebktv. külön cím alatt és külön paragrafusban – noha tartalmilag nem izoláltan a 30. §-hoz képest – rendelkezik ezen korlátozásról, amely párhuzamba állítható egy, az egyenlő foglalkoztatással összefüggésben formulázott, hasonló tartalmú szabállyal.²⁵ Ráadásul, ha a jogalkotó e rendelkezést a szolgáltatásokhoz való hozzáférés esetében biztosítandó egyenlő bánásmód különös eseteként, és kifejezetten a nemi hovatartozásra alapítva rögzíti, úgy nehéz elképzelni olyan esetet, amely során az eljárás alá vont ezt ki tudná menteni.²⁶

Összességében tehát az Ebktv. III. fejezetének fentebb bemutatott része összhangot mutat annak általános, az egyenlő bánásmód elvét garantáló rendelkezéseivel, azokat kiegészíti. Megjegyzendő azonban, hogy mind a 30. § speciális kimentési szabálya, mind pedig a 30/A. § törvényileg vélelmezett és emiatt védett nemi alapú diszkriminációs tényállása a biztosítási szolgáltatások terén megnehezíthetik a jogalkalmazást, és a Hatóságnak az adott eset összes körülményeire tekintettel valamennyi aspektust figyelembe kell vennie. A következőkben a gyakorlati szempontú feldolgozás során e szabályok határozati megjelenésére is figyelemmel leszek.

2. A SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS SORÁN FELMERÜLŐ DISZKRIMINÁCIÓ FORMÁI

Habár az Ebktv. a 8-10. §-ban az egyenlő bánásmód megsértésének öt formáját nevesíti, a joggyakorlat feldolgozásának tapasztalatai azt sugalmazzák, hogy valójában mindössze két tényállás, a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetés játszik valódi szerepet az ez irányú joggyakorlatban. Ennek a jelenségnek konkrét magyarázata nem ismert, de a szolgáltatásnyújtás körében felmerülő tipikus esetek alapján a jogellenes elkülönítés és a megtorlás tényállása idegennek tűnik e szolgáltatói cselekményektől, míg a zaklatás – elméletileg – viszonylag könnyen megvalósulhatna ilyenkor. Akár a látencia, akár az elszenvedett hátrányok kisebb súlya is jelentheti az ilyen típusú diszkriminációs tényállások hiányának okát, habár ezek csak feltételezések a feldolgozott határozatok alapján.

Mindenesetre a közvetlen hátrányos megkülönböztetés gyakori jelenségként aposztrofálható a Hatóság elé kerülő ügyek között, és a közvetett hátrányos

25 Ebtv. 22. § (2) bekezdés.

26 Ugyanis ezt a fajta garanciát még az Ebktv. 19. §-ában foglalt megdönthető ex lege vélelemnél is erősebbnek ítélem, tekintettel arra, hogy a biztosítással kapcsolatosan gyakorlatilag kimondja a közvetlen hátrányos megkülönböztetés vélelmét a 30/A. § (1) bekezdése, vagyis nem egyértelmű, hogy hogyan tudná a szolgáltató a hátrány és a védett tulajdonság közötti kauzalitást megcáfolni, ha annak a speciális esete a törvényben rögzített.

megkülönböztetés sem ritka annak ellenére, hogy annak megállapítása sokszor különösen nagy nehézségekbe ütközhet az adott szolgáltatói rendelkezés vagy magatartás látszólag semleges tartalma miatt.²⁷ Ebből egyúttal előzetesen az a következtetés is levonható, hogy az indirekt diszkrimináció forrása ezekben az esetekben tipikusan az olyan kereskedelmi, szolgáltatói gyakorlat, amely jellemzően nem kellő körültekintés miatt nem biztosít bizonyos előnyöket olyan személycsoportoknak, akik az Ebktv. 8. §-a szerinti védett tulajdonsággal rendelkeznek. Ez a fajta szolgáltatói hanyagság annak ellenére egyenlő bánásmódot sértő magatartást jelenthet, hogy az adott rendelkezés generálisan került kialakításra, megfogalmazásra.

A közvetlen hátrányos megkülönböztetésről előzetesen elmondható, hogy a Hatóság döntéseiből az tűnik ki, hogy ezekben az esetekben a közvetett diszkriminációnál jóval nagyobb fokú szolgáltatói mulasztással állunk szemben, ugyanis – bár tényállási szempontból nincs jelentősége, de – jellemzően szándékos, objektíve nem indokolt differenciálásról kell ilyen esetben beszélnünk.

2.1. Közvetlen hátrányos megkülönböztetés

A Hatóság 230/2015. számú határozatában egyéb helyzetben²⁸ alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést állapított meg arra tekintettel, hogy a kérelmező járadékos státuszára tekintettel egy bank hitelkérelmét, illetve folyószámlához kapcsolódó plusz szolgáltatás iránti kérelmét összesen három alkalommal elutasította. Az eljárás alá vont az Ebktv. bizonyítási szabályainak megfelelően előadta, hogy az első alkalommal munkavállalói mulasztás történt, a második esetben hiányos volt a kérelmező kérelme, a harmadik esetben pedig a bank saját hitelbírálati feltételeinek való meg nem felelés volt az elutasítás indoka, noha ennek pontos okát nem részletezte az eljárás alá vont. A kimentésként felsorolt körülményekből látható, hogy mindhárom esetben külön bizonyítást terjesztett elő a bank, ami az Ebktv. 19. § (2) bekezdés b) pontja alapján szükséges is volt. Illetőleg az is látható, hogy a megjelölt körülmények mind arra engednek következtetni, hogy hiányzik az oksági kapcsolat a kérelmező védett tulajdonsága és az általa elszenvedett hátrány között.²⁹ Szintén egyéb helyzetben³⁰ alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést

27 Gyulavári Tamás, Kádár András Kristóf: *A magyar antidiszkriminációs jog vázlata*, Miskolc, Bibo Kiadó (2009) 76-80.

28 Járadékos státusz; ez a jogállás ugyanis csoportképzésre alkalmas, társadalmi előítélet alapjául szolgálhat és tárgyilagosan igazolható, így egyéb helyzetnek kell tekinteni az Egenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 288/2/2010. (IV. 9.) TT. sz. állásfoglalása és az EBD 2014. M22. számú kúriai döntés alapján.

29 Mivel a hátránynak nincs törvényi fogalma, és az Egenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/4/2008. (III. 28.) TT. sz. állásfoglalásából arra kell következtetnünk, hogy bármilyen súlyú, jellegű körülmény, amelyet a kérelmező magára nézve hátrányosnak érez, lehet hátrány, ezért e konkrét esetben a kérelmezőt többféle hátrány is érte.

30 A kérelmező szexmunkások és a prostitúcióra kényszerített emberek érdekében fejtett kiegészítő tevékenységet,

állapított meg a Hatóság 181/2014. számú határozatában arra tekintettel, hogy a kérelmezővel az eljárás alá vont bank nem kötött bankszámlaszerződést. Az eljárás alá vont a szerződéskötés megtagadásának téves okaira hivatkozott kimentésként, de ez lényegében inkább beismerésnek minősült a tényállás szerint.

Nem képezi szorosan jelen tanulmány tárgyát, de mivel erre hivatkozott a kérelmező, szükségesnek tartom megemlíteni, hogy bár a járadékos státusz nem szerepel az Ebktv. 8. §-ának nyitott végű felsorolásában, de a t) pont szerinti egyéb helyzetként védett tulajdonságnak minősül, mivel homogén személycsoport képzésére alkalmas, objektíve igazolható, és társadalmi előítéletek fűződhetnek hozzá.³¹ Következésképpen a kérelmező eleget tett Ebktv. 19. § (1) bekezdés szerinti kötelezettségének, hiszen a védett tulajdonság fennállt akkor, amikor a megjelölt hátrányokat elszenvedte.

A bank által felsorolt kimentési okok közül nem volt megalapozott a Hatóság szerint a mulasztásra való hivatkozás, mivel a kérelem rögzítésre került, megalapozott volt a második, mert valóban hiányos volt a kérelmező kérelme, és megalapozottnak minősült a harmadik ok is, tekintettel arra, hogy a bank saját rendszerében a kérelmező – tévesen – alkalmazottként, nem pedig nyugdíjasként szerepelt. Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a második hátrány esetében tárgyilagos mérlegelésen, objektív okon nyugodott a kimentés – mivel hiányos kérelmet nem köteles elbírálni a bank –, míg a harmadik esetben ugyan tisztázatlan körülmények között utasították el a kérelmezőt, de mivel nyugdíjas státusza nem került rögzítésre, ezért az ok-okozati összefüggés nem állt fenn járadékos státusza és az elutasítás között.

Minderre tekintettel az első sérelem vonatkozásában nem tudta kimenteni magát a bank, mivel semmilyen érdemi, észszerű cáfolatát nem tudta adni az ex lege vélelmezett ok-okozati összefüggésnek.³² Ezzel a végkövetkeztetéssel egyet kell értenünk az Ebktv. releváns rendelkezéseire figyelemmel, megjegyezve azt, hogy nézetem szerint az alkalmazott bankár mulasztása sem lehetett volna az Ebktv. szerinti kimentési ok, ugyanis a bank alkalmazottjának magatartásáért végeredményben

és erre tekintettel a védett tulajdonság a szervezet elnevezése, tagjainak vélt foglalkozása, vélt nemi identitása és vélt társadalmi származása volt.

31 Demeter Judit: Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény – az Egyenlő Bánásmód Hatóság által lefolytatott eljárások tükrében, *Acta Humana*, 2006/1, 49-66. Ez alapján nem kell valamilyen nominát védett tulajdonsághoz kapcsolni az egyéb helyzetet, hanem – az említett és a joggyakorlatba azóta pontosított – feltételek fennállása esetén önállóan erre alapítva is megállapítható a diszkrimináció.

32 Márpedig ennek hiányában a diszkrimináció fennálltát meg kell állapítani. Lásd: Farkas Lilla: Getting it right the wrong way? The consequences of a summary judgment: the Meister case, *European Anti-Discrimination Law Review*, 2012/15, 25.

a banknak kell vállalnia a felelősséget.³³ Vitathatónak tartom azonban a Hatóság konklúzióját a harmadik esetben, ugyanis önmagában egy téves adatrögzítés nem alapozhatja meg kimentést arra figyelemmel, hogy – éppen a már többször említett kauzalitási vélelemre figyelemmel – a hátrányos megkülönböztetés okozójának magatartása független annak intenciójától akkor is, ha nincs tudomása minden releváns körülményről.³⁴ Véleményem szerint az Ebktv. 19. § (2) bekezdés által elvárt „alperesi” bizonyításnak érdemi, valódi körülményeket kell átfognia, amely törvényi kötelezettség jelen esetben teljesítését eleve árnyalja az a tényállási elem is, hogy a harmadik kérelem tisztázatlan, pontos okokkal le nem írt körülmények által került elutasításra.

Egyszerűbb megítélésűnek tartom a 613/2016. számú hatósági határozatban foglalt esetet, amelyben a Hatóság fogyatékoságon alapuló közvetlen diszkriminációt állapított meg arra tekintettel, hogy a kérelmező látássérült személyt nem szolgálták ki egy gyógyszerárban, illetőleg felszólították vakvezető megkülönböztető jelzéssel ellátott kutyájának kivételére annak ellenére, hogy a kérelmező a patikust tájékoztatta is a kutya funkciójáról. Az eljárás alá vont védekezése hasonlatos az előzőekben kifejtettekhez, ugyanis előadta, hogy nem volt tudomása arról, hogy a kérelmező kutyája vakvezető kutya volt, és egészségügyi okból az állatok generálisan ki vannak tiltva a gyógyszerárból. A Hatóság azonban – helyesen – ezen érvelés alapján nem ítélte az ok-okozati összefüggést megcáfoltnak, mivel a kérelmező jelezte is e körülményt, illetőleg a kutya láthatóan viselte a megkülönböztető hámat. Ilyen módon a védett tulajdonság és az elszenvedett hátrány – ki nem szolgálás, és távozásra történő felszólítás – között megállapítható volt az oksági kapcsolat.

Szintén az Ebktv. 8. § g) pontja szerinti védett tulajdonsághoz, a fogyatékosághoz köthető a Hatóság 85/2015. számú határozata, amely alapján az eljárás alá vont szolgáltató azzal valószínűsített meg közvetlen hátrányos megkülönböztetést, hogy ügyfélszolgálati irodája nem volt akadálymentes sem a bejutás, sem a bent tartózkodás során. Az üzletben tapasztalt hiányosságok kapcsán az eljárás alá vont arra hivatkozott egyik oldalról, hogy viszonteladóként nem változtathatja meg érdemben a szolgáltató elvárásai szerinti berendezést, másik oldalról pedig arra, hogy az üzlet arculati előírásai nem teszik lehetővé az akadálymentes átrendezést. Az üzletbe való bejutás akadálymentességének biztosításával kapcsolatosan pedig előadta, hogy az üzlethelyiséget magában foglaló üzletsornak van akadálymentes

33 Jogértelmezési analógiával élve véleményem szerint ehhez hasonló az a jogi helyzet, amelyben a munkáltató azzal valószínűsíti meg az Ebktv. 10. § (1) bekezdése szerinti zaklatást, hogy eltérte munkavállalói egy kollégával szembeni zaklató magatartását (1/2010. számú EBH határozat).

34 Bár védett tulajdonságról van szó, de találunk erre példát: 572/2012. számú EBH határozat.

bejárata, amely kb. tíz méterre található az üzlettől. Az eljárás során a kérelmezőnek kellett valószínűsítienie az Ebktv. 19. § (1) bekezdés alapján az elszenvedett hátrány és a védett tulajdonság egyidejű fennállását, ennek eredményesen eleget tett, így az eljárás alá vontnak kellett bizonyítania azt, hogy az egyenlő bánásmód elvét megtartotta, azaz hogy előbbiek között nem áll fenn kauzalitás. Utóbbi bizonyítás körében a szolgáltató előadta a fentieket, amelyek közül a Hatóság az üzleten belüli akadálymentesítés – például székek hiánya – hiányosságai kapcsán sikeresnek ítélte a kimentést, ugyanis álláspontja szerint az előadottak objektív alapon, tárgyilagos mérlegeléssel észszerű indokát jelentik az eltérő bánásmódnak. A harmadik kimentési ok esetében azonban nem ítélte a Hatóság megcáfoltnak az ok-okozati összefüggést, ugyanis az adott szolgáltató üzlethelyisége kapcsán az akadálymentesítési kötelezettség attól függetlenül fennállt, hogy az üzletsoron egyébként valóban volt akadálymentes feljáró. A Hatóság döntéséből következő álláspontom szerint, hogy az Ebktv. 7. § (2) bekezdése szerinti általános kimentési szabály alkalmazása során – legalábbis e tekintetben – a hatósági jogértelmezés kissé megengedőnek tűnik, ugyanis nézetem szerint a kizárólag gazdasági indokkal nem kimenthető diszkrimináció³⁵ analógiájára ebben az esetben is meg kellett volna azt vizsgálni, hogy az irányadó előírások betartásával nem lehetett volna-e az adott üzletet legalább olyan mértékben átalakítani, hogy az a minimumelvárásoknak megfeleljen. Nem tartom ugyanis elfogadhatónak önmagában egy cég arculati sajátosságaival alátámasztott kimentést abban az esetben, ha az adott helyiség arculatát – legalábbis véleményem szerint – nem drasztikusan kellene átalakítani az akadálymentesítés érdekében. Talán túlzóan szélsőséges jogértelmezéssel, de az is következhet ebből a döntésből, hogy az adott szolgáltató bármilyen arculati sajátossága alapot adhat a kimentésre, hiszen ha néhány szék elhelyezésének „indokolt” – egyébként szándékos – elmulasztása lehet eredményes hivatkozási alap, akkor ez könnyen a fogyatékos személyek jogainak csorbításához, végeredményben a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: Fot.) irányadó rendelkezéseinek erodálódásához vezethet.³⁶ A bejutáshoz kötődő akadálymentesítés hiánya véleményem szerint semmivel sem „magasabb rendű” érdek, mégis mutatis mutandis e vonatkozásban a Hatóság megállapította a közvetlen diszkriminációt, gyakorlatilag azzal az elvi eltéréssel, hogy a kb. tíz méterre lévő akadálymentes feljáró nem megfelelően akadálymentes.

35 Lásd tipikusan az Egyenlő Bánásmód Hatóság 700/2007. számú határozatát egy munkáltatói bérmegállapítási módszer diszkriminatív volt kapcsán.

36 Lásd részletesen a főbb törvényi követelményeket: Halmos Szilvia: *A fogyatékoság orvosi és társadalmi modelljének szintézise, különösen a munkajog területén (doktori értekezés)*, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar (sikeres védés éve: 2016) 236-262.

A Hatóság hasonló tényállás mellett jutott azonos jogi konzekvenciára 125/2016. számú határozatában, amelyben a szolgáltató azzal próbálta kimenteni magát, hogy a nem megfelelően akadálymentesített üzlethelyiségét csak bérlő, illetőleg az olyan épületben található, amely védelem alatt áll. Egyik magyarázat sem cáfolta a kérelmező fogyatékosága és a bejutás nehézségei mint elszenvedett hátrány közötti oksági kapcsolatot.

Nemzetiséghez való tartozás – roma származás – miatti közvetlen hátrányos megkülönböztetést állapított meg a Hatóság 169/2015. számú határozatában arra tekintettel, hogy a kérelmezőt az eljárás alá vont edzőteremből kitiltották, ezáltal nem vehette igénybe egyenlő feltételek mellett az edzőterem által kínált szolgáltatásokat.³⁷ A kérelmező sikeres valószínűsítését követően az eljárás alá vont azzal igyekezett igazolni azt, hogy az egyenlő bánásmód elvét megtartotta, hogy egy, mindenki által ismert, rendszeresen odalátogató roma vendégük biztosan van, illetőleg a kérelmező megbotránkozató, az edzőterem közönségét zavaró magatartást tanúsított, amelyet a panaszládán keresztül már több vendég is szóvá tett. A tulajdonos olyan nyilatkozatát azonban, amelyen a vállalkozás érdekeivel ellentétesnek minősíti a romák edzőterembe történő beengedését, hangfelvétel bizonyította, ami gyakorlatilag a fenti – hipotetikusán akár akceptálható – cáfolatot tette eredménytelenné, ugyanis a roma származású vendég zaklató, agresszív magatartása, illetőleg a beérkezett írásos panaszok objektív és tárgyilagos kimentési okként szolgálhattak volna álláspontom szerint. Ehhez persze a tulajdonosnak azt is bizonyítania kellett volna, hogy az ilyen típusú retorzió nem példa nélküli, akár szabályzatban rögzített gyakorlatnak tekinthető, vagyis mindenkire azonos módon vonatkozik védett tulajdonságra való tekintet nélkül. Megjegyzem, utóbbi hiányában közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetést nem, de zaklatást még így is megvalósíthatott volna a tényállás alapján az eljárás alá vont az Ebktv. 10. § (1) bekezdése szerint. Azonban a hangfelvétel azt bizonyította – mintegy cáfolva az eredeti cáfolatot az oksági kapcsolat körében –, hogy valóban a roma származású vendégekre nézve kívánta limitálni a tulajdonos a szabad belépés lehetőségét, ez pedig nem teszi lehetővé a kérelmező által eredményesen valószínűsített közvetlen hátrányos megkülönböztetés alóli kimentést.³⁸

37 A kapcsolódó 7/2005. számú EBH határozat szerint szintén közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül, ha egy presszóban a roma származású vendégeket nem szolgálják ki, és ennek semmilyen indokát nem adja az eljárás alá vont. A 3/2005. számú döntésben ugyanez a jogi probléma, védett tulajdonság és döntés jelenik meg egy szórakozóhelyre történő be nem engedéssel kapcsolatosan.

38 Hasonló esetenk tartom a 117/2012. számú ügyet, amely tényállása szerint nem engedték be a roma származású kérelmezőt az adott szórakozóhelyre dress code-re történő hivatkozással, de érdemi védekezést nem adott elő a szolgáltató, miközben más, hasonlóan öltözött vendégeket beengedtek. Erre tekintettel ez a fajta megkülönböztetés sem kimenthető.

Börszín és nemzetiséghez való tartozáson alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést állapított meg az Egyenlő Bánásmód Hatóság 246/2016. számú határozatában azon panaszos sérelmére, akit barátaival együtt nem engedtek be egy szórakozóhelyre a biztonsági őrök annak ellenére, hogy magatartásuk nem volt agresszív, kihívó, zaklatásra irányuló, illetőleg ittasak sem voltak. A kérelmezők az utcán hasonló hátrányt elszenvedett roma származású emberekkel is találkoztak, illetőleg a biztonsági őrök is úgy nyilatkoztak – az eset bekövetkeztekor és utólag is –, hogy ők nem értik a korlátozást, nem értenek azzal egyet, de a főnökük a romák be nem engedésére utasította őket. Az eljárás alá vont szolgáltató két irányú kimentéssel próbálkozott eredménytelenül a kérelmezők sikeres valószínűsítését követően; egyik oldalról ugyanis „statisztikai” alapú kimentéssel³⁹ azt igyekezett igazolni, hogy mivel a kérelmezők társaságából a két – egyébként kevésbé romának kinéző – hölgyet beengedték volna, illetve mert sok színes bőrű, külföldi diák jár hozzájuk szórakozni, azt bizonyítja, hogy a kérelmezőt nem börszíne, származása, hanem magatartása miatt nem engedték be. Másik oldalról véleménye szerint a házirend szigorú betartása mindenkire egyformán vonatkozik – ez egyébként nem volt vitás az ügyben –, vagyis az ittas, vagy nem rendezetten megjelenő, rosszul öltözött vendégeket védett tulajdonságaiktól függetlenül nem szokták beengedni. Tagadta továbbá a biztonsági őröknek adott, fentebb ismertetett tartalmú utasításadást.

A két hölgy beengedése nem lehetett elfogadható kimentési ok, ugyanis egyik oldalról a biztonsági őrök jóindulatának az eredménye volt ez a lehetőség, másik oldalról pedig az a tény, hogy négy romából kettőt beengednek, nem zárja ki azt, hogy a másik két személlyel szemben diszkrimináció valósuljon meg. Szintén sikertelen az eljárás alá vont korábbi gyakorlatára történő hivatkozása, ugyanis önmagában az a tény, hogy az eljárás alá vont nem követ el rendszerint diszkriminációt az adott védett tulajdonsággal rendelkezők terhére, nem bizonyítja azt, hogy az adott ügy panaszosaival szemben ezt ne tette volna meg. Érdeemes megjegyezni, hogy az eljárás alá vont a hátrányt is valószínűsítetlennek ítélte, ugyanis nézete szerint nem hátrány az, hogy a társaságból nem mindenkit engednek be, mint ahogyan az sem, ha valakit azért nem engednek be, mert például ittas.

Véleményem szerint előbbi érvelés minden érdemi jogalapot nélkülöz – nagyrészt a „statisztikai” kimentés fentebb részletezett sikertelensége miatt –, utóbbi pedig, bár kétségkívül lehetne eredményes kimentési ok az irányadó házirend alapján, jelen esetben nem lehet az, mivel a kérelmező nem volt ittas. Márpedig ha tárgyilagos mérlegelésen nyugvó, objektív alapú észszerű indok nélkül nem engedték be, úgy az

39 Fiona Palmer: Re-dressing the Balance of Power in Discrimination Cases: The Shift in the Burden of Proof, *European Anti-Discrimination Law Review*, 2006/4, 23.

nem kimenthető, hiszen oldalán a be nem engedés ténye, illetőleg a megalázó helyzet önmagában elegendő a hátrány valószínűsítéséhez. Ez alapján hangsúlyozom, hogy az Ebktv. szerinti hátrány fogalmának nincs szigorú jogszabályi definíciója, így azt széleskörűen kell értelmezni.⁴⁰

Mindent egybevetve – inter alia a fenti, a hátrány fennálltára és a házirend betartására vonatkozó érvelés szerint – a kimentési bizonyítás sikertelen volt, mivel nem tudta az eljárás alá vont bizonyítani, hogy az egyenlő bánásmód elvét megtartva nem engedték be a kérelmezőt.⁴¹ Jól látható tehát, hogy önmagában több felhozott, látszólag semleges intézkedést tükröző indok nem vezethet a törvényi vélelem által védett kauzalitás megcáfolásához.⁴²

A kérelmező nemére tekintettel állapított meg a Hatóság közvetlen hátrányos megkülönböztetést a 22/2016. számú határozatában arra tekintettel, hogy egy szórakozóhelyre 2000 Ft-os belépővel léphetett csak be, míg a női vendégek ingyenesen. Az eljárás alá vont nem vitatta a megkülönböztetés tényét, azonban a kimentési bizonyítás körében arra hivatkozott, hogy a kérelmezőt ért sérelem típusa nincs felsorolva az Ebktv. 30. § (1) bekezdésében a szolgáltatásnyújtás terén megvalósuló tipikus diszkriminációs esetek között, így a kérelmezőt valójában nem érte sérelem. Hivatkozott továbbá arra is, hogy a VIP-jeggyel és az asztalfoglalással érkezők tekintetében nincs különbség a nemek között, így ez legfeljebb közvetett hátrányos megkülönböztetésnek minősíthető. Megjegyzem, hogy még ha valóban „csak” közvetett diszkriminációról lenne szó, az eljárás alá vont jogsértése akkor is megállapítható lenne.

Magára a belépési díj megfizetésére nézve további konkrét érveket is felhozott az eljárás alá vont szolgáltató, így kifejtette, hogy azért indokolt a férfikkal megfizettetni a biztonsági szolgálat költségeit, mert jellemzően ők okozzák az agresszív, konfliktusos szituációkat, illetőleg rájuk kell jobban odafigyelni is, ezért is indokolt a beléptetés a korlátozásnál. Szintén felhozta érvként azt, hogy a szórakozóhelyen ügyelni kell a nemek egyensúlyára, ugyanis oda – álláspontja szerint – a többség ismerkedni jár, márpedig nem lenne megfelelő forgalma akkor

40 Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/4/2008. (III. 28.) TT. sz. állásfoglalása a bizonyítási kötelezettség megosztásával kapcsolatban.

41 Itt kell megjegyezni, hogy a határozat említést tesz az átsugárzó diszkrimináció ritka esetéről, amelynek az a fogalmi magja, hogy akkor is elszenvedhet valaki hátrányos megkülönböztetést, ha az adott tulajdonsággal nem ő rendelkezik, illetőleg akkor is, ha róla csak feltételezik annak fennálltát. Lásd: az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 288/2/2010. (IV. 9.) TT. sz. állásfoglalása az egyéb helyzet meghatározásával kapcsolatban, 7. és C-303/06. Coleman ítélet.

42 Másként megfogalmazva a kimentésnek érdeminek kell lennie, lásd az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/4/2008. (III. 28.) TT. sz. állásfoglalása a bizonyítási kötelezettség megosztásával kapcsolatban.

– azaz nem működhetne fenntarthatóan vagy nyereségesen –, ha nem ügyelne e módszerrel a nemek „helyes” arányának fenntartására.

A kérelmező a hátrányt és a védett tulajdonságot is sikeresen valószínűsítette, így lényegében a fenti okokat mint kimentési bizonyítási okokat kellett vizsgálni az ügyben. Szükséges tisztázni, hogy a közvetett hátrányos megkülönböztetésre történő szolgáltatói – egyébként a fentiek szerint értelmezhetetlen – hivatkozás azért téves, mert a férfiak belépési díj megfizetésére kötelezése nem látszólag semleges rendelkezés, hanem nyíltan megkülönbözteti a nemeket. A nemek arányára és a nyereséges működésre vonatkozó érvek azért nem cáfolják az ok-okozati összefüggést, mert nem tárgyilagos mérlegelésen alapuló észszerű indokokról van szó, hiszen nem mindenki ismerkedni jár a szórakozóhelyekre, illetőleg a forgalomban nem egyértelmű, hogy milyen irányú és mértékű változás következne be, ha a nők is fizetésre lennének kötelezve. Megjegyzendő, hogy a korábban kifejtettek szerint önmagában a gazdasági ok nem alapoz meg az Ebktv. 7. § (2) bekezdése szerinti kimentést.⁴³ A férfiak rendzavaró magatartása pedig szintén nem lehet e különbségtétel objektív alapú indoka, mivel a szolgáltatás nem foglal magában biztonsági, rendfenntartó tevékenységet is, illetőleg az eljárás alá vontnak – amennyiben felvállalja az említett biztonságos beléptetést –, meg kell tudnia teremteni ennek anyagi feltételeit.

2.2. Közvetett hátrányos megkülönböztetés

Az összetettebb ügyek közül elsőként kell kiemelni a 316/2016. számú határozatot, amelyben a Hatóság fogyatékoságon alapuló közvetett hátrányos megkülönböztetést állapított meg arra tekintettel, hogy a súlyosan látássérült számára az eljárás alá vont nem tette lehetővé egy napilap elektronikus változatához való hozzáférést az általa használt képernyőolvasóval. Sem a panaszost ért hátrány, sem pedig védett tulajdonsága nem volt vitás, így az objektív alapú, észszerű indokra épülő kimentési bizonyítás döntött a jogsértés fennálltáról.

Kérdésesnek tartotta azonban az eljárás alá vont azt, hogy az Ebktv hatálya kiterjed-e egyáltalán rá, de erre az Ebktv. 5. § b) pontja megadja a választ, ugyanis az elektronikus napilappal folytatott kereskedés áruforgalmazásnak minősül. Érdemi bizonyítása során arra hivatkozott még a szolgáltató, hogy nem volt kapacitása az adott időpontban az elektronikus napilapot ilyen módon rendelkezésre bocsátani, noha erre nem hívta fel a figyelmet a szolgáltatás során, illetőleg – a kérelmező és a Hatóság álláspontja szerint – nem is tett meg mindent annak érdekében, hogy látássérült személyek is olvashassák a lapot annak ellenére, hogy arra előfizettek.

⁴³ 7/2007. számú EBH határozat.

Az eset tanulsága, hogy egyik oldalról – a szolgáltató hivatkozása alapján – a diszkriminációra irányuló szándék hiánya nem alapoz meg kimentést, ugyanis alaptalanul hivatkozott arra az eljárás alá vont, hogy nem a fogyatékos személyekkel szemben, nem az ő érdekeik kárára nem fejlesztettek ki számukra is használható szoftvert. Másik oldalról pedig azért minősül ez a fajta szolgáltatói magatartás közvetett hátrányos megkülönböztetésnek, mert látszólag semleges tartalmú, hiszen minden online előfizetőt egyenlő mértékben és módon érint, de a látássérült előfizetők csoportjára nézve jelentős mértékben nagyobb arányban hátrányos, mint az ezen védett tulajdonsággal nem rendelkezőkre nézve. Így az elektronikus hozzáférés mindenki számára megegyező volta nem lehet kimentési ok, mint ahogyan a kapacitáshiányra történő hivatkozás sem, mivel az nem tartozik a tárgyilagos mérlegelés és az észszerű okok körébe.

Hasonló tényállás mentén jutott azonos következtetésre a Hatóság az 50/2015. számú határozatban arra tekintettel, hogy a látássérült kérelmező azonos térítési díj megfizetése és előfizetés ellenére nem tud bárholonnan, bármilyen információtechnológiai eszközről hozzáférni e-mail fiókjához. Az eljárás alá vont szolgáltató ennek érdemi magyarázatát nem adta, így a látszólag semleges rendelkezés a látássérült személyekre nézve hátrányos megkülönböztetést valósított meg.

3. IGAZOLT ELTÉRŐ BÁNÁSMÓD A SZOLGÁLTATÁSNYÚJTÁS SORÁN

Bár a Hatóság feldolgozott határozataiból nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni az Ebktv. 30. §-ában szabályozott különös kimentési okokra nézve, ugyanis azok nem jelennek meg explicit módon azokban. Ezzel szemben az Ebktv. 7. § (2) bekezdése szerinti általános kimentési szabályok sikeres alkalmazására több látványos példát is találunk a feldolgozott ítéletek körében. Megjegyzendő, hogy a kimentés körében a tárgyilagos mérlegelésen alapuló objektív és észszerű okot magában foglaló kimentés a szolgáltatásnyújtás körében tipikusan a szolgáltatás jellegével vagy a szolgáltató belső szabályaival, következetes gyakorlatával hozható közvetlen összefüggésbe. A hatósági gyakorlat alapján ezektől eltérő „kimentési” esetek is elképzelhetők, habár ezek inkább szélsőértékeket mint tipikus példákat jelölnek.⁴⁴

Sikerrel mentette ki magát az eljárás alá vont a 12/2017. számú EBH határozat szerint arra tekintettel, hogy a jogszabályban meghatározott típusú állampapírt csak

⁴⁴ A 26/2005. számú EBH határozat tényállása szerint például nem volt egyértelmű, hogy van-e jogában vélt vagy valós módon megsértett személy.

devizabelföldi személyek jegyezhetik. Alapvetően nem csak magyar állampolgárok vásárolhatnak és ruházhatnak át ilyen állampapírokat, de a jogszabály – az állampapír speciális jogi jellegére tekintettel – magyar hatóság által kibocsátott személyazonosító okmány meglétéhez köti e lehetőséget. Vagyis a jogviszonnyal összefüggő objektív alapú és észszerű indok fennállta a jogszabályon alapult, és azt eredményezte, hogy nem az egyéb helyzetként védett tulajdonság állampolgárság⁴⁵ miatt, hanem a megfelelő személyazonosító okmány hiánya miatt nem vásárolhatott ilyen állampapírt. Ebből persze még lehetne közvetett hátrányos megkülönböztetésre következtetni, de az objektív kimentést az említettek szerint megalapozottnak látta a Hatóság.⁴⁶

Hasonló elméleti alapból építkezve állapított meg kimentést a Hatóság a 323/2017. számú ügyben a következők szerint. A kérelmezőt arra tekintettel tiltották ki az eljárás alá vont fürdőből, hogy – azonos nemű – párjával az egyik uszodában bezárkózott az illemhelyiségbe, és onnan csak többszöri felszólításra jöttek ki. A kérelmező álláspontja szerint a kitiltás oka szexuális irányultsága, míg a Hatóság szerint a házirend súlyos megszegése volt.

A házirend szerint tilos szexuális tartalmú, közérkölcset sértő, közmegebotránkozást előidéző cselekményeket végezni a fürdőben és az uszodában, aminek közhigiéniái és a vendégek nyugalma védeni kívánó oka is van. Ezt a házirendet minden vendégre egyformán alkalmazza az eljárás alá vont, azaz nincs ok-okozati összefüggés érvéleése szerint a kérelmező szexuális irányultsága és a kitiltás között. A Hatóság az eljárás során utóbbi érvelést megalapozottnak és valós tényeken nyugvónak ismerte el, amire tekintettel az Ebktv. 19. § (2) bekezdés b) pontjának megfelelően a szolgáltató megcáfolta az eredményes kérelmezői valószínűsítéssel megalapozott kauzalitást. A kérelmező azzal is érvelt, hogy az incidenskor nem került feljegyzésre az, hogy szexuális cselekményt végeztek volna, azonban a Hatóság szerint ez nem bizonyítja, hogy a hosszú időn át tartó bezárkózással ilyen ne történhetett volna. Bár a határozat érdemével egyet kell értenünk, véleményem szerint ez utóbbi érv éppen a contrario logikájú gondolatmenetre épül az Ebktv. 19. § (1) bekezdéséhez képest, ugyanis a kérelmezőnek egyik oldalról nem kell bizonyítania az oksági kapcsolatot – ezen érvel lényegében ez történt volna –, másik oldalról pedig az alperesnek egyértelmű

45 46/2007. számú EBH határozat.

46 Megállapította azonban az állampolgársági alapú diszkriminációt a 317/2012. számú EBH határozatban arra tekintettel, hogy a német állampolgárságú kérelmező részére fennálló jogosultsága ellenére nem adott ki a szolgáltató gyógyfürdőbelépőt, mert az erre vonatkozó megállapodás módosítása szerint ilyen csak magyar állampolgárnak adható.

cáfolatot kell adnia⁴⁷ az ok-okozati összefüggés tekintetében, vagyis véleményem szerint ez a szimpla feltételezés önmagában nem lenne elfogadható kimentési okként.⁴⁸

Érdekeséggéppen megjegyzendő, hogy a Hatóság határozatában még a védett tulajdonság fogalmára nézve tesz egy fontos, az eset tényállásából levezetett megállapítást, miszerint a védett tulajdonság nemcsak azt jelenti, hogy abból hátránya nem származhat az azzal rendelkező személynek, hanem azt is, hogy előnye sem.⁴⁹ Összességében fontosnak tartom ennek rögzítését, hiszen az objektív alapon nyugvó tárgyilagossá mérlegeléssel igazolt kimentésnél ennek is jelentősége van az esetek többségében.

A Hatóság az Ebktv. 5. § b) pontjára, 8. § o) pontjára, 19. § (2) bekezdésére, 30. § (1) bekezdés c) pontjára és 7. § (2) bekezdésére egyaránt hivatkozott a 26/2014. számú határozatban, és megalapozottnak ítélte annak a bio- és gyógytermékeket forgalmazó nagykereskedelmi áruháznak a kimentését, amely 10 éven aluli gyermekek üzletbe történő belépését szigorúan tilalmazza. A Hatóság szerint ez a korlátozás azért nem valósít meg életkor szerinti közvetlen hátrányos megkülönböztetést, mert ez a tárgyilagossá mérlegelésen alapuló észszerű intézkedés a gyermekek védelmét, biztonságát szolgálja, ugyanakkor alapvető jogot nem sért. Az áruház kialakítása ugyanis kifejezetten veszélyes volt a gyermekekre az áruk elhelyezése, súlya, illetőleg az üzlethelyiség kialakítása okán. Véleményem szerint jól látható, hogy az általános kimentési szabály alkalmazása ebben az esetben a szolgáltatásokhoz való hozzáférés területén megfogalmazott különös szabállyal kiegészítve alapozhatta meg a kimentési bizonyítás sikerességét.

Szintén észszerű, objektíve igazolt indokra tekintettel menthette ki magát az eljárás alá vont a 258/2015. számú EBH határozat szerint a tekintetben, hogy biztosítóként felmondta a kérelmező biztosítási szerződését azon indokkal, hogy rövid időn belül, több nagy összegű kifizetést teljesített a kérelmező és családja részére. Ez alapján ugyanis nem a kérelmező egészségi állapota mint védett tulajdonság, hanem az összes teljesített kifizetés képezte a felmondás alapját, ami

47 Gyulavári Tamás: *Burden of Proof: Differing ways of shifting the obligations? The Hungarian Labour Law in the Light of the European Labour Law – Development, Compulsion and Opportunity* (konferenciaelőadás), Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, MTA-PTE Research Group of Comparative and European Employment Policy and Labour Law (2014.10.14.).

48 Persze a Hatóság ezt az érvet csak a korábban kifejtettek – házirend egységes alkalmazása – komplementernek említi határozatában.

49 Erre a szolgáltató hivatkozott olyan módon, hogy ha nem alkalmazta volna a kérelmezővel és társával szemben következetesen a házirendet, akkor az egyenlő bánásmód elvét nem velük, hanem mindenki mással szemben sértette volna meg.

a Hatóság szerint kimentési okként értékelhető.⁵⁰ Bár a tanulmány elején megjelölt időszakot megelőzően került publikálásra, mégis megemlítendő, hogy szemléletes példát találunk a sikeres kimentésre az 587/2012. számú EBH határozatban, amely alapján nem valósított meg a szolgáltató hátrányos megkülönböztetést azzal, hogy egy egész család fürdőbelépőjét visszavonták azzal az indokkal, hogy hányás-hasmenéses vírust kaptak el. Kimentési bizonyítása egészségügyi okokra épült, de azon családtagok vonatkozásában, akik nem kapták el a vírust, meg kellett állapítani a hátrányos megkülönböztetést.

Védett tulajdonság hiányában érdemi kimentést nem kellett előadnia az eljárás alá vontnak a 284/2015. számú EBH határozat szerint, így azt csak megemlítjük a tanulmány témája kapcsán releváns, elutasító határozatok között.⁵¹

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elemzett határozatok alapján megállapítható, hogy az Ebktv. által szabályozott tényállások közül a szolgáltatásnyújtás és áruforgalom területén a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetés valósul meg a leggyakrabban; zaklatással, megtorlással és jogellenes elkülönítéssel nem találkozhatunk a Hatóság döntéseiben. Fontos megjegyezni, hogy a közvetett diszkriminációt megvalósító esetek jelenléte a joggyakorlatban azt mutatja, hogy a Hatóság a bonyolultabb, látszólag az egyenlő bánásmód elvét megtartó magatartások terén is jogvédelmet biztosít, habár ezekben az esetekben a diszkrimináció azonosítása sokszor komoly nehézségekbe ütközik.

A határozatokból összességében az is kiolvasható, hogy bár a Hatóság döntéseiben csak elvétve hivatkozik az Ebktv. 30. §-ára, a diszkriminációt megvalósító esetekben a szolgáltatásnyújtás kapcsán felsorolt legtipikusabb esetek nagyrészt lefedik az ügyeket, azonban a (2) bekezdés szerinti speciális kimentési szabályok nem jelennek meg,⁵² a 7. § (2) bekezdésben foglaltak pedig viszonylag széles körben engednek kimentést a határozatok alapján. A speciális kimentési szabályok alkalmazásának hiánya álláspontom szerint elsősorban az Ebktv. 19. §-ának szigorú alkalmazására vezethető vissza, ami az Ebktv. szellemisége és a releváns irányelvi szabályok alapján

50 Felvethető lenne azonban a közvetett hátrányos megkülönböztetés megvalósulása is egészségi állapotra tekintettel, mivel a kérelmezőnek egy drága műtétje is finanszírozásra került a közelmúltban, de nézetem szerint önmagában egy műtét sem erre engedne még következtetni, bár ebben az esetben semleges tartalmú rendelkezés okozott hátrányt a kérelmezőnek.

51 Hasonló tartalmú a 43/2005. számú EBH határozat, amelyben a kérelmező eltérő díjsomagra fizetett elő, és ezért keletkezett „hátrány” az oldalán.

52 Megemlítendő ezzel szemben a BH 2010.8.227., a Kfv.37616/2012/5. és a Kfv.37822/2010/8. számú kúriai döntés, amelyekben az Ebktv. 30. § (1) bekezdésére konkrét hivatkozást találunk a fogyasztót ért diszkriminációs jogsérelem kapcsán.

összhangot mutat a törvényi szabályozás rendeltetésével. Szintén figyelemre érdemes az a konklúzió is, miszerint az ilyen típusú ügyekben leggyakrabban a nemzetiséghez tartozás és a fogyatékoság fordul elő a kérelmezők oldalán a védett tulajdonságok között, ezeket pedig az egyéb helyzet követi gyakoriságban. A szolgáltatást igénybe vevőkkel szembeni diszkrimináció sokféle és többféle motivációjú lehet – ami szintén jogalkalmazási nehézségeket szül –, azonban e szempontok szükségképpen a hatósági vizsgálat hatókörén kívül maradnak.⁵³

Végezetül megemlítem, hogy a fogyasztókkal szembeni diszkriminációt megvalósító szolgáltatói magatartásokat vizsgáló ügyek száma viszonylag magas, aminek véleményem szerint az is az oka, hogy – hasonlóan a foglalkozási diszkriminációhoz – a fogyasztók sokszor egyfajta alárendelt, kiszolgáltatott helyzetben vannak a szolgáltatókhoz képest, noha a közöttük létrejövő magánjogi jogviszonyból ez nem következne.⁵⁴ Mindemellett fontosnak tartom, hogy bár a kimentés törvényi szabályait megfelelő mértékben érvényre juttatva, de az Egyenlő Bánásmód Hatóság a továbbiakban (is) szigorúan őrködjön a fogyasztók egyenlőséghez való jogának védelme felett, ugyanis az objektív okot nélkülözően történő megkülönböztetés súlyosan sérti a fogyasztók emberi méltóságát, személyiségi jogait, vagyis általánosságban emberi jogait. A Hatóság jövőbeli még inkább jogértelmezési konzisztenciára törekvő joggyakorlata, és a kimentési szabályok akár szigorúbb alkalmazása hatékonyabb jogvédelemhez vezethet a fogyasztók oldalán.

53 A diszkrimináció forrása elsődlegesen előítélet vagy a felek közötti ellenséges viszony lehet. E vonatkozásban lásd: Lásd: Larry Alexander: What makes wrongful discrimination wrong? *University of Pennsylvania Law Review*, 1992/1, 149-219.

54 Az egyenlő bánásmód elve a polgári jogi jogviszonyokban az elv természeténél fogva jogdogmatikai nehézségekbe ütközik. Lásd: Menyhárd Attila: Diszkrimináció-tilalom és polgári jog, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2006/3, 8-14. és Vékás Lajos: Egyenlő bánásmód a polgári jogi viszonyokban? *Jogtudományi Közlöny*, 2006/10, 355-364.

MADAI SÁNDOR

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék

MEGJEGYZÉSEK

A „FOGYASZTÓVÉDELMI BÜNTETŐJOG” KÉRDÉSÉHEZ*

BEVEZETÉS

A XX. században a társadalmi-gazdasági változások eredményeként olyan új, korábban nem tapasztalt jelenségek váltak egyre gyakoribbá, amelyek számos kihívás elé állították a jogalkotót. Ez a jogalkotási kényszer számos területen jelentkezett és attól függően volt erősebb vagy gyengébb, hogy az adott terület mennyire volt fontos a jogalkotónak – értve ezalatt vélt vagy valós társadalmi igényeket kielégíteni akaró jogalkotói szándékot vagy akár öncélú politikai érdeket. A XX. században a már említett jelenségek elérték azt a szintet, amelynél a megtermelt javak többsége a társadalom jelentős része számára elérhetővé vált.¹ E tendenciát érzékelték – és egyre erőteljesebben érzékelték – a javak értékesítőinek oldalán is. Számukra elsődlegessé vált az, hogy kihasználják a növekvő fogyasztásban rejlő lehetőségeket, lehetőségeikhez mérten a legnagyobb haszonra tegyenek szert.² A cél elérésének érdekében gyakran folyamodtak olyan eszközökhöz, amelyek sértették a fogyasztók vagyoni és/vagy nem vagyoni érdekeit. Mivel a fogyasztók száma tömegessé vált, a fogyasztói érdekséremlmek is egyre jelentősebbé váltak – mind számukat, mind súlyukat tekintve. A jogalkotó érzékelve a folyamatot és érzékelve

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

1 Természetesen azt is meg kell jegyeznünk, hogy a társadalom egy jelentős részének pedig semmivé vált annak lehetősége, hogy e javakat élvezze.

2 Nagy Gábor Bálint: Gondolatok a büntetőjog fogyasztóvédelemben betöltött lehetséges szerepéről, *Magyar Jog*, 2016/10, 597.

azt, hogy a fogyasztók számára a korábbi jogi szabályozás nem nyújtott megfelelő védelmet, jogalkotásba kezdett, s ennek eredményeként elmondható, hogy a XX. század a fogyasztóvédelmi jogalkotás területén is az újdonságok százada volt. Egy idő – és nem kevés fogyasztói sérelem – után azonban egyértelművé vált, hogy nem minden esetre nyújt kielégítő védelmet e jogterület, a jogalkotó így tehát kénytelen volt olyan eszközhöz folyamodni, amely hatékonyabban biztosítja a kitzűzött célok elérését. Kézenfekvőnek tűnt egy olyan jogterület bevonása a kérdés rendezésébe, amely a jogi eszköztárban az utolsó eszköz, ez pedig nem volt – s napjainkban sem – más, mint a büntetőjog.³

A büntetőjogalkotójának a korábban már vázolt különféle indítékok mellett azonban számon kellett és számon kell ma is tartania egy olyan alapelvi szintű követelményt, amely ideális esetben éles cezúra lehet a büntetőjogi büntetést érdemlő és nem érdemlő magatartások meghatározásánál. Ez pedig a büntetőjog ultima ratio jellege, vagyis az, hogy a büntetőjog csupán a legvégső eszköz lehet a jogi eszköztárban. A jogalkotó tehát, amikor arra a meggyőződésre jut, hogy más jogterületeken – akár új jogintézmények bevezetésével, akár a meglévők újraszabályozásával – már nem érhet el számára megnyugtatónak tűnő eredményt, akkor a végső eszközhöz nyúl, és büntetendővé nyilvánítja azon magatartásokat, amelyeknél ezt indokoltnak tartja.

A fogyasztókat védő polgári jogi, illetve közigazgatási jogi normák által már nem kellően szankcionálható magatartások esetében is elhatározta a jogalkotó, hogy a büntetőjogot hívja segítségül.⁴ Fontos azonban azt hangsúlyozni, hogy a büntetőjog nem lehet orvosság minden panaszra, hiszen – és ez szintén az ultima ratio elvből következik – csak a legsúlyosabb és a társadalomra legnagyobb veszélyt jelentő magatartások esetében szabad e jogterület megoldásait igénybe venni, hiszen e megfontolás hiányában „elhasználódik” a büntetőjog, elveszti végső eszköz jellegét. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a „fogyasztóvédelmi” deliktumokat tartalmazó fejezetben szabályozott bűncselekmények esetében valóban érvényesül-e az ultima ratio jelleg, vagy esetleg ismét „új idők új dalai” szólnak?

A fogyasztóvédelmi bűncselekményeket tekintve meg kell állapítanunk, hogy a büntetőjogi ultima ratio jelleg nem feltétlenül érvényesül minden esetben. Miért is állíthatjuk fel az előbbi tézist? A büntetőjogot értő módon művelők számára nem újdonság a büntetőjog ultima ratio jellegének sajátossága. Ez az egyébként büntetőjogi

3 Karsai Krisztina: Gondolatok a büntetőjogi fogyasztóvédelemről. In: Szabó Imre (szerk.): *Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged (2007) 353-335. és Karsai Krisztina: A büntetőjogi fogyasztóvédelem egyes általános kérdéseiről, *Jogtudományi Közöny*, 2008/7-8, 333-340.

4 A több jogágot érintő problémákról lásd: Fekete Orsolya: A fogyasztóvédelem néhány problémájáról a közigazgatási jog és a büntetőjog szemüvegén keresztül, *Jogtudományi Közöny*, 2009/9, 383-390.

alapelvek körében ismert, illetőleg vizsgált elv, egy sajátos és a mai napig nem kellően körvonalazott, tartalmát illetően folyamatos bizonytalansággal küzdő, elvi jellegű megkötés a jogalkotó számára. Ez a reakció azonban kizárólag az adott társadalmi körülmények és társadalmi berendezkedés kontextusában vizsgálható és értelmezhető. Minden ettől eltérő értelmezés, olyan útra viszi a büntetőjogi vizsgáldást, amely az ultima ratio büntetőjogi megjelenésének félreértelmezéséhez vezet. Állíthatjuk ezt azért, mert ezen alapelv a jogalkotó számára kialakított kategorikus imperatívusz. Ez a feltétlen parancs ugyanakkor mégiscsak feltételes parancs. Ez abban mutatkozik meg, hogy a jogalkotó alapvetően két indokból nyúlhat bűncselekménnyé nyilvánítás eszközéhez. Az egyik esetben saját elképzelései, politikai elképzelései miatt érzi ennek szükségét, s jellemzően – de nem kizárólagosan – a kriminalizáció útjára lép. Talán nemcsak a legújabb korunk sajátossága az, hogy a jogalkotó, olykor megtörhetetlen, de legalább is befolyásolhatatlan, akaratát a jogalkotáson keresztül víve szerez érvényt saját elképzelésének. Ezekben az esetekben az adott deliktum kriminalizálásának ultima ratio jellege legalábbis erőteljesen megkérdőjelezhető. A másik esetben, a jogalkotó a vélt vagy valós társadalmi elvárásokra kíván reagálni a büntetőjogi jogalkotással. A vélt társadalmi elvárásokra választ adó büntetőjogi reakció azonban már felvetheti annak a gyanúját is, hogy az előbb említett „saját szándékú” jogalkotásról van szó. Valós társadalmi igényekre – vagyis ha a társadalomban kialakul vagy felismertté válik egy reálisan jogi választ igénylő magatartás – történő reakció azonban már az ultima ratio szempontjából történő értékelésnek is teret enged. Itt végig kell gondolni azt, hogy a jogalkotó kizárólag csak a legsúlyosabb jogi beavatkozás eszközével tehet-e eleget azoknak a társadalmi szükségleteknek, amelyekre jogalkotással kíván reagálni?

A jelen esetben vizsgált bűncselekmények vonatkozásában Karsai Krisztina egy sajátos képet ábrázol a büntetőjogi ultima ratio tekintetében.⁵ A klasszikus felfogás szerint a büntetőjogi beavatkozást csupán a legsúlyosabb jogsértések esetében lehet igénybe venni, ezek a jogsértések a társadalom számára legfontosabb jogi tárgyak sérelmét jelentik. Az általa kritizált előbbi felfogás mellett kifejti a szerző egy másik értelmezési síkot is. Eszerint az ultima ratio kizárólag olyan jogtárgysértések esetében bír relevanciával, amelyek differenciálhatóak, tehát különböző fokú jogsértésekkel találkozhatunk az adott jogi tárgy kapcsán. Kassai Krisztina hipotézise az, hogy a „fogyasztóvédelmi” deliktumok kapcsán találkozhatunk olyan fokozatos jogtárgysértési láncolattal, ami igazolja azt, hogy az ilyen súlyú jogsértések esetén a nem büntetőjogi beavatkozás is megfelelő reakció lehet a jogalkotó részéről. És ha ez így van, akkor ebben az esetben a büntetőjogi reakciót valóban ultima ratio-ként foghatjuk fel.

5 Karsai Krisztina: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*, Budapest, HVG-ORAC (2011) 46-49.

A jelenleg hatályos büntető törvénykönyvben szereplő fogyasztóvédelmi jellegű bűncselekményeket áttekintve, egyenként célszerű végiggondolni azt, hogy az adott bűncselekmény elsődleges jogi tárgya vonatkozásában adott jogalkotói reakció tekinthető-e valóban a büntetőjogi ultima ratio alapvető szintű követelménye érvényesülésének?

A rossz minőségű termék forgalomba hozatala tényállása kapcsán az elsődleges jogi tárgy az adott termék megfelelő minőségének biztosításán keresztül történő fogyasztóvédelem. A Btk. 415. § (6) bekezdése értelmében a hangsúly a jogi normában előírt biztonsági vagy minőségi követelményeknek való megfelelésen van; ennek hiányában pedig az adott termék rendeltetészerű használhatóságán. A tényállás vonatkozásában az ultima ratio jelleg megjelenése az adott termék jellegétől függ. Abban az esetben ugyanis, ha az adott termék olyan, amelynél a rossz minőség, illetőleg a használhatóság csökkenése fogyasztó számára élet testi épség, egészség elleni „támadás”-ként fogható fel, akkor a személy elleni bűncselekmények által biztosított büntetőjogi védelmet hozza előrébb a jogalkotó és egy absztrakt, távoli veszélyt, illetőleg annak akár elvi lehetőségét (potenciális veszélyeztető magatartást) rendeli büntetni. Abban az esetben viszont, ha az adott termék jellegénél fogva nem alkalmas az előbb említett jogi tárgyak sértésére, illetőleg veszélyeztetésére, akkor a jogalkotó pusztán – bármiféle büntetőjogi többlet elem nélküli – minőségvédelmi tényállást alkotott. Az előbbi esetben tekinthetjük az adott tényállás vonatkozásában érvényesülőnek az ultima ratio elvét, a második esetben viszont nem, hiszen önmagában a minőségvédelemre más jogágak – például közigazgatási jog – tökéletesen alkalmasak lehetnek, mint ahogyan arra egyébként több példát is találunk. Ilyen értelemben tehát egy tényállásban attól függően érvényesül az ultima ratio jelleg, hogy az adott tényállás elkövetési tárgya milyen. Jelen esetben az alapelv konkrét érvényesülését kizárólag konkrét eset konkrét körülményei alapján lehet megítélni, pusztán a normaszövegre alapozva nem.

A megfelelőség hamis tanúsítása nevű tényállás esetében hasonló a helyzet, mint az előbb említett deliktum vonatkozásában. Ebben az esetben viszont még annál is bonyolultabb a szituáció, mint amit a rossz minőségű termék forgalomba hozatala esetén tapasztaltunk. Jelen bűncselekmény ugyanis tulajdonképpen az előszobája (is lehet) annak, hogy a hamis megfelelőség-tanúsítással rendelkező termék egyáltalán a fogyasztók számára elérhetővé váljon. Önmagában a bűncselekmény elkövetési magatartása az okirathamisítás jellegű bűncselekményekkel mutat hasonlóságot, azzal hogy ezt egy speciális okiratra, tanúsítványra követik el. Úgy tűnik, hogy az itt szabályozott magatartásokat akár más tényállások keretei között büntetni lehetne (lásd például az okirathamisítási cselekményeket, vagy akár a rossz minőségű termék

forgalomba hozatalának előkészületi magatartása is lehetne), természetesen az ott megjelölt tényállási elemek megvalósulása esetén. Annál is inkább elgondolkodtató az ultima ratio elvének e körben történő érvényesülése, mert a tényállás szerint ezt a bűncselekményt kizárólag jelentős mennyiségű vagy értékű termékre lehet elkövetni már alapesetben is. Ennek kapcsán ismételten felmerül annak a büntetőjogi problémának a kérdése, amely számos bűncselekmény esetében is: vajon az érték illetőleg a mennyiség növekedése önmagában alapjául szolgálhat-e egy ilyen jellegű cselekmény büntetőjogi szankcionálásához? Vagy esetleg elegendő lenne más jogi szankció is?

A fogyasztók megtévesztése nevű bűncselekmény kapcsán szintén előre hozott büntetőjogi védelmet tapasztalhatunk. Akár a tényállás (1), akár a (2) bekezdését vetjük vizsgálat alá, megállapíthatjuk, hogy mindkét esetben a megtévesztésre alkalmasság lesz az elkövetés kulcsa. Ezen magatartások esetében a jogalkotó rendkívüli mértékben előre hozza a büntetőjogi védelmet, még hozzá a csalás tényállása elé. A csalás esetében az elkövetési magatartás a tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás, tehát szükséges hogy ott tévedés alakuljon ki, természetesen a többi törvényi feltétel mellett. Jelen tényállásnál viszont nem szükséges a tévedés előidézése, ugyanis a megtévesztés alkalmasság elegendő. Ez abban az esetben a csalás előkészületének is tekinthető lenne, ha a jogtalan haszonszerzési célzatot bizonyítani lehetne, és lássuk be: a tényállásban meghatározott elkövetési magatartásokat jellemzően jogtalan haszonszerzés végett fejtik ki az elkövetők. Jelen tényállásnál is erőteljes kérdőjelek mutatkoznak az ultima ratio érvényesülése körül, hiszen ha a csalásnál az előkészületet a jogalkotó nem rendelte büntetni – vagyis azt nem érezte olyan súlyú magatartásnak, amely büntetőjogi reakciót igényel (mérlegelve az ultima ratio elvét) –, akkor kérdéses, hogy ebben az esetben miért érezte úgy? Természetesen nem kívánjuk elvitatni a jogalkotótól a kriminalizálásra vonatkozó hatáskörét, arra azonban mindenképpen indokolt felhívni a figyelmet, hogy ez a bizonyos mérlegelés nem mindig az ultima ratio elvének maximális, legteljesebb figyelembevételével történik.

1. A FELELŐSSÉG JELLEGZETESSÉGEI

A „FOGYASZTÓVÉDELMI” BÜNTETŐJOGBAN

A fogyasztóvédelem egyéb jogterületeken már megismert jellegzetességeitől több vonatkozásban is eltér a büntetőjog rendszere. Alapvető és az egész büntetőjogot átható jellegzetesség, hogy személyhez, még hozzá természetes személyhez kötődő felelősségről van szó.

Napjainkban gyakorivá váltak, hogy valamilyen, a jog által létrehozott entitás – tipikusan valamilyen gazdasági társaság – mögé bújva követnek el ilyen típusú bűncselekményeket. Ezesetben – természetesen a külön feltételek fennállása esetén – lehetőség van a jogi személlyel szemben is büntetőjogi szankció alkalmazására. Hangsúlyozandó, hogy e külön feltételek egyike éppen az, hogy a törvényben meghatározott körhöz tartozó természetes személy büntetőjogi felelősségének megállapítására sor kerüljön, ilyen értelemben tehát járulékos jellegű a jogi személlyel szemben alkalmazható szankciók rendszere.⁶

További fontos jellemzője a büntetőjogi felelősségnek a bűnösségen alapuló felelősség elve. Eszerint kizárólag az olyan magatartások képezhetnek bűncselekményt, amelyeket az elkövető bűnösen – szándékosan vagy gondatlanul – követett el. E kritérium megjelenik a fogyasztókat sértő bűncselekmények körében is. A törvény mindkét – tehát mind a szándékos, mind a gondatlan – bűnösséggel megvalósuló elkövetést büntetni rendeli, kivéve a Fogyasztók megtévesztése tényállását, ami csak szándékosan követhető el. E distinkció azért jelentős, mert ha e körülmény nem állapítható meg, akkor tényállási elem hiányában a bűncselekmény megállapítására sem kerülhet sor.

Végül említendő jellegzetesség, hogy jellemzően – a jogi tárgy sajátosságából adódóan – keretdiszpozíciókról van szó, vagyis a büntetőjogi norma tartalmát egy más jogágbeli norma tölti ki, vagy legalábbis nyújt ahhoz segítséget.

⁶ A magyar büntetőjog a jogi személlyel szembeni büntetőjogi intézkedéseket egyébiránt meglehetősen hűvösen fogadta (fogadja). Sántha Ferenc: A szervezetek büntethetőségének elméleti kérdései a magyar büntetőjogban: büntetőjogi felelősség vagy büntetőjogi szankcionálhatóság? In: Ligeti Katalin (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (2005) 99-112. és Sántha Ferenc: Míután padot ácsoltunk a jogi személyiségű vádlottaknak – helyzetkép 2014-ben. In: Róth Erika (szerk.): *Decem anni in Europaea Unione V.: Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó (2016) 75-92.

2. A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV „FOGYASZTÓVÉDELMI” RENDELKEZÉSEINEK KÖZÖS JELLEMZŐI

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény a XLII. fejezetben, A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények cím alatt szabályoz fogyasztóvédelmi rendelkezéseket. A fejezet címéből látható, hogy a jogalkotó nem szentelt önálló fejezetet a fogyasztókat védő rendelkezéseknek, hanem – az álláspontunk szerint jogi tárgy szempontjából teljesen önálló fejezeti elhelyezést igénylő – gazdasági verseny tisztaságát sértő deliktumokkal együtt szabályozza, ennek indokairól azonban semmiféle magyarázattal nem szolgál. A szabályozás kiinduló pontja tehát továbbra is a fogyasztó érdekeinek védelme, a minősített esetek az elkövetési tárgy mennyiségéhez, illetve értékéhez igazodnak, újdonság viszont annak értékelése, hogy az adott termék vagy áru milyen kockázatokat rejt magában a vásárlók egészségére, testi épségére vagy a környezetre. A fogyasztók számára nyújtott védelem teljességének megítélésekor nem hagyhatók figyelmen kívül a más fejezetekben lévő, kettős jogi tárgyú bűncselekmények sem.⁷

A fejezetet alkotó bűncselekmények az 1978. évi Btk. gazdálkodási kötelességeket és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények köréből váltak ki. E cselekmények elsősorban a tisztességes gazdálkodás kereteit, a tisztességtelen piaci, illetve kereskedelmi gyakorlat követelményeit sértették, a tényállások a piac szereplőinek, pontosabban a fogyasztó és a versenytárs érdekeinek védelmét szolgálták, ezért a jól elkülöníthető jogi tárgyra figyelemmel a jogalkotó indokoltnak tartotta e bűncselekmények önálló fejezetben történő szabályozását.

A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.), a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (Fgytv.), valamint egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló a 2008. évi XLII. törvény előkészítésével egyidejűleg megtörtént a fogyasztóvédelmi jellegű bűncselekmények felülvizsgálata, de a következtetések levonását nem követte jogszabály módosítás. Az új Btk. a korábbi büntetőjogi szabályok alapulvételével kívánt bizonyos mértékig új szabályozást teremteni. A szabályozás kiinduló pontja továbbra is a fogyasztó érdekeinek védelme, a minősített esetek az elkövetési tárgy mennyiségéhez, illetve értékéhez igazodnak, újdonság viszont annak értékelése, hogy az adott termék vagy áru milyen kockázatokat rejt magában a vásárlók egészségére, testi épségére vagy a környezetre.

⁷ Megjegyzendő tehát, hogy „fogyasztóvédelmi” szerepet is betöltő tényállást máshol is találunk a törvényben, azonban azok nem elsősorban a fogyasztók érdekeire – mint második generációs alapjog védelmére – fókuszálnak, hanem elsődleges jogi tárgyak más. Ilyen deliktum lehet például az Egészségügyi termék hamisítása (Btk. 186. §), amelyet a jogalkotó az egészséget veszélyeztető bűncselekmények között szabályoz, így a fogyasztóvédelmi jellege másodlagos.

A korábban hatályos szabályozáshoz hasonlóan a fejezethez kapcsolódó értelmező rendelkezések nem határozzák meg külön a fogyasztó fogalmát, e tekintetben az ágazati törvények fogalom-meghatározását kell alapul venni, továbbá a versenytárs fogalmát sem, ez utóbbit ugyanis a bírói gyakorlat kialakította.

A fejezet nem rendelkezik – a korábban bűncselekményként szabályozott – a vásárlók megkárosításának vétségéről, ugyanis a fogyasztók hatékony védelmének nem az biztosítja, ha minden kisebb jellegű megkárosító tevékenység kriminalizált magatartás. Ez nem azt jelenti, hogy a vásárlók megkárosításával szemben a jövőben nem lehetne hatékonyan fellépni, azonban a költséges és hosszadalmas büntetőeljárás helyett észszerűbb szabálysértési eljárást vagy közigazgatási eljárást lehet indítani ilyen esetekben. Mindemellett megjegyzendő, hogy a vásárlók megkárosítása korábban is szubszidiárius bűncselekmény volt, ami csak akkor volt tényállásszerű, ha súlyosabb bűncselekmény nem volt megállapítható. Ilyen súlyosabb bűncselekmény pedig a csalás lehet, amelynek megállapítására van lehetőség.

A fejezetet alkotó bűncselekmények az alábbiak:

- rossz minőségű termék forgalomba hozatala,
- megfelelésség hamis tanúsítása,
- fogyasztók megtévesztése,
- üzleti titok megsértése,
- versenytárs utánzása (korábban: áru hamis megjelölése),
- versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban.

Ezen cselekmények közül az első három tekinthető kifejezetten „fogyasztóvédelmi” jellegű cselekménynek, míg utóbbi három a gazdasági verseny tisztaságát hivatott megőrizni. E három, fogyasztók érdekeit védő tényállás több olyan közös jellemzővel bír, amelyek predestinálják e kört arra, hogy a klasszikus tényállásoktól némiképp eltérő szemlélettel vizsgálódjunk. Az első, s talán egyik legjelentősebb azonosság a jogi tárgy azonossága. E bűncselekmények jogi tárgya a fogyasztók védelme, tisztességtelen befolyásolástól mentes döntési szabadságuk.⁸ Szintén közös vonása a tényállásoknak az, hogy legfeljebb csupán elnevezésükben – az is csak egy tényállás esetében – található meg a „fogyasztó” kifejezés, az a tényállás szövegében nem szerepel. Ez azért tekinthető szerencsés jogalkotói megoldásnak, mert így elkerülhető az a jogalkalmazói dilemma, hogy kit tekinthetünk fogyasztónak, illetve – ha már keretdiszpozíciókról van szó – melyik jogszabályt vegyük alapul

⁸ A jogi tárgy az a társadalmi viszonyokban kifejezésre jutó érdek vagy érték, amelyet a bűncselekmény sért vagy veszélyeztet. Blaskó Béla: *Magyar büntetőjog – Általános rész*, Budapest, Rejtjel Kiadó (2015) 161.

annak definiálásához.⁹ További közös vonásként említendő, hogy több tényállásban olvasható a „termék” kifejezés. E tényállási elem meghatározására segítséget nyújt a jogalkotó a Btk. értelmező rendelkezései között megtalálható definiálással. A 421. § a) pontja alapján „termék minden birtokba vehető, forgalomképes ingó dolog és a dolog módjára hasznosítható természeti erők.” A fogalom-meghatározásból látható, hogy a törvényalkotó meglehetősen széles körű büntetőjogi védelmet kíván biztosítani a fogyasztók számára.

Feltétlenül utalnunk kell arra a tényre is, hogy a fogyasztók életére, testi épségére, egészségére is veszélyt jelentő magatartások esetén a fent nevesített tényállásokon túl – azok helyett – súlyosabb deliktumok megállapítására kerül sor. Tragikus és szomorú példaként említendő eset, amikor a megalapozott gyanú szerint a feltételezett elkövető metil-alkohol és más adalékanyagok, aromák hozzáadásával különböző szeszes italokat állított elő egy tanyán. A gyanúsított az általa előállított hamis italokat eladta ismerőseinek, akik azokat továbbértékesítették.¹⁰ Az elfogyasztott alkohol következtében huszonegy embert szállítottak a mentők kórházba, akik közül ketten életüket veszítették. A szakértői vélemény egyértelműen kimutatta, hogy „pancsolt”, nem szakszerűen előállított szeszes italról volt szó – azaz rossz minőségű termék került forgalomba –, mégsem „fogyasztóvédelmi” tényállás került megállapításra. Ennek oka, hogy a fent vázolt magatartás a fogyasztói érdekeknél fontosabb jogi tárgyat – az emberi életet, egészséget – sértett, így az ezeket oltalmazó deliktum megállapítása indokolt. Erre tekintettel a büntetőeljárás alapjául foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés szolgált.

2.1. Rossz minőségű termék forgalomba hozatala

A bűncselekmény jogi tárgya a termékek biztonságosságának, minőségének védelmén keresztül a fogyasztói érdekek biztosítása. A „termék” fogalmát a Btk. 421. § a) pontja határozza meg, eszerint az minden birtokba vehető, forgalomképes ingó dolog és a dolog módjára hasznosítható természeti erők.

A 2012. évi Btk. a rossz minőségű termék forgalomba hozatala körében az elkövetési magatartásokon annyiban változtatott a korábbi szabályozáshoz képest, hogy elhagyásra kerül a termék minőségének megállapítására vonatkozó szabály megszegésével megvalósítás, ez kellően értékelhető a megfelelőség hamis tanúsítása

9 A fogyasztó fogalmának büntetőjogbeli hiánya ugyanakkor értelmezési problémákat is generál. Békés Ádám: A fogyasztók érdekeit sértő bűncselekmények. In: Hollán Miklós, Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőködex: régi és újabb vitakérdések*, Budapest, MTA JTI-OKRI (2017) 256-257.

10 [Htp://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/egy-ferfi-orizetben-a-szerepi-mergezes-gyanuja](http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/egy-ferfi-orizetben-a-szerepi-mergezes-gyanuja) (letöltés ideje: 2018. január 20.)

körében. Elhagyásra kerülnek továbbá a használatba ad, feldolgozásra értékesít, vagy ezek iránt intézkedik fordulatok. A jogalkotó ezáltal megerősíteni kívánja azt, hogy a forgalomba hozatalon, forgalmazáson érteni kell a használatba adást, és nemcsak a közvetlen fogyasztás célját szolgáló, hanem a termelés folyamatában tovább-feldolgozásra kerülő termék értékesítése is ide értendő.

A korábbi szabályozásban használt kötelezően alkalmazandó nemzeti szabvány 2002. január 1-je óta nem létezik, a mérésügyről szóló 1991. évi XLV. törvény és a nemzeti szabványosításról szóló 1995. évi XXVIII. törvény módosításáról szóló 2001. évi CXII. törvény ugyanis az Európai Unióhoz történő csatlakozáskor a megfelelő érdekében megszüntette azt. Ebből következően az értelmezés arra korlátozódhat, hogy rossz minőségű az a termék, amelyik rendeltetészerűen nem használható, vagy használhatósága jelentős mértékben csökkent. A tényálláshoz kapcsolódó értelmező rendelkezés meghatározásakor ez a kiegészítő szabály értelemszerűen továbbra is irányadó, ugyanakkor megállapítható, hogy napjainkban a fogyasztóvédelem fő hangsúlya a fogyasztó életének, egészségének és biztonságának védelmére helyeződik. A rossz minőségű termék fogalmának meghatározásakor tehát elsődleges szempont, hogy az nem felel meg a termékre vonatkozó biztonságossági, minőségi követelményeknek. Az Fgytv. 4. § (1) bekezdése értelmében a termék akkor biztonságos, ha a fogyasztó életét, egészségét, testi épségét a rendeltetészerű vagy az ésszerűen várható használat mellett – ideértve a használhatóság időtartamát, valamint az üzembe helyezési, beszerelési, karbantartási előírások betartását – nem, vagy csak a rendeltetészerű vagy ésszerűen várható használatával járó legkisebb mértékben veszélyezteti. Ha jogszabály vagy közvetlenül alkalmazandó Európai Unió-s jogi aktus a termék meghatározott tulajdonságai tekintetében biztonságossági követelményeket határoz meg, az e követelményeknek megfelelő terméket az ilyen tulajdonságok tekintetében biztonságosnak kell tekinteni. A honosított harmonizált szabványban meghatározott biztonságossági követelményeknek megfelelő termék biztonságosságát a szabványban meghatározott tulajdonságok tekintetében vélelmezni kell. Jogszabályok bizonyos termékek esetében megfeleléségi értékelési kötelezettséget írnak elő, amelyek csak az előírt mód szerinti megfeleléségi tanúsítvánnyal, megfeleléségi nyilatkozattal, illetve megfeleléségi jelöléssel együtt forgalmazhatók. Ezek elsősorban biztonságossági előírások, de pl. élelmiszerek esetén minőségi követelményeket is magukban foglalnak.¹¹

A jelenlegi szabályozás új büntethetőséget megszüntető okot állapít meg a rossz minőségű termék forgalomba hozatal esetére: nem lesz büntethető az elkövető,

¹¹ Megjegyzendő, hogy például a hamis áru nem minden esetben rossz minőségű. Karsai Krisztina: Büntetőjogi jogtárgyak a hamis áruk elleni küzdelemben, *Magyar Jog*, 2010/12, 720-721.

ha mihelyt tudomást szerez a termék rossz minőségéről, mindent megtesz azért, hogy a rossz minőségű termék a birtokába visszakerüljön. Ez esetben a károsodást megelőzése érdekében megtett, annak elhárítást célzó aktív magatartást méltányolja a törvény a büntetlenség biztosításával.

A tényállás elsődlegesen a minőségbiztosítás büntetőjogi megoldását tükrözi, méghozzá sajátos módon, ugyanis két alapesettel került szabályozásra a 415. §-ban. Az első alapeset szerint: „aki rossz minőségű terméket jó minőségű terméként forgalomba hoz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” A jogalkotó nem határozza meg a jó minőségű termék fogalmát, csupán a rossz minőségűt, tehát a *contrario* azt a következtetést vonhatjuk le, hogy minden, ami nem rossz minőségű, az jó minőségű. Látni fogjuk ugyanakkor, hogy ez a jogalkotói megoldás kissé ambivalens, persze kérdés, hogy lehetne-e esetleg jobban meghatározni?¹² A jogalkotó e következtetéshez sajnos kevés támpontot nyújt, ugyanis annyit határoz meg, hogy „rossz minőségű a termék, ha a jogszabályban vagy az Európai Unió közvetlenül alkalmazandó jogi aktusában előírt biztonságossági vagy minőségi követelményeknek nem felel meg, ilyen előírás hiányában akkor, ha a termék rendeltetésszerűen nem használható, vagy használhatósága jelentős mértékben csökkent.” Ez utóbbi iránymutatás azonban egyáltalán nem segíti a büntetőjogot alkalmazók munkáját és távol áll a büntetőjogban megkövetelt törvényi pontos meghatározottságtól¹³, ugyanis például a második fordulatban használt „jelentős mértékben csökkent” kitétel nehezen értelmezhető. Ki fogja megállapítani a „jelentős mértékű” csökkenést, vagy azt, hogy a termék rendeltetésszerűen nem használható? A bíróság az általános élettapasztalat alapján, esetleg szakértő működik közre ennek megállapításában? Ha egy többfunkciós termék egyik funkciója nem vehető igénybe, akkor az már nem használható rendeltetésszerűen? Esetleg jelentős mértékben csökkent a használhatósága? *Jelentős mértékben* csökkent? Úgy tűnik, hogy a fenti rendelkezések nem segítik elő a jogalkalmazás egységességét.¹⁴

Az első alapesethez kapcsolódóan egy ritka, de nem kizárt – a gondatlan elkövetéssel megvalósuló – változatot is szabályoz a törvény, továbbá büntetni rendeli az előkészületet is. Az előkészület büntetendővé nyilvánítása – főként a bizonyítás nehézségei miatt – végképp megnehezíti a jogalkalmazók dolgát. Azt sem kell ecsetelni, hogy milyen jelentőséggel bír az, hogy az első alapesetet vagy ahelyett

12 A jogalkalmazás számára persze véletlenül sem újkeletűek a hasonló értelmezési problémák. Szentpáli István: A rossz minőségű ipari termék forgalomba hozatalának egyes bűnüldözési problémái, *Belügyi Szemle*, 1971/3, 17-24., valamint Bócz Endre: A rossz minőségű ipari termék forgalomba hozatalának büntette a gyakorlatban, *Belügyi Szemle*, 1973/2, 46-50.

13 Részletesebben: Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, Budapest (2004) 62-63.

14 Lásd még: Karsai (2011): i. m. 87-88.

annak előkészületét állapítjuk meg, elég csupán arra gondolni, hogy az alapeset három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűntett, míg az előkészület egy évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett vétség.

Fontos utalni még arra a körülményre is, hogy a tényállás bűncselekményi alakzata csupán akkor állapítható meg, ha az elkövetési érték a százezer forintot meghaladja, ezen összeg alatt ugyanis szabálysértés valósulhat meg.¹⁵

2.2. *Megfelelőség hamis tanúsítása*

„Aki a jogszabályban vagy az Európai Unió közvetlenül alkalmazandó jogi aktusában előírt megfelelőségtanúsítási kötelezettség esetén kiállítandó megfelelőségi tanúsítványban, illetve megfelelőségi nyilatkozatban vagy megfelelőségi jelölés használatával jelentős mennyiségű vagy értékű termék megfelelőségéről valótlan adatot tanúsít, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁶

Az új – 2012-es – büntetőtörvény a korszerűség jegyében a korábban hatályos Btk.-ban szabályozott minőség hamis tanúsítása tényállás elnevezés helyett, annak elavult voltára figyelemmel bevezette a megfelelőség hamis tanúsítását. Nehezen – leginkább sehogy sem – vitatható ösztársadalmi érdek, hogy a forgalmazásra szánt termékeknek az előírt követelményeknek való megfelelősége a valóságnak, vagyis tényleges minőségüknek megfelelően kerüljön megállapításra. A tényállás alapját azok a jogszabályok – ide értve az Európai Unió közvetlenül és kötelezően alkalmazandó jogi aktusát is – adják, amelyek meghatározott termékekre megfelelőség értékelési kötelezettséget írnak elő. Az ilyen kötelezettség megsértése vonja maga után a tényállásban meghatározott szankciót. A bűncselekmény megállapításának továbbra is feltétele, hogy a cselekményt jelentős mennyiségű vagy értékű termékre kövessék el. A korábbi szabályozáshoz képest szintén újítás, hogy a korábbi norma által használt áru fogalmat a termék fogalommal váltja fel az új tényállás, mivel szorosan kapcsolódik a rossz minőségű termék forgalomba hozatalához, amely a termék fogalomra épül. A termék fogalmát a fejezethez kapcsolódó értelmező rendelkezés határozza meg.

A tényállás a megfelelőség tanúsítására kötelezettek¹⁷ rendeli büntetni, ha azok a vonatkozó háttérszabályokat megszegik. A tényállás utal az okiratban történő

¹⁵ Btk. 462. § (1) bekezdés f) pont.

¹⁶ Btk. 416. § (1) bekezdés.

¹⁷ A termékek piacfelügyeletéről szóló 2012. évi LXXXVIII. tv. szerint megfelelőségértékelés a 765/2008/EK Rendelet 2. cikk 12. pontjában meghatározott eljárás, tehát az az értékelési eljárás, amely bizonyítja, hogy egy termékkel, eljárással, szolgáltatással, rendszerrel, személlyel vagy szervezettel kapcsolatos, meghatározott követelmények teljesültek.

elkövetésre. Ez felveti azt a kérdést, hogy aki elköveti a minőség hamis tanúsítását, az megvalósítja-e egyidejűleg a magánokirat-hamisítás bűncselekményét? A kérdésre egyértelmű választ kapunk: nem, mivel a specialitás viszonyában áll a két cselekmény egymással, így a halmazati értékelés kizárt.

A tényállás szövegét áttekintve megállapíthatjuk, hogy csak akkor valósul meg a bűncselekmény, ha jelentős mennyiségű vagy értékű termékre követik el. A jelentős érték megítélésénél különösebb gyakorlati problémával nem találkozunk, mivel a Btk. 460. § (6) bekezdés c) pontja meghatározza, hogy akkor minősül jelentős értékre elkövetettnek a cselekmény, ha az elkövetési érték az ötmillió forintot meghaladja, de ötvenmillió forintot nem. Ezzel szemben a jelentős mennyiség vonatkozásában a törvény nem ad iránymutatást, így ez minden esetben egyedi jogalkalmazói döntést igényel.¹⁸

2.3. Fogyasztók megtévesztése

A nevében is fogyasztókat védő tényállása Btk. 417. §-ában található. E bűncselekmény a 2012. évi C. törvény – az új Btk. – hatályba lépésével több módosuláson is átesett, amelynek több jogpolitikai indoka is volt. A fogyasztó megtévesztése tényállásában az új Btk. egy új alapesetet vezetett be. Ez alapján büntetendő annak a cselekménye is, aki szervezett termékbemutatón különleges árkedvezmény vagy árelőny meglétéről, vagy nyerési esélyről megtévesztésre alkalmas tájékoztatást ad.¹⁹ Az új alaptényállás beiktatásának indoka az volt, hogy az utóbbi időkben elszaporodtak azok a zártkörűen szervezett termékbemutatók, amelyek a koruk, hiszékenyséjük vagy más okból különösen kiszolgáltatott fogyasztói rétegeket céloznak meg, és tisztességtelen eszközökkel előnytelen vásárlásokra veszik rá őket. A cselekmény előrehozott védelmet biztosít a csaláshoz képest, amikor a megtévesztő magatartás mellett a tényállásszerűséghez nem követeli meg eredmény bekövetkeztét. További különbség a csaláshoz képest, hogy e tényállás megvalósulásához elegendő a megtévesztésre alkalmas tájékoztatás, azaz nem szükséges, hogy az ténylegesen előidézzé a passzív alany tévedését, az erre való objektív alkalmasság is elegendő. A két cselekmény elhatárolása során irányadó lehet az, hogy ha a csalás valamennyi tényállási eleme megvalósul és annak büntetési tétele súlyosabb, mint a fogyasztó megtévesztése bűncselekményé, akkor a csalás megállapítására kerülhet sor.

18 A bíróság megállapította a jelentős mennyiségre történő elkövetést több száz sporttrikó esetén. BH 1983. 10.

19 A „különleges” jelző gyakorlati aspektusára lásd: Békés Ádám: A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények. In: Polt Péter (főszerk.): Új Btk. Kommentár. 8. kötet, Budapest, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyv Kiadó (2013) 180.

Apróbb módosítás, hogy a (2) bekezdésben az „áru kelendősége felkeltése érdekében” célzat helyett, annak elavultsága okán az „áru értékesítése érdekében” fordulatot vezetett be a jogalkotó. A tényállás – amint az talán első pillantásra is feltűnik – rendkívül összetett, körütekintő mérlegelést igényel több elemében is. Az első és a bűnösség szempontjából is irányadó tényállási elem a célzat. A cselekmény kizárólag akkor büntetendő, ha azt célzatosan, „áru értékesítése érdekében” követik el. A célzatoságból pedig a bűnösségre nézve levonhatjuk azt a következtetést, hogy a bűncselekmény csak szándékosan, méghozzá egyenes szándékkal valósítható meg.

A büntetendőség előfeltétele a nagy nyilvánosság előtti elkövetés mellett – alternatív feltételként – a jelentős mennyiségű vagy értékű árura nézve történő elkövetés.

A tényállásban a korábbihoz képest új minősített esetet is találhatunk, a bűncselekmény súlyosabban minősül, ha a (2) bekezdésben meghatározott cselekményt az áru egészségre és a környezetre gyakorolt hatásával, veszélyességével, kockázataival vagy biztonságosságával kapcsolatos jellemzőivel összefüggésben követik el, mivel ezek olyan tényezők, amelyek fokozottabban érinthetik a fogyasztók testi épségét, egészségét, ezért súlyosabban értékelendők.

A tényálláshoz kapcsolódó értelmező rendelkezések pontosítják, hogy a büntetőjogi védelem szempontjából mi tekintendő az áru lényeges tulajdonságának: az áru lényeges tulajdonságai közül – az Fttv. 6. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott áru lényeges jellemzőiből kiindulva – csak azok szerepelnek itt, amelyek a fogyasztót az ügyleti döntés meghozatalában erőteljesen motiválhatják és más bűncselekmények körében nem kerülnek értékelésre. A szervezett termékbemutató fogalmának meghatározásakor a jogalkotó a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény üzleten kívüli kereskedés fogalmából indult ki. Az áru fogalma a fejezet végén elhelyezett értelmező rendelkezések között szerepel, mivel két tényállást is érint.

A következő tényállási elem a „nagy nyilvánosság előtt” történő elkövetés. E szituációs elem megállapításának feltétele, hogy „a bűncselekmény megvalósításakor nagyobb létszámú személy legyen jelen, vagy fennálljon annak a reális lehetősége, hogy arról vagy annak az eredményéről nagyobb, előre meg nem határozható és egyszeri ránézéssel meg nem számolható több személy szerezzon tudomást.”²⁰ A bírói gyakorlat által kialakított meghatározáshoz kapcsolódik²¹ a Btk. 459. § (1)

20 Akác József, Belegi József, Katona Sándor, Kónya István, Márki Zoltán, Mészár Róza, Molnár Gábor Miklós, Soós László: *Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára*, Budapest, HVG-ORAC (2012) 707.

21 A bírói gyakorlat szerint nagy nyilvánosság előtti elkövetésnek minősül, ha a jelenlévő személyek nagyobb számúak, s létszámuk egyszeri ránézéssel nem állapítható meg. BH 2012.144.

bekezdésének 22. pontja: „a bűncselekménynek a sajtótermék, médiaszolgáltatás, sokszorosítás vagy elektronikus hírközlő hálózaton való közzététel útján történő elkövetését is érteni kell.” A definícióban szereplő „is” viszont tovább bonyolítja az értelmező rendelkezés értelmezését.

A tényállásnak lényegi momentumuma a csalárd elkövetés, ami azt jelenti, hogy az elkövető megtévesztő jellegű magatartást fejt ki, s mindezt az áru lényeges tulajdonságára vonatkozóan teszi. A (4) bekezdés segít értelmezni a „lényeges tulajdonság” kritériumát, amikor rögzíti, hogy „az áru lényeges tulajdonsága az áru összetétele, műszaki jellemzői és az árunak az adott célra való alkalmassága, az áru eredete, származási helye, az áru tesztelése, ellenőrzöttsége vagy annak eredménye”. Végigtekintve a (4) bekezdés felsorolását, kissé hiányérzetünk lehet, ugyanis abban nem szerepel az „ár”, márpedig ez meglehetősen lényeges tulajdonságnak tekinthető, annál is inkább, mert a Gazdasági Versenyhivatal gyakorlatában az árra vonatkozó magatartások a teljes paletta nagy szegmensét képezik, tehát lenne létjogosultsága annak, hogy a (4) bekezdésbe valamilyen formában az „ár” is nevesítésre kerüljön.

A tényállás abban is más az előzőekben említett tényállásokhoz képest, hogy itt a termék fogalma helyett az áru fogalmát találhatjuk meg, amire nézve a Btk. kiegészítő jelleggel ad meghatározást a 421. § b) pontjában: „áru a termék, az ingatlan, a szolgáltatás és a vagyoni értékű jog.” Feltétlenül megjegyzendő, hogy e rendelkezés azonban nem magát az „áru” fogalmát definiálja, hanem csupán kiterjesztő funkciót tölt be, a fogalom alá vonva a gazdasági jellegű szolgáltatást is.

3. A STATISZTIKAI ADATOKRÓL

A Belügyminisztérium által vezetett Bűnügyi Statisztikai Rendszer²² érdekes tanulsággal szolgál a fogyasztóvédelmi fókuszú deliktumok száma tekintetében. A vizsgált időszak a 2012-2016. évekre terjed ki és kizárólag az országosan összesített adatokat tekintjük át, s mint látni fogjuk, ezen összesített adatok is elegendőek ahhoz, hogy újragondoljuk a vizsgált bűncselekmények hétköznapi tudatunkba szűrődő valóságának és a bűnügyi statisztikának sajátos relációjából eredő következtetéseket. A hétköznapi gyakorlatban gyakran szembesülhetünk különböző híradásokból arról, hogy gyakran merül fel e három bűncselekmény valamelyike. A statisztikai adatok azonban nem erről tanúskodnak. Természetesen azt sem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy a statisztikai adatok a valóság egy sajátos leképeződései.

22 Forrás: Bűnügyi Statisztika Rendszer [Elérhető: www.bsr.bm.hu (letöltés ideje: 2018. január 20.)]

A rossz minőségű termék forgalomba hozatala a vizsgált időszakban 30 alkalommal jelentett feladatot az igazságszolgáltatás számára, a megfeleléség hamis tanúsítása 2 alkalommal, míg a fogyasztók megtévesztése 59 esetben.

Kérdés ezek után az, hogy sok vagy kevés olyan bűncselekmény történik hazánkban, amelyek a fogyasztóvédelmi cselekményi körbe tartoznak? A hétköznapi tapasztalatokból és a statisztikai adatokból kitűnő ellentmondás több okkal is magyarázható, ezek közül csupán néhány szerepeljen ehelyett. Egyfelől a hétköznapi érzékelt fogyasztói sérelmek nem mindegyike valós – legalábbis a jog, különösen a büntetőjog szempontjából. A vélt fogyasztói érdeksérelmek, tehát természetüknél fogva kívül rekednek a statisztikai körön. Szintén nem kerülnek a kriminálstatisztika látókörébe azon magatartások, amelyek nem érik el a fent említett bűncselekményi értékhatárt. S ugyancsak figyelmen kívül maradnak azon cselekmények, amelyek bár valós fogyasztói sérelemnek tekinthetőek, azonban valamely törvényi tényállásban meghatározott tényállási elem hiányában szintén kívül esnek a deliktumok ezen körén, s esetleg más jogág nyújthat esetükben orvoslást.

ÖSSZEGZÉS

A rövid áttekintésből is egyértelműen levonható az a következtetés, hogy továbbra is szükséges a fogyasztók érdekeit súlyos fokban sértő magatartásokat a Büntető Törvénykönyvben szabályozni, azonban a tényállások esetleges módosítása során feltétlenül jelentős hangsúlyt kell helyezni arra, hogy a tényállások korszerű és egyértelműen alkalmazható formában kerüljenek szabályozásra, s valóban csak olyan magatartásokat tartalmazzanak, amelyek elérik a társadalomra veszélyességnek büntetőjogi szabályozást igénylő fokát.